

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

NEVSAL-İ AFİYET (H.1316/M.1900 TARİHLİ) SALNAMESİNİN ÇEVİRİ YAZISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EKREM TAŞDEMİR

DANIŞMAN
Prof. Dr. NECMETTİN AYGÜN

AKSARAY 2019

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

NEVSAL-İ AFİYET (H.1316/M.1900 TARİHLİ) SALNAMESİNİN ÇEVİRİYAZISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
EKREM TAŞDEMİR

DANIŞMAN
Prof. Dr. NECMETTİN AYGÜN

AKSARAY 2019

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİNFORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihindenitibaren .....(….) ay sonra tezden fotokopiçekilebilir.

YAZARIN

Adı : Ekrem
Soyadı : TAŞDEMİR
Bölümü : Tarih
İmza :
Teslim tarihi :

TEZİN

TürkçeAdı :Nevsal-i Afiyet (H.1316/M.1900 Tarihli) Salnamesinin Çeviri Yazısı
İngilizce Adı :Writingthemedicalalmanacdated 1900 withnewletters

ETİK İLKELERE UYGUNLUKBEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyanederim.

YazarAdıSoyadı: Ekrem TAŞDEMİR

İmza:

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ ONAY SAYFASI

Ekrem TAŞDEMİR ..... tarafından hazırlanan "NEVSALİ AFİFET SALNAMESİNİN (H.1196/M.1780) TENKİDİ METNİ" başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi..... TARİH .....

.....Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

		İMZA
Danışman: (Unvanı Adı Soyadı)	Prof. Dr. Necmettin AYDÜN	
(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)	Tarih / Aksaray	.....
Üye: (Unvanı Adı Soyadı)	Doç. Dr. Taner DOĞAN	
(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)	Tarih / Aksaray	.....
Üye: (Unvanı Adı Soyadı)	Dr. Öğr. Üyesi Tekin TUNÇER	
(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)	NHBV Üniversitesi	.....

Tez Savunma Tarihi: 13/06/2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 19/07/2019 tarih ve 2019/29-8 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrencinin
Adı Soyadı
İmza
Ekrem TAŞDEMİR

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
İmza

TEŞEKKÜR

“Nevsal-i Afiyet (H.1316/M.1900 Tarihli) Salnamesinin Çeviri Yazısı”isimli çalışmanın diğer sayıları ya da benzer bir çalışma olmadığından ve tıp salnamesinin muhteviyetında ziyadesiyle tıbbîterimler olduğundan okumak kolay olmadı. Çalışma boyunca fikirleriyle yardımcı olan hocalarıma yardım ve desteklerini esirgemeyen arkadaşlarıma ve sürekli beni teşvik eden aileme can-ı gönülden teşekkür ederim.

Ekrem TAŞDEMİR

2019/Aksaray

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
NEVSAL-İ AFİYET (H.1316/M.1900 TARİHLİ) SALNAMESİNİN ÇEVİRİ YAZISI

Yüksek Lisans Tezi

Ekrem Taşdemir, Aksaray 2019

ÖZET

Tıp tarihi insanlık kadar eskidir. İslam medeniyetinde en önemli hususlardan birisi insandır. İnsanın fizyolojik ve psikolojik sağlığının muhafazası için yöneticiler hastahaneler inşa ettirirken hekimler de hastalıklar karşısında çaresiz kalan insanların imdadına yetişebilmek için çalışmalarını devam ettirmişlerdir. İslam tarihinde birbirinden farklı ve önemli icatlara, keşiflere imza atan hekimlerin açtığı yoldan devam eden Türkler Osmanlının son dönemlerinde modern tıbbın uzağında kalmamaya gayret göstermişlerdir. Bunlardan birisi olan Besim Ömer Paşa'dır. Tıp alanındaki gelişmeleri, sağlık açısıından neyin zararlı neyin faydalı olduğunu araştırmaktan ziyade bu konuda çalışan hekimlerin, araştırmacıların eserlerinden (kitap, makale vs) topladığı bilgileri Osmanlı Devleti döneminde ilk defa bir kitapta toplamıştır. "Nevsal-i Afiyet" ya da "Salname-i Tıbbî" adıyla bilim dünyasıyla buluşan bu eserden toplamda dört sayı vardır. Her sayısında gelişen bu önemli eserin ikincisini günümüz Türkçesiyle okuyucu ile buluşturmayı hedefledik. Eserde birbirinden ilginç makaleler bulunmaktadır. Bazı yazılar ve istatistikler 21. Yüzyılda tıp dünyasının uğraştığı konularda yardımcı olacak niteliktedir. Yine bu çalışmada iyi bir hekim ve araştırmacı olan Besim Ömer Bey'in hayatı da kısaca anlatılmıştır.

Bilim Kodu:

Anahtar Kelimeler: Tıp, Salname, Besim Ömer, 19. Yüzyılda Osmanlı

Sayfa Adedi: …

Danışman: Prof. Dr. Necmettin AYGÜN

AKSARAY UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

WRİTİNG THE MEDİCAL ALMANAC DATED 1900 WİTH NEW LETTERS

(M.A. Thesis)

Ekrem Taşdemir, Aksaray 2019

ABSTRACT

History of medicine is as old as humanity. One of themostimportantissues in Islamiccivilization is human. Inordertomaintainthephysiologicalandpsychologicalhealth of theman, themanagersbuiltthehospitalsandthephysicianscontinuedtheireffortstogetrid of thehelplesspeople in theface of thediseases. Inthehistory of Islam, theTurks, whocontinuedtheirpathsbyphysicianswhosigneddifferentandimportantinventionsanddiscoveries, endeavored not tostayawayfrom modern medicine in thelastperiod of theOttomanEmpire. One of them is Besim Ömer Pasha. Ratherthaninvestigatingwhat is detrimentaltowhat is detrimentaltohealthandwhat is beneficial in themedicalfield, theinformationgatheredbythephysiciansandresearchers in thefield (books, articles, etc.) wascollected in a bookforthefirst time in theOttomanEmpire. Therearefournumbersfromthisworkwhichmeetstheworld of sciencewiththe name “Nevsal-i Afiyet”or“Salname-i Tıbbî”. Weaimedtobringthesecondone of thisimportantwork, which is developing in everyissue, tothereaderwithtoday'sTurkish. Thereareinterestingarticles in thework.Some of thearticlesandstatisticswillhelp in thefield of medicine in the 21st century.Inthisstudy, Besim Ömer Bey, who is a goodphysicianandresearcher, is alsobrieflydescribed.

ScienceCode :

KeyWords :Medicine, Salname, Besim Ömer, Ottoman in the 19th Century

Number :

Supervisor :Prof. Dr. Necmettin AYGÜN

KISALTMALAR

a.g.e	adı geçen eser
bkz.	bakınız
TALİD	Türkiye Literatür Araştırmaları Dergisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDİA	Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
KISALTMALAR ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
GİRİŞ **1**
1.Tıp Tarihine Genel Bakış **2**
2.Osmanlı Tıbbı **3**
2.1.Son Dönemde Osmanlı'da Tıp 4
3.Salnameler Hakkında Genel Bilgi **7**
3.1.Devlet Salnameleri **7**
3.2. Özel Salnameler 11
BÖLÜM I **13**
BESİM ÖMER BEY'İN HAYATI VE ESERLERİ **13**
2.1. Besim Ömer Bey'in Çocukluğu ve Öğrenim Hayatı **14**
2.2. Besim Ömer Bey'in Hizmetleri **16**
2.3. Besim Ömer Bey'in Vefatı **19**
2.4. Besim Ömer Bey'in Eserleri **19**
BÖLÜM II **24**
NEVSAL-İ AFİYET **24**
2.1.Nevsal-i Afiyet (Tıp Salnamesi) **24**
2.1.2.Nevsal-i Afiyet'in Şekli Hakkında **25**
2.1.2.Nevsal-i Afiyet'in Muhtevası Hakkında **26**
2.1.2. Makaleler Hakkında Bazı Değerlendirmeler **30**
BÖLÜM III **33**
METİN **33**
SONUÇ **350**
KAYNAKÇA **353**
EKLER **354**

GİRİŞ

Nevsâl-i Afiyet isimli bu salname 4 seriden oluşan salnamenin ikincisidir. Miladi 1900 yılında neşredilmiştir. Bu salname hakkında araştırma yaptığımızda daha evvel herhangi bir çalışma yapılmadığını fark edince böyle önemli bir eserin çeviriyazısını yaparak meraklılarıyla, tıp tarihi araştırmacılarıyla buluşturalım istedik. Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışmanın esasını teşkil eden "Salname-i Tıbbî" yani daha bilinen adıyla "Nevsâl-i Afiyet" dil olarak o kadar da kolay değildi. Terim o kadar fazladır ki hakkıyla okumak uzun bir süreç gerektirdi. Türkçe olmayan kelimelerde, özellikle isimlerde çok daha dikkat etmek gerekti. Çok az da olsa emin olamadığımız yerler oldu. Bunları sonundaki soru işaretiyle yazmayı tercih ettik. Yine hiçbir şekilde okuyamadığımız kelimeleri ise … olarak bıraktık. Sayfa numaralarını köşeli parantezle [x] ve bolt olarak yazdık.Bazı sayfalar eksikti. Bunları da yine metin içerisinde belirttik.

Eserin muhtevasından aşağıda bahsediyoruz. Lakin burada eserin öneminden kısaca bahsetmenin isabetli olacağına inanıyoruz. Salname yayınlandığı dönemde oldukça önemli bir boşluk doldurmuştur. Zira salname yayıncılığı çevirisini yaptığımız dönemde daha yarım asırlık bir geçmişe sahiptir ve tıp alanında hiçbir salname yayını olmamıştır. Bu eserlerin neşredilmesiyle birlikte tıpla alakalı bilgiler, dünyanın farklı yerlerinde yayımlanmış makaleler, sağlık alanındaki gelişmeler ve daha nice haberler ilk defa bu eserlerde yani tıp nevsallerinde toplanmıştır.

Eserin en büyük özelliği kanaatimizce çocuk doğumunda ve anne sağlığında bir çığır açmış olan, ilmî usulleri iyi bilen ve uygulayan Besim Ömer Bey'in dikkat ve rikkatidir. Bazı tepkileri göğüsleyebilen, bir ilim adamında olması gerekenden fazla cesaret sahibi Besim Ömer Bey'in çalışmaları, tecrübesi ve dünyadaki gelişmeleri takip eden kişilik olan şahsî gayretleri bu eserlerde yer almaktadır. Çevirisini yapmış olduğumuz tıp salnameleri dönemin en önemli kaynaklarından birisi olmakla birlikte günümüzün pek çok araştırmacısına da bir başucu kaynaktır. Bu eserde sadece tıpçıları ilgilendiren bilgiler yer almaz. Aynı zamanda pek çok disiplinin de istifade edeceği bilgiler yer alır. Bu önemli bilgiler bugünün araştırmacıları için istatistiki bilgiler çıkarabilmesine yaradığı gibi bir asır öncesi ve sonrasının anneleri, çocukları, hastalıkları, hastalıklara yönelik teşhis ve tedaviler için de kıyas ve yorum yapma imkanı tanımaktadır.

Alternatif tıp kavramı her ne kadar son zamanlarda daha çok duyulmuş olsa da tıp salnamelerinde konuyla alakalı ilginç tespitler yer almaktadır.

1.Tıp Tarihine Genel Bakış

Tıp tarihi insanlık ile yaşıttır denilse mübalağa edilmiş olmaz. "Tıp" ve bu kelimeden türeyen "tabib" veya "tababet" gibi kelimeler Arapça'dır ve "tıbb" kelimesi mevcudu muhafaza ve eksiği onarmak anlamları taşımaktadır[1].

Tıp tarihi araştırmacılarından akla ilk gelen Prof. Dr. Haydar Ali Bayat'tır ve tıp için "bilimleşmiş bir sanat" tanımlaması yapar. Tabiplerin birer sanatçı gibi kabul edilebileceğini de ifade eder. Bayat, şöyle devam eder:

"Tıp, bilimden ziyade bilimleşmiş bir sanat, teknik bir disiplin, yani fendir. Matematik, fizik, kimya, biyoloji gibi saf bilimler deskriptiftir, yani alanını tanımayı, tanıma kavuşturmayı amaçlar. Buna karşılık, tıpta olduğu gibi, varolan bilgileri insan yararına kullanmak, bu amaçla bilgi üretmek, teknik disiplinlerin, yani fenin işidir. Hekim, bilimsel metot ve prensipleri içeren, sonunda sanat olarak kalacak bir eğitim görür. Meslek hayatına atılan hekimin tabiat kanunlarını açıklamak gibi bir çabası olmaz. Onun amacı hastasına faydalı olmaktır. Bir başka deyişle, tıp bir bilim, hekimlik ise sanattır. Hekimliğin pratik tarafı, Hippokrates'ten XIX. yüzyıl ortalarına kadar birinci derecede sanat, ikinci derecede bilim olma özelliğini sürdürmüş, modern üniversitelerde gelişen bilimlerden faydalanarak bilimselik kazanmıştır"[2].

Antik dönemle alakalı bilgi yok denecek kadar azdır. Bu dönemde daha çok büyülere ve büyücülere inanıldığı ve medet umulduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte arkeolojik kazılardan çıkan bazı kemiklerde, özellikle bazı kafataslarında cerrahi müdahale izleri görülmektedir[3]. Genelde kabul görmüş olan ilk tıp büyüğü Aesculapius'dur. Kendisinden ilk kez İlyada'da Homeros bahsetmiştir: "Çağır Asklepios oğlunu, kusursuz hekimi" demektedir. Önce Zeus'un gazabıyla yıldırım çarpmasıyla öldürülen Asklepios daha sonra yine Zeus tarafından tıp tanrısı olarak ilan edilir.Tıp amblemlerinde yer eden, temeli doğu kültürüne dayanan ve tarihi M.Ö. 3000' lere uzanan yılan figürü de, Asklepios ve O'nun asası ile bütünleşmiştir. Hatta Asklepios sözcüğünün grekçe "Askalabos" sözcüğünden geldiği söylenir ki, bu da yılan anlamına gelir. Ve Asklepios'un şifa veren gücünü yılandan aldığı, halkın da adaklarını Asklepios'a değil de bu yılana sunduğu söylenir. Öyle ya da böyle, yılanlı asası ile Asklepios tıp tarihinin önemli dönemeçlerinden birini tutan bir sembol olarak yerini almıştır[4].

---

[1] Peter E. Pormann, "Tıp", **TDİA**, C.41, 2012, s.101.
[2] Ali Haydar Bayat, **Tıp Tarihi**, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2016, s.16.
[3] Bkz. asiklihoyuk.org.tr
[4]https://www.istabip.org.tr/14mart/2019/tarihce (erişim:26.05.2019/14:09)

Antik dönemin en ileri uygarlıkları Mezopotamya'dakiBabil ve Nil nehri boyunca kurulmuş Mısır İmparatorluğu idi. Her iki uygarlığında birbirinde farklıtarzda tıp ekolleri vardı. Mısırlılar dinsel ihtiyaçlarıdolayısıyla insan mumyalama işlemlerinde çok ilerlemişlerdi. Bu nedenle Mısır tıbbı faydacı ve deneysel bir niteliğe sahipti. Mezopotamya tıbbında isedinsel uygulamalar ve doğaüstü varlıklara (kötü ruhlar, şeytanlar vb.) inanç ön planda idi. Hititler heriki ekolden de faydalanmış olsalar da Mezopotamyatıbbının etkisi daha ağır basıyordu. Hitit tıbbındaen önemli hastalığa neden olan beş sebep şöylesıralanmaktadır;

Tanrıların ihmal edilmesi veya onlara karşı işlenen suç ve günahlar,

Bedensel ve ruhsal kirlilik (Hititlerde dini yönden temizlik çok önemliydi),

Mağaralar, düdenler ve yer çatlaklarından çıkarak insanları kötü biçimde etkileyen birtakım kötü güçler,

Ölü ruhların huzursuz edilmesi ve kara büyü[5]

Hititler sonrasında özellikle Helenistik dönemde pek çok alanda önemli isimler izler bırakmışlardır. Antik dönemde Yunanlar da tıp tarihi bakımından es geçilemezdir. İnanışa göre Zeus'un oğlu ve kızı olan Apolloile Artemis özellikle insanlara salgın hastalık gönderip sonrada şifaveriyordu. Apollo'nun gayrı meşru bir ilişkiden olmayarı tanrı yarı insan Asklepios ise tıp tanrısı olarak bilinmekteydi. Asklepios'unda çocukları da sağlıklailgiliydi; kızı Hygiea (Hijyen-temizlik tanrıçası), Panacea (her derde deva olan ağrıları dindiren tanrıça),oğluTelesphorus (nekahat devri tanrısı), Makhaon(cerrahların tanrısı), Podaleiros (görünmeyen kötülükleri iyi eden tanrı). Önceleri Asklepios'aadananansağlık tapınakları yalnızca çeşme, kaynak, tapınakve sunak bölümlerinden oluşmaktaydı. Sonradanbu yapılara kütüphane, kaplıca / hamam (hidroterapiamaçlı) gibi diğer sağlık yapıları eklenmiş, hastakabul edilerek burada rahipler hizmet vermeye başlamıştır. Bu ilk şifa evleri Asklepion adını aldı[6].

Mitolojiden öte, yaşadığı kesin olarak bilinen ve hizmetleri sonucu tıbbın babası olarak kabul gören ise Hippocrates olmuştur. M.Ö. 460-450 yılları arasında Kos adasında doğan ve babası da doktor olan Hipokrat'ın tıbba katkıları ve getirdiği felsefe dünya tıp çevrelerince hâlâ kabul görür ve bu sebeple bir çok ülkede hekimler mezun olurken "Hipokrat Andı" adı altında meslek yemini ederler[7].

[5] Bektaş Murat Yalçın , Mustafa Ünal , Hasan Pirdal, Yasin Selçuk, "Anadolu tıp tarihi - Bölüm I", **Türk Aile Hek. Dergisi**, S. 20, 2016, s.33-44

[6] Bektaş vd. **a.g.e**, s.38.

[7] https://www.istabip.org.tr/14mart/2019/tarihce (erişim:26.05.2019/14:57)

2.Osmanlı Tıbbı

Tıp tarihinin bu uzun serüveninde bizim odaklandığımız kısım Osmanlı dönemidir. İslam medeniyetinin önemli temsilcilerinden olan Osmanlı Devleti dünyadaki gelişmeleri takip etmeye çalışmıştır. Osmanlı dönemindeki tıp İslam öncesi dönem (Orta Asya), İslami dönem (Türkistan hanlıkları, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı), ve Modern/Çağdaş dönem olarak üçe ayrılmaktadır.

Osmanlıdan bahsetmeden evvel Anadolu Selçukluları döneminde dönemin hastahaneleri olan ve ülkenin genelinde bulunan "dârüşşifâlar" hakkında kısaca izahta bulunmak gerekir.

Genellikle hükümdar ailesi tarafındanyaptırılandârüşşifâlar büyük vakıflarla beslenmiş, devlete yük olmadan uzunsüre faaliyet gösterebilmiştir. Tedavinin ücretsiz yapıldığı bu kurumlarda hekimler, cerrahlar, kehhaller, eczacılar ve hizmetli grubu görev yapmıştır. Tıptarihinde önemli bir yere sahip olan bu hastahaneler, Anadolu Selçuklularının yüksek medeniyet seviyesinin en önemli göstergesidir[8].

Osmanlı hekimleri XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar klasik İslâm tıbbına bağlı kaldı. İbn Sina'nın eseri başta olmak üzere tıbba dair temel eserler okutuldu; İbn Sina'nın eseri Tokadî tarafından "Tahbîzü'l-mathûn" adıyla Türkçe'ye tercüme edildi. Aynı zamanda antik dönemin önde gelen isimlerinden Hipokrat, Galen (Câlînûs), Dioskorides gibi şahsiyetlerin kitaplarından çeviriler ve alıntılar üzerinde açıklamalar yapılarak tartışmalar yürütüldü. Çeşitli hastalıklar olduğundan hastanelerin de buna hizmet etmesine dikkat edildi. Örneğin cüzzamlılar için şehirden biraz uzakta ayrı bir sağlık kurululuşu tesis edilmiştir[9].

2.1.Son Dönemde Osmanlı'da Tıp

Klasik dönemde halka sağlık hizmeti veren vakıf kurumları olan dârüşşifâların yapımı XVII. yüzyıldan sonra sürdürülmedi. Depremler ve yangınlar yüzünden harap olmaları yanında zengin gelir kaynaklarının XIX. yüzyılda kaybedilen topraklarda kalması veya başka kişi ve kurumlara devredilmesi gibi sebeplerle gereken onarımları yapılamadı ve

[8] A.H. Bayat, **Tıp Tarihi**, s. 267.
[9] Nil Sarı, "Osmanlı Tıbbı", **TDİA**, C.41, 2012, s.104.

kuruluş amacına uygun olarak işletilemez duruma geldi. Diğer yandan tıp alanındaki yenilikler karşısında yetersiz kalmaya başlayan, gelişen yeni tıbbın gereklerini karşılayamayan yapılarıyla dârüşşifâlar kuruluştaki işlevlerini kaybetti. XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren çağın tıp uygulamalarına ve görev dağılımına uygun biçimde planlanan gurebahastahaneleri, yüzyılın ikinci yarısında da belediye hastahaneleri açılmaya başlandı[10].

Tıp tarihinde çok önemli değişim, başka bir ifadeyle gelişim 19. asrın ortalarında olmuştur. Tıp tarihi araştırmacılarından Aykut Kazancıgil bu hususu şöyle açıklamaktadır:
Birinci husus, o zamana kadar teorik varsayımlara dayalı hekimlik bilgileri birden bire pozitif bilimlere dayalı köklere kavuşmuş ve hekimlik inanılmaz bir güçle ilerlemeye başlamıştır. XIX. yüzyıl başında F. Bichat (1771-1802), binlerce otopsiye dayanan çalışmaları sonucunda, hastalığın nedenlerinin organların dokularındaki bozukluğa dayalı olduğunu tespit etmiş ve sonuçlarını yayınlamıştır. Ondan kısa bir süre önce G. B. Morgagni (1682-1771), dokuların histolojisi ve yapısal değişiklikleri hakkında öncü çalışmalar yapmıştır. Yüzyılın ortasına gelindiğinde bu ilk adımlar ve ondan sonra gelen büyük birikim, yüzyılın ikinci yarısındaki büyük atılımı sağlamıştır. Önce, -Türkiye'ye de gelmiş olan- tanınmış patolog R. Virchow (1821-1902) DieCellularpathologie başlıklı ünlü kitabını 1858'de yayınlamış ve artık hastalığın hücre düzeyinde olduğunu tespit etmiş ve bulgularını bütün dünyaya yaymıştır[11].

III. Selim zamanında yeni tıp eğitimi veren, bir Tıphane açılması düşünülmüş ise de teşrih (anatomi) yasağından dolayı ulemadan çekinen padişah cesaret edemediğinden bu duruma farklı bir çözüm bulmuş ve 1805'te Rumlara tıp fakültesi kurmaları iznivermiştir.O dönemin hekimbaşısı 21 yaşında ilk hekimbaşlığını yapan Mustafa Behçet Efendi bu dönemde de yeni tıp eğitimi veren bir Tıphane kurulması için çaba sarfetmiş, ama amacına ulaşamamıştır. Nitekim Mustafa Behçet Efendi, II. Mahmut zamanındaki hekimbaşlığı sırasında (53 yaşında) tıp eğitiminin düzeltilmesi için yeniden büyük bir çaba içine girmiş ve 1827 yılında bu amacına ulaşmıştır[12].

Sultan II. Mahmut 1826 yılında uzun zamandır uğraştığı bir meseleyi halletmiş, düzeni tamamen bozulmuş olan yeniçeri Ordusu'nu ortadan kaldırıp (17 Haziran 1826) yeni bir ordu kurmuştur (Asakir-i Mansure-i Muhammediye). Orduya hekim ve cerrah

[10] Nil Sarı, **a.g.e,** s.106.
[11] Aykut Kazancıgil, "Türkiye'de Tıp Tarihi", **TALİD**, C.2, S.4, 2004, s.213.
[12] https://www.istabip.org.tr/14mart/2019/tarihce (erişim: 26.05.2019/16:02)

yetiştirilmesi gereksinimi fırsat bilen hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi 26 Aralık 1826'da II. Mahmut'a yeni tıp okulunun kurulmasının amacını, bu okulun nasıl ve nerede kurulacağı konusunda öneride bulunmuş ve Padişaha bunu onaylatmayı başarmıştır. Sultan II. Mahmut'un yenilikçi hareketleri sonucu, hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin de katkılarıyla batılı anlamda ilk tıp mektebi olan, Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Amire 14 Mart 1827 Çarşamba günü Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacıbaşı Konağı'nda kurulmuş olup böylece 14 Mart tıp tarihimizde yerini almıştır[13].

20. Yüzyılın başında, 1903'te, Suriye'nin vilayeti Şam'da, Şam Mekteb-i Tıbbiyye-iMülkiyesi adıyla bir tıp fakültesi kurulmuştur. Din-mezhep farkı gözetmeksizin,yöre halkına ve çevre vilayetlerdeki -Osmanlı uyruğu olsun veya olmasın- herkese açık olan okul, hocalarının fedakâr çalışmaları sayesinde, hükümet merkezinden uzak bir şehirde, yabancı tıp okullarıyla rekabet edecek kadar iyi eğitimverir hale gelmiş, 1918'de Suriye'nin Osmanlı idaresinden ayrılmasına kadargeçen 16 yıllık süre içinde 529 doktor ve eczacı yetiştirerek bölge halkına hizmet etmiştir. Arapça tıp eğitimi veren ilk kurum olan Şam Üniversitesinin buözelliği, Osmanlı tıp eğitiminin sonucudur denebilir[14].

İlk tıp bayramı 1. Dünya savaşı sonunda, 14 Mart 1919'da, işgal altındaki İstanbul'da yabancı işgal kuvvetlerine karşı tıp öğrencilerinin bir tepkisi olarak 1919 yılında kutlandı. Tepkilerini bu şekilde dile getirmeye çalışan öğrencilerin bu törenine Dr.Fevzi Paşa, Dr.Besim Ömer Paşa, Dr.Akil Muhtar (Özden) gibi dönemin ünlü hocaları da katılmıştır. 1933'de "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane" İstanbul Üniversitesi'ne dahil olmuş. Peşinden de 1945'te Ankara Tıp Fakültesi, 1954'te Ege Tıp Fakültesi kurulmuştur.Günümüze kadar gelen bu "14 Mart Tıp Bayramı" kutlamaları, artık içinde bulunduğu haftayı da kapsayacak şekilde önceleri "Sağlık Haftası" ve daha sonra "14 Mart Tıp Haftası" olarak kutlanmaktadır.

[13] Tıphane-i Amire 1827'den 1836'ya kadar Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacıbaşı Konağında gündüz eğitimi yaptı. 1836 yılında Sarayburnu'ndaki Askeri Kışla'ya (Otlukçu Kışlası'na) taşındı. Ayrı binada eğitim gören Cerrahhane de burada tıp eğitimi ile birleşip, eğitim yatılı hale getirildi. Bu binanın yetersiz hale gelmesi ile Galatasaray'daki Enderun ağaları okulu tekrar elden geçirilip düzenlenmiş ve Tıbbiye 1839'da Galatasaray'a taşınmıştır. Bu okula Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane adı verilmiştir.

[14] Bayat, **Tıp Tarihi**, s.332.

3.Salnameler Hakkında Genel Bilgi

Kelime anlamı yıllık olan "salname" yakın dönem tarih araştırmaları bakımından oldukça önemlidir[15]. Osmanlı Devleti'nde merkezî yönetimin, nezâretlerin, askerî kurumların, vilâyetlerin, bazı özel kurum ve kişilerin yıllık olarak çıkardıkları bilgilendirme amaçlı neşriyata salnâme adı verilmiştir. Kelime Farsça sâl (yıl) ile nâme (yazılı şey, mektup) kelimelerinden meydana gelmiş olup bu eserlere nev-sâl de denilmiştir[16].

Osmanlı Devletinin son dönemini etkileyen en önemli dönüm noktalarından olan Tanzimat sonrasında pek çok yenilik olmuştur. Salnamelerin yayınlanması da bu değişiklerin devamı olarak görülebilir. Zira Tanzimatın en önemli hedefleri arasında modern devletin tesis edilmesiydi. Mülkî ve idarî yönden istatistikî bilgi edinmek için salnamelerin yayınlanmıştır.

Tanzimat'tan sonra Osmanlı devleti yayın hayatına giren salnameler1847'den itibaren yayınlanmaya başlamış olup, "Devlet", "Nazırlık" ve "Vilayet" Salnameleri adı ile resmi olarak yayınlanmıştır. Bu salnameler devletinidari, askeri ve sosyal durumu ve teşkilatıyla ilgili önemli kayıtlar ihtiva etmekte olup son dönem Osmanlı Devleti ve Osmanlı şehirlerinin idari, askeri,ekonomik, kültürel ve sosyal durumunu aydınlatmak açısından kullanılmasıgereken önemli kaynaklardır. Özellikle Hicri 1300'den sonra yayınlanan içerikleri bakımından daha mükemmel bir hale gelmiş olup nüfus, eğitim, askeri ve ekonomik alanlarda istatistik açısından önemli bilgilere de yer vermiştir[17].

3.1.Devlet Salnameleri

Salnamelerin en eskisi, en düzenlisi ve en uzun ömürlüsü Devlet Salnameleri olmuştur. İlk devlet salnamesi, Padişah Abdülmecid'in saltanatında Sadrazam ReşidPaşa'nm isteği ile Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanmış ve1847 yılında "Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye" adı ile yayınlanmıştır. Devlet Salnameleri, 1847-1912 yılları arasında düzenli

[15] Şunu hemen belirtmek gerekir ki her yıl yayınlanan salnamelerde bazı bilgiler hiç değişmez. Bu da salnamelerdeki bilgilere temkinli yaklaşmayı, bazı bilgi-tabloya şüpheci yaklaşmayı zorunlu kılmaktadır.
[16] Bilgin Aydın, "Salname", **TDİA**, C.36, 2009, s.51.
[17] İlhan Palalı, "Osmanlı Salnameleri ve Tarih Araştırmalarındaki Kaynak Olarak Önemi", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S.23, 2010, s.11.

bir şekilde yayınlanmıştır. Osmanlı Döneminin en son devlet salnamesi 1880 tarihlidir ve devlet salnamelerin hepsi altmış yedi tanedir[18].

İlk Sâlnâmelerde sadece takvim ve devlet teşkilatı yazılı iken sonraları devletin resmi teşkilatından başka her nezaret ve daireye ait olarak amir ve memurların isimleri memuriyete atanma tarihleri rütbe ve nişanları da gösterilmiştir. Sâlnâmeler, genellikle devlet teşkilatı ve kadroları ile buraları işgal eden rical ve yüksek dereceli memur adlarını, memlekete ait sair, umûmi malumatı ihtiva etmektedirler.[19]

Resmî ve özel olarak iki ayrı tip salnameden bahsedilmektedir. Resmî salnamelerin ilki ve en önemlilerinden olan Devlet Salnameleri ilk olarak 1847'de Ahmet Vefik Paşa tarafından neşredilmiştir. Bu salname Batıda (özellikle Fransa) oldukça ilgi çekmiştir. İlkine göre içeriği daha zengin olan salnâmeleri yine AhmedVefik Paşa hazırlamıştır. İlkinden sonraki salnamelerin yayınındaAhmed Cevdet Paşa'ya yardım edenlerden birisi de Maârif Meclisi'ninbaşkâtibi Behcet Bey ve meclisin azalarındanolanRüşdü Bey'dir.*"1872 yılının sonunda çıkarılan bir irâde-i seniyye ile Maarif NezâretiMektûbî Kalemi tarafından hazırlanmaya başlanan devlet salnâmeleri, 1888 yılından itibaren düzenli biçimde Sicill-i Ahvâl Komisyon-ı UmûmîsiTedkîkatKalemi'nce yayıma hazırlanmıştır. Sicill-i Ahvâl Komisyonu her yıl nezâret ve vilâyetlerden, geçmiş yıla ait bilgilerin güncellenmesi için önceki senenin salnâme formalarını gerekli yerlere göndererek bunlar üzerinde düzeltmelerin yapılmasını talep ederdi. Ancak istenilen bilgilerin zamanında ulaşmaması sebebiyle salnâmelerde yer alan biyografik bilgiler ve teşkilât şemaları hatalarla doludur"*[20].

Askeri Salnameler Osmanlı Ordusu hakkında bilgi veren ve orduda yer alan kadrolar ve bu kadrolarda yer almış kişilerin rütbe, isim gibi her türlü bilgilerini içeren resmi salnamelerdir. Bahriye Salnameleri neşredilmeden önce Askerî Salnameler deniz ordusu hakkında da bilgi vermiştir. Bahsi edilen Askerî Salnameler, ilk olarak 1865'de; sonuncusu 1908'de yayınlanmıştır[21].

[18]Sinan Sevinç, **Zümrüd ü Anka Salnamesi**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, 2013, s.11.
[19] Duygu Kararmaz, **Maliye, Maarif Ve Nafia Vekâletleri Salnamelerinin (1926-1927) Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonlu Metni**, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Y. Lisans Tezi, 2018, s.4.
[20] Aydın, **Salname**, s.52.
[21] Sevinç, **a.g.e,** s.13.

Hariciye Salnameleri Hariciye Nezareti'nce çıkarılmış olan resmi salnamelerdir. Bu salnamelerde Hariciye Nezareti'nin içteki ve dıştaki teşkilatı, temsilcilerin nişanları ve yabancı devletlerin dışişlerinden ve bazı antlaşmalardan bahsedilmiştir. Toplamda dört adet basılmıştır. 1885, 1889, 1899 ve 1902 yılları Hariciye Salnamelerinin yayınlandığı tarihlerdir[22].

1915-1916 senesinde yayınlanan İlmiye Sâlnâmeleri çok kıymetli malumatı ihtiva etmektedir. Meşihat-ı Celile-i İslâmiyye'nin Ceride-i Resmiyyesine ek olarak Meşihat-ı Ûlya mektupçuluğu marifetiyle tertip olunmuş resmi sâlnâmedir. Baş tarafındaki ifadeye göre Daire-i meşihat'ın teşkilat ve muamelatına ve tarik-i ilmînin tertibat ve tekemmülatına müteallik malumat-ı haliye ve tarihiyeyi içerir. Birçok şeyhülislamın fetvalarının tıpkıbasımlarını da ihtiva eden bu sâlnâmeden yayınlanan bir tanedir ve Hicrî 1334 yılına aittir[23].

Maarif Salnamesi Maarif Nezareti tarafından hazırlanan ve yayınlanan sâlnâmelerdendir. Maarif Nezareti ilk sâlnâmesini 1898-99'da çıkarmıştır. Maarif Nezaretinin tarihçesi, nazırları ve bu nezaretin teşkilatı, kadroları ve bu mevkileri işgal edenler hakkında izahat verdikten başka imparatorluk dâhilinde, ister maarife ister diğer bir makama veya yere ait olsun bütün mektepler ve maarifi alakadar eden daha birçok hususa dair malumatı havidir[24].

[22] Kararmaz, **a.g.e,** s.9.
[23] Talat Karataş, **Sâlnâme-i Hadika Ve Sâlnâme-i Ebüzziya'nın Transliterasyonu**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, 2010, s.60.
[24] İlk sene için 1257 sayfalık bir sâlnâme çıkaran Maarif Nezareti 1900-1901'de üçüncü defa olarak bastırdığı sâlnâmedeki sayfa sayısını 1678'e çıkardığı gibi Osmanlı Devlet'inin bir de haritasını koymuştur. 1908'de son olarak çıkarılan altıncı Maarif Sâlnâmesinin sayfa sayısı 742'dir. Karataş, **a.g.e**, s.60.

Rasathane-i Amire Salnamesi sadece 1872 yılında Ticaret ve Nafıa Nezareti'ne bağlı olan Rasathane İdaresi tarafından düzenlenmiştir. Tek sayısı çıkan bu salnamenin içeriği bahriye ile ilgili çok çeşitli bilgilere yer vermiştir[25].

Rüsumat Salnamesi Maliye Nezareti'ne bağlı olarak 1914 yılına ait tek sayısı neşredilmiş olan bu salname, Osmanlı Devleti'nin gümrüklerinin teşkilatı, memurları, vergi işleri, gümrükler ve gümrük gelirleri gibi konular hakkında bilgiler vermiştir[26].

Devlet Salnamelerinin yayınlanmasından sonra hem ülkede hem de dışarıda çok faydalı olduğuna kanaat getirilince vilayet salnameleri de neşredilmeye başlanmıştır. Halep mektupçusu İbrâhim Hâlet Bey'in neşrettiği"Fihrist-i Vilâyet-i Haleb" adlı salnâme örnek alınmıştır. İçindeki iktisadî bilgiler ve istatistiklerle Bâbıâli'nin dikkatini çeken bu eserden her vilâyete birer nüsha gönderilerek bu tarzda salnâmeler hazırlanması istenmiştir. İlk eyalet salnâmesi Saraybosna'da "Salnâme-i Vilâyet-i Bosna" adıyla 1866'da neşredilmiştir. Halep, Konya, Suriye ve Tuna eyaletlerine ait salnâmelerhemen peşinden yayınlanmıştır. Osmanlı eyaletlerinde yayımlanan son salnâmeler, Beyrut vilâyeti tarafından 1917'de ve Bolu livâsı tarafından 1922'de çıkarılmış olanlardır. Toplam vilâyet salnâmesi olarak 504 adet künye tesbit edilmiştir[27].

[25] Sevinç, **a.g.e,** s.14.
[26] Kararmaz, **a.g.e,** s.8.
[27] Aydın, **a.g.e**, s.53.

3.2. Özel Salnameler

Devlet salnameleri haricinde şahısların ya da özel kurum veya kuruluşların çıkardıkları salnameler özel salnamelerdir. Almanak da denilen özel salnamelerin ilki Ali Suâvi tarafından "Türkiye Fî Sene 1288" ismiyle neşredilmiştir. Bu eser Paris'tebasılmıştır.Sonraki iki sene daha aynı kişi tarafından salnameler yayınlanmıştır[28].

Ebuzziya Bey tarafından kaleme alınan ve Hicri 1290 yılında kaleme alınan "Sâlnâme-i Hadika" ilk özel sâlnâmelerdendir. Ebüzziya Bey'in bu hususta haklı bir şöreti vardır. Ali Suavi ve Ebüzziya Tevfik Efendi'nin yayınladıkları sâlnâmeler haricinde yayınlanan özel kişi ve kuruluşlara ait diğer sâlnâmeler şunlardır:

"*Sâlnâme-i Türki, Bahçesaray'da 1882'de İsmail Gaspıralı tarafından yayınlanmıştır*[29]*. Sâlnâme-i Gayret, Saraybosna'da Gayret Cemiyet-i Hayriye'si adındaki bir dernek tarafından 1906-1907 yılları arasında Türkçe ve Boşnakça yayınlanmıştır. Salname-i Servet-i Fünun'un içindekiler çeşitlidir. Nevsal-i Servet-i Fünun'un yerine, İsmail Suphi ve MehmedFuad Beylerin yardımıyla çıkarılmıştır.Zümrüdü Anka Sâlnâmesi, 1924 yılında İstanbul'da resimli ve portreli olarak bir defa yayınlanmıştır. Diken ve İnci Salnamesi, Sedat Simavi Bey tarafından hazırlanmış olup, Resimli Gazete Salnamesi de aynı şahsın aynı isimli gazetesi tarafından yayınlanmıştır. Karagöz Salnamesi, Karagöz Gazetesi tarafından mizahi ve genel konulara dair bilgilerle yayınlanmıştır. Türkiye Salnamesi, 1927 yılında Hasan Hulki Bey tarafından hazırlanarak, İstanbul'da yayınlanmıştır*[30]*. Türk Yılı, Türk Ocakları Merkez Heyeti adına Yusuf Akçura tarafından*[31] *hazırlanmıştır*".[32]

Sâlnâmelerin içinde önemli bir yer tutannevsaller şunlardır:

- Takvimü'n Nisa, 1899
- Mehmed İhsan, Nevsâl-i Servet-i Fünûn, 1892-1896, 5 adet.
- Hüseyin Vassâf, Nevsâl-i Asr, 1895-1897, 3 adet.
- Besim Ömer Paşa, Nevsâl-i Afiyet, 1897-1904, 4 adet

[28] Ali Suâvi bunlarda Osmanlı Devleti'nin coğrafî durumu, nüfusu, ziraî ve sınaî üretimi, kara ve deniz yolları, ticaret gemileri ve limanları, para ve ölçü birimleri ve şirketler hakkında bilgi vermiştir. Aydın, **a.g.e**, 54.
[29] Kararmaz, **a.g.e,** s.11.
[30] Kararmaz, **a.g.e**, s.12.
[31] Bilinen nüshası 1928 yılına aittir. Değerli bilgileri taşır. 1914 yılına ait bir başka nüshasının aynı yazar tarafından hazırlandığı ifade edilirse de bazı araştırmacılar tarafından uzun süre rastlanamamıştır. s.12.
[32] Kararmaz, **a.g.e,** s. 11-12.

- Nevsâl-i Ma‘lûmât, 1897-1899, 2 adet.
- Selanikli Tevfik, Nevsâl-i Askerî, 1898.
- Osman Ferid ve Ekrem Reşad, Nevsâl-i Osmanî, 1907-1909, 3 adet.
- Nevsâl-i Milli, 1911.
- Kanaat Kütüphanesi, Milli Nevsâl, H.1338 – 1341 (M.1919 – 1922), 4 adet.
- Musavver Nevsâl-i Milli, 1896.
- Nevsâl-i Atâî, 1903.
- Musavvet Eczacı Nevsâli, 1910.
- Nevsâl-i Edebî, 1921[33]

[33] Karataş, **a.g.e,** s.63-64.

BÖLÜM I

BESİM ÖMER BEY'İN HAYATI VE ESERLERİ

1862-1940 arasında yaşamış olan Besim Ömer Paşa(Akalın), Osmanlı Devleti'nin son ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk döneminde iz bırakan önemli bir şahsiyettir. Hakkında en çok tekrar edileni "Titanik'ten kurtulan tek Türk" bilgisidir. Ama bu bilgi yüzeysel araştırma neticesidir. Zira Besim Ömer Paşa (Akalın) önemli bir bilim adamıdır.

Annesi Afife Hanım, Priştineli Mutasarrıf Mehmed Yaşar Paşa'nın kızı ve Üsküp Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'nın kız kardeşidir. Babası ise 1877-1878 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda (II. Meclis-i Mebusan) Kosova mebusu seçilen Nardalı Ömer Şevki Efendi'dir. Babası Ömer Şevki Efendi, aslen Arnavutluk'un güneyinde ve Yunanistan sınırında bulunan Narda kasabasından olup gençliğinde yoksul bir aileye mensup iken tahsil yaparak Abdurrahman Paşa'nın yanında katipliğe başlamıştı. Kabiliyeti ve zekası sayesinde Abdurrahman Paşa'nın gözüne giren Ömer Şevki Efendi, Abdurrahman Paşa'nın kız kardeşi Afife ile evlendirilmiştir. Daha sonra devlet hizmetine giren Ömer Şevki Efendi, devlet kademelerinde yükselip I. Meşrutiyet döneminde mebusluk ve mutasarrıflık görevlerinde bulunmuştur. Afife Hanım ve Ömer Şevki Efendi'nin biri kız dördü erkek olmak üzere toplamda beş çocuğu vardır[34].

[34] Mehmet Kavak, "Besim Ömer Paşa Ve Ailesinin Hususi Evrakı", **3. Sağlık Tarihi Ve Müzeciliği Sempozyumu**, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.407.

2.1. Besim Ömer Bey'in Çocukluğu ve Öğrenim Hayatı

1 Temuz 1862'de dünyaya gelen Arnavutluk sınırları içerisindebulunan Narda kasabasında dünyaya gelmiştir. Besim Ömer'in ilkokulyaşına bastığı döneme kadar Narda'da yaşayan ailesi buradan İstanbul'a taşınmışve hayatlarını burada devam ettirmiştir[35].

Kuleli Askerî Tıbbiyesi İdadisinden, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den mezun olan Bezim Ömer oldukça başarılı birisidir[36]. Kolağası Besim Ömer, muallim muavinliği görevi ve maaşı uhdesinde kalmaküzerekibâle fenninde (modern ebelik), emraz-ı nisa ve etfâlde (kadın ve çocukhastalıkları), püerikültürde tahsilini ilerletmek ve uzmanlaşmak için 13 Eylül 1887yılında Paris'e gitti. Besim Ömer'in evi çalıştığı Charité Hastanesi ile aynı sokaktabulunmaktaydı ve Besim Ömer Prof. Dr. Budin'in servisine devam etmekteydi[37]. Eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönerek Askeri ve Mülki Tıbbiye'de Sivil Tıbbiye doğum hocalığınaatanmıştır[38].

Besim Ömer Bey'in başına önemli iki hadise gelmiştir. 1911 Ağustos'unda bir doğum için Anadolu yakasına geçmek için bindiği vapur batarken 4 kişi denize düşer. Bunlardan birisi deBesimÖmer'dir. Düşerken kafası sert şekildeçarpar. Vapurun pervanesi onu kendisine çekmeye başlayınca vapurdabulunan yaklaşık 15 tıbbiye talebesi hatta vapurun kaptanı da Besim Ömer Bey'i kurtarabilmek için denize atlar. Olayın olduğu yerde en çok sevdiğimeslektaşlarından Bafralı Yanko Bey de vardır. Yarım saat boyunca suni teneffüs yapar ve hayatını kurtarır[39].

---

[35] Kavak, **a.g.e,** s.408.

[36] Besim Ömer ilk eğitimini aile ocağında (Priştine'de), Kosova Mülkiye ve İstanbul Askerî Rüştiyesine de devam etmiş ve Kuleli Askerî Tıbbiyesi İdadisinden 16 Ağustos 1879 tarihinde mezun olmuştur. Ardından Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye (askerî) girmiş 6 Haziran 1885'te bu okuldan da mezun olmuştur. Haydarpaşa Tatbikat Hastanesi'nde Tabip Yüzbaşı unvanı ile görev yaparken Mekteb-i Tıbbiye'de açılan müsabaka sınavına girmiş 7 Kasım 1885'te fenni kibâle (ebelik) muallim muavinliğine (öğretim görevlisi) seçilmiştir. Yine 1885 yılında Yunan sınırında asker toplama (tahşid) için kendisinin başvurusu üzerine Serfice İhtiyat ve Alasonya Askerî hastanelerinde asker tabibi sıfatıyla göreve başlamış ancak tifoya yakalanınca İstanbul'a dönmüştür. Sabahattin Ödemiş, **Besim Ömer Paşa (1862-1940)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2013, s.7.

[37] Ödemiş, **a.g.e,** s.8. Budin doğum kliniği profesörü (seririyat-ı veladiye müderrisi) olmuş ve verdiği dersleri yayımlamıştı. Besim Ömer bu notları Türkçeye çevirerek dönüşünde Mekteb-i Tıbbiye-i Askerîye matbaasında bastırmıştır.

[38] Hülya Öztürk, Nilüfer Demirsoy, "Besim Ömer Akalın'ın Üzüm İle Tedavi Adlı Eserinin Değerlendirilmesi Besim Ömer Akalın'ın Üzüm İle Tedavi Adlı Eserinin Değerlendirilmesi", **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, C.9, S.1, 2019, s.38.

[39] Kavak, **a.g.e,** s.409.

Besim Ömer Bey'in başına gelen diğer hadise ise neredeyse herkes tarafından bilinen Titanik'ten kurtulma vakasıdır. 1912 senesinde Amerika'da düzenlenecek olan sağlıkkongresine murahhas olarak katılmak için Avrupa'ya geçen Besim Ömer Bey seyahat vaktine kadar hastaneleri gezer. Otelindeki görevliye sıkıca tembih etmesine rağmen uyandırılmaz ve Titanik gemisine yetişemez. Bilindiği gibi filmlere, kitaplara konu olan meşhur transatlantik gemisi TitanikİngiltereÕnin Southampton Limanı'ndan kalkacak ve New York'a varacaktı. Fakat buzdağına çarpan gemi batmıştı. 2224. Yolcu olan Besim Ömer Bey gemiye yetişemediğinden çarpma anında gemideki sayı 2223 idi.

Sonraları onun bu vesileyle de hatırlanmasını sağlamıştı. Yıllar sonra buolaydan bahsederken, "yeryüzünün en talihli adamı benim, hayatımda neistediysem hepsi olmuştur" dediği nakledilir[40].

Besim Ömer, birçok babalardan daha fazla evlatları üstüne titreyen bekâr bir çocuk babası idi. Bir gün, ona soruyorlar: "Neden evlenmediniz Paşam?" Besim Ömer, gülümseyerek; "Ben de size sorayım, evlenmiş olsaydım kaç çocuk yapabilirdim ki?.. İki..Üç.. Hesabı daha geniş tutarsak, nihayet altı çocuk değil mi? Halbuki benim yüzlerce, binlerce çocuğum var!.." Arada bir anlatırdı: "Bazen sokakta, ansızın biri önüme çıkar, başımı çeviririm. Tanıdığım bir kimse değil. O ise, bir taraftan elime sarılmış, öpeceğim diye uğraşır durur: Kimsin sen oğlum? diye sorarım. "Beni tanımadınız galiba?.." "Hayır, tanımadım." O zaman, adını, adresini haber vererek: "Ben, der, sizin elinize doğmuşum!" Paşa; "Bu tanımadığım adamın, aşağı yukarı kırk sene evvelinden bahsetmesi, yüreğimi cızlatmaz değil. Fakat dünyaya gelmelerine delâlet ettiğim çocuklar arasında bu yaşa erişmiş olanların da bulunması, bana öyle büyük bir haz verir ki, bir anda ihtiyarlığımı unuturum. Bir baba ummam ki, yetiştirdiği evlatlarla benden daha fazla iftihar etsin!.." Besim Ömer Bey; bekâr kalmamın bir sebebin de şöyle izah eder: "Başkalarının çocukları ile hayatımda o kadar meşgul oldum ki, değil bir çocuk babası olmağa, hatta bunu düşünmeğe bile vakit bulamadım"[41].

[40] Kavak, **a.g.e,** 409.
[41] Atabay, **a.g.e,** (erişim tarihi: 22.05.2019/23.25)

2.2. Besim Ömer Bey'in Hizmetleri

Akalın büyük çabalar vererek 1892 yılında İlk Kadın-Doğum Kliniğini açmıştır. Bu konuyla ilgili pek çok eseri tercüme etmiştir. Akalın, deyince akla gelen bir diğer husus ise kendisinin modern ebeliğin kurucusu olduğudur. Bu durum1895 yılında ebe okuluna tayiniyle başlamıştır. Bu okulu kurallara bağlamış, ebe adaylarına okuma yazmabilme zorunluluğu gibi bazı zorunluluklar getirmiştir. Ebe hanımlara yardımcı olması için bazı eserler yazanAkalın'ın kitaplarından bazıları "Doğurduktan Sonra", "Ebelik" ve "Ebe Hanımlara Öğütlerim"dir[42].

Kibâleler(ebeler) Muallimi Dr. Vuçino'nun vefat etmesi üzerineebelikeğitmeni Besim Ömer'e 1893 yılında bu göreve ek olarak ebeler eğitmenliği (kibâlelermuallimliği) ile görevlendirilmişti. Besim Ömer ebeler dershanesini Babil kulesinebenzetmiştir.Bir doğumhane inşası için 1885 yılının Şubat ayında Mimar Perpinyanitarafındanhastanenin planı çıkarılmış ve buna göre hastane yapımı için 4.800 Osmanlı lirasınaihtiyaç duyulmuştu. Söz konusu para Fenn-i Kibâle Hastanesi adı verilecek hastanenininşasında 1886 yılı dâhiliye bütçesine ilave edilmiş ise de dış meseleler ve önemlisorunlar (gavail-i mühimme) gerekçe gösterilerek hastane inşası gerçekleşememiştir.Avrupa'nın her yerinde doğumhane bulunmasına karşın 1894 yılına gelindiğindeOsmanlı başkentinde bir viladethane (doğumevi) bulunmamaktaydı. Daha öncesindedoğumevi açılması kararlaştırılmışsa da açılması mümkün olmamıştır. DoğumeviaçılmasındaMekteb-i Tıbbiye-i Şahane veKibâleler Muallimi Binbaşı Dr. Besim ÖmerBey arzuhal ve eki layihayı hazırlamış, gereği için de Babıali'ye takdim etmiştir.Doğumevinin inşası için iki üç bin liralık bir paranın yeterli olabileceği ve İstanbul'daMüslümanların yer aldığı Şehzade Cami'si karşısındaki boş arsa gibi uygun bir yerin olabileceği öngörülmekteydi.Besim Ömer Bey, 1896 yılında diğer görevlerinin yanında doğum kliniğimuallimliğine atanmıştır. Münhal bulunan Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye-i ve Sıhhiye-iUmumiye azalığına, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ebelik muallimi Kaymakam (Yarbay) Dr. Besim Ömer Bey 2 Ocak 1897 tarihinde tayin edilmiştir[43].

[42] Öztürk-Demirsoy, **a.g.e,** s.38.

[43] Ödemiş, **a.g.e,** s.11. Miralay Besim Ömer Bey'in görevini iyi şekilde yerine getirdiği belirtilerek, 15 Mart 1899 tarihinde ikinci rütbeden Osmanlı Nişanı ile taltif edilmesine
Kararlaştırılmıştır. Başka bir taltifini yine Ödemiş'in eserinden öğreniyoruz: "Yaver-i Ekrem Ali Saadeddin Paşa da 17 Nisan 1901 tarihli yazısında, doğum yapmakta olan kızının hayatını kurtaran Mirliva Dr. Besim Paşa ile Kaymakam Hafız Hilmi Bey'in birer derece terfi ile taltif edilmeleri teklif etmiştir".

Tıp alanındaki başarılarından dolayı Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Bilimsel Ebelik,Ebeler Doğum Kliniği Eğitmeni Ferik Dr. Besim Ömer Paşa 12 Şubat 1908 tarihindemurassa Osmanlı âlî (yüksek) nişanı ile ödüllendirilmiştir[44].

Bundan sonraki hizmetlerini/memuriyetlerini şöyle sıralayabiliriz:

Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye ve Umur-ı Tıbbiye-i MülkiyeNezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne yazılan 24 Temmuz 1909 tarihli arizada, Meclis-iUmur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Başkanlığı için mevcut azalararasından gizli oyla seçim yapılmış, çoğunluk oyu alan Ferik Besim Ömer Paşa'nınbaşkanlığa seçildiği bildirilmiş ve Besim Ömer'in görevine başlatılması talep edilmiş,26 Temmuz 1909 tarihinde Besim Ömer'in yeni görevi onaylanmıştır[45].

Darülfünun Tıp Fakültesi'nde doğum kliniği ve bilimsel ebelik uzmanı TabipMiralay Besim Ömer Bey sağlık durumunu gerekçe göstererek 1911 yılındaemekliliğini talep etmiştir. Besim Ömer Bey'in okul yıllarından itibaren (ma-mekteb)toplam 29 sene 7 ay hizmetinin bulunduğu anlaşılmış olup, yürürlükteki kanuna göre aylık 2.220 kuruş maaşla 27 Şubat 1911 tarihinde emekli edildi[46].

Dr. Besim Ömer Bey, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı sırasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde görev aldı. Çanakkale Savaşları sırasında Hilali Ahmer'in kurduğu hastaneleri organize etti ve savaş hukuku dışı saldırıları uluslararası Kızılhaç Cemiyeti vasıtasıyla dünyaya duyurdu[47].

Veremler Mücadele Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nde önemli bir sağlık sorunuolarak ortaya çıkan veremle mücadele etmek amacıyla 1914 yılında kuruldu. BesimÖmer Paşa, görevleri gereği kamu sağlığı koruma alanında faaliyet göstermiş, bu alandaveremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti kuruluşunda görev almış ve 1914'te adı geçenderneğin ikinci başkanlığına seçilmiştir[48].

[44] Ödemiş, **a.g.e**, s.14.
[45] Ödemiş, **a.g.e,** s.15.
[46] Ödemiş, **a.g.e**, s.20.
[47] Mithat Atabay, "Türkiye'nin En Şanslı İnsanı Profesör Doktor Besim Ömer Bey", http://canakkaleaynalipazar.com (erişim tarihi: 22.05.2019/23.25)
[48] Ödemiş, **a.g.e**, s.30.

Tıp Tarihi Kurumu ve Beynelmilel Tıp Tarihi Cemiyeti Üyeliği

Beynelmilel (uluslararası) Tıp Tarihi Cemiyeti tarafından düzenlenenBeynelmilel XI. Tıp Tarihi Kongresi dünyanın muhtelif yerlerinden gelen 100'den fazlaüyenin katılımıyla 1 Eylül 1938 tarihinde Yugoslavya'nın Zagreb şehrinde yapılmıştı.Kongrede ilk komite toplantısı 1 Eylül'de yapılmış, toplantıda Beynelmilel Cemiyetinlogosunun (alameti) seçimi söz konusu olmuştu. Türk Tıp Tarihi Enstitüsü'nü teklifettiği dünyayı üç defa saran bir yılan oybirliği ile kabul edilmiş, ardından da muhtelifülkelerden cemiyete yeni aza seçimine geçilmiştir. Seçim sonucunda Türk hekimler deseçilmiş, seçilenler arasında Besim Ömer Akalın ile Akil Muhtar Özden debulunmaktaydı.Türk Tıp Tarihi Kurumu, tıp tarihi ile ilgili alanlarda eğitim, araştırma ve yayınyapan kişi ve kurumlara destek sağlayarak gelişmelerine yardımcı olmak amacıyla, 10Ocak 1939 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Kurumun kurucuları arasında Besim ÖmerPaşa da yer almış, Kurum içinde yapılan oylamada ilk başkanlığa seçilmişti[49].

Besim Ömer'in Uluslararası Kongrelerde Delegelik/Temsilcilik Görevleri

Brüksel Delegeliği (1892), Amsterdam Delegeliği (1899), Londra Delegeliği (1907), Washington Delegeliği (1912), Stokholm Delegeliği (1918), Cenevre Delegeliği (1921), Prag Delegeliği (1922), Cenevre Delegeliği (1923), Kopenhag Delegeliği (1936), Bratislava Delegeliği (1937), Paris Delegeliği (1939), İsviçre Delegeliği (1939)[50].

Milletvekillikleri

1935 ve 1939'da yapılan seçimler neticesinde iki defa milletvekili olarak TBMM'de bulunmuştur. Bu iki mebusluğu da Bilecik adınadır[51]. Meclis'te yaptığı konuşmalar genel olarak kendi mesleğiyle alakalıdır. Yalova kaplıcalarının işletilmesi ve kaplıcaların inkişafı işlerinin Sıhhat ve içtimai muavent Vekâletine devri hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri sonrasında Yapılan oylama ile TBMM'de kanun kabul edilmiş ve böylece Yalova KaplıcalarıSıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâletine bağlanmıştır.

[49] Ödemiş, **a.g.e**, s.32.
[50] Bu bilgiler özetlenerek Ödemiş'in eserinden alınmıştır.
[51]**TBMM arşivi**. Zabıt Ceridelerine göre "General Besim Ömer Akalın (dr.) (Bilecik)" olarak kayıtlıdır.

2.3. Besim Ömer Bey'in Vefatı

Prof. Dr. Besim Ömer Akalın, seksen yıllık ömrünün elli yedi yılını doktorluk yaparak geçirdi. İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü yaptı[52]. 1938 yılı sonunda Bilecik için yapılan ara seçimde milletvekili oldu. 1939 yılında yapılan seçimlerde de Bilecik'ten tekrar milletvekili olarak TBMM'nde görev yaptı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında geçici başkanlığı üstlendi. Prof. Dr. Besim Ömer Akalın yeni Meclis'te dönemi tamamlayamadan 19 Mart 1940 tarihinde vefat etti[53].

2.4. Besim Ömer Bey'in Eserleri

(Aşağıdaki liste Sabahattin Ödemiş'in eserinden –s.81-87 arası- alınmıştır)

1- **Su**, Kardeşi Mustafa Azmiile beraber, Ceride-i Askerîye Matbaası, 1300.

2- **Dişlerin Hıfzıssıhati**, Mihran Matbaası, 1301.

3- **Göz**, İstanbul (CebKütübhanesi), Mihran Matbaası, 1302.

4- **Sıhhatnüma-yıİzdivac Evleneceklerle Müteehhil ve Mücerred Bulunanlara Nasihat**, Şirket-i Mürettibe Matbaası, 1303.

5- **Sıhhatnüma-yıEtfâlyahud Validelere Nasihat**, Ahmed İhsan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1303.

6- **Mebahis-i Tıbbiye'den Şişmanlık ve Zayıflık**, Mahmud Bey Matbaası,1303.

7- **Sıhhatnüma-yı Aile Baba-Ana-Çocuk**, Mahmud Bey Matbaası, 1304.

8- **Üzüm ve Üzümle Tedavi Mebahis-i Tıbbiye'den**, Mahmud Bey Matbaası, 1304.

9- **Mükeyyifat ve Müskirattan Tütün**, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1304.

10- **Mükeyyifat ve Müskirattan Afyon**, Şirket-i Mürettibiye Matbaası,1305.

11- **Mükeyyifat ve Müskirattan Müskirat**, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1305.

12- **Su ile Tedavi ve Denizde Banyo**, Mahmud Bey Matbaası, 1305.

---

[52] Ödemiş, **a.g.e,** s.77. Besim Ömer Paşa, her günkü gibi 19 Mart sabahı da Büyük Millet Meclisi'ne gelmiş ve kütüphanede öğleye kadar mütalaada bulunduktan sonra öğle yemeği için Karpiç Lokantası'na gitmiştir. Antalya Milletvekili Numan Aksoy ile birlikte yemek yiyecekleri esnada Besim Ömer Paşa fenalaşarak Karpiç lokantasında kalp krizi geçirmiş, etraftaki doktor ve milletvekilleri müdahale etmişlerse de Paşa kurtarılamayarak 19 Mart 1940 tarihinde ve 78 yaşında hayata gözlerini yummuştur. Besim Ömer Akalın'ın naaşı Ankara Numune hastanesine kaldırılmıştır. Türk Bayrağı'na sarılı tabutu 20 Mart günü Ankara Ekspresi'ne eklenen hususî vagon ile saat 17.00 de hareket ederek 21 Mart sabahı saat 08.00'de İstanbul Haydarpaşa Garı'na ulaşmıştır. Ardından Paşa'nın tabutu, Belediye tarafından tahsis edilen bir cenaze arabasına konularak ve arabalı vapur ile Sirkeci'ye getirilmiştir. Buradan da cenaze merhumun Cağaloğlu Türbe Caddesi'ndeki evine götürülmüştür.

[53] Türkiye Büyük Millet Meclisi **(TBMM) Albümü 1920-2010**, C.I 1920-1950, TBMM Basın ve Halka İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

13- **Zayıf ve Vakitsiz Doğan Çocuklara Edilecek Takayyüdat**, Mahmud Bey Matbaası, 1306.

14- **Ukum ve İnanet**, Mahmud Bey Matbaası,1306.

15- **İpnotizmyahudTenvim ve Tenevvüm**, Mahmud Bey Matbaası, 1307.

16- **Tenasül**, Mahmud Bey Matbaası, 1308.

17- **Kendini Bil**, Mahmud Bey Matbaası, 1308.

18- **Mi'de**, Tegaddî ve Hazma DâirKavaîdi Sıhhiye, Mahmud Bey Matbaası,1308.

19- **Sıhhatnüma-yi Tenasül**, Mahmud Bey Matbaası, 1309.

20- **Beyne'l-Etfâl Sirayet-i Emrâza Karşı Tefrik-i Maraza**, Alem Matbaası,1310.

21- **Çiçek Hastalığı ve Suçiçeği**, Alem Matbaası, 1309.

22- **Çocuk**, Alem Matbaası, 1309.

23- **Emraz-ı Nisa**, (Dr. M. Nizameddin Bey ile birlikte) Prof. Luteaud'dan tercüme 1309.

24- **Emzirme**, Alem Matbaası, 1309.

25- **Kızamık ve Kızıl Hastalık**, Alem Matbaası, 1310.

26- **Meme Verme**, Alem Matbaası, 1309.

27- **Siraca**, Alem Matbaası, 1309.

28- **Veraset**, Alem Matbaası, 1309.

29- **Emraz-ı Nisa**, Serirî ve Cerrahi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, 1314.

30- **Sıhhatnüma-yıNevzaddan Kundak**, Beşik Emzik, Alem Matbaası, 1312.

31- **Seririyat-ı Viladiye Dersleri**, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, 1313.

32- **Tabibi Eftâlyahud Ebeveyne Yadigâr**, Alem Matbaası, 1314.

33- **Çocuklara Aş yahud Validelere Hediye**, Alem Matbaası, 1314.

34- **Hıfzıssıhat**, Karabet Matbaası, 1315.

5- **Nevsal-i Afiyet** 1. Sene, Alem Matbaası, 1315.

36- **Yalova Kaplıcası**, Alem Matbaası, 1317.

37- **Nevsal-i Afiyet** 2. Sene, Alem Matbaası, 1316.

38- **Darülaceze Irzahanesi**, Ahmed İhsan Matbaası, 1319.

39- **Doğururken ve Doğurdukdan Sonra**, 1320.

40- **Emraz-ı NisanınSebeb-i Kesreti**, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1320.

41- **Ebe Hanımlara Öğütlerim**, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1322.

42- **Ebelik Doğurma ve Doğurtma**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1322.

43- **Memedeki Çocuklarda Vefeyat**, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1322.

44- **Nevsal-i Afiyet** 3. Sene, Ahmed İhsan ve Şürekası, 1322.

45- **Kolera Sağlığında İttihazı Lazım Gelen Tedabir ve Etıbbaya Rehber**, Arşak Garoyan Matbaası, 1327.

46- **Dokuzuncu Washington Salib-i Ahmer Konferansına Memuriyetim ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetine Tekliflerim**, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmani Şirketi, 1328.

47- **Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans**, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmani Şirketi, 1330.

48- **Hastabakıcılık Dersleri**, Hilal Matbaası, 1331.

49- **AhlakîVezaif ve Harb zamanında Hastabakıcının Bir Günlük Vazifesi**, Hilal Matbaası, 1331.

50- **Verem Tehlikesi ve Veremle Mücadele**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, 1335.

51- **Hastabakıcılığa Dair**, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Azalığına ve Hastabakıcı Hemşire ve Talebelerime Hidmeten, Evkaf-ı İslamiye Matbaası,1337.

52- **1921 Senesinde Cenevre'de İnikad Eden Beynelmilel Salib-i Ahmer Kongresine Dair Rapor**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmani Şirketi, 1337.

53- **Fenn-i Vilade 1.Cild, İlkah ve Haml**, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmani Şirketi, 1338.

54- **Fenn-i Vilade2.Cild, Viladet-Halas Evakıb-ı Viladet-Nevzad**, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmani Şirketi, 1339.

55- **Fenn-i Vilade 3.Cild, Ameliyat-ı Viladiye**, Ahmed İhsan Matbaası, 1927.

56- **Fenn-i Vilade 4.Cild, Maraz-ı NifasiyetUsret-i Viladet**, Ahmed İhsan Matbaası, 1927.

57- **Nüfus Meselesi ve Küçük Çocuklarda Vefeyat**, Kanaat Matbaası, 1339.

58- **Nüfus Siyaseti 2: Fen ve İzdivac, Evlenecekler ve Evlenemeyecekler**, Yeni Matbaa, 1340.

59- **Nüfus Siyaseti 3: Gebelik ve Gebelikte Tedabir**, Yeni Matbaa, 1342.

60- **Nüfus Siyaseti 4: Çocuk Büyütmek**, Yeni Matbaa, 1343.

61- **Sıhhiye-i Askerîye ve Umumiye'de Tayyarelerden Edilecek İstifade**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, 1341

62- **Etfâle Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi,** Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, 1340.

63- **Çocuk Büyütmek**, Yeni Matbaa, 1341.

64- **Çocuklara Dair Sıhhî ve İctimai Teşkilat ve Tesisat**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, 1925.

65- **Yüzyıl Yaşamak İçin 22 Emr-i Sıhhîde Bütün Hıfzıssıha**, (Dr.Pascal ve George Moureu'nun aynı adlı eserinden tercüme), Ahmed İhsan Matbaası, 1927.

66- **Vilade Fenni 1. Cilt**, Haml, Ahmed İhsan Matbaası, 1927.

67- **Vilade Fenni 2. Cilt**, **Viladet- Avakıb-ı Viladet-Nevzad**, Ahmed İhsan Matbaası, 1927.

68- **Vilade Fenni 4. Cilt, Ameliyat-ı Viladiye**, Ahmed İhsan Matbaası, 1927.

69- **Nüfus Siyaseti, Çocuk VefeyatıVe Müstakbel Valide Hakkındaki Filme Dair Muhtasar Malumat**, Ahmed İhsan Matbaası, 1928.

70- **Kaplıcalar,**Ahmed İhsan Matbaası, 1928

71- **Mondor- Le Monte Dore'a Olan Sıhhat Borcum**, Ahmed İhsan Matbaası,1928.

72- **Anne Olacaklara ve Annelere (Çocuk yetiştirmek, Püerikültür)**, Ahmed İhsan Matbaası,1930.

73- **Doğum Tarihi,**Ahmed İhsan Limited Şirketi, 1932.

74- **Fenn-i Vilade 3 Cilt, I. Kitap, Marazi Nifasiyet: Hamil Patolojisi ve Nifasi İntan**, Ahmed İhsan Matbaası Ltd, 1933.

75- **Fenn-i Vilade 3 Cilt, II. Kitap, Güç Doğum**: Ahmed İhsan Matbaası Ltd,1933.

76- **Üzüm ve Üzümle Tedavi**, Ahmed İhsan Matbaası Ltd, 1933.

77- **Gençliği Koruma ve Çok Yaşama**, Ahmed İhsan Matbaası Ltd, 1934.

78- **Plombiyer le Ben (PlombiereslesBains) Kaplıcası ve Suları**, Ahmed İhsan Matbaası, 1935.

79- **Türk Çocuğu Yaşamalıdır (Küçük Çocuklara Bakım ve Sosyal Yardım),** Ahmed İhsan Basımevi, 1936.

80- **Türk çocuğunu Nasıl Yaşatmalı (I- Nüfus Siyasetinde Çocuk: sağlam çocuk, öjenik, öjenizm, sağlam ırk)**, Ahmed İhsan Basımevi, 1939.

Tarihi belirtilmemiş çalışmaları:

1- Mebusan-ı kiramımızınenzar-ı vatanperveranelerine, vatanımızda sıhhat-i umumiyemuhteldir, tarihsiz, 8 Sayfa Rapor.

2- Merhum Doktor İbrahim Lütfi Paşa, İstanbul, tarihsiz, 8 Sayfa Rapor.

3- Veba-Taun, İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, tarihsiz, 55 sayfa.

Fransızca Kitapları

1- **Le Nicotisme en Turquie.**

2- **Le Tabagisme dans ses rapportavecl'alcoolisme en Turquie.**

3- **Dilber, Esclave, et l'enuqueamoureuse, tarduitduturcpar** ,Çev: Besim Ömer Pascha, Societe Anonime Turque, 1933.

400'den fazla gazete makalesi, sayısı tam bilinmeyen konferanslarıyla oldukça velud bir şahsiyet olan Besim Ömer Akalı'ın pek çok eseri halen günümüz okuruyla buluşmamıştır. Biz bu çalışmamızda bir eserini değerlendirdik.

Yukarıdaki tüm kitapların basım yerleri İstanbul (bazılarında Dersaadet yazmaktadır) olduğundan basım yerlerini ayrıca yazmadık.

BÖLÜM II

NEVSAL-İ AFİYET

2.1.Nevsal-i Afiyet (Tıp Salnamesi)

Çalışmamızın konusunu teşkil eden "Nevsal-i Afiyet" Besim Ömer Paşa tarafından 4 cilt halinde hazırladığı tıp salnameleridir. 1. Kitap 1899'de, 2. Kitap1900'de, 3. Kitap 1904'de ve 4. Kitap 1906'de neşredilmiştir.yayımlanan yıllıklarda çoğunlukla Besim ÖmerPaşa'nın makaleleri bulunmakla beraber, ilgili konulara istinaden diğer tıp adamlarında yazıları da yer almaktadır.

Türkiye İslam Ansiklopedisi'ndeki "Salname" maddesinde Besim Ömer Paşa'nın bu kitapları için şu ifadeli okuyoruz: "Nevsâl-i Âfiyet ve Salnâme-i Tıbbî adlarıyla Besim Ömer Paşa'nın (Akalın) malî 1315-1322 (1899-1906) yıllarında dört defa çıkardığı salnâmeler Türk tıp tarihi ve sağlık kurumları için önemli bir kaynaktır"[54].

"Nevsal-i Afiyet" isimli eserler yayınlandıktan sonra oldukça ilgi uyandırdığı tahmin edilse de dönemin basınındaki haberleri göremedik. Yıllar sonrasında ise bu eserlere atıfta bulunan çalışmalar tespit edilmiştir. "Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu" bildirilerinde Besim Ömer Paşa'nın "Nevsal-i Afiyet" eserinden istifade edildiği görülmektedir[55].

Besim Ömer Paşa "Nevsal-i Afiyet" isimli bu önemli eserin mukaddimesinde önemli izahlar yapmıştır. Tıp salnamesinin hem tertibinin hem de içindekileri kısmının mükemmel olması için çok itina ettiklerini yazar. Bununla birlikte tıp alanında yapılan ilk derleme olmasından dolayı zorluklarından bahsederek görülebilecek kusurların okuyucuların da katkılarıyla tekamüle ereceğine dikkat çeker:

[54] Aydın, **a.g.e**, s.54.
[55] Metin içerisinde bu çalışmalara atıfta bulunulmuştur.

"*İlk def'asâha-i temsile konulan bir eserde olsa olsa bir mükemmeliyet-i nisbiye bulunabileceğinden bu nüshamızın emelimizce mükemmel olduğunu iddi'â idemeyiz. Şu kadar ki nekâyıs-ı vâkı'anınhüsn-i niyetimize bağışlanacağına ve karin-i kiramın mu'âvenetiyle eserin sene besene mükemmel bir hâle ifrâğ olunacağına ümidimiz pür-i kemâldir. Binâ'en'aleyh kitabımızın rehin-i tekemmül olmasını te'mînenvârid-i hâtır olacak efkâr ve mütâla'âtın taraf-ı kemterânemizeihtâr ve iş'ârıtemenniyât-ı mahsûsamızdandır. İsâbet-i re'y ve mütâla'alarındanemîn olduğumuz kara'in-i kirâmhazerâtınıninzimâm-ı efkâr sâ'ibeleriyle eser-i 'âcizânemizin seneden seneye bir başka safha-i terakkî ve teceddüde iktirânideceğinden şüphe idilemez ki Fransa'da her sene ibtidâsındaneşr olunan "Almanak Haşest" nâmındaki takvimin tedricen irâ'e eylediği eser-i terakkî buna güzel bir misâldir"*[56].

Eserin daha da güzel olabilmesinin mümkün olduğu halde zamanın yetişmediğinden, esere koymak istedikleri bazı bilgi, biyografi ve görsel malzemelerin eksikliğinden ya da zamanında elde olamayışından da bahseder.

Besim Ömer Bey, ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarını, eserin daha güzel olmasının zamanla ve destekle olacağının altını çizerek mukaddime kısmını şu şekilde tamamlamaktadır:

"Bir sene zarfında vukû' gelecek keşfiyât ve ihtirâ'ât-ı tıbbiyeyi " nevsâl-i tıbbî" bahsinde zikrideceğimiz gibi tabâbetemüte'allik ve te'sîrâtıfennenmüsbet-i edeviye ve müstahzırât-ı tıbbıye ile sıhhat-i 'umûmiye nokta-i nazarından muvafık göreceğimiz makâlât ve i'lânâtın da ayruca bir kısım dâhilinde derci cümle-i mukarreratımızdandır; cenâb-ı şâfî-i hakîkî bizleri de 'âfiyetdenhisseyâb eyledikçe tekemmülât-ı mutasavviresâhazîb-i husûl olmak musammimdir. Ve minallahi`t-tevfîk"[57].

2.1.2.Nevsal-i Afiyet'in Şekli Hakkında

Nevsal-i Afiyet serisinin ikinci kitabı olan bu eser 1900 tarihlidir. Âlem Matbaası'nda(Ahmet İhsan ve Şürekası) basılan salname 514 sayfadan oluşmaktadır. Ebatı da 21,5x13,5 cm'dir. Çok sayıda, metin içi fotoğraf ve çizime yer verilmiş. Salnamenin kapağında 451 resim ve şekli hâvî olduğu yazar. Salnamenin sayfaları ortalama 24 satırdan oluşmaktadır. Bazı sayfalarda tamamen görsel bulunmaktadır. Görseller görebildiğimiz kadarıyla orijinaldir. Daha önce başka yerde kullanılan çizim, kroki ya da gravür değildir.

[56] Besim Ömer Bey, **Nevsal-i Afiyet**, "Mukaddime" kısmı.
[57] Besim Ömer Bey, **Nevsal-i Afiyet**, "Mukaddime" kısmı.

Görsel malzemenin tamamı ilk defa bu eserde değerlendirilmiştir. Bazı sayfaların en altındaki ifadeler matbaa sektöründe traşlama denilen düzeltme yöntemi sonrasında okunamayacak durumdadır. Yazıların genel olarak durumu iyidir. Okunaklıdır. Görsellerin altında açıklamalar vardır. Bu resimlerin ya da şekillerin/çizimlerin üstündeki ifade yarım kaldığında resim alt yazısından sonra hemen kaldığı yerden devam etmektedir. Çift sayı numaralı sayfaların üstünde "Nevsâl-i Afiyet" yazarken tek sayı numaralı sayfaların üstünde makalelerin ismi yazmaktadır.

2.1.2.Nevsal-i Afiyet'in Muhtevası Hakkında

Mukaddime sonrasında "*Cülûs ve Velâdet-i Hümâyûn Hazret-i Hilâfetpenâhî*" başlığı altında dönemin gereği olarak devlete saygı ifade edilmiştir. Peşinden "*Eyyâm-ı Mübâreke-i İslâmiye*" başlığı altında yazılanlar da usule uygun kısa ve öz genel olarak tekrar edilen bilgilerdir. Salnamede yer alan makalelerin bazılarının önünde ay adları bulunmaktadır. Örneğin ilk olarak gördüğümüz ay Mart'tır. Ve bu aydaki makalenin adı da "*Sanayi'-i MuhtelifeninÖmr-i Beşere Te'sîri*"dir. *Rutûbet-Sis*'ten sonra Nisan ile birlikte "*Su süzmek içün en sade usûl*" makalesini görmekteyiz. Mayıs'tan önce "*Kan Aldırma-Müshil Alma*" makalesi bulunmaktadır. Mayıs'la birlikte "*Baş Dönmesi" anlatılmıştır*. Yaz aylarına geçmeden mevsimlerin tesirleri hakkındaki seri yazının ilki bahara ayrılmıştır. "*MevâsiminTe'sirâtı: İlkbahar*" makalesinden sonra ise "Çilek" başlıklı yazı bulunur. İlkbahar'ın insanlar üzerindeki etkisini anlatırken bir asırdan önce de günümüzden farklı olmayan durumu şöyle izah eder: "*Şuhûr ve kasabâtdaiştigâli ne olur ise olsun ilkbaharda hiç olmaz ise bir gün kıra çıkubseyr u temâşâyahevâhişgir, ovaya gidüb tenezzühe arzudâr olmayacak hiç kimse yoktur*". Haziran'da "*Bayılma*", "*Tuz*" ve "*Burun Kanaması*" ile ilgili yazılar varken Temmuz'da "*Saçımız kaç kıldır?*", "*Güneş vurması*", "*Deniz havâsı*" bulunur. Ağustos'ta "*Üzüm ile tedavi*" makalesi ardından mevsimlerin tesiri yazılarında bu defa yaz mevsiminin etkileri anlatılmıştır. Yaz sonrasında yazılar devam etmektedir. Eylül'de "*Nüzûl-i sekene*", "*Üzüm*", "*Limonatalar*" makaleleri bulunmaktadır. Teşrîn-i Evvel'de "*Hazımsızlı*k", "*Sovuk* (soğuk)*Almak*", "*Yanma, Yanık*"; sonraki ayda (Teşrîn-i Sânî) "*Su*" yazılarından sonra mevsimlerin etkilerinde "*Sonbahar*" anlatılmıştır.

Kânûn-ı Evvel'de "*Burgulma*", "*Hıfz-ı Sıhhat-ı Sıyâm: Doktor Ali Bey Efendi*" makaleleri mevcuttur. Kânûn-ı Sânî'de "*Çıkma, Çıkık*", "*Şeker ve Şekerlemeler*", "*Donma-Donuk*";

Şubat'ta "Kırılma- Kırık" yazılarından sonra mevsimin etkilerinde bu defa da "Kış" anlatılmıştır.

Salname-i Tıbbî tamamen Besim Ömer Bey'in yazılarından oluşmaz. Farklı bilgi, makaleleri toplayan Besim Ömer Bey'in emeği elbette aşikardır. Nevsal-i Afiyet'teki sırasıyla aşağıdaki -italik olarak yazdığımız- makaleler ve listeler bulunmaktadır. Ama burada şunu belirtmekte fayda görüyoruz. "*Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedetedrîs olunan fünûn*" başlığı altında verilen tablodan o kadar önemli bilgiler öğrenilmektedir ki özellikle tıp tarihi araştırmacıları açısından oldukça kıymetlidir. Bu dönemde hangi derslerin[58] hangi hocalar tarafından okutulduğu, hocaların yardımcılarının (başka bir ifadeyle asistanlarının) kimler olduğu gibi bilgiler de yine bu tablolalarda yer almaktadır.

"*Mekteb-i Tıbbiye-i şâhânemu'âyenehânesinemüdâvimmu'allim ve etıbbâ*" başlığı altındaki tabloda ise tedavi yapanların isimleri bulunmaktadır. Bu isimlerden bazıları şu isimlerdir: *Horasanciyan Efendi Hazretleri, İsmail Derviş Bey, Miralay Fahri Beyefendi, Miralay Vahan Beyefendi, Mösyö Azen, Mazhar Efendi*[59].

Metinde 127. Sayfadan itibaren yer alan makaleler ve tablolar aşağıdadır:

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne

Mekteb-i Tıbbiye-i ŞâhâneMu'âyenehânesineMüdâvimMu'âllimîn ve Etıbbâ

Mekteb-i Tıbbiye-i ŞâhâneMu'âyenehânesinde Tımarcı, Aşıcı, Kabele,

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Mu'âyenesineMüdâvimMu'âllim ve Etıbbâ

Cülûs-i Hümâyûn-ı Pâdişâhîden Biri vukû'a Gelen Terakkiyât-ı Tıbbiye

Su bahsi

Ömr-i Beşer, Muntazam: M. Rıf'ât

MecrûhîneMu'âvenet: Ferik Doktor Cemal Paşa Hazretleri

Bakteriyoloji fenninin Lüzûm-ı Ta'mîmi: Doktor I.Ali Bey Efendi

Fenn ve hıdmeti, manzûm, M. Rıf'ât

---

[58] Bu dersler şunlardır: Kimyâ-yı gayrı uzvî, Hikmet-i tıbbiye, ʿİlmü`l ʿarz ve`l maʿâdin, Akâʿid-i diniye, Ceza kanûnnâme-i hümâyûnu, ʿİlm-i ahlâk, Nebâtât, Kimyâ-yı ʿuzvî ve fenn-i ispençiyâri, Fenn-i teşrih, Akâʿid-i diniye, Fransızca, Fenn-i teşrih, Tahlîlât-ı kimyeviye, ʿİlm-i hayvanât, Menâfiʿül aʿzâ, Hıfz-ı sıhhat, Fenn-i tedâvi ve müfredât-ı tıb, ʿAmeliyât-ı cerrahiye, ʿİlm-i insâc, Emrâz-ı ʿumûmiye, Emrâz-ı dâhiliye ve etfâl, Emrâz-ı hâriciye, Fenn-i kabâle ve seririyât-ı vilâdiye, Teşrîh-i marazi, Seririyât-ı izniye ve hanceriye, Emrâz-ı ʿasabiye, Bakteriyoloji, Tıb kanûnu, Seririyât-ı ʿayniye, Seririyât-ı dâhiliye, Seririyât-ı hâriciye, Seririyât-ı mütenevviʿa-i dâhiliye, Seririyât-ı mütenevviʿa-i nisâ'iyye, Seririyât-ı mütenevviʿa-i ʿayniye, Seririyât-ı cildiye ve efrenciye. **Nevsal-i Afiyet**, s.123-126.

[59]**Nevsal-i Afiyet**, s.127-129.

Vaktinden Evvel İhtiyarlamağa Çare

Çocuklarda vefiyât ve sütnine mes'elesi

Mekteblerin gözlere te'sîri: Doktor Es'âd Bey

Mekteblereaidkavâ'id-i sıhhiye

Efkâr-ı batıla-i 'avâmedâ'ir birkaç söz: Doktor Celal İsmail Bey Efendi

İhtiyârlardatavl-ı müddet ömre müte'allikvesâya-yı sıhhiye: Doktor İhsan bey Efendi

Gared-i Mâlâd, hasta bakıcı: Doktor İsmail Derviş Bey

İlac, Manzûm: M. Rıf'ât

Hevâ-yı Saf

Usûl-i teshîn

Öksürük

Zükkâm-Nezle

İspirto Belâsı-Dâ'ke'ûl

Zabıta-i beden

Milel-i Muhtelifede Tütün Sarfiyâtı

Târik-i 'İşret: A.Nadir Bey Efendi

Hacâmât-kuru boynuz

Memeden kesme

Kesret-i iğdâ

Çocuklarda korku

Neşvunemâ

Diş sürmesi

Usûl-i idâre-i lisân

Saç

Mağrukîneimdâd

Vebâ-tâ'ûn

Meclis-i Sıhhiye-i 'Umûmiyemukarrerâtındanba'zıları

Şehremâneti Hıfzu`s-Ishha Komisyonu mukarrerâtından

Et'âmeninhazm dereceleri

Mevâd-ı mühime-i sıhhiye

Şekercilikdemevâd-ı mülevvene

Yalova Kaplıcası

Muzâd-ı difteri serûmun istatistiği

Raks hakkında: Doktor Rıza Tevfik Bey

Sinek-sivrisinek- eşek arısı

Bursa'da mantar ve peynir ile zehirlenme

Deniz tutmasına çare

İhrâc-ı mi'de

Esir-i faraş marazaya takayyudât

Mevlüdü`lHumuzâlı su ile timâr

Meşrûbât-dondurma

Musîki ve te'sîrâtı

Verem hastalığından kesret-i vefiyât

Napoli'de verem kongresi

Haşerât ile veremin intikâli

Ebe intihâbı

Güleşde (güreşte) Türk usûlü ile Avrupa usûlü

Şehremânetinde müteşekkil hey'et-i sıhhiye

Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye

Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye

Hıfzu`s-Sıhha Müfettişleri

Vilâyât-ı ŞâhânedeEtıbbâ-yı Mülkiye

Hıfz-ı sıhhat-i sıyâm

2.1.2. Makaleler Hakkında Bazı Değerlendirmeler

Bazı makalelerin günümüzdeki mevzularla benzerliği, farkı ya da geçmişle günümüz arasında kıyas için önemli olduğu aşikardır. Örneğin Hıfz-ı sıhhat-i sıyâm" başlığı altında oruçlu olanların sıhhati hakkında bugün de kabul edilen bilgiler verilmiştir:

Din-i islâm ki esâs metîni nev'i beşerin maddî ma'nevî selâmeti ve 'ibâdın kâffe-i umurda intizâm-ı ahvâlini ve insanların mu'azzez olan sıhhat ve hayâtını muhafazaya kâfildir; böyle bir dîn-i celîlü`l kadre hakkıyla sâlik olanlar ne kadar bahtiyârolsalar, ne derece iftihâr itseler yine azdır. Çünkielyevmedyân-ı sâ'ire… dîn-i ala derecesinde te'mîn-i menâfi'iedememişdir[60].

Son senelerde yazılı ya da görsel basında sıklıkla orucun sağlığa zararlı olup olmadığı tartışılmaktadır. Müslüman olan ya da olmayan hekimler, uzmanlar ya da konuyla alakalı fikir beyan edenler arasında tartışma devam ediyor olsa da günümüzden bir asırdan önceki yayın olan tıp salnamesindeki ilgili makalede aslında günümüze de cevaplar vardır:

Vücûdunda kuvvet a'zâsındaistirâhat peyda olan bir zâtın ise bütün aksâm-ı bedenî i'tidâl-i tâm üzere icrâ-yıvezâ'if eyleyeceği ve bu hâlin kuvve-i maddiye ve ruhaniyeyehüsn-i te'sîrinden başka anları sâ'ir zamanlardan daha menfa'atli bir sûretdeidâreyesebeb olarak vücudun iktisâb-ı ferh ve neşât eylemesi mûceb olacağı emr-i aşikârdır. Hem fenne hem de akla muvafık olan şu ta'rîfâtımızı gözleri nur-ı islâmiyetle tenevvür itmeyenler ve hakâyık ve erkân-ı islâmiyeti layıkıyla idrâkından'aciz bulunanlar sıyâmınislâmlariçün ne büyük bir lutf-ı hüdâ, ne kadar elzem bir dârevîşifâbahş olduğunu anlayamazlar.

Orucun sağlık açısından öneminin anlatıldığı bu makalenin sonlarına doğru meseleyi özetlemişler. Kısacası orucun dînen, aklen, zevken, sıhhatenfaydalarının inkar edilemeyecek derecede ortada olduğunun altı çizilmiştir. Bu hakikatin yalnızca Müslümanlar tarafından bilinmekle kalmadığını, insaflı, vicdanlı ve hakikati görmeye niyetli olan hıristiyanların da orucun önemini kavradıkları ifade edilmiştir. "Doktor E. Halil" imzalı bu önemli yazıdan hem tıp araştırmacılarının hem de diyanet camiasının faydalanması isabetli olacaktır.

Oruç, iftar ve sahur gibi konulardan sonra "Şeker ve Şekerlemeler" başlığı altındaki makale de güncel bir meseledir. Pek çok alandan uzmanın fikir beyan ettiği bu konu hakkında verilen bilgilerin, yorumların günümüzden yaklaşık 120 sene evvelinde yazıldığına ilk başta inanmak biraz zor gelebilir. Zira makalenin yazıldığı ve yayınlandığı dönemde de şekerin lezzetli ve cezbedici görüntüsüne ve tadına rağmen fazlasının zararlı

[60] Nevsal-i Afiyet, s.74.75.

olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte şekerin bazı durumlarda faydalı olduğuyla alakalı olarak bin yıl evvelinden örnekler de verilmiştir.

"Çocuklarda vefatlar" hakkındaki makale de ayrıca dikkate değerdir. Günümüzde dahi çocuk ölümlerini tamamen sıfırlamak hiç olmazsa çok aza indirmek dünyanın halen pek çok yerinde gündem maddesidir[61]. O günlerde Osmanlı'nın bir senede binlerce bebek ölümüne şahit olduğu aktarılan makalede bu konunun çok önemli olduğunun altı çiziliyor. "Bizim elimizden gelebilen hıdmet ve muʿâvenet hükûmet ve ahâlimizi tehlikeden haberdâr itmek ve kendilerine tedâbîr-i lâzımeyi irâ'eeylemekdir? Vezâ'if-i sâ'ireashâbına'âiddir" gibi yazı arasındaki cümleleri de yetkililerin etkili olması için bir çağrıdır[62]. Çocuklarla alakalı pek çok bilginin yer aldığı salnamede ortalara doğru "Çocuklukda Hıfz-ı Sıhhat" başlığı altında dönemine göre oldukça önemli bilgiler vardır.

Yalova'daki kaplıcanın da anlatıldığı bir makaleyi barındıran salnamedeki bu bilgiler dönemin okurlarına başka bir ifadeyle şifa arayan hastalarına güncel ve önemli bilgiler aktarmaktadır. Kaplıcanın tarihinin de anlatıldığı bu yazıda hamamdan en iyi şekilde nasıl istifade edileceği de izah edilmiştir[63]. Kaplıcaya gelenlerin memnun ayrılacağını da şu sözlerle izah etmişlerdir:

İnsan Yalova'da adeta bir hayat-ı mütecerridâne ve uzletkârânede bulunur; burada infirâd, sukût ve sükûnet bulur, tabi'at ile mülâkât eyler; levâyih-i tabi'atden zevk alan zât burada hayatın bir seyakdagüzerânından usanmaz, yeterki serseri bir halde olan nazarı ötede berüde orman kenarından neşvunemâ bulan bir çiçeğe ma'tûf, hâsse-i sâmi'ası bu sükûnet-i amîka içinde öten bir kuş sadâsına akan derenin çağıltısına meclûb olsun. Çünki cümle-i asabiyeyi bir fa'aliyetde bulundurmak içünte'sîrât-ı hâriciyyenintenevvü'u lâzımdır; a'sâbın tam bir istirâhati bir hâl-i haderi ve ziyâde bir kelâl ve melâli da'vet eyler. Usananlara meşguliyet, yorgunlara fikren istirâhatgerekdir.

---

[61] Unicef'in bir haberinde konuyla alakalı şu başlığı okumaktayız: "Yeni bir rapora göre beş yaş altı ölümlerdeki istikrarlı azalmaya rağmen her gün 7.000 yeni doğan ölümü meydana geliyor". Yine bu haberin hemen ilk cümlesinde "Bugünkü eğilimlere göre 2017 ile 2030 yılları arasında 30 milyon yeni doğan doğumu izleyen ilk 28 gün içinde yaşamını yitirecek" tahmini işin ciddiyetini idrak edebilmek adına önemlidir. http://www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=32804

[62] **Nevsal-i Afiyet**, s.200-202.

[63] Hamamın bulunduğu iki dağ silsilesi arasında vadi yalnız şarken açık olduğundan rüzgârlardan tamamen mahfûz kalmağa harâret yazın heman her mevsimde bir sûretde ve derecededir; lakin hamama me'mûr etıbbanın fikrine göre istihmâm içün en iyü mevsim haziran ve temmuz ve ağustos aylarıdır. Ilıca ,dağın iki sath-ı mâ'ilini setr iden Karaağaç, Mişe, Mersin, Fındık ve baʿzı deniz çamları ve orta yerde, vadide cereyân itmekde olan ve ötesinde berüsünde sıcak su menbaʿları bulunan küçük ırmak, denizden muntazaman esen hafif bir rüzgar sayesinde yazın en sıcak zamanlarda bile serindir. **Nevsal-i Afiyet**, s.369.

Salnamenin sonlarına doğru "Güreşde Avrupa usulü ile Türk usûlü ve aralarındaki fark ve müşâbehet" başlığı altında oldukça ilginç bilgiler verilmektedir. Türk güreşinin ve batı güreşinin (daha çok Yunan ve sonrasında batı Avrupa) benzerlikleri ve farkları izah edildikten sonra hangi güreşte neyin serbest neyin yasak olduğu ayrıntılarıyla anlatılmıştır[64].İki farklı güreşte hangi kasların çalıştı, vücudun fark edilebilecek özellileri de nedenleriyle açıklanmıştır.

[64] "…bizim Türk güleşinde pehlivanlar kol ile güleşmez, gögüs ve ense ve bacakla güleşirler. Vâkiʿ olan gibi fevkalâde pehlivanlardan tutunuz da yeni taslak delikanlılara varıncaya kadar muʿâyene idiniz; azılı ve büyük pazulu kol göremezsiniz; fakat sırt ense ve bel dehşetli bir neşv u nemâ arz ider. Çünki yağlı vücûdu tutamayan pehlivan ayakda (el ense) ile (Çapraz) ile, yerde ise (sarma) ile (yan kazığı) ile hasmını zabt idebilir; ki bu oyunlarda ziyadesiyle meşgul olan esâsen göğüs ve bel ve bacak adelâtıyla baʿzen de kol adelâtının kısm-ı ulvîsidir. Halbuki Avrupa tarz-ı müsâraʿasında yağlanmak memnûʿ olduğundan vücûd ellerle daha kolay tutulabilir; ve ayaklarla güleşmek de katʿiyyen merdûd olduğundan asıl güleşi icrâ idebilecek olan aʿzâ kollarıdır. Anın içün Avrupalı pehlivanların kolları ziyadesiyle işlek, azılı ve kavîdir. **Nevsal-i Afiyet**, s.481-483..

BÖLÜM III

METİN

[iç kapak]

Doktor Besim Ömer

Nevsâl-i ‘Afiyet
Salnâme-i Tıbbî

İkinci Sene
451 Resim ve şekli hâvîdir.

İstanbul

‘Alim Matba‘ası- Ahmed İhsan ve Şürekâsı

1316

İfâde

İkinci seneye mahsûs

Bitevfîka-i teʿâlînevsâl-i afiyetin ikinci seneye mahsûs nüshasını zannımızca daha mükemmek olmak üzere bu günneşr ediyoruz.

Erbâb-ı mütâlaʿatınibzâl buyurdukları teşvîkât-ı meʿârif-perverîye teşekkür eyler ve kitabımız rağbet-i ʿumûmiyeye mazhar oldukça münderecâtın sene beseneıslâh ve ikmâlidileceğinivaʿd ve ʿarzideriz.

151 Divânyolu (İstanbul).

Mukaddime

Birinci seneye mahsus

"Nevsâl-i ʿâfiyet" amâl-i münevvere-i hazret-i zıllullahîye göre nevbenevsâhaarâ-yımuvaffakıyyet ve asr-ı enver-i hazret-i veliyü`n-niʿmîyemedâr-ı ziynet olan asâr-ı terakkiyât-ı fenniye ve mü'essesât-ı müteʿaddide-i hayriyenin derece-i kadr ve ehemmiyetini inzâr-ı kara'in-i kirâmaʿarz ile tahdîs-i niʿmet ve bu vesîle ile de ahâli-i Osmâniyeye sıhhat nokta-i nazarından ʿalîkadrü`lemkânîfâ-yıhıdmetmaksad-ı yegânesiyle tertîb ve neşr olunuyor.

Bu sene ilk defʿakisvegîr-i tabâʿat olan "nevsâl-i ʿafiyet" mahzâebyârî-i ʿinâyetmesʿadet-i ayet hazret-i şehriyâr-ı aʿzamî ile yetişen ve her biri îfâidegelmekde oldukları hıdemât-ı ciddiye ile memleketimizin medâr-ı iftihârı bulunan etıbba-yımütehassısanıntasavîr ve esâmîsiyle mütehassıs bulundukları şuʿubât-ı tıbba dâ'ir kaleme aldıkları makâlât-ı mühimme ve nâfiʿa-i sıhhiyeyi hâvî ve senîn-i ahire zarfında Avrupa Dârü`lFünûntabîblerineisbât-ı teveffukideceksûretde yeniden bir mekteb-i tıbbiye-i askeriye-i şâhâne, telkîhhâne, bakteriyolojihâne, ʿacezehâne, velâdethânevesâ'ir bunlara mümâsil bir çok mü'essesât-ı hayriyete'sîsve inşâsı, mevcûdhastahânelerin bir hâl-i mükemmeliyete ifrâğı ve mehaz-ı şefkat ve merhamet-i seniyye-i mülûkâneleri eseri olarak "Hamidiye EtfâlHastahânesi"misüllüşân-ı ʿâlîye muvafık ve gayet mükemmel bir Dârü`lHayrbinâsı, sıhhat ve menâfiʿ-i ʿumûmiyeninemr-i hüsn-i muhâfazası zımnında devâ'ir-i belediyede hey'et-i tıbbiye ve vezâ'if-i mahsusa ve mertebeleri hasebiyle fevka`lʿâdehâ'iz-i ehemmiyet bulunan mecâlis-i sıhhiye teşkili gibi asâr-ı muvaffakiyyât-ı celîle-i cenâb-ı pâdişâhîyi hâkîdir. "Nevsâl-i ʿâfiyet"inmükemmeliyet tertîb ve

münderecâtına pek ziyâdeiʿtinâolunmuşdur, fakat ilk defʿasâha-i temsile konulan bir eserde olsa olsa bir mükemmeliyet-i nisbiye bulunabileceğinden bu nüshamızın emelimizce mükemmel olduğunu iddiʿâ idemeyiz. Şu kadar ki nekâyıs-ı vâkıʿanınhüsn-i niyetimize bağışlanacağına ve kara'in-i kiramın muʿâvenetiyle eserin sene besene mükemmel bir hâle ifrâğ olunacağına ümidimiz pür-i kemâldir. Binâ'enʿaleyh kitabımızın rehin-i tekemmül olmasını te'mînenvârid-i hâtır olacak efkâr ve mütâlaʿâtın taraf-ı kemterânemizeihtâr ve işʿârıtemenniyât-ı mahsûsamızdandır. İsâbet-i re'y ve mütâlaʿalarındanemîn olduğumuz kara'in-i kirâmhazerâtınıninzimâm-ı efkâr sâ'ibeleriyle eser-i ʿâcizânemizin seneden seneye bir başka safha-i terakkî ve teceddüde iktirânideceğinden şüphe idilemez ki Fransa'da her sene ibtidâsındaneşr olunan " AlmanakHaşest" nâmındaki takvimin tedricen irâ'e eylediği eser-i terakkî buna güzel bir misâldir.

Nevsâl-i ʿâfiyetinmünderecâtını teşkil itmek üzere mevâd-ı tıbbiye tetebbuʿunaibtidâritdiğimizzamân en evvel tebâbet-i islâmiye ve şarkiyeyeʿa'id ve fünûn-ı hazıra-ı tıbbiyeye muvafık husûsât, hakemiyât, felsefiyât gibi şeylerin yazılması vârid-i hâtır olmuş ise de bu maksadı istihsâliçüntedkîkât ve taharrîyât-ı mahsusa icrasına zaman ve hususiyetimiz müsâ'id olmadığından bu bâbda ve mekteb-i tıbbiye-i şâhâneninte'sîsinden mukaddem memleketimizde fenn-i celîl-i tebâbetin ne yolda ve nerede ve kimler tarafından tedris olunmakda bulunduğuna ve asâr-ı matbûʿa ve gayr-ı matbûʿa-i müfîdeninesâmîsinedâ'irtedkîk ve tetebbuʿda bulunan mütalayn-ı kirâm tarafından maʿlûmât-ı sıhhiye iʿtâ buyrulacağına s emîn olarak o yoldaki maʿlûmâtıbi`lahere " tarîh-i tıbb-ı Osmânî" bahs-i mühimine ʿilâveten derç itmek üzere kendilerinden istiʿâne eyleriz.

Bir de memleketimizin medâr-ı iftihârı olan maʿrûf ve mütehassıs kâffe-i etıbbanın tasâvîri ve muhtasar birer terceme-i hallerinin derci ile "nevsâl-i ʿâfiyet"intezyînifevka`lʿâde arzu idilmiş ise de eserin ilk defʿatertîb ve neşrî, bu bâbda bir hayli masraf-ı ihtiyârî, bâ-husûsresmlerin hükmüne zamânınʿadem-i müsâʿadesi kesret-i meşguliyetimize inzimâmiderek bu arzumuzun defʿatentamâm-ı icrasına mâniʿ oldu; bu cihetle hasbe`lzarûreresmleritedârik ve derç olunamayan rüfekâ-yı kiramdan taleb-i ʿafv ile erbâb-ı mütâlaʿadan, etıbbâ-yıOsmâniyeden göreceğimiz rağbet ve muʿavenete göre eserin devâm-ı intişârıyla tekemmülü husûsunda elden gelen gayreti, fedâkarlığıihtiyârdan çekineceğimizi vaʿdideriz.

Bir sene zarfında vukûʿ gelecek keşfiyât ve ihtirâʿât-ı tıbbiyeyi " nevsâl-i tıbbî" bahsinde zikrideceğimiz gibi tabâbetemüteʿallik ve te'sîrâtıfennenmüsbet-i edeviye ve

müstahzırât-ı tıbbıye ile sıhhat-i ʿumûmiye nokta-i nazarından muvafık göreceğimiz makâlât ve iʿlânâtın da ayruca bir kısım dâhilinde derci cümle-i mukarreratımızdandır; cenâb-ı şâfî-i hakîkî bizleri de ʿâfiyetdenhisseyâb eyledikçe tekemmülât-ı mutasavviresâhazîb-i husûl olmak musammimdir

Ve minallahi`t-tevfîk

[1]

Cülûs-ı mesʿadetme'nûs Hazret-i pâdişâhî

11 Şaʿbân sene 1293 19 Ağustos sene 1292

Bu seneki yevm-i mesâdüfü

19 Ağustos 1316 Cumaertesi

Velâdet-i pür-meymenet hazret-i hilâfetpenâhî

16 Şaʿbân sene 1258

Bu seneki yevm-i mesâdüfü

16 Şaʿbân 1318 Pazar

Gâzîʿunvân-ı ʿâlişânınihrâzı

4 Cemazi`el Evvel sene 1294 Mayıs sene 1293

(5 Mayıs 1316 Cumʿa)

[2]

Eyyâm ve Leyâlî-i Mübâreke-i İslâm

1317-1318

Yevm-i arefe	27 Mart	Rûmî 1316	Pazarirtesi
'Iyd-ı Edha	28 Mart	Rûmî 1316	Salı
Gurre-i Muharrem	18 Nisan	Rûmî 1316	Pazarirtesi
Yevm-i aşûra	27 Nisan	Rûmî 1316	Pençşenbe
Leyle-i Mevlidü`n Nebevî Aleyhissalâtü Vesselâm	26 Haziran	Rûmî 1316	PazarirtesiGicesi
Leyle-i Regâ'ib	13 Teşrîn-i Evvel	Rûmî 1316	Cuma Gicesi
Leyle-i Mirâc`ün-Nebevî AleyhissalâtüVesselâm	7 Teşrîn-i Sânî	Rûmî 1316	Salı Gicesi

Leyle-i Berât	25 Teşrîn-i Sânî	Rûmî 1316	Cumʿa Gicesi
Gurre-i Şehr-i Ramazan	10 Kânûn-ı Evvel	Rûmî 1316	Pazar
Leyle-i Kadr	5 Kânûn-ı Sânî	Rûmî 1316	Cumʿa
Yevm-i Arefe	8 Kânûn-ı Sânî	Rûmî 1316	Pazarirtesi
ʿIyd-ı Fıtr	9 Kânûn-ı Sânî	Rûmî 1316	Salı

[3]Sene-i hicriye-i kameriye1317- sene-i maliye 1316 3

Eyyâm	Mart Rûmî	Mart Efrencî	Zilkaʿde	Rûz-ı Kasım	Tuluʿ sems	Zühr	imsâk	Mülâhazât
					D S	D S	D S	
Çeharşenbe	1	14	13	127	12 / 6	6 / 10	10/ 22	
Pençşenbe	2	15	14	128	6	8	20	(Aher bir dâʾrülʿacûz ve nihâyet fasl-ı şita)
Cumʿa	3	16	15	129	1	7	17	(Turûz-ı sultânî 9,28 gice evvel mevsim bahar ve tesâvî-i leyl u nehâr)
Cumʿairtesi	4	17	16	130	12/58	6	14	
Pazar	5	18	17	131	56	4	11	(Kuz kavuranfurtunası)
Pazarirtesi	6	19	18	132	52	3	8	
Salı	7	20	19	133	51	2	5	
Çeharşenbe	8	21	20	134	49	6/00	2	
Pençşenbe	9	22	21	135	46	5/59	9/ 59	Çaylak furtunası
Cumʿa	10	23	22	136	43	57	56	
Cumʿairtesi	11	24	23	137	40	56	53	

Pazar	12	25	24	138	47	55	50	Turna furtunası
Pazarirtesi	13	26	25	139	35	53	47	
Salı	14	27	26	140	33	53	44	
Çeharşanba	15	28	27	141	30	51	41	
Pençşenbe	16	29	28	142	26	49	38	
Cumʿa	17	30	29	143	23	48	35	
Cumʿairtesi	18	31	30	144	21	47	32	
Pazar	19	1	1	145	18	45	29	
Pazarirtesi	20	2	2	146	16	44	26	
Salı	21	3	3	147	13	43	23	
Çeharşanba	22	4	4	148	11	41	20	
Pençşenbe	23	5	5	149	8	40	17	
Cumʿa	24	6	6	150	6	39	14	
Cumʿairtesi	25	7	7	151	2	37	11	
Pazar	26	8	8	152	1	36	8	
Pazarirtesi	27	9	9	153	10/58	35	2	(Iydsaʿîd-i edha 33/11
Salı	28	10	10	154	55	32	1	Salatüʿıyd)
Çeharşanba	29	11	11	155	53	32	8/59	
Pençşenbe	30	12	12	156	50	31	56	
Cumʿa	31	13	13	157	47	29	52	

Sanâyiʿ-i muhtelifenin ömrü beşere teʿsîri.

Müddet-i hayât, ömr ü beşer.Yetmiş yaşına vâsıl olanlar, yüzde:

Ruhbanda…….42 Avukatdan…….29

Zirâʿdan……40 Sanʿatkârdan……..28

Tüccârdan……..32 Muʿallimden…….38

Askerden……32 Etıbbâdan……..34

[4]

Rutubet

Kürre-i arzı her tarafdan 65:80 kilometre sahnında bir tabaka-i gaziye ile ihâta iden ve esâsen bir madde-i seyyâledenʿibâret olan hevâ-i nesîmîninterkîbinde (mevlüdü`lhumûza), (azot), (hamiz-i karbon) vesâ'ire ile beraber bir de (su buharı) bulunur. Hevânın en ziberaber bir de (su buharı) bulunur. Hevânın en ziyâdeyâbis bulunduğu zamanlarda bile mevcûd bu buharın mikdârıküllyevmtahallüf eylediği gibi gündüze nisbetlegice daha ziyadedir. Hevâ' gayet hâlis ve saf olduğu zaman sath-ı arzda suya tahavvül iden buhar mevsime göre (çi) ve (kırağı) nâmını aldığı gibi sath-ı arzda gayet yakîn olarak tekâsüf eylediği vakit (sis), havanın üst tabakalarında mütekâsif bulunduğuzaman bu (bulut) ismiyle yâd olunur. Buharın mikdarıhadd-i vasatîyi tecâvüz eylerse rutubet meydana gelir. Su kenarlarında göl ve deniz civarında, yağmurlu zamanlarda, tahtü`t-turâb tabakasısath-ı arza ziyâdeyakîn bulunduğunda, ormanlık ve ağaçlık mahallerde hevârâtıbdır. Bu hâlde serbest olan rutubet hevâ mesken derûnuna girebilir, meğer ki bu hücum ve duhule karşutedâbîr-i mahsûsa ittihaz idilmiş ola.

Rutubet ile ale`l ekser zuhur iden emrâz: bir tarafdan (romatizma) ve (alâm-ı asabiye) diğer cihetdenhevânın ak ciğerlere vâsıl olmak içüntaʿkîb eylediği tarik tenefüsiyye iltihabıdır: İltihâbhancere ve kasabât, zâtü`lcenb ve zatü`r-re', hatta selü`rraidir.

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye:-Ölmeyince hasta kadrin bilmez.

[5]Andan başka hevâ-i râtbınhâvî olduğu su buharı baʿzıemrâz tahammüllerinin intişârına başlıca bir vasıta olub anları bir mahalden diğer bir mahalenakl eyler. Arazi-i râbıtada hamâ-i nâ'ibenin kesreti, hâr bir rutubetin te'sîriyle kara humma ve ihtimâl ki koleranın bile zuhuru, harâretin yağmur sularını zite'sîriyle kara humma ve ihtimâl ki koleranın bile zuhuru, harâretin yağmur sularını ziyâdetebhîr eylediği zaman emrâz-ı mezkûrenin tevellüdü işte esbâb-ı mesrûdeden ileri gelir.

Bu hâlde rutûbetdenli-ecli`lihtirâz:

Evvel emirde, sadr ve mefâsılınâzik ve hassâs olanların rutubetli mahalleri terk il yüksek yerlerde ve toprağı kireçli arazilerde oturmaları münâsibdir.

Sâniyen, mesâkininrutûbetdenʿârî bulunmasına dikkat itmekle beraber sabah ve akşam dışarıya çıkmakdan, su kenaerındauyumakdan, yaş otlar üzerinde oturmakdan, bataklık yerlerde avlanmakdan, ayakları sıcak tutmağla beraber çamurlar içinde çok gezmekden kaçınmalıdır.

İşte, pek ibtidâ'i gibi görülen tedâbîr-i mesrûde sâyesinde her nevʿalâm ve evcâʿdan, nevâzile ve emrâz-ı tenefüsiyyeden tahaffuz mümkündür.

Sis

Hevânınhâvî olduğu buhar, kısmen bi`l tekâsüf arza gâyetyakînsebh eylemek ve hevânınşeffâfiyetiniizâle itmek üzere gâyet ince katrecikler şekline girerse "sis" nâmınıahzider.

Ba'zı memleketlerde sis gâyetkesîfdir. Londra'da katrat kömür zerrâtı ve dumanı ile karışdığından sis karacadır. Sis sıhhate gayet muzırrdır; 'adem-i ru'yet hasebiyle denizlerde vapur, şehirlerde araba

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye:-… şişesi hekimlerin îrâdıdır.

[6]musâdemelerinesebebolmağlaberaber temâsda bulunduğu ecsâmı pek çabuk tebrîd eylediğinden sisli bir hevâda soğuk alma, nezleye tutulma tabi'î gider.

Ağız açık olduğu hâlde teneffüs idilirse sis doğrudan doğruya boğaza, hancereye, nefes borularına gireceğinden boğaz ağrılarına, ses kısıklığına, iltihâb-ı kasabâtabâdî olur. Böyle bir hevâda ağızdan nefes alınmayarak dolaşsa bile sisin ayakları üşütmesi ve esvâb arasından sath-ı cilde kadar girüb 'arızât-ı mesrûdeyiintâcidilmesi ve hatta zâtü`lcenb ve zâtü`r-reye bile bâdî olabilmesi ba'idü`l ihtimâl değildir. Sis bataklık yerlerde humma-i nâ'ibe, şehirlerde tifo ve çiçek ve sa'ir hastalıkların mikrob ve maya simalarına vâsıtalık eylediğinden temâsda bulunduğu eşhâsaemrâz-ı mezkûreyinaklidebilir.

En iyisühevâ sisli olduğu zaman bâ-husûs az bir şey öksürülüyorsa evden çıkmamakdır; zirâ aksi hâlde boğaz ağrıları, ses kısıklıkları hâzırdır. Eğer çıkılmak mecbûriyetivâr ise zevâli beklemek, sokakda ağızı açub lakırdı söylemekdenictinâb itmek, dışarıda bulundukça, dudaklar üzerine bir mendîl tutmak, hiç durmaksızın yürümek, esvâbıiyücekavuşdurubdökümelemekkavâ'id-i sıhhiyedendir.

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye:-Emrâzın çoğu etıbbânınmahâretine değil intizâm-ı ma'işete, tedâbîr-i sıhhiyeye 'arz-ı ihtiyâc eyler.

[7]Sene-i hicriye-i kameriye1317- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Nisan Rûmî	Nisan Efrencî	Zilhicce	Rûz-ı Kasım	Tuluʿ şems	Zühr	imsâk		Mülâhazât
					D S	D S	D	S	

Cumʿairtesi	1	14	14	158	10/43	5/27	8/50	Hamursuz bayramı (yasah)
Pazar	2	15	15	159	41	27	47	
Pazarirtesi	3	16	16	160	38	25	44	
Salı	4	17	17	161	36	24	41	Frenklerin büyük paskalyası
Çeharşanba	5	18	18	162	34	23	38	
Pençşenbe	6	19	19	163	31	22	35	
Cumʿa	7	20	20	164	29	20	32	
Cumʿairtesi	8	21	21	165	26	19	29	
Pazar	9	22	22	166	23	18	26	
Pazarirtesi	10	23	23	167	21	16	23	
Salı	11	24	24	168	18	15	20	
Çeharşenbe	12	25	25	169	16	14	17	
Pençşembe	13	26	26	170	13	13	14	
Cumʿa	14	27	27	171	10	12	11	
Cumʿairtesi	15	28	28	172	8	11	8	
Pazar	16	29	29	173	5	9	5	
Pazarirtesi	17	30	1	174	3	8	2	
Salı	18	1	2	175	1	7	7/59	
Çeharşenbe	19	2	3	176	9/58	6	57	
Pençşembe	20	2	2	177	56	5	54	
Cumʿa	21	3	3	178	54	3	51	
Cumʿairtesi	22	4	4	179	52	2	48	
Pazar	23	5	5	1	49	1	45	
Pazarirtesi	24	6	6	2	47	5/00	42	
Salı	25	7	7	3	45	4/59	39	
Çeharşenbe	26	8	8	4	43	58	37	Rûz-ı Hızır Çiçek furtunası
Pençşembe	27	9	9	5	41	57	34	
Cumʿa	28	10	10	6	39	56	31	Yevm-i Aşere
Cumʿairtesi	29	11	11	7	26	55	29	
Pazar	30	12	12	8	24	54	26	

Su süzmek içün en sade bir usûl:- dibindeki deliği temiz bir sünger ile kapanmış ve derûnuna aşağıdan yukarıya bir kum ba‘de kömür ve daha üstüne yine kum tabakası konması ve aşağıki deliğine bir musluk yerleşdirilmiş büyük bir çiçek saksısından geçirilen su hem berrak ve hem de saksı mesâmetli ve toprakdan yapılmış olduğundan, serincedir.

[8]Kan Aldırma

Resim(insan resmi)

Sâlhordalarımız pek güzel tahattur iderler ki bir zamân pek çok kan aldırıyordu. Hemân hiç kimse ilkbaharı kan aldırmaksızın geçirmez idi. Bir çok hastalıklarda “sefk-i dem” en mü’essermüdâvâtdan idi. (Bursa) isminde meşhûr bir Franszı tabibin te’sîs ve ta‘mîm eylediği bu usûl ve meslek te’sîriyle bir hayli zamanlar akan kanlar sath-ı arzda tuğyâniderektûfânlar teşkil idebilecek dereceyibulmuşdur. Bu zamanda “boşaltmak” fi‘ili herkesin zihnini işgâleylemişdi. Bu sebebdenedîd-i meşhûr (Molyer) tabâbeti : “tenkîh-müshil- kan aldırma” ile tahdîdidüb duruyor. Lakin bugün beyhude sefk-i demin önü alınmışdır. Terakkiyât-ı tıbbiyeye vâkıf olmayan ve keşfiyât-ı fenniyeyita‘kîb eylemeyen zevâtusûl-i tıbbiyenin tebeddülünü mevâdiye‘atfeylemekde ise de mevdânın diğer fenlerden ziyâdetabâbetdehükmsürdüğüne kâni‘ olmak hatâ-yı mehazdır; zirâtabâbetde bize dâ’imârehnümâmüşâhede üzerine mü’essis‘akl ve muhâkemedir.

Evvelkine nisbeten ne içünuğun az kan aldırılıyor? Çünki evvel emirde bir çok hastalıkların hatta iltihâb ile müterâfik olanların gayet serî‘ bir fakru`d-demmîintâc eylediği sâniyen zamandaşlarımızın ve hususiyle büyük şehirlerde sâkin olanların kavîyy-i beniyyeyemâlik olmadıkları ma‘lûmdur. Aslen za’îf düşüren hastalıklarda. Zâtenfıkdânı ile muztarib bir şahısda kan alma her hâlde gayr ma‘kûldür. Misâl olmak üzere kara humma ile zâtü`r-reyi‘arz idelim. Bu iki hastalıkda mukaddema çok kan alınıyordu: Çünki hummanın şiddeti, veçhin amreti, hastanın zâhiri kuvveti ziyâde kanlı

Emsâl-i hekîmeve tıbbiye:- Gençliğin kıymeti bilinseihtiyârlığın şikâyeti az olur.

[9] olduğuna şübhe getiriyordu. Halbuki bu gün bu şiddet-i zâhire arkasında bir za‘af-ı hakîki, bir fakr-i kisbî ihtifâ eylediği ve emrâz-ı mezkûreninzâtenza‘îf ve fakîrvücûdlara‘ârız olduğu anlaşılmışdır. İşte bu gibi ahvâlde kan aldırmadan men‘ iden tabibi kim mü’ahhazeidebilir?

Ma‘rûzât-ı sabıkadan artık kan alma usulünün kâmilen terk olunduğu ve neşterin paslı alât-ı tıbbiye-i metruke meyânına atıldığı zan idilmesun; zirâ bugün yine kan alıyoruz, lakin lüzumunda, zamanında, mikdâr-ı ma‘kûlde. İmtilâ’-i dem, ihtikân-ıdimâğ, zâtü`r-reye, zâtü`lcenb, iltihâbsahâyâvesâ’ir bu gibi emrâzda kan alma ba‘zaniktizâider. Lakin her hâldehastanın kuvâ-yıbedeniyesini, hâl-i ‘umûmîsini, tabi‘at-ı marazî nazar-ı

dikkate almak lâzımdır. Zâtü`r-reye, romatizmaya mübtelâzaʿîf bir hastadan kan alma bubîçâreyi hastalığa mukâvemetdenhâric bir hâle vazʿ eylemek, ziyâde bir zaʿafîtevlîd ile hastayı itlâf yahudzamân-ı nikahınıtemdîdeylemekdir. Bu hâlde kan almayan yahud aldırmağa müsâʿade itmeyen tabîbimuvâhaze itmemelidir. Tabîb her mevsimde kan aldıran ecdâdımızıtaklîdidemez; atalarımızın kan büdcesi belki bu gibi fedakârlıklara müsâʿidolabilür idi. Lakin bugün biz bu husûsda çok idâreli davranmalıyız.

Müshil Alma

İlbahardameshel alma ʿâdeti hâlâ cârî olduğundan andan da bir nebze bahsi münâsib gördüm. Bağırsaklar üzerine te'sîr ile defʿ-i tabiʿîtezyîd ve bu sûretle bir tâkımmevâd-ı muzırra ve müteʿaffineyivücûddantard ve defʿ iden edviyeye "müshîlât" nâmıvirilir.Te'sîrâtınanazarânmüshilât üç sınıfa taksîmidilmişdir; müshilât-ı multâfeyahûd miline bağırsakları

Emsâl-i hekîme ve tıbbiye:

[10]tahrîş eylemeksizin bir iki defʿa (defʿ-i tabiʿî) yimûceb olur. (kudret helvası, bal, erik demir hindi gibi) ; müshilât-ı şedîdeziyâdemü'essirdir: (Jalapa, Ebu Cehil Karpuzu, eskamonya); müshilât-ı mutavassıta ise te'sîrcebâlâda mezkûr sınıflar arasında bulunur (hind yağı, revand, sinâmeki, müshilât-ı melhiye).

Mü'essistabâbet ve pîr-i hikmet nazarıyla bakılan bakrâthakemiyâtında diyor ki: "İhtiyâcı olanlar bi`lhassa ilkbaharda müshil almalıdırlar." Fî`lhakîka bu mevsim-i dilârâda daha pek çokları tathîr-i emʿâye teşebbüs iderler.Busebebden ilkbaharı karşulamak üzere şuʿrâ tatlı bahâriyeler,üdebâ parlak teşbîhlertaharrîsiyleiştigâl eylediği zamâneczâcılarda yeniden hind yağı, sinâmeki, revanid, manyezi, sülfat düsod(?) tedârik itme mevsimi geldiğini hatırlarlar.

Eczâcılar şişelerini doldurmakda pek iyi iderlerse müşterilerinin bilâlüzûmtathîr-i emʿâye tehlikeleri mu'ahaze olunmamağa sezâ değildir. Herkes az çok düşman inkibâzdır. Bağırsakların hâl-i serbestîsi her şey'etercîh olunursa da müshil almanın zamân ve mevsime, devr ve takvime etbâʿınıkabûl idemeyiz. İster rebîʿ ve harîf, ister sayf ve şitâ olsun muhtâc iseniz mushil alınız; … bağırsaklarınızı uyandırınız; emʿânızsûret-i tabiʿiyyedeîfâ-yıvazîfeidiyorsa erguvanlar açdı diye aʿzâ-yımezkûreyiatʿâb itmeyiniz. Çiçek açmanın bağırsaklara olan te'sîrât-ı maʿneviyesine uyanmak hatâ-yı mehazdır.

İlkbaharda müshil alubemʿâyıtathır eylemek cemʿiyyetimizn her sınıfında intişâr eylemiş ve hatta değersiz olmayan baʿzıetıbbâmız tarafından bile bu ʿâdeteriʿâyetidilmekdebulunmuşdur. Bu gibi bir ʿâdet sıkmanın çok kere ishallere bâdî

olduğu ve baʿzeniltihâb-ı ʿemʿayeintâcitdiğigörülmüşdür. Buralarını bildirmek vazîfemizdir. Yine herkes bildiği gibi hareket idebilir.

İstiʿmâl-i müshilâtıistilzâm iden hâlâtdan birincisinin inkıbâz olduğu defʿaten hâtıra gelir ise de evvel emirde muvakkat bir baylik ile inkıbâz-ı muʿannid ve muʿtâdîtefrîk itmelidir. "İnkibâz-ı muʿannid" müshil ile değil suret

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye:- Çocukluğun cahili ..

[11]maʿişet ve hamiye ve tedâbîr-i sıhhiye ietedâvîidilmelidir. Solucanlara karşu, baş ağrısında, göz hastalıklarında vesâ'iredemüshilâtkullanılursa da istiʿmâlini en ziyâdeistilzâm iden hâlet bağırsaklarda bir takım mevâd-ı muzırranınterâkîmidir ki bu hâlde bedeni mevâd-ı mezkûreninte'sîrindenazde bırakmak içünemʿâ-yıtathîr eylemek iktizâider. Çene ile burun arasından başlayarak belin aşağı tarafında nihâyet bulunan maʿûc burunu kurub topuna teşbîh eylemek muvâfık gelirse bâlâdamaʿrûz üç sınıf müshilâtınsûret-i te'sîrâtı şu vechle hülâsa idilir. Melînât ve müshilât-ı mutlaka topu yağlar; müshilât-ı mutavassıta ve melhıye içini furçalar; halbuki müshilât-ı şedîde namlunun içini şiddetle tomarlar. Mevâd-ı mezkûresûret-i dâ'imedekullanılur ise topun artık yıpranacağı vâreste-i ʿarz ve beyândır.

Hekim (selis)in kelâmını nakl ile artık bu bahse ihtârviririz: "Hastalıkda kullanılacak mevâd ve edeviyeyisağlıkdaistiʿmâlden sakınınız"

(Torfora) diyor ki: İhtiyâtsûretinde tavsiye olunan ilaclar hastalıkların önünü almak şöyle dursun, birçokemrâzabâdîolmuşdur."

[12]Sene-i hicriye-i kameriye1316- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Mayıs Rûmî	MayısEfrencî	Muharrem	Rûz-ı Hızır	Tuluʿ şems	Zühr	imsâk	Mülâhazât
					D S	D S	D S	
Pazarirtesi	1	14	15	9	9/32	4/53	7/22	(Rusya İmparatorunun Velâdeti 1826)
Salı	2	15	16	10	30	52	21	
Çeharşenbe	3	16	17	11	28	51	18	
Pençşenbe	4	17	18	12	26	50	15	
Cumʿa	5	18	19	13	24	49	13	
Cumʿairtesi	6	19	20	14	22	48	10	
Pazar	7	20	21	15	20	47	8	

Pazarirtesi	8	21	22	16	18	46	5	
Salı	9	22	23	17	16	46	3	
Çeharşenbe	10	23	24	18	15	45	00	
Pençşenbe	11	24	25	19	13	44	6/58	
Cum‘a	12	25	26	20	12	43	56	(İngiltere
Cum‘airtesi	13	26	27	21	11	43	54	Kraliçesi’nin
Pazar	14	27	28	22	9	42	52	velâdeti 1819)
Pazarirtesi	15	28	29	23	8	41	51	
Salı	16	29	30	24	5	40	48	Furtuna
Çeharşenbe	17	30	1	25	5	40	46	
Pençşenbe	18	31	2	26	4	39	44	
Cum‘a	19	1	3	27	3	38	43	
Cum‘airtesi	20	2	4	28	3	38	41	
Pazar	21	3	5	29	9/00	37	40	
Pazarirtesi	22	4	6	20	8/59	37	38	
Salı	23	5	7	21	57	36	36	
Çeharşenbe	24	6	8	22	56	36	35	Yahudilerin Gül
Pençşenbe	25	7	9	23	55	35	34	Bayramı
Cum‘a	26	8	10	24	54	34	32	
Cum‘airtesi	27	9	11	25	53	34	31	
Pazar	28	10	12	26	53	34	30	
Pazarirtesi	29	11	13	27	52	34	29	
Salı	30	12	14	28	51	33	28	
Çeharşenbe	31	13	15	29	50	32	27	Frenklerin Iyd-ıekânimi

Baş dönmesi: Baş dönmesine mübtela olan zât etrâfındaherşeyin döndüğünü görmek ve nihâyet kendisinin de bu hareket-i devriyeye yakalandığını hiss itmekle ayakda ise iki cihete sallanır ve düşmemek içünheman oturur.

İşbu hâlet-i asabiye bir çok sebeblerden ileri gelir: Kavî`lbeniyye, mesn-i bir ‘alâmetdir; ‘ışretvebetâ’et-i hazma mübtelâ olanlarda yemeklerden hayli zaman sonra ve mi‘de boş iken zuhûrider. Gözlerin ziyâde yorulmasından, bir nev‘ kulak hastalığında, bağırsaklarda solucan olduğunda da insanın başı döner. Tedâviesbâbıref‘ veizâleden ‘ibâretdir.

[13]Mevâsiminte'sîrâtı -1-

Resim(ilk bahar resmi)

İlkbahar

Şuhûr ve kasabâtdaiştigâli ne olur ise olsun ilkbaharda hiç olmaz ise bir gün kıra çıkubseyr u temâşâyahevâhişgir, ovaya gidüb tenezzühe arzudâr olmayacak hiç kimse yokdur.

Rebiʿdeafitâb-ı alem tabıneşʿa-i hayâtbahşâsı her tarafda, her cihetde aks endâz olmağa başlar. Rebiʿhayâtın bir timsâl-i mücessemidir. Çinimler levn**[14]** zümrüdünü; yapraklar çiçekler manzara-i hûbterîni ile fikrimizi vüsʿat, vücudumuza kuvvet, ruhumuza neşât, gönlümüze inbisâtvirir. Açıklık olan bir mahalde vücuda en ziyâdete'sîrât-ı nâfiʿada bulunan hevâdır, zirâ taze ve safdır. Esas ihtirâk ve gıda-yı hayat olan "mevlidü`lhumûza"yı ve nebâtâtınrevâyih-i tıbbiyyesinihâvî olan hevâ-i sâfîden akciğerler (ru'tin) bi`listifâdevezâ'îfini suret-i mükemmeledeicrâ ve îfâ itmekle beden ab-ı hayâthakîkî olan kanın bu yolda bir intifâʿındanihyâ olur. Hevânın işbu te'sîrkesîrü`lfevâ'idineziyânınte'sîrâtnâfiʿasımünazzam olur. Ziyâ her ne kadar cildi siyaha telvîniderse de diğer cihetinden sakaflar altında ve devâ'ir-i râbıtada sâyebân-ı etfâl ve nişanın yumuşak ve renksiz kalan atlarını sıkışdırır ve elvân-ı tabiʿiyyesiniiʿâdeider. ʿAdem-i ziyâdan insan çiçek gibi sararub solar: (Mahbûsîngöz önüne getürilsün) Ziyâ " küreyvatıdemûye" yitezyîdider. Ziyâsızlık gözleri pek fenâitʿâb eyler.

Kırda, ovada, köyde insan dahâ bir sûret-i ihrârânedeemrâr-ı evkâtider. Köylüler dâ'imâ mısır çapalamak, orak biçmek, hubûbâtyetişdirmek, sebze dikmek gibi i'mâl-i şâkkayımesâ'î-i nâzike-i beldeye tercîhiderler.

Mesâ'î-i akliye ile yorulmuş kalmış olanlara ovalarda tenezzüh, köylerde ikâmetgâyetnâfi'dir.

Evet, bugün tozlarla baʿzımikrobların nefes borularına , akciğerlere girübgâyetmehlekebaʿzıemrâzıtevlîditdiğimuhakkakdır. Veremin intişâr ve tevsîʿinesebeb aslı, " bâsil"lerintozlarıyla nefes borularına intikâlidir. Bir veremli öksürük ile bî-karâretrâfınabâsîlsaçmakda vebu vechlecemʿiyyet-i beşeriye içüngâyetmehlekebulunmakdadır. (Heller) nâmındakimuʿallimintaharriyâtına göre bir veremli günde öksürük ve balgam ile 7,200,000,000 bâsîlçıkarmakdadır; bunların ne derece sürʿatle tekessür itdiğimaʿlûmumuzdur. İşte bu bâsîllerhevâyaintişâritmekde ve tozlarla ihtilât iderek nefes borularına girmektedir.

Piyâsalarda toz ve duman içinde gezmek, kıra'athânelerdelaklakıyât ile bir iki sâʿat vakit geçirmekden ise beş dakîka kırda bulunarak münâzır dil-güşâve hevâ'iraʿnâ ve ziyâ'i hayat-bahşâdanistifâdedahâ evlâdır.

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye:-Nevzâd…..

[15]Çünki sokaklarda rüzgârlarla savrulan tozlar, bir takım semûmdan, mikrobdabʿârî olsa bile, (mecrâ-yı teneffüs) den esnâ-yımürûrda (hancere) ve kasabât), (nezle-i sadriye) nâmlarındakiemrâzıbi`zzâtveyahudsâ'iremrâz ve haymeyibi`listiʿdâdtevlîdider.

Bir kıra ki vâkiʿ çayları, sâyedâr ağaçları, burak ve cârîsuları hâvîdir, kulakları araba gürültülerinden gözleri yakîn şeyleri görmekden halâs ider ve fikr ve zihni açar.

Vücûdlarıgâyetnâzik ve beniyyelerinahîf olan etfâle açık yerler, ziyâdâr mahaller pek ziyâdefâ'idelidir. Etfâl kırlara görütülmelidir: Taki, nefes alsunlar, uyansunlar, koşsunlar, gülsünler, sıçrasunlar. Büyükler ise kendilerini bir dereceye kadar düşünür ve eğlendirirler.

Lakin şurasını bir an nazar-ı emʿândan ayrılmak gereğidir ki insândâ'ima bir takım mü'essirâtın taht-ı fâʿaliyet ve te'sîrindebulunmakdadır. Vücûdumuzabi`t-te'sîr-i hayat-ı beşerî tenkîs iden emrâzın ekseri ya hevâ'inesîmî de münteşir bir takım … muzırradanveyahud hıfz-ı sıhhate ʿadem-i riʿâyetle bir hayâtbi`l cümle mahlukâtabilâtefrîkte'sîr iden kuvva-i muhtelife-i hâriciyyeden husûle gelir. Kök ile yer baʿzen beden insânabi`t-te'sîremrâz-ı muhtelifeyitevlîdider.

İnsânî, tebdîl-i mevkiʿ itmeksizin, tahvîl-i iklîm ile husûle gelen mehâlik ve muhâtarâtadâ'imisûretdedüçâr iden teceddüd-i mevâsim, ve pek çok ahvâlde melcâmız olan hâne, maʿişetimizte'mîn iden sanʿat, mesken ve merzaʿamız olan arz vücûduemrâz-ı kesîreyiibtilâ ve baʿzen pençe-i emrâzateslîmider.

Bir sûret-i ten-dürüstîde idâme-i hayat işte bu gibi te'sîrât-ı muzırrayıfehm ve idrâki ve anlardan ihtirâz ve ictinâbe sarf-ı mukadderet ve kavâʿid-i hıfz-ı sıhhatariʿâyet ile olur. Alem ve sanʿatşehrâh-ı terakkîdehatve-endâz oldukça, servet u sâmân beşer-i tekessür ve düşman lâ-tahsâyemukâbileslihataʿdâdeylemekdedir.

Kürre-i arzın tafîlâtı hükmünde olan insânhevâyatâbiʿ bulunur: Kökde az bir inkılâbaʿzâvücûdunda aks-i endâz olur. Hevâ

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye:-Kanâʿat-ı fikri selîm, bedeni kavı ve sâlim kılar.

[16]soğudu mu; sadr bir hâl tehlikededir; sıcak hükmünü icrâidiyor mu? Kanın bâşahücûm eylemesi muhtemeldir; hevâ'furtunalı mı? Aʿsâb bu zamânkasvetdenhissedârdır; yağmurlu mu? Romatizma (reyse) den korkulmalıdır.

Vücûdumuzda velev cüz'îte'sîrâtı görülmeksizin bir mevsimden diğerine intikâlhemânʿadîmü`l imkândır.

Bu zamân-ı inkılâbdaesbâb-ı kesîreʿalem-i hayât vefenn hıfz-ı sıhhate muhâlifhareketde bulunanları derhâl yakalamak ve zabıta-i emrâzateslîm itmek için dâ'imisûretde tecessüs ve teftîşiderler.

İlkbaharda ʿuzviyetimizziyâde bir intibâh ve faʿâliyetdedir; bu intibâhdahevâʿinesîmîninterkîbinde husûle gelen tahavvülden münbaʿisdir. Sürmekde olan nebâtât ile tasfiye olunan hevâʿinesîmî gayet ceyd ve müteceddid olduğundan vücûdumuzuîkâz ve tenbîh, teneffüsümüzü tesrîʿ eyler; kanımızda mevcûd kırmızı kürecikler ile hevâdakimevlüd`ülhumûzanıntesâdüf ve tesâdümü daha tam ve mükemmeldir. Bu sebebdenfasl-ı rebiʿde cevelân dem dehâ bir kuvvet ve şiddet, hatta melekât-ı akliye daha bir vüsʿatkesbider. Herkesin hissedebildiği bu tahavvülatbâ-husûsfasl-ı rebiʿyâbes geçtiğinde, gök kürre-i arzın şu ilk tebessümlerini göz yaşları ile o derece istikbâl eylemez ise daha aşikârdır.

İlkbaharda hiss olunan intibâhʿumûmîaʿza-yıbedeniyemiziinzifaya (kan akması) müsteʿîd kılar. (Burun kanaması, kan tükürmek, beyne ve akciğerlere kan hücumu). Bu sebebden dolayıdır ki nisan ve mayıs ayları emrâz-ı müzminedenmuzdarib olanlara bâ-husûsmeslûline gayet vahimdir.

Birçok üdebâ ve şuʿarânın bihakkın medhiyelerine giren fasl-ı rebiʿi gayet mehlikedir: Çünki derece-i harâretbirden bire tahavvül ider; çünkihevâ-i nesîmîden bir çok mevâd-ı muzırra peydâ olarak insânî derhâl mevsim-i şitâ hududunda tevkif eyler.

Büyük istatistikçilerden maʿdûd olan (kitle)nin Fransa 1831'den 1841 senesine kadar tutmuş olduğu istatistiklerden

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye: Can boğazdan gelir

[17] anlaşıldığına göre fasl-ı rabiʿde, martdaaded-i vefiyâtfusûl-i sâ'ireden ziyadedir. Vereme (sellü`lrâ'i) mübtelâeşhâsiçünfasl-ı rebiʿiʿtikâdât-ı ʿumûmiye hilâfında olarak ziyâde vahimdir. Halbuki fasl-ı harîfdeʿıllet-i müdhşe-i mezkûreiçünşuʿarânın dedikleri gibi o derece vehâmetyokdur.

Emrâz-ı metsûliye ekseriya fasl-ı rebiʿde zuhur eylemekde ve şiddetini bu zamanda göstermekdedir.Sıcaktan soğuğa intikâl- rebiʿde ne derece düçâr-ı tehlike olduğumuzu gözden geçirsek işbu faslın beden üzerine olan derece-i te'sîrinibi`lsuhûle anlarız.

Birgünafitâb-ı ʿâlem-tâbʿarz-ı endâm eyler, eşʿa-i hayât-bahşâsı her ciheti ısıtmağa ve binâ'enʿaleyhhevâdasıcaklanmağa başlar. O halde here

tarafdamemnûniyetvemüsirretʿalâmeti görülür; kış zamanından beri ağır elbise altında ezilüb kalmış olan insan üzerinde bulunan esvâbıtahfif ider.

İrtesi gün yahud üç dört saat sonra hevâbirden biretebeddül ve soğuk şiddetle hükmünü icrâeyledikdetedbîrsizlikseyyi'esiylehevânın muvakkat hararetine aldananlarda hafif veyâşedîdbaʿzıʿarızât ve hâdisât meydana gelir. En evvel müte'essir olacak aʿza-yıfiʿil-i teneffüse hâdim olanlardır: nevâzil çoğalır, (zâtü`lhancere), (hanâk) ve (hâd) sûretde (iltihâbkasabât) nâdir değildir. (Nezle-i müstevliye) baʿzen birçoklarını birden izʿâcider. (Nezle-i sadriye) çok kere çocuk ve ihtiyârlarıifnâ ve gençleri tedâvî olunmadığı ve istiʿdâdları bulunduğu hâlde verem (selü`lrâ'i) mübtelâ eyler.

Te'sîr-i bürudet ile zuhur iden ve hemân ekseriya kâbil-i tahammül olan öksürüğe kimse aldırmaz. Lakin şurası maʿlûm olmalıdır ki beniyyesişübheyidâʿî olanlara (nezle-i gayr-ı mütekayyide) ve (hâl-i meşkûk) taʿbîrâttıbbiyesi tahtında bulunan emrâz-ı müstevli olur. Binâ'enʿalyeh gayet nâzikve hassâs olan aʿzâ-yıtenfîseyisoğukdan muhafaza itmelidir. Bâ-husûs

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye:- Uyumayan genç uyuyan ihtiyâr hastadır.

[18] mevsim-i şitâda hastalıkla vaktini geçirmiş olanlarda (nezle-i ru'ye) nin (belismeyat)vesâ'iredviye ile önünü almak elzemdir.

Soğukdan sıcağa intikâl- şedîd soğukları müteʿakibhevânınbirden bire sıcağa dönmesi hükmsürmekde olan hastalıklara tahvil ve taʿdîliderse de sıhhat-i ʿumûmiyeyi bir ızdırab-ı cedide ilkâider. Te'sîr-i bürudetle husûle gelerek eskimiş (müzmin) emrâzda derhâl bir iʿtidâl görünürse de baʿzıeşhâs-ı nâzikede çat pat mevsim-i hârdamer'îemrâz-ı evveliye zuhur eyler(fesâd-ı muʿadde), (tahamme), baş sersemliği ve baş dönmesi ile müterâfikre'se doğru (ihtikânât), burun kanaması (nezfanefi), (kolerin), sekte-i re'itân), (sekte-i dimâğ) emrâz-ı mezkûr zuhura geldiğine bile harâretin bu derece te'sirineşaşub kalırız.

Harârethevâ ile gayr-ı mütenâsib elbise-i şitâ'iyyesini hâlâ taşımakda ve etʿame-i bumyasınamikdâr-ı kâfi esmâr-ı multafe ve sebzevât miline ʿilâveitmemekde olan zevâtharâret-i hâriciye ile müvâzenetde bulunamaz. Muhâlifhıfzu`s-sıhha bir hareket gayr-ı maʿkûle pek çok defʿa suret-i nâgehânîdeemrâz-ı sayfiyenin zuhuruna bir sebeb-i mü'esserdir.

Emrâz-ı müstevliye-fasl-ı rebiʿdeharâretin işbu te'sîrât evliye-i mübremesiyleberâberekseriya kızamuk (hasbe), çiçek (cederi), boğmaca öksürüğü (saaldiği), difterya ve kuş palazı (zacne-i hanka) gibi emrâz-ı müstevliyenin zuhuru ve yeniden neksigörülmekdedir.

Harâret-i râbıtanın te’sîriylehusûsî bir takım mahmurâtın, mikroblarınsûret-i seriʿada tekessüründen ileri gelmesi muhtemel olan emrâz-ı muhtelife-i mezkûreyekarşuihtiyaten tedâbîr-i mahsûsada bulunmak elzemdir.

Mesela aşılanacak (telfîhçederi) vesâ’it-i sâ’iredenziyâdeçiçekden vücudu hıfz ve vikâyeider; boğmaca öksürüğüne karşuteceddüdhevâyagayet iʿtinâ itmek tedâbîr-i tahfiziyedendir. Emrâz-ı müstevliye zamânında ve bi`l hassa kolera vaktinde (muzâd-ı taʿfinât) kullanmak gayet fâ’idelidir.

İlk bahâramüteʿalliktedâbîr-i sıhhiye- rebiʿdeemtâr-ı kesîre ve riyâh

Emsâl-i hekimiyye ve tıbbiye:- Boş boğaz bir hekime malik olmak hastalıkdanbedterdir.

[19]bârdeden husûle gelen tebeddülât-ı hevâ’iyyemukâvemetiçün giyilecek elbisenin mutlaka yünden olması şartdır. Mevâsiminte’sîrât-ı muzırrasına ilk maʿrûzfukarâtakımdır ki mezilletve meskenet içinde emrârevkâtiderek şitâ vasîfdan ve bahâr ve harîfdeayne`lbise ile bulunurlar. Derece-i harârete göre elbise taşımak hıfz-ı sıhhatin maksad-ı aslîsi ve gâye-i hakîkiyesidir. İhtiyârlar ve çocuklar suhûletleteberrüde ve tebeddülât-ı hevâ’iyyeyemeyyâl ve amâde olduklarından anların dahâ kalın elbise giymeleri şerâ’it-i lâzımedendir. Sıracalı ve lenfevîmizâclı olanlar seyrek mensûc ve yünden maʿmûl elbise giymelidirler. Demevî mizâcda bulunanların fanila gibi yünlü şeyler istiʿmâlitmememeleridahâ hayırlıdır; hülâsa ilk baharda ne kasım ortasında giyildiği kadar çok ve ne ağustostaki kadar az ve hafif elbise taşımalıdır; tebeddülât-ı hevâ’iyeyi nazar-ı iʿtinâdan ayırmamalıdır.

Etʿameye gelince: ilkbaharın yetişdirdiğisebzevâtdan enginarın hazmı kolaydır, kerevizin hazmı da sehildir. Salatalar su’i hazma mübtelâolanlar muzırdır, lakin maʿdesikavî olanlara müfîddir, çünkiağdiye-i hayvaniyenin hazmını teshil ider. Yağlara dikkat itmelidir: öyle çerviş ve kuyruk yağlarını aslâ kullanılmalıdır. İstanbul’da ekseriya (fesâd-ı muʿaddide)ninsebeb-i hakikisi yağlar olduğuna hezâk-ı etıbbâ müttefik bâllerider. Bu memleketdeetdenziyâde yağ ekl ve sarf olunuyor; etdenziyâde yağın fâ’ideli olduğuna iʿtikâdidiliyor; bu iʿtikâd bâtıl sebebledir ki kasablardan etin yağlı taraflarını alıyorlar.

Portakal gibi tatlı ve sulu meyveler ateş ve harâreti teskin itdiğindenesnâ-yıharâretde bilmelidir, lakin hâm olmalarına ve kesretle ekl edilmelerine dikkat itmelidir; zirâsu’ihazm ve ishâlebâdî olur. Mesâ’i-i akliye bu zamandainsânîziyâdeitʿâb eylediğinden mümkün mertebe sık sık kırlara çıkararak tenzih eylemek ve harekât-ı bedeniyede bulunmak ve el işleriyle uğraşmak fâ’idelidir.

Çiçeğe karşu bu zamanda aşılanmak ziyâdenâfiʿdir. Fasl-ı rebi’de

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye:-Derd gider ama yeri boş kalmaz.

[20]mahâret ve müyâsemâtakarşu (hâmız-ı fenik), (tenkâr), (taht-ı kalorit-i küllisi) vesâ'ir (muzâd-ı te'fenât), ve lenfevî birmizâcı ve sıracalı bir bünyeyiıslâhiçüniyod , ve emrâz-ı cildiyeyi teşfiyeiçün arsenik ve kükürd, romatizma (resye) ve (nakris) ve (iltihâbât-ı mufâssala) karşuesâsısüddenʿibâretkaluyât-ı istiʿmâlitmek ve anın içün de bir tabîb-i hazikamürâcaʿat itmek lâzımdır.

Hülâsa: Tedbîr ve ihtiyâtı bir an nazar-ı imʿândan ayırmamalıdır.

Emsâl-i hekimiyeve tıbbiye :- Hastanın hekimiye karşı emniyeti çok defʿatebâbet kadar mü'esserdir. (İbniSina)

[21]Çilek

Fasıla-i ve reddiyeye mensûb hoş rayihalı ve gayet latîf lezzetli bir meyvedir. Çileğin envâʿı pek çok ise de bizim yerli çilekleri

Resim: *(çilek resmi)*

Çileğin Envâʿî

Gerek lezzet ve gerek rayiha cihetinden cümlesine müreccahdır. Fransa'da senevî tahminen on milyon sepet çilek istihlâk olunmakda imiş. Asâresi kırmızı ve beyaz olduğu gibi, etinin taʿamı da pek latîfdir. Eskiden çileh sıhhî bir yemiş olarak pek ziyâdeistiʿmâl olunurdu. (Jesnero), (Buerhav) nâmetıbbâ nıkrise ve sıtmaya fâ'idesini ve müberred ve mulattif olduğunu isbât eylemişlerdir. Sıhhat nokta-i nazarından pek de suhûletlehazm**[22]**idilmez meyvedir; zaʿifü`lmaʿde olanlara su'-i hazmı mûceb olduğu gibi maʿdiye ekşilik ve sancı virir. Çok mikdârda ekli nıkris ve mesânede taş aletlerine fâ'ideli olduğu rivâyetidiliyorsa da suʿûbet hazmından çokça mikdarda ekli câ'iz değildir.

Resim (çocuk resmi)

[23] Sene-i hicriye-i 1318- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Haziran Rûmî	Haziran Efrencî	Saferü`lHayr	Rûz-ı Hızır	Tuluʿ D S	Zühr **D S**	imsâk **D S**	Mülâhazât
Pençşenbe	1	14	16	40	8/50	4/33	7/26	Mebdâ'iEyyâm-ı tavîle
Cumʿa	2	15	17	41	50	33	26	
Cumʿairtesi	3	16	18	42	50	32	25	
Pazar	4	17	19	43	49	32	25	
Pazarirtesi	5	18	20	44	49	32	25	
Salı	6	19	21	45	49	32	24	

Çeharşenbe	7	20	22	46	49	32	24	
Pençşenbe	8	21	23	47	48	32	24	İngiltere Kraliçesi'nin ku'ûdu
Cum'a	9	22	24	48	48	32	24	
Cum'airtesi	10	23	25	49	48	32	24	
Pazar	11	24	26	50	49	32	24	Gün Dönümü furtunası
Pazarirtesi	12	25	27	51	49	33	25	
Salı	13	26	28	52	49	32	25	
Çeharşenbe	14	27	29	53	50	32	25	
Pençşenbe	15	28	1	54	50	32	26	
Cum'a	16	29	2	55	51	33	26	
Cum'airtesi	17	30	3	56	51	33	27	
Pazar	18	1	4	57	52	33	28	Yaprak furtunası
Pazarirtesi	19	2	5	58	52	33	29	
Salı	20	3	6	59	52	34	30	
Çeharşenbe	21	4	7	60	53	34	31	
Pençşenbe	22	5	8	61	54	34	32	
Cum'a	23	6	9	62	55	35	35	
Cumartesi	24	7	10	63	56	35	36	
Pazar	25	8	11	64	57	36	37	
Pazarirtesi	26	9	12	65	57	36	38	
Salı	27	10	13	66	58	37	39	(Şeb-i mevlüdü`nnebîaleyhissalâtü vesselâm)
Çeharşenbe	28	11	14	67	59	37	41	
Pençşenbe	29	12	15	68	9/1	37	43	
Cum'a	30	13	16	69	3	38	45	

Bayılma:- İnsan, bayıldığı vakit ya kendini büsbütün gaybider (gaşi); yahud baş dönmesine, göz kararmasına kulak çekilmesine uğrayarak ziyâde bir zaʿaf duyar ki bu hâlde kendini büsbütün gaybitmeyübetrâfında neler geçdiğinden haberdardır. Halbuki gaşide teneffüs büsbütün durmuş hatta nabz tutulamayacak dereceyi bulmuşdur; gaşi mevt anı, mevt bir gaşî ebedidir.

Böyle bir hâlde, hastayı başı aşağı gelmek üzere yatırmak, teneffüsüne mâni' olacakesvâbıçözübgöşetmek, bulunduğu mahale taze hevâcelb itmek, yüzüne sovuk su serpmek, lokman ruhu ve sirke ve kolonya vesâire koklatmak münâsibdir.

[24]Tuz

"Tuz" herkesce bilinen ve fakat ale`l ekser lüzûmu kadar ehemmiyet virilmemesiylemüzʿic ve mühlik baʿzıʿârızât ve emrâza sebebiyet viren bir takım zerrâtdır. İşbu zerrâtın en küçükleri karanlıkca bir odaya perdeler arasından dâhil olan şeâʿât-ı şemsiye istikâmetinde pek güzel görülebilir.Şeaʿât-ı mezkûreye dikkat idilirse birçok zerrâtın aşağı yukarı inüb çıkarak bir hareket-i dâ'imede bulundukları ve hafif bir ufalamanın bu ʿalem-i zerrâtda ne derece dehşetli bir cereyana ve bir herc u mercebâdî olduğu inzâr-ı hayret-i taʿaccübe çarpar. Hey'et-i mecmûʿasına (tuz) nâmınıvirdiğimizzerrât-ı sagîre-i mezkûreninalât-ı mahsusa ile cemʿ ve taʿdâdı ve hurdebînile taʿyîn mahiyetleri ila yevminâ haza bir derece kâbil ve hevâ-yınesîmîdemevkîʿa göre az çok dâ'ima tuz bulunduğu muhakkakdır. Tuzu teşkil iden zerrâtın gözle görülebilen en küçüklerinin katrî bir milimetrunun yüz de biri raddesinde olubhevâdan daha ağır bulunduğu cihetle dâ'imazemîne nüzul ve takribemeyyâl ise de hafif veya şiddetli dâ'imamevcûdhevâ cereyanları zerrât-ı mezkûrenintevziʿinemâʿniolmağla beraber anları yerden dahî kaldırarak ancak hevânınsâkin ve cereyânınmefkûd olduğu mahale atar. Toz gayet az olduğu hâlde ilk baharda tezâyüdeyler, ve yazın bu hâl-i devinim ile ancak son baharda tenâkısa başlar. Hafîf bir yağmur hevâdasebh iden zerrât-ı mezkûreyisath-ı arza indirir.

GabarMaʿdeniale`l ekser, ecsâm-ı fahîme ve hadideye ile ince ve kum ve toprak (çakmak taşı) ve alçıdan iʿbâretdir. İşbu ecsâmmaʿdeniyenin**[25]**teneffüsü ile ciğerlere duhulü anların iltihabına bâdî olarak selü`lra'iyyeyaʿnî vereme şebîh bir takım afât-ı vahîmeye sebebiyet virebilir. Kömürcüler, bileyciler, dülgerler, bakırcılar vesâ'ire arasız bir öksürüğe maʿrûz ve mübtelâdırlar ki bu hâl seriʿântedâvîidebilecek olursa ʿârizât-ı vahîmeye tahavvül idebilir. Arsenik ve kurşun maʿdenleriyleuğraşan amele maʿâdîn-i mezkûrenin tozlarını teneffüs ile ale`l ekser daha vahim emraza düçâr olurlar.

Bunlardan başka havada daha bir takım tozlar bulunur ki bunların te'sîrâtındanhemân kimse kurtulamaz. Bu tuzların esâsı hayvanı ve nebâtîolub her yerde intişâr itmiş olan mevâd-ı uzviyedenʿibâretdir. Bir takımı akmişe ve elbiseden ve döşemelerden mütehassıl pamuk ketan ve kenevir elyafı, nebâtât tüyleri, yemişlerin tüyü ve püsküllleri, hubûbâtdakitalîʿveyâ nişasta, böcek kabukları, tavuk tüyleri..Elh gibi cansız şeyler olub kesret üzere hevâda bulunur ve gabarmaʿdenimisüülü teneffüs borularıyla ciğerleri bi`l tahriş muʿaccez öksürüğe sebebiyet virirler. Diğerleri bir hayat

olubesâsenmikroblardan müteşekkildir ki bunlar en vahimleridir; zirâemrâz-ı sâriyyenininti şârınabâdî olurlar, evet bugün tuzlarla baʿzımikrobların teneffüs borularına, ak ciğerlere girüb gayet mehlekbaʿzıenrâzıtevlîditdiğimuhakkakdır. Veremin intişâr ve tevsiʿinesebeb-i aslı "basil"lerin tuzlarla teneffüs borularına intikalidir. Bir veremli öksürük ile bî-karar etrafına basil saçmakda ve balgam ile günde 7,200,000,000 basil çıkarmakdadır. Buraya kadar yazdığımız husûsât-ı ʿumûmî ve bir dereceye kadar zerrât-ı ʿibâriyyenin güçlerine dâʾirolub biraz da memleketimizdeki teʾsîrâtındanbahs eyleyelim ve bunun için yazacağımız şeyleri mesken ve sokak tozları iʿtibâriyle iki taksîm idelim.

Evlerimizdeki oda, sofa, salon ve merdivevler her gün birveyâ iki iktizâsında daha ziyâdedefʿasüprilür ve bunun için de süpürge ve faraş istiʿmâl olunur. Bir oda süprüldü mü? Faraş süprüntü ile dolar. Bu süprüntünün esâs ve masdarı nedir? Evvel emirde burasını tedkîk itmeli, süprüntü nâmınıvirdiğimiz işbu zerrât hâli, keçe, **[26]**minder, koltuk, perde vesâʾir döşeme ve eşyâ üzerinden süpürgenin darb ve deliğiyle koparılan veyâ gezer ve otururken elbiseden düşürülen yün, pamuk, kenevir vesâʾire elyafıyla pencerelerden duhul iden eczâ-yısagîredenyaʿnî toz ve toprakdan başka bir şey değildir. Günde değil bir iki defʿa, hatta süpürge örülmek üzere beş altı defʿasüprülse yine faraş dolar, çünkimaʿhûd süpürge örülür ve ne kadar sürtülürse o kadar zerrâthusûe geldiği gibi bir tarafa süprülen tozda süpürgenin salıntısıyla hevâyakalkubsüprülmüş olan tarafa hücumla konar. Odada ziyâde toz husûlüne hıdmet iden esbâbınbaşlıcası da baʿzı evlerde geceleri yatakları serüb döşekleri kabartmak ve sabahleyin yorganı silkerek yatağı toplayub yüklüklere tıkmak usulüdür. En ziyâdeistirâhat mahalli olan yataklarda tahta kurusuyla pire sürüleri gezerken artık toza kim ehemmiyet virir? Yaz geldi mi? Halılar keçeler kaldırılur, tahtalar yıkanmağa, hem de haftada yahud on beş günde bir defʿa bol su ile yıkanmağa başlanılur. Tahta aralıklarına giren bu sular orada bulunan birkaç parmak kalınlığındaki toz tabakasını ıslatub arasını adetâ bir bataklık hâline getürür. Artık böyle bir evde toz ve tahta kurusu pire olmaz da ne olur? İyi bilirim ki böyle evlerde sâkin olanlar yazın sabahlara kadar tahta kurusu ve pire avlamakla. Sivri sinekden kurtulmak içün ellerini sallamakla meşguldürler; biçâreler evlerinde rahat ve huzur ve sükûn göremedikleri halde yine çâra aramaz ve tâliʿ ve kadre isnâd-ı kusûrla hiçbir tedbirde bulunmazlar. Tozdan bahsi derken biraz sadeddençıkdık yine ʿavdet idelim.

Evlerimizdeki tozları toplayub ortalığı temizlik içünhergünmüteʿaddiddefʿalarsüpürmekdenvazgeçüb öteberi süprüntü ve kırıntı ve döküntüyü el ile toplamak ve iki üç günde bir defʿa pencere ve kapuları kâmilen açub

mükemmel bir cereyânhevâ ortasında güzelce süpürmek ve süpürge ile hevaya kaldırılan tozlar konduktan sonra eşyâ-yı lâzımeyi yaş bez ile silmek ve yine pencereleri açık bırakdıkdan sonra kapamak müreccahdır.

[27]Maamâfîh toz husûlüne bâdî olacak esbâbıdefʿ itmek de iktizâ eyler.

Sıhhat-i ʿumûmiyeyi ve rahat ve huzuru en ziyâde ihlâl ve cümleyi izʿâc iden şey sokak ve caddelerin tozlarıdır. Çünkü sokaklardan tozdan bulutlar ve kasırgalar devrilen ve cevelân itmekde olduğu bir zamanda evlerde pencere açılamayacağı şöyle dursun baʿzı caddelerde ikâmetidenlerden toz girmemek içün pencere aralıklarını bezlerle kapayalar ve toz deryâsını hatırına getirerek işini gücünü terk ve te'hîr idenler bile vardır. Tozdan mürekkeb kesif bulutların bir başına o bir başa seyritdiği bir cadde üzerinde bundan ziyâdeinsânîizʿâc ve sıhhati ihlâl iden bir şey var mıdır?

Saye-i ömr-i envâ'iye hazret-i pâdişâhîde bir hayli zamandan beri caddeler sulanmak ve baʿzı sokaklar parke taşlarıyla düşünmek gibi icrâat sâyesinde toz furtunaları bir derece azalmış ise de en ziyâde işlek caddelerin hâlâşose tarzında bulunuşu ve mürur ve ʿubûrun pek ziyâde olması hasebiyle böyle günde birkaç defʿasulanışık hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarından arzu eylediği sûretdete'sîrigörülmemekdedir. Tozun refʿ-i mehâzîriiçün şose olan caddelerin tedricen parke taşlarla düşünmesi veyâ başka bir sûretdekaldırmalanması, iki tarafda bulunan ağaçların neşv u nemasına biraz dahâ dikkat ve iʿtinâidilmesi ve o derece geniş olmayan yahud bir tarafdan kenara yakîn tramvayı geçen caddelerin hiç olmaz ise bir kenarında ağaçlar yedişdirilmesi tavsiye olunur. Senîn ve fireden biri eğilmiş olan ağaçların böyle pek bu devr kalmalarına en birinci sebebeşcârın ciğerleri mesâbesinde olan yaprakların bir toz tabakasıyla örtülerek boğulması ve ʿazâ-i hazîmesi hükmünde olan köklerinin sulanmayub küçük taşlar ve katı kum ve topraklar arasında sıkışa kalmasıdır.

Emrâz-ı ru'ye ve sâriyenin husûl ve intikâlindedahl-i küllîsi olan tozların önünü almak ve şehrin havasına dahâ bir ciyâdetvirmekiçün sokaklar sulandırılmağa beraber meselâ Bâb-ı ʿÂlî Caddesi ve Divân Yolu gibi geniş sokaklarda bulunan ağaçların hiç olmaz ise **[28]** iki üç günde bir defʿa olsun su borularıyla mükemmelen yıkatdırılması ve gares olunan mahallere ehemmiyet virilmekle beraber ağaçların kökleri taşlar ve çimentolar ile sıkışdırılub etrafa demirden dâ'irevî ve geniş … yapdırılarakmezâhim-i hariciyeden muhâfazaidilmesi, dört yol ağzı ve küük meydanlara müteʿaddid ağaçlar dikilerek küçük bağçeler meydana getürülmesi, ağaçlara dikkat ve nezâret itmek üzere muktedir ve faʿalme'mûrlartaʿyîni ve me'mûrînin İstanbul Zira'ât Müfettişliği taht-ı nezâretinde bulundurulması vârid-i hâtırolmakdadır.

Burun Kanaması

Bu aylarda sık sık burunları kanayan baʿzızevât ve etfâletesâdüf edileceğinden ʿariza-i mezkûre ve tedâbîr-i mukteziyyeden bir nebze bahsi münâsib gördük.

Lisân-ı tıbda "reʿaf" taʿbîr olunan burun kanamasının esbâbımüteʿadddid ve muhtelif ise de husûle geldiği kâffe-i şera'it ve ahvâl nazar-ı tedkîke alındığı hâlde tabiʿat ve vehâmet-i emrâzınteşhîsikolaylaşur. Buruna bir şeyin çarpması yahud burun üzerine düşme ile husûle gelen kanlar (nezef) evvelce hiçbir ʿalâmetibrâz itmeksizin, defʿatenvukûʿagelir ve bu da çabuk durarak bir daha zuhûr eylemez ise hiçbir vehâmet göstermez. Lakin alın üzerinde şiddetli bir ağrı husûlü ile kan akar ve hastada baygın bir halde bulunur ise burun kemiklerinin yahudkaʿide-i kahfın kesrinden korkulur.

Baş ağrısını müteʿakibzuhûra gelen burun kanaması ya- güneş çarpmasından sıcak bir mahalde çok oturmadan, defʿatenharâretin tebeddülünden ileri gelir ki eğer mikdarcaziyâdeolmağla beraber çokca sürerse **[29]** bir ihtikân dimağı vukûʿundaniştibâhidilir; yahud- bu gibi te'sîrât tahtında olmayarak burun kanaması ile beraber huma',etʿameden nefret, ziyâde bir kırgınlık mevcûddur ki bu halde ishal ve kulunclarzuhûrider ise kara hummadan, kızamukvesâ'ire gibi himyât-ı indifâʿiyyeden korkulur.

Arîzi olacak yerde her hafta yahud birkaç aylar hergün burun kanar ise bu hal ya, yüz ve diş etlerinin solukluğu ile de belli olan ziyâde bir kansızlıkdan- veyâ, kalb ve karaciğer hastalıklarından- yahud kan ziyâʿınasebeb olan ziyâde bir istiʿdâddan ileri gelir. Sebebi ne olursa olsun burun ya bir tarafdan veya ale`l ekser olduğu gibi iki tarafdan, baʿzan yalnız önden baʿzen ise arkadan yahud hem önden hem arkadan kanar ki bu halde yaʿnî kanın burunun arka deliğinden akmasıyla bir kısmı miʿdeye gideceğinden bi`laheregı ile dışarı çıkabilür.

İşte bu husûs nazar-ı dikkate alındığı halde baʿzen husûle gelen kan kusmasından o derece telaş idilmez. Akan kanın mikdarımuhtelifdir; esbâbından sarf-ı nazar ʿariza-i mezkûre kesretli ve sık zuhur itdiği halde vahîm olmayarak yalnız bir fakrü`ldamîintâcidebilür. Ancak başın yahudmizâcınte'sîriylenüzmizâcınte'sîriylenüzûle, nezf-i dimâğıyeziyâdemüsteʿid olanlarda katı tavr diretmemelidir; lakin kanın çokcagayb olmaması da şartdır. Husûsât-ı sâ'irede katı derʿakabtevkîfitmelidr. Hasta başı yüksek olduğu halde serin bir mahale götürülerek ve şakalarına balâ aram soğuk suya yahud lokman ruhuna batırılmış bizler veyâhud daha iyüsü derûnuna buz parçaları konmuş

mendiller koymak, burununa gayet sovuk ve biraz sirkeʿilâve olunmuş su çekdirmek, kanın akdığıtarafdaki kolu 2: 5 dakika hevâya kaldırarak ʿaynı zamanda burun deliğini kapamak, büyük bir ihtiyârgibi maʿdeni ve sovuk bir cismi zuhûra koymak çok kere mü'essiredir. Tedâbîr-i mezkûrete'sır eylemez ise burun deliğine ortasından bir iplik ile bağlı bir yumak yahud temiz taʿkîm idilmiş tülbend sokmalı ; eğer bununla kan dinmez ise sokulacak olan tıpayı yarı yarıya sulandırılmış "fevk klor hadîd" batırmalıdır. Kan yine akar ise –ki bu hal müstesna kabilindendir.-

Derhal bir tabîbidaʿvet itmelidir; zirâtedâvîerbâbınaa'iddir.

Emsâlhekimiye ve tıbbiye:-Derd gelir ama yeri boş kalmaz.

[30]Sene-i hicriye-i şemsiye1378- sene-i milâdiye 1900

Eyyâm	Temmuz Rûmî	Temmuz Efrencî	Rebiü'l Evvel	Rûz-ı Hızır	Tuluʿ sems	Zühr	imsâk	Mülâhazât
					D S	D S	D S	
Cumʻairtesi	1	14	17	70	9/3	4/39	6/47	Fransızların Milli Yortusu
Pazar	2	15	18	71	4	40	49	
Pazarirtesi	3	16	19	72	6	40	51	
Salı	4	17	20	73	8	41	54	
Çeharşenbe	5	18	21	74	9	42	56	Furtuna
Pençşenbe	6	19	22	75	10	42	58	
Cumʻa	7	20	23	76	12	43	7/00	
Cumʻairtesi	8	21	24	77	14	44	3	
Pazar	9	22	25	78	15	45	5	
Pazarirtesi	10	23	26	79	16	46	8	
Salı	11	24	27	80	17	46	10	
Çeharşenbe	12	25	28	81	19	47	12	
Pençşenbe	13	26	29	82	21	48	15	
Cumʻa	14	27	30	83	23	49	17	
Cumʻairtesi	15	28	1	84	25	50	20	
Pazar	16	29	2	85	26	51	22	
Pazarirtesi	17	30	3	86	28	52	24	
Salı	18	31	4	87	31	53	27	

Çeharşenbe	19	1	5	88	32	54	29	
Pençşenbe	20	2	6	89	34	55	32	Evvel eyyâm-ı bahur
Cum‘a	21	3	7	90	37	56	35	
Cum‘airtesi	22	4	8	91	40	57	38	
Pazar	23	5	9	92	44	58	41	
Pazarirtesi	24	6	10	93	44	59	43	
Salı	25	7	11	94	45	00	46	Yahudilerin Karabayramı (Nişabah)
Çeharşenbe	26	8	12	95	47	1	49	
Pençşenbe	27	9	13	96	50	2	52	
Cum‘a	28	10	14	97	53	3	55	Eyyâm-ı bahur sonu
Cumartesi	29	11	15	98	55	4	58	
Pazar	30	12	16	99	57	6	8/1	
Pazartesi	31	13	17	100	59	7	4	

Saçımız kaç kıldan ibâret?- İngiliz etıbbâsından biri insanın saçını terkîb iden kılları ta‘dâd itmek fikrine düşmüş ve muhtelif eşhâsda bir parmak meri‘i mahal-i setr iden iş‘ârı kemâl-i ciddiyet ile sayarak ale`k vasat 1066 adedbulmuşdur. Bir insanın kafasının mesâha-i sathiyesi vasati olarak 102 parmak mer‘îi olduğundan 1066 adedini burkulma darbiderek saçın127,920 aded kıldan ibâretidüğünübulmuşdur.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Sakal ve bıyık olan tarafda kuvvet ve iktidâr vardır.

[31]Güneş[V]urması

Güneşin şiddet-i te’sîriyleale`lʿumûmvücûddayahud bir uzuvda husûle gelen ʿalâ’im ve asâr-ı marziyeninmecmûʿuna “güneş urması” denir. Bu hâl hususiyle memalik-i hârede bulunub henüz iklim ile imtizâc, ve sıcak yerlerde yaşayan akvâm gibi fanila ve yünden esvâb giymeyerek tedâbîr-i lâzımeye ri’âyet itmeyen zevâtda görülür. Cezayir ve Senegal taraflarına sevk olunan Fransa askerinde ʿariza-i mezkûreye çokça tesâdüfidilmekdedir; birkaç saat içinde, ziyâde bir kan hücumunu imâ iden ihtilâcât ve hezeyânyahud cümle-i asabiyeden ziyâdefiʿil-i teneffüsün sektedâr olduğuna delâlet eyleyen ihtinâk-i ʿalâ’im ve asârı ile vefat idenler nâdir değildir. Haziran ve temmuz aylarında zahmetli iş görenlerde ızdırabât-ı tenfîse, baş dönmesi, gasyan görüldüğü gibi sekte-i kalbiyeye, felç-i anîye mübtelâ olarak ilk imdâd ve muʿâvenetinden evvel irtihâl idenler yok değildir. Memâlik-i muʿtedilede ancak yazın sıcak zamanlarda güneş urmasınatesâdüf olunur. Ova ve tarlalarda çalışan orakcı ve çiftçiler güneşin şaʿâât-ı hâresine pek ziyâdemaʿrûzdurlar. Bunların hasbe`lzarûre bu yoldaki mesâʿîlerineiʿtirâz olunamaz ise de orta güneşdebilâ

mecburiyet dolaşanların ve evlâdını bilâ lüzum güneş altında gezdirerek hastalandıran vâlidelerin harekâtını mu'ahhezeye hak ve salâhiyetimiz vardır i'tikadındayız.

Güneşin bu yoldaki hafif bir te'sîriyle ya birkaç günler devâm itmek üzere bir baş ağrısı yahud şiddetli baş ağrısıyla birlikdegaşeyan ve kılar zuhur ider.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Başı gölgede, ayakları güneşde tutmalı

[32] Vech-i ziyâdenâzik ve narin ise pişmiş bir istakoz rengini alur ki bu hâl muhataralı değil sakildir; çünki pek çabuk ber-taraf lmaz. Bu suretde yalnız şa'ââtınte'sîr eylediği taraf daha ziyâde kızaracağından vech-i çirkin bir manzara alur, şedîd bir te'sîr ile yüzde yahud ellerde yılancık zuhur ider. Dâhaziyâde bir şiddetde eğer şu'âât-ı şemsiye başa uzunca bir müddet te'sîrde bulunur ise bayılma, baş dönmesi göz kararması, felç anı vesâ'ire gibi "ihtikân dimağı" ya'ni başa kan hücumu 'alâmâtının kâffesi meydana gelir; çocuklarda ale`l ekser ihtilâcât ve "beyn humması" dehşetnümâ-yı zuhur olur.

(Devnsezardobazan),: "Başı gölgede ayakları güneşde tutmak" lüzumunu tavsiye eylemekde haksız değildi. Evet, yazın güneşin başa te'sîrindenihtirâzlate'sîrât-ı şemsiyenin az olduğu saatlerde dışarı çıkmakiktizâsında şemsiye taşımak lâzımdır. Her dürlütedâbîreri'âyet ile beraber eğer güneş çarpmış ise karanlıkça serin bir oda da yatak üzerine uzanmak, eline ve kafatası üzerine serîn bir suya batırılmış bezle koymak, buzlu değil-serin mâyi'âtı azar azar içmek, istirâhat-ı tâmmede bulunarak kıra'at ve hatta mülâkâtdanihtirâz eylemek, yılancık yahudihtikândimâğından korkulur ise bir müshil içmek ve bacaklar üzerinde hardal kağıdları gezdirmekle beraber kulak arkalarına sülük yapışdırmakkavâ'id-i sıhhiye-i mukteziyyedendir. Çocuklar içünde bu yolda hareket idilmesi lâzım gelirse de kavîbeniyyede olmayanlara sülük yapışdırılması da muvâfık maslahat değildir.

Hülâsa:

Güneş urması, çarpması: güneş altında bütün gün iş ile uğraşan köylülerde, bir seyr-ı serî' ile hareket iden askerlerde, seyyâhlarda görüldüğü gibi ba'zen güneşin şiddet-i ziyâ ve harâreti insana çarpmak mahallî ve 'umûmîba'zen ariza-i sebebiyet virir. Şiddetli baş ağrısı, baş dönmesi, kulak çınlaması, ba'zenhezeyâna, ba'zan yüzde yılancığa sebebiyet virecek derecede kızartı, tekemmülde güçlük, bulantı vakti, hatta felc ve gaşî güneş urmasının 'alâmetindendir.

Böyle bir halde hastayı gölgeli ve serin bir yere götürüb oturtmak yahud başı yüksek olmak üzere yatırmak, sıkı esvâbınıköşetüb çözmek başını sovuk suya batırılmış

bezlerle sarmak, kendisine serin meşrûbâtvirmekiktizâider ide bir mushil içirmek tenkîh ile tedâbîr-i lâzımedendir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Güneş girmeyen yere hekim girer.

[33] Deniz Havâsı- Denizde Banyo

Resim (deniz resmi)

"Su ile tedaviyi sudan zan itmeyiniz"

Bugün, müsâʿadenizle, deniz hevâsının, denizde banyonun ve sovuk suya dalmanın te'sîrât ve fevâ'idi ile bu bâbda ittihâzı lâzım gelen tedâbîr-i sıhhiyeden bahsideceğim.

(Su ile tedavinin "sudan" olmadını) sekiz on sene evvel neşr eylemiş olduğum (su ile tedavi) risâlesi ile isbâtitdiğim gibi bugün de bir çoklarının eğlence addidüb lüzumlu lüzumsuz girdiği deniz suyunun ve teneffüs eylediği hevâsınınte'sîrâtınca pek mühim olduğunu, ekseremrâzdafâ'idesi görüldüğünü, emrâz-ı etfâlda pek mü'esser bulunduğunu zikr ile erbâb-ı evveli`lebsârininzâr-ı dikkâtinicelb itmek istiyorum.

Deniz suyu ve hevâsının ve sevâhil-i bahrin te'sîrât-ı hayâtbahşâsınazar-ı dikkate alındığındandır ki Avrupa'nın her tarafında "bahrî hastahâneler" inşâ olunmuş ve buraya büyük ve küçük herkes senenin baʿzı mevsimlerinde yahud bütün sene kabul olunarak tedavi idilmekdebulunmuşdur.

İtalya sevâhilininbir çok yerlerinde ve İngiltere ile Fransa'nın baʿzı mahallerinde mevcûd olan bu nevʿhastahânelerdenpek çok istifâdeidilmekdedir.

Tedavi-i emrâzda deniz suyundan, deniz banyosundan istifâdeidildiği gibi hevâsından da nefʿ ve fâ'idegörülmekdedir. Anın içün evvel emirde **[34]**hevâ'i bahriyenin baʿde denizde banyonun te'sîrâtınıʿarz u beyân ideyim.

Deniz hevâsınınte'sîrât-ı hayat-bahşâsı yalnız terkîb-i kimyevîden ilerü gelmez; zirâ bu bâbda hevâ'i bahrî ile berri arasında fark hiss olunmayacak, yahudmûceb olduğu muhsinât-ı kesîreyiîzâhidemeyenolubhevâ'i berri gibi her nevʿtasaʿudât ile efsâd olunmuş değildir; hep bir meyâsimayıhâvî olmadığından mukavvi ve sâlimdir.

Hevâ'i bahrî "uzun" dinilen cesimi, iyodobrom maddelerini ve tuz zerrâtınıhâvî ise de aslte'sîr-i mukavvisi safiyetinden ileri gelir. Bu sebebdebiktisâb-ı kuvvet ve sıhhat içün mutlak sûretde denize girmek lâzım değildir. Denize girenler kadar ve belki anlardan ziyâdesıracalı raşitik olub banyo idemeyecek derecede olan çocuklar sahilde taharrüş ve sık sık boğaz ağrısına mübtelâ olanlar ve ikinci dereceyi bulan veremler deniz hevasındanistifâdeitmeyüb zarar görürler. Ziyâde bir tazyik ile muʿayyenhacimde olan hevâ-yınesîmî kesretle mevlüdü`lhumûzayıhâvî olduğu ve ziyâde bir tazyik tahtında olan hevâ ile teneffüs daha ziyâdesuhûlet ve "istihâle-i dem" daha bir sür'atkesb eylediği

maʿlûmdahâ mülâyim, daha mü'esser, ve mevlüdü`lhumûzayıdahâziyâdehâvîdir. Sıracalı raşitik yaʿnîkanbur ve kemik hastalığına mübtelâ çocukların sâhil-i bahrde yalnız oynamamağlaiktisâb-ı ʿafiyet eylediklerini mahsûsân bu yolda tedavi ve etfâldekiʿalel-i bünyeviyeyiteşfîhiçüninşâ olunan Fransa'da (Bek, sevr, mer) hastahânesindebi`z-zât görerek kesb-i yakîn eyledim. Hevâ-i bahrînin vücûda 'umûmî olan bu te'sîrinden başka aftezde olan nefes borularına da husûsî bir te'sîri vardır ki asla inkâr idilemez; boruların dâhilini setr iden gaşayı, zarı az hassas kılmağlate'sîrât-ı hâriciyeyemukâvim bulundurur. Elhâsıl denizin yalnız suyundan değil hevâsından da istifâdeidilir.

[35] Denizde bnyodanbinâ'en aleyh deniz suyunun te'sîrinden evvel ʿumûmiyetlesovuk su ile banyodan bahsiderekbi`lahere aralarındaki farkı görelim.

Sovuk bir banyoya girildiği zaman suyun cild üzerine te'sîri her ne kadar ani ise de gayet nühimdir; zirâcild bir uzv-u müfrez ve müteneffüsolubharâret-i bedeniyeyi tanzim ile bir hâl-i muvâzenetde bırakır; cümle-i deverâniyenin yayılmış bir kısmı gibi olduğundan aʿzâda kanın terâkümâtınıber-taraf iderekaʿzâ-i dâhiliyenin hayat ve selâmetini te'mînider; bir uzvmes u lemes olduğundan aʿsâb orada nihâyet bulmağla kendisine te'sîr iden her şey bi`l vasıta dimağa, nuhâʿışevkiyeyaʿni murdar eyleyekiaʿsâbadete'sîrider. Bu halde görülür ki sovuk su ile banyonun te'sîrâı yalnız cilde kalmayubʿumûm bedene intişâreylemekdedir. Sovuk suyun, nihâyât-ı ʿasabiyeyeîʿkâʿ eylediği intibâh ve haşyet ve idâre-i bedeniyedenref` itdiğiharâret ile olan te'sîrini vücudun aksâm-ı mütebâkıyyesine aks ider ki bunun şiddeti ihtisâsât-ı şahsıye ve hâlet-i ʿasabiyeyetâbiʿdir.

Hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarında, banyo idileceksovuk suyun hudûd-ı harâreti13:20 derece (santigrad) arasındadır.

Hıfz-ı sıhhate tatbikensovuk suda banyo itmek içün suya birden bire dalmak, yüzüldüğü halde orada on beş yirmi ve yüzme bilinmediği sûretde yedi sekiz dakika kalmak, üşüme ve ürperme ve titreme ve cilde bir nevʿ çimdiklenme hiss olunduğu zaman sudan çıkmak lâzımdır. Vücûd terli olduğu halde terk-i tebahhur idüb kurumasını ve binâ'en aleyh cildin üşümemesini beklemeyübbilâtereddüd suya atılmalıdır. Burûdet'inte'siri ne olursa olsun en evvel husûle gelecek eser-i ihtilât ve seyâlâtın içeri doğru hücûmu ve teneffüsde bir sıkıntı ve bir boğulma hissidir.

Cildevʿiyye-i beşeriyeninyaʿni derideki kıl gibi ince damarların sıkışmasıyla sararır; takallusât, ʿazilâtadaintişâr itmekle tüy ürpermesi- ve el ve ayak ve çene titremesi ve`l hâsıl ʿumûmî bir espazmos ve teşennüc hâli zuhûrider. Baʿde, husûlüyle suda hareket idilir ise " aks ….

[36]Resim(İstanbul'da deniz hamamları)

[37]Resim(Denizde banyo)

[38] El ʿamel" vâkiʿ olarak cild kızarır, derʿakabidâre-i bedeniyedetaʿrîf olunamaz bir refâh-ı hâl his olunur. Burûdetinte'sîrinimüteʿakib husûle gelen sukûneteaksü`lʿameldinür. Bu hâlde "aksü`lʿamel" kâffe aʿzânınburûdetekarşu gayr-ı irâdî bir müdâfaʿasıdır.

Bu zamanda etrâf-ı bedende hoş bir harâret hissi zuhura başlar; cild kararır; teneffüs-i vüsʿat ve suhûlet, deverân-ı sürʿat, darbân-ı kalb-i şiddet, ʿazıllât-ı kuvvet kesbider insan da ziyâde bir rahatlık duyar. Lâkin burûdetinte'sîri uzar ise ikinci defʿa olarak ʿumûmî bir titreme peydâ olur. Fakat bu ikinci titremeyi beklemek fâ'idesizolmağla beraber çok kere muzırdır. Sovuk su ile banyonun taht-ı te'sîrindeʿâlâ'im-i iğtidâ'iyye tebeddülâta uğrar. Tahavvülât ve tebeddülâta sebeb: mâyiʿincild üzerine darbe ve tazFakat bu ikinci titremeyi beklemek fâ'idesizolmağla beraber çok kere muzırdır. Sovuk su ile banyonun taht-ı te'sîrindeʿâlâ'im-i iğtidâ'iyye tebeddülâta uğrar. Tahavvülât ve tebeddülâta sebeb: mâyiʿincild üzerine darbe ve tazyîki, bedenden refʿiharâret, vezâ'if-i cildiyenin- tahâret ve ibtilâl-i uzv sebebiyle- intibâh ve teyakkuzudur. Sovuk su mukavvîolubvücûdu fart-ı semânedenvikâye ve bâ-husûs yüzme ile birlikde olursa kuvvâ-yıazliyeyitezyîdider.

Beniyye-i lenfeviyeyi kâmilen ıslâh ve taʿdîl, yumuşak ve köşek olan azelâtı takviye ve beşer makinesinin emniyet subabı hükmünde olan ifrâzât-ı cildiyeyi te'mîn eyler. Sovuk su ʿumûmvücûda kuvvet virdiği gibi ifrâzât-ı sâ'ire ile birlikdeifrâz-ı safervîyitanzîm, maʿdeyi takviye, bağırsakları tenbîhider.

Sovuk su ile banyo eylediği zaman harekete, ovma ovuşturmaya (masaj) devâm olunur ise bu dürlümüdâvâtzaʿif-i ʿûmûmîde , seher-i asabîde, ihtinâk-ı rahmde,devâr-ı maʿdîde, su'-i hazm-ı rayîhde gayet mü'esserdir. Sovuk su banyosu vücuda serinlik, cilde hayat virir. Tenâsüb eşkâli muhafaza, afât-ı emrâz-ı nezleviyeye ve romatizmaya olan istiʿdâdıref ve izâleider. Uyuya kalmış olan iştihâyı, yorgun kuvâ-yı zihniyeyi tenbîh eylediğinden mesâʿi-i zihniye ile iştigâlidenlereve oturarak iş görenlere bi`lhassa tavsiye olunur. Sovuksuyun vücuda te'sîri uzun sürmemek ve bedene çarpmak şartıyla mesken olduğundan alâm-ı ʿasabiyedefâ'idelidir. Sovuk su ile banyoya **[39]**ʿadem-i mürâcaʿatıistilzâm iden halâtnisbeten azdır. Hayatın iki hududunda bulunan çocuk ve ihtiyarda olduğu gibi "aksü`l amel" gayet şedîd ve batî olan zaʿfâdasovuk su çok kere muzırrdır. Lakin kalblerinde ve akciğerlerinde afâtolmamağla beraber terâkimât-ı demviyeyeistiʿdâdı bulunmayanlar, ihtiyât ile devam eyledikleri hâlde sovuk sudan

istifâdeiderler. Gençlikdezaʿif sadrı sovuk suya adem-i mürâcaʿatı değil, devâmıistilzâmider; zirâsovuk su vücudu takviye, nzleye olan istiʿdâdıizâle eyler.

Sovuk su ile yapılan banyonun te'sîrinden bir nebze bahseyledikden sonra bu banyonun nevʿ diğeri olan deniz banyosunu zikr u beyân idelim.

Deniz banyosu, husûsîtabîʿatdasovuk bir banyo yahud daha iyüsü bir duşdur. Zirâ birkaç dakika zarfında aksü`l amelin pek aşikarsûretdevukûʿunabâdî olan banyolar deniz suyu ile yapılanlardır. Deniz suyu, muhtelifü`ltabîʿa topraklarla temasda ve cereyanlar ve rüzgarlala her cihetdehareketde bulunan gayet aʿlâ bir maʿden suyu olduğundan hem "mahlel" hem de "mukavvi" gibi te'sîrider.

Tebdîl-i mekân, seyahat, denizin manzara-i dilrubâsı,sevâhil-i bahdeseyr u hareket, esnâ-yıistihmâmdaseyâhat-i vücuda gayet nâfiʿdir. Denizin maʿnevi olan bu te'sır-i kesîrü`lnefʿinden başka tedâbîr-i sıhhiye tevfikan icrâ olunduğu hâlde bir çok emraza deniz banyosundan daha mü'esser ve daha müfîd bir devâ, bir vasıta yokdur. Deniz, fakrü`d-dem ve zaʿif-i ʿumûmi gibi halâta en mü'esser bir devâ nazarıyla bakılur.

Deniz banyosu, suyunun derece-i harâreti- terkîb-i kimyevîsi – sıkleti- harekât-ı dâ'ime-i mevcîhesi- terkîbinden olan mevâd-ı melhiyyedenba'zılarınınimtisâsı ile idâre-i bedeniyeyete'sîrde bulunur. Suyun derece-i harâreti muhtelif olub 18:30 arasındadır. Bu derece ihtilâf-ı sâhilinsûret-i teşekkülünden rüzgârlar..**[40]**vesâ'ireden ileri gelir ise de suyun harâreti ne olursa olsun denize girmek, denizde banyo itmek sovuk suda banyo eylemekdir. Yalnız bunda mevâd-ı mahalliyeninte'siri vardır. Deniz sularında mevcûdemlihanınheman üç rub'unu klor sodyum ya'nî adî tuz teşkîlidiyor. Deniz suyunda bulunan emliha, suyun gazları hal ve eşyâ' eylemekiktidârınıtezyîd eylediğinden bunda sâ'ir sulardan bir sülüs daha ziyâde mahlûl hevâ vardır.

İşte emlihanınvücûdu sebebiyle deniz suyu cildi dahâziyâdetenbîh ve aksü`lʿamel daha ziyâdetesrîʿider. Deniz suyunun sıkleyce daha ziyâde …, emvâcın muntazaman ve dâʿima hareketiyle vücûda temas iden suyun teceddüdü yukarıda mezkûr asarı taʿcîl ve tezyîd ve aksü`lʿamel daha çabuk daʿvet eyler. Mevcûdemlihanınimtisâsına gelince bu, pek cüzʿî olduğundan deniz suyu imtisâsdanziyâdehâricente'sîrider.

Deniz banyosu zaʿifin ve fakrü`l demin hükümfermâ olduğu hâlâtda, idâre-i bedeniyeninatâletindeşâyân-ı tavsiyedir; çünkimü'esser bir mukavvî, şedîd bir münebbih, kavî bir muʿaddildir. Deniz banyosunun te'sîrâtılenfeviyet ve sıracada muhayyer ʿukûldur. Cildde olan her nevʿ sıraca bu devâ'i hayat bahşânın taht-ı te'sîrinde, bâ-husûs çocuklarda pek çabuk iktisâb-ı burû' ve şifâider. Bizlerin şemsiyesi sâhildeikâmet, deniz banyosuna

müdâvemet ile pek çabuk ber-taraf olur. Hevâsı ile birlikde deniz banyosu yıpranmış vücûdu takviye, fiʿil-i iğtidâyıtenbîh, kuvâ-yıhazîmeyitezyîdider. Deniz banyosu dimağı iş ile yorulmuş zevâta, imtihângeçürmeklekesb-i zaʿaf iden gençlere, aklâm efendilerine ve`l hâsıl cümle-i asabiyeleri sarsılmış vücûdlarıkûşemiş olanlara iyüdür. Deniz banyosunun miʿde ve bağırsaklar üzerine te'sîri pek aşikârdır; her nevʿ tedaviye karşutaʿannüd iden ʿısret ve su'ihazmlainkibâzlarale`l ekser bu sayede ber-taraf olur. Deniz suyu, husûsiyle dalgaların çarpması harâret-i bedeniyeninrefʿî ile deverân-ı şuʿrâyı ve ʿalâ'im-i hayâtiyeyitenbîh ve … tebeddülât ve teceddüdât-ı zerviyesiniîkâzider. Adî bir yakı gibi cilde bi`t-te'essür romatizma hastalığını girdiği yerden çıkarır. **[41]**Denize girildiği zaman dâ'imaziyâde ve hemântahammülgüzâr bir ovuşma bir titreme his olunur. Cild sararır, ürperir, baʿzanmâ'ileşir; bir boğulma hiss, göğse bir sıkışıklık, bir iç sıkıntısı gelir. Teneffüs kesik kesik ve zahmetli olub bu zamanda etrâf ve çene titremekde ve nabz ise küçülübağırlamakdadır. Baʿdeteşicât bitmekle deverân-ı dem kesb-i sürʿatider, cildlevn-i aslîsine girer ve insan bir huzur ve rahat bir refâh-ı hâl his eyler. Denizde eğer çok duulmaz ise vücuda bir serinlik gelir, eğer ziyâdekalınur ise banyo mukabbız ve mukavvi gibi te'sîrider. Dalgalı deniz düşe benzeyüb vücuda mukavvi ve münebbih gibi te'sîr eyler. Çocuklar neşv u nemâları zamanında bir sekteye uğrarlar ve ʿalâ'im-i tabiʿiyye ve asâr-ı iğtidâ'iyye bir zaʿaf ve fütur-ı ʿarz olur ise en birinci tedâvî deniz banyo ve hevâsıdır. Sıraca hastalığına bâ-husûsdahâcerâhatpeydâitmeyübihtilâtât-ı sâ'ireʿarz itmeyen eşkâline karşu deniz su ve hevâsı kadar mühim ve mü'esser bir tedâvîyokdur. Sıracadan sonra çocuklarda görülen hastalıklar meyânında deniz suyu ve hevâsının en mü'esser olduğu emrâz ve hâlât: vâlideleri bir hâl-i ye's-i istimâle sevk iden bacak eğrilmesi raşitizm, netânetü`lenfyaʿni burun kokması vesâ'iredir. Sıracalı bir asıldan, bir nesilden neş'et iden baʿzıafât-ı nezlevîyede, nefes borularının baʿzıiltihâbâtında, tedâbîr-i lâzımeye riʿâyetidildiği hâlde atâlet-i hazmiyede, felç-i etfâlde ve nekhâda deniz banyo ve hevâsındanistifâde olunur. Emrâz-ı etfâlintedâvî ve teşfihasında, ve zaʿîf ve nahif bünyelerin ıslâh ve takviyesinde bu kadar mühim olan deniz banyo ve hevâsı genç kızlarda ve kadınlarda tesâdüf olunan emraza gayet nâfiʿdir. Zaman-ı buluğda ve ilk tamaşdakiʿısret, seyelân-ı ebyâz, sinn-i buhrâniyedeinkıtâʿ-ı temas sebebiyle zuhur iden ihtilâlât. Uzun süren velâdetleri ve tûʿû ve esbâb-ı sâ'ire ile ank-ı rahimde husûle gelen takarruhât(yara), haloruz ve fakrü`d-dem, akım böyle bir tedaviden hissedâr-ı nef` ve fâ'ide olur. (Nevroz) nâmındakiemrâz-ı asabiyede, alâm-ı asabiyede, ihtinâk-ı rahimde, deniz banyo ve suyu mü'essirdir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Mütetabbibahâli içine salıvirilmiş silahlı bir çılgındır.

[42]Seylân-ı meniden , baş ağrısından muztarib olanlara deniz banyosu ile hevâsıetıbbâ tarafından tavsiye olunur.

Kangi ahvâl ve ʿârizâtda denize girmemelidir. Gayet kâbil-i taharrüş ve ziyâde asabî olmağla beraber kendilerinde (aks-ı ʿamel-i demevî) şiddetle zuhur idenler denize girmemelidir. Tams zamanında, hamlin ilk aylarında, sinn-i buhrânîde denize girmek memnûʿdur. İhtifânât ve terâkümât-ı demeviyeye, sekte-i demeviyeye, baş dönmesine, dâhili nezeflere (kan tükürme) ve kusması, rahmden kan gelmesi) müstaʿid- dâ'i behere, ihtikânameyyâl- emrâz-ı sadriyeye, sekte-i kalbeamâde- fakru`d-dem-iamîka, tebevvül-i zilâle, emrâz-ı kalbiye ve ve'âʿiyyeyemübtelâ olanlara deniz iyü değildir.

Kulaklarından hasta olanlarla gayet zaʿif ve emrâz-ı cildiyeden muzdarîb bulunanlara denize girmek olamaz. İhtifânâtamüstaʿid oldukları halde ihtiyarların denize girmeleri hatta deniz kenarında ikâmet itmeleri münâsib değildir. Elli eli beşden sonra "usûl-i tedâvîbelmâ'i" memnûʿdur.

Gayet küçük çocuklar içün de böyle olub iki yaşdan aşağı olanları asla sovuk banyoya sokmayubiktizâeyledikdeılıklaşdırılmış deniz suyuyla ayak ve el banyosu yapılmalıdır.

Üç yaşından yukarı olan etfâl en ziyâde deniz hevâ ve suyundan istifâdeider, lakin bu yolda bir tedaviye ʿadem-i mürâcaʿatıistilzâm iden halâtda az değildir. Ziyâde bir asabiyet, ihtinâk-ı rahm ve sarʿa ve hadd-i zamanında hora, resiye-i mufassalıyye, emrâz-ı kalbiye, emrâz-ı cildiye, emrâz-ı izniye ve ʿayniye, böbrek hastalıkları, selü`r-râ'ivesâ'ire çocuklarda deniz hevâsını ve suyunu menʿider.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: tabîb korkak ve ihtiyatlı bir alimdir, mutabbib ise cesur bir câhildir.

[43]Isıdılmış deniz suyu banyosundan da istifâde olunur. Ilık yahud sıcak deniz suyu banyosunda ihtikân ve terâkim-i dem daha muʿtedil ve aks-ı ʿamel daha az şedîd ise de bunun deverân-ı dem ve teneffüse, cümle-i asabiyeye, tâ'ife-i nisâdaaʿza-i bevliye-i tenâsüliyyeyete'sîrimüsbetdir. Sıcak deniz suyu ile banyo ihtiyarlarla çocuklara ve hastalıkdan yeni kalkanlara, sekîr aletiyle maʿlûl olanlara münâsibdir. Sıcak deniz suyu ile banyo bir nevʿ ılıca dimekdir.

Deniz suyundan duş suretinde de menfaʿat görülür. ʿAdî su ile yapılan duş ile deniz suyu arasındaki fark, evvelki yalnız sovukluğuyla halbuki deniz suyu sovukluğuyla beraber muhtevi olduğu emliha ile de te'sîr eylemesidir.

İşte böyle duşlar sayesinde asâr-ı ʿumûmiye ile birlikdeʿâlâ'im-i mahalliye ve mevzuʿiyyevukûʿa geldiğinden tedavi-i emrâzdamevkîʿan da istifâde eylemek kâbildir. Aks-ı ʿamelin güç ve genç zuhur eylediği baʿzılenfevî ve sıracalızevâtda duşlardan istifâde

olunur. Deniz suyu ve hevâsı ile tedavi içün mahsusen inşâ olunan bahrî hastahanelerde hatta kaplıca ve ılıcalarda mükemmel duşhâneler vardır. Fransa'da Veysi, Borbol, Sen Nakter, Mondor, Poğmeyahmaʿdeniyyesineziyâretimde bu yoldaki kemâle hayran kaldım.

Denize nasıl ve ne zaman girmek münâsib olacağını yazmadan evvel memleketimizde az ehemmiyetli olmayan intihâbhamâm ve mahalden bahsitmekliğimizîcâbider. Fakat bu babdaziyâdetafsılâtvirmekden ise yalnız kumluk bir mahalde, açıklık ve öyle lağamvesâ'irecivârında olmayan bir yerde**[44]**inşâ olunan hamaların hepsine müurecceh olduğunu beyân ile iktifâmuvâfık maslahat görülmüşdür.

Denize sabah harâret-i şemsden mukaddem veyâ akşama karîb alafranga dört beş arasında girilmelidir. Sâhilde biraz dolaşdıkdan sonra üşümeden mukaddem denize girmek münâsibdir. Denize girmek içün hazmın tamam olmasını beklemek aslveesâsdır. Bu tavsiyenin ehemmiyeti, her sene zuhûr iden bir çokʿârizât ile meydana çıkmakdadır.

Lakin zaʿafaya denize girmezden evvel hıfz-ı kuvvâiçün et suyu çay ve kahve, çikolata gibi hafîfağdiye tavsiye idilir. Denize nasıl ve ne yolda girmek münâsib olacağı beyn`eletıbbâmuhtelifdir. Doktor (Beruşar) koşarak ve etraf su sıçratarak girmeyi ve birkaç adım ilerledükden sonra dizleri koyuvirerek iki üç defʿa dalmağı ve ayn zamanda el ve yumrukları sadrî ovmağı tavsiye idiyor. Fakat bizde deniz hamamları mahdûd mahal üzerinde inşâ olunduğundan öyle koşarak girmek kâbil olamaz. Bunun içün eğer yüzme biliniyor ise denize ayak üzeri atlamak ve eğer yüzme bilinmiyor ise nerdibân ile inerek dalmak münâsibdir. Ziyâde titremelerden, baş ağrısından tahaffuz içün baş aşağı atlamağı ve banyoda nihâyet beş dakika durdukdan sonra çıkarak ayakları sıcak suya koymağı tavsiye idiyorlar. Ağızda yapma diş vesâ'ire olduğu hâlde denize dalmak büyük tedbirsizlikdir; zirâ bu gibi edevât ve alâtın boğaza kaçub mevte bâdî olduğu görülmüşdür.

Denizde durulacak zaman sene, beniyye, su ve hevânın derece-i harâretine, sıhhat-i şahsiyeye göre tahallüfider. Küçük ve zaʿîf çocuklar denizden çabuk çıkmalıdırlar. Bunlar içün birkaç sâniye, iki üç dakika hepkâfî, büyükler bir çaryekyârım saat kalabilürler. ʿUmûmiyetledenilebilür ki aks-i ʿamelden sonra vücûd üşümeğe yüz tutduğundatitremeği beklemeksizin hemân denizden çıkılmalıdır. Denizde bulundukça hareket

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: mutabbibler cühelânın vücûduyla kalmadır.

[45] itmeli ve bilinir ise yüzmeli; lakin hareketin iʿtidâl dâhilinde olması ve yorgunluk getürmesi de şart-ı ʿazâmdır. Banyodan sonra vücûdu serince silüburmak ve çabuk giyinmek baʿdeaks`ülʿameliteshîl ve idâme içün hareket-i azliyede bulunmak münâsibdir. Hafîf titremelerin devâmıaksü`l amelin tamâm olmadığını îmâider ise kızdırıcı bir şey (ıhlamur mürûr-ı menkûʿîvesâire) içmek lâzımdır.

Deniz hevâsı ve banyosunun ne gibi hâlât ve imrâzındanâfiʿ ve ne gibilerinde muzır olduğunu defʿaten göstermek üzere cedvel-i atîyitertîb eyledim.

Deniz havası	Gayet lenfevî ve ırsen vereme müsteʿid olanlara soluk çehreli, buruşuk tenli, beyaz lunlu, fakrü`l deme, su'ikaniye-i merzeğıyyeyemübtelâ olanlara boğmaca öksürüğünün son derûnunda- nezle-i kasabât-ı müzmineye, intifâ, ru'ye, zayk nefese	**Nafiʿdir**

Deniz havası	İltihâb-ı kasabât hâdde mübtelâ olanlara Saʿilteşenciye olanlara Selü`r-ra'iyye (hararetli) olanlara Resiye-i mufassılıyye-i hâdde olanlara Sarʿaya olanlara İhtinâk-ı rahme olanlara Dâ'iraksa(ilk derûnunda) olanlara Nezef-i dimâğailtihâb-ı hadd-i dimâğa	**Muzırdır**

Deniz banyosu	Mizâcılenfevî olanlara Sıracaya mübtela olanlara Su'ikaniye-i medeniye, fakrü`d-deme olanlara Fakrü`d-demdenmütevellidalâm-ı asâbiyeye, hafkân-ı asabiye olanlara Bad-ı meciklerin büyümesine olanlara Adem-i tamşe, ısret-ı tamşe olanlara Su'-i hazm-ı rahîmeye olanlara	**Nâfiʿdir**

	Emrâz-ı kaniyeye olanlara Pek küçüklere, pek mesen olanlara Romatzmayamübtelâ olanlara Nübûl-i zelâle olanlara	

Deniz banyosu	Sarʿa, ihtinâk-ı rahm, dâmir kıssa olanlara İhtikanât-ı rahîmiye olanlara Nezef-i rahimeye olanlara	**Muzırdır**

[46]Hülâsa: Deniz hevâsı ve banyosu gâyetmü'esser ve ekser emrâzdamüfîd ve fakat ʿadem-i lüzûmu ile beraber istiʿmâlindegâyet muzır ve çok kere mehlek olduğundan bir tabîbhâzekınre'yialınmadıkca denize girememek elzemdir. Tedavi idilenhastalıkdanziyâde hasta olduğundan anın beniye ve mizâcına, ahvâl ʿumûmiye ve husûsiyesine ,istiʿdâd-ı şahsiyesine, emrâz-ı evveliyesineıttılâʿ mühimdir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İhtiyâtzarûretindeahz ve istiʿmâli tavsiye olunan alacalar hastalıkların …

[47]Sene-i hicriye-i 1318- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Ağustos Rûmî	Ağustos Efrencî	Rebi`ül Ahir	Rûz-ı Hızır	Tuluʿ şems	Zühr	imsâk	Mülâhazât
					D S	D S	D S	
Salı	1	14	18	101	10/2	5/8	8/7	Vel Sam Meryem Frenklerin vefat-ı Meryem yortusu
Çeharşenbe	2	15	19	102	5	9	10	
Pençşenbe	3	16	20	103	7	10	13	
Cumʿa	4	17	21	104	10	11	16	
Cumʿairtesi	5	18	22	105	12	13	19	
Pazar	6	19	23	106	14	14	21	
Pazarirtesi	7	20	24	107	17	15	24	
Salı	8	21	25	108	19	16	27	
Çeharşenbe	9	22	26	109	22	17	30	
Pençşeenbe	10	23	27	110	23	19	33	
Cumʿa	11	24	28	111	24	20	36	
Cum'airtesi	12	25	29	112	25	21	39	
Pazar	13	26	30	113	29	22	42	
Pazarirtesi	14	27	1	114	32	24	45	
Salı	15	28	2	115	34	25	48	
Çeharşenbe	16	29	3	116	36	26	51	
Pençşenbe	17	30	4	117	41	28	54	

Cum‘a	18	31	5	118	43	29	56	
Cum‘airtesi	19	1	6	119	46	30	59	
Pazar	20	2	7	120	48	31	9/2	(Cülûs-ı Hümâyun müs‘adâtmakrûn 1292)
Pazarirtesi	21	3	8	121	51	33	5	
Salı	22	4	9	122	55	34	7	
Çeharşenbe	23	5	10	123	56	35	11	
Pençşenbe	24	6	11	124	59	37	14	
Cum‘a	25	7	12	125	11/1	38	17	MehrikanFurtunası Bıldırcın Furtunası
Cumartesi	26	8	13	126	4	39	20	
Pazar	27	9	14	127	7	41	23	
Pazarirtesi	28	10	15	128	9	42	25	Frenklerin Milâd-ı Meryem Yortusu
Salı	29	11	16	129	12	43	28	
Çeharşenbe	30	12	17	130	15	45	31	
Pençşenbe	31	13	18	131	18	46	34	

Üzüm ile tedavi.- Hem mükemmel bir gıda ve hem de mü’esser bir devâ olan üzümün idâre-i bedeniyede sıhhate nâfiʿ tebeddülât ve tahavvülâtvücûda getirmeğe kâfî bir zaman zarfında istiʿmâline “üzüm ile tedavi”, “ tedavibi`linâb” deniyor. Tedavi-i bi`lʿinâb bir hamiye-i nebâtiyeolub ve pek çok emrâzıntedâvisinemüsâʿiddir. Üzüm ile tedavi her zaman şâyân-ı tavsiyedir; Çünki, gayr-ı muzırdır; iʿtiyâdâtakaruvücûd bu gıdâ-yı mükemmelden istifâdeider; ab-ı hayat beden olan kan kendine lâzım olan mevâdı bu gıda-yı mükemmelden ahz eyler. Afât-ı miʿdeye ve maʿaiyede, karaciğerin şişmesinde tâlakdasarılıkdaısret-i hazmdamiʿde sancısında inkibâz-ı muʿânnidde kanlı basurda, nefes borularının ve akciğerlerinin ve mesânenin nezle …

[48]Resim(Yemek yiyen insanlar)

Mevâsimin Te’sîri-2-

Yaz

Zuʿafa ve nukahâ, maʿlûlîn ve şuyûhiçün pek güzel bir mevsim olan yaz … (okunamıyor] **[49]**ve şebânemuzırrdır. Vâkıʿan, hazm yolu rahatsızlıklarının çoğu ihtiyazsızlık eser ve neticesidir; her şeyden mukaddem karnı üşütmekdenvikâye, ve harâretinte’sîriyletezâyüd ve kesb-i faʿaliyet iden karaciğerin vezâ’if-i bir hâl-i müvâzenetdebulundurmak üzere cildin faʿal ve vazifesini îkâz eylemek gerekdir.

Mevsim-i sayfdaittihâzidilecektedâbîr-i sıhhiyeyi zikr itmezden mukaddem ziyâ ve harâret-i şemsin te'sîri. Şuʿâʿ-ı şems hem hâ'iz-i fevâ'id-i kesîre hem de câlib-i muzırrât-ı ʿadıdedir. Te'sîr-i şems saate ve şiddet-i harârete, sene ve mizâca göre mütehavvil ve sıhhat-ieşhâsanazarânmütebbildir. Vasat-ı yevmde- yaʿnîvakt-i zevâlde- afitâb-ı ʿalemtâbʿamudenre'simizin fevkinde tabân olmasıyla te'sîrâtınevʿ-i beşer içünfâ'ide ve nefʿindenziyâdecâlib-i muzırrâtolabilür; sabah ve mesâdeşuʿâʿât-ı münharif olmağlaharâret ve ziyâ daha azdır; maamâfıhzaʿîf ve nahif, nâzik ve nârîn olan etfâlebâʿisnefʿ-i cesîm ve fazl-ı ʿumûmîdir; vech-i simâyarevnakbahş olur ve ünsceyitelvîn eyler. İhtiyarlara ve mübtelâ-yıselü`lrâ'i olanlarla fakîrü`d-dem ve nahîfü`lcesm bulunanlara gayet nâfiʿ olarak bedeni tenbîh ve takviye ider. Güneş karşusunda bulunmak husûsen mevsim-i rebiʿde gayet fâ'idebahşdir; çünki o zaman şuʿâʿât-ı şems te'sîrât-ı müfîde ve kuvâ-yıhayâtiyeyicâmiʿdir. Ziyâ ve harâretnebâtâtıihyâ ve mahlûkât-ı zevi`lhayâtîkâz ve tenbîh eyler.

Kâʿinatda teneffüs iden, şayân-ı herşeyʿ-i ziyânınte'sîrât-ı hayat-bahşâsı taht-ı te'sîrindedir. Seyr-i şemsi taʿkîb iden ve işbu afitâb-ı ʿâlemtâbabilâarâmnigâh-ı aşkânede bulunan baʿzıenvâʿ-ı ezhârî bildiğimiz tanıdığımız gibi maʿdeniyâtın hatta ihcârı bile zâden-i müte'ssir kaldıklarını ve baʿzıteʿâmülâta ve imtizâcâtadüçar olduklarını görmekdeyiz. Ziyâ, bir lahm-ı cârî hükmünde olan kanın kırmızı rengini (emoklobin) ve nebâtâtda vücudu sıhhate delâlet iden yeşilliği (klorofil) tezyîdider.Ziyâ, gıda ve hevâ ile birlikdeseyhâ-yı hıfz-ı sıhhati teşkil itmekdedir. **[50]**Ziyâ ve harâretleinsân kendisinde bir hüsn-i hâl his eyler; ziyâdanmahrumiyet atâlet-i bedeniyeyi, ziyâde bir fakrü`d-dâmı, istiskâataistiʿdâdıtevlîd eyler. Maʿamâfîh hangi mevsimde olursa olsun şiddet-i harâret ve ziyâ marizi itʿâbidecek kadar tavl-i müddet te'sîreylemelidir.

Ziyâ-ı ru'yete bir vâsıta-i münferidedir. Ziyânın göze lüzum ve nisbetiağdiyeninmiʿdeyemünâsebeti gibidir. Muhafaza-i hayat ve sıhhat, ağdiye ile mümkündür; lakin anın da ifrât ve tefriti sıhhatı ihlâl ve hayâtî tehlikeye ilkâidilebilir; hastalara baʿzen gıdayı mukavvi ve baʿzenhamiyye tavsiye olunur. Göz içün de böyledir.

Ziyâ-i fiʿil-i rû'yete elzemdir; lakin ziyâdeşedîd olur ise gözü kamaşdırır ve yorar; gayr-ı kâfi olur veyâhud hiç bulunmaz ise gözü baʿzı emraza müstaʿid kılar. Baʿzı ahvâlde fen-i tedâvîziyânıntezyîdveyâ tenkisini veyâhud büsbütün ibtâlini tavsiye ider.

Bir müddet güneşe bakmak göze kara su "gemne" inmesine yahudağşiye-i ayniyedeafât ve alâm-ı şedide-i sâ'ireninvukûʿuna kâfi add olunur.

Dimağ şiddet-i ziyâ ile teheyyüç idebilir. Himayât-ı indifâʿiye ve iltihâbiyedehastaGânînısf-ı zulmetde bulundurmak daha fâ'ideli değil midir?

Şuʿâʿât-ı mülûneninhevâs-ı mahsusa. Şuʿâʿ-ı şemsin ʿalâ'im ve asâr-ı ziyâ'iyye ve hâresini yekdiğernden tefrik itmelidir. Ziyâ-ı şemsin bir huzmesinde şuʿaʿât meshine ve münevvere mevcûddur. Tenvîr iden şuʿâʿ teshin idenden büsbütün ayrıdır. Maʿlûmdur ki ziyâ-yı şemsin bir menşûrileelvân-ı sebʿaya (mor, laciverd, ma'i, yeşil, sarı, turuncu, kırmızı) tahlîl ve tefrikinden daha sâde bir şey yokdur. Şuʿâʿât-ı melûne-i mezkûreden her birinin müstakılenhevâs-ı mahsûsasıvardır: bir takımı teshin, bir takımı tenvir, diğerleri ecsâm üzerine husûsî olarak te'sîrider. Tecârüb-i ʿadîde sâyesinde hükemâziyâ-i ebyâzın bir huzmesinde hâlis şuʿâʿât-ı kimyeviye keşf ve anları tefrik ve te'sîrâtınıtedkîkeylemeğe muvaffak olmuşlardır.

"Tayf-ı şems" mor ve turuncu rengi iden şuʿâʿ en ziyâde

[51]mü'esserdir. Fotoğraf levhası üzerinde resmimizi hek iden ve pencerelerimize asdığımız mülevven perdeleri solduran şuʿâʿât-ı mezkûredir. Şuʿâʿât-ı şemsiye kar gibi beyâz, kül gibi al olan simâ-yıtesvîd ve kırmızı lekeleri teksir ider; bu hâl meleksimâ kadınlarının fevka`l hâd korkdukları şey ise de bi`s-suhûle önünü almak ve toz halinde (belmesyâtvesâ'irmâyiʿât ile anı izâle eylemek mümkündür.Lakinziyâ'-ı şemsdeʿacîb ve garîbü`lhevâs bir şiʿâʿ daha vardır; o da mordur. Kâr-ı azmûde hikmet-şinânıntecârüb-i ʿadîdesinenazarânmor şuʿâʿbaşluca kuvvet ve şiddeti iʿta eyler.

Maʿlûmdur ki yeni bir filizden yetişen asma iki üç seneden mukaddem bir küçük salkım üzüm bile virmez. Lakin mor camlarla mestur bir soba (limonluk) da eğilmiş asmadan on yedinci ay bidâyetinde üzüm toplamağa muvaffak olunmuşdur; alınan üzüm pek ziyâdeolmağla beraber asmada ziyâde kuvvet bulunmuşdur.

Kezâ üstü aynı renk ile mülevvin camlarla mestur bir ahurda beslenilen koyun vesâ'irhayvânât altı ay zarfında, beyâz camlarla musakkafsâ'ir bir mahalde tağdiyeidilen aynı cins hayvânâtdan 25 den 30 liraya kadar ağır gelenler görülmüşdür.

Tecârüb-i mezkûrdan bi`listintâczaʿifnevmedîyemübtelâ olan eşhâsın pencerelerine mor camlar takılmış yahud aynı renkde perdeler asılmış bir odada ikâmetleriiçün bir fikir virilemez mi? "Tayf-ı şemsi"yi teşkil ve terkîb iden şuʿâʿât-ı muhtelifenin havâs-ı devâ'iyyelerinimütâlaʿa ve bu bâbda tecârüb-i adîdede bulunarak emrâz ve afât-ı cildiyeye bâ-husûs "lopos" nâmında oldukça muʿannid ve vahim bir hastalığa karşute'sîrât-ı hüsnesimüşâhede iden Kopenhakmekteb-i tıbbiyesinde muʿallim (Finsen)in son zamanlardaki taharriyâtı:1)eşʿa-i kimyeviye-i ziyâ'iyyeninmikroblarıihlâk; 2) Cildde bir

iltihâbîkâʿ; 3) cilde nüfuz idebildiğini ve şuʿâʿât-ı ziyâ'iyyeden havâs-ı mezkûreyi en ziyâdecâmiʿi olan mor menekşe renginde bulunanlar olduğunu göstermişdir. Tedâvî-i **[52]**emrâzındabâ-husûs (lopos) un teşfiyesinde yazın doğrudan doğruya şuʿâʿât-ı şemsiyeden istifâdeidildiğigibi îcâbında 50: 80 amper kuvvetinde elektrik lambaları da kullanılabilür. Ziyânınmikroblarakarşuhavass-ı kâtilesiniteşdîd ve fakat cildde yanıklar peyda eylememek içüntebrîd itmek şartıyla husûsîcihâzlarihtirâʿolunmuşdur.

Güneş urması- mor renkde olan şuʿâʿziyâde hararet neşritdiğinden güneş urmasında, nüzul (damla) ve teşemmüsdeziyâdemü'esserdir.

Güneş urmasının hiçbir vehâmetiyokdur; yalnız cildi yılancık gibi kızartır ve vücûdda oldukça şedîd bir yanma (harkat) peydâider; bu bâbda teskin veciʿiçün mürur suyu yahudpirnç unu tavsiye olunur.

Teşemmüs- Ale`l husus zevalden iki saat mukaddem ve muvahhir, vasat-ı nehârdateşemmüs gayet hâtırnâkidir. Netâyic-i ʿâdiyesi baş dönmesine (devâr) münhasır ise de baʿzan "ihtikân dimağı" ve nüzul-i ʿalâ'im ve emrâzı zuhur idebilir. Cüsseli ve mizâcı demevîzevâtınteşemmüse pek ziyâdeistiʿdâdları vardır.

Elbisenin darlığı, korse ve kuşağın beli ve bütün bağını ankıziyâde sıkması, tütünün ve muhadderâtınsu'-i istiʿmâli ve mesâʿi-i akliyenin ifrat sûretdedevâmı bu gibi ʿarizât ve hâdisâtınvukûʿunu teshil ider.

İspirtolu içkilerin suʿiistiʿmâli ile hâsıl olan tesemmümke'olî(alkolizm) senîn-i ahirede nüzulün adedini gereği gibi tezyîd ve teksir eylemişdir. (Alkolizme) a'id olan "nezefdimâğı" Amerika'nın baʿzı şehirlerinde adeta bir maraz-ı müstevli gibi hükümfermadır. Hafîf bir teşemmüsyüzde ziyâde bir sıcaklık götürür ve gözleri kamaşdırır; şedîd olduğunda şaşkınlık ve dalgınlık virmekle beraber fikr ve şuʿûru da izâle eyler. Böyle bir hâlde ekseriya hastanın kolları hâl-i atâleterücûʿider; lakin bu ızdırab ve hübût-ı kuvvâʿûmûmiyetlemuvakkitdir.

Nüzûl, damla- ihtikândimağıyımüteʿâkib zuhur ider: ʿuyûn**[53]**muhtelicetahte`lcefndevr eyler, ağız bir tarafa eğrilir, dudaklar- hasta … içürmüş gibi- birden bire açılub kapanır. Hissiyetden ve hareketdenmuʿattal kalan boğazdan meşrûbât pek suʿûbetle mürur eyler. Felc ekseri vücudun tekmîl nısfını istila ider. Bildirim ile urulmuş gibi damla insanı birkaç dakikada itlâf idebilir.

(Franklin) Pansilva'daşuʿâʿât-ı şems tahtında müddet-i medîde bulunan evrâkcılarınfecaaten fevt olduklarını icbâridiyor. Baʿzen hasta derîn bir uyuşukluğa dalarak birkaç gün içinde idâme-i hayat idebilir. Hafîf bir nüzûlde hastaya birkaç gün

içünkesl ve fütûr ve behemiyetʿarz olursa da yavaş yavaş hissiyet ve hareket ve kuvâ-yı asliye avdet eyler.Tedavi-i teşemmüs- mümteli`d-dem ve binâ'en aleyh müstaʿidü`lihtikânât olan zevât-ı nüzûldentehâşîiçün hıfz-ı sıhhate şiddetle tevfîk-i hareket eylemelidir. Taze sebze ve meyveleri sıcak yemeklere tercîh itmelidir. Esnâ-yıtaʿamdaşerâb ve mâyiʿât-ı ke'uliyye ve kahve içmemelidir.

Her şeyde ifrâtdanictinâb ve uzun uzadıya uyanmak durmakdan, müddet-i medîdeiştigâlât-ı fikriyedebulunmakdan, güne altında gezinmekdenihtirâz itmelidir.

Teşemmüsedüçâr olmuş birinin imdâdına yetişmek içün anı serin vâsiʿ ve hevâdâr bir mahaleserîʿânnakl ile sert bir döşekde yatırarak başını yüksek bir yasdığa koyulmalı ve libâsınıköştemeli, baʿde altına sovuk sular urarak bacaklarıyla ayakları ve göğsü üzerinde hardal kağıdları gezdirilmeli, içebilir ise limonata ve fernek üzümü şurubu virilmelidir.

Elektrikinte'sîri.- harâret-i hafiyenin vücûd-ı insâniyeicrâidebildiğite'sîrât-ı vahîmeyehevâdakielektrikin, az muzır olmayan, te'sîrinidahîzamm ve ʿilâve itmelidir; insan bir elektrihevâsı içinde yaşamakdadır: sath-ı arzda vukûʿa gelen tahallülât-ı kimyeviye-i adîde ve tenbîtât-ı dâ'ima ve tabakât-ı hevâ'iyyedeki harekât-ı mütevâliyeelektrikinmenâbiʿindendir.

Mevsim-i sayfınfurtunalı ve hevâsıgâyet sıcak olan bir gününde asabîü`lmizâc olan zevât ve etfâl ve ale`lhusûs kadınlar vücûdlarında büyük bir kızgınlık his iderler.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hekim kim ? Başına gelen.

[54] Baʿzılarında "alâmasîbe" ve baş ağrısı zuhûr eyler. ʿArizât ve hâdisât-ı mezkûreyebâʿiselektrikdir. Bir tarafdan küre-i arzda menfî diğer cihetdenhevâdamüsebbit elektrik hâsıl olmakda ve insân ise bir cihetden yere, dieğrcihetdenhevâyatemâseylemekde olduğundan bilâarâm kendisi bir "nâkil" hıdmetinigörmekdedir.

Elektrikin en müdhiş ve muvahhiş vâsıta-i te'sîriyıldırmdır. Yıldırım hevâ ve sehâbda ve küre-i arzda ifrât derecede olan elektrikinşiddetle ittihâdır.

Netîce-i ittihâdraʿd ve berkdir. Yıldırım ya "sekte-i kalb" ya "ihtinâk" veyâhud "recfândimâğı" ile o anda insanı itlâf ider, yahudşuʿûruna halel götürür, meflûc, asam, aʿma, bir hâlde bırakır.

Yıldırımın en müdhişte'sîrâtı insanların en ziyâdemüctemiʿ bulundukları mahallerde görülmekdedir. Furtunalı bir zmandamüctemiʿân ovada hareket itmek, yahudhayvanât sürüsü yanında bulunmak ziyâde muhataralıdır. Gök gürültüsünden havf ve telâş pek beyhûdedir, çünki insanı öldüren gürültü değil, şimşekdir; insan yıldırım ile urulmaksızın şimşeği gördükden sonra uzakdan bir aksu`s-sadânetîcesi olan gürültüden artık korkmamalıdır.Bubabdatedâbîr-i sıhhiye: ocak yanında durmamak, ağac altına

sığınmamak, maʿdeneşyâ yanında bulunmamak ve yüksek ebniyeye paratoner vazʿeylemekdir. Paratoner yalnız bulunduğu mahal etrâfını yıldırımın te'sîrât-ı müdhişesindenmuhâfazaitmeyüb belki hevâ-i nesîmîdemevcûdseyyâle-i elektrikiyyenin bir kısmını bilâarâmahz ve sirkat eylemekdedir.

Yıldırımın önünü almak içün şehirlerde paratoneleritezyîd, köylerde ovalarda ise ormanlar te'sîseylemekdedir. Bir mahalde ormanı harâb itmek katʿidilenağacadedine müsâvî paratoner yıkmakdır.

Yaz hakkında tedâbîr-i sıhhiye- râtıb ve bârid ve hevâsı gayr-ı mutarrid olan fasl-ı rebiʿden sonra harâret-i bâhuriyye-i şedîdeninvürûdunâdir değildir; bu hâlde hıfz-ı sıhhate tatbîk hareket eylemek lâzımdır.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hastaık, sağlık bizim içün.

[55]Bu zamanda ketandanyahudpamukdanmensûc açık renkdehafîflibâs giyilmelidir; bir de ankıvesâ'ir mahalleri asla sıkmamalıdır, zirâdeverân-ı deme sekte götürerek başa doğru ihtikânebâdî olur. Şemsin doğrudan doğruya işʿası altında çârnâçâr bulunduğu zamân fesi beyaz ve gâyet geniş bir ketandan mendil ile sarmak yahud şemsiye taşımak fâ'idelidir. Yazın ihtirâz olunacak bir cihetde terk birden bireinkıtâʿına sebebiyet virmek ve terli iken cereyân-ı hevâdabulunmakdır.

Sac ve fes bahsinde Fransa meclis-i sıhhiye aʿzâsından Mösyö (Monen) diyor ki; şarklılar başlarını traşiderek ve sarık ile sarılmış yünden bir takye giyerek şuʿâʿât-ı şemsiyenin te'sîrât-ı muzırrasınımenʿ eylerler; bu usûl baş derisini bilâârâm serin bırakacak sûretde terk muntazaman vukûʿunabâdî olur." Saçları kesdirmek ve gâyet dar potin yerine geniş ve ökçesi alçak kundura giymek gerekdir; süs satacağım diye ayağı işkenceye sokmak ve evcâʿ ile muztarib kalmak kâr-ı akıl değildir.

Yazın gıdâ-yı yevmî hem hafif ve hem de muğdi olmalıdır, öyle obur cubur şeyler yimemelidir. Miʿde ile şaka olmaz ; çünkü "elmiʿdetübeytkülldâ'i" buyrulmuşdur. Nişastalı şeyler yemekden ise balık eti ve adî et yimelidir. Turfnda şeyler sebze ve meyve ve ale`l husus kavun gıdâ-i yevmi addolunmayub yalnız iştihayı açmak ve kuvve-i zâikayıtenbîh ve müddet-i medîdeistiʿmâl-i lahmdan husûle gelen harâretitaʿdîliçün ara sıra yinmelidir; yemek üzerine yemekdenictinâbitmelidir; pek çok zamandan beri "idhâlü`t-taʿâmfi`t-taʿâm"esbâb-ı emrâzdanmaʿdûddur; Kaysunizâde merhumun pek çok sene mukaddem te'lîf eylediği manzum kitabü`t-tıbbından bu husûsda pek çok hakâyıkmevcûddur.

Yemekyemekiçün insan ihtiyâc-ı tabîʿiyi (cevʿî) gözetmelidir. Sofrada serin su içmeli fakat buzlu olmamalıdır. Yazın ahâlininistiʿmâl eylediği

karobuzlardamuzırrmikroblar bulunmadığına kanâʿat götürmemelidir. Suyu buz haline getürecek olan bürudet mikrobları itlâf itmeyübbi`lahere yine kesb-i hayat ve faʿâliyet itmek üzere muvakkaten adetâmumyala**[56]**şediriyor. Binâ'enʿaleyh öyle keyf-i… dereden gölden toplanmış buzları karları kullanmamalıyız. İcrâidilen bir çok tecrübelere nazarân yalnız dağ tepelerinden bir sûret-i fenniyedenaklolunan yahudmenbaʿ suyu veyâmâ'imaktar ile bi`s-sınaʿaistihsâl kılınan buz kara humma gibi emrâz-ı müdhişemikroblarından azadedir.

Buzun kesret-i istiʿmâli hazmı tevkif ile miʿde ve bağırsakdabir çokteşevvüşâtabâdî olur. Baʿzılarınınyapdığı gibi baʿde`t-taʿâmbir biri ardı sıra üç dört kadah su içüb de karnı tulum hâline getirmemelidir. Baʿde`t-taʿâm kahvenin iyi cinsinden içilebilir, lakin kahve tiryâkisi olmamalıdır.Kıdemânın:"Rusyahi ki nâm o kahve" "mâniʿün-nevm ve kâtiʿü`ş-şehve" beyitivird-i zebâni idi.

Ziyâde sıcak zamanlarda tezâyüd iden susuzluğu öyle meşrûbât-ı ke'ûliye ile değil, saf ve hâlis ve mikrobdanazâde su ile teskin eylemelidir.Buhusûsdazevâtı merhum " sevânihi`nnevâdir fî maʿarifetü`lanâsır" nâm risâlesinde nizâmen pek güzel isbâtmüddeʿâeyliyor.İspirtolu şeylerin muzırratıderkâr ve bir madde-i nefîse ve müfîde olan suyun menâfiʿ-i adîdesi aşikar iken yine meşrûbât-ı kev'uliyeyiistiʿmâl itmek bilmem hangi akla hızmeteylemekdir?

Yazın gayet ehemmiyetle nezâfete dikkat itmelidir. Vücûd-ı dâ'imi suretinde terliyeceğinden, hevâdasebh iden tozlarla lâ yâʿdmuhammerât-ı muzırra cild üzerine gelüb konar ki sık sık istihmâmidilmeyerek beşere bu gbimevâd-ı muzırrradan himâye olunmaz ise emrâz-ı kesîrezuhûridebilir. Cild, mâkine-i hayvaniyyenin bir emniyet-i supapdır; terlemek sıhhat ve ʿâfiyetdebulunmakdır.

Vücûdterledikden ve gömlek ıslandıktan sonra çamaşurdeğişdirmemek ve fazla olarak serin ve sâye ve hevâdâr bir mahalde oturmak pek fenadır. Mösyö Bertran "hıfz-ı sıhhati islâmiye" nâmı tahtında bir tarifi arabca diğer ciheti Fransızca olarak te'lîf eylemiş olduğu**[57]**kitâbda diyor ki "ve eyyaküm en tetrekvâ ala ecsâmükümü`s-sekevetü`lmeblûletevelmüshate lan zalikyeclibüemrâzcildvesâirü`liskâm illeti teʿaddi kül cerb ve gayre"

Akşamüzeri güzel yerlerde azıcık gezinmek hem eğlencelidir hem de hıfz-ı sıhhate mutâbıkdır. Geceleri evde bulunmak gerekdir.

[58]Sene-i hicriye-i 1318- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Eylül-i Rûmî	Eylül-i Efrencî	Cemaziel Evvel	Rûz-ı Kasım	Tulu‘ şems		Zühr		imsâk		Mülâhazât
					D	S	D	S	D	S	
Cum‘a	1	14	19	132	11/22		5/47		9/37		Frenklerin Salîb Yortusu
Cum‘airtesi	2	15	20	133	23		49		40		
Pazar	3	16	21	134	26		50		43		
Pazarirtesi	4	17	22	135	28		51		46		
Salı	5	18	23	136	31		53		49		
Çeharşenbe	6	19	24	137	34		54		52		
Penççşenbe	7	20	25	138	37		55		55		
Cum‘a	8	21	26	139	40		57		58		
Cum‘airtesi	9	22	27	140	42		58		10/1		
Pazar	10	23	28	141	45		6/00		4		
Pazarirtesi	11	24	29	142	47		1		7		
Salı	12	25	30	143	49		2		10		
Çeharşenbe	13	26	1	144	52		4		13		
Penççşenbe	14	27	2	145	54		5		16		Rumların Salib Yortusu
Cum‘a	15	28	3	146	57		6		19		
Cum‘airtesi	16	29	4	147	12/00		8		21		
Pazar	17	30	5	148	3		9		24		
Pazarirtesi	18	1	6	149	6		10		27		
Salı	19	2	7	150	8		12		29		
Çeharşenbe	20	3	8	151	11		13		32		
Penççşenbe	21	4	9	152	14		14		35		Yahudilerin çorab bayramı(kipur)
Cum‘a	22	5	10	153	16		16		38		
Cumartesi	23	6	11	154	19		17		40		
Pazar	24	7	12	155	21		19		43		
Pazarirtesi	25	8	13	156	24		20		46		
Salı	26	9	14	157	27		21		49		Yahudilerin Kamış Bayramı(sokuş)
Çeharşenbe	27	10	15	158	30		23		51		
Penççşenbe	28	11	16	159	33		24		54		
Cum‘a	29	12	17	160	36		25		57		
Cum‘airtesi	30	13	18	161	39		27		59		Meryem Ana furtunası

Nezle –sekte- başa kanın şiddetle hücûmu, sekte muhtelif derecâtda ve ba‘zangâyetvahîmolub ya cüz’i yahud ‘umûmi bir felci intâcider. Oldukca bir sende gayet mukavvîet‘ameye ve ifrat derecede

müskirâtamüdâvim ve münhemek olanlar nüzûleziyâdemüstaʻiddirler. İnfiʻâlât ve ihtirâsât-ı şedîde, harekât-ı anîfeninteʼsîr-i küllîsi vardır.

Hastayı başı yüksek ve bacakları sarkık olmak üzere bir mahalegötürüb yatırmalı; gömlek, kuşak, askı, korse vesâʼir sıkı esvâbıçözüb başı sovuk suya batırılmış bezlerle sarmalı ve yüzü başı yelpazelemelidir. Derhâl bir tenkîhitmeli ve hemân haber göndermelidir. Hastaya sirke amonyak vesâirekullatmamalıdır.

[59]Üzüm

Resim (Üzüm resmi)

Hem mükemmel bir gıda ve hem de müʼesser bir devâdır. Gıda makamında üzümün gerek yaşı gerek kurusu yenir. Taze üzüm manzarasının letâfeti, lezzetinin hoşluğu, kuvve-i gıdâʼiyyesininziyâdeliği, hazmcasuhûleti sebebiyle her zaman makbul ve muʻteber bir meyvedir. Taze üzüm daha olmamış olduğu hâlde ekl olunursa miʻdeʻufûneti ve ishâl peyda ider. Lakin olmuş üzüm sıhhate gayet nâfiʻolubmulattif ve lezîd bir meyvedir. Üzüm kabuk ve çekirdekleri ile ekl olunduğu hâlde ekseriya lînetvirir.

Üzümler renkleri, lezzetleri, hacimleri, şekl ve heyʼetleri ve sâʼirevsâf ile yekdiğerinden ayrılubbir çoknevʻleremünkasımdır. Mukavvi, ıtrî, menbese(?) kabız veyâ hafif meshelvesâʼirehass ve teʼsîrleremâlik üzümler vardır. Aslen bu tenevvüʻden başka tabiʻiyyet-i turâb, iklim, mevsim, suret-i zirâʻ, mevkiʻ ve vazʻiyyet, derece-i kemâl vesâʼir ahvâl üzümlerin evsâf ve havâs-ı fizyolojiye ve devâʼiyye-i tabiʻiyyelerini oldukça mühim tahavvülâtamüsteʻîd kılar. Mösyö (Şaptal)ın… **[60]** cinsi tecâvüz eylediği anlaşılmış. Fakat biz de bu yolda bir tecrübe yapılmadığından üzümler daha tecnîsetdirilememişdir. Üzümlerimizin en meşhurları çavuş, yapıncak, müşküle, yedi viren, göle doyuran, parmak, binlerce, çilek ve kuş üzümü, İzmir siyahı, adî siyah, ruynigâr, rezakî, çekirdeksiz, misket, dibi dikendir.

Kuru üzüm havas-ı gıdâiyyesinigâʼib itmezse de hâvî olduğu şekerin mikdarcaziyâdeliği, lebnin kıvamı, kabuk ile çekirdeklerinin hemân adem-i imkân tefrîkisebebleriyletâze üzüme nisbetenekseriyâ güç hazm olunur. Maamâfîye üzüm incir ve badem ve fındık gibi kuru meyvelerin hepsinden aʻlâdır.

Fenn-i tedâvide olmuş taze üzüm kullanılur. Usûl-i mahsûsası üzere idâre-i bedeniyede sıhhate nâfiʻ tebeddülât ve tahavvülât-ı vücûda getirmeğe kâfî bir zaman zarfında üzümün istiʻmâlinetedâvi-i biʻlanb (gör-dü-rezen) deniyor. Tedâvi-i biʻlanb bir hamiye-i nebâtiyeolubbir çoklarınınbeniyyelerineve tabîʻlerinemuvâfık ve bir çok emrâzıntedâvisine pek müsâʻiddir. Üzüm ile tedâviye İsviçre, Almanya, Avusturya ve İtalyaʼda pek büyük muvaffakıyetlerle devâmolunmakdadır. Üzüm ile tedavi her zaman

şâyân-ı tavsiyedir; çünkimaʿkûldür, gayr-ı muzırdır; iʿtiyâdâtakarşuvücûd buğdayı mükemmelden istifâdeider; ab-ı hayât beden olan kan kendisine lâzım olan mevâdı buğdayı mükemmelden ahz eyler.

Şira sadrı, mülâyim ve mulattif bir lebn-i nebâtiyyedir ki terkîb-i kimyevîsi …dın biricik gıdası olub hayatın nev baharında ittifâk ve irzaʿa ve neşvünemâyakâfî olan lebn-i nisâyagâyetmüşâbihdir. Şira mükemmel bir gıdadır: çünki idâme-i hayate elzem olan mevâd-ı asliye-i azotiye ve şebezülâliye ve tenfîsiye ve sekriye ve sâireyi, aʿzamızınünscesinde ve bi`z-zât kanımızdan terkîbindemevcûd olan emlihayı, kels ve potas ve sevd ve hadîd gibi mevâd-ı maʿdeniyeyihâvîdir.

Potas, sevd, kelis, hadîd, manganez vesâ'irmevâd-ı asliye ile klorürler, kibrititler, karbonitler, fosforitlervesâ'iremlihâyıhâvî… **[61]**yokdur. Mevâd-ı maʿdeniyeyicâmiʿ değildir. Hâvî olduğu mevâd-ı kalviyedennâşînakrîs ve kum hastalıklarında fâ'idelidir. Şirâmebûl ve … ve baʿzı üzümler müshil ve mülâyim olduğundan aʿzâ-i hazmiye ve ihşâibatniyeemrâzındagâyetnâfiʿdir.

Tedavi-i bi`lanebbi`l hassa emrâzaʿza-i hazmiye, afât-ı maʿdiye-i meʿâ iyede, aʿzâ-i batniye ve rahmiyede, karaciğerin şişmesinde, ʿâdî ısıtmadan sonra husûle gelen talaklarda, sarılıkda, ʿısret-i hazmda, miʿde sancısında, inkibâz-ı muʿannidde, kanlı basurda nefes borularının ve akciğerlerin ve mesânenin müzmin veyâhud yeni olan nezlesinde, ihtikânât-ı rahmiyede, hayzdakiihtilâlât ve suʿûbâtda, takrîs ve dâ'ireml gibi mütevâliyeyahuddefʿatenkaluyat ve müshilâtistiʿmâlini mültezim emrâzın ekserinde tavsiye olunur.

Haki (kaşınma) mayasıl vesâire gibi husûsiylevezâ'if-i hazmiyede husûle gelen bir ihtilâli müteʿâkibzuhûr iden emrâz-ı cildide (tedâvi-i bi`laneb) muʿarrak ve musaffîʿ-i dem ve müshil gibi te'sîr eylediğinden fâ'idelidir.(*)

(*) "Üzüm ve üzüm ile tedavi" nâm risâleme müracaʿat.

Limonatalar

Limonatalar, limon asâresiyahud diğer ekşi şeylerle yapılubhafifce "hâmiz" olan meşrûbâtdır. Limon ile yapılana "âdî limonata" deniyor ki ya adî derece-i harâretdeyaʿnî ateşsiz yahud ateş ile istihzâr olunur. Çiy limonata, şekerli suya limonu sıkmak, yetişmesi ise, kabuğu soyulmuş ve çekirdekleri çıkarılmış ve parça paraç kesilmiş bir limon üzerine ..litre kaynar su dökmek ile yapılur. Limonataya gayet **[62]** hoş bir râyihavirmek üzere bir şeker parçasını limon kabuğuna sürerek içine atılmalıdır. Pişmiş limonata sovuğu kadar hoş değil ise de daha az ekşi ve binâ'enʿaleyh daha sıhhîdir.

Gazozlu limonatalar “ selç suyuna” limon, fernek üzümü, vişne, ağaç çileği şurublarınıkatmağlayapılur. Şarablı limonata şarâb ve limondan ʿibâretdir ki biraz selç suyu katmağla gazlı da olabilür.

Limonata ,serinledici hoş bir şurûb olduğundan sıcak mevsimlerde sahîhü`lmizâczevâta, az miktarda olmak ve öyle buzlu olmamak üzere, tavsiye idebilir; damgalı ve şekerli menkûʿât ve matbûhât içe içe miʿdeleri yorulmuş hastalara virilebilir; beşret anki pişmiş ve gazsız ola. Şarâblı limonata hem mukavvi ve hem de serinledici olduğundan vücudu takviye, derece-i harâret ve hummayı tenzil, aded-i nabzı tenkis ider.

Lakin miʿdede rahatsızlık olduğu ve alam-ı miʿdeye bulunduğu halde limonata istiʿmâlica’iz değildir. Miʿdelerimuhtel olanlar husûsuyla gazlı limonata içmelidir. Hamiz azot ve hâmiz kibrit ile (900 gram su, 100 gram şeker şurûb, 2 gram hâmiz) yapılan madeni limonatalar daha ziyâde ekşi olduğundan alâm-ı miʿdeye yemübtelâ olanlara pek münâsib değildir; bu dürlü limonatalar adetâ ilaç olduğundan ancak tabibin tavsiye ile içmelidir. Tabîb bunları hem kanı kesmek içün hem de mulattif ve mebûl gibi virir.

Müshil gibi te’sîr iden limonatan esası suda yahud şeker şerbetinde eridilmiş (sitratdumanyezi- limonyet manyezi)dir. Güçlükle ilaç içenler içün bu nevʿ müshil iyü ise de te’sîri o derece müsbetolmakdan başka baʿzan pek geç kalur.

[63]Sene-i hicriye-i şemsiye1378- sene-i milâdiye 1900

Eyyâm	Teşrîn-i Evvel	Teşrîn-i Evvel	Cemaziel Ahir	Rûz-ı Hızır	Tuluʿ sems	Zühr	imsâk	Mülâhazât
					D S	D S	D S	
Pazar	1	14	19	162	12/41	6/28	11/2	
Pazarirtesi	2	15	20	163	44	29	4	
Salı	3	16	21	164	47	31	7	İʿtikâf-ı yehûd
Çeharşenbe	4	17	22	165	49	32	9	
Pençşenbe	5	18	23	166	52	33	12	KırlanğıçFurtunası
Cumʿa	6	19	24	167	55	35	15	
Cumʿairtesi	7	20	25	168	57	36	17	
Pazar	8	21	26	169	59	37	20	
Pazarirtesi	9	22	27	170	13/2	38	22	
Salı	10	23	28	171	5	40	25	
Çeharşenbe	11	24	29	172	8	41	27	

Pençşenbe	12	25	1	173	11	43	29	
Cum‘a	13	26	2	174	12	44	31	
Cum‘airtesi	14	27	3	175				Leyle-i Regâ’ib
Pazar	15	28	4	176				
Pazarirtesi	16	29	5	177	21	48	39	
Salı	17	30	6	178	23	49	41	
Çeharşenbe	18	31	7	179	26	50	43	
Pençşenbe	19	1	8	180	28	51	46	
Cum‘a	20	2	9	181	31	52	48	
Cumartesi	21	3	10	182	34	53	50	(Rusya İmparatoru’nun kuʿûdu 1894)
Pazar	22	4	11	183	36	54	52	
Pazarirtesi	23	5	12	184	38	56	55	
Salı	24	6	13	185	40	57	57	
Çeharşenbe	25	7	14	186	43	58	59	
Pençşenbe	26	8	15	1	45	59	12/1	İbtidâ-yıRûz-ı Kasım
Cumʿa	27	9	16	2	47	1	3	
Cumʿairtesi	28	10	17	3	49	2	5	
Pazar	29	11	18	4	51	3	7	
Pazarirtesi	30	12	19	5	54	4	9	
Salı	31	13	20	6	56	5	11	

Hazımsızlık.- yemeklerden sonra hazma mâniʿ olan bir ariza-i aniyedir.

Ekl olunan etʿâmenin keyfiyet ve kemiyetinden ve esbâb-ı maʿneviye ve maddiye ve maddiye ve meyhânikiyeden ileri tahavvülü, ziyâde bir hareket alışdırılmadığı halinde tütün içmek buzlu şeyler kullanmak hazımsızlığı intâcider.

Hazımsızlık vücûdda bir fenâlık, miʿdede bir ağırlık, başda bir ağrı ile başlar; baʿde bulantı ınçkırık, kay ve ishâlzuhûrider. Hazımsızlığın henüz hastalıkdan kalkanlarda, sıhhat-i ʿumûmiyesimuhtel olanlarda ehemmiyeti ziyâdedir.

Bu hâlde, derʿakabhay,ıhlamur…

[64]Sovuk almak

Resim (Soğukta yürüyen bir kişi)

Harâret-i bedeniyeninsürʿatle az veyâ çok bir suretle tenakusuna ve bunun da hâl-i sıhhatdeîkâʿ eylediği ihtilâlâta(sovuk alma), (üşütme) denir.

Bedenin harâreti evvelce ne derece ziyâde ise derece-i tenâkus da o kadar ziyâdeziyâdehiss olunur; cihât-ı şimâliyedegâyetşedîd ve dâ’imi bir burûdetinte’sîri ile

donma çok ise de üşütme, sovuk alma nâdirdir; halbu ki memâlik-i mu‘tediledetahavvülât ve tebeddülât pek ani ve daha şedîd olduğundan burada üşütme ziyâde ise de donma seyrekdir.

Ba‘zenvücûd dâhilden üşür. Meselâ sovukyahud buzlu bir su içdiğimiz de mâyi‘-i mezkûr geçdiğia‘zânınhusûsiylemi‘de ve bağırsağın derece-i harâreretini birden bire tenzîlideceğinden hazımsızlığı, kuluncları, ishâl ve kılları ve hatta (iltihâb-ı peritvân)ı mûceb olur.

Lakin ‘ale`l ekser vücûdhâricden, cilde uran hevânınte’sîrlesovukalur. Bu yolda üşütmenin şiddeti cildin rutûbetine ve ter ile nemli **(65)** olduğundan tâbi‘dir. Zira terin birden bire tebahhuru derece-i harâretin tenezzülü mûceb olur ki bu hâl hevâ’ibâridinte’sîr-i muzırineinzimâm eyler. İşte bu sebebden her mevsimde, kışdanziyâde yazın fanila giymek fâ’idelidir.

Sovuk aldıran esbâb pek çokdur: ziyâde sıcak bir salon yahud odadan dışarıya çıkmış, muhtelif cihâtdanesen rüzgâra mevzûʿ bir sokak köşesinde duruş, uzun uzadıya yürüyübyoruldukdan sonra cereyân-ı hevâda kalış çok kere nâhoş bu gibi rahatsızlığı ve hatta baʿzanmüdhiş bir hâl alan keyifsizliği intâcider. Açıklık bir yerde mükâleme ve musâhebe zevk u sefâsınakapılmamâğla beraber bu gibi tedbîrsizliklerinnetâyîc-i mü’ellimesiderpîş-i mülâhaza idildiğisûretdeesbâb-ı teberrüddentevakkî pek kolaydır.

Teberrüdümüteʿâkibzuhûr iden asâr ve ʿalâʿim-i marzıyye bir uzvun diğerinden daha nâzik olduğuna ve eşhâsanazarântahallüfider. Tebâyiʿ-i emrâz ve ihtilâlât, şahsmüte’essirinmizâc ve istiʿdâd-ı zâtıyyesinetâbiʿdir. (Romatizma)ya mübtelâ bir şahısda ağrılar derhâl zuhûrider; (alâm-ı asabiye)ye giriftâr olan, ağrılardan müte’ezzi olur. Lakin bu gibi ahvâlde en kesîr olanemrâz: nezle, Hanak, iltihâb-ı kasabât, iltihâb-ı hancere, zâtı`r-râ’e, zâtü`lcenbvesâiredir. Hafîf bir sovuk almanın bir nezleye bâʿis olduğu ve bir nezlenin bir zâtü`r-re’ye ve bunun da baʿzızevâtda veremi intâc eylediği düşünülürse üşütmenin ne derece cây-ı ihtirâz olduğu anlışılur.

Ahvâl-i ʿâdiye ve basîtadasovuk alma yalnız bir kırgınlık, bir titreme ve bir iki gün devâm iden ve hatta baʿzan- derhâl yatubsıcakca örtülmek ve hatamî ve çay ve sâ’ire gibi sıcak menkûʿât ve meşrûbât içmek gibi tedâbîr-i lâzıme ittihâz olunduğu takdîrde- bir gicede sönen hafîf bir hummâ ile netîce bulur.

Bunun içün terli iken yatakdankalkmağla beraber îcâbında hiç olmaz ise kürk ve gecelik ve uzun hırka vesâ’ireyi arkaya almak, her mevsimde evden çıkarken fazla bir libâs

taşımak ve bunu kapalı ve sıcak bir mahalegirildikde çıkarmak gibi tedâbîrde bulunmak lâzımdır.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Aşk içünyokdur.

(66) Hevâ'-i râtıbakarşugâyethassâs olanların tramvayi dışarılarında ve üstlerinde bulunmaları, araba ile gezerken iki tarafdan pencereleri açık bulundurmamaları ve sokakdantevekkuf itmeyerek cereyân-ı hevâdankaçınmaları, sabah akşam sokağa çıkmak mecburiyetinde bulunanların ipekden bir burun atkısı kullanmaları ve kışın mümkün ise hânenin her tarafının bir derece teshîn eylemeleri tedâbîr-i mukteziyedendir. Kavâʿid-i sıhhiye-i mesrûdeyeriʿâyet ile beraber yine vücûdüşüdülür, sovukalınursagüyâ hiçbir şey olmamaış gibi yine iştigâlât-ı yevmiyeye devâmiderek velev hafıf olsun bu hâl-i marziye ihmâl ve istihfâf eylemek hıfz-ı sıhhat ve mantık fenlerine asla muvâfık değildir. Bidâyetde, istirâhat ve harâret bir nezleyi teşfiyeye, vücûdubir çokemrâz-ı vahîmedenvikâyeyekâfîdir.

Yanma-yanık- insa gayet sıcak ecsâmın, kaynar mâyiʿâtın, kâvî ve kimyevî baʿzımevâdıntemâsıyla muhtelif derecede yanabilir. Birinci derecede yalnız şiddetli bir kızartı, ikinci derecede etrâfı kızarmış ve içi evvelâ berakbaʿdehucerâhatli bir mâyiʿ dolmuş fiskalar husûle gelir; üçüncüsünde ise tekmîl-i ünsceharâbolmuşdur. ʿAriza-i mezkûreninibrâz eylediği ʿalâmetsath-ı mü'feve vehâmetinetâbiʿdir; harâret, hezeyân, ihtilâcât-ı husûle gelebilir.

Birinci derecede yanan mahal üzerine kurşun sirkesine batırılmış bezi koymak, pudra ekmek münâsibdir. İkinci derecede fiskalar meydana geldikde deriyi asla kaldırmayarak ʿaluden geçirilmiş bir iğne ile dikmek ve üzerine tatlı bâdem yağı ve kireç suyu ile yapılmış kireç merhemi, asit porikili merhem sürmek iyidir. Üçüncü derecede yanığın etrâfındakiünscede birinci ve ikinci derecede arıza mevcûddur. Ağrı olmadığı hâlde kurşun sikesine batırılmış bezlerin kullanılması fâ'idelidir. Zâc yağı, tuz ruhu, fosfos gibi mevâd ile yanıklarda ʿâdî su yerine kireç suyu, sabun suyu nâfîʿdir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Ruhbanın tecridini şu şart ile kabûliderim ki kadınlar kırk beş ve erkeler altmış yaşından sonra manastıra girerler: Doktor…

[67]Sene-i hicriye-i şemsiye1378- sene-i milâdiye 1900

Eyyâm	Teşrîn-i Sânî	Teşrîn-i	Receb	Rûz-ı Hızır	Tuluʿ sems	Zühr	imsâk		Mülâhazât
					D S	D S	D	S	
Çeharşenbe	1	14	21	7	1/58	7/6	21/13		
Pençşenbe	2	15	22	8	2/00	7	15		
Cumʿa	3	16	23	9	2	8	17		

Cumʻairtesi	4	17	24	10	4	9	19	Yahudileri Kandil Bayramı
Pazar	5	18	25	11	6	10	20	
Pazarirtesi	6	19	26	12	7	11	22	
Salı	7	20	27	13	10	12	24	Leyle-i Miʻrâc-ı Nebî (Aleyhi`s-Selâm)
Çeharşenbe	8	21	28	14	11	13	25	
Pençşenbe	9	22	29	15	13	14	27	
Cumʻa	10	23	30	16	15	15	29	
Cumʻairtesi	11	24	1	17	16	16	30	
Pazar	12	25	2	18	18	17	32	
Pazarirtesi	13	26	3	19	19	18	33	
Salı	14	27	4	20	21	19	35	
Çeharşenbe	15	28	5	21	23	20	36	
Pençşenbe	16	29	6	22	25	20	37	
Cumʻa	17	30	7	23	26	20	38	
Cumartesi	18	1	8	24	27	21	39	
Pazar	19	2	9	25	29	22	40	
Pazarirtesi	20	3	10	26	30	22	41	
Salı	21	4	11	27	31	23	42	(Avusturya İmparatoru'nun kuʻûdu 1848)
Çeharşenbe	22	5	12	28	33	23	43	
Pençşenbe	23	6	13	29	34	24	44	
Cumʻa	24	7	14	30	35	24	45	
Cumʻairtesi	25	8	15	31	36	25	46	
Pazar	26	9	16	32	37	25	47	Leyle-i Berat
Pazarirtesi	27	10	17	33	38	26	48	Yevm-i Velâdet-i Hümâyun 1258
Salı	28	11	18	34	39	26	49	
Çeharşenbe	29	12	19	35	40	27	50	
Pençşenbe	30	13	20	36	40	27	50	

Su hayata elzemdir, hayat su ile kâ'im ve susuz münʻadimdir. Su şerâ'it-i hayatiyeden olan hevâ ve harâret kadar lâzımdır. Hevâsızhayvanât ve nebâtât yaşayamadığı gibi susuz dahi kalamaz. İnscemizdeziyâdemikdarasu bulunduğu gibi uzviyet-i beşeriyede kül-i yevm tarak-ı muhtelife ile iki litreden ziyâdegâ'ib eylediğinden işbu mikdarmuʻâdil suyun vücûdaidhâl lâzımdır. "Bir şehrin sıhhat-i ʻumûmiyesi sarf itdiği suların evsâfınatâbiʻdir."

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Su gibi aziz ol.

[68]Mevâsimin te'sırâtı-3-

Sonbahar

Bir zaman bedîʿ-i ıtlâkınasezâ olan fasl-ı rebʿgeçdikden ve mevsim-i sayf-ı latîfgirdikden sonra hengâm-ı hazânirişiyor. Hazân-ı zevâl ve fenânın bir timsâl-i mücessemidir. Bahar ve sayfda bir manzara-i ruh efzâ almış olan nebâtât artık hadd-i kemâle irmiş ve zevâl ve fenâyâyaklaşmışdır.

Vadiler, sahralar, ormanlar kisve-i mâtemlerinebürünmekde ve hevâda eski letâfet ve tarâvetinizâyiʿitmekdedir.

Sayf ve ibtidâʻîherîfdemevcûd bu güzel renkleri hazânda solmağa, sararmağa başlar. Nebâtâtın ʻazâ-yı teneffüsü olan ve arasırabâd-ı nesîm ile ihtizâzitmekde bulunan yapraklar artık rîh-ı bârid ve hevâ'i gayr-ı mutarridekerdânde-i teslimiyet olarak dal ve budakdancüdâ, vadileri imlâ ve bu vechlemahv u fenâolmakdadır.

Bu sukût-ı evrâkpekçoklarınadâ'imîvehm ve merakdır. Lakin zevâl ve fenâ-yıîmâitmekde olan bu manzara hakikâtencâlib-i nazar ve dikkatdir. Her halde temenni-mevt iden bir muhterizde bu zaman kasveti temâşâ ile mevti pîş-i nazarında tcessümitdirerek bir derece teselli bulur; çünkifenâ-yıtabîʿatıtemâşâ ile mâtemhüzn-i engîziferâmuş ve bu cihetler hayran kalarak hâmûş olur.

Sonbaharda zirâʿ-i semere-isâʿîninmükâfâtınıgörür.Bunca müşkülât

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: "hıfz-ı sıhhat" ʿûmûmî bir devâdır, halbuki ana mürâcaʿat iden pek azdır.

[69]ile tarlasını sürmüş, tahmını saçmış olan zirâʿ bu zamandamesâʿîsini toplayarak "ekin biçer" kol hikmetbeyânınıbi`lfiʿil ve "bir köy çiftçilerinin itdiğihıdmeti bir devlet ibrâzidemez;birmaʿmûr çiftliğin hevâ-yıtathîr ile hıfzu`s-sıhhatce hâsıl itdiğifâ'ideyi bir eczâhâne hâsıl idemez." Fikrini bi`t-tecrübe tasdik ve isbâtider.

Sonbahar yazın harâretini, kışın bürudetini câmiʿ bir mevsimdir. Mevsim-i harîfdehevâlarmuʿtedil ve mihmâ imkân-ı yeʿs gider ise bu zaman senenin hıfz-ı sıhhate muvafık en güzel bir mevsimi olmuş olur.

Son baharda en ziyâde dikkat olunacak husûsât ilk sovuklardan tevakki ve tehaffuzdur; zirâ şu münâsebetsiz bronşit, göğüs nezlesi pusuda gizlenmişdir; her hastalıkda bir mikrob, tafîl-i kabul iken ehl-i meslek birgünolub da bronşit, göğüz nezlesinin mikrobunu bulursa hiç şübhe itmeyiz ki bunu ya bir cereyân-ı hevâda, veyâ rüzgârın tebeddülât-ı aniyyesinde, yahud kâfi derecede olmayan esvâbdab geçen yağmurda keşfidecekdir.

İcrâ-yıte'sîrde olan harâretdefʿatenburûdete tebeddül itmez ise emrâz-ı iltihabiye hemânzuhûr eylemez, hevâ-yınesîmîdesebh ve temevvüç itmekde olan muhammerât ve

hoynat-ı muzırra, te'sîrâtını öbür mevsimlerde icrâitdiklerinden, bir derece mahv ve helâke yüz tutar.

Havada hoynat mı var? Evet ,vakıʿan insan görmediği şey'i inkâra pek mâ'il ise de akl-ı inşanın büyük gözü olan hardebînisbât-ı müddeʿâyahâzır ve amadedir. Görünmez, tutulmaz, şeffâf olan bir hevâda- ki bunca asırlar tuyûr ve hasretden başka bir şey görünmemişdi-hazdebîb bugün bize bilâarâm hareket ve temevvüç ve her cihete seyru sefer itmekde bir başka ʿalem-i keşfeylemişdir. Bir damla suda nakıʿıyyeler, yosunlar bulunduğu gibi toprağa yakın alınmış olan hevânın küçük bir hacminde de hardebîn ile enkâz-ı nebâtât ve böyle bir mahalde yaşar, neşv u nemâ bulur, tekessür iderenvâʿıhoynâtve azoyatgörülmekdedir. Bu gün mösyö pastör ve tarafgirânınevʿ-i beşere musallat olan emrâzınesbâbınıtahammürât ve taʿaffünâtabâdîmahlûkât-ı müdhişeyeʿatfeylemekdedir.

[70]Son baharda bataklıklardan tasaʿud ve tebahhur itmekde olan ebhireninmuzırratı ziyadedir. Çünki yazın harâreti bataklıklardaki suyun kısm-ı küllîsini tebahhur itdirdiğinden bataklığın dibinde mevcûd çamur ve ecsâm-ı uzviye bu zamanda doğrudan doğruya harâret ve ziyâ-ı şemse arz-ı vücûd eyler.

Son baharda bir tarafdan ham meyvelerin kesret-i ekliyle cihâz hazmının ihlâl ve ifsâd, diğer cihetden ... merzağıyyenin kesreti herkesi bâ-husûs bataklıklara civâr mahallerde sâkinahâliyi pek fenâiz'âcitmekde ve hayatlarını bir hâl-i ...ki ilgâeylemekdedir. Bîçâreahâlîbî-karar sıtmaya tutulur ve bu cihetle gice ve gündüz bî-tab ve ... kalarak ta'cîz olur; lakin sebebi de kendilerince mechûlkalur. Böyle bir mahalde dalağı(tahal) büyümemiş hemân hiç kimse yokdur; ba'zanuzv-ı mezkûr o kadar büyür ki batnı istilâ ider.

Son baharda bi`l 'aks hevâlararâtıb ve hâr giderse ilkbaharda hüküm süren emrâz-ı müstevliyenin yeniden zuhûr itmesi me'mûldür. İbtidâ' harîfdetabi'atın bir mahsûlkıymetdârı olan meyvelere sûret-i müte'addidlândeekl olunmazsa şiddetli ishaller zuhûrider. Ba'zan bu dürlü ishaller kolera 'ıllet-i müdhişesini hâtıra getürecek kadar şedîd olabilir. Fakat koleranın i'râz ve 'alâimi başkadır.

Son bahara müte'allikkavâ'id-i sıhhiye- bâlâda mezkûr mahzûrlaramukâbil son bahar ale`l ekser bir zaman ta'tîl ve istirahât, bir vakt-i seyr u seyâhatdir.

Senenin mevâsim-i sâ'iresindeziyâdeceiştigâlât-ı akliyede bulunarak yorulmuş uyuşmuş olan tullâb ve şâkirdânın bu zamanda istirâhatleri, tenezzühleri, hareketleri hıfz-ı sıhhatce lâzımdır. Çünki: zihn ile vücûdu bir arabaya koşulmuş bir çift bargireteşbîh

itmişlerdir ki arabanın sûret-i muntazamada hareketi hayvanların bir ayakda gitmelerine vâbestedir. Zihni vücûdsuz kullanmak ya‘niriyâzât-ı bedeniyeyeri‘âyet itmeyerek iştigâlât-ı akliyede bulunmak pek muzırdır. Kezâvücûduzihinsiz yormak da iyü şey değildir: zaman-ı atîkadan kalmış olan pehlivan heykellerine**[71]**mümkün olsa da atf-ı nazar istesek başlarına vücûdlarıylanisbetsizliğigörirüz; bunların hamâkatinitârîh gösteriyor: hepsi akılsılıklarınınkurbanı oluyordu.

İnsan ne saf bir hayvan, ne hâlis bir ruhdan ‘ibâretdir; belki revâbıt-ı kaviyye ile merbût ve devâm-ı irtibâtıhayatlemeşrûtvücûd ve ruhdan müteşekkildir. Vücûd ile ruh arasında ahenk ve muvâzenet bulunmalı ki sıhhat ve‘afiyet ve bi`n-netîce hayat devâmeylesün.

Etıbbâ-yımeşhure-i efrenciden (Barose) hâlet-i nez‘de şu sözle tekmîl-i infâseylemişdir: Ben benden sonra size üç hekîm bırakıyorum: su, harekât ve riyâziyât, hamiyye”.

Mebâhis-i mezkûredenamlaşılur ki harekât ve riyâzâtbâ-husûs bu zamanda pek nâfi‘ ve lâzımdır. Şehrdeenvâ‘ mefrûşâtvesâ’irlevâzımihtişâmât ile müzeyyen kâşâneye köyde hıfz-ı sıhhate mutâbık bir ikâmetgâhher halde müreccehdir. Çünki ortada ‘atalet ve sefâhet, berriyede ise fa‘aliyet ve kanâ‘aticrâ-yı ahkâm itmekdedir.

Deniz hamamlarının mevsimi bu zamandadır. Lakin bunların herkese fâ’idesiyokdur. Demevî mizâcda olanlara muzırrdır. İnsanın yuvası, miskati evidir. İnsan orada zulmet-i rahmden tahlis-i giribân ve yine orada pençe-i mevte tevdîʿcân eyler; binâenʿaleyh bütün ʿömrünügeçireği böyle bir ikâmetgâhı hıfz-ı sıhhate muvafık inşâ eylemek lâzım değil midir?

İstanbul’da, hemânʿumûmiyetle, evlerin inşası hıfz-ı sıhhate mugâyyirdir. Odaları teksir fikrine itbâʿanhânenin alt katına odalar yapıyorlar. İşte bundan evin altından hevâcereyânidemiyor, cereyânidemeyince rutubet balâsındankurtulanamıyor; hânenin altı boş olmalı ve mümkün mertebe her odaya güneş girmeli. Bataklıkların te’sîrâtı bu zamanda şedîd olduğundan her husûsda tevakki ve ictinâbgerekdir; anın içün bataklığa civar mahallerde sabah tulûʿnda evvel, akşam gurûbdan sonra dışarıda bulunmalı. Bir deiçilecek sulara dikkat itmeli.

Meyvelerin kesret-i eklinden husûle gelen ishallerin nünü almalı;**[72]**anın içün de muhtelif kabzât ve bâhusûs “taht-ı azotitbizmot” tavsiye olunur. Hülâsa sonbaharda vücudu tahrik ve dağların ve ovaların hevâ’isâfîsiyleenfâs ve infâk itmeli taki beden her mevsimden şedîd olan şitânın bürudetine, rutubetine, i‘tidâlsizliğinemukâvemeteylesun.

Hükemâ-i meşhûreden “Siseron” hıfz-ı sıhhat üzerine efkârını şu yolda neticelendirdiğinden bizde anın fikr-i hakîmânesiyle bu mebhasehitâmviririz:

İnsan sıhhati, mizâcını güzel mütâlaʿa ve kendüsünemüfîd ve muzırr olan eşyâ-yı derk ve mülâhaza ve dâ’imatelezzüzâtdanmübâʿadet ve ağdiyehusûsundaifrâtdanmücânebetidereksanʿat-ı tıbba mürâcaʿat ile muhâfazaider.”

[73]Sene-i hicriye-i kameriye1317- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Kânûn-ı Evvel Rûmî	Kânûn-ı EvvelEfrenjî	Şaʿbanü`lMuʿazzam	Rûz-ı Kasım	Tuluʿ şems		Zühr		imsâk		Mülâhazât
					D	S	D	S	D	S	
Cumʿa	1	14	21	27	3/40		7/27		12/51		
Cumʿairtesi	2	15	22	28	40		28		51		
Pazar	3	16	23	29	40		28		51		
Pazarirtesi	4	17	24	40	41		28		51		
Salı	5	18	25	41	42		28		51		
Çeharşenbe	6	19	26	42	42		28		52		Evvel Şeb-i Yelda
Pençşenbe	7	20	27	43	42		29		52		
Cumʿa	8	21	28	44	42		29		52		
Cumʿairtesi	9	22	29	45	42		29		52		
Pazar	10	23	1	46	42		29		52		
Pazarirtesi	11	24	2	47	42		29		52		Mebde-i savm-ı Ramazan
Salı	12	25	3	48	42		28		51		
Çeharşenbe	13	26	4	49	42		28		51		
Pençşenbe	14	27	5	50	41		28		51		
Cumʿa	15	28	6	51	41		28		51		
Cumartesi	16	29	7	52	41		28		50		
Pazar	17	30	8	53	40		27		50		
Pazarirtesi	18	31	9	54	39		27		49		
Salı	19	1	10	55	38		27		49		
Çeharşenbe	20	2	11	56	38		27		48		
Pençşenbe	21	3	12	57	38		26		48		
Cumʿa	22	4	13	58	37		25		47		
Cumʿairtesi	23	5	14	59	37		25		46		Ziyâret-i Hırka-i Saʿâdet
Pazar	24	6	15	60	36		24		45		Zemheri furtunası
Pazarirtesi	25	7	16	61	35		24		44		

Salı	26	8	17	62	34	23	43	
Çeharşenbe	27	9	18	63	32	23	42	
Pençşenbe	28	10	19	64	31	22	41	
Cumʿa	29	11	20	65	30	22	40	
Cumʻairtesi	30	12	21	66	28	21	39	
Pazar	31	13	22	67	27	21	38	Vefât-ı Hazret-i Ali (R.A)

Burgulma.- Ayak sürçmesinde. Ayağın fena bir sûretde atılmasından oynak yerler etrâfındaki bağların birden bire şiddetle çekilmesiyle burgulma meydana gelir. Her ne kadarhâricen bir yara yok ise de baʻzan deri altındaki etlerin ve damarların yırtılmasıyla o mahalde mâ'isi yerlere peyda olur. En ziyâde ayak ve bilek ve küçük çıcuklarda dirsek burgulur. Burgulma şiddetli bir ağrı ile başlar, bilâhere bu ağrı kesb-i sükûnet ider ise de birkaç saat sonra şiş ve kızartı ile bilrikdetekrârzuhûrider. En iyü tedavi burgulanmahali sudan bir banyoya sokmam yahudsovuk suya batırlımış bezlerle sarmakdır. Bezlerle sarmak fâ'idelidir. Bir kaç gün sonra hasta olan mahalli hafifcetazyîk ile …

[74]Hıfz-ı sıhhat-i sıyâm

Resim (Cami resmi)

Din-i islâm ki esâs metîni nevʿi beşerin maddî maʿnevî selâmeti ve ʿibâdın kâffe-i umurda intizâm-ı ahvâlini ve insanların muʿazzez olan sıhhat ve hayâtını muhafazaya kâfildir; böyle bir dîn-i celîlü`l kadre hakkıyla sâlik olanlar ne kadar bahtiyârolsalar, ne derece iftihâr itseler yine azdır. Çünkielyevmedyân-ı sâ'ire… **[75]**dîn-i ala derecesinde te'mîn-i menâfiʿiidememişdir.

İşte dîn-i mübîn-i islâmın- tahsil-i rızâ-yıbârî ve idâme-i sıhhat ve afiyet nevʿ-i insânîiçünfevâ'id-i maʿneviye ve maddiyesi mertebe-i bidâhetde bulunan- evâmir-i ʿâliyesinden birisi da sıyâmdır. Kemâl-i hulûs-ı kalb ile oruca niyet eyleyen bir mü'mînsâdakınhâlık-ı teʿâlî hazretlerine mecbûr olduğu itâʿat ve inkıyâdıtezâyüdideceği gibi sıhhat-ı bedeniyesini de sâ'ir zamanlardan ziyâde Ramazan-ı Şerîf'de muhafazaya kadar olur. Çünki her dürlümünhiyâtdan tevakki iderek oruç tutan bir adamın kuva-yıhayâtiye ve istirâhat-ı bedeniyesitezâyüd eyler.

Vücûdundakuvvet aʿzâsındaistirâhat peyda olan bir zâtın ise bütün aksâm-ı bedenî iʿtidâl-i tâm üzere icrâ-yıvezâ'if eyleyeceği ve bu hâlin kuvve-i maddiye ve ruhaniyeyehüsn-i te'sîrinden başka anları sâ'ir zamanlardan daha menfaʿatli bir sûretdeidâreyesebeb olarak vücudun iktisâb-ı ferh ve neşât eylemesi mûceb olacağı emr-i aşikârdır.

Hem fenne hem de akla muvafık olan şu taʿrîfâtımızı gözleri nur-ı islâmiyetle tenevvür itmeyenler ve hakâyık ve erkân-ı islâmiyeti layıkıyla idrâkındanʿaciz bulunanlar sıyâmınislâmlariçün ne büyük bir lutf-ı hüdâ, ne kadar elzem bir dârevîşifâbahş olduğunu anlayamazlar.

Güya yalnız kavâʿid-i fenniye ve akliyeye tevfîk-i muʿâmele eylemek insanlar içün elsem-i tarîk olduğu efkâr fâsidesinde bulunarak hâşâ siyâmınfennen sıhhat-i bedene mugâyir olduğunu iddiʿâ ve bu yolda ısrâriderekvâdi-i belâhet ve hamâkatdepûyân olanların intisâbıylamüftehîr olduğu fen bu günki gün islâiyetinvazʿitdiği kâffe-i kavâʿid-i celîleyemugâyir değil, muvâfıkdır.

Bu bâbda uzun uzadıya itʿâb-ı zihne ve … delîlehâcetyokdur. Din-i mübîn-i Ahmedî anadan doğma aʿmâları bile tenvîrekifâyetidecek, en ʿanûd münkirleri iskâtabâʿis olacak lâyaʿdvelâyahsîdelâ'il-i makniʿa ile malı olub bunlardan bir ikisi elyevm bütün cihânınınzâr-ı tasdîkindedir ki birisi şerb-i hamre diğeri lahm-ı hınzırmes'elesidir.

İşte bu iki mes'ele garbin bugün bütün ehl-i fen ve hikmetini ve bütün erbâb-ı insâniyetiniendişenâk kılıyor.

[76]Bugüngarbdamenʿ-i müskirâtcemʿiyetleri teşekkül idiyor; lahm-ı menhûsunmuzırratı derûnunda peydâ olan ve (terişin) dinilen kurtlarla isbâtidilerek herkesin inzâr-ı intibâhınaʿarz olunuyor. Halbuki bir islâmınhamd olsun bu gibi intibâhaihtiyâcıyokdur.Oyunlarınmuzırrratıcenâb-ı hakkın lutf ve ihsânıylasâlik bulunduğu şehrâh-ı hakîkat sâyesinde çokdan beri ve pek güzel öğrenmişdir.

"Tedâvi-i balmai" bir takım kimseler su ile tedâvininmenfaʿatinden dem uruyor; tarafdarlarpeydâidiyor. Hakkü`linsâf düşünmeli. Garbda ancak şu son senelerde menfaʿati güç hâl ile tasdîkolunabailentedâvi-i bâlma'imes'elesi, su ile teşfiye, suyun vücûdanefʿî sultan-ı enbiyâ'iʿaliyyeekmel-i iltihâya efendimiz hazretlerinin bin üç yüz şu kadar sene evvel dühân-ı hikmet-feşânlarındanşerefsâdırolmuşdur. Hâsılı nevʿ-i beşerin hıfz-ı sıhhate medâr olan yüzlerce kavâʿid-i celîle bu dîn-i ʿâlînin ahkâm-ı celîlesindenolub hakkıyla temessükidenlerin sıhhatlerine dâ'imîsûretde ve kolaylıkla muhâfazaidebileceğisüphesizdir.

Din-i mübîn-i islâın her nevʿteklîfât ve evâmirineitaʿat ve inkıyâdı kendilerine bir şeref-i mehaz ʿaddidenlere gelince anlar bu dîn-i ʿalıkdarîterakkiyât-ı fenniye bakarak tasdîka tenezzül itmezler; anlar terakkiyât-ı beşeriyeye ancak bu alîʿdinin rehber olmakda bulunduğuna men-i evvel iʿtikâd itmişlerdir.

Bugün zerre kadar insâf ve vicdânı olan bir adam-ı cüz'î bir te'emmül ile anlar ki islâmiyet sıhhat-ı beden içün lâzım gelen kavâʿidi o kadar metîn ve razîn esaslara binâkılmışdır ki bunlar cihân bâkî kaldıkca ve fen nice binlerce sene sonra terakkiyâtınmüntehâ-yı kemâlinevâsıl olsa bile dîn-i mübîn-i Ahmedîkavâʿid-i celîle-i mevzûʿasının kıymetini kemâl-i şân u şerefle muhâfazaidecek ve nevʿ-i beşere asırlar değişdikcemetânet ve azamet ve iclâlini daha aşikâr bir sûretdegösterebilecekdir.

Ey sahib-i akl-ı selîm! Tefekkür it ki şu asırda hakâyık-ı anlaşılabilen bir çok mebâhis-i beşeriye ve sıhhiyeyi dîn-i islâm bin şu kadar sene mukaddem beyân eylemiş, en şiddetli emrâza ve en dehşetli mikroblara karşı **[77]**müdâfaʿatarîkinihurdebînlerin hayâli gözleri değil zihinleri bile işgâl itmediği zamanlarda vâzıh ve ʿayân bir sûretdetaʿrıf ve ityânitmişdir.

Bunca mü'esser-i ʿaliyye ve celîleyemehd-i zuhûr olan ve bir çokmesâ'il-i sıhhiye ve müşkileyi yüzlerce sene mukaddem hal iderekşuʿâʿ-ı ʿilm ve hikmetiyle ʿalemin gözlerini kamaşdırandiyânet-i mukaddese-i islâmiyeerbâb-ı îmânın ecrinden başka istirâhat-ı bedeniyesini de te'mîniçün senede bir mâhsıyâmı emri diyor.

ʿAlem-i hıfzû`s-sıhhaca en esaslı bir tedbîr en fâ'idemend bir usûl-i tedâvi olan ve doğrudan doğruya sıhhat ve ʿafiyet-i bedeniyeninbâʿis-i muttakî bulunan bu emr-i mukaddes dîn-i mübîn-i Ahmedînin ʿulviyetinebürhân-ı katʿ değil de nedir?

Bayağı zamanlarda miʿdede hastalıklarıyla muztarib bulunurken iftarda ve sahurda ekl ve şerbdeiʿtidâleriʿâyetidenlerin ramazan-ı şerîfdedüçâr bulundukları hastalıkdanrehâyâb olduklarını, miʿdede ve emʿâlarında… hiss eylediklerini pek çok defʿalarmüşâhede eyledim. Hasılı oruç tutmakla insânkatʿiyyen bir zarar görmez.

Bilakis oruç bir çokhasralıklardanvücûdu kurtarmak içüntabîblerin hastalara tavsiye itdikleriperhîz-i musîbmakâmınakâ'im olur. Sıyâm hâlinde bulundukları hâlde miʿdelerinde rahatsızlık his iderekbi`laheregiriftâr pençe-i maraz olanların kabahati oruca atf itmeğe katʿiyyen hak ve salâhiyetleri olamaz.

Çünki bu gibi zevâtın hâl-i sıyâmdadüçâr oldukları hastalıkların ekserîsi ya miʿdeveyâimʿâlarındanolub bunun da sebebi iftârdaveyâ sahurda mutlak hazmı batî börek ve tatlılardan ziyâdeceeklitmek gibihalâtdan ileri geldiğini cüz'î mülâhaza ile kendi vicdanları dahîtasdîkideceğine şüphe yokdur.

Bundan başka sıyâmın beden üzerine mutlak olan te'sirâtfevâ'id-i asârındanhissemend olmak içünezhân efkârı tahrîş ve aʿsâbîtahrîk eyleyen sohbetlerden ve her nevʿmüştehiyât-ı nefsâniyedenkatʿiyenferâgat eylemek bir mü'mîn-i sâ'iminvezâ'if-i

diniyesivevecâ'ib-i sıhhiyesi muktezâsındandır. Evâmir-i şerʿiyye ve ihtârât-ı sıhhiyeye muvâfık olarak oruç tutanların vücûdlarıdâ'ima hastalıklardan müberrâ bir hâlde bulunur. Ebedân beşer-i hâl

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: … hastalığına karşı: günde bir şilin ile yaşamalı…

[78]sıyâmdagâyet zindedir. Vücûd bir neş'e ile hisseyâb-ı ʿafiyetolur.Buneş'e o kadar sâfiyâne, o derece ruhperverânedir ki insan kendisinde tatlı bir zevk hissider; bu ise bir zevk-i rûhâniyedir.

Hülâsa orucun dînen, aklen, zevken, sıhhatenmenfaʿati aşikârdır. İşte kavâʿid-i celîle-i islâmiyedenbir kaçını asırlarca deryâ-yıcehâletdeyuvarlanub da maʿneviyâtdanbî behre kalarak ancak fünûnun ceht-i nazariye ve ʿameliyesinde bu yakınlarda terakkîidebilmiş olan Avrupalıların ehl-i insâf olanlarından bir çokları tedkîkiderekdiyânet-i celîle-i islâmiyenin mehaz-ı hakîkatolmağla beraber bu ʿalemdeinsâniyet ve medeniyetin teʿâlîsiiçünçâre-i yegâne olduğunu iʿtirâf eylemişlerdir.

İftarda ve sahurda kavâ'id-i sıhhiye

Bervech-i bâlâ orucun menfaʿatini bildirdiğimiz sırada iftarda miʿdelerinin tahammülünden ziyâdeveyâ hazmı batî-i etʿamedennevâleçîn olanların orucun değil kendi harekât-ı sahîfânelerinincezâsını çekeceklerini ityân eylemiş idik. Her ne kadar bu tafsilâtdan fikrimizin anlaşılacağı bedîdâr ise de şimdi bunu biraz îzâhyaʿnî iftarda ekl ve şerbhusûsunda ne yolda hareket idilmek sıhhate daha muvafık olacağını zikr eyleyelim.

İftarda yağlı yağsız her nevʿsimid ile pideden, pastırmadan ve sucukdanmiʿdeyi bozmamak içünihtirâzidilmeli. Birkaç kaşık çorba içdikden ve hazmı asântaʿâmlardan lüzumu mikdâreklitdikden sonra yemekden el çekmelidir.

Baʿzızevât öteden beri ʿadetlerimuktezâsı olarak bir bütün ile oruç bozduktan sonra hemân sigara tütdirmeğeşetâbânolurlarki bütün

Emsâl-i ve hekimiye:Öğütme ağız ki her ne gelirse asiyâb asa.

[79]aʿsâb-ı bedeni sarsacak olan bu hâl-i aʿzâ-yısâ'ireyi hususiyle mi'deyi de pek ziyâdedüçâr-ı zarar eyler; hatta böyle heman sigaraya can atan bir adamın sonradan taʿâmitmeke heves ve iştihâsı kalmaz; taʿâm itse bile zor zoruna ider. İʿtiyâd-ı mezkûrun bu sûretde bir mâh kadar her iftarda devâmı ve vücudu ne kadar rahnedâreyleceği pek kolay mülâhaza olunabilir.

Bundan başka baʿzıları da orucu bozduktan sonra yalnız çorba ile miʿdelerini imlâ ve bi`lahere bir iki lokma taʿâmidüb kalkarlar. Bu da miʿdeninvikâye-i sıhhati içün iyi bir adet değildir.

Maksadbir çok saatler boş kalmış bulunan miʿdeyi her hazmı kolay olmayan etʿame-i kesîre veya sulu şeylerle doldurarak sonra da ale`lʿumûm vücudu rahatsız idecek sebeplere meydan virmemekolmağla çorba gibi sulu taʿamımi'deye ancak birkaç kaşık kadar idhal eylemek daha muvafık-ı sıhhat bir tedbirdir.

Çünki çorba e şerbet ve limonata ve su gibi şeyler heman orucu bozar bozmaz ziyadece mikdardamiʿdeyeidhâlidilecek olursa fiʿil-i hazmkesb-i betâ'etider.

Binâ'enʿaleyhdâ'ima hazmın suhûlet cihetini tercih ile hadd-i iʿtidâlitecâvüz eylemek üzere taʿâm itmelidir.

Vakt-i sahur gelince bu zamanda dahîetʿamenin hazmı en kolay olanlarından intihâb itmek elzemdir.

Hâsıl-ı kelâm kâffe-i muʿâmelâtdaiʿtidâleri'âyetiderek kemâl-i huzûʿ ile oruç tutan zevâtınmaʿnen ve maddeten mazhar-ı fevâ'id-i bî-nihâye olacağı bîiştibâhdır.

Doktor E. Halil

[80]Sene-i hicriye-i 1318- sene-i maliye 1316

Eyyâm	**Kânûn-ı Sânî**	**Kânûn-ı SânîEfrencî**	**Ramazanü`lMübârek**	**Rûz-ı Kasım**	**Tuluʿ şems**	**Zühr**	**imsâk**	**Mülâhazât**
					D S	**D S**	**D S**	
Pazarirtesi	1	14	23	68	2/26	7/20	12/37	
Salı	2	15	24	69	25	19	35	
Çeharşenbe	3	16	25	70	23	18	34	
Pençşenbe	4	17	26	71	21	18	33	
*Cumʿa	5	18	27	72	20	17	31	Leyle-i Celîlü`lKadr
Cumʿairtesi	6	19	28	73	19	16	29	
Pazar	7	20	29	74	16	15	28	
Pazarirtesi	8	21	30	75	15	14	26	
Salı	9	22	1	76	13	13	24	Yevm-i örfe
Çeharşenbe	10	23	2	77	11	13	23	Iyd-ı sâʿidfıtr-ı
Pençşenbe	11	24	3	78	10	11	21	salatüıyd 2,57
*Cumʿa	12	25	4	79	8	10	19	
Cumartesi	13	26	5	80	7	9	18	
Pazar	14	27	6	81	4	8	15	
Pazarirtesi	15	28	7	82	2	7	13	
Salı	16	29	8	83	2/00	6	11	
Çeharşenbe	17	30	9	84	1/58	5	9	

Pençşenbe	18	31	10	85	56	4	7	
*Cumʿa	19	1	11	86	53	3	5	Evvel-i hamsîn
Cumʿairtesi	20	2	12	87	51	2	3	
Pazar	21	3	13	88	49	1	1	Frenklerin tasfiye
Pazarirtesi	22	4	14	89	46	7/00	11/59	yortusu
Salı	23	5	15	90	44	6/59	57	
Çeharşenbe	24	6	16	91	43	57	55	
Pençşenbe	25	7	17	92	39	56	53	
*Cumʿa	26	8	18	93	37	55	50	
Cum‘airtesi	27	9	19	94	35	54	48	
Pazar	28	10	20	95	33	52	46	
Pazarirtesi	29	11	21	96	30	51	43	
Salı	30	12	22	97	27	50	41	
Çeharşenbe	31	13	23	98	25	49	39	

Çıkma-çıkık- bir mafsalda bulunan kemiklerin ayrılmasına, bir kemiğin tabîʿi yuvasından hurûc ile fennen birvazʿiyet almasına çıkma nâmıvirilir. Çıkık ʿuzvuntûlce olan tahavvülünden ve baʿzı harekâtın adem-i imkânından, taraf-ı mütekâbilindeki uzvu mütenâzır ile mukâyesesindenanlaşılur. Düşme, vazʿiyât-ı tabiʿiyyede harekât-ı şedîdebaʿzan da örme örülme ariza-i mezkûreyesebebolabilür. Bu gibi avârızda her dürlümüdâhalemuhâtaralıdır; çünki her … ve hareketin hüsn-i netîceye müncer olması içünmaʿlûmât-ı teşrîhâ-i tâmme lâzımdır. Şişe mâniʿ olmak içün üzerine, kâfurlu ispirto ilâve idilmiş kurşun sirkesine batırılmış bezler koymak ve hastayı münâsib bir vazʿiyetde bulundurmak ve hemânderʿakabhekîme,

[81]Şeker ve şekerlemeler

Resim (Kedi resmi)

‘Iyd-ı sa‘îd-i fıtrî tebrîk vesilesiyle idilenziyâretlerdemisâfirin ve zevârı şeker ve şekerlemeler takdîmi ile ağırlamak ‘âdet olub üç dört gün süren zisa‘îd-i fıtrî tebrîk vesilesiyle idilenziyâretlerdemisâfirin ve zevârı şeker ve şekerlemeler takdîmi ile ağırlamak ‘âdet olub üç dört gün süren ziyâret ve tebrîkâtdahasbe`n-nezâkemecbûrîü`lkabûl olan bu takaddümelerinahz ve ekli mi‘deiçün büsbütün zararsız değilse de husûsiyle ramazanda kavâ‘id-i sıhhiye ekl ve şerbe ‘adem-i ri’âyet ile mi‘decemuzdarib olanlara ziyâdemuzırrdır. Bu gibi eyyâm-ı mübârekedeekl-i helûyât ile (telzîz-i dimağa) en ziyâde düşkün bulunan çoçuklardasu’iisti‘mâl sebebiyle ba‘zı ‘arizâtzuhûragelmekde olduğundan şeker ve şekerlemelerin te’sîrâtından ve bunların su’-i

isti‘mâli ile husûle gelebilecek ‘arizâtdan bir nebze bahs-i münâsib görüldü. Gözlerimizi değdirecek derecede süslü, ağzımızın suyunu akıtacak kadar lezzetli, dürlüdürlü renkli şeker ve şekerlemelerin esâsıbizim bildiğimiz adi şekerden bahsdir. Ekl olunan şeker hazm borusunu uyandırarak kâffe-i ifrâzâtı [**82]**çoğaldır. Tükrük ile mahlut olduğu hâlde asâre-i mi‘diyenin taht-ı te’sîrinde pek çabuk tahammur ile (hâmiz-i lebn)i tevlîdider. Hadd-i i‘tidâldeisti‘mâl olunan şekerlerin, şurub ve reçellerin kâbiliyet-i hazmiylerinde ki suhûlet işte bundan neş’etider. Şekerin inkibâzvirmesihiç bir posa bırakmayarak kâmilen mass olunmasındandır. Bu cihetle şeker kuvvetli bir gıda olubhusûsiylekesb-i semen arzusunda bulunanlara şayân-ı tavsiyedir. Şeker su‘ûbet-i hazma mübtelâ olanlara pek nâfi‘ olduğundan (Karviye) nâmmü’ellif: şeker, hastalıkların ekmek ve şarabı”- (Prodon) nâmzâtda: “şeker, fukarânın yegâne devâsıdır” demişdir. Şeker bir gıda-yı teneffüsü olubedviye-i sadriyehıdmetiniîfâitmekdedir. Hatta dokuzuncu asırda(İbnü`r-Razî): öksürüğü tenkîs ve balgamı def‘ ve tardiçün şekeri tavsiye” eylemişdir.

Şekeri veremde, müzmin dizanteride ve ‘adem-i iştihâ ve ba‘zsu’ihazmlardafâ’idelidir. Sel`ür-ra’enintedâvisinde şekere mürâca‘at olunduğu gibi esnâ-yımeşi ve hareketde bedende husûle gelen zâyi‘ât ve ihtirâkâtitelâfîiçün Almanya’da orduya şeker i‘tâ ve vechle tecrübe idilmekdedir. Harâreti olan, himâye tutulanlara şeker iyügelmekdedir. Bu husûsda Amerika etıbbâsından doktor (Şaksonk) acîb bir suret-i teşhîsizikridilmektedir. Şöyle kitabîb-i mezkûr, nezdine gitdiği hasta çocuğa incir mi yahud portakal mı istediğini sormakda ve incire arzu gördüğü hâlde harâretin bulunmadığına hükmeylemekde imiş. Lakin sıhhat-i bedene mâlik olanların şekeri su’iisti‘mâl itmeleri lâzımdır; aksi takdîrdesu’ihazm ve mi‘dede ekşilik hâsıl olduğu gibi diş çürümesi ve şeker hastalığı meydana gelir. Şekemi‘de ve karaciğeri tahrîşitdiğinden çocuklar ile ...lardanziyâdeasabîülmizâc bulunanlara münâsibdir. Fî`lhakîka şekerin çokluğunda su’iisti‘mâliihtilâlât-ı hazmiyeyi ve ekşilikleri tevlîdider. Şeker ve şekerlemelerin su’iisti‘mâl derecesinde ekl olunduğu eyyâm-ı mübârekedekesîrü`lvukû‘ olan su’ihazmlarda buna delîldir. Şekerlemelerde nişasta, fıstık, badem vesâ’ire gibi mevâdda

[83]mevcûd ise de bunların te’sîrâtıasl şekere nisbetle ikinci derecede kalır.

“Halkumun rahatı”, “damağın lezzeti” olan şekerlemelerin muzırrâtındanbahs o derece hoş görünmez ise de hıfz-ı sıhhat ba‘zan daha ziyâde sevilen husûsâtda daha cedîddir. Şeker ve şekerlemelerin en birinci muzırrâtı diş çürümesine sebebiyet virmesidir.Tatluların en ziyâde yenildiği ramazanda, şekerlemelerin en ziyâdeekl olunduğu

bayram ve kandillerde diş ağrılarının ne derece ziyâdeleşdiğine hiç dikkat idilmiş midir? Dişlere en ziyâde muzır mevâd diş aralarında kalub tahammür iden yemek parçaları olduğu ve şeker ile etʿame-isekriyenin tahammüre ne derece müsteʿid bulunduğu ve şekerin tahammür iler hâmiz-i hâl ve lebne tebeddül eylediği ve hâmzâtınbi`l hassa kimyevîolmak üzere dişleri esâsentahrîbitdiğimaʿlûmdur.

Bu tahrîbât yalnız diş çürümesini intâcitmeyüb belki mikroblara yol açmakda ve bu cihetle hâmizât dişlerin kısm-ı maʿdeniyesinimikroblar ise kısm-ı ʿuzvîyesinitahrîbeylemekdedir. Pek çok çocukların ve hatta büyüklerin dişlerini gâ'ib itmelerine en başlı sebeb şeker ve şekerlemelerle tatlularısu'iistiʿmâl itmelidir.

Şeker ve şekerlemelerin lezzeti hoş ve hacmi küçük olduğundan her ne vakit olursa olsun ekli tabîʿî gibi görünüyor; halbuki ne kadar küçük olursa olsun miʿdeye giden ve giren her şeyin başına geldiği gibi şekerlemelerin de hazm olunması îcâb eylediğinden yemek aralarında ekl olunduğu halde miʿdenin, yenildiği nisbetde tekerrür iden, fiʿil ve hareketi nihâyet yorgun düşmesine sebebiyet virmekle başlıca yemekleri hazmını sektedâr olur. İşte bu yoldaki tedbîrsizlik seyyiesi olarak iştihânıngayyûbiyeti ve baʿzenkulunclar ve ishaller ile birlikdemiʿde ve bağırsak iltihâbâtı görülmez değildir. Bayramda, kandillerde ve sene başlarında beyne`litfâl görülen ʿarızât-ı mezkûrenin sebebini başka yerde aramamalıdır. Yavrucukları bu gibi etʿame-i lezîzeden büsbütün menʿ itmek istesek bile bârî günde ancak iki üç defʿa az mikdarda yemelerine müsâʿade idelim. Şekerlemelerin daha vahîm ve fakat daha çok olan muhâtarasıbaʿzan**[84]**hîn-i tabh ve istihzârlarında bir takım mevâd-ı semiyye kullanılmasıdır. Zağferan, koşnil, karman, lak gibi nebâti boyalar muzır değil ise de bakır, krom, cıva, arsenik imlâhı gibi maʿdenler sem ve mehlikdir. Hatta şekercilik ve pastacılıkdaistiʿmâlinemüsâʿade olunabilecek boyalarla asla kullanılmaması lâzım gelen mevâd-ı mülûne hakkında "meclis-i sıhhiye-i ʿumûmiye"demüzâkerât-ı fenniye cereyân eylemiş ve mevâd-ı mezkûredenbahs varakanın şekerci ve pastacılara tevziʿine karar virilmişdir. Mezkûr varaka-i muhteviyât ileride zikridilecekdir.

Vâkıʿanteftîşât-ı sıhhiye bu gibi mevâd-ı semiyyeistiʿmâlinimenʿ eylediğinden bu yolda tesemmemâtgörülmemekde ise de her hâldeihtiyât ve iʿtidâleri'âyetenʿarizât-ı mezkûreninsebeb-i husûlü olan şekerleme eklinde kanâʿat itmek, küçük bir ihtilâl-i hazmîde derhâl şekerlemeleri tahlîlitdirmekiktizâ eyler.

-

Donma-donuk.- donmadan insânın boğulduğu, ʿadetâ nefsi inkıtâʿitdiği gibi inscesinde, aʿzasındayanıkameşâbihbaʿzıʿarızalar husûle gelir.Baʿzenziyâde bir kaşıntı ile

birlikde şişkinlik ve kızartı peydâ olur; baʿzan şiş ziyâde ve ağrı şiddetli olubbir takımfiskalarzuhûrider; baʿzan ise fıskalaretrâfındabeyâzyahud siyah lekeler meydana gelir.

Tuniklerin harâret ile daha ziyâde ağrı peydâitdiğimaʿlûm olduğundan kurşun sirkesine, kafur ruhuna, kolonya suyuna batırılmış bezler koyarak ve sert bir bez ile o evrâktedâvisine dikkat eylemelidir. Tonik mahal üzerinde fiskalar husûle geldiği halde tedâvıde, o mahallin ısıdılmasındaziyâde dikkat ve ihtiyât ve tedrîcen hareket lazımdır. Evvel emirde kar ve buz ve baʿde adî su ve kolonya suyu ile donan her hangi bir ispirto mahlûlüne batırılmışbezi koymalı ve hastaya da meşrûbât…

[85]Sene-i hicriye-i kameriye1317- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Şubat Rûmî	Şubat Efrencî	ŞevvalilMükerrem	Rûz-ı Kasım	Tuluʿ şems	Zühr	imsâk	Mülâhazât
					D S	D S	D S	
Pençşenbe	1	14	24	99	1/22	6/47	11/36	
Cumʿa	2	15	25	100	20	46	34	
Cumʿairtesi	3	16	26	101	17	45	31	
Pazar	4	17	27	102	14	44	29	Frenklerin Büyük
Pazarirtesi	5	18	28	103	12	42	27	Perhizi
Salı	6	19	29	104	9	41	24	
Çeharşenbe	7	20	1	105	7	40	22	
Pençşenbe	8	21	2	106	4	38	19	Birinci cemre(hevâya)
Cumʿa	9	22	3	107	1	37	17	
Cumartesi	10	23	4	108	12/59	36	14	
Pazar	11	24	5	109	56	34	11	
Pazarirtesi	12	25	6	110	54	33	9	
Salı	13	26	7	111	51	32	6	
Çeharşenbe	14	27	8	112	48	30	3	
Pençşenbe	15	28	9	113	46	29	1	İkinci cemre (suya)
Cumʿa	16	1	10	114	42	28	1/58	
Cumʿairtesi	17	2	11	115	39	26	56	Leylek Vürûdu
Pazar	18	3	12	116	37	25	53	
Pazarirtesi	19	4	13	117	34	24	50	
Salı	20	5	14	118	31	22	48	
Çeharşenbe	21	6	15	119	29	21	45	Üçüncü cemre
Pençşenbe	22	7	16	120	26	20	42	

Cumʿa	23	8	17	121	23	18	39	(toprağa)
Cumʻairtesi	24	9	18	122	20	17	37	
Pazar	25	10	19	123	17	15	34	
Pazarirtesi	26	11	20	124	15	14	31	
Salı	27	12	21	125	12	13	28	
Çeharşenbe	28	13	22	126	9	11	25	

Kırılma kırık.-Beden-i insaniyenin çatısının teşkîl iden kemiklerin kâffesi kırılabilir. Şiddetle örülme, düşme atların ifrât derecede çekilüb bozulması ariza-i mezkûreninesbâb-ı âdiyesindendir. Sathî ve uzun kemikler ziyâde kaburga ve köprücük kemiği ve kafa daha azı kırılur. Düşme zamanında husûle gelen çatırdıdan başka-1-Gayet mahdûd bir mahalde şiddetli bir ağrı-2-Uzvmü'effede adem-i iktidâr;-3-Yere ve şiş ve gayr tabîʿî bir hareket ve intihâ, iki kırığın birbirine sevr-i tesellümünden mütehassıl bir çıtırdıhissidilir.

Böyle bir halde hastanın nakli pek mühim bir mes'eledir; esnâ-yı nakilde birkaç kişi lâzımdır; yalnız biri kırılan uzvî tutacak. Kırık olub olmadığını anlamak içün her nevʿmuʿâmeleden çekinmelidir. Yapılacak şey esvâb ve sâ'ireyiusûl ile kesüb uzvun hareketsiz kalmasını te'mîneylemekdir. Bunun içün kırılan uzvî ikiye bükülmüş bir yasdıkyahud kalınca bir mukava üzerine koyub üstün körü havlu ile …

[86] Mevsimin te'sîrâtı -4-

Kış

Resim (Kış resmi)

[87]Esnâda bir noktaya, bir vazʿiyete gelir ki afitâb-ı münîrinşuʿâʿât-ı hayât-bahşâsı meskûn olduğumuz nısf kereye mâ'ilente'sîr ve bu vechle şitâyı tevlîdider.

Hengâm-ı hazân bir mevsim-i hüzn olduğu gibi şitâ dahîmevtden bir nişândır.

Bahar ve sayf bir mevsim-i güzîn, harîf ve şitâ bir vakt-i hazîndir. Bir hengâme-i sürûr ve cebûr olan sayf ve baharın bir zaman mâtemʿadd olunmağa şâyân olan şitâ ve herîfden elbette daha latîf olacağı aşikârdır.

Yer ve hevâdantağdî ile neşvünemâ bulan eşcâr-ı evrâkdanmuʿrâkadîd şekline girmiş, her tarafı revâyih-i tıbbiyesiyle taʿtî iden ezhârkuruyub çevirmiş, zümrüd gibi toprak taşa dönüşmüş, dâ'imâ akmağa mâ'il su bile hareketsiz kalarak mecrâsındadonmuş, niğmât-ı tuyûr ile aks-i endâz olan ormanlar şimdi samt ve sükûta varmış peri kefn asa beyâz kar setreylemişdir.

Biz tavsîf-i şitâ-yışuʿara ve üdebâya terk ile burada bürûdetdentevakkî ve tahfizizikr u beyânideceğiz.

Sâlimü`lvücûd, kaviyyü`l beden olanlara muvâfık düşen kış ihtiyârlarlazaʿıflereve`l hâsıl kuvve-i hayâtiyye ve mukâvemeleritenâkısidenlere muzırdır. Burûdet-i sefâletin bir timsâl-i mücessemîdir.

Zamân-ı şitâdâvücûd-ı beşere îrâs-ı zarar ve ziyân iden yalnız- derece-i harâretinnetîce-i tenezzül olan – hevâ'ibârîd olmayarak şark ve şimâldenhebûb iden riyâh-ı müneccimde ile mütehassıl-ı harekât-ı dâ'ime-i hevâ'iyyenin de te'sîr-i küllîsi vardır. Yabes ve râtıbhevâ'ibârîd teneffüs idildikceaʿzâ-i tenfîseninvech-i dâhillerini setr iden ve evʿıyye-i kesîreyihâvî bulunan cildrakîk (gaşa-i muhâtî) tahrîş ve kanı cezb ve daʿvet ile orasını telhîbider. İltihâb, hancere, iltihâb-ı kasabât, zâtü`rrâ'i.

İltihâb eğer burunun içerüsüne (hafertinenfetin) münhasır ise adî bir nezleden ʿibâret kalır. Lakin netîce-i iltihâb olarak gaşâ'-i muhâtîninintifâhıylainsidâd iden enfden teneffüs dîmü`l imkân olacağından

[88]insân ağzıyla solumağa mecbur kalur ki bu hâlde hevâ'ibâridin doğrudan doğruya aʿzâ'itenfîse-i batniyeye muvasalatıyla orasını iltihâblandıracağındaniştibâhyokdur. Emrâz-ı mezkûreninburûdetin şiddetiyle mütenâsib bir sûretde kesretli görüleceğini zann itmelidir; şimâl cihetine, kutb tarafına seyâhat idenler mîzânü`lharâreninziyâde aşağı bir derecede kaldığı zaman herkesin sıhhatde bulunduğu ve kimsenin öksürmediğini ve halbuki safer dereceyi gösterdiğinden nezlelerin iltihâbât-ı kasabiyyeninzuhûr eylediğini görmüşlerdir.

Hevâ'ibârid ve râtıbın bir kemâl olan zevât-ı sâlimeye bu derece şedîdte'sîrimer'i ise, ya evvelden beri az veyâ çok şiddetli bir maraz-ı sadriyemübtelâmirzâya artık vech-i te'sîri ne derece mehlek olduğu düşünülsün! Selü'lrâ'iyemübtelâmarazâ hafif bir bürudet ile müte'essir olur; mevsim-i şitâ anlar içünbüyük bir belâdır. İhtiyarlar içün de sırma bir hengâme-i dehşet efzâdır ki çoklarını zâtü`rre'denihlâk eyler.

Hevâ'ibârid ve râtıb yalnız aʿzâ'itenfisiyeyete'sîr itmez; te'sîritmez;ʿumûm bedeni sarsarak romatizmayı daʿvet ve îkâʿ eyler. Maraz –ı mezkûr ehemmiyetsiz değildir; çünkiiyüolubgeçdiğinde bile vücûduzî hayat bir barometru hâline koyar ki hevânın küçük bir tebdilini tuhaf bir ihtisâs ile ihbâr eyler; yağmurlu ve rutubetli bir mevsimde ayaklar, bilekler sızlamağa başlar.

Bârid ve revâbıt-ı hevânınʿumûmîte'sîrâtından başka mevzûʿ olarak te'sîri de vardır. Ekseriya el ve ayak parmakları ile burun ve kulak gibi kıtaʿât-ı meşkûfeburûdetdenmüte'essir olarak kesb-i intifâh ve iltihâbider. Etfâl ve nisâ ,zuʿafâ ve nukahâdâ'imâ bu gibi arızalara mübtelâ olur. Bürudet-i şedide deverân ve cevelân demî o

derece te’hîr ve taʿtîliderkjiekseriyâmehlek bir baygınlık vücûduistilâeyler.Ovada sahrada bu gibi müdhiş bir baygınlığa düçâr olan yolcuya yazık! Çünki bir an tevakkuf ider ve hâcet-i nevme galebe idemeyerek uyursa artık kalkamaz; damarlarında cereyân ve cevelân iden dem sadrîne hücum iderek

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İnsanlar bensemediği gibi aynhastalıkdaherkesde olmaz.

[89]raelere toplanmasıyla fiʿil-i tahmazî- yaʿni siyah kanın kırmızıya tahavvülünü menʿ ve bu vechle mevt bi`lihtinâkdaʿvet eyler.

Mevsim-i şitâya müteʿallikkavâʿid-i sıhhiye.- Kış ne kadar sert olursa olsun kavâʿid-i sıhhiyeye güzelce tatbik-i hareket idildiği halde te’sîrât-ı muzırra-i hevâ’iyyeden tevakki ve tahaffuz mümkündür. Burûdetinidare-i bedeniyeye olan te’sîrât-ı muzırrasından tevakki içünbeyân olunan vesâ’it ve usulden en iyüsü vücudumuzu bi`s-sınâʿaistihsâl kılınan harâret ile değil, uzviyetimizde mevcûdharâret-i tabiʿiyye ile müdâfaʿaeylemekdir. Harekât ve idmân, bâ-husûs mevsim-i şitâda vazife-i cildiyeyi îkâz ve demin muhîta celbi içün lâzımdır. Vâkıʿan bürudetin vücudumuza sûret-i te’siri, faʿâliyet-idevrâniyeve iğtidâ’iyyeyi dâhile sevk eylemek ve bu vechlemuhît-i bedende cildedefakrü`d-demi hâsıl itmekdir. İşte bu sebebden kışın akciğerlerde vesâ’irahşâdaterâkimât-ı demeviye ziyâdemüşâhedeolunmakdadır.

Kalʿa- bedenin silâh-ı bürudete en emniyetbahş istihkâm-ı metîni yündür. Nahîfü`lbeniyye ne kadar eşhâs-ı zaʿîfe varsa cümlesinin ayakdan başa yahudbaşdan ayağa kadar yün ile mensûc elbise ile tesettürü lâbüddür. Yün mensûcâtı ara yerlerinde sıcak hevâ’ihabs itmesiyle vücudu burûdetden himâye eyler. Gerek fanila gerek çorab yıkan yıkan seyrekliğini gâ’ib itmesiyle vücudu o derece ısıtamaz.

Sakoları kaplamak va paltoların kenarına, bâ-husûs yakasına kürk geçirmek zaman-ı şitâda tavsiye olunur. Fakat her halde vücudu bâ-husûs yüz ve boynu sovuğaalışdırmak hepsinden münâsibdir; zira bu mahallerde burûdetekarşumevcûd hissiyatı ibtâl sâyesinde nezleden, hanakdan boyun tutukluğundan ve`l hâsıl ale`l ekser mevsim-i şitâda ru’yet olunan hâlâ ve emrazdan tevakki mümkündür. (Doblin) de mekteb-i tıbbiye muʿallimlerinden (Grav) isminde bir zât burnunu boğazını sararak hastahâneye gelen şâkirdânı kabul itmemekde ve hıfz-ı sıhhatin pek ʿumûmî bir kânununu ayaklar altına alanların tabîb olamayacağını beyan eylemekde imiş.

Lakin baʿzı kimseler evde sıcak oda içerüsündekürk**(90)** giyiyor da dışarıda şıklık taslamak üzere üstüne yalnız ince bir palto alıyor. Bu adet pek fenadır; sıhhatden sonra süsü nazar-ı dikkate almak gerekdir. Şiddetli hevâlarda yünden bir boyun atkısı iyü ise de

baʿzıları gibi ağzı burnu kapamamalıdır. Bu bâbda süsü sevenlere çeneye kadar boynusetridebilecekipekden büyücek bir boyun bağı tavsiye olunur.

Burûdetetâbavermukâvemet, oldukça muğdî ve mukavvi etʿâmeyitenâvülemüdâvemet ile olur. Mekine-i hayvaniyyenin kazanı, beden-i kimyâhânesininkurunisi hükmünde olan miʿde kışın en muğdîetʿmeyihazmidecek iktidara mâlikdir.

Burûdet-i iştihâyıtezyîdider; bu zamanda vücûdunharâret hâsıl idiciağdiyeyeihtiyâcışedîddir.

Güzel terbiyelemiş ve buharlanmış etler, nişastalı ve yağlı yemekler, iyü pişmiş börekler, şekeri yerinde tatlular hep bu zaman içündür.

Sovukdanlâcelü`t-tahfız evde odada ateş karşusundaoturub kurulmak hepsinden iyüdür, öyle değil mi? Dumanı güzel çeker, derûnunda odun yakılur bir ocak aynı zamanda teceddüdhevâyîdete'mîneylediği cihetle hıfz-ı sıhhatcevesâ'it-i teshîniyeninhemân hepsine müreccehise de usûl-i mezkûrun icrâsı büyük şehirlerde çoğu durmakdadır. Memleketimizde en ziyâde kullanılan soba ile mangaldır. Dökme soba suhûletleısınubsürʿatlesovuduğundan, ziyâde yakılmasıyla kızardığından hamz-ı fahm gibi bir madde-i semiyyeihrâc eylediğinden bâ-husûs odalarda kullanılmalıdır.

Doktor (Karro) 1865 de ʿulûm ve fünûnakademiyâsındamuzırrât-ı mesrûdeden uzun bahseylemişdir. Bu sebebden çini sobalar müreccahdır. Beşret an ki dumanı çekmekde olan borunun kartı büyük ola, borudaki anahtar çevrilmeye, ve`l hâsıl az çok mevcûd olan teceddüd-i hevâyamâniʿ olunmaya. İçerüsü sıvalı demir sobaların da o kadar zararı yoksa da hevâyamikdârkâfîrutûbetiʿtâsıiçün üzerlerine biraz su koymalıdır.

Mangallarla tesahhunda kömürün iyü yanmasını ve oda ile mütenâsib olmak üzere ateşin mikdarını da nazar-ı dikkatden bir an devr itmemeli. Fakat hıfz

[91]sıhhat nokta-i nazarından gerek mangal gerekse hâric ile iştirâki olmayan borusuz hevâ gazı sobası vesâ'ire pek fenâdır; zirâzâtenhevâ almayan odanın hevâsını bir kat daha fenâlaşdırır.

Her ne usûl ile teshîn olunursa olunsun, odanın derece-i harâretinisâbit kılmalı; anın içün de odada divâra asılı bir mîzânü`lharâre bulundurmalı; derece-i harâret 18:20 olmalı.

Baʿzı hanımların el'an kullandıkları " tandır" pek fenâdır: Ayakları gâyethassâs kılarak bir çok emrâzamüsteʿidkılar.

Mevsim-i şitâda ısınmağa en kolay vâsıta seyr ve hareketdir. Ellerin çatlamaması içüniğtisâlemahsûs suya bir iki kahve kaşığı (…) ile anın fıkdânındabirâz kurşun sirkesi

karışdırılır; yahud çatlayan mahalleri gül suyu ve gliserin (her birinde 100 gram) ve mazî tuzundan (asid-i galik 5 : 10 gram) ʿibâret bir mahlût ile ovmalıdır.

Mevsim-i şitâda izdihâmdan pek çok ictinâb eylemelidir. Saatde adam başına on iki metrumükeʿabhevânınlüzûmunuzihn ve fikrden çıkarmamalı.

Fakr u zarûret gibi esbâb-ı mücbiredennâşîkavâʿid-i sıhhiye-i mesrûdeyetatbîk-i hareket idemeyecek ne kadar eşhâs-ı zaʿifemevcûddur!

Fakr u sefâlet bir kanûn-ı tabiʿîdir her zaman görülmüş ve her vakit de görülecekdir.

Ashab-ı servet ve ehl-i zarûret-i evvelden beri var idi, şimden sonra da bulunacakdır; dünya ashâb-ı gınâ ve bîçârefukarâdan hiçbir zaman hâlîkalmayacakdır; nevʿi benî beşerde zaʿîf yanında kavî, ʿukalâ yanında hamka, kanâʿatkâr yanında tamaʿkar, çalışkan yanında tenbel görülür.

Medeniyet hiçbir zaman bu gibi ihtilâfâtı bertaraf idemeyecekdir; kuvvet ve iktidâr-ı beşer yalnız fukarânın ahvâl-i zarûriyesinitahfîf ve pek çoklarının ahvâl-i esef iştimâlini ve tâliʿnâ-hemvârınıtaʿdildenʿibâretdir.

“Taavanva …” Fermanı ve uhuvvet-i İslâmiye’ninşânıaciziyemuʿâveneti, marizâyemüdâvâtı, şerʿ olarak tesviye-i hâcâtı, felâketzede ve mesâbîneimdâdı, maʿlûlini himâyeye cehd ve gayreti amirdir.

Emsâl-ı tıbbiye ve hekimiye: Kazılet iken şân u şeref biçer.

[92]Resim (Bayan resmi)

[93]Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne

Hicret-i seneviyenin 957 sâlinde cennetmekân Kanûnî Sultan Süleyman Hân, nâm-ı ulviyet itsâmıylaşher-i Tekîr olan câmii şerîfeyakîn Tiryaki Çarşusu’nda-ki sonraları dârü`lhadîsittihâz olunan mahaldir- Bir “medrese-i tıbbiye” te’sîs ve küşâd buyurmakla fezâ’il-i nâ-maʿdûde-i tâcdârânelerinden bir numûne-i şeref ve maʿrifetdahâizhâr buyurmuşlardır.

Anadolu Kazaskerlerinden re’îsü`letıbbâ Ömer Efendi’nin 1132 senesinde medrese-i mezkûredetedrîsâtda bulunduğu baʿzıkütüb ve resâ’ildetesâdüfidilmişdir.

Cedd-i emced hazret-i hilâfet-penâhî Sultan Mahmud Hân-ı Adlî hazretlerinin zamân-ı saltanatlarında sudûr Rumili ve etıbbâ-yıcenâb-ı cihânbânî Mustafa Behçet Efendi merhûmun üçüncü defʿahekîm başlık me’mûriyetleri hengâmında şehzâde başı civârındaʿacemoğlu kullunâm mahal kurbundaTulumcubaşı Konağı 1242 sene-i hicriyesiŞaʿbanü`lMuʿazzamında

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İnsan sıhhatde olmadıkça servetin ehemmiyeti yokdur.

[94]te'sîs buyrularak her ikisinde de Avrupa'da tahsîlfünûn-ı tıbbiye ve cerâhiye eyleyen etıbbâ ve muʿallimlervsıtasıylatedrîsâta başlanmış ve bir tarafdatedârik-i malzeme ve tanzîmtahsîl ile uğraşılarak yetişdirilen etıbba hıdmet-i askeriyeye virilmişve bi`laheretabahâne-i ʿamîrenin galata sarayına nakliyle orada tedrîsâtadevâmolunmuşdur.

"Zaman-ı intizâmnişân-ı hümâyunları nevbahâr-ı aʿsâr olan şehinşâhMahmudü`l hâsıl Efendimiz hazretlerinin sâye-i merâhimvâye-i hilâfetpenâhîlerinde her bir maʿrifet lâyıkıyla tetmîm ve ikmâl buyrulduğu misüllünevʿ benî insâna elzem levâzımdam olan fünûn-ı tıbbiyenin neşr ve işâʿasına ve ehl-i islâ beyninde erbâbının tekessürüne dâ'irirâde-i kerâmetifâde-i aliyyetaʿalluk buyrulduğuna mebnîasitâne-i ʿaliyyedeçend sene mukaddem şehzâde câmii şerîfikurbundsunûferbaadanʿibârettabhâne-i ʿâmire olmak üzere bir mahal ittihâzolunmuşdu. Hükmet-i tabîʿiyye ve kimya yaʿnialât-ı kimyâ'iyye vâsıtasıyla cevâhir ve ecsâmıntahlîl ve terkîbinedâ'ir olan fenn-i celîl ve ʿilm-i nebât ve fenn-i tıbbve cerrâhiyetinferûʿât-ı ʿilmiye-i sâ'ireleritaʿlîm ve taʿallüm eylediği ve müsteʿidân-ı şâkirdânın hastaya bakmak ve zarîk-i muʿallecât ve ʿameliyâta … ve ibtidâdaehl olanlardan bi`limtihânintihâb ile asakir-i hassa-i şâhâne ve asakir-i mansûre ve tersâne-i ʿamire ve tophane-i ʿamire ve mühimât-ı harbiye hastahânelerine altmış üç nefer şâkirdânvirildiği ve bunlardan bâimtihânintihâb olunan onbaşılara vasati nebze bakmak tarîkiniîmâ ve işâret iden sûret ile kalb ve fuad şeklinde gümüşden ve altundanmasnûʿnişânlariʿta ve ihsân olunduğu" 1250 senesi (defʿa:83) Takvîm-i Vakâyiʿindegörülmüşdür.

"Cerrâhhâne-i ʿAmire" de husûlpezîr olan terakkiyâtadelîl olmak üzere 1251 senesinde neşr olunan "Takvim-i Vakâyiʿ Gazetesi'nde bir ʿameliye-i cerrâhiye-i mühimme (*) den bahs sırasında fukara-i atiyyemütesâdüf nazar-ı ʿacizânemizolmuşdur:

"Elʿilmüalemânilmüfi`lbedân ve ilmüfi`ledyân eser-i muʿteberiişâretince maslahat-ı halk ve tekvîn olan ʿubûdiyet ve ʿirfân ve hulûs ve ittikâniʿtidâl-i emzice-i mütezâdeyemerbût ve iʿtidâldahî hıfz-ı sıhhat ve defʿ-i ʿıllet-i şıklarında bâ-feyz hekîmbî-ʿilletʿillet-i hihmetetedbîr ve alâcamenûtolub işbu

(*) -….

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hastalık pek çabuk gelir, fakat pek ağır gider.

[95]vech-i mevceh ile fenn-i latîftıbb-ı muʿtenâya bir ʿilm-i celîl iken ʿuhûd-ı sâbıkadaesfârtaʿlîmipismânde-i dolab ihmâl ve mektûbtiryâk gibi nihâde-i şikâfdivâr-i istişkâl olmuş idi. Lakin nesîm ve sâfrebîʿbedîʿ adlî

Bahar-ı ʿalemlutfeş-i dil ve cântâze mi dârid

Birnekashâb-ı suretrâ … erbâb-ı maʿnîrâ

Şitâsıyla vezân ve karn-ı meymenet karîninde : “Manvalü`lgimâmvaktrebîʿ-kenvâli`l malik-i yevmi sahâ’i” işrânicereşhâtibrâihsânıyla gülistan kâffe-i kemâlâtşikefte ve handân olan pâdişâhflatontedbîr ve şehinşâh-ı hikmet ve destgâh-ı merâhimsemîr-i dâm fî serîrü`ş-şevketebi`n-nasrü`lvefîr efendimiz hazretlerinin feyyâze-i himmet-i kerâmetmâhiyet-i hilâfet-penâhîleriyle işbu ʿilm u latîfkesîrü`lefnân mezkûrun şecere-i pür semere-i revâcıdahîtirâvetarâyaʿniîcâdına muvaffak oldukları tabhâne-i ʿamire ve cerrâhhâne-i maʿmûrede müddet-i kalîle zarfında teşrîhvesâ’irmüteferriʿâtʿilm-i tıbbî tedrîsidermehâdîmpeydâolduğu vâreste-i kaydinbâ ise de bi –iznillahiteʿâladestyârî-i mahâret-i fenn ile ʿillet-i müşküleninber-i yezîr olduğuna dâ’ir ve tecrübe-i cedîdeyemütedâ’irmaʿrûz-ı teşekkürde etıbbâ-i saray-ı hümâyûncerrâhhâne-i ʿâmirehevâcesi ve Tpkapu hastanesi tabîbiKostantinnâmhazekinlisân-ı Fransavîdekalamealubtercemeitdirilen makalesi münevver müddeʿâ olduğundan tabîʿîşâyângörülmüşdür ..”

Galata Saray-ı Hümâyûnu 1254 senesinde baʿzıʿilâveler ile taʿmîr ve Avrupa’dan alât-ı hekimiye ve tıbbiye ve cerrâhiyeyimüstashibenhevâceler celbi dilerek fünûn-ı tıbbiye ispenciyariye ve cerrâhiyenin sene-i mezkûreevâhirinde yeniden taʿlîm ve taʿlîmineibtidâr ve salifü`z-zikrtabhâne ve cerrâhhânebirleşdirilübasâkir-i mansûre-i şâhâne ve tabʿiyevezîr-i destân-ı mülûkânelerinin idâme-i sıhhat ve ʿafiyetlerine ve ʿalel ve emrâzdanmasûniyetlerine ve henüz tensîk ve intizâm tahtına alınmış olan ordu-yıhümâyûnlarınihtiyacât-ı sıhhiyesine hıdmet itmek üzere mü’essisdârü`l feyz-i ʿalacedd-i emced hazret-i tâcdârîcennetmekân sultan Mahmud Hân-ı ʿAdlî hazretlerininnâm-ı meʿâlîitsâmınaizâfetle**[96]** “darü`lʿulûm-ı hekimiyye-i ʿosmâniye ve mekteb-i tıbbiye-i ʿadliye-i şâhâne” ʿunvân-ı ʿâlîsiyletevsîm olunarak kadr ve şerefi bir kat daha rehîn-i iʿtilâ olmuş ve 1255 târîhiyle müverrih hakke itdirilenmühr-i ser etıbbâ-yıcenâb-ı cihânbânîAbdülhak Monla’yatevdîʿ ve iʿtâbuyrulmuşdur.

Bi`l cümle alât-ı hekimiye ve cerrâhiye gibi nevâkıs ve ihtiyâcâtınıntanzîm ve ikmâl ve tedrîsâtının bir intizâm-ı tâmdaicrâsısûretiylebidâyette’essüs sayılmağa elhaksezâ görülen 1254 senesinde bu mekteb-i ʿalîninküşâdımünâsebetiylebi`laheremekteb-i mezkûr nezâretini de ihrâz eylemiş olan şuʿrâ-yıasırdan Ziver Paşa’nın tanzîm eylediği atiyyedekitârîh-i güzîn şu intizâm ve tekemmülün derecesini taʿyîn ve izhâra bir bürhân-ı metîndir.

Hazret-i Mahmud Han saltanat-ı pirâyenin(*)

Eylemiş zâtınşifâ-yısadr-ı millet girdkâr
Vazʿidüb dest-i himemnebz-i nizâmʿaleme
ʿAfiyetbahş oldu cesm-i mülküne evvel tâcdâr
Ol şehk-i kanunidir sâhib-i şifâ-yımuʿaddelet
İtmeye kanûn ve şifâ-yı bu ʿaliyeiʿtibâr
Saye-i ʿadlinde evvel-i hakân hikmet-i seyretin
Buldu emrâz-ı muzâlimdenrehâehl-i diyâr
Unsur-ı ahvâl dehrîeyleyüb teşrih-i tâm
Rebîʿ meskûn içre ʿıllet-i kavimdi evvel şehriyâr
Zât-ı pâkîdirilâc beri sâʿa-i ʿaleme
Hüsn-i tedbirle dermân geldi dehre aşikâr
Sarf idüb ol mâh şevket akçeler encem-i kadr
Kıldı bu tabhâneyimânendkerdûnistvâr
Öyle bir tabhâne kim bakrâtüstâd-ı hükm
Görse şâkird olmağa eylerdi anda intizâr
Hastagâne ta etıbbâ ide tertîb-i devâ
Takiʿalemde ola sıhhatle ʿıllet-i payidâr
(*) "Asâr-ı ZiverPaşâ"dan sahife 98
Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Tabîb bilir, düşünür, baʿzenmütereddid bulunur, şübhe …
[97]
Haşredek olsun şifâbahşcihân ol pâdişah
Eylesün dünya devâ-yı şevketiyle iftihâr
ʿAleme oldukça terkîb-i müferrehnusreti
ʿAvd-ı kahr asa advîsi ola meshûk-ı damâr
İki târîh-i mücevher söyledim itmâmına
Ol sebebden oldu züyûr-ı mısr aynı tâbedâr
"Mevkiʿinde kıldı ihyâpâdişâhatabhâneyi"
1254
"Fenn-i ebedân sâye-i şâhîde bulsun iştihâr"
1254 Tıbbiye-i Şâhâne'nin şu vechlebidâyette'ssüsündevezâ'if-i tedrise ve taʿlimiyenin Avrupa mekâtib-i tıbbiyesi derecesine îsâli…ittihâd ve ic`âsı muktezi tedâbîr ve ıslâhâtınmevkîʿ-i fiʿil-i tatbike konulması içün Viyana'dan (emrâz-ı dâhiliye ve serîriyât-ı

dâhiliye ve hâriciye) nâzır ve muʿallimiʿunvânıylacelb idilmiş olan doktor "Bernar"ınıslâhât-ı mukteziye husûsunda pek çok hıdemât bir güzîdesi meşhûdolmuşdur.

1255 senesinde câlis-i örnek hilâfet ve saltanat olan peder ve`lekhercenâb-ı hilâfet-penâhî Sultan Abdü`lmecid Han Gazi Hazretleridahîeser-i pedere imtisâlen bu dârü`l feyz-i ʿâlîninistikmâl-i esbâb-ı terakkî ve intizâmı mahsusunda ibzâl-i ʿinâyet ve ʿâtûfet buyurarak bir mükemmel nizâmnâmekaleme alınmışdır.

Doktor "Bernar" 1256 târîhinde Bursa kaplıcalarının menâfiʿ ve fevâʿid-i tıbbiyesi hakkında bir risâle ile 1258 de teşhis-i emraza dâ'ir" usûl-i darb-ı bâlîd ve semiʿbi`l vâsıta" nâm eserini ve 1258 târîhinde"düstûr-ı edeviye" ve "ʿilm-i nebâtat" nâmkitâblarınıtabʿ ve temsil itdirmiş ve binâ'enʿaleyhhıdemât ve vezâ'if-i fevkʿaladesi arasında kalemen de ibrâz-ı hüsnhıdmet ve gayretdebulunmuşdur.

Şu intizâm-ı tedris ve tekemmülden semerât-ı nâfiʿaiktitâfolunmağla 1259 târîhinde ilk defʿa olmak üzere huzur-ı lâmiʿalınurcenâb-ı pâdişâhîdebi`l cümle vükelâ-yıkirâm ve vüzerâ-yıʿizâmhâzır olduğu hâlde imtihân resmî**[98]**icrâ ve fünûn-ı tıbbiyede " doktorluk" ve ʿulûm ve ispenciyâriyede " üstâdiyet" ʿunvâniyleîcâb iden diplomalar tevzîʿ ve iʿtâ ve cem'ân "67" şâkirdden üçüne " merâtib-i kalemiye"denmünâsib rütbeler, on ikisine miralaylık ve kaimakamlık, otuz bir neferine binbaşılık, on beş neferine yüz başılıkrütbeleri tevcih ve ihsân ve sırmalı elbiseler aksa ve bu vechle kadar ve menzeletleriaʿlâbuyrulmuşdur.

Mektebin bir müddet kalîle zarfında gösterdiği asâr-ı terakkî ve emr-i tahsilde meşhud olan intizâm ve tekemmül Firdevs-aşiyân-ı müşârûnileyh hazretlerinin mahzûziyet ve memnuniyet-i tâcdârîlerini müstelzim bulunmuş vardevî-i hümâyûnlarınihtiyâcâtıkâfil ve fünûn tıbbiyenin her kısmında ihtisâs-ı tâm hâmil itmiş etıbbâ-yı askeriye yetişdirilmekamâl-i kudsiyetiştimâl-i şehinşâhîlerinden olduğundan 1262 târîhinde Viyana'dan doktor (İspiçir) celb buyrularak (mekteb-i tıbbiye-i adliye-i şâhânemuʿallim-i evveli) ʿunvânıylaistihdâm olunmuş ve mü'ahharan Viyanalı (Rigler) ve teşrih-i muʿallimliğinde (Parpuluk) nâmında bir muʿallimin yerine (Vardihler) celb ve taʿyînkılınmışdır; (Antuvan Kalya, Serandi,İstifanakiKostantin, Gasbar, Lahay, Vanzak Neva) vesâ'iredenmekteb-i tıbbiye muʿallimliğinde bulunmuşlardır.

Mekteb-i tıbbiye-i şâhânedetahsîlât ve tedrîsâtcamütevâliyenmeşhûd olan terakkiyât ve ıslâhâtmeyânında sıhhat-i ʿumûmiyeyehıdmet-i maksad maksadıyla 1262 de, "Dersaʿâdet'de kazaen ve mecrûhanveyâhudsebeb-i aherle fevti vukûʿ bulan eşhâsınşerʿme'mûrlarıtarafından keşficrâolunmakda iken fakat meyyitin hâl-i

hâzırınıgörebilübsebeb-i mevti ne idüğünümücerredetıbbâmuʿâyenesinemuhtâc olduğu nazar-ı dikkate alınmağla bu misüllü telef nefes vukuʿunda taraf-ı şerʿden gidecek meʾmûrlar ile beraber müteʿaddid ve hâzik bir tabîb celbe ile usûl-ı tıbbiyeye tevfîkânsebeb-i fevt hakkında tedkîkâtîfâsı ve biʾletrâfiʿlâm olunması husûsununusûl-i ittihâzı" ve "etfâl ve evlâd-ı memleketin çiçek ʿılletindenvikâyeleriiçünmevâkiʿ-i adîdedeaşı aşılamak üzere müstevfî maaşlarla tabîb ve cerrâhlartaʿyîn kılındığı gibi boğaz içine de mâhı altı yüz guruş kira ile çifte bir kayık tutularak bir tabibin keşt u güzâr itmesi" kararlaşdırılmasıve "aşı **[99]** maddesinin vesâʾir-i fünûn-ı tıbbiye ve cerrâhiyeninusûl-i ʿilmiye ve ʿameliyesiöğretdirilmek ve müddet-i muʿayenesi zarfında kesb-i mahâret ve maʿlûmâteyledikden sonra memleketlerine iʿâde ile hemşehrilerineicrâ-yıhıdmet ve kendülerinceistihsâlsermâye-i menfaʿat eylemek ve isnân-ı askeriyeye vâsıl olduklarında kurʿa-i şerʿiye-i askeriyeye dâhil olmayubmücerred sâye-i merhamatvâye-i cihânbânîdeaksâm-ı muharrerededen her hangi birini tahsil ile bir minvâl-i maʿrûz-ı memleketlerine iʿâde kılınmak üzere eyâlâtveelviyekazalrındanmüstaʿid ve zeki ve birkaç hatm-i şerîf eylemiş ve seneleri on üçden nihâyet on sekize kadar olarak peder ve madrlerininrızâsıylamüketteb-i tıbbiye-i şâhâneye ikişer çocuk gönderilmesi husûsununbiʾl cümle eyâlât-ı vülât-ı ʿazâmınataʿmîmeniş'ârına" irâde-i ʿulviyetifâde-i hazret-i pâdişâhîşerefsâniholmuşdur.

1262 senesi Şaʿbân-ı Şerîfinde de kaʿide-i merʿiyyesivechle doktorluğa kesb-i istihkâk iden müstaʿidân-ı şâkirdânın huzur-ı lâmiʿun-nur-ı hazret-i hilâfet-penâhîde imtihanlarının icrâsıhusûsunairâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-sâniholmuş ve saʿadetlühekîm başı efendi hazretleri delâleti ve ümerâʾimevcûdemaʿrifetiyleimtihânlarbiʾlicrâtahsilâtvakʿa ve müktesebât-ı ʿilmiyeleri ve her biri tanzîmâtımatlûbevâsılolmasındanibrâz-ı mahzûziyet-i seniyye buyrularak isbat-ı ehemmiyet ve ibrâz-ı kâbiliyet ve istiʿdâd iden müntehi şâkirdân doktorluğa tahsil-i meʾzûniyet eylemiş ve ʿalâvechüʾlmuʿtâd her birine yakası işlemeli fracalar elbisesiyle beyneʾlakrânkesb-i şeref ve mefharet eyledikden sonra kendülerine depolama ve ketb-i tıbbiye tevdîʿ ve ihsânbuyrulmuşdur. 1262 senesinde, Dersaʿadetʾdeicrâ-yısanʿat iden islâm ve reʿâyâ ebelerin mekteb-i tıbbiye-i şâhâneyedevâm ile kâbilelik hakkında maʿlûmât-ı lâzımeyi iktibâsidüb usulü vechlebiʾlimtihân ve biʾt-tahlîficâzetnâme almaksızın ebelik itmelerine katʿan ruhsat virilmemesikarârgîr olmuş ve husus-ı mezbûrbiʾl cümle mahallâtaiʿlân ve teblîğ idilmiş ve karâr-ı mezkûretevfîkântedrısâtabiʾlmübâşere 1264 de iki sene devâma mecbur tutulan

kabilelerden bi`limtihânisbât-ı ehliyet idenlerineicrâ-yısanʿatameʿzûniyetlerinimüşʿirşehâdetnâmeleriʿtâolunmuşdur. Târîh-i mezkûredeniʿtibâren memalik-i ecnebiyede tahsil idübde memalik-i mahrûse-i

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Mutatabbib ne kadar yalan söylerse o derece ahalinin rağbet…

[100]şâhânedeicrâ-yıtebâbet eyleyecek etıbbanın "Kollukyum" dinilen ve fünûn-ı tıbbiyenin kâffe-i şuʿubâtıhâvîolub teşrih ve fenn-i vülâda ve tecârüb-i serîriyye-i dâhiliye ve hâriciye ve fenn-i tedâvîyedâ'irmesâ'il-i üzerine icrâ kılınan "müşâvere-i tıbbiye" ve eczâcılar da fünûn-ı ispençiyariyeyemüteʿallik-i kimyâ ve usûl-i tertîb-i edeviye ve müfredât-ı tıbdanʿibâret "müşâvere-i ispençiyariye" imtihânınıvirerekisbât ve iktidâridenlerineruhsatnâmevirilmişdir.

1264 senesinde , Beyoğlu'nda zuhur iden harîk-i hâ'iledemekteb-i tıbbiye-i şâhânenin kısmen muhterik olması cihetiyle şerefsânih olan irâde-i seniyye-i mülûkânemuktezâ-yımünîfi üzere humbarahâne-i ʿâmire kışla-i hümâyûnubaʿzıtaʿmirâteczâsıyla muvakkaten mekteb-i tıbbiyeye tahsis idilmiş ve şâkirdân ve me'mûrîn oraya nakl ve ikâmeitdirilerektedrîsâtadevâmolunmuşdur.İşte şu harîkhâ'iledemüktesibin bir çok defâtir ve kuyûdâtı ve alât ve edevât-ı hekimiyesimuhterik ve nâbûdolmuşdur.

1265 de "memalik-i mahrûse-i şâhânedevâkiʿ olan mevâd-ı mühimme-i tabiye ve kezalik Avrupa cerâ'id-i tıbbiyelerinden terceme olunmuş mesâ'il-i nâzike-i hekimiye ve hevâdis-i nevʿıye-i ʿimiye ile yalnız hekimliğe müteʿallikbaʿzıeczâ-yıtabıbe ve alât-ı cerrâhiyeninneşr ve iʿlânındanʿibâret olmak ve Avrupa tarafından tevârüd iden kutular ve şişeler ve kiseler derûnunda edeviye-i merkebe ve müfredeninkavâʿid-i kimyâ üzere hal-i ve terkîbini ve menâfiʿi ve istiʿmâliniiʿlân eylemek üzere (vekâyiʿ-i tıbbiye)nâmıylalitoğrafyadestgâhında ayda bir defʿa iki ve dört sahifeden mürekkeb bir varaka-i tıbbiyenin tabʿ ve temsiline irâde-i hazret-i hilâfet-penâhîşerefsâdırolmuşdur."

1266 senesinde, mekteb-i tıbbiye-i şâhâneninnizâm ve intizâmı ve tedris ve tederrüs olunan fünûnunsuhûlet-i tahsili vesâ'ilinin ve sıhhat-i ʿumûmiyeyetaʿalluk iden baʿzımevâd ve husûsât-ı tıbbiyenin bi`l müzâkere istikmâl-i icrâsı zımnında bâ-irâde-i hazret-i pâdişâhî bir meclis teşkil buyrulmuşdur.

Eczâcılıksanʿatınınicrâsıhakkında bidâyeten 77 madde üzerine 1267 senesinde bir nizâmnâme kaleme alınarak merʿiyet ahkâmına irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhi şeref-müteʿallik buyrulmuş ve on iki sene sonra **[101]**taʿdilât-ı icrâsı ve baʿzı ahkâm-ı nizamiyenin yeniden derc ve ʿilâvesiyle ikinci defʿa olmak ve düstûru`l amel tutulmak üzere diğer bir nizâmnâmeneşr ve iʿlânkılınmışdır.

1668 târîhinden biri mekteb-i tıbbiye-i şâhânedebilâmaʿâştaʿlîmʿilm-i emrâz-ı dâhiliyeye sarf-ı mesâʿî gayret itmiş olan Fransa Devleti tebʿasından ve hezâk etıbbadan doktor (Fovol) e 1271 senesinde üç bin guruş maaş ve on erzâk ve iki yem şiʿartaʿyînâtıiʿtâsınairâde-i lutfʿâde-i hazret-i şehriyârî şeref-müteʿallikbuyrulmuşdur.

Resim: (TemurkapudakâʾinMekteb-i Tıbbiye-i ʿAskeriye-i şâhâneKimyâhane AslmektebDaiʾlseklebAmeliyâthânesiFaculteImperialemilitaire de medecine)

1273 de , takvim hâne-i ʿamire musahhihi ve elyevmvakʿanüvissemâhatlü Lutfi Efendi Hazretleri takvimhâneme'mûriyetinehâlel gelmemek ve evkât-ı muʿayenesinde haftada üç gün mektebe devâmiderek Türkçeye terceme olunan ketb-ı tıbbiyenin ıslâhve tashihine ve vekâyiʿ-i tıbbiyenin tertîb ve inşasına ve müşârûnileyhintaʿrîf ve irâ'eideceğivechleşâkirdânahergün Türkçe ders virmek üzere Mehmed Arif (ki elyevmmekteb-i tıbbiye-i şâhânematbaʿasımüdîridir) ve Şevki Efendiler lisân-ı Türki hevâceliğineme'mûridilmişdir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Mutabtib bildiğini bilmeli, öğrenmediğini öğrenmiş zan eyler.

[102]((Mektebi tıbbıye-i şahanede tahsili fünunutıbbıye eden şakirdanmüste'idanın derece-i tahsil ve liyakatlarıavrıpacada bil imtihanı nümayan olmak üzere 1263 tarihindeemrü ferman hümayun hazreti padişahı ile viyanaya gönderilmiş olan beş tabibin 1846 tarihi miladisinde viyana darülfünunu tıbbisinde esatize-i fenni tababet ve sair erbab hüner ve marifetten müteşekkil meclis imtihanda isbatı ehliyet ve liyakat etmişlerdir.)) ……

[103] Mekteb-i tıbbiye-i mülkiyenin te'sîsi ile hâsıl olan tecrübe sâyesinde, mekteb-i tıbbiye-i askeriye-i şâhânede de tebâbetinlisân-ı Türkî üzere tahsili mümkün olacağı meydan-ı bedâheteçıkdığından 1286 senesinde ser-etıbbâ-yışehriyârî Salih Efendi'nin ikincidefʿanezâretindemekteb-i tıbbiye-i askeriyede ol vech ile tahsil ve tedris idilmesi hakkında irâde-i pâdişâhî şeref-pirâ-yı sudur olmuşdur.

Fünûn-ı tıbbiyenin lisân-ı Türkî üzere tedrîsıslâhât tıbbiyenin vazʿına mütevakkıf bulunduğu nazar-ı dikkate alındığından daha pek çok evvelleri isimleri ila ahirü`z-zamanlisân-ı hürmetle yâd idilmeğesezâbaʿzıetıbbâ-yıʿosmâniyenin himmet ve gayreti ile "lugât-ı tıbbiye"nin tertibine başlanmış ve üç sene süren mesâʿivefîre ve ikdâmât-ımütevâliye sâyesinde itmâmına muvaffak olunmuşdur.

Etıbbâ-i muhtereme-i mezkûreninbihakserefrâzânından "merhum Aziz İdris Bey"diyorki : "Memleketimizde ʿulûm-ı tabiʿiyyeninintişârıketb-i ʿulûm-ı tıbbiye-i nâfiʿânınlisân-ı mâdirzâdımız olan Türkçe'ye nakli ile olacağına yakîn hâsıl itmiş isek de ne çârekiʿulûm-ı mezkûreyeʿâ'idlugât ve ıstılâhât-ı lisânımızdamefkûd olduğu ve bu ise yakîn vakte kadar mesâ'il-i ʿulûm-ı tıbbiye ve tabiʿiyyeden biri sûret-i ʿilmiye ile musavver

olmak üzere lisân-ı latîfü`ledâ-yıTürkî'yenakl olunamamasına sebebi düğü ve şu matlubnetîceü`lhayri husûle getirmek içün evvel emirde lugât-ı ʿulûm-ı tıbbiye ve tabiʿiyyenin lüzumu rehin îkân meclis olmağlaaʿzâyı meclis-i müttehidâne "Nitsin"nâmlugât-ı tıbbıyeninhâvî olduğu elfâz-ı ʿulûm-ı tabiʿiyye-i efrenciyemukâbililugât-ı tıbbiye vazʿ ve taʿyîn itmek üzere mütevağğil oldular. İşbu kitâbaʿzâ-yıcemʿiyyet üç sene çalışmağla vücuda gelebildi. Eser-i mezkûr sûreten ve hacmensagîr ve nâçiz görünüyorsa da hakikâten ve maʿnenʿâlî ve kebirdir; çünki ket-i ʿilmiye-i tabîʿiyyematlûb olan şakk-ı vâhid üzere terceme olunarak madde-i vâhideyibi`l cümle ketebde kelime-i vâhide ile edâitdirmeğe kâfi destur olacak; öyle bir lugât-ı kitâbîeyâdi-i mütercimînde bulunmaz ise matlubun hakkıyla hâsıl olmayacağı aşikâr."

Mekteb-i tıbbiye-i şâhânedetedrîs olunan fünûn tıbbiyenin kâmilen Türkçe

[104]takrir ve tedrîs olunması ile beraber tercemehusûsunda ve hevâcelikdeistihdâm kılınmak üzere beher sene müstaʿidândan ve lisân-ı gazabü`lbeyân-ı ʿosmânîyevükûf-ı tâmî bulunan etıbbadan ikişer kişinin iki sene müddet ile Avrupa'ya gönderilmesi hakkında şeref-sudûr buyrulan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhîyeimtisâlenelyaʿbüde`n-nûr, ilbâs, Bahaüddin İzzet, Nuri Kenʿân,Mazhar Süleyman, Behçet Ata, OhannesİstepanDimestokol, Abdi Süleyman, Şakir Selim, Feyzullah Hasan, Dika, İbrahim Yusuf, Osman Hasan, Covanni, Ömer Abdullah, KostiZahari, Hayreddin Mustafa, Haydar Kamil, Naim Hasan vesâ'ire efendiler iʿzâm kılınmış ve lüzum iden keteb-i tıbbiyeyi Fransızca'danTrkçe'yetercemeidenlerekitâbın cesametine ve hâvîolduğu fennin suʿûbetine göre mükâfât nakdiye ihsân buyrulacağı vaʿd ve nebşîr buyrulması sâyesinde bir çok kütüb-i cesime-i tıbbiyenin tabʿ ve temsîliteyessürnümâ-yı husûl olmuşdur.

Fünûn-ı tıbbiyenin Türkçe takrir ve tedrîs sâyesinde bir lisân-ı fenn-i osmânî meydana gelmiş ve bu vechlebir çokkütüb-i tıbbiye ve fenniye meydân-ı intişârevazʿolunmuşdur. Bugün kütüb-i tıbbiye ve fenniyeninsuhûlet-i nakl ve tercemesi velev noksan olsun vazʿidilenıstılâhât sâyesindedir.

1289 târîhine kadar tedrîsâtaTimurkapudaki kışlada devam olunmuş ve bi`laheremekteb-i Galata Saray-ı Hümâyununa nakli dilerek iki sene müddetkadar orada kaldıktan sonra 1291 târîhindetekrârsunûf-ı harbiye-i tıbbiye-i şâhâneTimurkapu'davakiʿ şimdiki kışlaya nakl idilmiş ve sunûf-ı iʿdâdîbi`t-tevhîdkalelideki kışla-i hümâyûnagönderilmişdir.

Mekteb-i tıbbiye-i şâhâneninbidâyet-i te'essüsden biri an beanmeşhûdbâsîre-i iftihâr ve mübâhât-i olan terakkiyât-ı mütetâbiʿa cümlesinden olarak memalik-i mahruse-i

şâhânede meskûn bi`l cümle tebaa vezir destan-ı mülûkânenin (çiçek ʿilleti) gibi bu maraz-ı müstevli-i dehşettenâkdan hıfz vasiyânetiesbâb ve vesâ'ili ancak taklîhcederîʿameliyâtının icrasına ve binâ'en aleyh her ferdin aşılı bulunmasına muhtâcolmağla husus-ı mezbûr hakkında bi`t-taʿallümkesb-i maʿlûmâtidenlere 1290 târîhindeniʿtibârenbaʿde`limtihân "aşıcılık" şehâdetnâmesi ve 1296 târîhindemine`lkadîmDersaʿâdet'deicrâsısanʿat

Emsal-i tıbbiye ve hekimiye: Terkîbi meçhul alâcıkahâli arasında iʿtibâri ziyadedir.

[105] iden on nefer Kırıkçıyame'zûniyetimüşʿirbi`limtihânruhsatnâmelervirilmişdir. 1295 târîhindehâricden dişçilik sanʿatınınicrâsı hakkında mürâcaʿatidenlerebi`limtihânşehâdetnâmevirilmişdir.

ŞehriyârFelatun hikmet-i padişâh bu ʿalîsîret-i velîniʿmet-i bîminnetimizşevketlükudretlü efendimiz hazretlerinin ʿahd-ı güzîn-i hilâfet-penâhîlerindetabâbetemr-i mühimine fevk`âlʿâde ehemmiyet virilerek ordu-yıhümâyûnlarıihtiyâcâtınıkâfil ve tebâbetinşuʿûbât-ı ʿadîdesindeihtisâs ve resû-ı tâmıhâ'izetıbbâyetişdirilmiş ve kâffe-i tebaa vezir destân-ı hümâyûnlarının sıhhat ve selâmetlerini vikâye ile mükellef mecâlis-i sıhhiye, hey'at-ı teftişe-i sıhhiye te'sîsbuyurulmuşdur.

1302 senesinde, o zamana kadar ilâc ve devâsı bulunamamış olan kuduzʿıllet-i müdhişesinin (Pastör) usulünce tedâvisiiçünParis'dete'sîs kılınacak "Dârü`ameliyât"ınemr-i inşasına medâr olmak üzere ihsân buyrulan meblağı ve mesâʿI ve ikdâmât-ı mütevâliye ve keşfiyât-ı fenniye-i ʿadîdesiyle cümle erbâb-ı fenni kendisine minnetdâr bırakan Mösyö Pastöreli-ecli`t-teşvîkve`t-taltîfiʿtâ buyrulan nişân-ı ʿâlîyibi`z-zâtteslîm eylemek ve şu usûl-ı tedaviyi tahsil ve iktisâb itmek üzere serîriyât-ı dâhiliye muʿallimi mirliva saʿâdetlüZuirus Paşa'nın riyâsetinde bir hey'et-i tıbbiye iʿzâm olunmuş ve hey'etinʿavdetinde "dâ'i`lkelp"ʿameliyâthânesite'sîs ve idâresimuʿallimZuirus Paşa'nın iktidâr ve hazakatine tevdîʿ buyrularak bunca marazâ bir mevt hüvelnâkdan tahlis kılınmışdır.

Gerek hâricdenidhâlolunub gümrüklerden geçen ağdiye ve edeviyenin gerekse dâhil-i memleketdeistihsâl kılınan mevâdın saf ve hâlis olub olmadığını meydana koymak ve bu vechletağşîşâtın önünü alarak sıhhat-i ʿumûmiyeye bir hıdmet eylemek ve îkâʿ olunan cinâyetintedkîkindebaʿzıeşyâ ve mevâdıntahlîli ile ceht-i ʿadliyeye bir meşʿale-i hakikat ibrâz ve irâ'e itmek üzere mükemmel bir " kimyahâne" te'sîsbuyrulmuşdur.

[106] Sâye-i hazret-i hilâfet-penâhîdemekteb-i tıbbiye-i şâhânece bir hayli ıslâhât ve terakkiyât husûl bulduğu gibi " Darü`lʿulûm-ı hekimiye"nin Avrupa mekâtib-i tıbbiyesi

derecesine îsâlîmatlûb-ı ʿâlîolmağlabi`laheremuʿâvinlik ve muʿallimlik vazife-i muʿtenâsındaistihdâm olunmak üzere ezkıya ve müstaʿidân-ı etıbbadan bir haylisi ikmâl-i tahsîlât ve ʿameliyât ve iktisâb-ı hususiyet içün Avrupa'ya iʿzâmkılınmışdır. Bugün muʿallim ve muʿâvinerden Cemil, Şefik, Hamdi Paşalarla muharrir-i ʿacz (Doktor Besim Ömer) ve Nureddin, Celal İsmail, Fahri, Salih, Celal Muhtar, Rıfat Hüsameddin, Esʿad, Ahmed Fehim, Ali Rıza, RaşidTahsîn, İsmail Derviş Bey efendiler bu cümledendir.

Resim: (*SerîrpatHâriciye ve CerrâhiyeCliniquechirurgicale)*

Tabâbetinmuhtâc olduğu vesâ'il-i terakkiyeninbaşlucasıtedrîsât-ı ʿameliyeserîriyât olduğundan 308 senesinde mektebcivârında yeniden mükemmel bir "seririyât-ı hâriciye" ve dâhiliye" ve "ayniye" inşa kılınmış velev küçük ilk olmak üzere bir " seririyât-ı vilâdiye" te'sîsolunmuşdur. Cerrâh-ı şehir Ferik saʿadetlü Cemil Paşa Hazretlerinin iktidâr ve hezâkatlerinetevdîʿ olunan serîriyât-ı hâriciyede memalik-i mahrûse-i şâhânedeicrâidilmek şöyle dursun şimdiye kadar ismi bile işidilmeyenʿameliyât-ı mühimmeicrâ**[107]** kılınmış ve bu sâyede bir hayli operatörler yetişmiş olduğu gibi muʿallim-i fen-i kehâlʿizzetlüEsʿad Bey'in zîr-i idâresinde bulunan serîriyât-ı ʿayniyede her gün bir eser-i terakkîmüşâhede idilmiş ve bu muharrer-i ʿaczin (Doktor Besim Ömer) me'mûr buyrulduğu serîriyât-ı vilâdiyededе- vüsʿati ile gayr-ımütenâsib bir sûretde-tevlîdâtvukûʿa gelmiş ve ʿameliyât-ı vilâdiyeicrâ olunmuş ve bu sâyede şimdiye kadar tullâb-ı tıbbın mahrûm bulunduğu şuʿbe-i tıbbiye-i kabâlededenisbetenasâr-ı terakkîgösterilmişdir.

Mine`l kadim " telkîh-i cederî" ʿameliyâtı insandan insana nakl-i usûlü ile icrâkılınmakda ve îcâbında Avrupa'dan topları celbolunmakda iken 1310 senesinde ihtiyâcakâfî buzağı mayası aşısı istihsâl

Resîm(Dahiliye yatış yeri resmi)

Serîriyât-ı Dâhiliye

Cliniqueinterne.

Kılınmak üzere bir "telfihâne" te'sîsemr u fermân buyrulmuş ve bugün bu sâyede kâffe-i nüfûs-ı ʿosmâniye çiçek gibi bir maraz-ı müdhişeden halâs olmakdabulunmuşdur.

Etfâlebisûret-i hünerîzânede savletle şuʿle-i hayatlarını bilâemân şimdiye kadar itfâ'i iden kuş palazına karşukeşf olunan serumun memleketimizde istihzârî bu sayede evlâd-ı vatanın te'mîn-i sıhhat ve ʿafiyetimaksad-ı hayrmirsadı ile Paris'dePastördarü`lkeşfiyâtında yetişen erbâb-ı **[108]**istihsâdan (Doktor Mösyö Nikol) celb olunmuş ve mümâileyhin taht-ı müdîriyet ve nezâretinde "Bakteriyolojihâne"

te’sîsidilerekkâfî derecede serum istihzârkılınmakda ve müsteʿidân-ı etıbbâdan bakteriyoloji fenninde bir hayli mütehassıs yetişdirilmebulunmuşdur.

Memâlik-i ecnebiyenin her tarafından gümrüklere mevrûdeşyâ ve mevâdın bir sûret-i muhakkakânedemuʿâyenesiiçün gerek evvelce te’sîs buyrulmuş olan mekteb-i tıbbiye-i şâhâne-i kimyâhânesinde çalışmak gerekse gümrüklerde tahlîlât-ı bastıta ve evveliyede bulunmak üzere fenn-i kimyâtahsîliiçün İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya’ya müstaʿidân-ı etıbbâdanbaʿzılarıgönderilmişdir.

Ordu-yıHümâyûnlardaveyâmüteʿaddid hastanelerde “tımarcılık” hıdmetinde

Resim: (*Seririyât-ı 'ayniyeCliniqueophtalmologique)*

Bulunubbi`limtihân “ cerrâhlık” şehâdetnâmesiahzemiiçünmürâcaʿatidenlerintârîhinden beri istidʿâlarıvechleimtihânlarıicrâ ve isbât-ı ehliyet ve kifâyetidenlerine “küçük cerrahlık şehâdetnâmesi” iʿtâkılınmakda iken sâye-i meʿâlivâye-i hazret-i tâcdârîde günden güne etıbbâ-yı mülkiyenin tezâyüd ve terakkîsi ile vilâyet-i şâhânenin her mahalline belediye etıbbâlarıtaʿyîn kılınmış ve etıbbâ-yı askeriye meyânında da muktedir operatörler yetişmiş olmağlamüktesebât-ı ʿilmiyeleri pek mahdûd olan ʿadî cerrahların **[109]**icrâ-yıimtihânlarıisʿâf-ı mes’ulleri cihetine gidilmesi muvafık olmadığından 1311 senesinden iʿtibâren müddet-i medîdehastahânelerdetımarcılık ile îfâ-yıhüsn-i hıdmet itmiş ve okuyub yazma öğrenmiş olanların imtihanına ve ibrâz-ı iktidâridübşehâdetnâmeahzidenlerinhıdmet-i askeriyede istihdâmınamakâm-ı ser-askeriyeden tevârüd iden tezkire üzerine karar virilmişdir.

Elyevmmekteb-i tıbbiye-i şâhâneittihâz olunan kışlanın kifâyetsizliği ve bu fenn-i celîlü`lkadr ile nisbetsizliği cihetle Haydarpaşa’da gayet mükemmel ve metîn ve memalik-i sâirede bile emsâli ender bir mekteb inşasına mübâderetidilmiş ve inşallah bir iki seneye kadar itmâmıme’mûl-i kavîbulunmuşdur.

Resim: (*Haydarpaşa’da inşa olunmakda olan mekteb-i tıbbiye-i şâhâne NouvelleFaculteimperialeMilitaire de Medecine a Haidar-Pacha)*

1312 senesinde tedrîsât-ı tıbbiyenin bir kat daha ıslâh ve tanzimi ve fünûn-ı mühimme-i tıbbiyenin teshil-i taʿlîmiile şâkirdânınbihakk-ı iktisâbmaʿlûmât itmeleri içündoktorü`r-rachbaʿzıtaʿdilâticrâ idilmiş ve tebâbetin erkân-ı esâsiyesindenmaʿdûd olan teşrih ve fizyoloji gibi baʿzı derslere daha bir dikkat ve ehemmiyet virilmişdir.

[110] Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâneninıslâh ve ikmâl-i tedrîsâtıyla memalik-i ecnebiyedeitmâm-ı maʿlûmâtaistiğnâbahş olacak bir surete vazʿı zımnında Almanya’dan Mösyö (RoberRider) nâmında bir muʿallim ve Doktor (Dayke) isminde bir muʿâvincelb

idilmiş ve Gülhane'de vâkiʿRüşdiye askeriye binasının hastahâne hâline tahvili ve tıbbiye-i şâhânedenneş'et iden etıbbaya tatbîkât-ı ʿameliyeiçünmekteb ittihazıyla muʿallim-i müşârûnileyhinʿuhde-i ehliyet ve idâresinetevdîʿi ve kendisinin " GülhâneSeririyâtHastahânesimuʿallim ve müdîri" ve mekteb-i tıbbiye-i şâhâne müfettişi" 'unvânıylatevsîmihuûsunairâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-sânihbuyrulmuşdur; işbu hastahâne Avrupa hastahâneleriderecesinde mükemmel ve muntazamdır.

Resim: (*Ameliyat Mektebi ittihâz olunan Gülhânehastahânesi/HopitalGulhane)*

Mekteb-i tıbbiye-i şâhânede tahsil ve diploma ahz ile altı yedi sene evvel Berlin'e iʿzâm kılınan ve ora mekteb-i tıbbiyesinden de icâzetnâme alan ez-kıyâ-i etıbbâ-yıOsmâniye'denZiyanur'u Süleyman Nuʿman, Asaf Derviş, Kerim Sebâti, Eşref Ruşen Beyler gibi erbâb-ı ihtisâs ve iktidâr-ı Zeyd Efendi hazretlerinin maʿiyyetinevirilerek Gülhane Hastahânesineme'mûrbuyrulmuşdur. İktidâr-ı ilmiyesiyle bihakkın temeyyüz iden saʿâdetlüReyder Efendi Hazretleri faʿaliyet-i mücesseme ıtlâkına da sezâolmağla bir tarafdan Haydarpaşa'da inşâkılınmakda olan mekteb-i tıbbiye-i şâhâne ve seririyât inşaatına nezâretitdiği gibi diğer cihetden mektebin tamamıyla hitâm ve küşadından iʿtibârenmevkîʿ-i icraya konmak üzere bir ders

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Kesâleti seven serveti sevmez.

[111]programıtertîbeylemişdir. Müşârûnileyh tarafından takdim olunan ders programları bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî teşkil kılınan komisyon canibinden tasvîbidilmişdir. Kendileri de dâhil olmak üzere ders nâzırı MirlivâsaʿadetlüMahmud Paşa ve muʿallimînden Mirliva saâdetlü Mazhar ve Hayreddin Paşalar hâzerâtındanmürekkeb işbu komisyon tarafından tasvîbolunan programda iʿdâdî-i tıbbî beş sınıfa iblâğ ve üç ilk sınıflarda haftada 24 ve diğer iki sınıfda 30 defʿadan ve her ders kırk beş dakikadan ʿibâret olmak üzere her sınıfa Fransızca ve Almanca, nebâtât ve hayvanât, jimnastik ve üçüncü seneye hikmet ve kimyâ-yıibtidâ'î ve son iki seneye de kimya-yımaʿdenî ve uzvî ve tabakâtü`l arz idhâlidilmişdir. Bu hâlde iʿdâdiye talebesi beş sene mütemadiyen hayvanât ve nebâtâtve jimnastik tahsil edeceklerdir. İʿdadiyenin son iki senesi Haydarpaşa Mektekibitdikden sonra oraya naklidilecekdir. Mekteb-i tıbbiye-i şâhânede müddet-i tahsiliye beş seneye tenzil ve haftada 30 defʿadanʿibâret olmak üzere ilk üç senede Fransızca ve Almanca ve eski programda bulunmayan "neşvünemâ-yı beşer", "fenn-ı ispenciyârî", "jimnastik", "usûl-i karʿ ve ısgâ'i" tahlil-i kimyevî-i hurdebîni", " teşhis ve tedâvi-i elektrikî", "sargı ve masaj", "muʿâyene-i çeşm-i bînive mihrâk-ı ʿayn" ,

“da’ü`lkelp” şuʿubât-ı tıbbiyesi ayruca ders suretinde tedris olunacaktır. Son iki senede kâffe-i serîriyât-ı muhtelife ile teşrih-i nâhiyevî, tıb kânunu, emrâz-ı dâhiliye ve hâriciye ve hasta nakli ve fenn-i cerrâhî-i mecrûhîn vardır. Nazırı fenn-i kabâle yerine haftada beş defʿaseririyât-ı velâdiye ve nisâ’iyyekâ’imolmuşdur. Bu program mûcebinceiʿdâdiyede her sene-i tedrise hitâmındaimtihânlaradevâmidilecekdir. Mekteb-i tıbbiye-i şâhânede sene-i tedrise hitamındaki imtihanlarla doktora imtihanlarından sarf-ı nazar idilmiş ve bi`lʿumûmimtihânların üç defʿadayaʿnî birinci imtihânın tıbbiye-i şâhânede ilk iki sene hitâmında ve ikinci imtihânın üçüncü sene hitâmındaʿamelî olarak ve dördüncü ve beşinci senelerin hitâmında dördüncü ve beşinci senelerdeki kâffe-i tedrîsâtdan ve tahsil idilenbi`l cümle fünûndanʿamelî ve nazarî icrâsıkarârgîrolmuşdur.

[112] Taklîh-i cederîʿameliyâtınınesâsentabîbler tarafından icrâsımuvafık maslahat ise de etıbbanın mikdârı memalik-i şâhâneninihtiyâcât-ısıhhiyesi ile mütenâsib ve binâ’enʿaleyh bu gibi teferruʿât ile uğraşacak derecede bulunmamasına mebni memalik-i mahrûsenin her tarafına “aşı me’mûrları” iʿzâmkılınmakda ise de bunların müktesebât-ı ʿilmiyeleri pek mahdûd olduğundan mukaddemâtʿulûmu tahsil itmiş olanlardan senevî on beş yirmi şâkird alınarak üç dört mahdevâm ve tahsil eylemek ve taleb olundukça cihât-ı muhtelifeyeiʿzâm kılınmak üzere telkîhânede bir dershâneküşâdıhusûsuna 7 Mayıs sene 314 târîhindeirâde-i ʿinâyetʿâde-i pâdişâhîşerefsâdırolmuşdur.

Ebelerin esâsen vazifesi fenn-i kabâleninbâ-husûs cihet-i ʿameliyesinebi`lıttılâʿesnâ-yıtevlîdde lohusaya ve esbâ-ı muhtelife te’sirinde kalan nevzâde bakmak olduğu hâlde maʿa`t-te’essüf ebelerimiz yalnız fenn-i kabâleninbaʿzıcihât-ı fenniye ve nazariyesini devâmitdikleri iki sene müddet zarfında şöylece ağızdan belleyebilmekde ve maʿlûmâtları kulak dolgunluğuna münhasır kalmakda ve halbu ki meselâ mizânü`lharâreistiʿmâli gibi baʿzıvesâ’it-i mühimmeyemürâcaʿatdanve`l hâsıl asıl vazifeleri olan hastaya bakmak iktidarından külliyen bîhâberbulunmakda olduklarından hem bu yolda kendilerine ittihâzidecekleri tariki irâ’e ile fenn-i kabâleyidahâ mükemmelen tedris eylemek hem de iktizâsındaʿadetâ hasta bakıcı gibi de kullanmak üzere fenn-i kabâledengayrı “hastaya bakmanın cihât-ı nazariye ve ʿameliyesi” nâmında bir ders teşkil ve devâmitdikleri iki sene müddet içinde fenn-i kabâle ile birlikde tedris idilmesi ve memalik-i ecnebiyede münteşir aşardan bi`listifâdenezâret-i ʿacizânemizde (muharrer-i ʿâciz: Besim Ömer) münâvebetenmuʿâvin beklere bi`lihâle iki sene nihâyetinde fenn-i kabâle ile birlikde hastaya bakmak usulünde imtihân olunarak ellerine bir de “hastaya bakıcı” şehâdetnâmesivirilmesihusûsunda muharrer-i ʿâcizin takdim eylediği lâyiha ders-i

nezâret-i behiyyesiyle, meclis-i sıhhiye-i ʿumûmiyeden ve ʿumûmmekâtib-i askeriye-i şâhânenezâret-i celîlesindentasvîb buyrulmuş ve sâye-i hazret-i pâdişâhîde 1316 senesi martından iʿtibârentedrîsâtamübâşeretidilmişdir.

[113] ve [114] sayfalar eksiktir

[115]eylemişdir. 1296 de reʾisüʾlʿulemâʿunvânıylakadrıaʿlâ buyurulmuş olan Abdülhak Efendi 1270'de

Resim: (*Merhûm Salih EfendiVefât itmekle Sultan Mahmud türbesine defnolunmuşdur)*

Göz yevm-i cihandan aç göz ki dem gelür geçer

Sen göz yumub açıca bu ʿâlemgelür geçer

[116]İsmail Efendi 1231'de reʾisüʾletıbbâ-i sudûrdan Abdülhak Efendi'nin vukûʿ-ı infisâliyleriyâset-i etıbbâ-yışehriyârî ve mekteb-i tıbbiye nezâreti rütbe-i sâniyeashâbındancerrâhhânemüdîr-i sâbıkı

Sakızlı İsmail Efendi'ye tevcih ve hıdemât bir güzîdesi lütfen takdir-i hümâyûn-ı mülûkâne buyrularak ʿaleʾt-tedrîc kat-ı merâtib ile rütbe-i bâlâ ve 1264 de rütbe-i vâlâ-yıvezâret ile kadrî tebcil olunmuşdur.

Abdülhak Efendi Hazretleri 1264 de İsmail Paşa'nın Umûr-ı NâfiʿaNezâreti'ne ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye aʿzâsındanmaʿdûdiyetihusûsunairâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-müteʿallikolmağla yerine sudûr-ı ʿazâmdanve meclis-i maʿarif-i ʿumûmiye nazırı semâhatlü Abdülhak Efendi Hazretleri defʿa-i sâniye olarak riyâset-i etıbbâ ve mekteb-i tıbbiye-i nezâretinetaʿyînbuyrulmuşdur. Salih Efendi SalihEfendi 1233'de Dersaʿâdet'deTophâne'demütevellidolub " tabhâne"yebidâyetküşâdındadevâm ile ikmâl-i tahsîl idilmiş ve birinci defʿa olarak mektebdeicrâ olunan doktora imtihânlarınıvirerek 1259 târîhindeyirmi altı yaşında olduğu hâlde diploma aldıkdan sonra … "muʿîd" baʿde "muʿallim" sıfatıyla mektebde kalmış ve o esnâdaicrâ-yıtebâbeteylemişdir. Kendisi mektebceikdâm ve gayret ve halkca da hüsn-i sıyyet ile iştihâr eylediğinden huzûr-ı imtihânlarında mazhar-ı takdîr-i hümâyûn olduğundan 1205 târîhinde rütbe-i evvelî sınıf-ı sânîsiyle ser-tebâbet-i şehriyârîhıdmet-i celîlesine ve mekteb-i tıbbiye-i şâhânenezâretineintihâb ve taʿyînbuyrulmuşdur. Zamân-ı nezâretindefünûn-ı tıbbiye tedrîsâtıTürkçe'yetahvîl olunduğu cihetle lugât-ı fenniyeyi bulmak ve kütüb-i tıbbiyeyi lisânımızdanakl ve terceme eylemek husûsundahıdemât bir güzîdesi sebkateylemişdir. Karantina ve sıhhiye nizâmâtını

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hastalık çabuk gelir, fakat pek ağır gider.

[117]tanzîm eylemek üzere İstanbul'da inʿikâd iden meclis-i muhattılâta, riyâsetineefendi-i müşârûnileyhiintihâb eylediğinden o husûsda birçok hıdemât-ı ciddiyesigörülmüşdür. Hatta aʿzâ-i ikmâl-i vazîfe ile dağılacaklarında yekdiğerine teʿâtî itmek üzere fotoğrafîlerinialdıklarındanmüşârûnileyhe ömründe bir kere "nevsâl-i ʿafiyet"e koyduğumuz şu resmi aldırmışdı. Salih Efendi maʿarif müsteşarlığı, meclis-i meʿârif-i riyâsetivazîfesiniîfâeylemişdir. Müşârûnileyh 1312 şevvalinde irtihâl-i dâr-ı bekâitmişdir.

Ziver Efendi Rütbe-i bâlâ tevcîhi ve yalnız "mekteb-i adliye-i şâhâne nâzırı" ʿunvânı ile mektebnezâretinetaʿyînkılınmışdır.

İsmail Paşa 1268 senesinde, bâlâdaisimleri sebkat iden İsmail Efendi rütbe-i vezâretihâ'iz olarak ikinci defʿanezâretegelmişdir.

Cemaleddin Efendi 1269 (ser etıbba-yı cenabı cihanbani ve mektebi tıbbıye-i şahane nazırı) ünvanlarıyla makamı nezarete geçmiştir.

Hayrullah Efendi iki defʿa ser etıbbâ-yıhazret-i şehriyârîmesnedcelîlini ve makâm-ı nezâreti, meclis-i riyâsetiihrâz eylemiş olan sudûr-ı ʿazâmdan Abdülhak efendi Hazretlerinin mahdûmudur. Bir müddet mekteb-i tıbbiye-i şâhâneyemüdâvemetleʿulûm-ı hekimiye ve fünûn-ı edebiyedekesb-i mahâret-i kâmile eyleyerek İzmir mevleviyeti ve bir sene sonra Mekke-i Mükerreme pâye-i celîliniihrâz eylemiş ve 1259 ve 1264 de iki defʿa ders nezâretinetaʿyînbuyrulmuşdur. Merhûm-ı müşârûnileyhinfünûn-ı mütenevviʿadakimaʿlumâtınezd-i hümâyûn-ı mülûkânedekarîntakdır ve tahsînolmağlaʿuhdelerine rütbe-i sâniye ve bi`lâhere rütbe-i evveli tevcîhiyle meclis-i maʿârif-i ʿumûmiyeye, 1270'de mekâtib-i ʿumûmiyenezâretine, 1273'de**[118]**maʿarifnezâretimüsteşârlığına, 1275'de mekteb-i tıbbiye-i ʿadliye-i şâhânenezâretineintihâbbuyrulmuşdur. "Târîh-i ʿOsmânî", "makâlât-ı tıbbiye" ʿunvânlıasârı vardır.

Merhûm-ı müşârûnileyhin, "makâlat-ı tıbbiye" risâlesi hâtimmesinde: kütüb-i tıbbiye-i frengiyedentahsîlbaʿde kalıpaheretebdîl ile lisân-ı Türkî'ye terceme ve tahvîliderekşâkirdân-ı mustakbeleninesbâb-ı tahsîliniteshîl-i niyet-i sâdıkânesiylemüsâraʿatolundukdailtifât-ı ʿalîbahâ-yışehinşâhîistihsâl olunacağı meczûm olduğuna binâ'en bu husûsdasebkdâş-ı fünûn-ı tıbbiye olan şâkirdân-ı mezkûreyemusâbıkatmin gayr-ı liyâkate bu ʿabd-i……vâye-i taraf-ı ʿacizânesindenvâkiʿolub …" ifâdesifünûn-ı tıbbiyenin lisân-ı Türkî üzere tedrîsi lehinde olduğunu isbâteylemekdedir.

Müşârûnileyhpâkize gevher bir şâʿirrengîn eser idi. Azl-i atî cümle-i işʿârındandır:

Resim(İsmail Paşa)

Kemânirvelerindenyarimin hayli su'al oldu
Seyle kaküllerinden söz uzandı kîl u kâl oldu
Karınca sahn-ı sinemde saf mügânlarıerdü
Ne kanlar akdıçeşmimden nasıl cenk u cidâl oldu
ʿAcebtaʿrîf olunmaz derde düşdüm bilmedim eyvah
Halâs olmak bu ateşden bana emr-i mahal oldu
Ne Hüsrev gördü bu derdi ne yolda çaresin ferhâd
Kıyas itmebenimçekdiklerimkıymemisâl oldu

Ehibbada da vefâ yok aşina bana nedir hayri
Bu ʿalem bildiğim ʿalem değil bilmem ne hâl oldu

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Mesʿûd olunmak içün küçük şeyden memnun olmalı.

[119]Arif Efendi Hayrullah Efendi'nin vukûʿ-ı infisâliyle 1277 târîhindemakâm-ı nezâretetâʿyînbuyrulmuşdur; tabîb miralay rütbesini hâ'iz olduğu hâlde müddet-i medîde nâzır muʿâvinliğinden bulunmuş idi.Mekteb nezaretinden hîn-i infisâlinden biraz müddet evvel teşkil ve ihdâs kılınan "meclis-i umûr-ı sıhhiye (karantina)" riyasetine taʿyîn ve mektebnezâretinihâ'iz olduğu zaman rütbe-i askeriyesine mukâbil olmak üzere ʿuhdesine rütbe-i evveli sınıf-ı evvelî tevcih ve ihsânbuyrulmuşdur.

Resim (Hayrullah Efendi)

Salih Efendi ikinci defʿa olmak üzere 1281 târîhindemakâm-ı nezâretiihrâzeylemişdir.

Marko Paşa Feriklik rütbesini hâ'iz olduğu hâlde 1287 târîhindemakâm-ı nezâretegeçmişdir. Kendisi mütefennin, nâzik, gayur, kâr aşinâ bir tabîb-i hâzik idi.

Sa'ib Paşa Nâzır-ı mekteb olan Marko Paşa'nın uzunca bir müddet devâm iden hastalığı esnâsındayaʿni 1303 **[120]** senesinden 1304 senesi teşrin-i evveline kadar vekâleten makâm-ı nezâretde bulunarak Marko Paşa'nın vukûʿ irtihaliyle yerine ihâletenbuyrulmuşdur. Müşârûnileyh Paris mekteb-i tıbbiyesinde tahsil eylemiş ahlâk-ı hasta ashâbından çünkü bir zât-ı hamiyyetsıfât idi. Kendisi ferîk idi.

Mekteb-i tıbbiye-i askeriye-i şâhânekemâkân-ı makâm-ı vâlâ-yıserʿaskerîye ve umûr-ı tıbbiye nezâreti dâhiliye nezâret-i celîlesiyle

Resim:*(MerhûmSâ'ib Paşa)*

merbûtolmak üzere idâre-i umûr-ı tıbbiye ve sıhhiye ʿumûmiyenezâreti 1310 sene-i hicriyesindebâ-irâde-i hazret-i hilâfetpnâhîʿumûmmekâtîb-i askeriye-i şâhânenezâret-i celîlesineilhâkidilmişdir.

Ahmed Hilmi Paşa Bir müddetden beri ders nâzırlığını îfâitmekde iken 308 senesitârîhinde ders nezâretikemâkânʿuhdesinde kalmak üzere mekteb-i tıbbiye-i şâhânenezâretinetaʿyîn ve 1311 senesinde ferîklik rütbe-i refʿiyesiyletesrîrbuyrulmuşdur. Sene-i mezbureteşrîn-i sânîsindemakâm-ı vâlâ-yı ser-askerî riyâset-i sâniyesinetaʿyînbuyrulmağlamektebnezâretindeninfisâlitmişdir. Müşârûnileyhin "tıbb-ı osmânî"yehıdmeti gayr-ı kâbil inkâr ve "ʿameliyât-ı cerrâhiye", "emrâz-ı ʿumûmiye-i cerrâhiye", kimyâ-yımaʿdenî", tahlîl-i kimyevî", teşrîh-i marazî" gibi asâr-ı mühime-i[**121]**vecidiyesiterceme ve te'lîfhusûsundaiktidâr ve gayretine ve mesâʿî-i vefîre ve ikdâmât-ı mütevâliyesine bir delîl-i aşikardır.

Ahmed Şükrü Paşa Erkân-ı Harbiye mirlivalarından olubmekteb-i harbiye-i şâhânenezâretinetaʿyîn buyrulmuş ve 1313 senesi hazirânındabi`linfisâlmakâm-ı seraskeri

Resim*(müteveffa Marko Paşa)*

erkân-ı harbiyesidâ'iresi beşinci şuʿbesineme'mûrbuyrulmuşdur.

Avni Paşa Erkân-ı Harbiye mirlivalarından olub 30 Haziran 1313 târîhindemakâm-ı nezârete ve ders nezâretinde bulunan tabîb mirliva saʿâdetlüMahmud Paşa da ders nâzırlığıyla nâzır muʿâvininliğinetaʿyîn buyrulmuşlardır. Ali Rıza Paşa Hazretleri

MehmedAvnî Paşa'nın ʿumûm erkân-ı harbiye dâ'iresine nakliyle tıbbiye nezâreti 1316 senesi Nisanının ikinci günü irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî**[122]**mantûk-ı münîfivechleʿumûmmekâtib-i askeriye-i şâhâne nâzır-ı sânîsisFerîksaʿâdetlü Ali Rıza Paşa Hazretlerine tefvîz ve mekteb-i tıbbiye-i askeriye-i şâhânemüdîriyetine de

Resim (Ahmed Hilmi Paşa Hazretleri) Erkân-ı Harbiye mirlivâlarındansaʿâdetlüMehmed Zeki Paşa taʿyîn ve nâzır muʿâvini de müdîr-i sânîliğetahvîlbuyrulmuşdur.

Mekteb-i tıbbiye-i şâhâneyeʿâ'id şu târîhçenintahrîrindebaʿzımaʿlûmâtıniʿtâsıyladerîğ…

[123]Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedetedrîs olunan fünûn

Ders	**Muʿâllim**	**Muʿâvin**	
Kimyâ-yı gayrı uzvî	Bektaşi Vasil Efendi		
Hikmet-i tıbbiye	Kolağası İsmail Ali Efendi	Yüzbaşı Esʿad Feyzi Efendi	
ʿİlmü`lʿarzve`lmaʿâdin	Mirliva İbrahim Lütfi Paşa		

Akâʿid-i diniye	Hacı Haşim Efendi		Birinci sene
Ceza kanûnnâme-i hümâyûnu	Bahaeddin Efendi		
ʿİlm-i ahlâk	Saʿâdetlü Mazhar Bey Efendi Hazretleri		
Nebâtât	Mirliva Ali Paşa	Kolağası EsʿadŞerafeddin Efendi	İkinci sene
Kimyâ-yıʿuzvî ve fenn-i ispençiyâri	Yüzbaşı Fehmi Rıza Efendi		
Fenn-i teşrih	Mirliva Mazhar Paşa	Kai'makâm İsmail Besim Bey	
Akâʿid-i diniye	Hacı Haşim Efendi		
Fransızca	Hüsnü Efendi		
[124]Fenn-i teşrih	Mirliva Mazhar Paşa	Binbaşı Yusuf Rami Efendi	Üçüncü sene
Tahlîlât-ı kimyeviye	Binbaşı Ali Rıza Bey		
ʿİlm-i hayvanât	Kol Ağası Hulusi Raşid Efendi	Yüzbaşı Hasan Efendi	
Menâfiʿülaʿzâ	Miralay Şakir Bey Efendi	Yüzbaşı Kemal Efendi	
ʿAkâ'id-i diniye	Hacı Haşim Efendi		
Fransızca	Mösyö Barel		
Hıfz-ı sıhhat	Ferik Ferdinand Paşa Hazretleri	Miralay Fahri Bey Efendi	Dördüncü sınıf
Fenn-i tedâvi ve müfredât-ı tıb	KaimakamTevfîkVacid Bey	Yüzbaşı MehmedRefiʿ Efendi	
ʿAmeliyât-ı cerrahiye	Miralay Nureddin Bey Efendi	Kolağası Halid Şazi Efendi	
ʿİlm-i insâc	Miralay Haydar Bey Efendi	Miralay Cemal Bey Efendi	
Emrâz-ı ʿumûmiye	Ferik Hacı Nafiz Paşa Hazretleri	Yüzbaşı Neşet Efendi	
Fransızca	Mösyö Fever		
[125]Emrâz-ı dâhiliye ve etfâl	Ferik Feyzi Hazretleri, Kaimakam Salih Bey		
Emrâz-ı hâriciye	Mirliva Hayreddin Paşa,		

	KaimakamAhmed Fehim Bey		Beşinci ve Altıncı sene
Fenn-i kabâle ve seririyât-ı vilâdiye	Mirliva Besim Ömer Paşa, Kaimakam Zeki Bey, Binbaşı Mustafa Efendi	Kolağası İsmail Derviş Efendi	
Teşrîh-i marazi	Kai'makamRıfʿat Hüsameddin Bey ve Mösyö FericMolik		
Seririyât-ı izniye ve hanceriye	Mirliva Şefik Paşa, Mirliva Cevani(Covanni) Bey Efendi		
Emrâz-ı ʿasabiye	Kolağası Raşid Tahsin Efendi		
Bakteriyoloji	Mirliva Hamdi Paşa		
Tıbkanûnu	Miralay Ali Rüdü Bey Efendi		
Seririyât-ı ʿayniye	KaimakamEsʿad Bey	Yüzbaşı Tevfik Efendi	
Seririyât-ı dâhiliye	Mirliva Zuirus Paşa	Miralay Celal İsmail Bey Efendi	
Seririyât-ı hâriciye Seririyât-ı mütenevviʿa-i dâhiliye Seririyât-ı mütenevviʿa-i nisâ'iyye	Ferik Cemil Paşa Hazretleri Horasanciyan Efendi Hazretleri Mirliva Besim Ömer Paşa	Kaimakam Cemil Bey Miralay Vahan Bey Efendi Kolağası İsmail Derviş Efendi	
Seririyât-ı mütenevviʿa-i ʿayniye	Mösyö Azin		
Seririyât-ı cildiye ve efrenciye	Devriniğ Paşa Hazretleri ve Ka'imakam Celal Muhtar Bey		

[126]

Mekteb-i Tıbbiye-i şâhânemuʿâyenehânesinemüdâvimmuʿallim ve etıbbâ

	Horasanciyan Efendi	İsmail Derviş Bey	Miralay Fahri Bey

Cuma irtesi	Hazretleri		Efendi
	Miralay Vahan Bey Efendi	İsmail Derviş Bey	Mösyö Azen
	Ka'makam Zeki Bey		
Pazar	Miralay Cemal Bey Efendi	Ka'iamakam Hafız Hilmi Bey	
	Miralay Fahri Bey Efendi	İsmail Derviş Bey	
Pazarirtesi	Mazhar Efendi	Celal Muhtar Bey	Miralay Nureddin Bey Efendi, Mustafa Efendi
	Devriniğ Paşa		
Salı	Feyzi Paşa Hazretleri	Şefik Paşa	Cevâni Bey Efendi, Mösyö Lambi ve Azin
	Neşet Efendi		
Çeharşenbe	Horasanciyan Efendi Hazretleri	Vahan Bey Efendi	Hafız Hilmi Bey, İsmail Derviş Bey
	Zeki Bey	Derviniğ Paşa, Celal Muhtar Bey	Tevfik Hasan Efendi, Mösyö Azin
	Bahaeddin efendi		
Pençşenbe	Şefik Paşa	Cevani Bey Efendi, Mösyö Lambi, Rıf'at Hüsameddin Bey	
	Cemal Bey Efendi	Hulusi Ra'if Efendi	
	Hikmet Emin Efendi	Neşet Efendi, Hikmet Emin Efendi	

[127]

Muʿâyeneyemüdâvim tımarcı, aşıcı, kâbele

	Tımarcı	Aşıcı	Kâbele
Cuma irtesi	Rıf'at Efendi	Alim Efendi, Sadberk Hanım	Kasımpaşalı Emine Hanım, Haydarlı Zeliha Hanım, Madam Mari
Pazar	"	Sabiha Hanım	Ayşe Sıdıka Hanım, Madam Lize, Emine Hanım
Pazarirtesi	"	İsmail Efendi, Sadberk Hanım	Hacı Azime Hanım, Hacı Ziynetî, Ayşe Hanım, Madam Mari
Salı	"	Hristaki Efendi, Sabiha Hanım	Servet Hanım

Çeharşenbe	“	Ahmed Efendi, Sadberk Hanım	Tevhide Hanım, Hayriye Hanım, Lutfiye Hanım
Pençşenbe	“	İsmail Efendi, Sabiha Hanım	Hacı Nesibe Hanım, Müfide Hanım, Emine Hanım

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne

Memâlik-i mahrûse-i şâhâneahâlisi öteden berüekserîsimechûlü`l efkâr ve tebâbetden bîhaber birtakım etıbbâ-yıecnebiyeyemuhtâc olageldiklerinden şu ihtiyâcât-ı vahîmiber-taraf itmek ve lisân-ı ʿOsmânî ile tahsîl-i fenn-i tabâbetitdirmekdekifikr-i ʿalîyimevkîʿiicrâyâ koymak maksad-ı hayrmirsâdıylamaʿa haza hazîne-i celîleyemesârif-i kesîreihtiyâritdirmemek şartıyla mülkiye etıbbâsıyetişdirmekiçün bir mekteb-i tıbbiye teşkîli hakkındaki tasavvur 1282 senesi şerefsâdır olan irâde-i pâdişâhî ile imkân husûle gelmişdir.

Bunun üzerine bin iki yüz seksen üç senesi martında (mekteb-i tıbbiye-i mülkiye-i şâhâne) nâmıyla müddet-i tahsîliyesi beş sene olmak ve türkçetedrîs-i fünûnidilmek üzere mekteb-i mezkûr küşâd olunmuş ve birinci sene içünmustakil bir dâ’iretahsîsidilmeyerekmekteb-i tıbbiye-i askeriye derûnunda bir mahal-i dershâneittihâzıylatedrîse başlanmış ve rağbet-i ʿumûmiyeyicelbiçünşâkirdânmekteb-i tıbbiye-i askeriye talebesinin virmeğemecbûr oldukları doktora imtihânlarından ve mektebe dâhil olan taşralularkurʿadanmuʿâf ve diploma alanlar rütbe-i sâlise ile taltîf ve biner guruş maaşla belediye etıbbâsıtaʿyîn kılınmak gibi teşvîk-amîziʿlânât ile talebe celb ve kaydına ve bir tarafdantedrîs kılınacak kitâbların büyük mükâfâtlarvaʿdiyleerbâb-ı hamiyyet tarafından tercemeidilmesinebezl-i gayret idilmişdir.

Seksan sekiz senesinde müddet-i tahsîliyenin beşinci senesi ikmâlidenlere diploma virilmekle karar virilmiş iken tahsîlinnoksânî ve serîriyât**(129)**hastahânelerindemümâreseninlüzûmu anlaşıldığından fî 16 Cemaziel Ahir sene 287 senesi mektebnizâmnâmesizeylenneşr olunmak ve tıbbiye-i askeriyeden tahsîlce fark olmamak üzere bir sınıf daha ʿilâvekılınubmekteb-i mezkûr talebesi gibi beş aded doktora imtihânı da taht-ı mecbûriyete konulmuş ve rağbet-i ʿumûmiyeninartdığı görüldüğünden mürâcaʿatidenlerdenRüşdiyeŞehâdetnâmesinihâ’iz olmayanlarla ʿulûm-ı aliyyedentahsîl görmeyenlerin redd olunmaması içünʿulûm-ı risîl görmeyenlerin redd olunmaması içünʿulûm-ı riâziyyeve kitâbet ve coğrafya gibi iʿdâdî derslerinin tedrîsinemahsûs bir de sınıf-ı iʿdâdîʿilâvesiyle müddet-i tahsîliye yedi seneye iblâğ idilmişdir.

Resim: ***(****Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahâne / EcoleImperialecivile de Medecine a Cadirga)*

Bu esnâdaMekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şâhânede de tebâbetinlisân-ı ʿosmânî üzere tahsîli mümkün olacağı mekteb-i tıbbiye-i mülkiyenin te'sîsiyle hâsıl olan tecrübe ile meydan-ı bedâheteçıkdığındanmekteb-i tıbbiye-i askeriyede de ol vech ile tahsîl olunması hakkında irâde-i pâdişâhî şeref-pîrâ-yısudûrolmağlaerbâb-ı ʿulûmunkalbleri meserretle dolmuş ve her iki cihetdetedrîs-i fünûna isimleri ilâ ahirü`z-zamânlisân-ı hürmetle yâdesezâ olan etıbbâ-yıʿosmâniyeninserfirâzânından bir takım zevât-ı hamiyyet-simâttarafından sarf-ı mesâʿî ile beraber tıbbın türkçetahsîliʿaleyhinde bulunan birtakım menâfiʿperestâneihrâz-ı galebeye gayret idilmişdir. ... **[130]**mütecâvizşâkirdânın gerek mekteb-i tıbbiye-i askeriye gerek mekteb-i iʿdâdî-i tıbbî derûnunda müteferrikan bulunması artık münâsib olmayarak bir mahal-i müstakilin tahsîsilüzûmuanlaşılmağlaahurkapudamekteb ve serîriyâthastahânesi olmak üzere iki da'ireinşâ ve doksan senesi oraya naklidilmiş ve sene-i mezkûre zarfında ikmâl-i tahsîl ve son sınıfı teşkîl iden yirmi beş talebe serîriyâtderslerine devâm ve doktora imtihânlarınıitmâm itmekle 28 Haziranda diploma almağa muvaffak olmuşlardır.

Baʿde görülen lüzûm üzerine bir sınıf-ı ʿidâdî daha ʿilâve ve ʿulûm-ı aliyyetahsîline daha ziBaʿde görülen lüzûm üzerine bir sınıf-ı ʿidâdî daha ʿilâve ve ʿulûm-ı aliyyetahsîline daha ziâdeiʿtinâ idilmiş ise de mu'ahharan sâye-i maʿârifvâye-i cihândârîdetahsîlât-ı evveliyeninikmâl maksadıyla mekâtib-i ʿaliyeyemahrec olmak üzere maʿarifnezâret-i celîlesi taht-ı idâresiiʿdâdîmektebleribirleşdirildiğindenmekteb-i tıbbiye-i mülkiyeden sınıf-ı iʿdâdîayrılmışdır.

Sâye-i kemâlâtvâye-i hazret-i zıll-i menândabi`l cümle ʿulûm ve fünûnun devre-i tekemmüle vâsıl olduğu şu zamânmüsʿadet-i iktirânda tıbbiye-i mülkiye-i şâhânede günden güne hisseyâbterakkîolmağlamürâcaʿat iden tullâbımevcûdmektebbinâ ve dâ'iresiistiʿâbekâfî gelmediğinden 1310 senesinde mekteb-i tıbbiye-i mülkiye, kadırga meydanında iştirâ kılınan dâ'ire-i mahsûsiyeyenaklidilmiş ve işbu dâ'ireyeʿilâveteninşâsına teşebbüs olunarak sâye-i velîniʿmet-i aʿzâmîdeikmâl ve itmâm kılınan serîriyât-ı dâhiliye, hâriciye, kehâliye, efrenci ve cildiye, ezniye, hanceriye, bakteriyoloji hâne ve erbâb-ı ihtiyâciçünmuʿyenehânesi gibi serîriyât-ı mütenevviʿahastahâneleri ve müştemilât-ı sâ'iresiyle bu gün ilhak-ı Avrupa mekâtib-i tıbbiyeleri mertebesinde hâ'iznisâb ve kemâl olmuşdur.

Bidâyetküşâdındamekteb-i tıbbiye-i askeriyeye mülhak olan mekteb-i mezkûr birkaç defʿalarmekteb-i tıbbiye-i askeriyeden ayrılarak Maliye ve Dâhiliye ve Maʿârifnezâretleri taht-ı idâresinevirilmiş ise de muʾahharânnezâret-i ʿilmiyesimekteb-i tıbbiye-i askeriyede kalarak nezâretidâresiMaʿârifNezâret-i celîlesinetevdîʿkılınmışdır.

Bir aralık ʿulûm-ı hekimiye ve fünûn-ı tıbbiye tahsîlindelüzûmuderkâr olan… **[131]**idenlerden ikişer mecidiye duhûliye ve diploma alanlardan beşer lira diploma harcı alınması tensîb olunarak mekteb-i mezkûre bir menbağ-ı vâridâtteʾmîn idilmiş ve çend sene zarfında bir hayli akçe tedârik olunmuş ise de biʾlahere şu usûl terk idilmişdir.

Mekteb-i mezkûreelyevmduhûlidecekşâkirdmekâtib-i iʿdâdiyeşehâdetnâmesinihâʾiz olmak veyâhûd o derece maʿlûmâtı bulunduğunu biʾlimtihânisbât itmek lâzım gelir; bu vech ile duhûl idenler altı sene müddet-i tahsîl-i tebâbetde bulunurlar. Mektebin bidâyet-i küşâdından biraz sonra eczâcılıktahsîlini arzu idenlerdekabûlidilerek üç sene müddet-i tahsîlden sonra kendilerine diploma virilmiş ve elhâletü haza usûl-i mezkûreriʿâyetidilmekdebulunmuşdur. Ancak bunlar içünRüşdiyeŞehâdetnâmesiveyâhûd o derece maʿlûmâtıhâʾiz bulunmak mektebe duhûliçünkâfîʿadd olunur.Mekteb-i mezkûrdan, 1290 senesinden 1316 sene-i rûmiyesine kadar yirmi altı sene zarfında 323 tabîb ile 501 eczâcı diploma almışdır. Elyevmmevcûd olan şâkirdânın adedi 589'dur. Bunlardan (251)i tebâbet ve (338)i …. Tahsîli ile meşgûldür. Tıb talebesini teşkîl iden mikdârın (144) adedimüslim, (107) adedi gayr-ı müslimdir ki bunlardan (80)i isevî ve (27)si musevîdir. Eczâcı talebesini teşkîl iden mikdârın (141) müslim, (172) si isevî, (25)i musevîdir.

Mekteb-i mezkûrda tedrîs olunan ʿulûm ve fünûn ile muʿallim ve muʿâvinlerinesâmîsicedvel-i atîdegösterilmişdir.

[132-133] Resim: (Hamidiye EtfâlHastahâne-iʿâlîsinin manzara-i ʿumûmiyesiHopitaldesenfantsmalades "Hamidie")

[134]Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhânedetedrîs olunan fünûn

ʿUlûm ve fünûn	**Muʿallimîn**	**Muʿâvîn**	
Hikmet-i tabiʿiyye	Fütüvvetlü İsmail Ali Efendi	Fütüvvetlü Ömer Reşad Efendi	Birinci Sene
Kimyâ-yı gayr-ı uzvî	İzzetlü Nişan Efendi	İzzetlü Arif Bey	
ʿİlmüʾl arz veʾ maʿâdin	Saʿâdetlü İbrahim Lutfi Paşa	FütüvvetlüAhmed Müştak Efendi	

ʿİlm-i fıkıh	FaziletlüMehmed Efendi		
Kitâbet	İzzetlüNihad Bey		
Lisân-ı Fransevî	RefʿatlüHunterSimon ve Eramon Efendiler		
ʿİlm-i teşrîh	Refʿatlü Yusuf Rami Efendi	RefʿatlüFerid Bey	İkinci sene
ʿİlm-i nebâtât	Saʿâdetlü Hacı Ali Paşa	FütüvvetlüEsʿadŞerafeddin Efendi	
Kimyâ-yı uzvî ve fenn-i ispençiyârî	İzzetlü Ali Rıza Bey	Oseb Efendi	
Kitâbet	İzzetlüNihad Bey		
ʿİm-i fıkıh	FaziletlüMehmed Efendi		
Lisân-ı Fransavî	ʿİzzetlüTevfîkDaniş Bey Efendi		
[135]İlm-i teşrîh	Saʿâdetlü Mazhar Paşa	İzzetlü İsmail Besim Bey	Üçüncü sene
Fiziyoloji	SaʿâdetlüBehcet Paşa	Refʿatlü Talha Efendi	
ʿİm-i hayvanât	İzzetlüAhmed İhsan Efendi		
Tahlîlât-ı kimyevî	İzzetlü Ali Rıza Bey ve Arif Bey ve Nişan Efendi		
Kitâbet	FütüvvetlüVahid Bey		
ʿİlm-i fıkh	FaziletlüMehmed Efendi		
Lisân-ı Fransevî	Refʿatlü Hristo Foridi Efendi		
Emrâz-ı ʿumûmiye	Saʿâdetlü Nafiz Paşa Hazretleri	İzzetlü Sadık Bey	
Müfredât-ı tıb	SaʿâdetlüAnderyadis Efendi	Refʿatlü Sürur Bey	

Hıfz-ı sıhhat	Saʿâdetlü İlyas Matar Efendi Hazretleri	İzzetlü Yusuf Ziya Bey Efendi	Dördüncü sene
ʿAmeliyât-ı cerrâhiye	Saʿâdetlü Hayreddin Paşa	İzzetlüGalib Hakkı Efendi	
ʿİlm-i insâc	İzzetlü Haydar Bey Efendi	Fütüvvetlü İsmail Derviş Efendi	
[136)] Emrâz-ı dâhiliye	İzzetlü Salih Bey	İzzetlüAhmed Necati Bey	Beşinci sene
Emrâz-ı hâriciye	İzzetlüAhmed Fehim Efendi	Saʿâdetlü Derviş Bey Efendi	
Fenn-i kabâle	Saʿâdetlü Mustafa Münif Paşa	Saʿadetlü Memduh Bey Efendi Hazretleri	
Emrâz-ı asabiye	Saʿâdetlü Derviş Bey Efendi		
Teşrîh-i marazî	İzzetlüRıfʿat Bey	İzzetlü İzzet Bey	
Bakteriyoloji	Saʿâdetlü Hamdi Paşa	Fütüvvetlü Refik Efendi	
Serîriyât-ı dâhiliye	Saʿâdetlü Feyzi Paşa Hazretleri	Refʿatlü Rıza Nuri Bey	
Serîriyât-ı hâriciye	İzzetlü Nureddin Bey Efendi	Saʿâdetlü Mustafa Münif Paşa	
Serîriyât-ı kehâliye	Saʿâdetlüİzzet Paşa		
Serîriyât-ı hanceriye ve ezniye	Saʿâdetlü Şefik Paşa		
Serîriyât-ı cildiye ve efrenciye	İzzetlüCelaleddin Muhtar Bey		
ʿİm-i ʿakâ'id	FaziletlüMehmed Efendi		
Tıbkanûnu	İzzetlü Ali Rüşdü Bey Efendi	Refʿatlü Esad Bey	
Emrâz-ı dâhiliye,			

hâriciye			Altıncı sene
Serîriyât-ı dâhiliye, hâriciye, kehâliye, efrenciye ve cildiye, hanceriye ve ezniye			
Emrâz-ı etfâl	İzzetlü Salih Bey		
Medvât-ı sıhhiye	İzzetlü Fahri Bey Efendi		

[137]Sâye-i merhametvâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîdemekteb-i mezkûr muʿâyenehânesinemürâcaʾat iden hastakânitedâvî iden etıbbânınesâmisiyleyevm-i muʿâyenelerinimübeyyincedveldir.

Eyyâm	**Etıbbâ**		**Cerrâh**	**Kâbele**
Cumairtesi	Saʿâdetlü Feyzullah Paşa Hazretleri	Refʿatlü Rıza Bey	Şakir Efendi	Şadiya Hanım
Pazarirtesi	Saʿâdetlü Feyzullah Paşa Hazretleri	İzzetlü Nureddin Bey Efendi ve refʿatlü Rıza Nuri Bey	Şakir Efendi	Hacı Hanım
Salı	Saʿâdetlü Memduh Paşa Hazretleri	İzzetlüAhmed İhsan Efendi	Şakir Efendi	Şadiye Hanım
Çeharşenbe	Saʿâdetlü Derviş Bey Efendi	Fütüvvetlü İsmail Derviş Bey	Şakir Efendi	Hacı Hanım
Pençşenbe	Saʿâdetlü Mustafa Münif Paşa	İzzetlü Arif Bey	Şakir Efendi	Şadiye Hanım

[138] Resim (Çiçek resmi)

Cülûs-ı MeyâminMeʾnûs Hazret-i Hilâfet-penâhîden biri memâlik-i şâhânedevukûagelenTekakkiyât-ı TıbbiyeveMüʾessesât-ı Sıhhiye

ʿOsmanlılarınmebdâʾ-i refâh ve saʿâdeti olan cülûs-ı meyâminmeʾnûs-ı hilâfet-penâhiden biri memâlik-i mahrûse-i şahânelerindemeşhûd-dîde-i şükrân olan lâyaʿd ve lâyihası asâr-ı terakkiyât-ı fenniye ve müʾessesât-ı hayriyemeyânında hıfz-ı sıhha-i

ʿumûmiye ve terakkiyât-ı tıbbiye-i ʿosmâniye bugün pelʿalâ bir mevkiʿi ve mertebeyi ihrâzeylemişdir ki ziynet-bahşlisân ve cenân olan bu muvaffâkiyâtın derece-i kadr ve ehemmiyeti inzâr-ı karaʾin-i kirâma arzı tahdîs-i niʿmet ile îfâ-yıhıdmetevesîleʿadd eyledik.

Fünûn-ı tıbbiyenin tevsîʿ-i dâʾire-i hazakat eylemesi ve hıfz-ı sıhhat emr-i mühimmeninneşr ve taʿmîmimaksad-ı ʿâlîsini her zaman pîş-i nigâh-ı merhamet ve şefkat-ı seniyyelerindendevr buyurmayan zât-ı lokmân-ı sîret-i hazret-i şehriyârîleri taht-ı ʿâlî baht-ı osmânîye şeref-bahşazze ve iclâl oldukları yevm-i mesʿûdden beri tebaa ve zîr-i destân-ı sadakat-nişânlarının sıhhat ve ʿafiyetlerininvikâye ve idâmesi**(139)**içüntedâbîr-i mukteziye ve mü'essereyiittihâz ve icrâdan bir an hâlî kalmamışlardır.

Ruh-ı cesîm-i devlete ve vücûd-ı pâk-ı ümmete tâze bir hayâtbahş eylemek emniye-i müşfikânesiyleterakkiyât-ı tıbbiyeye bezl-i ʿinâyet ve erzâni-i ʿâtufet buyurduklarından ʿahdgüzîn-i hilâfet-penâhîlerindesâha- arâ-yı husûl olan icrâʾat-ı mütetâbiʿayıtaʿdâdidecek olsak birkaç cild doldurmak lâzım gelir.

"Elʿalem-i ʿalimân" ser ʿâlî-i mukaddesine mazhar olan fünûn-ı celîle-i tıbbiyenin memâlik-i mahrûse-i şâhânelerindeesbâb-ı terakkîsiniistikmâl zımnında tedrîsâtafevka`alʿâde ehemmiyet virilerekmekâtib-i tıbbiyece bir çok ıslâhât ve tekemmülâticrâidildiği ve bu sâyede mekteb-i tıbbiye-i askeriye ve mülkiyede meşhûdbasıra-i iftihâr ve mübâhât olan intizâm ve terakkî hakikaten şâyân-ı takdîr bir dereceye vardığı gibi Dersaʿâdet ve vilâyât-ı şâhânedenin ahvâl-i sıhhiyesi hakkında tahkîkâticrâsıvahidânkerdesârî ve müstevlî bir hastalık zuhûrundaindifâʿîesbâbının müzâkeresiyle ittihâzı lâzım gelen tedâbîr-i fenniye ve tahfiziyyeninteblîğ ve ihtârı ile mükellef bir "meclis-i sıhhiye-i ʿumûmiye"teşkîl ve gümrüklere vürûd iden ve dâhilde füruhtidilenmeʾklât ve meşrûbâtıntahlîli ve eczâ-yı tıbbiye ve mevâd-ı sâʾireninta ʿyînmâhiyetiiçün de bir "kimyâhâne" teʾsîsbuyrulmuşdur.

1302 senesinde, o zamana kadar ʿilâc ve devâsı bulunamamış olan "kuduz" ʿillet-i müdhişesinin (Pastör) tarafından aşı ile tedâvisikeşfidildiğimesmûʿ-ı ʿâlî-i hazret-i pâdişâhî buyrulunca bu bâbda Paris'dete'sîs kılınacak " Darü`lʿameliyât"ınemr-i inşâsınamedârolmak üzere ihsân buyrulan meblağı ve mesâʿî ve ikdâmât-ı mütevâliyevekeşfiyât-ı mühimme-i adîdesiyle cümle erbâb-ı fennî kendisine minnetdâr bırakan Pastör'eli-ecli`t-teşvîkve`t-taltîfiʿtâ buyrulan nişân-ı ʿâlîyibi`z-zâtteslîm eylemek ve şu usûl-i tedâvîyitahsîl itmek üzere serîriyât-ı dâhiliye muʿâllimimirlivâsaʿâdetlüZuirus Paşa'nın riyâsetindemuʿâllimʿilm-i hayvanât miralayı merhûm Hüseyin Remzi Bey'le baytar kâ'imakamlarından Hüsnü Bey'den mürekkeb bir hey'et-i tıbbiye iʿzâm olunmuş ve

hey'etinʿavdetindeZuirus**[140]** paşanın himemât-ı ciddiyesi semeresi olarak bir "dâ'i`lkelptedâvihânesi" ve Hüseyin Remzi Bey merhûmunikdâmât-ı mütevâliyesi ile Çiçek ʿilletinekarşu buzağı aşısı istihsâliiçün bir "telkîhhâne-i şâhâne" te'sîs buyrulmuş ve bu vechle bugün sâye-i merâhimvâye-i hazret-i pâdişâhîde bir birtarafdan kuduz gibi bir maraz-ı müdhişinte'sîriyle bir mevt-i hüvelnâkdan halâs kâbil olduğu gibi diğer cihetdenistihsâl kılınan "buzağı aşısı" sâyesinde bunceetfâl-i memlketbırakdığıasârı ile çirkinliği kadar telkîh olunanlar bir buçuk milyonu mütecâvizdir. Vilâyât-ı şâhâne-i baʿîdeye sevk idilegelmekde olan aşı tüplerinin harâret ve esbâb-ı sâ'irete'sîriyle kuvve-i mülhakalarıtenâkısitdiği nazar-ı dikkate alınmağla şimdilik Mekke-i Mükerreme, Basra ve Bağdad, Sanʿâda birer "telkîhhâne-i şâhâne" te'sîs buyrulduğu gibi vilâyât-ı sâirede de telkîhhânelerküşâdı ve kuduz hayvanât tarafından ısırılub gönderilenlerden baʿzıları memleketlerinin baʿdiyetindennâşî İstanbul'a pek geç vâsılolmakda ve bu hâlde ise maraz hemân gayr-ı kâbiltedâvî bir şeklalmakda bulunduğu cihetler Ordu-yıHümâyûnlar merkezlerinde etıbbâ-yı askeriye-i mütehassısa maʿrifetiyle birer dâ'i`lkelptedâvîhânelerite'sîskarârgîrolmuşdur.

1890 sene-i milâdisinde Berlin'de muʿallim (Koh) un "Tüberkolin" nâm madde-i mü'essereyi, binâen aleyh verem hastalığının (zannidildiğivechle) çâre-i indifâʿınıkeşfitdiğişâyiʿ olur olmaz sâye-i ʿulviyetgâyesiemvâr-ı şefkat ile tahmîr ve her zerre-i zamîr-i hümâyûn bir başka şems-i merhamet ile … bulunan pâdişâhımız efendimiz hazretleri madde-i mezkûreninte'sîrât-ı şifâbahşâsınamuttaliʿ olmak üzere derʿakab Doktor Horasanciyan Efendi Hazretleriyle Doktor Fayzi Paşa Hazretlerinden ve Doktor Miralay merhûmNa'im Bey'le Doktor Doriniğ Paşa'dan mürekkeb bir hey'et-i tıbbiye iʿzâm ve muʿâllim-i mezkûremesâʿi-i fenniye ve ikdâmât-ı mütevâliyesinemükâfâtennişân-ı ʿâlî-iʿosmânîihsân buyurmuşlardır.

[141] Cenâb-ı hâfız-ı hakîkî tekerrüründen muhâfaza buyursun, son defʿa olarak dehşetnümâ-yızuhûr olan kolera ʿillet-i mahûfe-i zâ'ilesiesnâsındaeb-i işfakımızpâdişâh-ı akdesimiz efendimiz hazretleri bilâifâte-i vakt-i şehremânet-i celîlesiriyâsetinde ve merkez-i emânetdeetıbbâ-yıʿosmâniye ve ecnebiyedenmuhallit bir sıhhiye komisyonunun teşkîli ile vekâyiʿ-i meşkûkeninteşhîsiçün Avrupa fenn-i mikrobʿalimlerindenmünâsibinin celbini ve devâ'ir-i belediye hey'et-i sıhhiyesi nâmındaseksan yüz kadar tabîbinnasb ve ta'yînifermân buyurmuşlardır. Bermuceb-i emr u fermân hazret-i veli niʿmî Fransa'da Pastördârü`lameliyâtımuʿâvinlerinden Mösyö (Şantems) celb olunmuş ve mümâileyh bir (bakteriyolojihâne) te'sîsi hakkında virdiği rapor nazr-ı dikkat ve ehemmiyete alınmağla

evvelâ mekteb-i tıbbiye-i şâhânedeayruca bir mahal inşâ olunmuş ve bi`laheredahâvâsiʿ olmak üzere Nişantaşı'nda büyücek bir hâneisticârıylabakteriyolojihânenin oraya nakline irâde-i merâhimʿâmade-i hazret-i şehriyârî şeref-sâdır olmuşdur.

Şehremânetinde müteşekkil sıhhiye komisyonunun nezâretinde olmak üzere her dâ'ire-i belediyede birer hey'et-i sıhhiye mevcûddur; bunlar dâ'ireleridâhilinde ahvâl-i sıhhiyeyi hüsn-i muhâfazayasaʿî ve gayret eyler; vefiyâtınbaʿde`lmuʿâyene defnine ruhsat iʿtâsı ve marazânınmuʿâyene ve tedâvisi ve mugâyir sıhhat-i ʿumûmiyeolan hâlâtınmenʿ ve refʿi cümle-i vezâ'iflerindendir. Bunların icrâ'at-ı sıhhiyelerini teftîş itmek üzere bir müfettiş-i ʿumûmî ve beş aded sıhhiye müfettişi vardır.Emrâz-ı sâriyeninzuhûr ve sirâyetine, intikâl ve intişârına en mü'esser bir maniʿa olduğu memâlik-i mütemeddinedefennen tahakkuk iderekʿumûmenkabûl olunan "techizhâne"lerDersaʿâdet'de üç mevkîʿde, Gedik Paşa, Tophâne ve Üsküdar'da inşâ ve te'sîs idilmiş ve gerek eşyâ-yımelvûseninsûret-i tahayyir ve tathîri gerekse etıbbânınʿilel-i sâriye vukûʿundadevâ'ir-i belediye hey'et-i sıhhiyesine ihbârındakimecbûriyeti bir nizâmnâme-i mahsûs ile irâ'e ve te'yîdolunmuşdur.

Pastördârü`lʿameliyâtındaihtisâskesb eylemiş olan muʿâllimNikol'ün taht-ı idâresinemevdûʿbakteriyolojihânede bir çok tecârüb-i fenniye ve tatbikat-ı ʿameliyeicrâidilmekde olduğu gibi pençe-i zehrbî-emânıylahalkûm ve hancere-i etfâle bir sûret-i müdhişedesûletleşuʿle-i hayatlarını itfâ iden kuş…

[142] Resim (Sâye-i merâhimvâye-i hazret-i pâdişâhîde Gedik Paşa'da inşâ olunan Tahattirhâne(?)nin manzara-i hâriciyesi)

[143] yakında keşf olunan serumdan etfâl-i vatanınhissemendʿafiyet olmaları maksad-ı hayr-ı mirşadhümâyûnlarıbulunmağladerʿakab mezkûr serumun istihzarına başlanmışdır. Bugün mezkûr bakteriyolojihânededifteri serumundan başka veba-i bakri serumu da istihzâridilmekde ve bir çok hurdebini, bateriyolojikmuʿâyenelericrâolunmakda ve ikdâmât ve mesâʿi-i mütevâliyesi bihakkın şâyân-ı zikrolan muʿallimNikol'un halka-i tedrisinden geçmiş bir çok erbâb-ı istisâsımızbulunmakdâdır.Vebaʿilletininmüdâfaʿası zımnında ihtihsâliemr u fermân buyrulan serumun istihzârıiçün şimdiki ʿameliyathâneninʿadem-i vüsʿatinebinâ'en Şişli'de emlâk-ı hümâyûndan olan bir tarafı süvârikarakolhâne-i hümâyûnu ve diğer tarafı maşatlık ve Rusya Hastahânesi ve iki tarafı tarik-i ʿamm ile mahdûd arsanın "Veba serumu ʿameliyâthânesi" inşa kılınmak üzere bakteriyolojihâne-i şâhânenâmınaihsânbuyrulmuşdur.

Resim(Darul aceze) **(**Asile despauvres)

Fünûn-ı tıbbiye ve husûsât-ı sıhhiyeye bezl-i ʿinâyet ve erzâni-i atûfet buyuran veli niʿmetimizpâdişâhımız efendimiz hazretleri Avrupacapeyder pey vukûʿagelmekde olan terakkiyât-ı fenniye ve sıhhiyeden bi`listifâzâ memalik-i mahrûse-i şâhânelerini de müstefîd eylemek maksad-ı ʿâlîsiyle Roma (1885), Viyana (1887), Kopenhak, Paris (1888), Liyon ,(Londra (1891), Viyana ve …**[144]** Roma ve Liyon (1894), Moskova, (1897) Venedik (1897) , Berlin, Madrid (1898), Napoli (1900) şehirlerinde etıbbâ-yımeşhûre ve hükemâ-yımaʿrûfedenmürekkebinʿikâd iden konferelere murahhaslar taʿyîn ve izâm buyurmuşlardır.

Memâlik-i mahrûse-i şâhânelerininemrâz-ı müstevliyeninsirâyet ve muzırretindenvikâye ve muhâfazası ve Avrupa kıtʿasınabi`lintişârîkâʿhasâr ve mazâr eylememesi maksad-ı hayr-ı mirsadıylatedâbîr-i fenniye-i mukteziyeyi düvel-i mütehâbbe murahhaslarıyla müştereken müzâkere itmek üzere te'sîs buyrulmuş olan "Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye" mazhar olduğu müsâʿidâtmerâhim-i gayet hazret-i velîniʿmet-i iʿzâmı sâyesinde lâzım gelen mevâkiʿdeusûl-i cedide-i fenniyeyetevfîkân bir hayli tahfuzhânelerte'sîs ve inşâidilerektebaʿ-i vezir-i destân-ı mülûkânelerininve`l hâsıl kâffe-i efrâd-ı beşerin selâmet ve istirâhatleriesbâbı bihakkın istihsâl ve istikmâlbuyrulmuşdur. Zaman suʿud-ı iktirân-ı cenâb-ı hilâfetpenâhîdete'sîs ve ıslâholunan sâlihiyye (Basra), Kamran, Ebu Suud, Tur, Beyrut, Kalazumen, İstrapolya, Kavak Sinob,Zifçe, Cisri Mustafa Paşa, Avlonya, Yumurtalık, ve İran hududunda Hankin, Bayezidvesâ'irtahaffuzhânelerin derce-i mükemmeliyeti cidden şâyân-ı şükr ve mehemmeddir(?). Mezkûr tehaffuzhânelerinhemân kâffesinde dezenfeksiyon içünetovlar, tefrik ve tefrîd-i marazâiçün barakalar bulunduğu gibi haccâc ve seyyâhîninte'mîn-i istirâhatiiçün lâzım gelen vesâ'itin kâffesi bâ-husûs hâlis ve sâf su tedârik ve tehiyyeidilmişdir.Tahaffuzhânelerin en ehemmiyetlisi kamranolub 6000 haccâc-ı kiramın ikametine müsâʿid derecededir. BaʿdeSinobtahaffuzhânesi gelir ki 3000 kişiyi istîʿâbidebilir.

Tebaa-yısâdıka-i mülûkânelerininte'mîn-i sıhhat ve selâmeti nezd-i merâhim-i vefd-i hazret-i hilâfet-penâhîlerindebigâyetmatlûb ve mültezim olduğu cihetle Anadolu-i şâhâneninbaʿzımevâkiʿinde hususiyle Kastamonu vilâyetinde hükümfermâolubʿanasır-ı islâmî ve ʿOsmâniyenin sıhhatini ihlâl ve evlâd ve ihfâdaintikâliderek tekessür-i nüfus, servet-i memleket nokta-i nazarından fevka`lʿâdehâ'iz ehemmiyet olan ve günden güne dâ'ire-i sirâyet ve taharrisi tevsiʿamüstaʿid**[145]** bulunan " dâ'i`lfirenc" gibi bir maraz-ı hatırnâkınimhâsı zımnında mekteb-i tıbbiye-i şâhânedeemrâz-ı cildiye ve efrenciyemuʿâllimisaʿâdetlüDoriniğ Paşa'nın taht-ı nezâretinde bir komisyon iʿzâm

buyrulmuş ve lâzım gelen tedâbîr-i ciddiye ittihazıyla beraber Sinob, Bolu, İnebolu, Kastamonu hastahâneleri

Resim (Sinobda frengi hastahânesiL' Hopitaldessyphilitiques a Sinops)

Tevsîʿânıslâh idilmiş ve Çankırı, Ereğli, Bartın, Düzce, Hayde'de yeniden husûsîyaʿni maraz mezkûre mahsus hastahânelerinşâsıkarargîrolmuşdur. **[146]**mirât-ı insâniyeve mü'essesât-ı sıhhiyeden "Darü`lʿaceze" insâniyet bâkî kaldıkça nâm-ı mukaddes pâdişâhîninarâyîş-i elsine-i tebcil ve taʿzîm olmasına hıdmetidecek ve evâze-i istimdâdınakarşu bir sadâ-yı mürüvvet işitmek ihtimâli olmayan biçâregâne bir "Dârü`lemân" vazife-i mukaddesesinigörecekdir. Zaman-ı merâhim-i münşâlarındarekz olunan bu "heykel-i insâniyet" şefkat ve mürüvvet-i şâhâneye en büyük bir delildir.

İşfâk ve merâhim-i celîle-i hazret-i hilâfet-penâhînin bir delil-i mücessemîdeletâfet-i mevkîʿiyyesi, ceyâdet-i hevâsı, tarz-ı inşâsı ile cihânın birinci derecede bir dârüs-sıhha-i etfâli olan "Hamidiye Etfâl" hastahânesidir.

Ümîd-i istikbâl olan etfâlin sıhhati saʿâdet-i aileye bir sebeb-i aslî, terbiye-i esâsiye ve müktesebât-ı nâfiʿaiçün mühim bir vasıta, satvet ve iktidâr-ı memleketi emîn bir kâfil olduğunu nazar-ı dikkat-i hümâyûnlarındandevr buyurmayan veli niʿmetimizpâdişâhımız efendimiz hazretleri fukarâ-yıahâli ve ʿaceze-i ümmetin iskân ve infâkıiçünte'sîs buyurdukları "Dârü`lʿaceze" gibi bir mülcâ'-ı ʿâlînin bâlâ-yı bâbına yazılan târîhin hutut-ı zerrîni daha kurumadan yine Şişli civârındaterakkiyât-ı tıbbiye-i ahîreye ve en son tertîbât ve ihtirâʿât-ı fenniyeye muvafık ve her tarafı bağçe ve çam ağaçlarıyla muhât bir binâ-ı ʿâlî vücuda getirmişlerdir. Her suretle sıyânet ve himâyete lâyık olan etfâl-i marziyeyi pençe-i bî-emân marazdan kurtarmak insâniyetin bir vazife-i akdesi, fariza-i zimmeti iken işbu binâ-i ʿâlî ve mukaddesin inşasından mukaddem fukâra-yıetfâl-i ümmet bir melcâ-i ve penâh bulamayarak sefâletlepûyân ve envâʿıʿilel ve iskâm içinde nâlekâr ve perişân idi. "Hamidiye-i etfâl" hastahânesinin memlekete itdiğihıdmeti derk ve takdir eylemek içün cülûs-ı hümâyûn hazret-i hilâfet-penâhîyevm-i mesʿûdundahastahâneidâresi tarafından neşr olunan istatistik risâlesine imâle-i nazar-ı kâfidir. Üçy yüz on beş senesinde dokuz ay zarfında hastahânede üç yüz on çocuk yatırılubtedâviidildiği ve muʿâyenehâneyemürâcaʿatlaetıbbâ-yı mütehassısa tarafından muʿâyeneleriicrâ ve sadıka-i ʿâfiyetcenâb-ı hilâfet-penâhî olmak üzere ʿilâclarıiʿta olunan maraza-yıetfâl yedi bin yedi yüz râddesinde olduğu gibi üç yüz on **[147]**…yatırılubtedâvı idilmiş ve muʿâyenehâneyemürâcaʿat ile ilâcları meccanen virilenlere yedi bin üç yüz râddesinigeçmişdir. Erkâmdan daha mukniʿ ne delil olabilür?

Pâdişâh bu ʿâlîsîret ve şehinşâh-ı felâtunfikret efendimiz hazretleri memalik-i garbiyedefünûn-ı tıbbiye ve sıhhiyenin vâsıl olduğu mertebe-i kemâlden memalik-i şâhânelerini de hisse mend eylemek ve dahâ doğrusu tebâbet-i ʿOsmaniyeyitebâbet-i garbiye kadar vâdi-i terakkide ileri götürmek içünʿulûm-ı tıbbiyenin taʿlîm ve tedrisi dakika-i muʿtenâ bahasına ve elyevmmekteb-i tıbbiye-i şâhâneittihâz kılınan kışlanın kifâyetsizliği ile beraber bu fenn-i celîlü`lkadr ile nisbetsizliğineʿatf-ı nazâr-ı ehemmiyet buyurduklarından hemân Haydarpaşa sırtları üzerinde terakkiyât-ı hâzıraya muvafık bir mekteb vücuda getürülmesi hakkında irâde-ihikmetʿâde-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-sâdır olmuş idi. Lisân-ı tirânedâr-ı edebin bir havz-ı behşeti diye telkîitdiğimermereye nâzır olan bu binâ-yıʿâlîninin şâatı günden güne artan mesâʿî-i vefîre ve himemat cüziyle terakkîeylemekde olduğu gibi bahri nâzır olan cebhesinemüteʿâllikaksâm-ı hâriciye cülûs-ı hümâyûn hazret-i pâdişâhîyevm-i mesʿûdundeteyemmünen ve tebrikenikmâlkılınmışdır.

Maʿateferruʿât elli bin zirâʿmiʿmârîterbiʿinde bir satıh üzerinde üç yüz bin liraya karîb bir masrafla meydana gelmekde olan bu binanın vüsʿat ve cesâmetinisbetindehâ'izmetânet ve resanet olmasına ve ʿarab tarz miʿmârısının en zarîf eşkâlini irâ'e eyleyecek bir sûret-i dilnişîndeinşâidilmesinefevka`lʿâde sarf-ı dikkat ve himmet olunmakdadır. Mektebin kara cihetine musâdif olan cebhesi bilecek ve herkedesûret-i mahsûsadacelbitdirilen kırmızı ve mâ'isumâkî taşlarla gayet nazar rübâ(?) bir tarzda inşâidilmekdedir. Müteʿaddiddershâne ve dershâneleryânındausûl-i müstahsine-i tedrîsiyyeden olarak mütenevviʿlabaratuvarları, mükemmel bir teşrîhhâne ve hamamı ve her nevʿ mükemmeliyeti hâ'iz olan bu binâ-yıʿâlîninihtişâmât-ı lâzımesinden olmak üzere kara cihetinde şuʿubât-ı muhtelife-i tıbbiyeye mahsus otuz pavillonyaʿniserîriyâthastahâneleri vardır ki bunların on üçü…**[148]**idilecekdir. Sâhilde mükemmel bir rıhtım inşâ idilmiş ve mektebin önündeki geniş meydan muntazam bir nebâtâtbağçesine tahavvül ve ifrâğidilmek üzere ihzârolunmakdabulunmuşdur.

Mekteb-i tıbbiye-i şâhâneninıslâh ve ikmâl-i tedrîsâtıyla memalik-i ecnebiyedeitmâm-ı maʿlûmâtaistiğnâ-bahş olacak bir surete vazʿı zımnında Almanya'da (Bon) dârü`lfünûn-ı tıbbiyesinden Mösyö (Reyder) nâmında bir muʿâllimcelb idilmiş ve Gülhâne'devâkiʿ eski rüşdiye-i askeriye binasının hastahâne hâline tahvili ve tıbbiye-i şâhânedenneş'et iden etıbbaya tatbîkât-ı ʿâmeliyeiçünmekteb ittihazıyla muʿallim-i müşârûnileyhinʿuhde-i ehliyet ve idâresinetevdîʿî ve kendisinin "Gülhâneserîriyâthastahânesimuʿallim ve müdîri" ve "mekteb-i tıbbiye-i şâhâne müfettişi" ʿunvânıylatevsîmihusûsunairâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhîşerefsânihbuyrulmuşdur.

Bugün GülhânehastahânesiReyder Efendi Hazretlerinin faʿâliyeti ve masraf husûsundaidilen fedakârlık ve taʿyîn olunan müteferrika sâyesinde Avrupa hastahâneleri derecesinde muntazam ve terakkiyât-ı tıbbiye nokta-i nazarından pek mükemmeldir.

Sâye-i merâhimvâye-i cenâb-ı pâdişâhîde gerek payitaht-ı saltanat-ı seniyyede gerekse vilâyât-ı şâhânede yeniden bir çokemâkin-i sıhhiye te'sîs ve inşâ ve mevcûd olanların bir çoğu da tevsîʿântaʿmîr ve ihyâidilmişdir. Emâkin-i sıhhiye-i askeriyeden en birincisi Beşiktaş ve Ortaköy'e hâkim tepeler üzerinde …-i hümâyûn-ı mülûkânedeninşâ olunan on üç pavillon" YıldızHastahânesi"dir. Yataklara varıncaya kadar tekmîl-i teferruʿâtı Almanya'dan celb ve (zükûr) usulünce inşâ olunan ve iki yüz hasta istiʿâb iden bu barakalar on saʿat zarfında kurulubtekrârsökülebilür.

Eyüb cihetinde iplikhânede yeniden ve pek iyü bir modelde bir hastahâneinşâidildiği un gibi Zeytunburnu ve Humbarahânehastahâneleritevsîʿântaʿmîr ve ıslâholunmuşdur.

İşgâl eylediği arsanın kıymeti müstesnâ olmak üzere altı bin lira …

[149]Resim (Konyada Hamidiye HastahânesiL'Hopitaldespauvres a Konien)

[150]Resim (Dedeağaç'da "Fere" İlçesiLesBainsthermaux de Fere pres de Dedeagatch.)

[151] olan "Haseki Nisa Hastahânesi" cümle-i ..rât-ı seniyye ve hayrât-ı hüsne-i hazret-i pâdişâhîdendir.

Vilâyât-ı şâhânede de pek çok hastaneler inşâidilmişdir. Selanik hastanesinde terakkiyât-ı tıbbiye-i ahireyetevfîkân bir "bakteriyolojihâne" ve şehre idhâlidilenme'kûlât ve meşrûbât ve eczâ-yı tıbbiye vesâirenintahlîline hâdim bir "kimyâhâne" te'sîsolunmuşdur. Edirnede ve Yemen'de altıyüzhasta istîʿâbidecek derecede hastaneler meydana getürülmüşdür.

Şam-ı Şerîf'de her dürlülevâzım-ı sıhhiye ve fenniyeyihâvîolubnâm-ı ʿâlî-i hazret-i hilâfet-penâhîyenisbetle "Hamidiye" tevsîmidilengâyet mükemmel bir hastahâneinşâidildiği gibi İzmir'de, Manastır'da, Yanya'da , Erzincan'da, Hereke'de, Malatya'da, Taşlıca'da, Dedeağaç'da, Kastamonu'da ve mevâkiʿ-i sâ'irede de muntazam şifâhâneler meydana getürülmüşdür.

Konya'da vâlî-i ʿâlî kadar devletlüFerid Paşa Hazretlerinin ahiren te'sîsine muvaffak oldukları Gurebâ hastanesi pek çok muhtâcîninızdırâbâtınıtahfîf ile daʿvet-i hayriye-i hazret-i pâdişâhîyevesîleolmakdadır.

Cemaʿat-i muhtelife tarafından idâre olunan hastanelere idileniʿânâtşâyân-ı zikr ve inbâdır; ihsân-ı hazret-i velîyü`nniʿmî olmak üzere Balıklı'dakâ'in Rum hastanesine günde

yetmiş beş kıyye ekmek ve elli kıyye et gönderildiği gibi Yedikule'de vâkiʿ Ermeni hastanesine de günde altı yüz kıyye ekmek, yüz elli kıyye et ve mâh-ı bimâh 10,300 guruşirsâlolunmakdadır.

Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'de tebaa-yıecnebiyeyeâ'idte'sîs olunan hastaneler hakkında da izhâr buyrulan müsâʿidât-ı mahsûsa-i cenâb-ı pâdişâhîayrucaşâyân-ı tezkârdır. Dersaʿâdetahâlîsinin susuzluk yüzünden çekdiği müşkülât ve bir çokemrâzın sular vâsıtasıyla sirâyetitdiği hakkındaki tedkîkât ve mülâhezâtbi`l hassa pâdişâh-ı akdes ve ehramımız efendimiz hazretlerinin nazar-ı dikkat ve merhamet-i hümâyûnlarınıcelb itmiş olmasıyla mevcûd su bend ve kemerlerinin usûl-i fenniyesinetevfîkânıslâh ve taʿmîriesbâbınınistikmâli

[160'a kadar sayfalar eksiktir]

[160]Resim (*Şam-ı Şerîf'demüceddedeninşâ olunan Belediye HastahânesiL'Hopital de la Municipalite a Damaş)*

[161]ve kolera basilleri, ya ayrı ayrı yahudtesbih dânesi gibi dizilmiş küçük yuvarlak mikroblar (istafilokokvesâ'ire)…. Daha neler, neler!..

Enkâz-ı nebâtiyihâvî bir çukurdan bir damla su alınubhurdebîn tahtındaki levhaya konulacak olsa bu ʿâlem-i hurdebîniiçinde kıvırcık bir ipliğin binde biri kadar ince solucanlar ve bunlara nisbeten bir fil bir gergedan olabilecek derecede hayvanâtmevcûddur.Bu damla bir ummân:

Resim(*"Kâbil-i şerb" dinilen sudan bir damla)*

Çok hayvanâtseyr u seyâhatidiyor. Bu bir ʿâlem: içinde …yaşayor.…nâzır-ı garibe ve işkâl-i ʿacîbesiyle bu uzviyât ve mahlûkâtın…muzrırratıyokdur. Sularda en muzır ve en ziyâdemehlek… "lerdi. Şu halde tehlike bunların sadeliği ve küçüklüğü…eylemekdedir. Hemân birbirine müşâbih olan bu basilleri ayırmak içün sudan bir damla alub et suyuna ekilir ki orada mikroblar otuz beş derece-i harâretde tutulan etovlar içinde üreyerek kimisi sarı, kimisi kırmızı, baʿzısımâ'ibaʿzısıbenefşe renginde koloniler teşkil ider.

[162] Sularda görülen, bulunan bu mikroblar düşünülecek olur ise ne yapmalı? Ne içmeli? Su'ali hâtıra gelir ki bunun da cevâbî: "Hâlis ve saf su!" dur. Tabîʿatda en ziyâde hâlis ve saf su, kaynadığı

Resim(13,5 defʿabüyüdülmüş sivri sinek sirkesi) ,

Resim(suda "dafinapolkas" dinilen haşere)yerde, fen dâhilinde cemʿ ve himâye olunan menbaʿ sularıdır. Memleketimizde en ziyâdemaʿrûf olan menbaʿ suları bu kerremekteb-i

tıbbiye-i şâhânekimyâhânesinde tahlil idilmişdir; mâhiyet ve derece-i sâfiyetleribervech-i âtîbeyânkılunur.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: …

[163]

Su ismi	Mikyâs-ı mâ'i derecesi	Bir litredeki tuzun mikdârı	Bir litredeki mevâd-ı uzviyeyemuʿâdil olan mevlüdü`lhumuzanınmikdarı	Bir litredeki azotitemlihâsı
Taşdelen	1,5 derece	17 miligram	0,45 miligram	0,1 miligram
Kayışdağı	2 derece	23 miligram	0,30 miligram	0,1 miligram
Göztepe	2 derece	22 miligram	0,35 miligram	0,4 miligram
Karakulak	2 derece	21 miligram	0,25 miligram	0,1 miligram
Hünkar suyu	3 derece	22 miligram	0,15 miligram	0,2 miligram
BüyükderedeGiryazı suyu	4 derece	24 miligram	0,40 miligram	0,5 miligram
Kanlı kavak	5 derece	23 miligram	0,40 miligram	0,7 miligram
Ayazma	5 derece	21 miligram	0,40 miligram	0,2 miligram
Keçe	6 derece	37 miligram	0,25 miligram	5 miligram
Kirazlı	3 derece	38 miligram	3 miligram	-
Çamlıca	4 derece	34 miligram	0,35 miligram	-

Bâlâdaisimleri mezkûr sular menbaʿlarından daha fennî bir sûretde cem ve himâye idilir ve pek muntazam inşa idilmesi… lâzım gelen hazineleri musluklarına adi bez bağlanacağına şambrelan süzgeci bataryaları ʿilâve olunur ise elbette daha saf ve hâlis olur.

[164] Baʿzızevârınrivâyetine göre menbaʿlardatahâret ve nezâfetmefkûd imiş; hatta etrafa dökülüb birikinti hâsıl iden sular tekrârmenbaʿa nüfuz eylemekde ve baʿzılarında ise bekçiler derûnunda çamaşır yıkamakda imiş.

"Bakteriyoloji" nokta-i nazarından en hâlis su en iyü kaynamış olandır. Lakin suların kaynadılmasıbâ-husûs fukara-yıahâlîiçün pek kolay olmadığından süzülmesi cihetine gidilmişdir.Sözümün, suların toprağı hîn-i mürurunda tabîʿatının aşarına taklîden derûnundamuʿallak bulunan

Resim(*Kömür süzgeci)*

Mevlüdü tevkif eylemek üzere gayet sıkı mesâmâtlıecsâm-ı salebedengeçirmekdir.Çokdan beri bulanık ve çamurlu bir suyu duru ve berrak kılınmak üzere süzgeçler kullanmakdadır. Su, bir gra levhasından, litoğrafya taşından yapılmış bir süzgeçdensüzüldükdevakʿaecsâm-ı muʿallakadantecerrüdiderse de mikroblarına aynı

sûretde ve adedde bulunduktan başka süzgecin dibinde terâkimidenmevâd-ı ʿuzviyeyetesâdüfeylemekleneşv u nemâ bulur ve tekessür idüb dururlar.

Suları büyük şehirlerde belediye ve baʿzı kumpanyalar şehre tevziʿinden**(165)**olcesîm havuzlarda bir müddet bırakarak ve müteʿaddidkavm ve küçük taş tabakalarından geçirerek tasfiyeye çalışıyorlar. Bir zaman mahdûd dâhilinde ziyâdemikdâr su süzdüğünden büyük şehierleriçün bu nevʿtabîʿî süzgeçler üstü örtülü bulunmak ve tahtu`t-turâbinşâ olunmak şartıyla muvafık ise de bu suretle terşîh-i kâfi olmadığından hemân her â'ile bir süzgeç peydâidübbâ-husûsiçilecek suyu bi`l hassa sarı hastalık hengâmında süzmesi lâzımdır. Evlerde su süzmek

Resim(*kömür süzgeci)*

Resim(*Şambrellanın porselen süzgeci)*

Yukarıdaki muslukdan akan su mesâmâtlı porselenden- hâricden dâhile doğru- geçerek süzülür.

İçünbir çokalât ve echizaihtirâʿolunmuşdur. En kıdemlisi sünger taşı, kömür ve kum tabakalarından teşkil olunandır. Kömür tozundan bir kitle suretinde yapılmış ve ucuna sifon tarzında bir lastik boru geçirilmiş süzgeç vâsıtasıyla bir su terşîholunmak istenilir ise bu kömür kitlesini su ile memlûbir kovaya koyduktan sonra tepesinde bir musluk bulunan lastik borunun üçünden bir defʿa emmek kâfidir. Bir avcı daha yüksek bir çatal şeklinde bir sırça boru alub derûnuna kömür parçaları konulur ise **[166]** yine ayn-ı esas üzere süzülür.

Lakin bugün en ziyâde kullanılan ve fenn-i bakteriyolojiye en ziyâde muvafık olan " şambrelan"ın süzgecidir. Kezâ "mallı"nın süzgeci de şambrelan tarafından ihtirâʿ olunan aletinin aynı ise de bunda su dâhilinden hârice doğru porselenden geçerek mikrobları terk ile süzülür. Bu son iki aletden hangisi kullanılurise kullanılsun suyu yavaşça süzmek ve altı sık sık yıkayubfurçalamak ve kapatmak lâzımdır.

Resim (*Mallının porselen süzgeciBunda su dâhilinden hârice doğru süzülür.)*

Resimlerde de görüldüğü vechleşambrelan ve mallı süzgeçleri porselenden maʿmûl bujiler, istivânelerdir ki su ya dâhilden hârice yahudhâricden dâhile akarak süzülür ve bu vechlemikroblardantecerüd eyler. Mahdûd bir zamanda ziyâdemikdâr su teşrih eylemek içün bir süzgeç bataryası teşkil itmek üzere bir çok borular bir araya getürülmüşdür. Fransa ordusunda kabul olunan muhârebe süzgecinde süzülecek su, kollu bir tulumba vâsıtasıyla mukâvim ve ziyâde kuvvetli bir hazîne (tencere)

[167] derûnuna sevk ve orada tazyik idildiğindencereyân eylemek içünayn-ı hazîne derûnunda ve tamâmıyla muhafaza idilmiş şambrelan borularından müteşekkil bataryadan

mürura mecburdur. İşbu süzgeç kolaylıkla nakl edilebilmek içün tekerlekler üzerinde konmuşdur.Şambrelan süzgecinin iştirasıyla bir hânede mahal-i münâsebevazʿı çok bahalıgeldiği gibi baʿzı ahvâlde tek bir süzgeç ile kâfi derecede su teşrih olunamadığından gayet basit ve fakat mü'esser diğer bir usule yaʿnî kaynatmaya mürâca'atidilir. Vâkıʿan su içinde mevcûdmevlûdü`l maraz mikrobların kâffesi on on beş dakika devam eylemek üzere 100 derece-i harâretde helâk olmakdadır. Bu hâlde suyu muzırratdanʿârî kılmak içünher hangi bir kab derûnunda bu kadar bir zaman kaynatmak kifâyetider. Suyu bir defʿakaynatdıkdan sonra sürʿatlesovutmak ve gabâret-i hevâ'iyyedenmuhâfaza eylemek üzere kaynatıldığı kab derûnunda bırakub üzerini örtmek ve serin bir mahale bırakmak lâzımdır.

[168]Ömrü Beşer

Terceme

Faraza Ömrü Beşer doksan beş
Yıl diyüb eyleyelim bir teftîş
Sülüsü uyku ile iste gezer
Bu tamâm otuz iki sene ider 32
Hastalık yolculuk ile daʿvâ
Arada başa gelen emr-i kaza
Rubʿu ömrü geçirübbeyhûde
Yirmi dört Salı iderfersûde 24
Ders ile iş saat günde tam sekiz
Tam sekiz yıl tutacak hepsinde 8
Gider endişe mezâhim diyerek
Yine on altı kadar yıl geçecek 16
Günde nîm saati tasmîm ile
Gezer eylerse ider iki sene 2
Günde bir saat ile bir çaryek
Geçiyor saç ve sakal düzleyerek
Buda beş yıl idecekdirefnâ 5
Yemek içmek ile zefʿ ve iʿtâ
Bir günün südüsünü iste işgâl

Ömrümüz zâyiʿider sekiz sâl 8/95

İşte doksan beşini gösterdi rakam
Hem uzun, hem de kısa ömr-i adem
M. Rıfʿat

[169]

Mecrûhînemuʿâvenet

İhtiyâcât-ı beşeriyenin birinci ve başlucası sıhhat dinilen saʿâdetden'ibâret olduğunu bildiğimiz içünenbâ-yı cinsimizden olan ızdırâbdîdelerintavr-ı istimdâdî kadar mü'essire manzara tasavvur idemeyiz. Fî`lhakîka bir kazaya uğrayubda anın te'sîr-i tahammülsüzüyle ileyen ve vücûdundanmâbe`lhayâtî olan kânınakubgitdiğini gören ve nâgehâni olan böyle bir kaza sebebiyle son dem hayatlarının takrîbibi anlayanların …. İstimdâdınınişidübdemuʿâvenetine koşmayacak insan tasavvur olunamaz. Bu ye's ve nevmîdi içinde o biçâre, imdâdınayetişenlerin muhafaza-i hayâtiiçün gösterdikleri saʿî ve ikdâmıgördükce ne büyük tesellilere mazhar olur; beşeriyete ne ciddi şükrgüzârlıklarider. Hayvanâtın bile aynı hisle bir hayvanın…. Hariciyesine hıdmet idilse veyâ boğulur iken sudan çıkarılmış olsa minnetdârâne nazarlarla insâna bakar, lisân-ı hâl ile îfâ-yı teşekkür eyler. Bundan maʿdâbaʿzıhayvanâtın hem cins olan diğer bir hayvana **[170]** ve hatta kazâzede olan bir insana bile muʿâvenetde bulunduğu pek çok kereler görülmüşdür. Bu bir sevk-i tâbîʿîdirki bütünmahlûkâtaşâmildir.

Bâlâ mütemeddinenin kâffesinde ve ale`lhusûs büyük şehirlerde sükneningalebeliği, fabrikaların kesreti, tarz-ı maʿişetinintenevvüʿü hasebiyle muhtelif ve nâgehânî kazaların kesret-i vukûʿu her dem meşhûd olduğundan fıtraten yekdiğerine muʿâvenet-i mecbûriyetinde bulunan insanlar dahî kazazedelere müderris olarak şeʿâ'ir-i insaniyeleriniirâ'e ve ibrâzitmekde oldukları emr-i gayr-ı münkerdir.

Ancak Avrupa akvâm-ı medeniyesi bu gibi nikât-ı lâzıme-i insâniyeyihüsn-i îfâidebilmek üzere bir takım usuller vazʿ ve ihdâs ile bu usullere riʿâyetden bir an hâlîkalmamakdadırlar. Bizde ise, Osmanlı kavminin her halde mütevassıf ve ecdâdlarındanmütevâris oldukları mehâsin-i ahlâkiyye ve makâsıd-ı insâniye anların fevkinde olduğu cihetle dâ'ima kazazedelere ibrâz-ı muʿâvenetdengirüdurulmamakda ise de vukûʿ bulan kazaların nevʿ ve cinslerine göre ne günâ ve ne vechle yardımda bulunmak lâzım geleceği ve mecrûhînin mahal-i tedavilerine ne yolda nakl olunacakları henüz herkesçe bilinemediğinden "usûl-i imdâd ve nakl-i mecrûhîn" hakkında birkaç söz

söylemek menâfiʿ-i sıhhiye-i ʿumûmiye nokta-i nazarından fâ'ideyimûceb olur zannındayım.

Bizde sokak ortalarında, şurada mecruh olanlar bir müddet mahal-i kazâda kaldıktan sonra polis veya belediye me'mûrlarınıngözlerineilişür ve evvel emirde tahkîkât-ı kânûniyeicrâidilerek netice-i cürmolubolmadığı araşdırılur, esbâb ve delâ'il-i mevcûdezabt olunur. Nihâyet muʿâvenetiçün bu suretle bir çok vakit zâyiʿidildikden sonra mecrûh bir hamalın arkasına virilerek en yakın eczâhâneyenaklolunubtabîb aranılmağa başlanur. Eczâhânedebir yarayı yıkayub sarmağa mahsus kâffe-i edevât bulunur ise-ki nâdirâtdandır- gelen tabîb yarayı gayet adî basit bir sûretde sardıktan sonra mecruh bir kira arabasına! Vukûʿ-ı ʿarizadanbir çok zaman sonra ya ikametgâhına veya bir hastahâneyegönderilür. Şu suretle îfâidilenmuʿâvenetin sınıfından ziyâdesimûceb zarar olduğundan mecrûhîn-i ekseriyetle hîn-i nakldeveyâ naklimüteʿâkibvefâtidivirmekdedirler. Halbuki bunlar vakit gaybidilmeksizin

Emsâl-i tıbbiye ve hekîmiye: Muʿâvenet ve imdâd en mukaddes bir vazifedir.

[171]muʿâvenet görür ve yorulmayub sarılmaksızın nakl olunurlar ise hayatları tehlikeden kurtarılabilir.

Vâkʿa biri cerh idildiğiveyâ kazazede olduğu vakt gerek ahâlinin ve gerekse polis ve belediye me'mûrlarınınbir çokhıdemâtinsaniyetkârânede bulundukları ve hatta iş ve güçlerini terk iderek pek büyük fedâkârlıklarihtiyâr eyledikleri gayr-ı kâbil-i inkâr ise de bunların kâffesi noksan olduğundan fâ'idesiz ve çok kere fâ'ide yerine muzırratımûcebolmakdadır. Çünkü mecrûha yalnız ciddi ve fenndâ'iresindeidilenmuʿâvenet ile netâyic-i hüsne istihsâli mümkün olabilür. Kaza-yınâgehânî ile cerîhâdâr olanların suret-i mecrûhiyetindekitenâvuʿâtdan sarf-ı nazarla cerûhun- pek azı müstesnâ olmak üzere- ekserîsiibtidâ'i kazada terakkiyât-ı hâzıra-i fenniyeyetevfîkânerbâb-ı behere yediyle icrâidilentedâbîr ve takayyüdât-ı evveliyeyeinzimâm iden tedâvi-i sâyesinde iltiyâm ve şifâsıkâbildir. Hifâki(?) bu gibi eser kazavesâ'irsûretle husûle gelen yaralarda me'mûl ve muntazır olan ʿavâkıb-ı müstahsineyinetâyîc-i seyyieye tahvîlebaşlucasebeb, bidâyet-i kazâdabezl-i insâniyetkasdıylaahâlice muzır olduğu bilinmeyen bir takım ahvâlin muʿâvenet zannıyla tatbîkolunmuşdur.

Bidâyet-i kazada mecrûhînin cerihalarında ya "antan" husûlü yaʿnî yaranın ufunetlenmesi, ya ziyâde kan ziyâʿı, veya adî ve sâde bir ceriha ve kırık kemiğin mecruhun güzelce ve hüsn-i suretle nakl olunmamasından nâşî tebdil mevkîʿ itmesi gibi hâlât-ı cerihanın vehametiniartdırarakfenn-i cerrâhiyenintedâvîdedestres olacağı netâyici işkâl ve

hatta baʿzan bu bâbda idilentesâmih(?) ve sû'itatbikât zavallı kazazedelerin terk-i câme-i hayat itmelerine bile sebeb olur.

Bugün " usûl-i dâfiʿü`-teʿâffün" denilen aspesi, anti sepsi ile mikrob-ı fennin terakkiyât-ı hâriku`lʿâdesi sayesinde yaraların ne vakit ve ne vechleiltihâblanubufûnetlendiğimaʿlûmumuz olduğu gibi ʿânımenʿidecek kâffe-i vesâ'itedemâlikiz. Hiç şübhe yok ki her yaranın cerâhatlenmesi ve iltihâblanubbi`lahereihtilâtâtı yara derûnuna hep bidâyet-i ʿarizada dâhil olan mikroblardanilerügelmekdedir. Bir yara derûnuna mikrob girmez ise o yara ne kadar vâsiʿ ve amik olur ise olsun**(172)**birkaç gün zarfında iltiyâmpezîr olur. İşte elyevm en mühim ve nâzikʿameliyât-ı cehhâiyeicrâsına cesaretimiz ve bu bâbda muvâffakiyatımızhep bu esâs üzerine müsteniddir. Bundan yirmi sene akdem cerrâhlarmikrob fennine aşina olmadıklarından yaraların tehlikesizce ve cerahatlenmeksizin kapanacağına akl irdiremezler idi; hatta ol`vakit en meşhûrcerrâhdoktor(Nelaton) te'lîf eylediği kitâbında "yaraların cerahatlenmeksizin iltiyampezîr olması çâresini bulan cerrâhın heykeli altundaniʿmâlidilerek dünyanın en büyük, en müzeyyen bir meydanına rekzi dilmelidir" dimekden çekinmemiş, daha doğrusu bu hâle ihtimâl virmrmişdi.

Her ne hâl ise yaraları cerâhatlendürübufunetlendirenmikroblardır. Ve yara ne kadar taze olur ise mikroblarda derûnuna o kadar kolaylıkla ve sürʿatle nüfuz iderek orada tekessür ider, yarayı iltihâblandırub cerahatlendirir, kanı ifsâdider. Halbuki yara eskidikçe mikrobların o derece te'sîri kalmıyor. Bu cihtle bir mecruhun yarası vukûʿ arızadausûl-i hazıra-i fenniyeyetevfîkântemizlenübsarılub ise ihtilâtât-ı marziye ve iltihâbâtdan korkulmaz. Binâ'enʿaleyh mecruhun hayat ve mevti anî ilk tedavi iden tabîb ve cerrâhınhadekat ve icrâ eyleyeceği nezâfetetâbiʿdir.Usûl ve kavâʿid-i fenniye-i hazıraya aşina ve vesâ'it-i mükemmeleyemâlik bir cerrâh tarafından tedavi olunan bir mecrûhun yarasına mikrob dâhil olamayacağından cerihası üç dört günde kapanur; aksi takdirde yara cerahatlenür, iltihâlanur.

Bir mecruhun yarası hafif bile olsa ekseriya vukûʿ-ı ʿârizada derhâl tedâvîidilmeyüb de bir müddet açıkda ve toprak ve eşyâyı hârice-i mülevvese ile temas idecek bir halde bırakıldığı veyahut terakkiyât-ı fenniye aşina olmayan bir kimse tarafından bilinmeyerek mahzâ yarayı temizlemek kasdıyla gayr-ı müteʿakkimalât ve edevât ve cerihayı sarmak içünmikroblamemlû yapmak ve bez parçaları kullanıldığı hâlde mikroblar cerihaya dâhil olarak yaranın iltihâblanmasına ve bi`lahere marizin mevtine bile bâʿis oluyor. Bu hâlde, vukûʿ-ı arizada yetişülüb de derʿakabmecrûhun yarası "usûl-i dâfiʿü`t-

taʿaffün”etevkîfentemizlenür ve güzelce mikrobsuz iplikle iyüce**[173]**dikilür ve yara üstüne de fennentathîr ve taʿkîm idilmiş pamuklar konulur ise mecrûhun yarası vahim bile olsa cerahatlenmeyerek heman birkaç günde iltiyampezîr olur. Bu suretle yarası gayet vahîm olan bir mecrûhunhüsn-i tedavi sâyesinde kolayca kurtulmakda ve yarası pek hafif diğer bir mecrûhunmahzâ hakkında tedâbîr ve takayyudât-ı evveliye hüsn-i îfâidilmemesindennâşîvefâtitmekde olduğuna hasbe`l meslek kesretle tesâdüfolunmakdadır. Bu bâbda bir çokmisâlserdidebilürüm:

Ez cümle: Bundan takriben üç sene mukaddem muʿyenehânemkurbunda mecruh olan bir efendiyi polis me’mûlarıvukûʿ-ı ʿârızadanhemân birkaç dakika sonra muʿâyenehâneme getirmişler idi. Mecrûhu soydum. Bıçak ile karnından ve göbeği altından dört santimetru kadar yaralanmış ve iç yağının bir parçasının dışaruya çıkmış olduğunu gördüm. Derhal cerihayı aspisi usulüyle tathîriderek ve iç yağını dahî kısmen kesüb dikerek ve kısmen dahîmahaline koyarak temiz ve taʿkîm olunmuş iplikler ile de yaralı dikübmikrobsuz bez ve pamuklar ile sardım. Bu esnada polis me’mûrlarınınikdâmât-ı mütevâliyeleriyle ancak iki saat sonra! Güç hâl ile tedârik olunan merdâr, üstü açık bir sedyeye koyub mecruhu hânesinenaklitdirdim.Bir hafta sonra hastayı muʿâyenemde yarasının iltiyâmpezir olduğunu gördüm. On beş gün sonra da hasta mâşiyenli-eclü`t-tekessürmuʿâyenehâneme geldi.

Şimdi şu mecruh evvelâ: Vukûʿât akabinde; sâniyen:-tarafımdan; sâlisen:-muʿâyenehânedetedâvi olunmak sâyesinde heman muhakkak olan bir mevtden tahlis-i giribânitdi.

Görülüyor ki evvelâ ʿârızanınvukûʿʿakabinde diyorum. Çünkü mecruh birkaç saat sonra getürülmüş olaydı elbette o zamana kadar alet-i katʿâdeveyâ yaraya temas iden elbisede veyâhûd öteki bir yeni tarafından yara üstüne konulacak olan ve fennentemîz olmayan bir takım bez, pamuk, tiftiklerde bulunan mikroblar cerraha ve peritoniyaʿnî karan zârınıintân itmiş bulunacaklarından bi`lahere saatler ile çalışmış olsam, cerihayı birçok ilaçlar ile yıkasam ve yarayıdahî bir minvâl-i sâbık dikmiş[**174]** olsam beyhude zahmet çekerek mecrûhuniltihâbperitonedüçâr olmasının önünü alamayacak idim. Dimek oluyor ki muvaffakıyyetimizite’mîn iden muʿâmelâtın birincisi marazîn vakt-i gâ’ib itmeksizin tedavi olunmuş olmasıdır.

Sâniyen: tarafımdan taʿbîrini kullanmışım bu bâbdaki muvaffakıyetimden dolayı tefâhüritdiğimehamlolunmasun. Bundan maksadım ancak bu misüllü paraları aspisi, antisipisi usulüne tevfîkân tedavi iden kimse dimekdir. Çünki bir minvâl-i meşrûh mühim

ve peritonun cerihasıyla müterâfik bir yara usûl-i dâfiʿüt- teʿaffün ile tedavi olunmayub da eski usulde pisalât ve edevât-ı cerrahiye ile tedavi idilmiş olsaydı her halde yine mecruh iltihâb peritondan müte'essirenvefâtider idi.

Sâlisen, muʻâyenehânemdetedâvî sâyesinde mecrûh kurtuldu demişdim. Maʻlûm olduğu üzere bu gibi muʻâyenehâne ve hastahânelerdebigâyetenvürûdidecekmecrûhîninyaralarını tedâvî tımar itmek içünalât, edevât-ı cerrâhiye, taʻkîm olunmuş yaʻnimikrobdanâdi bez ve pamuk ve iplik bulunacağından mecrûhun yarasını ʻufûnetlendirmeksizinyâʻnimikroblar ile telvîs itmeksizin tedâvi mümkündür.

Hülâsa o mecrûh şu üç vâsıta-i fenniye sâyesinde bir mevt-i muhakkakdan kurtuldu.Şerâʻit-i mezkûredenbiri noksan olsaydı tehlike muhakkak idi. Hatta bi`z-zât ben vukûʻâʻrızadayetişüb de taʻkîm olunmuş yâni temyîzalâtedevât-ı cerrâhiyeistiʻmâlitmemiş veyâ işbu vesâ'itamâlik bulunmamış olsaydım mecrûhun ahvâli vehâmetkesb-i ideceğindeşübhe yok idi.

Bundan anlaşılıyor ki ale`l ʻumûmmecrûhîn derhâl yâʻni vakit geçmeksizin, alât ve edevâtı mükemmel ve aspisiusûlüne vâkıf bir kimse tarafından tedâvî-i idilir ise muhakkak bir netîce-i hastaya destres olunacağından mecrûhîn ve kazâzedegânamuʻâvenet ve tedavi içün işbu üç büyük şartı nazar-ı iʻtibâra alarak derhâl müdâvât-ı ibtidâ'iyeicrâsıiçünmahsûs mahaller, mütehassıs kimseler, mecrûhînihastahânelerenakliçünvesâ'it-i nakliyenin lüzûmu memleketimizde dahîhissolunmakdadır.

[175]Mecrûhîninsürʻatle ve vakit geçinmeksizin tedâvîlerilüzûmunuvakʻa-i atiye dahî pek güzel isbâtider. Şöyleki bundan iki sene mukaddem mekteb-i tıbbiye-i şâhâneserîriyât-ı hâriciyesinegönderilen ve karanlarından cerh idilmiş olan iki kimseden birinin yarasını bağırsakları kesilerek hârice çıkmış olmasından gâyetvahîm idi. Diğerinin ise yine karnında cerîhası var ise de hafîf derecede olub yalnız cerihapariton ile müşterek idi.Evvelkimecrûhvukûʻâtınakîbindeyâʻnihemân yarım saat sonra hastahânemize gönderilerek muʻâvinlerim efendiler tarafından kavâʻid-i fenniye-i hâzırayatevfîkân bağırsakları dikilerek tedâvi idilmiş ve bir haftada şifâyât olmuş iken ikinci mecrûhunyarası hâriciyeiʻzâm kılınmış olması cihetiyle emrmüdâvâtda gösterilen ihtimâm ve dikkate rağmen üç gün sonra vefât itmiş idi. Şu hâl mecrûhlarınvukûʻât ʻakîbindetedâviidilmeleri lâzım geleceğine pek vâzıh bir misâldir.

Mecrûhlardaekseriyâtesâdüf olunan ʻârızadan biri de kan gâ'ibitmekdir. Pek çok kere mecrûhîn şurada, burada imdâd-ı ibtidâ'iyyeninfıkdânındannaşî kan zâyiʻ

itmeksûretiylevefâtdahîidiyorlar. Polis ve belediye me'mûrlarıylainsaniyetperver, şefkatperverahâlî ne yaparlar ise yapsunlar ne kadar telâş iderler ise itsünlermecrûh gözleri önünde kan gâ'ib itmek sûretiylevefâtider; etrâfda bulunanların müdâvât-ı ibtidâ'iyyeye'adem-i ma'lûmâtlarısâ'ikasıyla o telaşları ve evâmikleri(?) heder olur; ellerinden hiç bir şey gelmez. Bu bâbda gözüm ile gördüğüm bir kaçmecrûhu tahattur itdikcebiçârelerin bizde müdâvât-ı ibtidâ'iyyenin cihetiyle sûret-i helâklarınahâlamüte'essir olurum.

Şöyle ki bundan dört sene akdem Bâb-ı 'Alî Caddesi civarındaki mu'âyenehânemdeoturmakda iken birinin cerh olunduğundan bahisle celb eyledim; yirmi iki yaşlarında bir gencin sokak ortasında yatmakda olduğunu gördüm. Hastanın başına halkımızını'ityâdıvechle yüzlerce kişi birikmiş ve biçâreyiseyridyorlar idi. Mecrûhumu'âyeneitdim. Sağ kasığından ve nâhiye-i mağbeniyesinin üstünden bir bıçak ile urulduğunu ve şeryanfahziya'nî**[176]**büyük uyluk damarının kat' olunmasından nâşîmecrûhun al kanlar içinde iğilübçırpınmakda bulunduğunu gördüm. Derhâl parmaklarım ile yarasını tazyik ve ba'deşeryâniya'ni damarı bularak bir kıskaç ile yakaladım. Kan tevakkuf itdi. Fakat bîçâre genç yarım saatdenziyâde sokak ortasında kalmış ve kemâl-i suhûletletevkîfîkâbîl bulunan bir nezefdenya'ni kan seyelânından za'if ve fakrü`d-dem-i'azîmedüçâr olmuş idüki bu hâl-i mehlekin önünü almak ise hastanın damarlarına ya bir ademin damarlarından doğrudan doğruya alınan alınan kan veyâhud serum ya'nisınâ'î kan şırınga olunmasına vâbeste bulunduğundan ve heman bu gibi vesâ'ititedârik'adimü`l imkân-ı ebed ve kinden(?) mecrûh kaldırım üzerinde tedricen terk-i câme-i hayât eyledi.

Şu mecrûhun biraz akdem-i imdadına yetişerek damarını bağlamış ve hatta yetişdiğimesnâda damarını bağladıktan sonra mecruha serum şırınga idebilmiş olaydım hayatının kurtarılacağında hiç şüphe yokdu.

Bu gibi vukû'âne pek çok kereler mütesâdif oluyoruz. Daha geçen gün zabtiyedâ'iresindenserîriyât-ı hariciyeye bıçak ile boynundan urulan bir mecrûh göndermişler idi. Boynundaki büyük kan damarı ya'ni"şeryansebâtî-i aslı" kesilmiş muttasıl kan akıyor idi. Derhal şeryânı bağlamak arzu eylemiş isek de vukû''arızadan bir saat sonra gönderilmiş olması sa'ikasıylabiçâremecrûh son nefesini i'âde itmek üzere olduğundan hiçbir mu'âvenetde bulunamadık. Vaktinde yetişdirilmiş olsaydı mecrûhun tahlisi mümkün idi. Vel hâsıl on seneden berü bu gibi vekâyi'-i mü'essefeye yüzlerce def'atesâdüf eyledik; hepsinde te'essür ve te'essüfden başka elimizden bir şey gelmedi.

Tafsilât-ı mesbûta ile müdâvât-ı ibtidâ'iyyenin ehemmiyet-i fevka`lʿâdesi ve hastagânınsürʿatlemünâsibtedavihânelere nakli ve alât ve edevât-ı cerrâhiyenin ve serum takımlarının şehrin münâsib mahallerinde bulundurulması lüzumu pek güzel anlaşıyor.

Müdâvât-ı ibtidâ'iyyenin fıkdanından mecrûhînin hayatları tehlikede kaldığı gibi vesâ'it-i nakliyenin ʿademindendahîmecrûhîndetelâfîsi ve taʿmîri gayr-ı mümkün sakatlıklar vücûdbulmakdadır.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Şifa'i hastalık kadar …

[177]Yukaruda söylediğim vechle bizde mecruhlar, kazazedeler, hastalar ekseriya kira arabalarıyla hastahânelerenakl olunurlar. Meselâ ayağı kırılmış bel kemiği sakatlanmış, karnında veyâ başında vahîm bir yara hâsıl olmuş bulunan veyâ beynine kan hücûmiderek yapılan veyâhudziyâde kan zâyiʿ itmiş olan bir kimseyi de kira arabasına oturarak nakli derler. Bundan tevellüdidecekmehâzîritaʿdâda lüzum göremem. Memâlik-i mütemeddinenin en ufak karyelerine varıncaya değin her birinde mecrûhîn suret-i mahsûsadayapdırılmış üstü kapalu ve derûnunda yaylı yatak bulunan arabalar ile yahud yine üstü ve vaktin terakkiyât-ı ahîresine muvafık destkereler ile nakl olunur. Biz de ise bu gibi kazalarda hastagân nakli içün yataklı arabalardan sarf-ı nazar üstü açık dört kollu adî, basit bir sedye bulmak emr-i ʿasîrdir.

Avrupa'nın büyük ve küçük şehirlerinde mecrûhînemuʿâvenetiçün iki nevʿteşkîlât-ı mahmiye ve vesâ'it-i imdâdiye vardır. "Merâkiz-i imdâdiye"-post dosikor-nâmındamecrûhinemuʿâvenetiçünşehr dâhilinde bulunan bir takım mahaller bulunduğu gibi "AnbulanisOrbin" dinilen hasta nakline mahsus arabalar, adeta seyyâr küçük hastahânelerde vardır.

Paris şehrinin heman her mahallesinde ve her sokakındamerâkiz-i imdâdiyemevcûdolub kışlalarda, karagol ve polis dâ'irelerinde, belediyelerde, ve itfâ'iye alayı ve kara gümrük şuʿbelerinde ve resmî devâ'irin kâffesinde te'sîsolunmuşdur. İşbu merâkizinmedhalleriayruolubkapularının üstünde "SikoraVeblese" yaʿnimecrûhineimdâd levhaları ve giceleri de aynı ʿibâreyi muhtevi kırmızı fenerler taʿlîkidilmişdir. Ekseriya bir veyâ iki odadan ʿibâret olan işbu dâ'irelerde bir mecruhu ʿacilen tedavi idecekalât ve edevât-ı cerrahiye mevcûd olduğu gibi tekerlekli, tekerleksiz iki adeddestkereve hasta yatırmak içün karyola ve bir yarayı usûl-i hazıra-i fenn-i cerrahiye tevfîkântedâvî itmeği elverişli ve sargı sarmağa ve bir kırığı muhtasarn bağlamağa, kanı tevkif itmeğe muktedir bir tımarcı vardır; kışla ve karagollarda işbu vezâ'ifineferât-ı askeriye, belediye ve polis dâ'irelerinde polis ve belediye çavuşları ve kara gümrüklerinde gümrük

[178]me'mûrlarıîfâider.Paris'de bu misüllümerâkiz-i imdâdiyenin adedi (462) ye bâliğolmakdadır.

Her nasıl olur ise olsun sokakda veya ahir bir mahalde birisi yaralanınca derhâl bir sedyeye konularak kemâl-i sürʿatle işbu mahalenaklidilir ve müdâvât-ı ibtidâ'iyeorada icrâkılunur. Yara hafif ise mecrûhhânesine ve şâyedağırcaa ise bir yandan devâ'ir-i belediyeden veya mahalleden bu vazifeyi îfâ ile mükellef maaşlı tabîb celbi dilerek tedavi olunmağla beraber diğer tarafdan "İnbolanisObrin" taʿbîr olunan hastahâne arabalarından birinin irsâliiçünmücâvir bulunan hastahâneye telefon ile de haber gönderilür.

1865 senesinden 1872 senesine kadar yedi sene zarfında para…merâkiz-i imdâdiyelerinde 3632 kişi tedavi idilmiş ve 55 kadın doğurmuş! Ve 1876 senesinden 1879 senesine kadar yine yedi sene zarfında 4790 kişi tedâvîolunmuşdur. Paris şehri nüfusunun su … yirmi sene zarfında fevka`lʿâde bir sûretde artmasından ve fabrika vesâ'irmisüllü pek çok kazalar vukûeuna sebebiyet viren mahallerin çoğalmasından nâşî işbu merâkiz-i imdâdiyede senede binlerce mecrûhîntedavi idilmek…bulunmuşdur. İşbu merâkiz-i imdâdiyeden pek çok istifâdeidilmek…olmağla beraber baʿzanmecrûhun yarası gayet tehlikeli olduğu içünderhal ʿameliyât-ı cerrahiye icrâsı ve bir hastahâneyenakl olunması …gelmekde ve merâkiz-i imdâdiye ise işbu vazifeyi bi`t-tâbiʿ hakkıyla …idememekde olduğundan mecrûhîsürʿat-i mümküne ile vukûʿ-ı ʿarza… nihâyet bir çaryek zarfında bir hastahaneyenakl itmek içün "Anbulan…Orbin" denilen içinde sedyesi, tabibi, alât ve edevât-ı cerrâhiyesi bulunan arabalar daha doğrusu küçük seyyârhastahânecikler teşkil olunmuş …mecrûhîn bunlar vâsıtasıyla esnâ-yırahdanezâret-i tıbbiye altında …hastahânelerenakl olunurlar.

AnbulansOrbin dinilen işbu arabalar Paris'de ancak bundan … sene akdem vücuda gelmişdir, işbu teşkîlât bundan kırk sene evvel Amerika'nın Nivyork Belediyesi'nde mevkiʿ-i tatbîkakonulmuşdur. Nivyork…

Emsal-i tıbbiye ve hekimiye: Tıb ve … kadar kadimdir.

[179]sokakından ve sokakının muhtelif mahallerinde telgraf, telefon direklerinin baʿzıları kırmızıya telvîn idilmiş olub aşağısında bir kutu vardır. Kutunun anahtarı karşusundakidükkan sâhibinde bulunur. Bir kaza

Resim (*şehrimizde teşkilini arzu eylediğimiz, mecrûhîn nakline mahsus" arabanın manzara-i hâriciyesi)*

vukûʿunda her kim arzu ider ise kırmızıya telvîn idilmiş telgraf direğini bulub dükkan sâhibinden dahî anahtarı alarak kutuyu açar ve oradaki elektrik düğmesine basar.

Hastahânedekitabîb kazadan haberdâr olunca dâ'imî hazır bulunan arabaya râkibensürʿat-i mümküne ile

[**180-181]Resim**(*Hamid İzzet Bey Cemil Paşa Hazretleri Salih Bey Hamidiye EtfâlHastahânesi)*

[182]ve çıngırak çalarak o telgraf direğinin yanına gelir. Bu arabayı gören bütün arabacılar tevakkuf iderek ana yol virirler. Vel hâsıl bu arabanın yollarda mürurına mâniʿ hiçbir şey yokdur.

Arabalara gelince: Bir hayvan koşulu, uzunca ve güzelce yaylı ve her tarafı kapaluolub arkasında kapusuve yan taraflarında penceresi vardır. İçinde müteharrik, yaylı, tekerleki bir sedye ve yan tarafdatabibin oturacağı iskemle ve lâzım gelen alât ve edevât-ı hâriciye, sargılar, pamuklar ve edeviye-i lâzıme bulunur.

İşbu araba i.çine konulan mecrûhvakt-i zâyiʿ olmaksızın hastahâneyenaklidilir ve tabîbdahî esna-yınakindemecrûh hakkında müdâvât-ı ibtidâ'iyyeicrâider. Nivyork şehrinde beş sene zarfında bu vechle 12250 kişi bu arabalar ile naklolunmuşdur. Fransızlar da Amerikalıları taklîdiderek bundan on sene akdem Paris'deibtidâ Sen Luihastahânesinde "AnbulansOrben" teşkil itdiler.

Senluihastahânesibağçeiçerüsünde ve pek vâsiʿ olduğundan bir köşesine bu emr-i hayra mahsus mükemmel bir dâ'ire inşa ve işbu dâ'irenin üst katı nöbetçi etıbbasına ve altı ise ahur ve arabalığa tahsis olunmuşdur. Ahurun yanına üstü kapalu önü açık bir mahal daha vardır ki burada nöbetçi arabası giceli gündüzlü hayvan koşulu olduğu halde bekler.

Telgraf veya telefonla bir mahalede kaza vukûʿa geldiği haber virilincetabîbhemânarabaya râkiben doğruca mahal-i kazaya vâsıl olur. Bundan on sene akdem ikmâl-i tahsil zımnında Paris'debulunmakda iken henüz teşekkül itmiş ve fevâ'id-i gayr-ı kâbil-i inkâr bulunmuş olan şu arabalar fevk`alʿâdenazar-ı dikkatimi celb itmekle bir mecruhu sokakdanalub nakli derken tesâdüfitmekliği pek ziyâde arzu idiyor idim.

Bir sabah "Otel Diyo" Hastahânesine gitmek üzere Sen Mişel köprüsünden geçerek Şatle civarına gelmiş idim. Orada " Senjak" Kalesi'nin etrâfında bir çok kişilerin toplanmış olduklarını görünce sâ'ika-i merakla ben de galabalık içine girdim. Meğer taʿmîrolunmakda olan bu kalenin

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Tıbfenn-i hayat, sanʿattedâvî-i emrazdır.

[183]yukarısından bir ʿamele düşmüş ve bir çok mahalleri kırılmış olduğundan iğilüb duruyor idi. Derhal işbu mahalemücâvir bulunan merâkiz-i imdâdiyedenme'mûrlar gelerek hastanın gayr-ı kâbilnakl olunmasından nâşîbaʿzıgünâmüdâvât-ı ibtidâ'iyye ile beraber yakında heman iki üç dakika bir mesâfede olan "Otel Diyo" ve ihtiyaten "AnbulansOrbin"

arabaları bulunan ve bulunduğumuz mahale lâ-ekall yarım saat mesafesi olan “Sen Lui” hastahânelerine telgrafla haber gönderildi. İşimi gücümü bırakarak vukuʿ-ı hâle intizâritdim. Evvel emirde imdâda yetişen merkez karagolşuʿbesi olduğundan müdâvât-ı ibtidâʾiyyeyi icraya mahsus neferât-ı askeriye mecrûhun urbalarını mikrâs ile keserek ve kırık olan bacaklarına kırıkları sarmağa mahsus telden oluklar koyarak bağlamağla meşgul şkenyaʿniheman yedi sekiz dakika mürur itmesizin “AnbulansOrben” arabası borusunu çalarak geldi. Tabîb arabadan inerek yaylı destgereyi de indirerek hastayı kemâl-i mülâyemetle veciʿ ve sâʾire his itdirmeksizinarabaya koydu. Tabib gayet dostem ve operatör “Pean”ınʿameliyâthânesinedevam itdiğim sırada refikim olduğu halde bana yalnız bir boyun eğerek hatta elimi sıkmağa ve görüşmeğe vakit aramayarak kendi de arabaya atladı. Araba aynı sürʿatle yıldırım gibi önümüzden kayboldu gitdi. Bir müddet sonra uzakdan “Otel Diyo” hastahânesinden bir tabîb ile üstü kapalu tekerlekli bir destkerenin acele ile geldiğini gördük; oradaki bulunan ahâli bu hale gülerek “çok geç” dimekdenkendülerinialamadılar. İrtesi günü neşr olunan bütün teşekkül itmekde olan işbu “AnbulansOrben” arabalarının îfâitmekde olduğu hıdemâtı takdir ve her bir hastahâneyetaʿmîmidilmesinden ve muhsinâtındanbâhis-i makâlâtneşritdiler. Bunun üzerine şehremâneti meclis matbûʿâtınınmülâhazât-ı muhakkasını nazar-ı iʿtibâra alarak Paris’de bulunan büyük hastahânelerin kâffesinde bu yolda “AnbulansOrben” teşkiline karâr virdi.

Görülüyor ki mahal-i kazaya üç dört dakikalık bir hastahânedenimdâd gelinceye kadar yarım saatlik uzakda bulunan “Sen Lui” hastahânesinin

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hayat iki nihâyet arasında bir noktadır.

[184] “AnbulansOrben” arabası tabibiyle yetişdi ve mecrûhî hem tedavi ve hem de kemâl-i istirâhat ve sürʿatle incitmeyerek hastahânesine aldı götürdü

Resim: (*Şehrimizde teşkilini arzu eylediğimiz “mecrûhîn nakline mahsus” arabanın manzara-i dâhiliyesi)*

Elyevm Paris’in her bir mahallesinde ve büyük caddelerinde herkesin lâyıkıyla görebilmesi içün üstleri mâvi işaretli levhalar taʿlîk olunmuş hevâ gazı fenarlarının aşağısına kutular konulmuşdur. Polis belediye meʾmûrları

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hayat hareketdir.

[185]ve hatta efrâd-ı ahâli bile lüzumunda işbu kutudaki düğmelere basarak hasatahânelerdeki “AnbulansOrben” arabalarını derhâl celbidebilürler. Bunlardan maʿdâ şehremâneti ve belediye devâʾir-i şenliklerde, büyükçe cenaze alaylarında, resm-i geçidlerde, yangınlarda ve`l hâsıl bu gibi galebelik ve izdihâm bulunan mevâkiʿdevukûʿu

melhuz olan kazazedelere muʿâvenetiçünayruca “Markiz” taʿbîr olunan büyükçe çadırlardan müteşekkil bir takım seyyârhastahânelerbulundururlar.İşbu çadırların üstüne gündüzleri salîb-i Ahmer yaprakları ve geceleri ise kırmızı fenârlartaʿlîk olunduğundan uzakdan pek kolaylıkla görülür. İşbu çadırların derûnunda bir tabîb ile iki muʿâvin, alât ve edevât-ı cerrahiye, edeviye-i lâzıme, bir ʿameliyât masası, iki destkere ve serum takımları ve iki üç yatak ve`l hâsıl herşeyimevcûddur. Paris şehremânetinin bir minvâl-i meşrûh her levâzımâtı mükemmel olmak üzere çadırlardan müteşekkil yirmi takım seyyârhastahânesibulunduğundan lüzumunda istediği mahalesürʿatleîsâlider. Bunun dahî pek çok fevâ’id ve muhsinâtıgörülmekdedir. Şöyle ki Viktor Hugo’nun cenaze alayı günü Paris’desokaklarda ol`kadarizdihâm var idiki kazazedelere muʿâvenetiçünmerâkiz-i imdâdiyeninkifâyet itmeyeceğini şehremâneti bildiğinden ihtiyaten cenaze alayının geçeceği sokakların baʿzınekâtına işbu çadırlardan yirmi adedyerleşdirmiş ve me’mûl eylediği gibi o gün izdihamdan 491 kişi kazazede olduğundan derhâl işbu çadırlarda tedâvîidilmişdir.

Fransa Re’is-i Hükûmeti müteveffî Mösyö Karno’nuncenaze alayı günü dahi sokaklarda on üç seyyârhastahanesite’sîsidilerek 486 kişi tedavi idilmiş ve içinde ağırca mecrûh olanlar ve hasta düşenler derhâl yataklı arabalar ile hastahânelerenaklolunmuşdur. Bu sene Paris’deküşâd olunan sergi derûnunda yüzü mütecâvizmerâkiz-i imdâdiye ve seyyârhastahânelerte’sîs olunmak sâyesinde binlerce mecrûh ile kazazede ve hastagântedâvîidilmişlerdir.

İngiltere’nin her şehrinde mecrûhînitedâvî zımnında merâkiz-i imdâdiye ile “AnbulansOrbin” arabaları ve çadırdan maʿmûlseyyârhastahâneler

[186] bulunduğundan daha geçen gün transvalden(?) ʿavdet itmiş olan Köklülerin istikbâlinde bulunmak üzere Londra sokaklarıyla meydanlarına tehâcüm iden ahâlinin izdihamından tamam 3000 kişi mecrûh olduğundan mecrûhîn derhâl tedavi olunarak ikametgâhlarına ve hastahâneleregönderilmişdir.

Almanya’dandahî Fransa’da olduğu gibi mecrûhînemuʿâvenet zımnında herşehrin muhtelif mahalllerindemerâkiz-i imdâdiye, “AnbulansOrben”vesâ’ire vardır. Bundan maʿdâkazazedegâne herkes muʿâvenetidebilmek ve mevrûhînemüdâvât-o ibtidâ’iyyede bulunmak içün 1870 senesinde müşâhir-i cerâhânden doktor İsmark’ınsa’î ve gayretle “Almanya SamiriCemʿiyyeti” nâmıyla bir cemʿiyet-i Hayriye teşekkül itmişdi. İşbu meclis azası fabrika ʿamelelerinden başlayarak her sınıf ahalisinden müteşekkildir. Meclise dâhil olanlar birkaç zaman mecrûh ve hastagâne lâzım gelen müdâvât-ı ibtidâ’iyyeyiöğrendikden

sonra diploma ile birlikde “Samartin” nâmınıahzider.Meclisaʿzâsındanfevkaʾlʿâdehıdmet görenlere heyʾet-i mükâfât ve sâʾirevirir. Evvel emirde Geyl şehrinde teşekkül iden işbu cemʿiyet-i Hayriye elʾyevm Almanya’nın her tarafında taʿammümiderek en ʿâdî köylerine varıncaya kadar samariteynleryetişdirmiş ve adedi yüz binlere bâliğ olmuşlardır. Belediye ve polis meʾmûrlarının ve askerlerin pek çoğu bu mevclisaʿzâsından bulunduklarından sokak ortasında vesâʾirmahâllatında bir mecruha tesâdüf iden işbu heyʾet-i aʿzâsıheman işlerini terek iderek bir tabibin vüruduna değin yakında bulunan yer muʿâvenet merkezinden müdâvât-ı ibtidâʾiyeiçün lâzım gelen alât ve edevât ve eczâ-yı tıbbiyeyi biʾlistishâbʿadetatabîb gibi mecruhu tedavi iderler.

Avusturya, Rusya, İspanya, Danimarka’da da mecrûhînitedâvîiçün buna mümâsilhusûsîcemʿiyet-i Hayriyeler vardır. Hollanda’da belediye, polis meʾmûrlarının kâffesinin mecrûhîneidilecekmüdâvât-ı ibtidâʾiyyeye aşina olması mecburidir. Aksi takdirde belediye, polis hıdemâtındaistihdâm olunamazlar. Hatta bunlar mecrûhînemuʿâvenetde bulunabilmek içün yanlarda her dâʾim yara sarmağa mahsûs pamuk, sargı vesâʾireyihâvî ufak paketler gezdirmeğe dahîmecburdurlar.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Tıbbı iyü bilmek içündâʾima tahsil itmelidir.

[187]seniyyede takriben bir çok milyon nüfus mevcûd olduğu ve her gün cerrahların, kazaların vukûʿeksik olmadığı hâlde mecruhlara müdâvât-ı ibtidâʾiyyede bulunmak ve bunları derhal hastahânelerenakl itmek içün her nasılsa bu güne değin hiçbir vâsıta, hiçbir usûlteʾsîs olunmamış ve kazazedeleri nakl ve anlara muʿâvenet keyfiyeti asla düşünülmemiş ve nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınmamışdır.

Gerek merâkiz-i imdidâdiye ve gerekse “AnbulansOrben” dinilen arabaların teşkîlâtı büyük bir fedakarlıkihtiyârına tevakkuf itmez. Husûsiyleşehr-i şehîrimizdemerâkiz-i imdâdiye pek kolaylıkla teşekkül idebülür. Çünkü Dersaʿâdetʾin her bir mahallesinde pek çok kışla, karakol, polis, belediye merâkizivardır.Şimdilik bunlardan ellisinde merâkiz-i imdâdiye teşkili kâbildir. İşbu devâʾirin alet katlarında birer veya ikişer oda tefrik itmek ve odanın birine bir yatak, oldukça mükemmel ustunç takımı ve yara yıkamağa ve sarmağa mahsûsedevât ve baʿzıedeviye, kırık sarmağa mahsûs cebireler ve hasta nakline mahsûs üstü kapaludestkerelerbulundurmak kifâyetider.

Asâkir-i şâhânedenbaʿzıefrâd ile polis ve belediye çavuşlarının okur yazar takımlarından ve oldukça müstaʿidlerinden bir hasta veyâ mecruhu nakl itmek usulü, bir yarayı değişdirmek ve sarmak, ve şâyed kan akmakda ise tevkif itmek gibi öğrenilmesi gayet kolay olan husûsât öğrendirilmesi- ve yedlerine ufak bir şehâdetnâmevirerekkışla ve karagollaraneferât-ı askeriye, polis merâkizine polisler, belediye dâʾirelerine belediye

me’mûrlarınıtahsîsiderekmünâvebeten nöbet beklendirilmeli- ve şevk ve gayretleri mûceb olmak üzere bunların maʿaşlarındahîcüz’imikdarzamm itmek şimdilik bu emr-i hayrın terakkisine fevka`lʿâdehıdmetider. Bundan maʿdâneferât-ı asâkir-i şâhâne bu suretle mecrûhîninmüdâvât-ı ibtidâ’iyelerini tahsil sâyesinde bir muhârebevukûʿundamecrûhîninakl itmeğe muktedir ve meydan-ı muhârebedesila arkadaşlarının yaralarını saracak bir sınıf yetişir ki şu vechle ordu-yıhümâyûnların en mühim nevâksondan biri de ikmâl kılınmış olur.

[188] Bu bâbda iʿtirâz olunacak şey bunların tabîb gibi bir yarayı nasıl temizleyecekleri ve nezifvukûʿundayaʿni bir mecrûhdan kan gelür ise ne yolda tevkife muktedir olacakları keyfiyetdir. Bu gün yaraları usûl-i mezâdteʿaffün ile temizlenüb sarmak umûr-ı ʿadiyedendir. On iki on beş dersde bir kimse hasta naklitmek , yara temizleme, kan tevkif itmek usulünü oldukça öğrenebilür.

Kan durdurmak cihetine gelince bu da pek kolaydır. Şöyle ki bir mecrûhun her ne cihetinden kan geliyor ise hatta ziyadece de olsa tıbbiye

Resim(Şeryanazadî” yaʿnipazu damarı cerihedâr olduğunda parmaklar ile damar üzerine basarak kanın tevkifi)

vealât-ı hâriciyevesâ’itehâcet kalmaksızın kan gelen mahalli veyâ biraz üst tarafını parmaklar ile şiddetli basmak veya kol ve ayak gibi sarılması kâbil bir mahal ise yukarusundan bir kuşak ile ol`tarafı tazyik itmek kifâyetider.

Bu vechle boyunda, kol ve ayaktaki büyük kan damarlarının kesilmesiyle husûle gelen nezef-i ʿazîm derhâl tevakkuf ider. Şu ufacık tedbire aşina olan bir kimse gözü önünde kan gâ’ibiderekvefâtitmekdeolan bir mecrûhun hayatını tahlis idebilür. Bizde ahâli buna vâkıf olmadıklarındanbirmecrûhdan kan gelür ise yara üstüne güyâ kanı kesmek üzere**[189]**örümcek yuvası vesâ’ir kur veyâhuduzakdan seyirci olubtelaş iderde kan gelen mahale parmaklar ile basmağı hatırlamaz. Kezalik pek çok kere kendükendüsüneveyâhud düşmek neticesi olarak burundan kesretle kan gelür de kanın akmaması içün burnun şiddetli iki parmağıyla sıkı sıkı veyahut burnunun içine pamuk parçaları tıkayarak akan kanı kesmeği düşünemez.

Geçen gün Kıztaşı taraflarında bir hsatayıcelb olunmuş idim. Hânımın biri dişini çekdirmişhânesineʿavdetidince şiddetle kan

Resim:(Şeryanfahzi” yaʿni uyluk büyük damarı cerîhadâr olduğunda parmaklar ile damar üzerine basılarak kanın tevkîfi)

akmağa başlamış ve bir ssat kadar kanı durdurmak içün uğraşmış ise de bir fâ'ide hâsıl olmayacağını görünce bir tabibcelb itmiş doktor efendi de her nasılsa kan gelen mahalli tazyîkiderek kanı tevkîfideceğine bir çok ilaclaristiʿmâl itmiş ise de beyhûde yere biçâre kadın dört saat kadar hemanbi`lmübâlağa bir okkadan ziyâde kan gâ'ib itmiş olduğundan hâne derûnunda bi`t-tabiʿ telâş artmış idi. Muʿâyeneitdiğimzamânhânemin önünde bir tas bulunub muttasıl kan tükürüyor ve doldukcaoda**[190]** dışarısındaki leğene döküyorlar idi. Muʿâyenemde alt çene kemiğinin arka taraflarındaki dişin çıkmasından mütehassılnezef küçük bir damarın kopmasından ilerü geldiğini gördüm. Parmağı ağzına idhâliderek kan gelen mahale şiddetle basdım. Beş dakika sonra hiçbir ilac, hiçbir alt cerrâhiyeistiʿmâl itmeksizin bi`l hassa tazyîk sâyesinde kan kâmilen kesildi. İhtiyâten pamuk parçasından bir küçük yumak yaparak beş dakika kadar tazyîkden sonra parmağı çeküb yerine pamuk yumağını koydum. Ve marziyeye sıkıca ağzını kapamasını söyledim. Bu vechle on dakika sonra kanın asla gelmediğini görünce hastayı kendi hâline terk iderek evden çıkdım. İşte görülüyor ki ʿameliyâta veya damarı bğlamağaihtiyâcmess itmeksizin gâyet adî ve basit bir usûl ile kan akması durdu. Bu hâlde bu gibi vukûʿâtda kan gelen mahalli tazyîkidemeyecek bir nefer bir beldeye çavuşu, bir polis tasavvur idemem.

Sadedin hâricine çıkmayalım. Biz de söylediğim vechlemecrûhlaramuʿâvenetiçün" merâkiz-i imdâviye" teşekkül ider ise sokakdaurulan bir adam işbu merâkizdencelb olunan sedye ile oraya nakli dilerek müdâvât-ı ibtidâ'iyeicrâkılınmağla beraber belediye etıbbâsından beri dahîcelbolunabilür. Tabîbvürûdunda işbu merkezde mecrûhu tedavi içün kâffe-i vesâ'iti orada hâzır bularak derhâl lâzım gelen muʿâvenetiîfâider. Mecrûhunyaresivahîmveyâhudmuhtac-ı ʿâmeliyâtolubdamerâkiz-i imdâdiyedeicrâsıkâbil olamadığı sûretdedahîsürʿatle bir hastaneye nakli îcâbiderse bu hâlde Avrupa'da olduğu gibi bizde dahî "AnbulansOrbin" arabalarının teşkîl olunması lüzûmunu gösterir.

Bizde şimdilik işbu arabaları devâ'ir-i belediyede bulundurmak daha münâsibdir. Dersaʿâdet ve civârında on devâ'ir-i belediye bulunduğundan her bir dâ'ire-i belediye yukarıda şekliyle beraber bir tafsîlgöstediğim tek koşulu arabalardan ikişer aded ve iki hayvan ve müdâvât-ı ibtidâ'iyeiçünalât-ı hâriciye ve edeviyetedârik eylese matlûb hâsıl olur. Devâ'ir-i belediyede etıbbâbulunduğundan şimdilik ayrucatabîbistihdâmına bile hâcetmes itmez. Bir araba hayvanıyla elli liraya tedârik olunur ise onda'ire-i belediye

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Her işin başı sağlık.

[191] içün ikişer arabadan yirmi araba ve yirmi hayvan içündefʿaten bin lira sarfı îcâbider. Merâkiz-i imdâdiyeden her birinin levâzımâtıdahî otuz liradan şimdilik Dersaʿâdet ve civârında elli merkez teşkîl olunsa bin beşyüz ve arabalar ile beraber iki bin beşyüz

nihâyet üç bi,n liraya bâliğ olur ki pâ-yı taht-ı Saltanat-ı Seniyye'deeşedd-i lüzûmuderkâr bulunan ve insâniyet ve menâfiʿ-i sıhhiye-i ʿumûmiye nokta-i nazarından böyle gâyet mühim bir emr-i hayriçün bir defʿalık olmak üzere üç, dört bin lira sarfı hiçbir vakit çok görülmez ve görülmemelidir.

SerîriyâtHâriciyeMuʿallimi

FerikCemil

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye:

Fünûn-ı hikmetin elbet medârı şart-ı sıhhatdir
Ecel geldikdenakz eyler kavânîn-i etıbbâyı

[192]Bakteriyoloji

Fennin

Memâlik-i Şâhânedelüzûm-ı taʿmîmi

Artık bugün bi`lʿumûm milel-i mütemeddine nezdinde katʿiyyen tahakkuk itdiğiinsâniyetinteʿâlîsi memleketlerin maʿmûr ve abâdân olması fenn-i tıbbın terakkî itmesine nasıl vâbeste ise tıbbın terakkîsi ve en müdhişemrâz-ı sâriyenintedâvisi de behemehâl mikrobʿalemininilerülermesinemütevakkıfdır.

Evet! Bugün bakteriyoloji öyle bir fenn-i bedîʿ hâline gelmişdir ki şehrâh-ı tebâbetde ansız bir adam bile atılamıyor.

"Bakteriyoloji" erbâb-ı tıbbın istinâdgâh kuyusu ve ʿâlem-i tebâbetinmeşʿâle-i terakkiyât-ı kesterânesidir.

Emrâzın en mühim en büyük bir kısmında usûl-i tedâvi-i kadîmi ve bir çokedeviyeyisahâ'if-i tabâbatden ebediyen feshidecek ancak mikrob-ı fenniyedir.

Vakʿânşuʿûbât-ı sâ'ire-i tıbbın gün be gün terakkiyâtıtebâbetinelyevmkesb itmiş olduğu mükemmeliyete dâhil-i küllîsi olduğu aslâ inkâr-ı kâbûlidermevâddan değilse de hakkıyla taharri-i keyfiyet idebilecek olursa o şuʿûbât-ı fünûndan hiçbirisinin henüz on beş yirmi senelik bir fenn-i cedîd olan bakteriyoloji kadar ʿilm-i tıbbın karanlık olan cihetlerini lâyıkıyla tenvîre muvafık olamadığı nazar-ı emʿân ve insâf önünde kendi kendisine tecellîider.

Bedîhîdir ki tebâbetden başlıca arz bir marazın sebebini bilüb tedavisini de ana göre icrâitmekdir.

Emsâl-i tıbbiye-i hekimiye: Nezâfetimândandır.

[193] Kezalik şurası da mühim dir ki binlerce seneden beri gelüb geçen bir çokvahîm hastalıkların esbâbınıasr-ı hâzırdehât-ı etıbbâsımikrob fenni sâyesinde keşf itmişlerdir.

Hıfzu`s-sıhha-iʿumûmiye nokta-i nazarından bakteriyolojinin kesb itmiş olduğu ehemmiyet pek büyükdür.

Birçok bulaşık hastalıklardan tahaffuz içün karantinalarda ve şehirlerde istiʻmâl olunan (etor) ve (polojizatör) gibi alat-ı tathîreye bakteriyolojinin îcâditdiğibedâyiʻ-i sıhhiyeden olduğu gibi (dâfiʻü`t-teʻaffün) ve (taʻkîm) gibi usûl yine ufak mehâsin-i şümûlün cümle-i ihtirâʻâtındandır.

Hele fenn-i cerrahiyenin bugün vâsıl olduğu derece-i terakki ve ʻameliyât-ı cerrâhiyede eskiye nisbetengörülen muvaffakıyyâtbî-nihâye ancak bakteriyolojinin terakkiyâtı sâyesinde değil de nedir?

Eğer fenn-i mezkûr, birçok emrâzın ve bir takım iltihâbât-ı vahîmenin ve çıbanların vesâ'ireninesbâb-ı husûlü olan mevâd-ı mü'essereyikeşf itmemiş olsaydı acaba ʻameliyât-ı cerrâhiyede mukaddemleri görülmekde olan ʻadem-i muvaffakıyyetinesbâbı nasıl anlaşılabilir ve alat ve edevâtın (isterilize) yaʻnitaʻkîmidilmesivesâ'ire gibi tedâbîr-i mü'essere ve ihtiyâtiyyeninicrâsınakıyâm olunur mu idi?

Cerrâhîn-i kadîmenin ve bâ-husûs Fransa'nın ve belki dünyanın serâmdan mühre-i cerrâhînindan (Nelaton)laremsâlimeşâhîrin bundan evvel muvaffak olamadıkları ʿameliyâta bu gün anların kaʿbelerine bile varamayan nice cerrâhlarmikrob fenni sâyesinde meydana çıkan usûl-i dâfiü`t-teʿaffün ile bilâpervâen tehlikeli ʿameliyâtı kemâl-i muvaffakiyetle icrâ ve hastalarını zaman-ı kalîldeşifâyâb eyledikleri küll-i yevmçeşm-i meserretle görülür mü?

Evet! Her şeyi bir lüzûm ve bir ihtiyâc üzerine mü'esses olduğu gibi (usûl-i dâfi`üt-teʿaffün)ün de bakteriyolojinini gösterdiği lüzûm-ı katʿi üzerine te'essüs itmiş olduğunu kim inkâra cür'etidebilir?

Vakʿanʿameliyâtınhüsn-i netîceyeiktirânıiçünmahaâret ve mümâreseninte'sîr-i inkâr olunamaz; Lakin bir cerrâh ne kadar mâhir olursa olsun (usûl-i dâfiʿüt-teʿaffün)ü nazar-ı ehemmiyete almayacak olursa yapacağı ʿameliyâtınnetîcesi de o nisbetde meşkûk olur. **[194]**Teşhîs-i emrâzhusûsuna gelince: bakteriyoloji bir çok hastalıkların teşhîsini de teshîleylemişdir.

Verem, kolera, kuş palazı, inflavanzavesâ'ire gibi hastalıkların teşhîsihusûsunda bakteriyolojinin delâlet ve isâbetiteslîm kerde-i erbâb-ı dânişdir. Selü`lrâ'ininteşhîsivesâ'it-i kadîme-i tıbbiye ile de mümkün olduğu cevâbenbeyân olunabilirse de usûl-i kadîme verem illetlinin teşhîsinde her halde yakılmak ihtimâli gâlibolub halbuki mikrob fenninin

irâeitdiğitarîk ile illet-i mezkûreninteşhîsi iki kere iki dört idercedine meydan-ı subûteolunmakdaidüğüfenn-i mezkûr aşinâyânının cümlesine masadakdır.

Kezalik bir memlekete hâricdensirâyet iden koleranın "Asya kolerası" mı yoksa " kolera-yımünferid" mi yoksa sâ'ir sarı bir hastalık mı…Bunun dahi teşhîs ve tefrîkibeheme hâl fenn-i bakteriyolojinin delâletine arz-ı ihtiyâc eyler. İşte bu terakki-i mübedda-i tebâbetden bu ana kadar husûl bulamamış idi. Kim hâtırına getirir idi ki verem, kolera, hummâ-yıtifoidi, tetanos, difteri, yılancık, zâtü`r-re, bel soğukluğu, kara kabarcık emsâli sarı hastalıklara göz ile görülmez uzviyât-ı sagîresebeb oluyor?

Binâ'enʿaleyh günden güne müsteʿid terakki olan bu fenn-ı bediʿü`lbeyântarîk-i temeddünde sürʿatlekatʿmerâhilitmekde bulunan bi`l cümle milletlerin inzâr-ı dikkatlerini celbiderek en büyük tabîblerden en adi bir tıb talebesine varıncaya kadar bir çok müntesbîntebâbetinlaboratuarlaraşetâbân olmasına ve bu ikdâm ve gayret netîcesinde bakteriyoloji neşr-i envâr-ı maʿrifet eyleyerek iʿmâk-ı hifâyâsındamestûrzullâm-ı cehâlet olan nakât mezâlimine lemʿa-pâş-ı hakîkat olmasına sebebiyet virmişdir.

İşte o şems-i maʿrifetinoşuʿâ-ı bî nazarın peydâ eylediği nurâniyetdir ki sâyesinde bir çok hastalıkların levâyih-i marziyesi bizlere arz şehre-i hakîkat eyliyor! Bu nuraniyet bu hakâyık-ı tulûʿitmişdi kim bilir daha ne vakte kadar müntesbîn-i tıbvâdi-i zulmetinde pûyân olacak idi!

Hâsılı bakteriyoloji tebâbetiesâsındansarsdığı gibi on beş sene mukaddem ʿalem-i tebâbetinʿallâmesi olan zevâtdahî bu fennî tahsîl**[195]** itmeyince hayat-ı neşriyeye ve simâinsâniyetehıdmetidemeyeceklerini anladıklarından bugün başda Almanya olduğu hâlde Fransa İtalya İngiltere Rusya Amerika'da yüzlerce (mikrob) fennin tahsîliiçün (laboratuarlar)a devâmitdiğinden başka küçük kasabâtda bulunan hastanelere varıncaya kadar bakteriyoloji hânelerte'sîs itmişlerdir.

Sâye-i şâhânede şehrimizdeki bakteriyoloji hâne Avrupa'daki emsâlinisbetinde mükemmel ve Mösyö Nikol gibi fennin cihet-i ʿsameliye ve nazariyesinde gâyetlermâhir bir zâtın taht-ı idâresinde ise de memâlik-i vesiʿâ-i ʿosmâniyeiçün yalnız bir laboratuarınʿadem-i kifâyeti aşikardır.

Hiç olmazsa şimdilik büyük vilâyât-ı şâhâne merkezinde birer laboratuar ile şehrimizde mevcûd büyük askeri hastanelerinde küçük birer laboratuarınvücûdu elzemdir.

Bu nevʿdârü`lʿâmeliyâtınte'sîsietıbbâ-yıosmâniyeyi Avrupa terakkiyât-ı tıbbiyesinden vakt u zamanıyla haberdâr kılacağı ve yavaş yavaş biz de de keşfiyât ve tatbîkâttarîkleriküşâdideceğiiçün ne derecelerde mühim olduğunu îzâhahâcetgöremeyiz.Bu

bâbda idilecekmesârif-i cüz'iyemukâbilindesemerât-ı ʿazîmeiktitâfidileceğine ve etıbbâmızmeyânında az vakit zarfında şan u şeref milletimizi ve kudret-i ʿameliyemiziçâr-ı iktârcihâna kadar îsâlidecek nice kâşifler zuhûrideceğineşübheidülsün!

İşte Japonya! Japonya'da yedi sekiz sene mukaddem bakteriyolojiye aşina bir tabîb görülmez iken bugün(Biriniğ)lere (Rev)leremuʿâdil (kitazatolar) gibi bakteriyologlar görülüyor!

Almanya'da on beş sene zarfında yüzlerce (laboratuar)larküşâd idilmiş ve tedkîk-i mesâ'il ve tecârüb-i bî-nihâye sâyesinde seneden seneye bir çok hastalıkların sebebi olan mikroblar ve bunlar ve bunlara karşı dârü`l keşfiyle Alman etıbbâsınınşân ve şöhreti afâkîistilâ itmişdir. Evet, bugün bî-tarafâne söyleyecek olursak Almanlar tebâbetinbir çokşuʿbelerinde hele bakteriyolojide memâlik-i sâ'ireyi kat endârkâtgeçdiler. Şu sâyedeki mevcûd olan kâffe-i dâr`ülfünûnlarda**[196]**labaratovarlardan başka husûsi ve ʿumûmî yüzlerce ʿâmeliyâthâneler, bunlarda mevcûdvesâ'it-i mükemmele, ihtiyâr ve genç müntesbîn-i tıbbın son derece hevâhişleri bu terakkiyi husûle getirdi.

Hâsıl-ı kelâm, tebâbet-i istikbâlde bakteriyoloji sâyesinde fevka`lʿâde terakki ideceğindenmemâlik-i mahrûse-i şâhânenindahî bu terakkîden mükemmelen hisse mend olması içünbakteriyoloji labaratuvarlarmızınteksîsi ve bu fenn-i bedîʿü`lbeyânıntaʿlîmi ehem ve elzemdir.

E. Ali

[197]

Fen ve Hıdmeti

Dokuz, on yaşlaronda bir yavrı
Eğilübderdli ah idiyor
Izdırab hâlini tebâhidiyor

Boğazından geçübciğergâha
İnerek yutduğuhadîdkalem(1)

Hancerehunfeşân, çocuk bîhoş
Ebvîn-i pür-telaş ve bî-vâye
Koşdularhacelegâh-ı mirzâya(2)

Yatırıldı o nû-nihâl-i ümîd

Sâkitâne bütün mekân ve mekîn
Halecanlar içinde muntazarîn

“İşte buldum!” diye Cemil Paşa (3)
Gösterince hadîd parçasını
Valide toplayubferâcesini

(1) Kurşun kalemlerinin başına takılan teneke parçası
(2) Mekteb-i tıbbiye-i şâhânserîriyât-ı hâriciyesi
(3) Meşhûr operatör

[198]

Hakpâ-yıfünûna yüz sürdü
Dökdüeşekk-i meserret ve şükrân
Kudret-i tıbba oldu takdir-i havân
Kurtarıldı hayatı maʿsûmun
Bu terakki mühim ve ʿâlîdir
Feyz “bakrat” zîmuʿâlladır.

Bu hazâkatleʿalem-i medenî
-Ki meziyet-şinâsherkârdır.

Beşeriyet teşekkür itmelidir
Bu tedavi girân-ı allâme
Bu hünerli, değerli hüddâme

Böyle birçok bedâyiʿiylefünûn
Beşerin hâdim-i saʿâdetidir
Kâfil-i sıhhat ve selâmetidir.
M. Rıfʿat

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye:Sıcak yatak, soğuk yemek.

[199]Vaktinde Evvel ihtiyarlamamağa çâre

Doktor (Rişâdson)un koluna göre vakitsiz ihtiyârlamağakarşuittihâz olunacak kavâʿidher şahsa göre tebeddül ider. Bu husûsdataʿkîb olunacak kavâʿid ve tedâbîr-i sıhhiyeyi küçük yaşımızdan iʿtibârentatbîk ve icrâ eylemek lâzımdır. Binâ’enʿaleyhvelîlerdâ’ima çocukların fazla meşâgîl-i zihniye ile yorulmalarına ve

lüzumsûzgâ'ilelerlemüte'essir olmamalarına dikkat ve iʿtinâ itmelidirler. Eğer küçüklükdemûceb-i keder bir hâl vukûʿ bulacak olursa anı çocuklara anlayabilecekleri bir lisân ile-tafsîlât-ı zâideye girişmeksizin-tefhîm itmelidir.

Keder insanı vaktinden evvel ihtiyârladır. Anın içünbaʿzı kere tahammülüne mecbûr olduğumuz keder-nâk darbelerin te'sîrini-meşgûliyetimütâʿib-i zihniye içün bir muʿâlece gibi kabûliderek- bir iştigâl ile tahfîfesaʿî ve ihtimâm eylemeli.

Titizlik ve kıskançlıkda vakitsiz ihtiyarlığa sebebiyet virir.Şeyhûhat-ı tabiʿiyyeyevâsıl olunduğu zaman sehlü`licrâbaʿzıkavâʿid-ı sıhhiye ile zaʿaf-ı ʿumûmîtaʿdîlidebilür. Esas gıda süt olmak üzere me'kûlât ve meşrûbâtaiʿtinâ eylemeli.

Vücûduhafîfolmak şartıyla sıcak tutacak melbûsât ile setr itmeli, tâki beden dâ'ima aynı derece-i harâretimuhâfazaeylesün. Hergün açık havada, burulmakdanictinâbiderektenzeeylemeli.Vahdet ve inzivâ ve bunun neticesi olan ye's ve kederin, rehâvet-i bedeniyeninmuzırrat ve tehlikelerini ber-taraf itmek içündâ'imâmeşgûliyet ve maʿkûl eğlenceleri yekdiğerine veli itdirilmeli. İstirâhat zamanlarını güzel bir uykuya hasr itmeli. Uyku esnâsında sıcağı aramamalı, fakat sovukdan da ictinâb eylemeli.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Kuşa göre yuva, insana göre mesken.

[200]ÇocuklardaVefiyât

Süd Nine Mes'elesi

Çocuklarda vefiyâtın derecesini taʿyîn, esbâbınıirâ'e ve tebeyyün devlet ve hükûmet içün ne kadar lâzım ise ʿâileleriçünde o derece nâfiʿ ve mühimdir. Memleketimiz senede binlerce çocuk gaybidiyor; bunların çoğu açlıkdan, sefâletden, cehâletden hâk-ı helâkaseyriliyor; kurtulanları da ebvîninden ihmâl ve tesyîbi eseri olarak bir çokemrâz ve iskâm ile maʿlûl kalıyor. Yazık değil mi?

Çocuğun her hâlinden ebvînmes'elesidir. Bu dâr-ı muhnite hiçbir çocuk kendi arzusuyla gelmemişdir; ebvîn, idâme-i ırkı amir, "sâ'ika-yıtabiʿiyyet" te'sîriylevücûd bulan çocuklarının hayâtimirâsbıracaklarımizâca,

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Fikr-i bâtıl cehâletdenbedterdir.

[201]virecekleri terbiyeye göre ya mesʿûdyahudmeʿyûs bir hâlde geçeceğini nazar-ı dikkate alarak vazîfesini bihakkın îfâ itmelidir.

İcrâ-yısanʿatabaşlayalıdan beri çocuklarda kemâl-i te'essüf ile meşhûdum olan kesret-i vefiyâtınesbâbınıtedkîkiderek buna en ziyâdecehâlet ve efkâr-ı etıbbânın ve bi`l hassa süt ninelerin sebeb olduğunu görüb anladığından bu yolda

îkâʿidilenmuzırrâtıʿâlîkadrü`l imkân menʿ ve tahdîde sarf-ı mesâʿidengerü durmadım. Süt ninelerin vazîfeleri ne derece su'iistiʿmâl eylediklerini nazar-ı dikkate aldığımdamvâlidelerinçocuklarını bi`z-zât emzirmelerindeki fevâ'id ve muhsinâtı ve aksi hâlde mehâlik-i muzırrâtıbeyân ve taʿdâddan ve bu husûsdahâmerânbahs ve makallolmakdan bir an hâlî kalmadım.İrzâʿın ahlâk, hıfz-ı sıhhat ve cemʿiyet-i beşeriye nâmına kâffe-i nisvân pek mukaddes bir vazîfe olduğunu her zamânityân ve irâe eylemedim. Ancak bir çok kadınlar arzularını hilâfete bu vazîfe-i mühimme ve mukaddeseninîfâdesinden fıtraten mahrûmdurlar; böyleleri içün Avrupa'nın büyük şehirlerinde bir takım "mirzaʿahâne"ler vardır ki bu gibi mü'essesât-ı mühimme-i hâyriyenin bir sûret-i dâ'ime ve muntazamadanezâret-i sıhhiye tahtında bulunmak şartıyla memleketimizde de te'sîsi elzemdir. Eğer bu sûret şimdilik mümkün olamaz ise bari süt nineler ile süt nine kolcuları bir nezâret-i ciddiyede bulundurulmalıdır; tâki bu sâyede vefiyâtın bir derece önü alınmış ve bir çokma'sûmînin hayatı kurtarılmış olsun. Bugün tedârikidilen, getürülen, hânelere taşınan süt senelerden çoğunun ya südükâfî derecede değil, yahud pek eskidir; südünʿadem-i kifâyetinden, pek ziyâdeeskilikli cihetle husûle gelen hazımsızlıkdanvefâtidenlerin yekûnu ise pek dehşetlidir.

Bizim elimizden gelebilen hıdmet ve muʿâvenet hükûmet ve ahâlimizi tehlikeden haberdâr itmek ve kendilerine tedâbîr-i lâzımeyi irâ'eeylemekdir? Vezâ'if-i sâ'ireashâbına'âiddir.

Tedenni-i nüfûs" hakkında Avrupa mehâfil-i fenniyesindecereyân iden mebâhisâtheyecân-ı âmîzde en evvel nazar-ı dikkate alınan mes'ele çocuklardır ki vefiyâtıntenkîsi ve bunun içün de süt ninelik sanʿatının hıfz-ı sıhhate daha **[202]**muvâfık bir hâle ifrâğıdır. Medeniyet-i terakkî ve ihtiyâcât-ı müberremetezâyüd eyle… büyük şehirlerde velâdetde tedenniyi bir emr ve eser-i tâbiʿîgibikabûl ve mümkün olsa bile kesret-i vefiyât bunca mesâʿî-i insâniyet-perverâne ve ikdâmenfedâkârâneyekarşu büyük arzımız içün pek güçlükledir. Medeniyet-i hâzıraiçün büyük bir şeyindir. Evlâdımız az oloyor ise bâr-ı helâk olmamış olsa tenâkıs-ı nüfûs o derece ziyâdeşmeyüb belki muvâzene husûle gelebilir idi; lakin mübârizât-ı hayâtiyyede en zimuvâzene husûle gelebilir idi; lakin mübârizât-ı hayâtiyyede en ziyâdedüçâr-ı helâk olan çocuklar ve en büyük meydânmaʿar ki beşiklerdir.Bugün en mütemddin-i memleketdebeyne`letfâlvefiyâtın yüzde otuz …nisbetinde olduğu nazar-ı dikkate alınur ise maʿa`t-te'essüfiʿtiyâdât-ı sakime… ve efkâr-ı bâtılaya pek ziyâderi'âyet olunan memleketimizde işbu nisbetin dereceye varacağı şâyân-ı mülâhaza ve te'emmüldür.

“Süt nine sanʿatının”, a’ilece en ziyâde mukaddes ve muʿazzez olan çocuğun sıhhat ve hayatına ne derece su’ite’sîr eylediği ve çocuklar üzerine ebvîninreşk-i te’sîriylemerbût ne kadar ağır bir kan virgüsü…itdiğierbâb-ı evveli`lebsârınçeşm-i intibâhınakarşuhafî kalmamalıdır.

Bir memleketde terakki-i nüfûs-ı velâdâtın tekessüründen zi

Bir memleketde terakki-i nüfûs-ı velâdâtın tekessüründen ziâdevefiyâtıntedennîsine, hayat-ı vasatiyyenintemeddüdünetâbiʿdir. Doğan çocukları himâye… hep kâfîdir; çünkivefiyâtın çoğu açlıkdan, sefâletden, her nevʿtakayyudâtakarşumahrûmiyetden ileri geliyor. Çocukların vâlideleri tarafından emzirilmesi, hıfz-ı sıhhate tevfîkânbüyüdülmesivefitakayyudâtakarşumahrûmiyetden ileri geliyor. Çocukların vâlideleri tarafından emzirilmesi, hıfz-ı sıhhate tevfîkânbüyüdülmesivefiâtın önünü alacağı ve bu sûretle her tarafın makbere-i etfâl kesilmesine mâniʿolacağı muhakkakdır. Hayat …tıfl ile ticâret olamaz; sıhhat-i etfâlipâymâlidecek her hadʿa… ve iğfâlsezâ-yımücâzâtdır.

İstanbul mevkîʿ ve iklîmiʿumûmiyetlesâlim ise de esâsenmekûzaʿsâb ve çocuklar içünmûceb-i muzırrâtdır; hâr ve râtıb olan hevâinesîmizâten bir sûret-i gayr-ı maekûlede beslenilen etfâlemü’esserdir; vefâtidenlerle bir hayat kalan etfâlimukâyese idiniz, ne kadarının cehâlet

(*) Çocuklara aşı:-Yahudvâlidelere hediye- nâm eserimde tafsîlât vardır.

[203] Kurbanı olduğu ve ne kadar â’ilelerin göz yaşlarıyla yanıla yakıla hikâye-i hâl itdiklerini görürseniz ki bundan tüyleriniz ürperir. Beyne`letfâlvefiyâtındevâmını nazar-ı dikkate alarak intibaha gelelim; mezrûʿânınçeğreği gibi haşerât-ı muzırrâ tarafından ihlâkinden, bağların filorakesra ile tamamen tahribinden sonra çâre taharrisine kalkışmak fâ’idesiz olduğunu bilerek bu bâbda tesyib ve ihmâlde ve bir hâl-i lâkaydîde bulunmayalım; çünki büyük şehirlerde tevellüdât çoğalsa bile, nüfus-ı nisbî ve hakîkîtedenniyededir.

Cemʿiyet-i beşeriyedebaʿzımecrûh vardır ki ana ancak matbûʿât çaresiz olur. Avrupa’da küçük çocukların fabrikalarda istihdâmlarıyla hayatlarına kas didilmemesi lüzumuna dâ’ir gazeteler hep bir ağızdan feryâdda bulunmamış olaydılar, bugün bu sebebin te’sîriyle de beyne`letfâlbir çokvefiyâtgörülecekdi.

Çocuklarda derece ve esbâb-ı vefiyât ve bu bâbda ittihâzı lâzım gelen tedâbîrbeyân olunduğu sûretdehissiyât-ı ʿâile uyanacak ve efkâr-ı selîmeashâbı intibaha gelecektir. Süt nine sanʿatının vücuduna tahammül idiyor isek bârî hıfz-ı sıhhate muvafık sûretde devamına çalışalım. Vâlidelerin kâffesi bi`z-zâtirzâʿ itse süt ninelik gibi mühim ve vahîm

bir mes'eleden bahse lüzum kalmaz ve bu sayede bir çok kadınlar sıhhatlerini muhâfaza ile beraber bir çok etfâl bir mevt-i muhakkaka maʿrûz bulunmaz idi. Vefiyâtın önünü almak içün en birinci tedbîr "irzâʿ-ı mâdirâne"yitaʿmîmdir. Emzirmeyen vâlide çocuğunun ilk tebessümünden, ilk bûsesinden mahrumdur; işte bu hâl o vâlideiçün ilk mücâzâtdır. Vâlide olan ilk kadın hiç sübhe yok ki çocuğunu kendi emzirmişdir; bu hâlde irzâʿ hilkat-ı beşer kadr-ı kadimdir. Hayvânâta, silsile-i hayâtiyenin en yüksek tabalarını işgâlidenlere bakarak olur isek cümlesinin yavrularını bi`z-zât emzirdiklerini görürüz. Hayvânât hilkatlerinden biri bu kânun-ı tâbiʿiyyeteriʿâyetitdiği hâlde yalnız insan bu vazifeden çekinmekde ve ciğer pâresini ecnebi bir kadına teslîmeylemekdedir. Çocuk, kendisini irzâʿ iden memeden başkasını tanımaz; hissiyâtı, muhabbeti, samimiyeti süt ninesine ʿâiddir. Kadın doğurduğundan dolayı validenin**[204 ve 205** eksiktir**]**

[206] vazifesinin nısfını ve bi`z-zâtirzâʿ itmesinden de diğer nısfını îfâider ki bu hâlde tâm bir vâlide olmak içün hem tevlîd hem de irzâʿ itmelidir. İrzâʿvâlideliğin bir tetimme-i tabiʿiyyesidir. Kadının memesi boş bir ziynet içün halk olunmamışdır. Meme menbaʿ-ı sıhhat ve hikmetdir; binâ'enʿâleyhnevzâdın andan istifâde ve istifzâsı lâzımdır. Gülgûni bir renkde olan o mini mini ağız olmadıkdan sonra kar gibi beyâz meme neye iyi? Bu hâlde, memelerini kurudarak yavrucuklarını süt nine nâmında ecnebi kadınlara tevdîʿ ve teslîm iden vâlideler ne kadar şâyân-ı takbih iseler çocuklarını alacaklarını bir mikdâr-ı akçeye fedâidenlerde o derece müvâhezeyesezâdır. İşte bu sebebdeb dolayı süt ninelik sanʿatınınvücûd ve devâmıcemʿiyet-i beşeriye içün bir şeyindir; zira cemʿiyet-i beşeriye nazarında evlâdiʿtinâ ve fukarâmüsâvîdir.

Çocuk süt ninesi kucağında değil, anası dizinde büyümelidir. İrzâʿ-ı tabîb nezdinde bir fiʿiltabîʿî, cemʿiyyet-i beşeriye ve hey'et-i ictimâʿiye nazarında bir kânun-i ileyhdir ki hiçbir kadın bir sebeb-i mücbir olmaksızın ana karşuʿisyânidemez.

Tabiʿiyyetin, cemʿiyyet ve hayvanâtın, sıhhat ve saʿâdetin valideden îcrâsınıtaleb eylediği fiʿil ve vazife biçocuğunu emzirmesidir. Kâffe-i ağdiyedennevzâde en muvâfıkıvâlide sevdiler; o süt, o nevzâdiçün halk olunmuşdur.bvâlidesüdüfâ'ide ve terkîbindebaʿzıtertîbât ve mevâd-ı keşf ve istihzâr eylediğini iddiʿâ iden kimyâgerinzifâ'ide ve terkîbindebaʿzıtertîbât ve mevâd-ı keşf ve istihzâr eylediğini iddiʿâ iden kimyâgerinziyâde aldanır; bu bâbda tecrübeye tasaddî pek mehlekdir: men cerbü`lcerb halet bi`n-nedâme. Baʿzıhayvanât ve nebâtât doğduğu, yaşadığı mahalden gayrı diğer bir yerenakl olunursa pek küçük kaldığı gibi çocuk da vâlidesi memesinden başka bir memeye yapışacak olursa irgimez, yaşasa bile bek budur kalur.

Lakin baʿzı kadınlar vardır ki sıhhatler ve cemʿiyet-i beşeriyedekimevkiʿleriîcâbî olarak mutlak sûretde çocuklarını irzâʿidememek hâlinde bulunurlar. Tabiʿiyyetin en mukaddes böyle bir mirasdan mahrum olan bu gibiler içün süt nine tedâriki lazım geliyor; işte bundan süt ninelik, kolculuksanʿatı ve bu bâbda her nevʿsû'iistiʿmâlât meydana çıkıyor.**[207]** Kaffe-i hükemâ ve etıbbâ nine intihâbındakisu'ûbât ve müşkülâtı beyânitmekdedir.(Palotarak) diyor ki: "İrzâ' imkânı" yok ise süt nine olarak hemân öne gelen kadını intihâb eylememelidir." Ba'zı ailelerde süt nine intihâbındakiheft ve hiç tanılmayan bir kadının kabûlündekisür'at-i hayret-fezâdır. Bârgîrini çayıra çekmek arzu iden zât evvel emirde o tek keyfiyet ve kemiyyetini nazar-ı dikkate alur. Halbuki çocuğun infâk ve irzâ'ını başkasına icâleidecek olan vâlide daha az müşkül-pesendolubönüne gelen kadını hiç mu'âyeneitdirmeğelüzûm görmeksizin kabûlider. Böyle bir yolsuz intihâbdan dolayı helâk olan yavrucağı arkasından eşekk-rîz-i te'sîr ne kadar vâlideler gördük! Muvâfık bir süt bulamadıklarından bir hâl-i ye's-i iştimâle düşen ne kadar çocuklaretesâdüfitdik ki anlar yalnız süt ninelerinin tahvîli ile vücûdlarını toplamağa başladılar.

Avrupa'da hemân her büyük şehirde " merza'ahâne"ler vardır ki oradan istenildiği zaman her sınıf-ı ahâliiçünhâlî, sinnî, beniyyesi, sevdî-i muvâfık süt nine tedâriki mümkündür. Halbûkitakrîben bir milyon nüfûsu bulunan memleketimizde bir çok kadınlar meme virmediğibinâ'en 'aleyh süt nineye ihtiyâc pek ziyâde olduğu hâlde mirza'atedârikiiçün hiç bir tıbbî ve idârevînezâret tahtında bulunmayan ve bu sûretleaslâşâyân-ı emniyet ve i'timâd olmayan "kolcular"amürâca'atdan başka çâreyokdur. Kolcuların irtikâbitdiklerisu'iisti'mâlât ise fevk-i mây-ı tasavvur-ı hadden efzûndur.

İstanbulumuzda gerek süt nineler, gerek kolcular asla bir teftiş ve nezâret altında bulunmadıklarından ebvîn kendilerine görütülen süt ninenin sinnine, ahlâkına ve südününevsâfınavesâ'ireyedâ'irma'lûmât-ı lâzımeden tamâmenbî-haber oldukları gibi çok def'a bu husûsda kolcular tarafından iğfâl olunurlar. Süt nineleri hemân hamama gönderüb giydirmek, kolcuya der'akabpârevirmekvesâ'irhusûsât bu gibi iğfâlâta sebebiyet virmekde ve iğfâlât-ı mezkûreeseri olarak çocuklar telef olubgitmekdedir. Yeni doğan bir çocuk ne kadar çabuk helâk olub gider ise, intihâbidilen süt nine ne derece fenâ çıkar ise kolcu … **[208]**istifâdeider. Kâr ve temeddu'dan başka düşüncesi, paradan gayrı vicdânı olmayan bu kadın içün süt ninenin her tahvîli, her yerleşdirilmesi bir "hak" mazhar kılar. Gâyetbahâlı ve pek fenâ süt nineler bulunan büyük bir şehirde bu hâlin vehâmeti elbette pek fenâ süt nineler bulunan büyük bir şehirde bu hâlin vehâmeti elbette pek kolay anlaşılur. Ba'zan,

hânesinde bakmak üzere çocuk kolcuya teslîm olunur ki bu hâlde su'iisti‘mâlât ‘âdetâcinâyet derecesini bulur, çünki daha mi‘desisütdenhem de asıl insan südünden başka bir şey hazmidemeyen o ma‘sûme ekmek içi, fasulya suyu, çikmik, hatta ma‘cûnviriliki bu sûretde çok vakit geçirmeksizin ishaller, nihâyet karın veremi baş gösterir. Hemânhergünmu‘âyenehânemize rengi soluk, eti yürsek, hastalıklı ve eğri büğrü bacaklı çocuklar getürülüyor ki bu hallere başlıca sebeb hazımsızlık ve uzun süren açlıkdır. Daha yedi sekiz ayına henüz basmış ne kadar çocuk gördüm ki değişdirilen süt nineler altı yediyi bulmuşdur.!

Şehrimizde hergüntesâdüfidegeldiğimiz bu gibi ahvâl esef-i iştimâle, bir çokmaʿsûmîninihlâkına kadar sebebiyet virenvekâyiʿ, iyi bir süt nine tedarikince mevcûd güçlere karşu şehremânetinin sâ'ir büyük şehirlerde olduğu gibi etıbbâ-yı belediye nezâreti tahtında "mirzaʿahâne"lerte'sîs ile â'ilelere emin süt nineler tedarikince irâ'e-i teshîlâteylemesi doğrusu ya pek ziyâde arzu olunur. Bu yolda bir mü'essese-i Hayriye her sene hâk-ı helâke serilen binlerce çocuğu kurtaracaktır. "Mirzaʿahâne" te'sîsi anlayamadığım bir sebebdeb dolayı mümkün olamaz ise bârî "kolcu" namı virilen kadınları bir nizâm tahtına almak ve etıbba-yı belediye vâsıtasıyla bir nezâret-i mütemâdiye altında bulundurmak elzemdir; zirâebevenlersüdü eski süt nineleri kırk günlük, bir aylık diye âʿileleregetürübyerleşdirdikleri gibi henüz doğan çocukları da alubmünâsebetsizyiyeceklerle mahv u efnâeylemekdedirler. Sekiz dokuz ay evvelce doğurmuş bir kadının başına levhalığa ʿalamet olmak üzere al bir kurdelâ bağladıktan ve kucağına da tedârikitdiği yirmi yirmi beş günlük bir çocuğa virdikden sonra öküne düşerek evleri[**209]** dolaşan hatta muʿâyenehânelere kadar le gidüb taze süt nine diye etıbbâ-yı bile iğfâle savaşan kolcular yok değildir. Bunca maʿsûmunhayâti nazar-ı ehemmiyete alınmak lâzım ise bu gibi acûzeler bir nizâm ve iğfâl ve harekâtı da bir intizâm tahtına konulmalıdır, tâki velev pek küçük bulunsun bir çocuğun hayatı oyuncak olmayub hükûmetçe devletçe pek mühim idüğü gerek süt ninelere gerekse kolculara anladılabilsün. Hükûmet, kânun, tabiʿiyyeti meçhul ve muzırr bir şeyin fürûhtunumenʿ eylediği hâlde bir maʿsûmunhayâtıtehdîdidebilecekfenâ bir südünfüruhtunubinâ'enʿaleyh süt nineyi neye menʿitmesün? Fenâ ve büzülmüş bir peynir baʿzenzırhlanma ʿalâmâtve ʿârızâtınıîkâʿ eylediği gibi eski ve fenâ bir sütde yeni doğan bir çocuk içün sem olabilür.Süt nine mevkîʿ-i füruhta koyduğu zamânʿâdetâsâ'irağdiye gibi hevâsını teftişe hükûmetin hak ve salâhiyeti vardır.

Çocuğun yiyeceği ve husûsât-ı sâ'ire-i sıhhiyesi yolunda olduğu hâlde beyne`letfâlvefiyâtıntenâkıs eylediği iki kere iki dört idercesineisbâtolunmuşdur. Eğer her kadın çocuğunu kendi emzirse vefiyâtdahâ pek çok tenâkıs eyler.

Binâ'en aleyh her vâlide tecrübeye müstenidnesâyih-i tıbbiyânemiziiştemeli ve sıhhati mevkîʿmüsâ'id olduğu hâlde çocuğunu bi`z-zât emzirmek gibi bir vazife-i mukaddesenin icrasından çekinmemeli, tâki süt nineden mütehassıl her nevʿızdırâbdanmusavvenkalabilsün.

"Pelütarak"ın gayet esâslı nasihatleri vâlideler tarafından işidülüb kabul idilinceye kadar şehr emanetinin Avrupa'da büyük şehirlerde olduğu gibi suhûletle ve muvafık süt nine tedârikiiçün lâzım gelen vesâ'ite tevessülü, biçâre çocuklara çöken kesret-i vefiyât belâsını tenkis itmek üzere etfâli bir nezâret-i tıbbiye-i mütemâdiye tahtında bulundurması lâzımdır. Etfâlin şehremânetinden ziyâde ebeveyne, ʿiyâleâʿidâtı meydana atılubtaʿrîz, olunmak istendiği suretde, çocuklar efrâd-ı cemʿiyetden oldukları cihetle anları himâye cemʿiyet-i beşeriyenin, me'mûrîn-i mükellefenin, şehremânetinin cümle-i vezâ'ifindenolması da vârid-i hatırdır.**[210]**Bugünhusûsât ve mesâ'il-i sıhhiye bir meşgale-i ʿumûmiyyedir; her tarafda hayati muhâfaza, sıhhati vikâyeiçün lâzım gelen vesâ'ite tevessül olunur. Şehirlerde sokaklar tevsîʿidülür, meydanlar açılur; bu gibi icrâatı ne masraf, ne de suʿûbet-i menʿ eylemiyor; fukâra ve ağniyâyaziyâ ve hevâvirilmek isteniyor. Lakin ıslâhât sıhhiye meyânında bir mes'ele-i esâsiye unutuluyor ki o da çocuğun sıhhatidir. Halbuki bu bâbda istatistikler pek korkuncudur.

Hülâsa, süt nine mes'elesietfâlden kesret-i vefiyât, tedenni-i nüfus nokta-i nazarından pek mühimdir. Maʿrûzâtım sıhhat-i ʿumûmiyeyimuhâfaza ile mükellef hey'et-i sıhhiyenin nazar-ı dikkatini celbidemezse sesimi âʿilelere kadar işitdirebilmekle müftehir ve müteselli olurum. 151-Divan Yolu (İstanbul)

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Cümle-i ʿasabiyedenmiʿdeye, miʿdeden cümle-i ʿasabiyeyedâ'imi bir mübâdele vardır.

[211]Mekteblerin Gözlere Te'sîri

Mekteblerin ve ale`lʿumûmiştigâlât-ı tahrîriyeyemahsûs olan devâ'irin herkes ve ale`l husus sinn-i tafûliyetveyâşebâbetde bulunan şâkirdân üzerlerine bir te'sîr-i mühimi vardır. Şöyle ki: Verâsetenveyâbi`z-zâtkasrü`lbasriyemüstaʿid olanlar da, hatta bu istiʿdâdvülâdıveyâzâtiyemâlik olmayan da iştiğâlât-ı tahrîriyekavâʿid-i sıhhiye hâricinde olacak olursa kasrü`lbasrînin husûlüne sebeb olacağı gibi hafif derecesini tezyîdiderek bir derece-i ʿamîkaîsâl itmeğe müterakki ve habîs şekli alur; kasr-ı elbasriyenin bu şekline

“kasrü`lbasri-i mekâtib” dahî tesmiye olunur; ve taʿyirât-ı ʿuzviye husûle getirerek nihâyetdeaʿmîlağitevlîdidebilir ki bu hâl gayr-ı kâbiltedâvîdir.

Uhûl-i mesrûdeninesbâbı: ya ziyânınfıkdânıveyâhurûfâtın gayet küçük olması veyâhud bu esbâb-ı hâricinde bir su’i-i iʿtiyâdsâ’ikasıyla pek yakın mesafeden “otuz santimetru dâhilinde” okuyub yazmak, arka veyâyüz üstü yatarak okumağı adet idinmek, dershâne pencerelerinin ve lambalarının ciheti kavâʿid-i fenniyeyemugâyyir bulunmak gibi esbâb-ı husûsiyenin gayrı verâset, yahud da nehâfet, geçen bir hastalığı taʿkîb iden hâl-i nekâhet, fakirü`d-dem ve lenfâvîyü`lmizâcolmac olmak gibiesbâb-ı bünyeviyeyesu’iistiʿmâlât ve iʿtiyâdât-ı kabîhanın inzimamıyla kasrü`lbasrive şekl-i habsi husûle gelir. Bundan başka mevzîʿ olarak tabakât-ı sulbeve karniyeninafât-ı muhtelifesindedahîkürre-i ʿaynintaʿbîrşekl itmesiyle katr-ı kadâmi-i hâlîfesitezâyüdiderek… [**212]**îcâbitdirenmekâtib ve devâ’irve sınâʿyi’inbaʿzışuʿbelerineâ’id fabrikalarda şera’it-i hıfzu`s-sıhha-iʿaynınehemmiyet-i ʿazîmesi görüldüğünden sıhhiyun bu mes’ele-i muʿtenâbahâ ile pek çok meşgûlolmuşve elan iştigâlitmekdebulunmuşdur.

Bu bâbda icrâidilentedkîkât-ı fenniye ve istatiskiyye neticesi mekâtib-i ibtidâ’iyyedenmekâtib-i ʿâliyye ve küçük sınıflardan büyük sınıflara çıkıldıkça kasrü`lbasrînin ʿadedi ve derecâtıtezâyüditmekdedir; Nitekim “Losren” ismindeki mü’ellifin bir sınıf talebesi üzerinde sene-i tedrîsiyyeninbedâyetiyle nihâyetinde icrâitdiğitedkîkâtdakasîrü`l basar olanların nisbeti yüz de yirmiden yüz de yetmiş beşe vâsılolmuşdur ki diğer mü’elliflerintaharriyâtıdahîhemân bu derecededir. Kasrü`lbasrînin derecesi aynı şahısda sene be-sene tezâyüditdiği muhakkak olmağla “Feyojal”innetîce-i tedkîkâtınanazarân bu terâkkî-i derecâtdâ’îmi ve muntazam olubale`t-takrîb beher sene yarım derece “yarım diyopetri” tezâyüdidiyor. Ancak buna sebeb yalnız şerâ’it-i sıhhiye hilâfında iştigâlâttahrîreyeolmayub sıhhat-i bedeniyyenindahî dahil küllîsi vardır; nasıl ki fakrü`dem ve andan mütevellidafât-ı ʿayniye ve emrâz-ı sâ’irekasrü`lbasriyyenin terakkisine pek büyük yardım ider; meselâ bir rubʿ derece kadar hafif kasrü`l basar bir çocuk tifo, zâtü`r-re’ gibi emrâz-ı ʿumûmiyeden birine mübtelâolubgeçirdikden sonra metânet-i vücûdiyesini tamamen iktisâb itmeksizin hemânnekâhetimüteʿâkib-i iştigâlât-ı tahrîriyeyebaşlayub gözlerini itʿâb itmesiyle defʿatenkasrü`lbasriyesinin derecesi üç dört derece tezâyüditdiği kesretle görülmekdedir. Mütehassısîndenbaʿzılarınınre’yincekasrü`l basarîhemânʿumûmî gibi olub hâl-i tabiʿiyyedeyaradılmış gözlerde kavâʿid-i sıhhiye hâricinde pek yakından okuyarak “fiʿil-i mutâbakat”ı yormak vesâ’ire gibi esbâb-ı mucibe

tahtında husûle gelürdenilürse de verâset-i tarikiyle vülâdıkasrü`l basarîyi inkâr itmek kâbil değildir. Ancak yedi sekiz yaşında evvel çocuklar bu nokta-i nazardan muʿâyeneidildiklerinden "kasrü`lbasrî-i vülâdî"ninnisbeti pek az gösterilmekdedir zan iderim.**[213]** ve ihtizazdan ʿârî ve mikdârıhadd-i kifâyedeolub istikâmeti ise doğrudan doğruya göze dâhil olmamalıdır. Güneş zevâl-i vaktinde şu şeraʾitihâvîdir; rengi beyâz ve gayri mühteziz ve mikdârı çok ve istikâmeti insanların başına ʿamûden vasıl olduğundan gözlere ancak inʿikâs suretiyle dâhil olabilür. Bu iʿtikâd bâtıl-ı mevcûddur. Çok ziyâ gözlere muzırrzannıyla şuʿledâr lambalardan ihtirâzidilerek mum ziyâsıtercih olunur. Halbuki gözler içünbâ-husûsiştigâlât-ı taharrîyesi çok olanlara bundan muzırrhiçbir hâl tasavvur olunamaz; zirâyazub okumak içünhurufâtısuhûletle gösterebilecek kadar kâfi bir ziyâ olmaz ise okuyan veyâ yazan zât kitâbı gözüne lüzumundan ziyâdeyaklaşdırır ve kitâb ne kadar yaklaşırsa o nisbetde "fiʿilmutâbakat-ı ʿayn" teşdîd-i faʿâliyetiderek gözler yorulur ve ʿârizî ve geçici kasrü`lbasrî hâsıl olur. Bu hâl tekerrür itdikce gözlerde mâddîtağyirât-ı müteselsile vücuda gelerek baʿzı ahvâlde neticesi pek vahîmolabilür.

Ziyânınistikâmeti – her kangımevkiʿde olursa olsun giceveyâ gündüz gözlere muzırr olmamak içünziyânınistikâmeti doğrudan doğruya göze girmemek lâzım olduğu gibi nazar-ı işgâlidecekmaddeyide gölgede bırakılmalı. O halde ziyâ ya sağdan veyâ soldan veyâhûd yukarıdan gelmeli. Ahvâl-i husûsadayazıhâne üzerine bir lamba koyarak yazub okumak mecburiyetinde bulunuluyorsa gözler loşda kalabilmek içün abajur kullanmalı. Hâl-i hâzırdavesâʾit-i tenviriyeşuserd olunan şerâʾit-i sıhhiyeye tevâfuk ideni elektrik ziyasıdır. Andan sonra ʿalîmerâtibehimhevâ gazı, petrol ve kolza lambalarıdır ki ahiren ihtirâʿidilen "üver" memeleri vâsıtasıyla bu cins lambaların ziyâsıslâhidilerek elektrik ziyasına yaklaşdırılmışdır. Bir mum ziyâsı ise ancak hâne derûnunda gezinmeğe ve büsbütün karanlıkda kalmamağa kifâyetidebilür.

Mekâtibdedershânelerinşerâʾit-i sıhhiyeye muvâfakatiiçündershânelerin

[214]Resim(Altında: Hamidiye EtfâlHastahânesinde ser tabîb izzetli İbrahim Bey Efendi ile Doktor Ömer Fuad Bey'in taht-ı hazekâtında bulunan "bakteriyoloji" labaratuvarı.)

Üstünde: Bir çok hastalıkların esbâbsı "mikrob fenni" sâyesinde keşfidilmişdir.

Solda " Bakteriyoloji" öyle bir fen-i bedîʿ hâline gelmişdir ki şehrâh-ı tebâbetde ansız bir adım bile atılamıyor.

Sağda: Bakteriyoloji tıbbın istinadgâhı ve kupsiveʿalem-i tebâbetinmeşʿale-i terakkiyât-ı kesterânesidir.Vüsʿatişâkirdânınʿadediylemütenâsib ve teceddüd-i hevâyamüsâʿid olduktan sonra pencerelerin müsâha-i şathiyeleri mecmûʿîdershânezemînimüsâha-i şathiyesinin lâ-

ekâlrubʿunamüsâvî ve pencereler ufak ve adede çok olmadan ise adedce az vüsʿatce büyük ve irtifâʿlarıdershâneʿamikinin iki sülüsü kadar yüksek olmak ve fakat ziyâ aşağıdan gelerek şâkirdânın gözlerini kamaştırmamak içün pencereler dershâne zemininden bir metru yirmi santimetru kadar yüksedenbaşlayub nihâyet ʿalîlerilüz kadar yüksek olmak ve fakat ziyâ aşağıdan gelerek şâkirdânın gözlerini kamaştırmamak içün pencereler dershâne zemininden bir metru yirmi santimetru kadar yüksedenbaşlayub nihâyet ʿalîleri lüzumu olduğu kadar tavana yakın bulunmak lâzımdır. Ziyâiʿtibâriyledershâneleriçünesâskâʿide dershanenin her bir noktası müsâvî derecede münevver olmak ve pencereden en uzak bir noktada bulunan şakird en ufâkhurûfâtı kolaylıkla okumak ve bu şerâ'itite'mîniçün pencerelere karşu en uzak bir noktada oturan bir şâkird pencereden simâyı bir mikdar "otuz santimetro kadar" görmeli. Pencerelerin kangıcihetde olmasına gelince: yazı yazarken el ve kalmak ve gölgesi yazılan hurûfâtın üzerine döşememek üzere elsine-i garibe soldan sağa yazılmasından Avrupalılar ziyâyısol tarafdan almağı kabul itmişler ise de lisanımız sağdan sola yazıldığından mekâtibimizde pencereler sağ cihetinde olmak lâzım gelür. İmkân müsâʿid olduğu yaʿni dershanenin sağ ve sol cihetlerinde diğer binâmevcûdolmayub her iki cihet açık ve serbest bulunduğu takdirde madem ki mekâtibde Avrupa lisanları dahîtedrîs olunmak mecburiyeti vardır. Hem iki cihete yazabilmek ve hem de ziyânınmikdârınıtezyîdiderekmatlûb olan aydınlığı te'mîn itmek içündershânelerin sağ ve sol taraflarında aded ve vüsʿatcemüsâvî ve mütekâbil pencereler yapmak muvafık-ı maslahatdır. Dershane pencerelerinden gelen ziyânın en fena istikâmeti sakfındanveya pencereler zemine kadar inmiş olmasından dolayı aşağıdan veyahut şakirdânın evin rkasından gelmesidir.

Dershânelerdeziyâ-yısınâʿî:- Leyli mekâtib-i dershânelerindeistiʿmâloluncakvesâ'it-i tenviriyyenineniyisü elektrik lambasıdır. Dershânelerinsafakları kubbe şeklinde mukʿir ve mücellâ yapılarak merkezine gayet kuvvetli bir elektrik lambası taʿlîkidilüb lambanın altına maʿdenîmukʿir ve mücellâ bir satıh **[215]**ʿâkis-i vazʿ olunursa ziyâ münteşir ve mütesâvî bir mütesâvî bir sûretde dershanenin her bir noktasını tenvir idübşâkirdânın beheri mikdar-ı kâfi ziyaya mâlik olacağı gibi gayet şiddetli olan menbaʿziyâsath-ı ʿâks vâsıtasıyla mestur bulunacağından şâkirdânın gözleri şiddet-i ziyaya maʿrûz olmak ʿâvârızından masun kalır. Bu sûret mümkün olmadığı hâlde dershanenin vüsʿatine göre mikdar-ı kâfi müstaʿdidhevâ gazı, evde olamaz ise petrol lambaları taʿlîkiderek "over" memeleri kullanmalı; maʿamünâfiye dershanenin her bir noktasında hadd-i kifâyede ve sûret-i mütesâviyede aydınlık olmasına dikkat idilmelidir.

Kitablar-gözleri yormamak ve bir takım ʿâvarızamaʿrûz kılmamak içünkitâblarınhurûfâtıkâbil olduğu kadar büyük, hurûfât ve satırların araları açık, merkebin rengi gayet koyu siyah, eşkâl-i hurûfât-ı vâzıhsûretdebihaktabʿ olunmuş olmalıdır. Bu dekâyıka vâkıf olmayan baʿzımüʿellif ve matbaʿasâhiblerikitablarınmuhcem olmaması veya süslü olması maksadıyla gayet küçük ve zarîfhurûfâtintihâbidiyorlar. Hele ekseri kitâblardahâşiye olarak pek küçük hurûfât kullanılması hemânkâʿidehükmüne girmişdir. Bu yoldaki hurûfâtın gözlere olan muzırratlarınabinâ'enhusûsuylamekâtibemahsûskitâblariçün Avrupa'da mütehassısîn tarafından taʿyîn olunan şerâ'itetevâfuk itmeyen mektebkitâbları sıhhat-i ʿumûmiyenâmınamaʿârifnezâreti tarafından menʿidilmişdir. Matbûʿ olan kitâblarınkavâʿid-i sıhhiyeyimuvafık olması içün lâzım gelen şerâ'it şunlardır: hurûfât on pontelikden daha küçük olmamalı, satırların tûlü sekiz eli on santimetroyutecâvüz itmelidir ki bir satırdan diğer satıra geçerken gözler dönmek içünvüsʿatli hareket icrâiderekyorulmasun. Hurûfât-ı berberinin içine geçmeyüb araları münâsib derecede mefrûk bulunmalı. Satırların araları sık olmayub lâ-ekal dört milimetro olmalı. Şerâ'it-i mesrûdeyihâ'iz olan bir kitâb bir mum ziyâsınakarşu bir metro mesafeye vazʿ olunursa gözleri hâl-i tabiʿiyyede bulunan bir şahıs seksansantimetrouzakdan kolaylıkla okuyabilür. Mekteb müdürleri kitabları**[216]** bu usûldâ'iresindemuʿâyene itmeli; şerâ'it-i mezkûreyetevâfuk itmeyeni yaʿni bir mum ziyasına karşu bir metroda bulunubseksansantimetrodantabiʿî bir gözün okuyamadığı kitâb ve harita vesâ'ireyişâkirdânınbihakresm itmeğe müsâʿid olacak kadar iyücinsden fakat gayrı mücellâ ve mürekkeb arka tarafa geçmeyecek kadar kalın ve rengi temiz beyaz daha muvâfıkı açık sarı olmalıdır. Husûssîyleşâkirdânın defterleri içünher hâlde sarı kâğıdintihâb olunmalıdır. Beyaz kâğıd üzerinde her ne kadar hurûfât daha vâzıh ve zâhir olursa da çok devamlı okunduğu zaman beyaz renk gözleri kamaşdırubitʿâb itmek mahzuruna binâ'en sarı renk müreccahdır.

Sıralar- Şâkirdânınesnâ-yı tahsilde sıhhate gayr-ı muvafık vazʿiyet almamaları, çarpık oturmamaları , başlarını çok önlerine eğmemeleri ve nazarlarını işgâl iden eşyâyı gözlerine pek yaklaşdırmamalarıiçündershâne sıralarının matlûbe muvafık olması lâzımdır. Mekteb sıraları, iki kısımdan mürekkebdir. Birinci kısım oturmağa mahsûsolub her şâkirdiçün ayrı veya iki şâkirdiçün bir sıra olmalı. Bu sıraların irtifâʿışâkirdânınkamtıylamütenâsib olacağından muhtelif senede ve sınıfda bulunan talebelere göre taʿyînidilmeli ve sıraların altında ve biraz ön tarafda ayakları rahatça üzerine vazʿidebileceksûretde basamak ve şâkirdkâ'imen oturduğu vakit arkasını dayamak

içünsıranın arkalığı olmalı. Üzerine kitâbvesâ'irevazʿınamahsûs olan sıranın ikinci kısmı yine şâkirdânınkâmtiylemütenâsib birer tefâʿide ve on beş derece kadar mâ'ilolub birinci kısm ile aralarındaki mesâfe ne pek açık ve ne de pek dâr olmalı; şöyle ki şâkird sıranın üzerinde düz ve rahatça oturub ayaklarını basmağa ve arkasını sıranın arka tahtasına dayadığı zaman dirseğini mâ'il sıraya dayayarak baş ve vücûddoğru durduğu hâlde kolaylıkla yazı yazabilmeli ve aynı vazʿıyyetdekitâb okurken**[217]** gözleri ile kitâbın arası 30 ile 35 santimetrodan ne ziyâde ve ne de eksik olmalı. Mekteb sıraları şerâ'itimesrûde dâhilinde olur ve şâkirdânınesnâ-yı tahsilde çarpık oturmamaları ve ziyâde ekilerek çirkin vazʿiyyet almamaları mürebbiler tarafından taht-ı nezâretinde bulundurulursa bir çok ʿavârızıniçün alınmış olur. Sinni oldukça ilerülemiş ve evvelce çirkinvazʿiyyet almağı iʿtiyâdidinmiş olanlar içün (kalman) tarafından ihtirâʿ idilmiş gayet basit bir alet mevcûddur ki bu vasıta ile çocuğun başı tesbîtidilerekdüçâr olduğu su'iiʿtiyâdber-taraf olunur. Bir sınıfında mevcûd olan vesâ'itinmemleketine ve mürebbi ve müderrisler tarafından icrâidilentakayyüdâtarağmen esnâ-yıtahrîrveyâkırâ'atde başını çok iken, yâkitâbı gözlerine yaklaşdıran, yazılarını hurûfâtıveyâdivardaki haritaları göremeyen, ara sıra şaşı bakan şâkird bulunursa gözlerinde bir ʿâriza bulunduğunu istidlâl iderek lâzım gelen tedâbîre vaktiyle tevessül itmelidir; zirâbu gibi ʿavârızeskidikçe tedâvisigüçleşür ve bi`lahere gayr-ı kâbiltedâvî hâle gelür; hafif derecede kasirü`l basar olanlar da tedâbîr-i tahfiziyeyeri'âyetidilmediği hâlde ʿârıza müterakki şeklini iktisâbider; medîdü`l basar olanlar gözlerini ʿuzvî ve vahîm bir çokʿavârızamaʿrûzbırakılur; her iki gözü aynı derecede görmeyenler- ki hemân yüz de seksan böyledir- şaşılığa, eğerfark oldukça ziyâde ise az gören göz ilerüde hiç görmemeğe mahkûm olur. Yedi sene zarfında Dersaʿâdetmekâtibişâkirdânımeyânındasibkat iden müşâhede-i zâtiyeme nazaran bu suretle ya kısmen veyâ külliyen ru'yetigâʿib itmiş olanların adedi şâyân-ı te'essüf bir derecedir. Bâ-husûs bu felâkete maʿrûz kalanlar ekseriyetle çok çalışub gözlerini yoran yaʿnimüstaʿid olanlar ve istikbâl içün büyük büyük hıdmetlerekendüsünü hazırlayanlardır. İşte bu esbâbamebniyedir ki Avrupa mekâtibindebir çokfedâkarlıklarihtiyârıylekavâʿid-i sıhhiyeye taʿalluk iden en küçük teferruʿât bile pek büyük ehemmiyetle düşünülüyor. Sıbyânmekteblerindenmekâtib-i ʿâliyyeyekadrheman her mektebin bir hekîmi vardır. Bir çocuk mektebe girerken gözleri muʿâyeneidilerek defter-i mahsûsasına bulunduğunu hâl kayd olunur; mektebdebşehâdetnâmealub çıkana kadar her sene **[218]**terfîʿ-i sınıf itdikcetekrârmuʿâyeneidilerek gözlerdeki vukûʿımelhûz olan tağyîrât kaydına zam olunmağla beraber iktizâ iden tedâvi ve tedâbireiʿtinâidilür. Husûsî bir hekîmemâlik

olmayan mekteplere şâkirdân dâhil olurken gözlerinin bulunduğu hâle dâ'ir çocuğun taʿallukâtı vâsıtasıyla bir mütehassıs tarafından rapor taleb olunarak gönyesine rabtidiliyor. Şu usûl-i müstahsineibtidâr olunalı mekâtib-i şâkirdânımeyânında gözlerini gâ'ibidenlerinadedi yüzde doksan tenâkısitdiği istatistiklerle sâbitdir.

Emrâz-ı ʿAyniyeMuʿallimiKaimakamEsʿad

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Miʿdeni hafif tut, başını serin, ayağını sıcak tut

[219] MekteblereA'idKavâʿid-i Sıhhiye

1886 senesi mayısında Cenevre şehri meclis-i sıhhiyesi mektebler hakkında mukarrerât-ı atiyyeyi kabul eylemişdir:

1-ʿAle`l ʿumûmmekâtibde öğleden sonraki vezâ'if alafranga ikiden evvel bedâ itmeli.

2- Sabahın ilk saatlerini en ziyâdehasr-ı zihnidilmesilâzım derslere ve son saatleri resm- ve cimnastikvesâ'ireye tahsis eylemeli.

3- Her dersden sonra talebeye bir müddet istirahat virilmeli. Cimnastik dersleri mümkün mertebe yevmî olmalı.

4-Ders müddetleri yukarı sınıflar içün üç çaryek saat olub aşağı sınıflara inildikçe müddet kısadılmalı.

5-Muʿallim talebede yorgunluk asarı görünce heman dersi taʿtîlidüb kendilerini bir müddet istirâhatitdirmeli.

6-Muʿallim çocukların evzâʿı ve etvârınıdâ'imâ taht-ı tarassudda bulundurarak içlerinler bi`laherevücûdlarınısu'-i eşkâle düçâridecekvazʿiyet alanlara ihtârât ve tenbîhâtdabulunmalı.

7- Dersler o suretle virilmeliki, talebe hem dinlemeli, hem söylemeli; yaʿnimuʿallim bir müddet takrirden sonra kendilerine baʿzıes'ileîrâdıylataʿlîm olunan dersin tatbikâtınıicrâitdirilmeli.

8- Taʿlîm ve tedrîs-i mütenevvîʿ olmalı; yaʿni yekdiğerini taʿkîb iden derslerin mümkün mertebe irtibâtları olmamalı. Uzun müddet tahrîrivezâ'ifdenictinâb olunmalı.

[220] 9- Tedrîs olunan dersler talebenin kuvve-i müdrikesiyle mütenâsib olmalı.

10-Fikri ziyâdeittiʿâbdan tevakki eylemeli. Sennilerüledikçeşâkirdmuhâkemeidebilmek üzere tedricen serbest bırakılmalı.

11-Talebe lâyıkıyla anlayabildikleri şey'i kolayca öğrenilir. Zihni yormayarak bir şey'i öğretmek içün güzel bir takrir ezberlenmeğe tercih olunmalıdır.

12-Hânelerde husûsîtedrîsât-ı ʿumûmî programların şuʿubât-ı esâsiyesineâʾidve çocuğun sinni ve kâbiliyet ve istiʿdâdî ile mütenâsib olmalı. Mücâzâtmakâmındavirilecek fazla vezâʾifdenkatʿiyyenictinâbidilmelidir.

Resim: (Mekâtib-i tıbbiye-i şâhânedeemrâz-ı dâhiliye muʿallimiFerîkSaʿâdetlü Feyzullah Paşa Hazretleri. S.E. Le prof.FeyzoullahPacha)

Usûl-i teşahhus-ı emrâz (zaklı), emrâz-ı dâhiliye (eşterempol) nâmında iki eser-i mütercimi mevcûddur.

Efkâr-ı bâtıla ʿâvâmeâʾid birkaç söz

ʿAlem-i tıbb ve daha doğrusu fenn-i tedâvi kadar herkesde efkâr-ı bâtılanınenvâʿına sebebiyet virenhiçbir fenn-i yokdur. Tebâbet hastalıklardan sûret-i tehaffuzvetevakkiyi, alâmın teskinini ve baʿzı illetlerin teşfiyesini öğretir bir fenn ve daha düzcesi hayat ile memat ʿilmi olduğundan her kangısınıfa mensûb olursa olsun her insanın sevk-i tabisınıfamensûb olursa olsun her insanın sevk-i tabiʿî ile muhâfaza-i sıhhati içüntebâbetden ve hususiyle bunun müdâvât kısmından hissemend olması **[221]**tabiʿîdir. Halbuki tebâbet herkesin kolaylıkla öğrenebileceği bir şey olmadığından "Lokman hekimin şu sanʿatından" ʿale`lʿimyâ bir nebze maʿlûmât-ı sathiye alınarak bir takım uydurma teʾviller ve ʿındîilâclar ile ilk fırsatdatatbîkâtabaşlanmış gayr-ı kâbiltaʿmîrbir çok fenalıklar tevlîditdiğini ve şu hâlin taʿammüm ve intişârını her gün maʿa-teʾessüfgörüyoruz.

Fikr-i bâtıl, cehâletdenbedterdir;zirâ böyle fikrde bulunan adam iʿtikâdbâtılında sebâtider, hakikati öğrenmek istemez ve terakkiyât-ı fenniyeyi de inkâr ider. Nitekim terbiye-i etfâl hakkında ebeveyne idilennesâyih-i tıbbiyeye karşuluk olmak üzere ekseri fâmilya halkı tarafından vâlidem bana böyle yapmağı öğretdi; ve ecdâdımız nasıl yetişdiler? Suʾalyâhudcevâbınıalmakdayız. Buna karşu

Resim *(Mekteb-i tıbbiye-i şâhânedeserîriyât-ı mütenevvi'a-i dâhiliye (poliklinik) mu'allimisa'âdetlü Mikail Horasanciyan Efendi Hazretleri. S. E. Le prof. M. Khorassndjian)*

Ne cevâbvirilebilir? Eğer tabîbiktizâ iden tafsîlâtıdelâʾil-i muknıʿa ve tecârüb-i zâtiye ile virir ve bi`lmuhâkemeizhâr-ı hakikate çabalarsa huzurunda mütalaʿası tasdik idilür; muhâkemâtınaiʿtirâzolunmaz; lakin tabîbmüfârakatider itmez yine herkes bildiğinden şaşırmayarak ana göre hareket eyler. Meselâ dişlerisürmekde bulunan birkaç aylık çocuk kanlı ve yeşil olmak üzere ishâledüçâr olsa bunlar "dişdenilerü geliyor" dinilüb tabibe mürâcaʿatidilmez; vâhî bir takım vesâʾitemürâcaʿatla vakit geçirülür. Çouk günden

güne zaʿîf düşer, nihâyet ekseriya olduğu gibi vefâtider; yahud son dereceye gelince tabibe götürülür ki artık hekîmbile

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Fikrbâtılı cehâletdenmütevelliddir.

[222]Resim(Mekteb-i tıbbiye-işâhânedehıfzu`s-sıhhamuʿallimi ve meclis-i tıbbiye-i mülkiye re'is-i sânîsi Ferik saʿâdetlü Ferdinand Paşa (S.E. Le Prof. Ferdinand-General de divisionColonel)

Sönmüş erimiş olan o biçâremaʿsûmakarşu kollarını kavuşdurmak başka bir şey yapamaz.

Terbiye-i etfâl hakkında efkâr-ı bâtıla

Çocuk daha doğar doğmazzaʿif ve nezâketiyle beraber kavânîn-i tabiʿiyye-i beşeriyyeyetâbiʿdir; muhannet ve meşakkate düşer; bîçâremaʿsûm hareket idüb sesini çıkarmaz sıkı sıkıya kundaklanarak uyuşdurulur ve sanki muhâfaza maksadıyla hevâdan mahrum kılunur ve daha bir çok ʿâdât-ı gayr-ı maʿkûleile ʿâdetâ doğduğuna kabâhat itmiş gibi işkencelere konularak hayâtının daha ilk devresinde alam ve ızdırâbâtaatılur.

Resim *(Mekteb-i tıbbiye-i şâhânedeserîriyât-ı mütenevvi'a-i dâhiliye Mu'allimMu'âvini Miralay 'İzzetlü Vahan Bey Efendi. Mr. Le Dr. Vahan beyColonel. Prof. Agrege)*

[223]Resim(Mekâtib-i tıbbiye-i şâhânedeemrâz-ı ʿumûmiyeMuʿallimi Ferik saʿadetlü Nafiz Paşa Hazretleri S.E. Le prof. Nafiz-Pacha. General de divisionAsârı:-Emrâz-ı dâhiliye (nardiyo), emrâz dâhiliye (nimyâr, beş cild), hıfz-ı sıhhat, emrâz-ı ʿumûmiye (Halloyo), emrâzetfâl(depin, yıkovesâ'ire)

Kondak.- Akvâm-ı muhtelifeninsavr-ı muhtelife üzere tıfl-ı nevzâdı sardıkları bezlere ʿumûmiyetle "kondak" ismi virilür. Vâlideler çocukların vücuduna nokta-i istinâd olmak ve bedenlerini takviye eylemek içün ekseriya kondağı teşkil iden aksâm-ı muhtelifenin ayrı ayrı çokça sıkılmasını kavânîn-i meşrûtâdanʿadd eylediklerinden omuzlardan ayak uçlarına kadar bütün vücudu birkaç mahallinden bizler ile sıkışdırdıkdan sonra bununla da kanaʿat itmeyerek çocuğu boyunun yedi sekiz misli uzunluğunda ve beş altı parmak genişliğinde uzun bir bez ile de tekrâr yukarıdan aşağıya kemâl-i iʿtinâ ile sarar ve bedenen bükülüb incinmemesi maksadıyla kolları iki yanda ve bıçakları da zor ile yan yana uzadarak bağlarlar

Resim (Mekteb-i tıbbiye-i şâhânedeserîriyât-ı dâhiliye MuʿallimiZoirusPaşa.S.E.Leprof. ZoerosPacha General de brigade)

[224]ve başı da tekrâr bir bez ile ustalıklı sûretderabtiderler ki bu hâlde zavallı yavrucak bir cesim gayr-ı müteharrik hâlini alur.

İşte şu acınacak hal-i memleketimizde ol derece zihinlerde yerleşmiş ve taʿammüm itmiş ki tebdil-i efkâr içünidilennesâyihin asla te'sîr itmediği maʿa`t-te'essüf görülüyor.

Kundaklardan mütevellidmuzırratbir çokolubbaşlucaları şunlardır:

(1) Çocuk nidaʿğı teşkil iden muhtelif bezler ile sıkılmayacak sûretde sarılsa belki kıtaʿat-ı mezkûre bedeni sıcak tutar ve bir dereceye kadar etrâf ve aʿzâiçün nokta-i istinâdolabilür. Bi`l akis yukarıda zikri dildiği sûretde tazyik olunursa efʿâl-i hayâtiyenin belki kâffesine halel gelerek

Resim*(Fransa Encümen-i Dâniş tabibi a'zâ-i muhâbirindensa'âdetlü Doktor Zanbako Paşa hazretleri S.E. Le DrZambacoPachaMembre de l'academie de Paris(Cüzzam) eskiMısrîlerde frengi", mikrofin ile vesâ'irmesâ'il-i mühimme hakkında Fransızca kaleme alınmış asâr-ı mu'tebere ve adîdesi vardır.)*

Zaʿif-i bedene bir menbaʿ-ı dâ'imi olur. Bir müddet kondak cenderesinde bulunmuş bir çocuk şu azâb ve cefadan muvakkat olsun azâd eylediği zaman heman tebessüm idüb benim meflûc kol ve ayaklarını harekât-ı muhtelife ile oynatır ve geniş nefes alarak sağa sola dönmeğe başlayub hoşlanır; bu hâli kim görmemişdir?

(2)- Eğer kundak bir müddet çözülmeyecek olursa kol ve bacakların meflûc oldukları görülmüşdür. Yumuşak olan kemikler bu tazyîkdenmüte'essir olur: Husûsiyle bacaklar arasına da bez çıkınları birleşdirilmiş ise bu sûretaʿzâ-i mezkûreninperkâr-ı vâzî eğrilmesine yahud bez konmayarak dizler

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Yaşayarak ihtiyarlanılur.

[225]ziyâde sıkılmış ise aksi su'i şekle ve kezâ ayakların içerüye doğru çarpılmaları gibi vazʿiyât-ı garbiyeyesebeb olur ki dimağları bunlara mümâsiladât-ı vahşiyâneden her nasılsa kurtulubdailerüde kuvve-i zekâ'iyyesinitenvîriderek işi anlayan çocukların elbet ebeveyni içün Allah razı olsun dimeyecekleri aşikardır.

(3)-Kan lâyıkıyla cevelân idememeklecild ve etrâfınneşvünemâ halel dârî olacağı ve aʿzâyı dâhiliyede bir hücûm ve rükûdet-i demeviyeyesebebvireceği cihetle dimâğ ve zârlarında ve akciğer ve karaciğerde ve en mühim echezedeihtikânât ve inzefe ve iltihâbâttevellüdideceğimuhakkakdır.

(4)-Kafes-i sadrın tazyîki ciğerlerin serbest teneffüs itmelerine mânіʿ

Resim*(Müşâhîr-i Etıbbâdan Doktor Mösyö Mevlik (Mr. Le DrvonMühlig le pere.)*olduğu gibi asret-i teneffüse ve te'ehhür-i neşvünemâsadrdan dolayı turma kadar sebebiyet virebilür.

(5)-En kesretli tesâdüf olunan mahzûrlardan biri de usûl-i mezkûr tahtında çocukları temiz bulundurmak imkân hâricinde olmasıdır. Hakikaten kundağı teşkîl iden müteʿaddid bezlerin çözülüb bağlanması hayli bir iş olduğundan gerek üşütmekden ve gerek kirlenüb

kirlenmediğini tabi‘îiyücetahmînidememekdenzâtennâzik ve kundakladaneşvunemâsina halel götürülüb kuvve-i hayatiyesi azaltılmış olan cild muharrik ve muharrş olan idrâr ve mevâd-ı gâ’ita ile bir müddet temellüsdedurmağla kasık ve bacak aralarının kızarmasına

[226]Resim*(Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedeserîriyât-ı dâhiliye Muʾallimu'âvini Miralay İzzetlü Celal İsmail Bey Efendi(Mr. Le Dr. Djelal İsmail bey Prof. AgreeColonel)*

sebebiyetvirerekçocuğun ızdıbâtını artırdığı gibi hayatını dahîtehlikeye koyduğu görülmüşdür. Binâ’enʿaleyh aklı başında olanlar tehlikeli ve adetâmehlek olan bu usulden vazgeçmelidir. Etfâlinnâzik ve körpe olan vücûdlarının kendi hâlinde serbest bırakılmaları kadar fâ’idebahş bir vâsıta tasavvur olunabilür mi? En vahşi ve bedevî adamların hayvanâtda olduğu gibi çocuklarını kendü hâline bırakarak ʿazamet ve kuvve-i tabiʿiyye ile arslan yavrusu gibi yetişdirdikleriisbât-ı müddeʿâya kâfi bir delil değilmidir?

Öyle ise çocuklarımızı nasıl kundaklayalım denilir ise bunun içün hem mesleğim Besim Ömer Paşa’nın “sıhhat-nümâ-yınevzâd” nâmındaki risâlesinin mütalaʿasını tavsiye eylerim.

Resim (GülhâneHastahânesi’neme’mûr Kolağası Doktor Süleyman Nuʿmânbey(Mr. Le Dr. Suleyman Numan bey.Ajudant-Major)

[227]

Resim(Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânede Hıfz-ı sıhhaMuʿallimMuʿâviniTabîbEdib Miralay Fahri Bey Efendi.(Mr. Le Dr. Fahri bey Prof. AgregeColonel)

Beşik-Çocukların velâdetlerini müteʿâkib ilk aylarda yatırıldıkları yatağa “beşik” ismi virilür.Bir odada beşik kullanıldığı mahal herkesin zannı gibi ehemmiyetdenʿârî değildir. Buna ʿadem-i dikkatdenveyâvukufsuzlukdan çocukların şaşılığa sebebiyet viriliyor. Bunun içün beşiği odanın öyle bir tarafına koymalı ki aydınlık önünden veyâ arkadan gelsün; ve divarda ve masa üzerinde nazar-ı dikkati celbidecekresm levhaları ve ziynete müteʿallik tuhaf şeyler var ise bunlar da çocuğun karşusunatesâdüfitdirilmeli ki çocuk mütemadiyen gözlerini yan tarafa çevirmeğe mecbur idilmekle şaşılığa sebebiyet virilmesün. Çocuğu uyutmak maksadıyla beşiği sallamak adetine

Resim *(Haydarpaşa Hastahânesineme’mûr Kolağası Doktor Ali Galib Bey. (Mr. Le Dr. Ali GalibbeyAdjudant-Major)*

[228] ne diyelim? Etıbbânınekserîsi bunun ʿaleyhindedir ve hakları da vardır. Zirâ eğer çocuğa vaktiyle süt virerek karnı doyuruluşa gelişigüzel meme virmekdenmütevellid sancı vakîvesâ’irteşvîşâta meydan virilemeyeceğinden çocuk kendi hâlinde bırağılmağla rahat uyuyabilür. Kundak sıkı olmayacak olu, bacak ve dizleri idrâr ile ıslanmaış ise çocuk yine

sallamaksızın uyur. Bir takım vesâ'itemürâcaʿat itmek ve ezcümle beşiği sallamak ile çocuğu uyutmak hıfzu`s-sıhha-ietfâlʿadem-i ri'âyetdir. Baʿzen haşhaş şurubu vesâ'irmuhadderbîçârelerin bunak olmalarına ve çok defʿa bir nevm-i ebedîye ve beşiği sallayeri uyutmak çocuğun beynine fazla

Resim*(emrâz-ı dâhiliye mütevaggılînden doktor Mösyö Nolis (Mr. Le Dr. Noulis.)*

kanın hücumuyla olacağından istiʿdâd-ı şahsîye göre ya beynin veya zarlarının iltihabına veyahut büyüdüğü zaman abdâl ve sersem olmasına sebebiyet virilmiş olur. Bunlardan hızlı beşik sallantısı ayniyle vapur sallanması gibi teşvişât-ı hazımiyeyi vaki mûceb olur. Çocuğun kendülüğünden rahat uyuduğunu isteyen şefkatli bir vâlidekavâʿid-i sıhhiyeye riʿâyeten yavrusuna dâ'imâ muntazam ve mikdâr-ı matlûbda gıdasını virmeli, kundak bezlerini merhametsizcesine sıkmamalı, dâ'imaayn saatlerde uykuya yatırmalı ve hevâvirmelidir.

Beşikdenbi`listifâde çocuğun yutak takımı içündahî birsöz **[229]**söyleyelim; yün ve tüy şilte ve yasdıklarziyâdetutduklarından çocuğun dâ'imâ terlemesine ve zaʿifinesebeb olur. Bilʿakis çocukları sert şilte ve yasdıkda yatmağa alışdırmalıdır.

Hava virmek:-Etfâlin cevelân demlerindeki faʿâliyetdenzâtenihtikânât ve iltihâbâtamüstaʿid bulunan müteʿessir olacakları bedîhîdir. Mütemâdiyen gayet sıcak ve iyüce mahfuz odada vakit geçiren nâzik beyinlerin hemânheva almalarıyla nezle ve öksürük ve ishâlvesâ'ir rahatsızlıklara mübtelâ oldukları dâ'ima görülmüyor mu? Bu hâl hevâsıfenâ bir mahalde dar ve alçak ve rutubetli ve karanlık bir evin alt katında bulunan bir fukarâçocuğunda vâkiʿ olursa neticesi daha vahim olacağı şüphesizdir.

Resim*(emrâz-ı dâhiliye mütehassısından Doktor Ormaniyan Efendi (Mr. Le Dr. Ormanian)*

binâ'enʿaleyhçocukların ciğerlerini mevsimin tebeddülât-ı hevâ'iyyesine ve soğuğa alışdırmakmutlak lâzımdır. İşte ancak bu vâsıta ile husûsiylemüddetimemleketlerdeki iğtinâtâkımı çocukları arasındaki vefiyâtınmikdarıtenâkısidebilür. Fi`lvâkiʿ birkaç aylık çocukların kış yaz münâsib zamanlarda mesela kışın öğle vakti yazın sabah ve akşam üstleri bir müddet bağçede bulunmaları ve sinnlerine göre koşub oynamaları lâzımdır.

Gasl ve istihmâm- Nevzâd ve etfâlin hususiyle soğuk su ile yıkanmaları veya banyoya konmaları keyfiyeti ve netâyic-i hüsnesianlaşılmamakdamaʿkûl bir sebebe bi`listinâd efkâr-ı ʿumûmiyecegarîbgörülmekde ve hatta takbih**[230]** bile olunmakdadır! Halbuki tarihe aşina olanlara en eski kavimlerin yeni doğan çocuklarını sine-i madrdanalub

derelerin buz gibi sularına timurcuların sıcak ve yumuşak timuru çelik yapdıkları gibi daldırub çıkardıkları elbet maʿlûmdur.

Küçük çocuğun tekmîl-i vücudunu soğuk su ile her gün ve her mevsimde silmek yıkamak veya banyo eylemek bir çokafât-ı cihâz-ı tenfisiye ve nezleler ile ihtikânâtasebeb olan tahavvülât-ı hevâ'iyyeyekarşu idman ve kışın soğuğuna mukâvemet hâsıl itdirecek en iyü bir vasıta-i tahfizıyye olduğu gibi nahif ve selpuk etli lenfâvî asabî çocukların zaʿifini bir kat daha artdıran yaz mevsiminin sıcak günlerinde emsâlsizbir mukavvidir. Ale`lʿumûm çocuklarda, aks-i ʿamelî kaçırmayacak bir müddet-i kalîlede soğuk su ile her kangısûretde olursa olsun istihmâmdan hiçbir muzırrattevellüdidemez. Eğer sath-ı cilddemüterâkim-i mevâdı temizlemek matlûb ise sabunlu sıcak suyun istiʿmâli az müddet imtidâd iden soğuk su dökünülmesini veya ankla silinmesini taʿkîb itmelidir ki bu tarzda aks-i ʿameldaha mükemmel hâsıl olur ve çocuk tatlı ve istirâhat-bahş bir iyülük hissi der. Sath-ı cildin temizliği süs makamında olmayubşera'it-i esâsiye-i sıhhiyedendir;zirâcildaʿzâ-yı dâhiliye-i mühimmeninhâricden gelecek olan intânınakarşuhâ'ilmîhânîki olduğu gibi teneffüs ile de mübâdelât-ı gâziyeye bir vâsıta olarak ciğerlerin yârid-i mecisiyyedir. Cild, yara ve çatlak oldukça yahûdcildde takarrür iden tabîʿîveya ʿârızımikrobların bir müddet temasıyla tahrişi bulunmadıkça tarik-i sirâyetemrâz olamaz. Bunun içünsath-ı hâric vücudun sık sık yıkanması (ister sıcak ister soğuk ya ilaçlı veya sabunlu su ile) şart-ı aʿzâmdır. Ayruca deniz banyosuna hususiyle çocuklara a'idmaʿlûmât almak isteyenler "deniz hevâsı ve hamamları" nâmıyla yazmış olduğum risâleye mürâcaʿatidebülürler.

Harekât-ı cismâniye.- Çocuklara büyüklerden ziyâde harekât-ı bedeniye ehemm ve elzemdir. Üçüncü dördüncü aydan i'tibârensovuk aldırmamak şartıyla bir çoğunun kol ve bacakları serbest bırakılarak riyâzât-ı bedeniyenintabakâtınaibtidârolunabilür. Binâ'en 'aleyh tıfl-ı nevzâdı, **[231]** mümkün mertebe erkenden ellerini harekete ve havâs-ı lemsiyevesâ'iresinin yanmasına ba'zı şeyleri göstererek ve konuşarak ta'lîm ve terbiyeye alışdırmağa başlamalıdır. Sıhhatde bulunan bir çocuk en erken on aylık ve en geç on beş on sekiz aylık iken yürümelidir. Şişman çocuklar sıkletleri iktizâsıza'iflerden geç yürümeğe başlarlar. Çocuğu vaktinden evvel ayak üzeri tutub yürütmek veyâ kuşak ve husûsi arabalar ile yürümeğe teşvîk itmek pek muzırrdır. Evvelâ-vesâ'it-i mezkûre daha çocuğun sıkletine tahammül idemeyecekoloan kemiklerin çarpılmasına ve isti'dâda göre rahitas hastalığına sebeb olur. Sâniyen- Çocuk bu gibi alât ile yürümek içün göğsünü öne doğru meylitdürüb anlar üzerinde nokta-i istinâd almağa ve bedenini tazyîk itmeğe mecbûriyet

göreceğinden bunun gerek kemiklere ve gerek a‘zâ-yı dâhiliyesi üzerine su’ite‘sîri olacağı gibi bi`z-zarûr bir müddet sonra vücûdununöne doğru meyyâl bulunması adetini de alacağından zâten bu yaşdaayakda durmalarına mâni‘ olan başlarının ağırlığı büsbütün müvâzeneyibozub üç dört yaşına kadar cüz’î bir sebeble yüzü üzerine düşmesine bâdî olur. Koltukları altından geçme kuşak ve askılar göğsü tazyîkve omuzları yukarıya kaldırdığından teneffüs ve deverânahâ’ildir ve çocukları tenbelidüb geç yürümelerine bâ‘isdir. Bunlardan başka çocuğun düşüb başını urmamasıiçünlastikdenvesâ’ireden sarık gibi simitler îcâdidilmişdir ki bunun dahîbaşluca iki mahzûru vardır: biri kafanın sıkletini artdırubmüvâzeneyibozmakdır. İkincisi fi`lhakika çocuk düşerse başını çarpubaçıtmazsa da dikkatsizliğe ve doğru ve düz yürümeğe geç alışur; zirâ bir çocuk bir kaç def‘adüşüb bir yerini acıtmadıkca dikkat itmeğe ve doğru yürümeğe hem geç ve hem güç alışır.

En iyüsü çocukları kendi halinde bırakmakdır. Bunlar yedi sekiz aylık olunca kendülüklerinden dört ayak sürüklenmeğe ve bi`lahere yavaş yavaş katapaetrâfınavesâ’ireye tutunarak ayakdadurub küçük adımlara başlarlar. Bu tarzda jimnastik iden çocukların azaları daha çabuk neşvünemâbulmağlabi`l vâsıta alışdıranlardan evvel serbest serbest**[232]** yürürler. Yeni yürümeğe başlayan çocuklara, hatta dört beş yaşına kadar kunduraların deri ve köselesi parmakalrının harekâtına mâni‘ olmamak içüngâyet yumuşak ve ökçesiz olmalıdır.

Serîriyât-ı Dâhiliye Mu‘allimMu‘avini Miralay Celâl İsmail

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Maazallah tabi‘iyyetmüsta‘id-i sıhhat olmazsaOlunmaz fark, ma‘cûncevâhîr sinnin hârâdan

[233]İhtiyârlardatûl-i ömre müteʿallikbaʿzıvesâya-yı sıhhiye

Ahkâm-ı kavâʿid-i sıhhıye hakkıyla riʿâyetkârolunanların bitutfuteʿâla bir hayat-ı medîdeyenâ’iliyetleri bedihi ve gerçi ʿalem-i hıfzu`s-sıhhanınterakkiyât-ı şahsiyeyite’hîreʿadem-i istitâʿatıderkâr ise de mesn olanlar hakkında dermeyân olunan vesâyâ-yı sıhhiyeye tatbik-i hareket anların mevcudiyet-i hayâyiyelerine bir hâl-i âsûde ki bahşideceğitabîʿidir. Zaten zaʿîfşeyhûhat, kuvva-yıhayatiyeyesarfiyatınca ,mucebbetâ’etolub gençlerde meşhûd olan asar-ı faʿâliyet bunlarda mefkûd ve çaşni-i memâti vaktinden evvel insanlara izaka iden infiʿâlât-ı nefsâniye ve ihtirâsâtvesâ’iremisüllüesbâb-ı marziyede şiddetle nâ-mevcûd olması bunlar içün pek müsâʿid bir haldir; binâ’enʿaleyhkavâʿid-i hıfzu`s-sıhhaya tevfikan bir hat ve hareket-i ihtiyâtkârîittihâz olunduğu hâlde maʿlûliyetdensâlim bir tûl-i ömre mazhariyetleri ümidi pek celîdir. İhtiyarlarda refterefteteżâyüd ile kâffe-i muʿâmelât-ı bedeniyeyi rehin-i hitâm

iden buyûset-i lifyeyi tenkis, hüsn-i tağzî ve binâ'enʿaleyhzaliktermîm-i beden ile cebr-i mâfât, ʿınde`l hâce edeviye-i mukavviye ile düçâr-ı vehn olan faʿâliyet-i hayatiyeyiîkâz ve idâme, sûret-i gayr-ı mahsûsedeinfirâz iden ʿırk ve bölük hurucunu teshil iderekmevâd-ı müstaʿmele-i bedeniyeninıtrâh ve ifrâğı gibi husûsât husûl-i maksadiçünvesâ'it-i kâfiyeden olduğundan ihtiyârlarcabilinmesi ve mûcebinceîfâidilmesi lâzım olan tedâbîr-i sıhhiyeyi mülhasânʿarz idelim:

-1-Kuvve-i hazmiyeihtiyârlardasahihü`lbeniyye gençlerde olduğu gibi mükemmel

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Yaş ile uslanılur.

[234-235 eksik)

[236]itmeleri idâme-i sıhhatleri içün pek münâsibolubşâyedgâye-i hermîde bulunarak harekâtını zâyîʿ eylemiş olsalar bile arabaya binmek ve buna mümâsilvesâ'it ile harekât-ı münfaʿileicrâitmekdengerü durmamalıdırlar.

-6-

Huzûzât-ı bâhiyedenihtiyârlarkatʿiyyenmücânebet eylemelidirler. Mâyiʿmenvînin aynı hayat ve idâre-i bedeniyede bir menbaʿ-ı kuvvet olduğunu ferâmûş itmemelidirler ve bu mâyiein bir dirheminin kırk dirhem hana muʿâdilolduğunu bilmelidirler. Kezalik mukavvi bâhʿilaclaristiʿmâliyle uzviyet-i zaʿıfelerine ne derece îrâs-ı tezelzülâtideceklerini ve bu suretle zâten rehin fenâ olan ömürlerini tebâhve bi`n-netîce ah vah ideceklerinidüşünmelidiler. Bilmelidirler ki işbu vesâ'it-i hayat şeknâne ile uzv-ı mahsûsda muvakkaten rû-nümûn olan eser-i hayat-ı ʿalâmet-i sıhhat, delil-i ʿâfiyet değil ancak bir lemʿa-i vapsînden ʿibâretdir.

Gurebâ-yımüslimînhastahânesindetabîb-i sânî Hüseyin İhsan

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Muhanneti kendüye zevk itmedir ʿalemde hüner.

[237]Gârd-ı milâd-"Hastabakıcı"

Artık bugün ʿalem-i celîlü`lkadrtıbbın derece-i lüzum ve ehemmiyetinden, cemʿiyet-i beşeriyeye hâlen istikbâlente'mîn ve ihzâr eylediği fevâ'id-i ciddiye ve münâfiʿ-i ʿazîmedenbahs itmek ʿabs ile iştigâldimek olduğunu bildiğim cihetle buna dâ'ir hiçbir şey söylemeyeceğim. Tebâbetinhayretbahşʿukûl olan bunca muvâffakiyâtını, etıbbanın icrâatınıteshil ve hatta hînhâcetdehekimin tertîbideceğimuʿâleceveyâ tavsiye eyleyeceği tedâbîr-i fenniyeninhüsn-i tatbîki ile pek büyük ve parlak netâyic-i tahsiline cidden hıdmet iden ve bu cihetle tebâbetdemütenâsib kuyusu bulunan "hasta bakıcılık" usulünün muhsinât-ı ʿadîdesinive buna vâkıf zevâtın lüzum-ı vücudunu muhtasaran arz ideceğim:

Hastaya layıkıyla bakmak,tabibinvesâyâ-yımüstahsineve makbûlesini harfiyen icrâ itmek tedâvîkadar ve belki tedaviden daha ziyâhâ'iz-i ehemmiyetdir. İşte mes'eleninderkâr olan şu ehemmiyetine mebni değil mi dirkibugün Avrupa'nın her noktasında "gâred-i milâd" taʿbîr olunan hasta bakıcıları yetişdirmek ve tıbbın yevmen…men tezâyüditmekde olan keşfiyât ve ihtirâʿâtınınhüsn-i icrâ ve îfâsınaçâresâz olmak içünhusûsîmekteblerküşâd olunmuş, talebe ve tâlibâta hasta bakmak usulünün gâvâmız ve dekâyık-ı nazarı ve ʿamelî olarak gösterilmekdebulunmuşdur.

Hasta bakıcının marizin teskin ve tahfif alâmına ve hastalığın serîʿân ve kâmilen mübeddelşifâ olmasına ne derecelerde yardımı olacağı zahir ve nümâyândır. Zira yalnız hekimin tertîb eylediği muʿâcelâtıvakt u zamanıyla ve mikdâr-ı muʿâyiniyle almak istihsâl-i netîce-i matlûbeye kâfi olamaz. Baʿzı ahvâl-i fevka`lʿâde olur ki- husûsan tabibin bulunmadığı zamanlarda- fennin mukteziyât ve îcâbât-ı hâzırasına vâkıf vir gard-ı mülâdımınʿâdeta en hâik bir tabîb kadar hayatı idâmeye yardımı olabilür.

[238]Nezâket ve ehemmiyeti derkâr olan böyle bir san'atın elde idilmesi ise yalnız hastalar nezdinde senelerce bulunmak ve kendi kendine aklına her geleni yapmağa kalkışmağla olamaz. Ancak mekteblerde muntazam ve ciddi bir tahsîlile mümkün oılabilür.

Gerçi 'ınde`letıbbâmes'elesinin nezâket ve ehemmiyeti ma'lûm ise de erbâb-ı fennin gayrı dahî bu bâbda mücmel ma'lûmâtahzidebilmek üzere emrâz-ı mevcûdedenba'zılarını ele alub muktedir bir gârid-i mâlâdın o gibi vekâyi'de ne derecelerde ve ne sûretlehıdmetidebileceğiniîzâh idelim:

(1)-Bir yerden düşerek vücûdunun ötesinde birisinde kırık, çıkık...İlh hâsıl olan bir hastanın kazâzede olan a'zâsıtabîb-i mütehassısı tarafından mukteziyât-ı fenniyeye göre güzelce sarıldıkdan sonra marîz hasta bakıcının yed-i ihtimâmına terk idülür. Eğer hasta bakıcı bu gibi ahvâlde ri'âyetidilmesi lâzım gelen tedâbire lâyıkıyla vâkıf ise hasta bu kazadan bilâ 'ârızaşifâyât olur. Aksi takdîrde 'adem-i vukûf ve cehâletnetîcesi olarak hastaya icrâitdirilecek yanlış bir hareket veya afetzede olan a'zâyavirilecekfenâ bir vaz'iyet kemiğin kırık parçalarının özürlü ve biçimsiz yapışmasına ve bundan dolayı madâmü`lömrnâ-kâbiltashîh ve ta'mîr bir sakatlığa bir su'i şekle bâdî olur.

(2). Tifo hastalığına mübtelâ ve tabîb-i müdâvisi tarafından banyolarla tedâviidilen bir hastayı lüzûm ve îcâbına göre banyo koymak ve banyonun müddetini ta'yîn eylemek ancak mukadder bir gârid-i mâlâdatevdî' olunabilecek mühim bir hıdmetdir. Zirâgârid-i mâlâd hastanın ne zaman banyoya konulması lâzım geldiğini ve ne kadar zaman sonra

çıkarılması münâsib olacağını ve banyonun ne gibi şerâ'iticâmi‘ bulunacağınıtakdîrider ve itmelidir.

(3)- ‘Ameliyât-ı cerrâhiyeicrâ idilmiş bir hastanın yanında bulunacak gârid-i mâlâd-ı tâbîbinesnâ-yıgaybûbetindeba‘de`l ‘ameliyâtvukû‘a gelebilecek baygınlık ve kan gelmesi gibi ahvâl-i ciddiyedemürâca‘atideceğitedâbîri bilerek ana göre hareket ider ve marîzi bir mevt-i muhakkakdantahlîs eyler.

(4) Tımarların yeni ya‘nidâfi‘ü`t-te‘affünusûlüneri'âyetentebdîli ve ‘avâkıb-ı ‘ameliyâtda bir takım ihtilâtât-ı vahîmenin men‘-i vukû‘ ancak hastanın muktedir bir hasta bakıcının yed-i i‘tinâsına terk idilmekle husûle gelür.

[239] (5)- Baʿzıevcâʿ ve alâm-ı şedide-i asabiyyede hekimin tavsiye üzerine tahtü`lcild yapılacak mesken morfin vesâ'ire şırıngaları içün behemehâl bir gared-i mâlâdaihtiyâc vardır.

(6)–Mâhiyeti daha ibtidâsından lâyıkıyla taʿyînidilemeyenbaʿz emrazda gâred-i mâlâddâ'imâ hastanın yanında bulunarak hergünevkât-ı muʿâyenede derece-i harâretiahdile bir mahalekaydider ve müşâhede eylediği şâyân-ı ʿarz ve dikkat ahvâli esnâ-yımuʿâyenede tabibe bir tafsil-i dermeyânider. Bu maʿlûmât-ı vâkıfâne bir müşâhede neticesi olduğu cihetle teşhis ve tedâvihusûsundahekime iyi bir rehber olmuş olur.

(7)- Baʿzıhâlât-ı müstaʿcilehekîmcelb oluncaya kadar gâred-i mâlâd boş yere izâle-i vakit itmeyerek heman lâzım gelen tedâbîriicrâ ile tabîb geldiği zamân yapacağı şey evvelcebi`t-taykîn ana göre hazırlıkda bulunur.

İşte serditdiğimiz birkaç misâlgâred-i mâlâdların derece-i lüzumunu göstermeye kifâyetiderzann-ı kavisindeyim. Fakat vücudundan bihakkın istifâde olunacak hasta bakıcıların sermayesi yalnız küreği ve tecrübeye münhasır olmayub teşrih, menâfi‘ü`laʿzâ ve hıfzu`s-sıhhayaâ'idmücmelenmaʿlûmâtı olması ve bu sanʿatınnazariyât ve tatbîkâtı mükemmel sûretde tahsil eylemesi lâzımdır.

Memleketimizin bu yüzden olan ihtiyâcı da nazar-ı dikkat ve iʿtibâra alınarak mekteb-i tıbbiye-i şâhânede ebeler sınıfının programına bu seneden i‘tibârenbir de “hasta bakmak usulü” dersi 'ilâveolunmuşdur. Bundan böyle ebelerimiz gâred-i mâlâdşehâdetnâmesinihâ'iz olacaklar ve bu sâyede lüzumu takdirinde bu vazifeyi îfâya muktedir ve sâhib-i maʿlûmât hasta bakıcılar bulunabilecektir.

Kadıkösden- 16 Teşrîn-i Evvel sene 1316

Doktor İsmail Derviş

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye:

Tabîb hazıka sabrı devâdır marazın dâ'imâ işi ezadır.

[240]Tercüme:

İlac

Hastalanmışdı zavallı bir kız
Diyordu ki tabîbhâzak:
İyi itmekse bunu maksanız,
Hind yağı içmeli bir iki kaşık
Sevgili annesi ibrâmiderek
Diyordu kazine "nazlı melek"
Haydi, iç itme iʿnâd ve şuyûn;
İsterik isek tadayım evvel ben."
-İstemem!-sonra şükrvireceğim
-İki dâne virir isek içerim
Viririm, iç öküzüm nuru- ya,…
İstemem kokusu var, hem de fenâ!
.-A guzum, haydi cesâret! İçi vir,
Çarşudan yarın alırım sana bir…
-Ne? Bebek !..- onu ben pek severim
Takımıyla alıvir anneciğim!
-Alırım, içde seveni.-Pek tatsız;
İstemem!- Ah düşen ey bahtsız,
Hastasının şimdi ilaç içmez isek
Var mı kurtulmaya başka çaren?"

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Vâlide ruh-ı hanedir.

[241]

Ağladı, durdu zavallı anne…
Sonra bilmem ne düşündü hasta,
Kaşığını aldı, su gibi içdi
-İşte içdim ağlama anne!"didi.
Bağrına basdı yavrusunu
Didi: Pek çok severim, hâce sini!
İşte gördün ya ana zinde çiçek
O kadar güç değil anı içmek"
-Pek fenâ, anneciğim pek ama,
Ağladık!... Yüreğim acıdı sana."

Annenin gözyaşı demiʿ şefkat

Acıya tatlı ider bir kuvvet.

M. Rıfʿat

Emsâl-i tıbbiye ve hekîmiye:Bahtiyar kandıkça saʿâdetimize inanamayız

[242]Hava-yı Saf

Zamanımızda nevʿ benî beşer tûl-i hayat ile muʿammer olamıyor. Yüz yaşında asırdîde adam kırlarda, köylerde nadirdir; şehirlerde ise hemânnâ-kâbiltesâdüfdür. Adedi az olan mesn-i adamlar şehri, medenîlerden ziyâdezirâʿ sınıfında görülüyor. Bunun sebebi zirâʿat ve felâhat ile iştigâlidenlerinsâʿî ve amelleri şehirde çalışanlar … dahâ hafif olmasından değil, belki erbâb-ı zirâʿatin saf ve hayat bahş bir hevâ-yınesîmî içinde yaşamasındandır. Bundan dolayı çiftçilerin mesâʿî-i yevmiyesi kendi aʿzâsınınneşvunevâyıtâmına hâdim-i sıhhî riyâzât-ı bedeniye hükmündedir. Halbuki şehrîler gayr-ı saf, mefsûd-i hevâ ile mahsur ve şerâ'it-i sıhhiye-i gayr-ı münâsebeevkât-ı güzârdırlar.

Biz şehirlerde iskân itdiğimizdendolayı cümletenhevâ-yısâfa muhtacız. Mütâlaʿat-ı sabıkadan bi`s-suhûleistintâcidebileceğivechle haftada bir defʿa olsun şehrîler kırlarda, sayfiyelerde, sahru`r-reddedolaşub tenzih, ve akciğerlere giren hevâyıtecdîd ve tasfiye itmeli ve atideki haftanın tahmilideceğimişâk ve mezâhim-i dünyeviyeye hazırlanmalıdırlar.

İskân olunan hânelerinhevâsını sık sık tebdil itmek pek iʿtinâidilecekkavâʿid-i fenniyedendir.

Doktor "Burunsa Kovar" ve "Arsunval" tarafından şâyân-ı istiğrâb tecrübeler yapılmışdır. Bu iki zât, bir çokeşhâsın iskân itdiği bir odanın hevâsımevlüdü`lhumûzanınnoksaniyetpeydâ ve hâmiz karbonun terâkimitmesiyle teneffüse gayr-ı sâlih olduktan maʿdâ, akciğerlerden çıkan erkân ve anasır-ı tayyâre hasebiyle semidâr olduğunu isbât itmişlerdir. Fî`lhakika bu mücerrebin, sıhhat ve ʿâfiyetde olan insân ve hayvanların echize-i tenfisiyesinden**[243]** çıkan…re-i mâ'iyeyi teksif iderekfevka`l had simdâr bir mâyiʿ ele geçirmişlerdir. Mâyiʿ-i mezkûr bir tavşanın derisine yahud aynı boyda her kangı bir hayvannın siyah kan damarlarına şırınga idilse insce ve aʿzadabir çokafât-ı tekfin ile hayvanı itlâf idiyor.

Bi`lahere telef olan hayvânât üzerinde icrâidilenfeth-i meyyitler bu "sem-i ru'yu"nunmerâkiz-i asabiye ve ale`l husus "basla"nın en şiddetli bir muharrişi olduğunu gösteriyor.Dimek ki insanların hatta sıhhatde olan insanların ve hayvanların nefesleri-dediğimiz şerâ'it dâhilinde – pek tehlikeli bir semdir. Bu sebebe mebni iskân olunan mahallerin hevâsını mutlaka tahdîd itmelidir.

Sabahları kalkar kalkmaz pencereleri açmalı ve bu usule hasta bulunan bir oda hakkında daha dikkatle ri'âyet eylemelidir. Hastalıkla musâb olan bir şahsın odasında bir çok adamlar ictimâʿ itmelidir; zirâizdihâm-ı anın teneffüs ideceğihevâyıtesmîmden başka bir şeye yaramaz.Herkes, lâyıkıyla tecdîd olunmayan bir hasta odasına girdiği zaman mayasmaları hâmil o hevânın ne kadar fenâkokduğunu birkaç defʿalarbi`z-zâthiss itmiş olduğundan tedâbîr-i fenniye-i maʿrûzanın derece-i ehemmiyetini tasdik ve teslîm ve harfiyyenmevkîʿ-i icraya vaz eylemelidir.

Usûl-i teshin

Teshîn, hıfzu`s-sıhhateʿâid mühim bir mes'eledir; bir çok kimselerin buna vâkıf olmamaları hasebiyle bu bâbda birkaç söz söylemeği vecibeden ʿadditdik.Hayvanâtınihtiyâcâtıhılkatleriylebirlikde kendilerine ihsânolunmuşdur. Meselâ: mevsim-i şitâda hayvânâtzetü`s-sedâyâ (memeli hayvanlar)ın tüyleri **[244]** daha sık oluyor; tuyûr-ı dâ'imâmüsahhanve harîri tüy ile mücehhez ve mahfûz bulunur. Halbuki nevʿ benî beşer hayvanlara hiçbir vechle kıyas kabul itmiyor. İnsanların gerek tağdîleri gerekse te'sîrât muzırra-ı hariciyeden vikâye ve muhâfaza-i nefesleri içünbir çok şeyler halk olunmuş ise de mevcûdâtdanistifâde ancak mahsul zekâlarıdır. Bidâyet-i hilkat-i kâ'inâtda, nevʿ benî beşer elbise filan bilmez imiş. Soğuk mevâsimde erkekler, kadınlar hayvan derileri ile kendilerinite'sîr-i burûdetden himâyeye çalışırlarmış.

Mu'ahharannûr-ı medeniyetin tevessüʿ ve intişârı büyük şehirlerin hudûsüne ve beyn(resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedeserîriyât-ı hâriciyemuʿallimi Operatör Ferik Saʿadetlü Cemil Paşa Hazretleri S.E. L prof.Djemil-Pacha general de division
Asârı: "İbtâl-i hiss" "serîriyât-ı hâriciyedeicrâ olunan ʿameliyât" nâmlarındak iki mükemmel türkcekitâbet ile "ʿAmeliyât-ı kayseriye" tasnîʿbüvvâb-ı miʿde" isimlerinde Fransızca baʿzı risâle-i vesâ'ire) elmilelve`l memalik ticâretinte'essüsünebâdî olarak ortaya sınâyi' ve ticâret tahmini saçmış ve fikirlerde îcâd ve ihtirâʿatabîʿi bir meyl ve nehemâktekvînidilmişdir. O vakitler teshin içün toprak veya taşdan basit bir takım mangallar yapılarak derûnlarında odun yakılarmış.

Teshînmes'elesi bir çok zamanlar nazar-ı ehemmiyete alınmamış, köşe-i nisyândakalmışdır. Hatta te'sîr-i şiddet sermâye ile ekserîyâ Fransa eʿâzımınınhâne ve konaklarında bütün gün yatakda yatmakla vakit geçirdikleri sâhâ'if-i tevârihinde mezkûrdur.

Ma'amâfîh o esnâda ateş yok değilmiş. Ortalıkda don hâsıl olduğu **[245]** zaman yevmiye bir ocakda birkaç araba dolusu odun yakılurmuş. Fakat noksanî-i maʿlûmât

hasebiyle ocakların inşâsında mükemmeliyet olamadığından mahrûkâtıntekvînitdiğiharâret kısmen zâyiʿolurmuş.Maʿlûmât-ı târihiyyeye bakılırsa ocak birinci defʿaolarak on dördüncü asrın bidâyetindeyapılmışdır. Eski usulde inşâ olunan ocaklar bugün baʿzı evlerde, şatolarda taşralarda görülüyor. Bu ocaklarda vaktiyle uzun sırıklar, ağaçlar yakılarak ısınılır ve karamayırlı, zincirli tencerelerle yemek pişirilmiş.

Fi yevminâ haza bir çokechize-i teshîniyemevcûddur. Bunların eski

Resim(*Almanya Hastahânesi Operatörü saʿâdetlüKanbur oğlu Efendi Hazretleri. S.E. Le Dr A. CambouroglouOperateur de l'HopitalAllemand*)

sistemleri ocak ve daha yenileri soba ve kaloriferden ʿibâretolub en yeni olanları ise bir masa veya eskimekle gibi odadyanaklidilebilen Gazili echezdir.

Vesâ'it-i mevcûde-i maʿrûzanın kâffesinin menâfiʿ ve mehâzirimevcûdolub bunların hemanhiç biri hıfz-ı sıhhat-i nokta-i nazarından husûl-i maksada tamâmiylekâfilolamamakdır. Meselâ: Ocak çok mahrûkât sarf iderek az harâretvirmekde soba müteharrik aletlerde sıhhati ihlâl itmekdedir. Bir alet teshin mükemmel olmak içün derece-i kâfiye ve sâbitedeharâret-i tekvînitmekle beraber hevâyı tağyir eylememelidir. Ve esfâki elan şu iki cihet

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Çocuklarda öksürük alevlenmiş bir ateşdir.

[246]Resim*(Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhânedeemrâz-ı hârice muʿallimi Mirliva saʿâdetlü Hayreddin Paşa S.E. Le Prof. Hayreddin-Pacha. General de brigade--Asârı:-"ʿAmeliyâthâriciye (Garen)" , "Emrâz-ı hâriye (Moytak)", "Zidetü`l Kimya"vesâ'ire)*

kemâhîhakkahâ hal olunamamış ve hıfzu`s-sıhhat bu bâbda bir tedbîrkatʿîittihâzidememişdir.

Öksürük

Akciğerlerden birden bire, şiddetli, kesik kesik defʿ olunan hevânınîkâʿ eylediği muhtelif şiddetdeki gürültüye "öksürük" nâmıviriliyor.

Sıhhat ve ʿafiyetde olan bir şahsın ters yutması, iʿtiyâdı (resim Bahriye Hastahânesi ser operatörü Miralay izzetlü Fikri Bey Efendi. Mr Le Dr Fikri beyColonel-Operateur en chef de l'hopital de la MarneImperiale

[247]Resim*(Mekteb-i tıbbiye-i şâhânedeʿameliyât-ı cerrahiye ve tıbbiye-i mülkiyede serîriyât-ı hâriciyemuʿâllimi Miralayı Nureddin Bey Efendi. Mr Le prof.Noureddin bey colonel)*

olmadığı halde tütün içmesi, dumanlı yahud tozlu bir hevâdabulunması vesâ'ire ile muvakkaten bir öksürük ki tutulması nâdir değildir. Lakin öksürük ale`l ekser, hancere,

kasab, akciğerler (ra'e) gibi hevânıngeçdiği yolların hâd yahud müzmin bir hastalığına alâmetdir.

Şiddetine, evsafına, lahnına göre öksürük kuvvetli yahudzaʿîf gürültülü, kısık, boğuk, sönük, sık, seyrek, yumuşak, yaş, kuru olduğu gibi ya nöbet ile bir biri ardı sıra yahudarasıra tek tek zuhur ider. Bu taʿbîrâtı ise ayrı ayrı taʿrîfzâ'iddir; çünkü her sınıf medlûlünü gösterir.

Boynun ön ve yukarı tarafdan bir gıdıklanma ve açıklanmayı müteʿâkib(resim Yıldız Hastahânesi operatörü KaimakamİzzetlüNazım Bey Mr. Le DrNazimbeyLieutenant-Colonel, Opera-teur de l'hopital-Yildiz

[248] (Gümüşsuyu Hastahanesi operatörü kaimakamizzetlü Hazım Bey (Mr Le Dr Hazım beyLieutenant-colonelOperateur de l'HopitaGumuch-Souyi) ve bâ-husûs bir şey yinilüb içildiğinde yahud lakırdı eylediğinde husûle gelen ve kısa bir müddet içünhafıf bir boğulma nöbeti ve mikdarı az ve şeklî müdevvir ve manzarası kır renginde balgam ile müterâfik bulunan gürültülü sedâlı bir öksürük had yahud müzmin bir "iltihâb-ı hancere"ye delâlet ider. Eğer bir müddet sonra bu öksürük geğirmeye yaʿnîmiʿdeden gazların defʿi ile husûle gelen gürültüye müşâbih olur ve balgamlar kırmızılaşır baʿde yeşillenir ise "gırtlak veremini" îmâ eyler.

Evvel emirde kısık ve oldukça sedâlı olan bir öksürük bi`lahere aşağılar ve boğuklaşır ise "kuş palazına" ʿalâmetdir. Kızamukda da öksürük gürültülü veboğuk ise de nihâyete kadar bu evsâfdakalub (resim Haydar Paşa Hastahânesiseroperatörü binbaşı refʿatlü Ömer Şevki Bey Mr. Le Dr Ömer Chevkibey.Operateur en chef de l'hopitalHaidarPachaMajor

[249]Resim(*Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedeemrâz-ı hâriciyeMu'allim-i sânîsiKaimakamİzzetlüAhmed Fehim Bey Mr Le prof.Ahmed bey LieutenantColonel)*

kuş palazında olduğu gibi aslâsönükleşmez.Uzun ve birbiri ardı sıra nöbetle ve bâ-husûsgiceleri bir rahatsızlığı ve çırpınmayı müteʿâkib husûle gelen "yavru bir horos" sesine benzeyüb ıslık sedâsıviren, nefes çekme (şehik) lerlemunkatiʿ gürültülü nefes virme (zifir)lerdenʿibâret bulunan öksürük "boğmaca"dır. Adi nezleye yahud solucanlara … olan gayet asabî çocuklarda öksürük boğmacayı eğdirecek vechle birbiri ardı sıra gelir ise bu nevʿ öksürük boğmacadan ıslıklı çekmelerin bulunmasıyla ayrılur.

Evvel emirde kuru, seyrek ve müzʿic olan ve sadrın yukarı(resim GülhâneHastahânesi'neme'mûr operatör Kolağası refʿatlü Kerim Sebâtî bey –MrLe Dr. Kerim Bey Ajudant-Major) **[250]**tarafından bir gıcık hissi ile müterâfik bulunan ve

bi`lahere ve caʿnâkolmayub kolayca koyu ve sarı yeşilimsi balgam ihrâc iden bir öksürük …., “iltihâbkasabâta”ʿalâmetdir.

Gayet yumuşak ve yaş olan ve ba-husûs sabahları ziyâdemikdar balgam defʿ iden ve bilâmüşkilâtvukûʿa gelen ve hatta insanı rahatlandıran öksürük “nezle-i ru’ye”yibeyânider.

Birden bire ve gayet ziyâdedetreme ile başlayan ve şiddetli bir hummâ, ziyâde bir sıkıntı, sadrın bir tarafından şiddetli bir ağrı (ki ızdırâbâtıtezâyüd itmemek içün hasta orasını tutmağa mecbûrkalur) ile müterâfik bulunan öksürük ya bir “zâtü`lcenbe” veyâhud bir “zâtü`r-re’ ye delâlet(resim Operatör Doktor Kudret Ra’if Bey Mr Le DrCoudret bey. Operateur.) ider; zâtü`lcenebde öksürük nihâyetine kadar kuru kalub ancak beyaz ve köpüklü balgam defʿ eyler; halbuki zâtü`r-re’de ikinci gününden iʿtibâren keşif yapışkan ya sarıya yahud kırmızıya mülevven balgamlar çıkmağa başlar. Bu hâlde bu iki hastalıkda öksürüğün nevʿî şüpheleri defʿ eyler.

Rum hastalığında öksürük marazın derûnuna, zamanına göre pek çok tahavvülâtauğrar:hastalığınbidâyetinde kuru, seyrek olduğu hâldebâ-husûs akşamları zuhur ider, baʿdeziyâde sıklaşarak her an vukûʿa gelmeğe ve kendisine mahsûs balgamlar ifrâz eylemeğe başlar; Bu hastalıkda öksürüğün bâ-husûsyemeklerden sonra bir biri ardı

[251]Resim(“Şifâhânesi” mü’essis ve müdîri Operatör İzzetlüFu’adSerya Bey Efendi

Mr. LeDrFuadSureyabey.Fondateur-Drectur de l’hopital “Chifa”)

Resim*(Şifa hastahânesinde bir 'ameliye-i cerrahiye-i mühimme(Guşesi çıkarılan bu hasta elyevmhastahânedekapuculukitmekdedir)*

[252] sıra gelmesi vakileri mûceb olması en fenadır.Bu hâlde öksürük gayet mühim bir ʿalâmet ve delil olub yalnız nefes yollarından bir hastalığın vücudunu değil belki afetin mevkîʿini ve tabiʿiyyetini ve vehâmetini bildirir. Lakin emrâzda yalnız öksürüğün vesâfını nazar-ı dikkate alarak teşhise kalkışmak büyük hatâdır; delâ’il-i sâ’ireyive bâ-husûs tabibin hastanın sadrı üzerine kulağını koyarak istihsâl eylediği iʿrâz ve netâyici de nazar-ı mütâlaʿaya almak lazımdır.

Öksürüğü gidermek içün asıl hastalığı (bronşit, nezle, boğmaca, zâtü`r-re’vesâ’ireyi) defʿ eylemelidir. Lakin baʿzıedviye ile her nevʿ öksürüğü tahfif ve teskin eylemek kâbildir. Bunlarda evvel emirde zamağ-ı(?) arabî, mürur ve hatmı, izhâr ve emsâr-ı sadriye, deniz kadayıfı, mengişe, çam tomurcukları gibi baʿzımevâd ile istihsâlkılınan sıcak ve mülâyim meşrûbât ve menkûʿâtdan biriyle karışdırılanyahud bir mikdarrumyahud kiriş ilâvesiyle saf ve hâlis olarak içilen sıcak süt de öksürüğü teskin ider. Zamağ, tulu,

diyakod, kodainşurubları da iyüolubbâlâda mezkûr menkûʿâtıtatlılandırmakiçünmüstaʿmeldir. (Zamağ ve tulû şurubundan kaşık kaşık içilecek ve bir çay fincanı menkûʿa bir çorba ve diyakod ve kode'inşurublarından birer kahve kaşığı konulacak)

Taflan suyu öksürük içün pek iyü bir mesken olubyasut içinde yahud şekerli bir su içinde 2,6,8 kahve kaşığına kadar içülür. Kapsül şeklinde katran suyu, kars suretinde kükürddefâ'idelidir.

Andan başka soğukdanbâ-husûshevânınharâretin tebeddülât-ı aniyyesindenihtirâz ve ictinâb ile vücudu sıcak tutmak, hevâsıziyâde sıcak ve ziyâde kuru olmamak üzere muʿtedil bir harâretde bulunan bir odada kalmak pek münâsibdir.

Tedâbîr-i mezkûrebâ-husûs öksürüğün bidâyetinde pek ziyâde muvafık olub o derece muʿannid ve şedîd olmayan şeklinde ale`l ekser kâfidir; lakin öksürük bi`l akis gitdikce kutlanacak ve uzayacak olur ise o **[253]** hâlde ancak tabibin yazılacağı mevâda meselâ afyona, güzel avrat otuna, ban otuna mürâcaʿatidülür.

Zükkâm-Nezle

Maʿarifin az çok taʿammüm eylediği bu zamanda bile zükkâmın hâlâ yenden, kafa tası içinden geldiğini ve zan idenler yok değildir; hâlbuki böyle bir zanda bulunmak mehazz-ı hata olub bugün zükkâmın burun boşluklarını setr iden zârikiltihâbı neticesi ifrâzâtdanʿibâret eylediği cümlece maʿlûm bir keyfiyetdir.

Burunun yukarısında iki göz arasında biriki göz arasında bir gıcıklanma ve yanma baʿzen gayet şiddetli bir ağrı, bir baş ağrısı hiss olunur; burun tıkanmakla ziyâde bir sıkıntı duyulur, kuvve-i şammeazalur, ses değişür; burnun dâhîli evvel emirde bırak baʿde koyulaşan bir mâyiʿinbî-karâr-ı efrâzlatahriş olunmağlabilâarâmaksarıklar zuhur ider, teneffüsde güçlük görülüyor hatta insan teneffüs içün ağzını açık bulundurduğundan boğaz ağrısına tutulabilür. Bir kırgınlık bir rahatsızlık ve az çok bir harârethissidilir; işte zükkâmınʿalâmetleri bunlardır.

Zükkâm çok defʿa baş ve ayaklara soğuk bâ-husûs rutubetli soğuk, yâhûd açık bir başa müddet-i medîdeşuʿâât-ı şemsiyenin, baʿzen doğrudan doğruya burna muharriş tozlarınyahud gazların buharların te'sîrinden husûle gelir; baʿzızevâtiyûdnâmıylamaʿlûm olan maddeye karşu o derece hassasdırlar ki ya madde-i mezkureyihâvî olan bir ilacın ve levâz içilmesini yahud bir tarafa tentürdiyodun sürülmesini müteʿâkib derhâl zükkâmadüçâr olurlar ki maraz-ı mezkûrun indifâʿ ve şifâsı ilacın inkıtâʿamütevakkıfdır.

[254] Fransız üdebâ-yımeşhûresinden (Labiş) yazdığıbir tiyatro kitâbındazükkâmın ne yolda tedavi idildiğini bildirdiği sırada: "sümkürmelidir, rahatsızlık sekiz gün sürer; iğtinâ burun üzerine hatmımenkûʿî korlar ki bu hâlde zükkâm dokuz gün imtidâdider." Diyor. Ve`l hâsıl zükkâm çok defʿa 8:6 gün imtidâd iden ve tedâvisi odada kalub dışarı çıkmamak ve sıcak meşrûbâtadevâm eylemek gibi baʿzıtedâbîr-i sıhhiyeye münhasır kalan adî ve hafif bir inhirâf ve keyifsizlikdenibâretdir.

Vakıʿan bu keyifsizliğin müddetini tenkis idecek elimizde vesa'it yok ise de baş ağrısına, burun tıkanıklığına ve baʿzen sümüğün ahz eylediği fena rayihaya karşubaʿzıedeviye ve muʿâlecâtmevcûddur; bunun için evvel emirde Fransa Encümen-i Dânişiaʿzâsındanolubbâlâda ismi mezkûr zâtın dediği gibi "burnu bir hatmîmenkûʿî üzerinde tutulmalıdır." Yaʿnî böyle bir menkûʿdanyahudmerver veya papadiyemenkûʿundan çıkan buhârâtıistişmâm eylemelidir; bi`lahere amonyak yahud fî yuravenetibilsemiyahud kâfur, kaloratdöpotas tozu çekilür.

Eğer zükkâm-ı muʿtâddanziyâdeevzâr, sık sık ve zâhirenbilâsebebnüks eyler ise hastalığın sıraca, romatizma, nakrîs gibi fenâ bir hâl-i ʿumûminin taht-ı te'sîr ve nüfuzunda hâsıl olduğuna artık şübhe kalmaz. İşte bu hâlde burundan akan mâyiʿfenâ bir koku peydâ eylediği gibi burun delikleri yanında koruduğundan bilâ aram teceddüd itmek üzere kabuklar hâsıl ider ki bu suretle evvelce beyân olunan tedvai kâfi olmayub hastalık mutlaka bir tabîb-i mütehassısın yed-i hazakatine tevdîʿidilmelidir.

Meme emdiği zaman ancak burnu ile teneffüs iden küçük çocuklarda zükkâm gayet ciddi bir hastalık hâlini ahz eyler; çünki eğer işbu tarik-i teneffüs kapanacak olur ise çocuk memeyi her alışında boğulur gibi bir hâl his ideceğinden açlığı son dereceyi bulduğu hâlde emmekdenimtinâʿider ki bu hâlde çocuğa ya kaşık yahud emzik şişesi ile süt virmek, burun deliklerine gayet taze istihzâr idilmiş asit boriklipomatayahud gayet hâlis İngiliz gliserini sürmek, yukarı tarafa gayet küçük kıtʿada fekül lapoleri koymak, çocuğa tenkıh eylemek pek münâsibdir.

[255]İspirto Belası ve Dâ'iken'ul

"İspirto bugün, kaht ve tâ'ûn ve muhârebe gibi üç belâ-yıtârîhinden ziyade îrâs-ı hasar idiyor; kaht ve tâʿundanziyâde itlâf-ı muharebeden ziyâdeehlâkitmekdedir, ehlâk ve itlâfdanziyâdete'sîritmekdeyaʿnîʿıffet ve nâmusupayimâleylemekdedir"

Meydan-ı maʿarki de mecrûh düşen yahudşehidolanların adedi gözümüze tesâdüfitse o anda rikkat veihtisâsâtımız uyanır. Nevʿ-i beşere muhtelif zamanlarda sûlet iden kaht u galâ ,tâgûn ve vebâ' gibi musâ'ib-i ʿazîmeyedâ'irvekâyiʿ ve hikâyâtı

okuduğumuz zaman helâk ve telef olanların adedi bir dehşet ve haşyet ile gözlerimize çarpmakdadır.

Kaht u galâzirâʿâtin terakkisi, vesâ'it- nakliyenin suhûleti sâyesinde tamamıylezâ'il olacaktır; veba ve taʿûn-ı terakkkiyât-ı tıbbiye ve tedâbîr-i sıhhiye sâyesinde eski şiddetini gaybeylemişdir; nevʿi beşer içünmûceb-i ʿar ve hacâlet olan harb u kitâl hiç olmaz ise bir hummâ'-i münkıtaʿa gibi ara sıra te'sîrâtınıgöstermekdedir.

Halbuki bugün akvâm ve milel-i muhtelife içünmuhârebe ve tâʿûndan daha mehlek bir belâ vardır ki vücudu medeniyet hâzıramıziçün adeta bir şeydir; meydan-ı maʿrûkede olduğu gibi ah ve figân içinde itlâf, tâʿûn gibi şehirlerde uzun uzun mâtem alayları teşkil itmeyübte'sîrât-ı muzırrasınıbatî ve fakat dâ'imi ve zahirîden ziyade batnî bir sûretdeicrâitmekde ve "sertan" gibi seyri ağır, fakat emin ve müterakki olmak üzere münâbiʿ hayata bi`-te'sîr-i cemʿiyyet-i beşeriyeyiifnâeylemekdedir.

[256] İşte bu bela, "Keol"(.) ve îkâʿ itdiği maraz "dâ'ike'ul" derki kâffe-i sükkân arzı taht-ı tahakküm ve tehdîdidindebırakmamakdır. "Dâ'ike'ol" medeniyet nisbetindeterakkîeylemekdedir. Dâ'ike'ol, îkâʿ eylediğisefâlet ve illet, cinâyet ve cinnet ile zamanımızın en dehşetli bir belasıdır; yalnız sıhhat-i şahsiyeyimahv u ihlâl, baʿzıemrâz ve ileli evlâd u ihfâdanakl itmez, belki ırka kadar te'sîrât-ı muzırra ve muharebesini göstermekdedir. Dâ'ike'ulharîkden daha müdhiş, kuduzdan daha mahûf, veremden daha mehlek ve emrâz-ı sâriye ve müstevliyenin kâffesinden daha ziyâdemuharribdir. Dâ'ike'ulünnetâyîc-i menhûsasına burada yalnız bir misal göstereceğiz: Almanya hükemâ-i meşhûresinden (Bon) şehrinde mukîm Doktor (Lehman) bir asırdan beri Dâ'ike'ulemübtela bir aile efrâdınıbi`t-taʿkîbşuyoldabeyânidiyor: 1740 sene-i mîlâdiyesindetevellüd ve asr-ı hâzırbidâyetindevefat iden ayyaş ve sârık ve serseri (Ada Jurak) nâmında bir zât-ı tahavvüsat-sıfâtsulbinde (142) dilenci, (64) aceze, (81) ahlâk-ı seyyiyede kadın, (7) katl olmak üzere (76) canî bulunmaktadır. Yetmiş beş senede bu ayyaş aile muʿâvenet ve melcâ'i ve mahbesdesıyânetvesâ'irsûretle hükûmete 7,000,000 frankdanziyâdeyedurmuşdur. Bu halde Doktor(Roşark) ınke'ulünFransaya 1,555,757,296 franka durduğuna dâ'ir gösterdiği hesâb pek mübalağalı değilmiş!

"Dâ'ike'ul" nedir?

Her nevʿifrâtdan, her nevʿ huşû ve ağlâkdanihtirâziçün bu hastalığı iyücetaʿrîf itmelidir.

"Alkolizm" sarhoşluk değildir; ara sıra sarhoş olan

(*) "Ke'ul" alkahal şeklinde arablarınvazʿ eyledikleri bir kelime, bir ıstılâhnisbeten yeni ise de mevzûʿ ilahi olan madde ile tesemmüm pek eskidir. Kadîmyunanilerromalılar nezdinde "dâ'ike'ul" maʿlûm idi; Atina'da

hükemâ-i Yunaniyye'den sülün sekrekmehlekve muzırratınao derece kâniʿidü ki vazʿitdiği kânun su katılmamış şarab satanlar şiddetle mücâzâtlandırıyordu. O zaman biri kavânîn-i beşeriye ne kadar tahavvül eylemişdir! Bugün şaraba su katıl, harâme helâl karışdıran Avrupa'da şiddetli tecrübe olunuyor!

[257] "alkolik" olmayabildiği gibi alkolik olan biri de asla sarhoş olmamış olabilir.

Dâ'ike'ul "İspirtonun dâ'imiistiʿmâlindenyâhudsu'iistiʿmâlinden" mütehassıl ve fen ve sanʿatınterakkiyâtı sâyesinde münteşir bir belâ fennidir; ke'ul ile bir " tesemmüm-i müzmin"dir; insanı ke'ule sevk iden bir "ıhtiyâcmarazı"dır; bu tesemmümünnetâyic ve ihtilâlât şahsiye ve ictimâʿiyyesidir.

İspirto vakʿançokdan biri maʿlûmdur; arablar dokuzuncu asr-ı milâdide işbu madde-i müskireyikeşf eylemişlerdir; ke'ul evvel emirde şarabdan (tabîʿî ispirto) baʿde meyvelerden ve tahammür eylemiş hubûbâtdan (resim alkolikler- ayyâşîn (Fransız)- Bunlarda en ziyâdeşâyân-ı dikkat cihet "sebât-ı nazar"dır. Azlâtın şiddet-i takyîzi ile alnında bir çok çizgiler, buruşukluklar husûle gelmiş ve bu hâl simâya hazan-engîz bir manzara virmişdir.

(Sanâʿî ispirto) istihsâl olunmuş ise de bir madde-i kimyeviye gibi bir hayli zamanlar labaratuvarlarda, kimyahânelerdedolablar içinde saklanubkalmışdır; on yedinci asırda doğru istiʿmâle başlanmış ise de az mikdardaistihsâli ve bahasının ziyâde olması cihetiyle o derece intişâr ve taʿammümidememişdir. Halbuki bugün fenn-i ve sanʿatınınterakkiyâtı gayet ucuz ispirto istihsâlilite'mîn eylemiş ve patatisden, pancardan, hatta odundanEmsâl-i tıbbiye ve hekimiye: ʿAyyaşın bir katre münîsi bir sekerlia'iletahmîdir.(Şarko). **[258]** bile ispirto istihsâlinemuvaffakkıyyet hâsıl olmuşdur. Sınâʿî ve gayet üçüz olan bu ispirtolarla herkes yok bahasına zırhlanabilür.

Cemʿiyyet-i beşeriyenin her sınıf ve tabakasında muhtelif vesîlelerle içilir: Amele adem-i kifâyet-i ağdiyeyitelâfî eylemek, yahudbaʿzısınâyiʿinmehâzirini gidermek içün içer; meselâ demirciler ateş karşusunda şiddet ateşi teskin eylemek, maʿden ocaklarında çalışanlar boğazlarını tozdan kurtarmak içün içerler. Çiftçiler panayırlarda pazarlarda sarhoş olurlar. Vel hâsıl kâffe-i amele sâhibleri işe giderken "solucan öldürmek" taʿbîriyle içerlerse de öldürdükleri solucan olmayub ir geç kendi (resim ayyâşîn-i (Rus)Ayyaş gayet şedîd ve defʿateninfiʿâlât ve ihtirâsâtamüstaʿiddir. Lakin yüzdeki azalâtıntağyîrâtından dolayı sima infiʿâlekarşusâbit bir hâlde kalur.) vücûdlarıdır; çünki sabahleyin aç karna içilen ispirtonun te'sîrat-ı muzırrasın pek müdhişdir.

İspirto ne şekilde olursa olsun dâ'imâ bir semdir.

En ziyâde hâlis olan şarab ispirtosundan 45 gram dört kiloluk bir tavşana zevk idilecek olur ise hayvan derʿakab olur. Elkûn

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İçen içecektir.

[259] Hashânesine kabul olunan (478) ayyaşdan (133)ü şarabdan biradan, siderden başka asla bir şey içmemişlerdir.

Ba‘zı ispirtoların tabî‘i olan adem-i sâfiyetini gizlemek maksadıyla ilâve idilenmevâd ispirtodan daha mehlek-i semm hükmünde bulunuyor. Ba‘zımeşrûbât-ı mütehammireye ilâve oluna “Oyildevonalmand”dan dört santimetrumek‘ibîmikdârı on bir kilo sıklatında bir köpeğe zerkidilecek olur ise hayvan o anda helâk olur. “Fin şampanı” nâmında satılan içkilere (resim kalb-i sâlim-kalb-i ayyaş Ayyaşın kalbi yağ ile meşbû‘ vemümtelî ve fevka`l ‘âde hacimli olur. Su’-i şekle mübtelâdır. Resmini dercitdiğimizkalb sıkleti 900 gramdır, halbuki hâl tâbi‘îde bir kalb ancak 250 gram gelir.

Kuvvetlendirmek üzere sirke ruhu, zac yağı ilâve olunmakdadır. İsspirtogâyet iyi bir râyihaviren “konyak ıtrî”nden bir santimetrumek‘ıbîtırnova köpeklerinden birine şırınga idilecek olur ise hayvanı on dakikada itlâf eyler. “Ayaritif” nâmıyla yâd olunubiştihâyı açmak içün kullanılan ve rümut, biter, amer, kin kinavesâ’iregâyet adî ispirtolar ile istihzârolunmakda ve bunların nâhoşçaşnilerini örtmek üzere daha muzırrba‘zımevâd ilâve idilmekdedir.

Emsâl-i tıbbiye: Meyhaneci olurda şarab içmez olur mu?

[260]absent derece-i semîti ile içkilerin kâffesine fâ’ikdir. Derûnunda su içinde kırmızı balıklar bulunan iki kabın birine asidborisiknâmıylazikr olunan gayet keskin madde-i semiyyeden ve diğerine pelin ıtrından(absent ıtrî) altışar damla damlatılacak olsa her iki kabdaki balıklar olurlar ise de absent konulan kabdakiler daha çabuk helâk olurlar. Bir insanı öldürmek içünhâmizporisikinbir mikdar buharı kâfidir; on sene zarfında, absenti‘mâliiçünisti‘mâl olunan safispirtonunmikdârı dört kat ziyâdeleşmişdir.

Hazmı teshil eylemek vesilesiyle kullanılan likörlere gelince, bunlardasu’ite’sîrce pek aşağı kalmaz.

Dâ’imâ bir zırh hükmünde olan ispirto az mikdardaolsa yine o derece muzırr değildir; ke’ulün en ziyâdevehâmetihaserâtınındâ’imâzâhirî olmamasındandır; Te’sîrâtı gayet hafî ve batîdir, bir insan sekredâ’ir hiçbir alâmet ibrâz itmeksizin alkolik olabilür; işte bu hâle “dâ’ike’ul müzmin” nâmıvirilir.

Hâl-i marazî-i mezkûremübtelâ olan zât hiss itmeksizin hemânalkollaşur ve kendisi asla su’iisti‘mâl itmediğine itmi’nângetürür. Sabahleyin, kezâ akşam üstü “aperitif”nialur. Öğle ve akşam yemeklerinde susuzluğunu gidermek içün içer ve yemekden sonra küçük bir kadeh likör yuvarlar. İkindi vakti bir iki kadeh bira ve bir küçük kadeh o devi atar.

Nihâyet kahveye gazinoya bir iş içün, baʿzıları ile lakırdı itmek üzere gider. Orada da bir şey içer… Bunun fenalık neresinde?

Bu adam bir ayyaş, bir bekri, bir sarhoş değildir; ortalık kendisine muʿâmele-i ihtirâmkârânede kusur itmiyor. Lakin günün birinde uykusuzlukdan, miʿde rahatsızlığından muzdarib olarak hekimiyemürâcaʿatider. Tabıbaʿrâz ve alaʿim-i muhtelife meyânındamenbaʿ-ı marazı bi`lkeşfvelehu hayret içinde kalan hastasına dâ'i`lke'ulemünbelâ olduğunu söylerse de mariz-i hekîmin bu ifâdesini bir muʿâmele-i tahkiriye gibi telakki ider.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Vemenkânsahibü`lucâcfelislehü`l ilaç.

[261] İşte böylece namuslu adamlardan, çalışkan amelelerden bir çoğu bilmeyerek, hiss itmeyerek bu marazın suhûletle kurbanı olmakdadır. Ke'ul bir suret-i hafiyyedete'sîrât-ı muhribede bulunduğundan küçük bir sebeb en ziyâde kuvvetli olanları mahv u helâk eyler.

Etıbbâ ve hükemâ ispirtonun vücudumuza, uzviyetimize sûrette'sîriniirâ'edengerü durmuyorlar. Ke'ulmiʿde etrafındaki siyah kan damarları ile öylece kan nüfuz ve duhul ider ve anı siyahlandırır; te'sîrâtı doğrudan doğruyadır, çünkü vücuda duhul içün hiçbir istihaleye uğramaz; şiddetlidir, çünkicild ve akciğer ve böbrek tarikiyle gayet batnî bir sûretdeifrâğ olunur ve olundukça aʿzâ-i mezkûreyi tahriş ider; ve bedene bir kere girdi mi ölüme hazırlar.

İspirtodan en evvel müte'essir olan cihaz hazmîdir. Miʿde bira içenlerde olduğu gibi baʿzan "menbat", rakı kullananlardaki gibi baʿzan"matzîk" ve baʿzan ise kan kusmağa sebebiyet virecek derecede "mecrûh ve mütekarrih"dir. Hazmgitdikce güçleşir; zirâasârât hazma faʿâliyet ve te'sîrâtınıazaldır; sabahları "kı'yât-ı muhâtıye"buna bir delildir. Karaciğer bu kan hücumundan dolayı buyur ve ağırlaşarak ve caʿnâk olur; yâhud taş kıvâmında katı bir nescin te'sîriyletekemmüşider, bozulur ki bu hâle karaciğerin "balomilanması" denilir.

Hasse-i zâ'ika pek irkenden zalâlederçâr olur. Absentemübtelâ bir ayyaş hastahânede bulunduğu zaman içdiğisüdün boğazını yakdığı ve nezâret altında bulunduruldurğu halde nasılsa tedârikitdiği bir mikdâr saf absentin pek nefîs bir sûretde serinlik getürdüğünübeyâneylemekde imiş.

Cümle-i deverâniyedahî ispirtonun te'sîr-i muzırrı altında bulunmakdadır; şarabın katılaşub kırılacak derecede sertleşir; damarların böyle katılaşımındanmütehassıl ve ancak ale`lʿâdeihtiyârlardameşhûd olan ʿavârız daha genç yaşda ayyaşlarda görülmekdedir.

[262] İspirtonun akciğerlere te'sîriyle husûle getürdüğütaharrişât nihâyet vereme kadar müncer kılan bir kuru öksürüğe bâdî olur.

İspirtonun ictimâʿ ve ifrağıyla yorgun kalan bu berkler nihâyet ufunetlenir ve yakın bir zamanda mevti dâʿî "tebulzelal"e, "şedîdü`n-nehâb-ıkülliye"yebâd olur.

ʿUzviyetde ispirtonun te'sîrâtınakarşu en ziyâdehassâs olan aʿzâ "cümle-i asabiye"dir; zaʿif hâfıza, kabuslarla müterâfik uykusuzluk,

Resim

Ke'ulün damarlarda ikâʿ eylediği tağyîrât

Sağdakiler hasta olmayan damarların dâhilini- soldakiler ispirto te'sîriyle husûle gelen tağyîrâtı gösterir. Alkolik olan zâtda kırmızı kan damarları (şerâyîn) katılaşır, kırılacak koyacak bir hâle gelir, dâhilini örten zâriyârelânir ve üzerine emliha-ı kilise … ve teressüb eyler. Halbuki tabîʿî bir damarın dâhili kaygan, düz ve muntazamdır.

Baʿzı menfur hayvanâtın hayali olarak ru'yeti, envâʿ-ı hirâfat, felc-i ʿumûmî, cinnet en ziyâdemeşhûdihtilâlât-ı asabiyadendir. "Hezeyân-ı mürtaʿiş" sırf ispirtonun su'iistiʿmâli ile mütehassıl bir maraz-ı asabidir.

Vezâ'if-i dimâğiyyemüskitânınifrât ve israfıyla o derece ihtilâl **[263]** ve dalelde kalır ki hafif bir humma-i bikrilerdenâ'ire-i ihtilâli, hezeyânı uyandırmağa kâfidir.

Dâ'i`lke'ûlünmüterakkî bulunduğu memâlikdeintihârın, cinnetin, cinâyetin pek ierigitdiğigörülmekdedir.

Fransa'da 1860 dan 1892 senesine kadar mücânibin adedi üç kat olmuşdur. Bu gibi ihtilâlât-ı asabiyenin terakkisi meşrûbât-ı ke'ûliyyenin(resim üst cihetdekiler sağ altdakiler ispirto te'sîriyle buruşmuş küçülmüş hasta yüreklerdir.)

İstiʿmâliylemütenâsibgörülmekdedir. Bîmârhânedeki hastalar arasında kadınlarda yüzde 13'i, erkeklerde yüzde 39'ı alkolik bulunmakdadır. …. dete'sîriziyâdedir. Mahbûsiyyeninsülüsânıalkolikdir.

İspirto ile tesemmüm iden bin kişiden her sene 300'ü verem olubölmekdedir. Bu nisbet ve mikdâra ispirto istiʿmâlidenlerdemeşhûd her nevʿiʿtidâlsizlik ve inhimâk-i seyyi'esiylemütehassılemrâzınîkâʿ ve tevlîditdiğivefiyât ilâve idilir ise yekûnun pek ziyâde büyüdüğü görülür. Artık tedenni-i nufûsa hayret itmeyelim; sebeb meydanda!

(264) Dâ'i`lke'ulüneşhâs üzerine olan te'sîrâtı ne kadar muzır olur ise olsun en ziyâde dehşeti bu değildir. Ayyaşın bir defʿavücûduna, uzviyetine dâhil olan ke'ul bundan tevellüdidecekevlâd ve ihfâdıda hastalıkla mahkûm eyler. Dâ'i`lke'ulmevrûsdur. Tamamıyla mahv ve helâk oluncaya kadar insanı taʿkîbider ki bu hâl ayyaşın ne büyük bir mes'ûliyet-i maʿneviye altında kaldığını gösterir. Ayyaşın: "Benim fenalığım kimseye

dokunmuyor, fenâ isem kendime!" gibi ifâdât-ı tesliyetamîzi pek yanlış olubbiçâre ve maʿsûm bir çocuklarını ızrâritdiğimuhakkakdır. Bu hâlde dâ'ike'ulmuhâfaza-i ırk, istikbâl-i millet nokta-i nazarından gâyet vahim bir belâdır.

Ayyâşın evlâdı kanbur, za'îf, bedlâdır; aperitif ve absente, rakıya devâmidenlerin ise ale`l ekser masrûʿdur. Eğri bacaklı, şişkin boğazlı, boğazı yumrulu çocuklar heb zaman-ı sekrde hâsıl olan bir elfâhmahsûlüdür. Alkoliklerin bu mirası bir çok misallerle maʿlûmdur. En iyi misaller istatistiklerin irâ'eitdikleridir:

"Rakıya müskirâtagâyet .... birayyâşınsulbündentevellüd iden yedi çocukdan iki büyüğü küçük yaşdaihtilâcâtdan olurlar. Üçüncüsü yirmi iki yaşında mecnûn, dördüncüsü bile ve ahmak, beşincisi bir tahtası eksik yaʿnimaʿnenmüvâzenesiz olur; altıncısı ise gâyet asabî olub kendisini cinnte mahkûm zann eyler. Biricik ve gâyet asabî olan kızı ate nöbetlerine mübtelâdır." SalpetrirHastahânesi'ndemevcûdseksan üç masrûʿ çocukdan altmışının ebeveyni ayyaş imiş. Hevâsı ispirto buharı ile meşbûʿ bir mahalde tavuk yumurtaları basdırılsa çocukların hemân kâffesi ya acîb ve garîb bir şekilde çıkarlar yahud hastalıklı olurlar. Gebe bir köpeğe ispirto içirilse doğan yavruların baʿzıları daha küçük iken çldüğü, baʿzılarının da masrûʿ kaldığı görülür.

Sufarâsız gemi gibi öteye berüye yalpa urarak bacakları titreyen, vech ve simâsıkesb-i 'ubûset ve kerâhet ve ... iden, elleri raʿşâlayan, dili dolaşan, nefesi kokan ve`l hâsıl bir cesîm camdan aşağı olan bu adamı kim tanımaz? İçe içe kesb-i belâhet ve hamâkat eylemiş, gözleri görmemeğe kulakları işitmemeğe elleri sıcağı **[265]** soğuğu duymamaya başlamış, yüzü kıb kırmızı pancara, yanakları patlıcana dönmüş, saçları perişan ve dâ'imâ leb-i keşâ-yıhezeyânbikrîlernâdir değildir.

Bikrî	Kötü zevc
	Me'yûs peder
	Sefîlme'mûr
	Martûd asker
	Menfûradem
	Hayırsız evlâd

Netîce	Sefâlet-Sefâhet
	Maraz-illet
	Cinnet-intihâr
	Cinâyet- katl u sirkat

	Hastahâne- bîmârhâne
	Mevt

Dâ'i`lke'ulün Avrupa'nın baʿzı mahallerinde pek ziyâdeîrâshasâr eylediği görülmekde ve bir çokmemâlikdete'sîrâtmuharebesiyle sefâlet ve zarûret-i hükmsürmekdedir. Pek ucuz rakı ve envâʿ-ı müskirâtistihsâline başlandığından beri şarab ve seyder gibi nisbetentabiʿîmeşrûbât-ı mütehammireazalmakdadır. Vakit va parası olan bir Fransız, bir normandiyalı üç dört su kahveye ve bir frank dürlüdürlü namlarda içkiye sarf eyler.

Ke'ulî erkeklerden ziyâde kadınlar içmekdedirler. Bakkal, sebzevatcı, hatta kömürcü müşteri celb eylemek içün rakı satmakda ve işe giden baʿzı amele rakı emziğini doldurub cebine atmakdadır. Kadın işçiler ekmek ile beraber rakı ve şarab içerler.

Çocuklarda büyükler gibi kahveye gitmrkde ve pederleri misüllü kahve, sider ve hatta rakı içmekdedirler. İşte bu sûretletevellüdât ve te'ehhülâtazalmakda ve vefiyâttezâyüdeylemekdedir. "Revan" şehri yalnız gümrükden aşırılan müstesnâ olmak üzere, 5 milyon litre yaʿnîtakrîben on iki milyonluk rakı sarf ve istihlâk eylemekdedir.

Şehr-i mezkûrda kırk yaşında buruşub bozulmuş ve inceleşen bacakları ve üstünde durmayacak bir hâle gelmiş ne kadar amele vardır!

Dâ'i`lke'ûlünte'sîrâtı: Hasar maddî ve maʿnevi, ziyâʿ-ı bedeni ve rûhîdir. İşbu belâ-yı mübrem te'essüs ve intişâr eyledikçe faʿaliyet ve mesâʿînin azaldığı

(*)- "Müskirât" nâmındaki eserimden

[266] ahlâkın fesâdavardığı görülüyor; aynı zamanda sıhhat mahv, dimâğmuhtel oluyor. Dâ'i`lke'ulemübtelâ bir ırk intifâya mahkûmdur. Bir Fransız mü'ellifi diyor ki: düşman yalnız zâhiredeolmayub içimizde, damarlarımızdadır. Anı defʿ ve tardiçün hiçbir hareket itmez, bir faʿâliyet göstermez isek iş fenâ. Fransa yâdâ'i`lke'ûlîrefʿiçünîcâb iden vesâ'itamürâcaʿatidecekdirveyâhud ırk ve milliyet nokta-i nazarından mahvolacakdır."

Hülâsa: Ke'ul ve intâc eylediği dâ'ike'ûl, sebeb-i maraz ve ʿillet, dâʿînîsefâhet ve sefâlet, bâdi-î fakr ve zarûret, mûceb-i nizâʿ ve cinâyet, mahal-i akl ve fetânet, müşevvik-i envâʿ-ı habâset, mezîl-i hiss-i insâniyet, mâhî-i diyânet ve milliyetdir. Medeniyetin terakkisiyle intişâr iden dâ'i`lke'ûl gibi bir belâ-yımüdhişekarşuittihâz olunacak tedâbîr, biri "şahsî" diğeri" "umûmî" olmak üzere iki nevʿidir. Tedâbîr-i şahsiye meşrûbât-ı ke'ûliyeden, müskirâtdanhemân külliyen tevakkî ve ictinâbdır.

Halbuki “ dâ’ilke’ûl” bir belâ-yıʿumûmidir ki ana karşutedâbîr-i şahsiyedenziyâdekavânîn ve nizâmât gibi tedâbîr ve vesâ’it-i ʿûmûmiyete’sîridebilir. Meşrûbât-ı ke’ûliye üzerine ağır virgü tarhı, meyhânelerintahdîdi, şarâb ve bira gibi yalnız meşrûbât-ı tabiʿiyye ve sıhhiyenin fürûhtunamüsâʿadeidilmesi yolunda ʿumûmîbaʿzıtedâbîr-i tavsiye idilmiş ise de bunlar maa`t-teessüfkâbil-i tatbîkiolamamışdır.

Rusya’da meyhane bulunub birinde müskirât kapalı şişelerde fürûhtidilmekde ve kadeh kadehiçilmemikdedir; halbuki diğer meyhaneler adeta lokanta tarzında olub burada aynı zamanda yemek yenilmekdedir. Bilahere 1895 senesinde hükûmet müskirâtfürûhtunuinhisâra almış ve meyhanelerin açıldığı ve kapandığı saati taʿyîn ve tahdîd eylemişdir.1- Ahâliyi daha muntazma bir sûretdeke’ul sarfına alışdırmak, 2-Müskirâtın cinsini ıslâh itmek, 3-Meyhânelerin adedini azaltmak, 4-Ke’ûl**[267]**sarfiyâtını ahlâk sahibi olanların ellerine bırakmak fikriyle tedâbîr-i mü’essire-i mezkûreyemürâcaʿat olunmuş ise de ke’ûlsarfiyetı o derece tenâkıseylememişdir. Vâkıʿan beş sene zarfında inhisâr sâyesinde 30,000,000 ruble fazla vâridâtte’mîn idilmiş ise de buna mukâbil, ortalık meyhanede içmediğinden sokaklarda ʿumûmî mahallerde sarhoş olmağa koyulmuşdur.

İsviçre’de inhisârın taht-ı te’sîrindeke’ul istihlâki oldukcatenâkısitmişdir. Ke’ulekâbiltatbîk-i inhisâr birkaç sûretdeolabilür; ke’ûlün ya tasfiyesi, veyâbeyʿ ve fürûhtu, yâhudiʿmâl ve istihsâlve tasfiye ve beyʿîve`l hâsıl kâffe-i husûsâtı taht-ı inhisâraalınur. Rusya ve İsviçre’de yalnız beyʿ-i müskirâtinhisâraalınmışdır.

Amerika-yıcenûbîhükûmâtındanbaʿzılarındasekrviren likörlerin beyʿî tamamıyla menʿ olunduğu halde diğer civârhükûmâtındanbaʿzılarında serbest satıldığından tahdîdsarfiyât nokta-i nazarından o derece istifâdeidilememişdir. Baʿzıhükûmâtdabeyʿiyye, zecriye resmî fevka`lʿâdetezyîdidilmişdir; bu sâyede ezcümle Şikago’da 1882 senesinde resm 300 frank olduğu zaman meyhanelerin adedi 150 ekşiye bir nisbetde bulunduğu hâlde 1893’de beyʿiye resmî 3500 franga iblâğ olundukdamiğdeler 209 kişiye bir nisbetdekalmışdır. İngiltere’de de beyʿiyye resmî ziyâdeleşdirilmişdir.

Hollanda’da meyhanelerin adedi şehr ve kasabanın ehemmiyetine göre 500,250 nüfusa bir nisbetindetahtîd ve beyʿıyye resmî tezyîdidildiğinden meyhaneler hemannısf derecede azalmış ise de ke’ûlsarfiyâtı evvelden adam başına 4,80 litre olduğu 1890 senesinde 4,25 litrede kalmışdır.

İsveç’de meyhaneler adedentahdîdidildiği gibi ale`l ekser “cemʿiyyet-i imsâkiyye” tarafdârânı tarafından isticârolunmakdadır. Meyhanenin dâhilinde oturacak iskemle

vesâ'ire bulundurulmadığı gibi viresiyevirmekmemnûʿ ve azar azar istenilen müskirâtın fiyatı gâyetgâlî, tütün içmek ve yüksek ses ile görüşmek ve bir defʿamüskirâtvirildiği hâlde

[268]Milel-i Muhtelifede Adam Başına İstihlâk olunan İspirto

(litrehesâbı)

Resim (1) Rusya:3,40 litre Resim (2) Şimâlî Almanya:8,25 litre

Resim (3) Fransa:4,08 litre Resim(4) İsviçre: 5 litre

Resim (5) İtalya: 1 litre Resim(6) İspanya: 2 litre

Resim (7) İngiltere:2,50 litre Resim (8) Avusturya: 3,50 litre

[269]

Resim (1) Danimarka:8,85 litre Resim (2) Flemenk:4,58 litre

Resim (3) Belçika: 4,50 litre Resim (4) İsveç:4,15 litre

Resim (5) Voretemburg: 2,50 litre Resim (6) Yad: 3,77 litre

Resim (7) Portekiz: 3,10 litre Resim (8) Fillandiya: 2,60 litre

Resim (9) Bavyera: 2,45 litre

(Resimlerin hacim ve tûl ve arzı aded-i nüfûsununcezr-i mürebbiʿi ile mütenâsibdir. Hadeh ve fuçularınsath-ı vüsʿati istihlâk-ı şahsîyi göstermekdedir ki tûl (arzı istihlâkıncezr-i mürebbîʿ ile mütenâsibdir.)

Durmak , oturmakmemnûʿdur. Halbuki aksine meyhaneye muttasıl gâyet muntazam lokantalar bulunmakdadır ki orada yemekler pek nefîs ve ke'ulsüzmeşrûbâtmevcûddur. Meyhaneler sabahın alafranga dokuzunda akşamın sekizine kadar açıkdır. Tedâbîr-i mezkûreninfâ'ide ve te'sîrigörülmüşdür. 1876 senesinde adem başına 6,19 litre sarf olunduğu hâlde, 1896'da sarfiyât 3,50 litreye kadar tenezzül eylemişdir ki bu hâl altmış sene evvel adem başına 23 litre ke'ûl sarf iden milletiçün pek hayretfezâdır.

Nur ve ceddsarfiyâtdahâ az idi. 1876 da müskirât 3,35 litre içildiği hâlde 1890 da 1,50 litre istihlâk idilmekdedir ki bu mikdâr bugün 4,50 litre sarf iden Fransıza göre hemânhiçdir. Ke'ulün bu tenâkısı kanundan ziyâdecemʿiyyâtimsâkiyeninte'sîrâtınetîcesidir. Konferanslar yaparak, risâleler gazeteler hatta mülevviniʿlânnâmeler neşri derk ke'ûlünmuhâtarâtıgösterilmekdedir; meyhaneler yerine kahvehâneler

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Kan kandan nefret ider (beyn`elakraba'iizdivâcalehindedir)

[270] açınmaktadır. Amerika hükümâtında, İsveç ve Norveç'demekâtîb-i ibtidâiiyye ve ..yede ke'ulüntedrîsmuhâtarâtıkânunenvazʿolunmuşdur. Ayyaşlığa mübtela olanların düçâr oldukları ahvâl-i esef-i iştimâlî gösterecek levha ve resmlerteʿallukukaragîrolmuşdur.

Ruhbân ve papala bu husûsdamu‘âvenete girişmişlerdir. İsviçre’de, Belçika’da, Amerika’da İngiltere’de gâyetnâmdarrehâbîn ve kardinaller müskirât aleyhinde va‘z ve nasîhateylemekdedirler.

Tabîbdâ’ike’ulekarşu olan bu muhârebede pek ziyâdemütenfizdir. Yalnız reçete ile te’sîrde bulunmaz; dâ’ike’ûlî ister yekîn(?), telkîn ve tenvîm, hatta husûsî bir sürüm ile tedâvi eylemez; çünki bunların hepsi hayâlîdir. Dâ’ike’ulün tedavi-i tıbbiyesi yok ise de bu hastalığa karşu gerek icrâ-yısan‘at eylediği aile içinde gerekse hastahânede pek çok şeylere muvaffak olur; herkese ke’ulünmuzırrâtınıanladabilür.

Bir takım zevât da “su’iisti‘mâl”den tevakkiyi tavsiye eylemekde iseler de ke’ulün, müskirât5ın ta‘yînmikdârıeşhâsa göre tahavvül ve tahallüfider; ba‘zılarındake’ulekarşuihtisâs o derece ziyâdedir ki anlarda “isti‘mâl” “su’iisti‘mâl”derecesindemuzırrdır. Müskirâtıntaht-ı te’sîrinde kalmayan ve hiç bir alamet sekr-i ibrâz itmeyenlerde dâ’ike’ulden daha ziyâde korkmalıdır; zâhiri olan bu “ tahammülke’ulü” gâyethâtırnâkdır; çünki “sekr”imsâk ve ictinâbelüzûm-ı rücû‘ı amir bir alâmet-i mühimmedir. Meşrûbât-ı ke’uliyyeninsûret-i ‘umûmiyedemen‘-i fürûhtuelyevmkâbil değildir; Fransa’da müskirât üzerine ticâret iden dört milyon kişi vardır ki bunlar milyonlarca alkoliklerle alış virişitmekdedir. Paris Mekteb-i Tıbbiyesi Mu‘allimîn-i meşhûresinden Mösyö “Debov”, dâ’ike’uledâir bir çok üstâz ve tullâbhuzûrunda iki sene evvel îrâdidübbâlâda hülâsaten yazdığım dersin nihâyetinde diyor ki:

“Bu hâlde dimek memleketimiz çaresiz girdâb-ı fenâyagidübmahv olacak? Beslemekde olduğum hiss-i vatanperverî böyle bir tasavvuru kabûldema‘zûrdur. Lakin Çâre-i selâmet nerededir? İhtimâl ki sizde, efendiler,

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İdâre en büyük îrâdddır.

[271]sizde ; işte bu sebebdebgâyet mühim gördüğüm bu mes’ele üzerine nazar-ı dikkatinizi celb itmek istedim. Yarın öbür gün hekîmolub Fransa’nın her tarafına yayılacaksınız, nesâyih ve tertîbâtınızla sıhhat-i ‘umûmiye, hatta ahlâkiyyete’sîrât-ı mühimmede bulunacaksınız. Göstermeğe çabaladığım muhâtârâtakana‘atgetürğünüz ve nesâyih ve ef‘âl ve harekâtınızla i‘tidâl ve imsâkenumûne olduğunuz hâlde fikr-i ‘umûmîyitahvîle ve memleketimizi böyle bir muhâtara-i azmiyedentahlîse muvaffak olursunuz.”

Meyhanelerin tahdîdi, bey‘iyye resminin tezyîdi, mücâzât-ı kanûniyyeninteşdîdi ve inhisâr, müskirâtınsu’iisti‘mâlinitenkîsidebilir ise de en birinci tedbîr ahlâk-ı hüsneyitenbîh, terbiye-i ‘umûmiyeyiıslâh, mes’uliyet-i ma‘neviyehüsn-i nefse hürmeti aile muhabbetini vatan fikrini hülâsa ah korkusunu ikazdır.

Bizde beyne`lislâmmeşrûbât-ı ke'uliye, müskirâtkatʿiyyen haram ise de su'-i ihtilât ve habl-i metîn-i iʿtikâddarehâvet ve esbâb-ı sâire yavaş yavaş müskirâtı adî meşrûbât sırasına idhâlitmekdedir. Müskirâtınistihlâkâtı her yer yerde olduğu gibi tezâyüdidiyor; istihlâkâttezâyüd eyledikçe bu semmin hâsıl itdiğiʿârızât ve ihtilâlât-ı müzminede tekessür eylemekde ve bu cihetle cemʿiyyet-i beşeriyede fenalıklar artmakdadır. Memeketimizyalnız müskirâtıntezâyüd istihlâki ile değil, hâricden Avrupa'dan idhâl olunan gayet fenâ ve adeta semm-i katl hükmünde ispirtolarla dâhilde istihsâl ve iʿmâlidilenmeşrûbâtınistiʿmâliyle de muzarrirolmakdadır. Adi ispirtodan yapmak üzere gümrüklere vürûditmekde olan konyak ve Rum ıtriyâtı nazar-ı dikkati câlibdir.

Dâ'ike'ulün önünü almak içünbeyne`lislâm en mü'esser vâsıta: ahkâm-ı celîle-i furkâniye ve evâmir-i hekimiye-i rabbâniyeyihüsn-i suretle, müskirâtınfennenmuzırrât-ı adîdesinibi`lirâ'e, telkin ve seyyi'at-ı sekriyeyisûret-i vâzıhadatebyîndir. İʿtikâd-ı ʿumûmî dâhilinde olan neyh-i müskirâtın, tahrîm-i hamrek(?) ihtârı ve iʿtikâdât-ı islâmiyeninîkâzı ve hürmet-i hamr

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İçmekden hata iden dâ'imâşarabdanbahşider.

[272] hakkında nâzil olan ayât-ı celîlenintekrâriintişâr-ı müskirâta ve seyyi'e-i ʿişret ile husûle gelecek ilel ve afâtamâniʿ-i kavîʿdir. Beyne`lislâmibtilâ-yımüskirât ile hâsıl olan ʿilel ve emrâzın nedreti nasûs(?)-ı hekimiyye-i kur'aniyyemeyânındatahrîm-i müskirâtın vücudu ve sekr ve ʿışretden nehyin ʿakâyid-i diniyye ve islâmiyyeye duhulü sâyesindedir. Bu bâbda islâma en büyük meşʿale-i selâmet ve bedrika-i hidâyetmüskirâtınnehyounması ve muzırrâtı ve her nevʿ…. Müsellem olan böyle bir maddenin "ümmü`lhabâ'is" cümle-i hekîmânesiyle yâd idilmesidir.

151- Divan yolu(İstanbul)

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiyye:

Tağdî-i tahaddi: Öğle yemeyinden sonra uzanınız.

Taʿaşşî-i temeşşî: Akşam yemekden sonra geziniz.

[273]Zâbıta-i Beden

Pastördârü`lʿameliyâtımüdîri Mösyö (Doklo), SorbonDârü`lfünûnunda bir konferans yaparak vücûdunmikroblara, esbâb-ı emrâzakarşu, vâsıta-i müdâfaʿasından uzun uzadıya bahseylemişdir. İnsanın kanında bulunan "gerivatbeyzâ" beyâzyuvarlakcıklarvücûdunzâbıtalıkvazîfesiyle mükellef olub şiddet ve fart hareketi ve hareketindeki sürʿatisâyesinde hiss eylediği mahalle derʿakab teveccüh ve düşmanı ihâta ile anı mahv u harab ve adeta beliʿ ve hazm eyler.

Sebeb-i maraz ile hasta arasında mübâreze hakikat hâlde kerîve-i beyzâ ile mikrob beyninde vukûʿbulmakdadır. Kerivatbeyzâ-i mikroblarıtevkîfeylerse hasta şifâyât olur; aks hâlde mevt-i muhakkakdır.

Baʿzan olur ki mikrob ve kerîve-i beyzâʾiaynkuvvetdebulunmasun; meselâ mikrob uğradığı mübâreze ve müdâfaʿadan dolayı kesb-i zaʿîf ve taʿbîr-i fenniyesivechleteʾsîrâtı nokta-i nazarından "kesb-i haft" eylesun ki bu hâlde yuvarlacık galebe çalar. Andan başka, şiddet ve teʾsîrikesb-i haft iden bu mikrobları öldüren kerivâtbeyzâiayntabiʿatda olan gayet şedîdü`t-teʾsîrmikroblarıtahrîbeziyâde bir kâbiliyetkesb ve bu hâlde insan, hayvan daha ziyâde bir kuvve-i müdâfaʿa hâsıl eyler.

Bu sûretdekerîvâtbeyzânıniktidâr ve kuvvetini tezyîd, mikrobların hassa-i muzırrasınımahv u izâleemrâzintâniye ve sâriyenintedâvîsinde bir rehber-i tıbbîdir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: En ziyâdevahîm olan şey ağdiye üzerine idhâl itmek

[274]

Milel-i Muhtelife'de Tütün Sarfiyâtı

(Adem başına)

Resim (1) Almanya: 1485 gram Resim (2) Amerika:3110 gram

Resim (3) Rusya: 910 gram Resim (4) Avusturya: 1350 gram

Resim (5) Fransa: 933 gram Resim (6) İspanya: 550 gram

Resim (7) İtalya: 635 gram

[275]

Resim (1) İngiltere: 680 gram Resim (2) Flemenk: 3400 gram

Resim (3) Belçika: 1552 gram Resim(4) İsveç: 940 gram

Geçen seneki neşr eylediğimiz nevsâlde tütünün muzırrâtından uzun uzadıya bahs eylemiş idik. Keʾulden sonra vücudu ifnâ iden mevâddan en mühimi tütündür. "Dâʾikeʾul"den sonra "dâʾiduhân" gelir. Keʾul vücudu muvakkaten intibaha getürür; tütün ise mevcudiyet-i beşeriyeyi bir hâl-i hazereilgâider.

Resim(5) Avustralya: 1400 gram Resim (6) Portekiz: 850 gram

Resim (7) Danimarka: 1125 gram Resim (8) Norveç:1135 gram

Resim (9) İsviçre: 610 gram Resim (10) Kanada: 1050 gram

Tütün ki:

Vücûdu beslemez,

İştihâyı azaltır,

Beyne teʾsîrlidir,

Birçok ilel ve emraza sebebiyet virir,

İstiʿmâlibâ-husûs kesret-i istiʿmâlîher hâldemuzırrdır.

[276]Târik-i ʿIşret

Kendiʿazmiyle terk-i ʿışretden

İşte bîçâremübtelâme'yûs;

Ne çıkar sanki böyle gayretden?.

Eylemiş kendi kendini mahbûs

Hâne-i tenknâ-yıehibbâya(?);

Orada sayd-ı ʿazm-i idergüyâ!

O şikârın hayâli bî-pervâ

İtmiş afâk-ı ʿömr-i istilâ;

Kaʿr-ı ʿummân bâde-i nâbe

Dalubitdikceasmânesuʿûd,

Saçar etrafa zıl-i hûdâlûd!

Bu bir enmûzecle'met ki

Ürperir karşısında ʿömr-i beşer;

Öyle ʿankâ-yı pir-i şeʿâmetki

Uçuşur tüylerinde ahker-i beşer!

Pençe-i cânşikârına almış

Kanlı avunun kalb-i inşanı

[277]

Tutuyor feshazâr-ı ekvânı;

Beliʿâtîsâfâsına dalmış;

Berk urur gözlerinde ateş-i kîn…

İşte tasvîr-i ʿazem-i ayyâşın

Ah bir yola kanlı kâbusun

Pençesinden şu ʿömr-i havâbide

Kurtulur mu? Bu rûh-ı me'yûsun

Varmıdır bir ümidi atide?

Belki vardır: Onun halâsı ile

Bir necâbetliâ'ile meşgul;

Kalb u cânı ne istese mebzul;

Ökcevirmişdiler bir az da ke’ul,
Virmiyorlardı şimdi katre bile!
Hande bahşümîd istikbâl,
Pek perişansa da bu şekl-i melâl.

Geliyor işte bî-mecâl, zaʿîf;
Yürümekdenziyâde sallanarak;
Nazara kâhında birer dâ’i keşif,
Basışından çöker gibi toprak!
Yüzü solgun, dudakları titrek,
Burnu kıp kırmızı, gözü bî-fer,
Cebhesinde bürudet-i makber;
Bir behimiyyet-i nazarla süzer
Bütün eşyâyı seçmeden görerek,
Ona mübhem, garîbmeşhûdât;
Bilemez varmı yok mu şimdi hayât!
[278]
Geliyor… dest-i raʿşanâkından
Dökülür sâye pâre-i lerzân;
Geliyor… Çehre-i helâkından
Süzülür bir merâret-i vicdân.
Herkesin hâline değil agâh,
Fakat agâh kendi hâlinden:
Görünür çeşmininme’ilinden,
Ruhunun muntabiʿ-i melâlinden
Muhteriz bir hicâb; bir “eyvah!”
Yüreğinden kopar, fakat boğulur,
Yapışır kalbine bir ahker olur!

Geldi artık bütün kavâsıyla
Biraz insanlık eyliyor izhâr;
Başlayub bir kesik kelâma bile;
Girdi nâdî-i ülfete nâçâr.

Ne diyor? Hiç! Lisân-ı hâlinden
Şunu anlar fakat iden dikkat:
İşte olmuş da târik-i ʿışret,
İdiyorʿazminecihân-ı hayret!
Zevk alınmaz beyân lâlinden,
Fakat içse o bir kadah bâde,
Söyler elbette hâriku`lʿâde…

İçmemiş, bir yıl içmemişdi hele
ʿAzm-i nûş oldu azm-i terk-i keʾul
Artık almışdıihtiyârı ele,
[279]
ʿÖmr-i insana başladı… Birgün
Yine bir sevk-i melʿanetlehemân
İçecekdi, o anda- pür-i helecân
En küçük yavrucağızı geriye kenân
“Baba sen içme, içme başım içün!”
Sözleriyle atıldı ellerine.
Oynayan aklı geldi de yerine:
“İçmem, içmem busem ruhu!” dedi,
ʿAzm-i katʿiyyesi başladı… ebedî
-7 Şubat sene, 1315-
A. Nadir

“Tabibinizi intihâbda gayet müşkülpesendolunuz, ve fakat bi`lahere kendisine sâdık kalınız.” Evet zamanımızda etıbbâ-ya karşu emniyet pek mütehavvildir.Baʿzen değil her ay, her gün tabîbdeğişdirdiler. Baʿzı ailelerde günde, yekdiğerinden bî-haber bir çoktabîbdaʿvet olunmak adet hükmüne girmişdir. “Halbuki hastalıkdanziyâde hastayı tedâvi” bu güngayet metîn bir meslek-i tıbbî olduğundan böyle bir adet-i seyyiʾenintabîbiçün bir zarar-ı maddî veyâmaʿnevîîkâʿındaziyâde hastanın sebeb-i felâketi olacağı muhakkakdır. Her mizâc, beniye, sûret-i maʿişetistiʿdâd-ı şahsî bir olduğu gibi bunların bilinmesi zamana mütevakkıf olduğundan tabibin her tahvil ve tebdili “tertîb-i edeviye” husûsundabaʿzıtecâribi müstelzimdir. Vâkʿanhâzik ve üstâd bir tabîb hastalığı

teşhis idebilirse de hastanın mizâcını, istiʿdâd-ı zâtiyyesinidefʿaten anlayamaz; zamana, tecrübe ve müşahedeye mütevakkıfdır.

[280]Resim*(Musika-i Hümâyun Ser-tabîbiFerîkSa'âdetlü Arif Paşa Hazretleri-S.E. Le Dr Arif Pacha General de division)*

Hacamat Kuru Boynuz

Hacamat iki dürlü olur: Biri kuru diğeri katı

Kuru hacamat küçük çak şeklinde sırçadan bir kadehcik ile icrâidilür; işbu alet, bir mahalde ictimâʿ ve terâkimimuzırr olan kanı uʿzvundançekmek içündâhilinde bir halâ hâsıl itdikden sonra cild üzerine ilsâk ve tatbik olunur; bu hâlde kuru hacamat altı şişesi bir vâsıta-i müdâvâtolub tatbik ve ilsâkidildiği mahalden kanı, ihlâtı hârice celbi der.

ResimMekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedefenn-i teşrih muʿallimi ve hıfz-ı sıhhiye-i ʿumûmiye müfettişi ferîksaʿadetlü Rasim Paşa Hazretleri- S. E. Le prof.Rassim-Pacha General de division

[281]Resim*(Bâb-ı vâlâ-yı ser-askerîde teftîş-i insânî komisyonu ve şehremâneti celîlesinde müteşekkil hey'et-i sıhhiye re'isi Ferik Sa'âdetlü Ömer Paşa Hazretleri-S. E. Le Dr. OmerPachaGeneral de division)*

Hacamat şişesini yapışdırmakiçün derûnunda ya bir parça kağıdveyâ ispirto ve etere batırılmış bir parça bez ve pamuk yahud altı bir ispirto lambası veya mum alevinden geçirmek lâzımdır ki bu hâlde ...-i ihtirâkhevâya bir nedret götüreceğinden derûnunda halâ hâsıl olmağla şişe hafîfce basıldığı hâlde arzu idilenmahaleyapışur; işbu mahalin cildi hevânıntazyîki eseri olarak şişe derûnuna nüfûz eylediği gibi kanın hücûmundan dolayı kızarır. Şişeyi yapışdırmakiçünkâğıd veya bez ve pamuk kullanıldığı zaman alev tamamıyla sönmeden altı ilsâk itmemeğe dikkat eylemelidir; çünki aksi halde velev sathı olsun cildin yakılmasına yahud şiddetli bir ağrıya sebebiyet virilir. Acele bir zamanda(resim-Hassa Askeri Şâhâne Ser-tâbîbi Ferik Sa'âdetlü Namık Paşa Hazretleri-S.E. Le Dr. Namık Pacha General de division

[282]Resim(Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhânedefenn-i teşrîhmu'allimiMirlivâSa'âdetlü Mazhar Paşa Asârı: 'İlm-i teşrîh (jamen), teşrîhtavsîfi gibi asâr-ı mühimmesi vardır. S. E. Le prof. Mazhar Pacha Generale de brigade)

bâhusûs hacamat şişesi el altında bulunmadığı halde bu vazifeyi âdî kahve fincanı ve küçük bardak ile icrâ eylemek kâbildir.

İşbu ameliyâtesnâsındavec'iîkâ' eylememek bâ-husûs cildi yakmak içünba'zı alıcılar ucuna armud şeklinde bir lastik takılabilür musluklu sırçadan şişeler i'mâl

itmişlerdir ki bununla bir uzvun kanı hârice çekileceği zaman şişe, musluku açık bırakılmak şartıyla matlûb olan mahalekondukdan sonra ucuna geçirilmiş armud şeklinde lastiğini avuc içi ile sıkub halâ hâsıl itmek ve hemânakabinde musluğu kapamak kâfîdir.

Şişeyi kaldırmak içün el ile yukarı ki ucunu yakalayub bir tarafa(resim Haydarpaşa Hastahânesi ser-tabîbi Mirliva Sa‘âdetlü Ali Paşa. S.E. Le Dr Ali Pacha General de brigade **[283]Resim***(Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhânede ‘ilmü`l arz ve`lma‘âdinmu‘allimiMirlivâSa‘âdetlü İbrahim Lütfi Paşa. Asârı: ‘İlmü`l arz ve`lma‘âdin, ‘İlmü`l ‘arz vesâ’ire S.E. Le prof. İbrahim Pacha General de brigade.)*

eymek ve diğer elin bir parmağı ile şişenin muhîtindeki cildin bir noktasını basubhevânın şişe dâhilinde nüfûnuna yardım itmek lâzımdır; cild bir kaç saatler şiş ve mor bir halde kalubbilahere bir kaç gün içinde levn-i aslîsini ahz eyler.

Şişe bir zaman sonra ale`l ekser kendi kendine düşer ise de bu hâl dâ’imamüşâhede olunmadığından matlûb olan tedavinin derecesine göre ilsâk olunacak şişelerin adedi değişir: Def’aten 10,20,40 şişe yapışdırıldığı gibi her gün birbirini müte‘akibyahud günde bir kaç def‘alardailsâkidülür.(Resim Humbarahânehastahânesi ser-tabîb ve teftîş-i insâni komisyonu a‘zasındanMirlivâSa‘âdetlü Emin Şerif Paşa. S.E. Le Dr Emin Pacha General de bridgade) **[284]**(resim Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne’de Fizyoloji Mu‘allimi Mirliva İzzetlü Şakir Bey Efendi- Mr. Le prof.Chakir bey. Colonel) hacamat şişelerinin bi`lrihcânen ziyâdeyapışdırıldığı mahal: karaciğer ağrısı ve şişi olduğu zaman karnın sağ tarafı, dalak şiş ise solu, nefesde bir güölükhiss olunduğunda ve ihtikân-ı ru’benin, zâtü`lcenbin, zâtü`r-re’ninbidâyet ve seyrinde ve hatta ya asabi veya resivi (romatizma) yan ağrılarında sadrın ön veya arkası yahud yanıdır; hacamat sayesinde teneffüs daha biraz serbest vukû‘a geldiği gibi alâm ve ızdırâbâtdakesb-i haft eyler.

Yukarıdan beri söylediğimiz husûsât kuru boynuz, kuru içündür; işbu vasıta-i tedâvi-i her ne kadar demi cilde da‘vet eyler ise de macarîdenihrâceylemez. Nâdirenasl-ı hacâmat, (resim mekteb-i tıbbiye-i şâhânede ‘ilm-i insâcmu‘allimmu‘âvini Miralay ‘izzetlü Cemal Bey Efendi.

Mr Le DrDjemalbeyColonel. Prof. Agregre.

[285]Resim*(Mekatib-i Tıbbiye-i Şâhânedetıbkanûnumu‘allimi Miralay izzetlüRüşdü Bey Efendi. Mr Le prof.Ruchd bey Colonel)*

kanlı hacamata mürâca‘atidülür ki işbu ‘ameliyâtın birinci zamanı adeta kuru boynuz ilsâkınamüşâbih ise de alât bir kere kaldırıldıkdacild şiş ve kan ile dolu bir halde bulunduğıesnâda üzerinde ya bir nişterveyâ bir bıçak avcı ile yahudbir yüzünde bir yay ile

müteharrik nişteruclarınınhurûcunamahsûstûlanı bir çok yarıklar bulunan ma‘denî mürebbi‘ bir kutudan ibâret olan asl hacamat altı ile sathî ve yek diğerine müvâzî bir sıra şıklar icrâ olunur. Memleketimizde ‘ameliyatın sûret-i icrâsıma‘kûsdur; ya‘ni evvel emirde mürebbi‘ kutudan ‘ibâret olan hacamat altı ile cild-i şak eyledikden sonra mahsûs boynuzlar ile kan çekilmektedir. Her halde bu hacamat usûlü ile matlûb olan mahalden (resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne’demüfredât-ı tıb ve fenn-i tedâvimu‘allimika‘imakamizzetlüTevfikVacid Bey. Mr Le prof Tevfik Bey. Lieutenant-Colonel.

[286]Resim*(Gurebâ-yıMüslimînHastahânesitabîb-i sânîsisa'âdetlü İhsan Bey Efendi. Mr Le Dr İhsan Bey)*

Sülüklerden daha çabuk ve mikdarı daha kolaylıkla taʿyînidilebilir kan çıkarılır. Kanlı boynuz, asl-ı hacamat tabibin fikr ve re’yi alınmaksızın icrâidilmemelidir.

“Fatam”- Çocukları memeden kesmek

Fatam, gıdâ-yıtıflde bir tebeddül-i amik ve katʿî hâsıl itmek dimekdir. Fatam, hakikaten bir buhran zamanıdır ki bu esnâdaaʿzâ-yıhazmiye kemâl-i dikkatle teftiş idilmelidir. (resimDâr`ül aceze ser-tabîbikaimakamizzetlü Derviş Bey. Mr Le DrDervich-bey Lieutenantcolonel

[287]Resim*(Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne’defenn-i teşrih mu'allimmu'âvinikaimakamizzetlü İsmail Besim Bey.Mr Le Dr İsmail bey- Prof. AgregeLieutenantcolnel)*

Çocuk hiç olmaz ise on iki aylık olmadıkça memeden kesilmemelidir. Maa haza on iki ay nihâyetinde de birden birefetama teşebbüs itmemelidir. Dişlerin irken veya geç zuhur itdiğini, neşv u nemâvesâ’irbaʿzışera’it ve kavâʿidi nazar-ı iʿtinaya alarak çocuğu bi`l tedriç memeden ayırmamalıdır.

Çocuğun ilk aylarda behemehal süt ile tagaddiye olunması lazımdır. Şu kâʿidenin hilâfında hareket tıfl-ı nû-mevlûdünmûceb-i mevt ve helâki olacak iltihâbâtmiʿdeye ve muʿâyenenintahaddüsüne sebebiyet virir.

Altıncı ay nihâyetinden iʿtibâren yevmiye iki veyâ üç defʿa mütemmim gıdâyî olmak üzere biraz tuz, şeker, su katılmış süt ve buğday unundan

Resim*(Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne’defenn-i teşrih mu'allimmu'âvini binbaşı ref'atlü Yusuf Rami Efendi Mr Le DrYoussouf Rami Bey)*

Prof. AgregeMajor**[288]**mürekkebiyü pişmiş bir bulamaç virilebilür. Eğer çocuk işbu ağdiyeye tahammül idebilür ve bu yaşda kesretle meşhûd olan yeşilimtırak ishaller zuhur

itmez ise böyle bir istitʿânındevâmında hiçbir ye’s olamaz. Aksi halde münhasıran hamiyye-i enbiyeyemürâcaʿat zaruridir.

Onuncu ayda hergün, hafif çorba, tapyuka, pirinç, sago ve tiridvirilmelidir.

Çocuklar mevâd-ı şahmiyeyihazmidemediklerinden dolayı yağlı şeyler içün pek perhizkârâne hareket itmelidir.

Mevsim-i sayfda, ilk baharda, çocuğun hasta olduğu veyâ diş çıkardığı bir sırada memeden kesmek fikri hatırdan çıkarılmalı ve bu gibi hallerde hemânirzâʿâdevâm olunmalıdır. Yeni doğan çocuklarda vefiyâtın kesreti fetamın çok irken veya vakitsiz icrâ olunmasından ve bu bâbda kavâʿid-i sıhhiyeye riʿâyetidilmemesinden ileri gelmekdedir.

Etfâlin sıhhat ve saʿâdeti süt ile dâ’im ve pâyidâr olduğundan validelere süt nineleri nezâret-i mütemâdiyede bulundurmağı tavsiye ideriz.Fatam, memeden kesmekdir, sütden değil,

Kesret-i Ağda

Çocuk ne kadar ziyâdeeklider ise o derece istifâdeideceği hakkında beyne`lahâlî münteşir bir fikr ve zehâb-ı bâtıl mevcûddur ki pek muzırrdır. Çocuğun miʿdesi gayet nâzikolub daha lâyıkıyla kemâl bulmamışdır; hatta derece-i kemâl bulsa bile vakitsiz su’iistiʿmâlidildiği halde derakap afetzede ve nâ… itʿâbidildiğindenhemân rencide ve müte’ezzi olur.

Şarab, meşrûbât-ı mukavviye, lohum-ı mugaddiye ve münbehe, çok mikdarda çorba, etʿame-i mütenevviʿa ve müştehiye sıhhat-i tıfliçünşe’âmetengîzdir. **[289]** (Resim Cemʿiyet-i Tıbbiye-i mülkiye aʿzâsındanizzetlü Doktor Rıza Tevfik Bey. Mr Le Dr Rıza Tevfik bey. MembreduconsilMedicalcivil.) ziyâdevirileceketʿimeninte’sîrindebiçâremaʿsûmlariştihâlar, gayb eylerler. Çocuklarının rahatsızlığından dolayı düçârye’s ve ızdırâb olan vâlideler bu hâlin neden husûle geldiğini anlamıyarak sebebi başka taraflarda taharrîiderler. İşte o vakit li-ecli`t-tedaviedeviye-i merreyemüshilâtavesâ’ireilaclaramürâcaʿat olunur.

Bu mes’eledeakl-ı selîmashâbıiçünhamiyyeden başka çâremefkûddur. Bu vâsıta ile miʿdeistirâhat ve iştihâda avdet ider. Muharrer makale bu kâʿideyi kendi evlâdlarınatatbîkiderekdâ’imi bir hayat asûd ki içinde emrâr-ı eyyâma muvaffak olmuşdur. Çocuklarda mevzûʿu bir afetin fıkdânıyla beraber ihtilâcât, uykusuzluk, tezâyüd-i harâret gibi ʿârızâtın

Resim*(Etıbbâ-yı askeriye-i hâzika ve mümtâzemizden Kolağası Refʿatlü Doktor Bafralı Yanko Efendi. Mr Le DrYancoBafraliAjudant-Major)*

[290]Resim*(Birinci Dâ'ire-i Belediye hey'et-i sıhhiye re'isi ve cerîde-i tıbbiye-i askeriye muharriri binbâşıRefʿatlü Abidin Bey. Mr. Le Dr Abidin Bey Major)*

zuhûruhamiyyedentebâʿid olunduğunu muhbir(?) bir ʿalâmet-i hakîkiyyedir. Muharrer makâle kendi çocuğunu, hastalanmasını müteʿâkib derhal yatırarak hamiye alette vazʿ ve diğer tarafdanvâlidesine de bir iki melîn-i tenkîhicrâsını tavsiye eylemekde ve bu sâyede yirmi dört saat akabinde kâffe-i ʿavârızınzâ'il olduğunu ityânitmekdedir; bu vâsıta ile çocuk şetâret ve mesrûriyetsâbıkasını alarak ağdiye talebine başlar, bu vechlesaʿâdetâ'ile avdet eyler. Binâ'enʿaleyh, eştihâsı azalmış bir çocuğun evkât-i taʿamiyesinden birini hazef itmeli ve atîdetaʿrîf eylediği vechle hareket eylemelidir.

Eğer çocuğun miʿdesi pek ziyâdedüçârtaʿab olmuş ise yevmiye bir defʿahafîf yiyecek ile iktifâşifâ'itâmmıte'mînider.(Resim Etıbbâ-yı Bahriye'den Kol Ağası refʿatlüViktor efendi. Mr Le Dr Victor bey. Adjudent- Major.

[291] Resim*(Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhânede hikmet-i tabî'iyyemu'allimi Kol Ağası Refʿatlü İsmail Ali Efendi.Mr Le prof.Ismail- Ali bey. AdjudentMajor)*

Hâlât-ı maʿkûsedeyaʿnimiʿdeninfesâdıgâyet şiddetli olduğu vakt-i hamiye-i mutlakaya tevessül itmekle beraber çocuğu yatırmalıdır. Meşrûbât makamında birkaç damla limon sıkılmış hafîf şekerli bir su iʿtâsımünâsibdir. Bu vechle hareket olunduğu takdîrde yirmi dört saat sonra sıhhatin avdeti memnûniyetlegörülir.

Çocuklarda Korku

Etfâlin hâfıza-i hayâliyesi o derece sâdık ve mükemmeldir ki anlar bulundukları hâdisât ve münâzarı en küçük tafsîlâtına kadar kemâl-i suhûletle tahattur iderler. Eyyâm (resim Etıbbâ-yı Bahriyeden Kol Ağası Refʿatlü Hakkı Bey (Ruscuklu). Mr Le Dr Hakkı bey. Adjunt-Major.) **[292]**hayâtiye-i tıflânemizde her lahza düçâr olduğumuz dheşetlerhâtrımızda olsa gerekdir. Bin bir direk gibi bir mahzenin kömürü, bir köprünün muzallim …, metrûkbirm hallin esrârengîz sükûtu çocukları her dem bir havfvahşiyet içinde bulundurur. Bu hal, çocuğun iʿmâk-ı ruhiyyesindemünâzır-ı müdhişe-i mahalliyeye ne derece istiʿdâd olduğunu gösterir. Vâlideler, süt nineler veyâhudhıdmetkârlar bu gibi ihtisâsât-ı sakîmenin husûlüne sebebolmakdadır; baʿzı ebeveyn çocuğun halem ve sükûtu içünneşv u nemâ hengâmında tazecik dimâğını vahşiler, barbarlar gibi terhân-ı gayr-ı maʿkûle ile teşvîşeylemekdedir. Yunan-ı kadîmde ve eski Romalılar zamanında çocuklar güya insanın kanını emen vampirler, oyuncuların kullandıkları sakîl maskeler, deyüler,

çocukları sirkat itmeğe me'mûr (kara zehir) nâmındakimevcûdât-ı mevhûme ile korkudulmakda idi. Bu nevʿiusûl-i terbiye-i sakîmemaa`t-teʿessüf elan mahvolmamışdır.

Çocuklar dâʿimisûretde o mamacılar, gulyabaniler, hayali aʿcûbeler, masallar, periler, kara konculuslar, sahirler, falcılar hikâyâtı ile ihâfâ olunurlar. Çocuklarımızı "işte bu seni, yiyecek¸seni ısıracak; köpeği çağırında şunu yisün; işte ocak süprücüsü geliyor." Tarzında münâsebetsizlikler ile her zmanakorkuduruz. Dürlüdürlükorkular çocukda göz yaşlarının seyelânına bâdî olduğu gibi tabiʿiyyet-i nâzikelerini de teşvîş eyler. Çocukları lâyenkıtaʿtedhîş itmekle sıhhatleri ihlâl olunur. Korkaklık çocukların zaʿafiyetlerinimûceb ve azâb ve ʿukûbet içinde emrâr-ı hayât itmelerine bâdi olur. Çocuklarda kuvve-i hayâliye büyüklerden daha şedîd ve daha kâbil-i tenbîhdir. Bir çocuk esasen tabîʿî olarak korkak olursa nu karanlıkdabırakmayub uyanacağı zamana kadar odasını tenvir itmelidir ta ki uykudan açıldığı vakit bulunduğu mahalli hatırlayubbaʿzı korkunç tasavvurât ve hayâlâtadalmasun. Çocukların gözleri eşyâ-yımevcûdenin gölgelerine işkâl-i muhtelife-imuhavvifevirmeği pek ziyâdemüstaʿiddir. Eşkâl-i mahalliye-i mezkûrenin kendilerini taʿkîbitmekde olduğuna çok defʿazâhib olurlar. Çocuklarda kuvve-i hâfıza pek ziyadedir; akşamları işitdikleri masal ve hikâyâtıru'yâlarında hakikat şeklinde görmeğe pek ziyâdemüte'ezzi olurlar.

[293]Neşv u Nemâ

Kad ve kâmetdeneşv u nemâ bir tabi'iyyeolub velâdet ile başlar ve on dokuz ile yirmi beş yaş arasında nihâyet bulur. Neşv u nemâale`l ekser tabîʿî bir sûretde ve kavâ'idmu'âyenesi dâhilinde vukû'a gelmekle çocuk hiç bir ta'b ve meşakkat doymaksızın "adem" olur. Lakin ba'zen beden birden bire ve gayr-ı muntazam sûretdeneşv u nemâ bulduğu gibi ba'zan da fi'il-i mezkûr tevakkuf eyler. Sıhhat-i etfâlbi`t-yabi' buintizâmsızlıklardanmüte'essir olacağından bu bâbda ba'zıtedâbîr-i sıhhiye ve tıbbiye beyânıfâ'idedenhâlî değildir.

Mesâ'i-i akliye, şehirlerde ikâmet, fenâ bir sûretdema'işet, sefâletneşv u nemâya mâni' olmağlabüyüytemeyen çocuklar esbâb-ı muz'ife-i mezkûredentamâmentecrîdidilmelidir. Hevâ'isâf, köyde ve deniz kenarında ikâmet, harekât-ı bedeniye, tenezzüh ve teferrüc bu yaşda elzemdir. İki ile altı yaş arasında neşv u nemâ-yı beden bir nezâret-i mütemâdiye altında bulundurulmalıdır; çünkifi'il-i mezkûrda bir tevakkuf ve betâ'et "kemik hastalığına", kanburluğa" (raşitizm) sebebiyet virir. Çocuğun ağdiyesimeyânında en mühimi ve kemiklerin neşv u nemâsına hâdim "fosforitleri" hâvî olan süt birinci mevkî' işgâlidecekdir.

Çocuk birden bire boy atmağa büyümeğe başlar ise sararub solmağa başlar, küçük ve ehemmiyetsiz bir hareketinde solur, çarpıntıya uğrar; ara sıra kendisine ateş hiss olunur. Bu hâlde ağdiye-i hayvaniye en ziyâdemünâsibdir; süt ve sebze ikinci derecede kalır. Harekât-ı mu‘tedile, banyo, mesâ‘i-i fikriyedei‘tidâlşâyân tavsiyedir. Icâbider ise biraz çelik ve fosforit ... pek münâsibdir.

İşte birden bire olan bu nev‘ neşv u nemâesnâsında bedende ba‘zıinhirâfât ve su’iteşekkülât husûle gelir; binâ’en aleyh bu zamanda çocuğun vaz‘iyâtını bir nezâret-i mütemâdiyede bulundurmalıdır ta ki vaz‘iyât-ı mezkûre ne sakîm ve ne ne de medîdolmasun.

Neşv u nemâesnâsındazuhûr iden emrâz-ı maddenin sâ’ir zamandan ziyâdesu’ite’sîri görüleceği vâreste-i arz u beyândır.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hürmet idilmeyen bir şey var ise o da hekimin uykusudur.

[294]Çocuklukda Hıfz-ı Sıhhat

Diş Sürmesi

“Hıfz-ı sıhhat”, sıhhat ve afiyetin muhafaza ve idâmesine hâdimdir; esbâb-ı emrâzıbi`ltaharrîmütâla‘a ve irâ’eider.

Her yaş içünkavâ‘id-i müştereke ve ‘umûmiye olduğu gibi her sene mahsûstedâbîr-i sıhhiyede mevcûddur; sinn-i şebâbetde olan birine münâsib görülen bir şey bir ihtiyara muzırrolabilür; mesela nevzâdbilâherebeniyyesini takviye idecek olan ağdiyeyedevâm eyler ise mahv ve helâk olur. Evet işte bu sebebdendir ki henüz dişlerisürmekde ve hatta(resim Bâb-ı Vâlâ-yı ser askerîde teftîş-i insânî komisyonu ve meclis-i sıhhiye-i umûmiye ve mülkiye a‘zasından Mirliva sa‘adetlüPavlaki Paşa. S. E. Le DrPavlakiPacha Fenerli General de brigade.) daha evvel bir zamanda olan çocuklarda vefiyât gayet kesretlidir; çünki ne yaş n ede vücudun nezâketiyle mütenâsib olmayan me’kûlât ve meşrûbâta devam-ı iʿtiyâd bâtılı mevcûddur. Çocuk iyüce giydirilereksovukdanvikâyeidildiği ve her gün banyo olunarak iyüce bakıldığı hâlde bile böyle vakitsiz ve yaşı ile mütenâsib olmayan ağdiye sâyesinde helâk olmakdadır. Çocuk vakitsiz virilen bulamaçların, çorbaların, çikmiklerinte’sîriylehazm itmemeğe, geceleri uyumamağa ve pekh az bir zamanda zaʿiflamağa başlar; ve nihâyet bir iki ay içinde tedavi idilmez ise helâk olub gider. Zaʿafin en birinci te’sîri dişleredir; yaʿnî çocuğun dişleri yaşı ilerülemiş olduğu hâlde bir dürlü sürmez.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Kadın rahimden başka bir şey değildir (Peter)

[295] Binâ’enʿaleyh.- Çocuğun ilk dişleri sürünceye kadar yegâne gıdası süt olacaktır. Bundan sonra hafif bulamaçlar, sütlü ve hafif çorbalar lakin o da az mikdardavirilir. Bir

çok, dişleri tamamen sürdükdenyahud hiç olmaz ise sekiz ön ve altı azı dişleri çıkdıkdan sonra memeden kesilmelidir.

Usûl-i idâre-i lisân

Ahlâk

Söylemedense dinlemeli; zirâ sükût itmek sevilmekden- az(resim Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne'defenn-i kabâlemuʿallimi ve serîriyât-ı hâriciyemuʿallimmuʿâvinisaʿadetlü Mustafa Münif Paşa Hazretleri. Asârı: Dâ'i`lhafr, Kolera, İstiʿmâl-i mir'atü`layn, Muhatara-i kehâl risaleleri. S. E. Le DrMoustafa-MunifPacha. Prof. L'ecole çivile de Medecine.) söylemek çok söylemekden- eksik söylemek fazla söylemekden- îcâbında söylemek lüzumsuz yere söylemekden evlâdır.

Söylemezden evvel iyice düşünmeli.

Sükût ile ifâde-i hâl itmeğe alışmalı.

Heyecan esnâsında lisanı hıfz tmeli.

Konuşmağa çok hevâhişger iken sükût eylemeli.

Lakırdı dâ'imâherkesden sonra başkalarının menfaʿatiiçün ve her zaman tevâzuʿ ve ihtiyâtla söylemelidir. Hiçbir zaman diğerinin aleyhinde, hakıkatemugâyir ve taleb-i afviçün söz söylememelidir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Tabiblericeblerii'âne kutusuna benzer; zenginler istedikleri, fakirler muktedir oldukları kadar bırakırlar.

[296]Resim Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne'defenn-i kabâlemuʿallimmuʿâvinisaʿâdetlü Memduh Bey Efendi. S.E. Le DrMemdouhbeyprofagrege a l'EcoleCivile de Medecine)

Ne bülendavâz ve ne de yavaş sadâ ile konuşmalıdır.

Hiçbir şeyden ve hiçbir kimseden şikâyet itmemeli.

Kendinden veyâtaʿallukâtındanaslâbahs eylememeli.

Efʿâl ve harekâtından veyâmeşâkk ve mezâhiminden pek az söylemeli.

Söz söyler iken kusûr itmeyen insan hemân bir insan-ı kâmildir.

(Resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânede ebeler muʿallimikâ'imâkam Hafız Hilmi Bey.Mr Le DrHafiz Hilmi bey. Prof. Deselevessagesfemmes.

[297]Resim*(Etıbbâ-yımevlüde-i meşhûreden Mösyö Doktor Tiryandafilides. Mr. Le DrTriandafilides-Accoucheurdistingue)*

Saç

Kadınların şu son senelerdeki saç tuvaletleri, sade bir yaş yapış insanı baş ağrılarından, Saç dökülmesinden muhâfazaider.

Kadınlardan ziyâde erkeklerin, bâ-husûsmeşâgil-i yevmiyeleri mütemâdî bir dikkat ve nezâfete, uzun uzadıya tuvalete müsâʿid olmayanların büsbütün kökden kesik değil ise de kısa saç taşımaları her halde nâfiʿdir.

Resim(Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhânedenme'zûnetıbbâ-yımevlûdeden Doktor Arzumanyan Efendi. Mr Le DrArzoumanian.)

[298]Saçların her gün havalandırmağa ihtiyâcı vardır; bunun içün bir furça ile tarak ve baş derisini ara sıra yıkamak içün bir parça sabun ile su kifâyetider. Furçanıngâyet sert olması ve baş derisini kepeklerden kurtarmak fikriyle tarak istiʿmâlininifrâtına vardırılması fâ'idedenziyâdemuzırratıdâ'idir; cildin böyle tarak ile çizilüb durması bilâhere saçların düşmesine sebeb olur; saçdaki kepeklerin izâlesiiçün başı biraz koleral ilave olunmuş (litre başında 30:40 gram) rum ile, yahud içine bir yumurta sarısını karışdırılmış kepek suyu ile sıkıca yıkamak fâ'idedenhâlî değildir.

Saçların tuvâletinemahsûseşyânıngâyet temiz tutulması iktizâider.(resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedeserîriyât-ı vilâdiyemuʿallimmuʿâvini Kolağası refʿatlü İsmail Derviş Bey. Le DrMrIsmailDervichbey. Accoucheur. Prof. Agrege a l'ecoleMilitair de Medecine) bu ise eşyâ-yımezkûreyiispirtolu bir mahlûle batırmağla hâsıl olur.

Saçlara parlaklık ve kuvvet virmek fikriyle tavsiye olunan pomatalarden yağlardan, kozmetiklerden ihtirâz itmelidir; çünki bunlar hevâyı saçların diplerine, köklerine kadar duhûl ve nüfûzdanmenʿitmekden, müsâmâtıkapamakdan başka bir şey'e yaramaz. Fazla olarak pomata pek çabuk bozulan bir terkîb olduğundan saçlarda keşîf ve gayr-ı tâhir bir madde-i mahruşe terk ider ki bunun refʿiiçün başı sık sık yıkamakdan başka çâreyokdur; halbuki başı bu kadar sık yıkamak saçlar içün hiç değildir.

Şu kadar varkibaʿzen saçlar pek kuru olub biraz renk ve hayat **[299]** Doktor Besim Ömer Paşa'nın asârı:

"Serîriyât-ı vilâdiye (Bodan)"- Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedetedrîsolunmakdadır. "Emrâz-ı Nisâ (Loto)"- Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne tarafından takdîr ve tahsînidilmişdir.

"Hıfz-ı sıhhat"- ʿUmûmmekâtib-i iʿdâdiyede okunmak üzere MaʿarifNezâret-i Celîlesitarafından kabûlbuyrulmuşdur.

“Tabîb-i etfâl- yahud- ebeveyne yadigâr”- ahâlinin anlayacağı sûretde yazılmış bir “ emrâz-ı etfâl”kitâbıdır.(resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne’defenn-i kabâle ve seririyât-ı vilâdiye ve ebeler muʿallimi meclis-i sıhhiye-i ʿumûmiye ve mülkiye aʿzasından Mirliva saʿadetlü Besim Ömer Paşa- S. E. Le Dr Besim OmerPacha. Prof. D’accochements et deseleves (sages-femmes a la Faculte de Medicine. Chirurgien en chef de la Maternite.)

Sıhhatnümâ-yıizdivâc	Denizde banyo- su ile tedavi”	
Sıhhatnümâ-yıetfâl”	“Göz (gözlerin hıfz-ı sıhhati)”	“
“Sıhhatnümâ-yıâ’ile”	“Dişlerin hıfz-ı sıhhati”	
Sıhhatnümâ-yıtenâsül” kütübhâne-i afiyetde	“Kendini bil (vücûd-ı beşerden	Kütübhâne-i afiyetden
Sıhhatnümâ-yınevzâd-yahud beşik.	Vezâ’ifindenbâhisdir”.	
Emzik, kundak”	“Üzüm ve üzüm ile tedavi”	
“Akm ve inânet”	“Miʿde	
Zaʿif vakitsiz çocuklara nefîdât”	Tenâsül	
İpnotizm- manyetizm (tenvîm ve tenevvüm)”	Çocuklara aş-yahud- validelere hediye”	
“Tütün”	“Verâset”, meme virme”	
Müskirât ve siyâ’eti”	“emzirme”, “çocuk” ribâ- taʿûn	
“Mekîfat: afyon, esrâr kahve		

[300]virmekiçün bir maddeye ihtiyaç görülür; o hâlde istiʿmâli tavsiye idilebilecekpomataterkîbinde tatlı bâdem yağı, yahu’d pek az acılanan hind yağı bulunandır. (Doktor Monen). Bir de 90 derecede ispirto, yahud eski rum ili evinde bir saf gliserin ve pek cüzi limon, yahud bergamot ruhundan ibaret bir mahlûl tavsiye olunmakdadır ki bu saçlara bir parlaklık da getirir.

Saçların hıfzu`s-sıhhasınaâ’id şu vesâyâ kadınlara da şamildir, fakat onlar içün başka bir takım takayyütlere daha ihtyac vardır; az cümle baş düzeltmek sâ’ikasıyla saçların öteye beriye çekişdirlmesi, bu gülüb koyulması gayet nazik olan kıllardan bir çocuğunun köklerinden (resimler) sarsılması ile düşmesine ve müzʿic baş ağrılarına sebebiyet vireceğinden kadınlar başlarını gayet sâde ve basit bir sûretde toplamalıdırlar.

Maʿlûmdur ki saçlar bir yaşından sonra renklerini gâ’ib itmeğe, beyazlanmağa başlar. Bu eser zaîfbaʿzeninfiʿâlât-ı şedîdeyi, vahîm ve ʿumûmî bir hastaığımüteʿâkib

vakitsiz olarak da husûle gelir. İnsanlar öteden beri gerek te'sîrât ve infiʿâlât-ı kalbiyenin ve gerek vahîm bir inhirâf-ı mizâcınte'sîriyle vakitli vakitsiz çehrelerinde peydâ olan alâ'imhürm ve inhitâtıizâleyemeylgöstermişler, ve bunun içün muhtelif boyalar ihtirâʿ ve istihzâr itmişlerdir; fakat hepsi boşdur, hiç biri bir şeye yaramaz. Müstahzırlar

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Zöhreneşât ve şetât ve şetâret ile muvâsalat, mahzûn ve mükedder olarak

[301] ne dirlersedisinlerilacları behemehâl kurşun veyâcivehimlâhı, yahud cehennem taşı gibi bir madde-i muzırra-yıhâvî olacağından başın derisini tahrîş itmiş, hatta baʿzentesemmümekadar meydan virmesi mümkündür. Saçlara açık bir renk virmek üzere birkaç senelerden beri pek çok kullanılan klorlanmış nebâtî sularla sâ'irmevâda gelince, bunlar da derinin sıhhati ihlâl itdiği cihetle fevkaʾlʿâde muzırdır.

Saçlara hem kuvvet hem de renk virmek üzere "jaborandi" nâmındaki bir nebâtmenkûʿuna bir mikdâr … kına kına hülâsası ʿilâve

Resim (Saçların kısa olması hıfz-ı sıhhate daha muvâfıkdır.) olunarak onunla baş yıkamak kâfîdir. Baʿzansaçlar düşmeğepek müstaʿid ve mütemâylıdır; buna sebeb hiçbir hastalık, mevzîʿ hiçbir rahatsızlık olmaksızın sinin terakkisiyle saçlara ʿarız olan zaʿifdir. Bu hâlde saçları yeniden sürdürmek içüntavsiye oluna ilaclar, esâsi kına kına ile limon ve kunduz böceğinden ʿibâret olan pomatelerin cümlesi fâ'idesizdir; saçların kökü, soğanı, cilde pek derîn gömülmüş olduğu cihetle bu yolda istiʿmâlidilecekilacların hiç **[302]** biri te'sîridemez; boşuna ve muzır bir yorgunlukdur.

Vakitsiz, yaʿni ihtiyarlamadan saçları gaybitmek baʿzı kimselerde pek ziyâde kederi mûceb olur. Ne kadar erkek vardır ki bu mes'elede adeta kadın gibidir, saçlarının tekrâr sürmesi içün her fedâkârlıklığa hazırdır! Bunun yegâne çâresişaçlarımızıgaybitmemeğe çalışmakdır.(resim) Elden giden ʿavdet itmez; saçlar bir kere zâyiʿidildikden sonra iʿâde olunmak pek güçdür. Şaçlara olan ihtiyâc ise yalnız ziynet ve modaya tebʿiyetindenʿibâret değildir; saçlar kuvvet ve sıhhate delîl olduğu gibi baş içünburûdet, harâret, rutûbetvesâ'ire gibi mü'essirât-ı hâriciyeye karşı da bir vasıta-i müdâfaʿadır.

[303] Saçları vakitsiz düşüren baʿzıemrâz vardır. Bunlar çiçek kolera, kara humma gibi hastalıklardır ki hasta henüz genç bulunursa saçların tamâmenyahud kısmen değişmesi mem'ûldür; bu sûretde hastalığı müteʿâkib başı bir yahud birkaç defʿatraşiderek saçın neşv u nemâsınıtenbîh ve takviye itmek fâ'idedenhâlî değildir. Eğer saçlar

Resim(Bayan resmi)

kuru ise kına kına(?), kükürd, katran yahud diğer bir madde ile meşbûʿhind yağı ile yağlatmalı, bilakis yağlı ise mesela karbonit sodnevʿindenmevâd-ı kalviyeyihâvîmahlûlât

ile yıkanmalıdır. Şâyed baş derisi kepekli ise bi`lsimyâte, kabuklu ise bi`lahereedeviye-i sâ'ire kullanılmak üzere lapalar mürâcaʿat olunur. Saçların sükûtu baş **(304)**derisinde yahud köklerinde hâsıl olmuş bir hastalığın netîcesi olduğu hâlde bu hastalığı sûret-i mahsûsadatedâvi itmek lâzım gelir,yoksa saç dökülmesinin önü alınmak imkânı yokdur.

Mesâʿi-i akliyede ifrât, infiʿâlât-ı şedîde, ye's ve keder, alâm ve evcâʿ-ı maʿneviye, uykusuzluk, büyük şehirlerde ikâmet ile hevesât-ı nefsâniyeye şiddet-i inhimâk saçların düçâr-ı zaʿaf olarak dökülüb gitmesine sebeb olan iğrâzınbaşlıcalarıdır.

Râm-A- Samâ

Bir seneden ziyâde oluyor ki CenveDârü`lFünûnu'nda "ilmü`l beşer- Antropoloji" muʿallimi Doktor Laskoviski, redrîsitmekde olduğu fenn-i teşrîh sınıfı talebesinin nazar-ı dikkat ve intibâhınıtekmîl-i vücûdu kıllı, zekâsı mahdûdkuvve-i lisâniyyedenmahrûm bir adam üzerine celbeylemişdir. Muʿallimin, meyl üzerinde dönen bir sandalyeye oturarak şâkirdâneirâ'e eylediği "Râm-A-Sâmâ" ismindeki bu garîb adam panayırlarda barakalarda teşhîrolunmakda idi.

Elli yaşında bulunan bu acîb mahlûk ayu gibi tüylüdür; vücûdubâ-husûs gövdesiyle kolları- zahirinde on iki ve omuzlarında altı santimetrutûlünde- kır çalmış tiftik gibi kıllarla mestûrdur. Saçları kırk santimetru ve ziyâdesıkdır. Kollarındaki kıllar yukarıdan aşağıya düşmüş, bacaklarındakile ise ayaklarına kadar sarmaşıkdır.Halbuki avuç içleri ile ayak tabanlarında kıldan eser yokdur.

Râm-A-Sâmâ'nın baş hali tabiʿiyyede, ağzı ve kulakları büyük, dudakları kalındır. Vücûdu zinde, bacakları kısa, boyu küçükdür. Dişeri tamamdır. Halbu ki bu güne kadar görülen ziyâde kıllı adamların baʿzılarında ön dişler bulunmadığı gibi baʿzılarında da bir sıra yerine iki sıra diş müşâhedeolunmuşdur. Doktor Laskoviski bu adamda efʿal-i münʿakiseyi tamam bulmuşdur. Bu şahıs garîbkorkduğuyahud hiddetlendiği zaman gâyet ve hatta bir ses ile kaçmakdadır. Aʿzai havâsı iyi neşv u nemâ**(305)**bulmuşise de ihtisâsâtındaahnek ve intizâmyokdur. Düşündüğüne dâ'ir hiçbir alâmet-i ibrâzitmeyübdâ'imî bir uyuşukluk içindedir.

MuʿallimLaskoviski, medeniyet-i hâzıradan pek baʿîd ve hâric, vahşiyete daha karîb olan Râm-A-Sâmâ'nınbir çok cihetlerle inzâr dikkati câlib olduğunu beyânidiyor. (Resim 1 Râm-A-SâmâArkasından görünüşü- Resim 2 Önünden görünüşü)

Bu vahşinin asl ve menşei hakkında maʿlûmât-ı sahîhayokdur. Beş seneden beri kendisi bed-i esâretine geçiren adam Himalaya Dağları eteğinde kâ'invâsiʿ ormanlarda avlandığını hikâye idiyor.

Sebze ve meyve ile taʿayyüş iden Râm- A- Sâmâ'nın ormanlarda pek sefîlâne ve zelîlâneemrâr-ı hayâtitidiğindeşübheyokdur; çünkikendisi hayvanât-ı vahşiyeyemukâbeleidecek bir beniyye ve kuvvetinde değildir.

[306]Mağrukîne-i İmdâd

Mağruk bir mahnukdur; yaʿnigark olan bir zât ihtinâk eylemiş, inkıtâʿ-ı tebeffüseuğramışdır. "İhtinâk", "inkıtâʿ teneffüs (asfekis)" vezâ'if-i mühime-i hayatiyeden olan fiʿil-i teneffüsün muvakkit ve dâ'imi tevakkufundan mütehasılzâhirîyâhûdhakîkî bir mevtdir. Bu hâlde hevâ ak ciğerlere, vazife-i mühimmelerini idâme eylemek üzere mikdâr-ı kâfîde giremediği sûretde "ihnatlık- inkıtâʿ-ı teneffüs (Asfeksi) " zuhûr eyler.

Azot ve mevlûdü`lhumûzadanʿibâret olan ve yalnız mevlüdü`lhumuzası ile fiʿil-i teneffüsiüdâme iden hevâ'inesîmî akciğerlere girdiği hâlde bile her hangi bir sebebin taht-ı te'sîrindehâvî bulunduğu mevlüdü`lhumûzanınmikdârıkifâyetidecek derece değil ise yine ihtinâk ve inkıtâʿ-ı teneffüsün husûlünü menʿ eylemediği gibi ecnebî, fâ'idesiz haya muzır gazları oldukca bir mikdârhâvîise fiʿil-i teneffüse gayr-ı sâlih olur. Bu iki sûretde de, akciğerler yalanmağa ve mukâvememeyhanikivazîfeleriniîfâiderler; husûle gelen asfeksinin sebebi re'lere giren gazlara â'iddir. Sadr üzerine ziyâde bir tazyîk ve tevsîʿ ve inbisâtınamuhâlefet ile, ya nefes borularına bir cism-i garîbinduhûlü ile, veyâhancereyeziyâde sıkmak ile, yahudvücûd-ı gayr-ı kâbil teneffüs bir mahale meselâ bir mâyiʿa düşmekle hevâ akciğerlere girmeyeceğinden boğulma, ihtinâk husûle gelir. Bu hâlde inkıtâʿ teneffüs, ihtinâkesbâb-ı muhtelifeden ileri geliyorsa da biz burada "gark" netîcesi olarak husûle gelen ihtinâkdan daha doğrusu "mağrûkınaimdâd"danbahsideceğiz.

Memleketimiz bi`l hassa şehr-i şehrimizde sevâhilin kesreti cihetiyle münâkalât-ı bahriye yüzünden hemânhergün bir dürlüvukûʿât-ı serezdezuhûr oluyor; limonumuzda**[307]** kayık ve sandal gibi mürâkibsagîre-i bahriyenin kazâzede olmalarından mütevellidhâdisâtda bir çok canlar mahvolmakda bir çok hanımlar sevinmekdedir.

Denize düşüb gark olan ve bir müddet zarfında iʿâde-i hayat itmeyen zâtın tamamıyla vefât eylediği zannında buluyor; halbuki idilen tedavi, ittihâz olunan tedâbîr sâyesinde değil yarım saat sonra hatta birkaç saatler sonra i'âde-i hayat eylemiş mağrûkînçokdur, hem de pek çok.

Mukaddemâ, her yerde mağrukine, kazazedegâneidilenmuʿâvenet-i insâniye pek ibtidâ'imahdûd idi; çünkiimdâda o derece ehemmiyet virilmiyordu,çünki fen o derece müterakkî değil idi. Fransa'da şimdiki terakkiyâtın meydan almadığı târihde bile mahrûcuna, mağrukîneimdâd eylemek üzere edviye ve edevât-ı lâzımeyi muhtevi bir takım

sandıklar mahal-i muʿâyene bırakılmış idi; kazazedeler ya bu sandıkların bulunduğu mahalenaklveyahud sandıklar mahrûcîn ve mağrûkîn nezdine îsâlidilir idi. Mağrûkîne olduğu yerde muʿâvenet itmek ve bunun içün mezkûr sandıkları hastalara yetişdirmek ile idâre-i maslahat olunuyordu; halbuki alât ve edevât-ı lâzıme kaza mahalline yetişdirilinceye kadar gaybidilen zaman, bâ-husus te'sîrât-ı hevâ'iyyegarkdanhusûle gelen ʿârızât ve ihtilâtâtamunazzımolmağla hastanın hâl-i esef-i iştimâlini daha ziyâdevehâmetleşdirdiğindensemerât-ı nâfiʿaiktitâfınamâniʿ oluyordu. Bu usûldemuʿâvenetden pek büyük menfaʿatgörüldürüğündenbâ-husûsterakkiyât-ı fenniye ve tıbbiye îcâbâtı artık bu gibi vesâ'it-i ibtidâʿiyye ve mahdûda ile iktifâidilemediğinden bir müddet sonra sâhil boyunda, mevâkiʿ-i mühimmede "mağrûkîneimdâd" barakaları inşâ idilmiş idi.İmdâd-ı mağrûkîn …leriibtidâları hasta nakline mahsûs bir sedye ile adi bir yatağı, mühimmât sandığı hâvî idi. Bilahereterakkiyât-ı mezkûredekifâyetidememeğe başladığından mecrûhîn ve mağrûkîn ve kazazedegâneimdâdame'mûrhey'et ve idâre nâzırı Doktor (Vovazen)in talebi üzerine yeniden "mağrûkîneimdâd" pavyonları inşâ idilmiş ise de Fransızlar bu husûsda milel-i sâ'ireyenisbetengeri kaldıklarını sevilmekdençekinmemekdirler.

Bu pavyonlarda kazazedegânemuʿâvenet-i husûsî evvel emirde gemicilere

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hardalı yemekden sonra kullanmamalı.

[308]terek olunmuş, baʿzı külliye ve barakalarda mağrûkîne asker ve jandarma efrâdı tarafından muʿâvenetidilmekde bulunmuş idi. Gerçi bu husûsda lâzım gelen muʿâmelât ve sûret-i muʿâvenet-i me'mûrîn-i sıhhiye tarafından taʿlîmidilmekde idiyse de noksan maʿlûmâtdanümîd olduğu derecede istifâdeidilemediği gibi asker ve jandarma efrâdının her tebdîl ve tahvîlinde yeniden tedrîs ve taʿlîmemecbûriyet hâsıl oluyordu. Taht-ı muhâfazada olmayan mahallerde idilenmuʿâvenet sâyesinde hastaların bir kısmı ihtinâk tehlikesinden halâs oldukları hâlde burûdetin, teberrüdünte'sîriylevefâtidiyordu. Bu mahzûrlarınrefʿ ve izâlesi maksadıyla bugün her zaman hâzır ve amâde ve imdâdvazîfesiyle mükellef me'mûrlartaʿyînolunmuşdur. Şimdiye kadar, Paris'dencereyân (Sen) Nehri boyundan vücûda götürülen pavyonlar on altı olub bu uğurda 158,970 frank sarfidilmişdir. Her baraka derûnunda 78 santimetruirtifâʿındakavî bir masa, meşinden maʿmûlmastah bez yasdık, 1,78 metre tûlünde ve 76 santimetro arzında hava gazı ile on dakika zarfında yüz derece-i harârete kadar çıkabailecek 120 litre su istiʿâbınaelvirişli bakırdan şilte şeklinde bir hazine, kavuçuktanmaʿmûlbir su şiltesi, bir karyola, bir banyo, müteʿaddid lambalar, lâzım gelen edeviyeyihâvîdolablar, alât ve edevât tahlisiye, çamaşır ve levâzım-ı sâ'ire, usûl-i muhtelifedeimdâdıgösterir tablolar vardır. Kazazede barakaya

naklidildikdeesvâbıref‘ olunarak sıcak şilte üzerine batırıldıkdan sonra usûl-i muhtelifede teneffüs sınâ‘îicrâsına, mâyi‘ât-ı münha ile delikse başlanılur, îcâbında hasta başına sovuk suya batırılmış sünger konmak üzere banyoya sokulur. Hülâsa atîde yazacağımızsûretdeusûl-i mahsûsa ve muhtelifede hastanın ihyâsınacehd ve ikdâmidilir. Kendine gelen, tahlîs ve ihyâ olunan hasta sovuk almamak içün birkaç saat hatta ba‘zan bir gün kadar yatakda kalmağa icbâr olunur. Her pavyonda gâyettecrübedîde üç me’mûr vardır. Barakalar en yakîn polis mevkî‘ine telgraf ile merbût olduğundan lüzûmutakdîrindetabîbcelbolunabilür. Fransa’da olduğu gibi memâlik-i ecnebiye-i sâ’iredebi`l hassa Almanya’da hayret-bahş bir usûl ve intizâm tahtında kazazedegâneimdâd ve mu‘âvenetidülür, barakalarda ifrâd-ı ahâlinin kolaylıkla anlayabilecekleri tarzda ma‘lûmât ve tasvîrihâvî büyük tablolar ta‘lîkolunmuşdur ki herkes

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Saç ve sakal mu‘tedil ise eğervechine ziynet virir, ibn-i beşer.

[309] bu tablolara yalnız bir amâle-i nazar ile mağrûkaidilecekimdâd ve mu‘veneti derhâl anlar. Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye’deneşr olunan evrâkhavâdisde hafta geçmez ki bir sandal devrilmesi, bir ma‘una batması, bir vapur çatması ile husûle gelmiş bir kazadan bir garkdanbahsidilmesin. Şehrimiz limanındaki fa‘aliyet-i bahriye bu gibi kaza ve hâdiselere her zaman sebebiyet virmekdedir; böyle bir kaza ve gark vukû‘undaittihâz olunan tedbîr, idilenmu‘âvenet ve imdâd ise pek ibtidâ’î daha doğrusu mefkûddur. Fıkdân-ı mu‘âvenet ve imdâd hissizliğinden değil ma‘lûmâtsızlıkdan ileri geliyor; bir hâl ye’s ve nevmîde içinde dalgalarla boğuşan bir bîçâreninimdâdındaşetâbân olmayacak ne bir insân,ne bir Osmanlı tasavvur olunabilür. Biz Osmanlıların mütehallik olduğumuz hissiyât-ı beşeriye hemcinsimize imdâd ve mu‘âveneti her zmana amirdir. Lakin idilecekmu‘âvenetin … olması ve kemâl-i mevkufiyet ile netîcelenmesiiçünfenn-i dâhilinde icrâsı lâzımdır; yoksa bilir bilmez câhilâne bir sûretdeimdâda teşebbüs her an ve dakikanın pek kıymetdâr olduğu böyle bir zaman buhrândahayâtıifnâidebilür. Memleketimizde, ‘umûmiyle, bir sandal devrilmesini, vapur çatmasını müte‘âkibveyâsâ’ir bir sûretle denize düşen bîçâregân bir hâl-i bîhoşda sudan çıkarıldıkdan sonra bir hamâl arkasında civâr bir hamama nakl ve orada mi‘de ve akciğelerde toplandığı farz ve tasavvur idilen suları def‘ eylemek üzere karna basmak ve ayaklardan asmağla tedavi olunur. Böyle bir tedaviyi der‘uhde iden zevâthamâl, kayıkçı ve bu sınıf ahâlidir. Mağrûkîn ve kazazedegânale`l ekser karbîtmünâsebetiyle Karaköy hamamına naklidildikde ve bacaklarından asılarak mi‘de ve bağırsaklarda toplanan suları (!) boşaltmağa ve bu sûretlemağrûkînihyâsınasavaşılmakdadır. İcrâat-ı sıhhiye ve tedâbîr-i fenniyeye rağmen maa`t-te’essüf halâ devâmitmekde olan mu‘âmelât-ı mezkûre, harekât-ı

câhilâneseyyi'esiyle her sene bir çokzâyiʿâtımızolmakdadır. Binâ'enʿaleyh karada mecrûhineimdâdiçünbaʿzıslâhât ve teşkîlâticrâsı lâzım ve mühim olduğu gibi denizde kazazedegânemağrûkîneimdâd ve muʿâvenetindeterakkiyât-ı fenniye ve insâniyenâmına bir intizâm tahtına alınması, adeta yeniden teşkîl olunması elzemdir.

[310] Memleketimizde mağrûkîneidilecekimdâd ve muʿâvanetinterakkiyât-ı tıbbiye ve fenniyeyemuvâfık bir sûretdeifrâğına ve bu bâbda icrâ olunacak teşkîlât ve ıslâhâta gelince:

Evvel emirde, limanımız dâhilinde en ziyâde bu gibi kaza ve hâdiselerin husûlegeldiği mahal ve mevâkiʿitaʿyîn itmek lâzımdır. Tâ ki bir çok zaman fevt idilmeksizinmağrûk oralarda te'sîs olunacak kulubelerden birine nakl ile heman tedavi idilebilsün.

Evrâk-ı hevâdismahâl kaza ve hâdise olmak üzere galata önlerini, sergici civarını, köprü yanlarını, tophane taraflarını, yalıköşkünü ve civarını, Üsküdar ve Beşiktaş'ı, Kadıköy'ünü, Haliç dâhilinde Yemiş İskelesi ile Kasımpaşa'yı, Hasköy ve Balatıgöstermekdedir. Maksadımız mahal-i müteʿaddide-i mezkûrede mükemmel "mağrûkineimdâd" barakaları te'sîsini tavsiye ile bir büyük masraf kapusu açmak değildir. İnşallah bi`lterakkî her cihetden mükemmel ve nazar-ı ribâ bir sûretdeimdâdkulubeleriteşkîl olunur; fakat şimdilik galata tarafından köprü yanında, tophaneye yakın rıhtım üzerinde, İstanbul cihetinde Sirkeci İskelesi yakınında, ve Yalı Köşkü'nde dört aded oldukça muntazam ve kırmızıya mülevven ve bir cihetinde alâʿim-i milliye veimdâd ve muʿâvenete bir işâret-i mahsûsa olmak üzere beyaz renkde hilâli mürtesim ve bir tarafında da "mağrûkîneimdâd" cümlesi muharrer bulunmak şartıyla küçük barakalar te'sîsiterakkiyât-ı medeniye ve belediye nokta-i nazarından pek münâsib olur zannındayım. Mevâkiʿ-i sâ'irede yeniden baraka inşâsı bir hayli masrafı isitilzâ eylediğinden oralarda rusûmât kulübelerinin bir tarafı ile metrûkkulubeler, Kız kulesi şimdilik bu vazîfeyigörebilir; yeter ki derûnunda küçük bir soba, demir bir karyola, fanila parçaları ile kâfûrruhunu- ispirtoyu-hardal kağıdını- baʿzıçamaşurları- baʿzımâyiʿât-ı menîheyivesâ'ireyihâvî bir dolab bulunsun. Yeniden inşâsıhakîkaten memleketimiz içün bir şeref olacak olan burûdet barakaya imdâd ve muʿâvenetin cümle şerâ'itine vâkıf ikişer adam muvazzaf sûretdetaʿyîn olunmak lâzım ise de mevâkiʿsâ'iredeteşkîl kılınacak kulubeleriçün o civarda dâ'imisûretde bulunan adamların savr-ı imdâdiyedeiktisâbmaʿlûmâtı maksadı te'mîn eyler. Mesela baʿzırüsûmâtkolcularıyla polis me'mûrlarına bir iki gün zarfında belediye etıbbâsıyahud**[311]**hıfzı`s-sıhha müfettişleri

vâsıtasıyla mağrûkîneimdâdın ne yolda olması lâzım geleceği taʿlîmidilebileceği gibi gümrüklerde bulunan yüzlerce hamallara, kayıkcılaracumʿayahudPazar günleri münâvebetenfennenmuvâfıksûretdeidilecekmuʿâvenetinsavr-ı icrâiyyesi gösterilebilir.

Mağrûka fenni bir sûretde nasıl imdâd idelim?

Suya düşen fakat yüzme bilmeyen bir biçâresath madde kalamayacağından yatmağa ve nefesini müddet-i medîdetutamıyacağından suyu çekmeğe, yutmağa mecbûrkalmağla nihâyet bir "ihtinâk" ile meflûckalur. Sudan çıkarılan her şahıs dâ'ima boğuk olmayubbaʿzen baygın bir halde bulunabilür; lakin her iki suretde de imdâd ve muʿâvenet birdir.

Denize düşen, suya batan birine idilecek ilk imdâd anı sâhil-i selâmete çekübçıkarmakdır ki zan olunduğu kadar kolay bir şey değildir. Sandal bulunmadığı hâlde hatta baʿzan bulunsa bile derʿakab denize atlayubmağrukî yakalamak lâzımdır. Lakin baʿzan pek iyü yüzme bilinebile usûl tahtında mağrûkî yakalamazlarsa anınla birlikdemahv ve nâbûd olurlar; zîrâ canı ile uğraşmakda olan mağrûk insana fena hâlde yapışır; hatta bunun içünbaʿzımüʿellifler: çabalamakda olan bir mağrûka yaklaşma, zirâfenâ hâlde yapışur ve seni de mahv eyler; kendisine ispazmuslarlasukûnet gelinceye kadar bekle.", "sersem eylemek içünmağrûkun başına bir yumruk urmalıdır." Diyorlar. Lakin mağrûk-ı vahşiyâne olan bu usûllerdenziyâde yoluyla yakalanur ise insana hiçbir fenalık itmeğe muktedir olamaz. Bunun içünmağrûka arka tarafından yakalaşubhemandefʿaten gövdesi kımıldanamayacak bir sûretde kendisini iki mahalden, sol el ile saçlarından ve sağ el ile sağ omzundan sıkıca ve uzakdan tutmalı ve yüzünü suyun dışarısına çıkarmalı; baʿde sağ eli üzerinden gidüb sağ bileğini kuvvetlice yakalandığından insana hiçbir fenalık idemez. Şimdi artık mağrûkî, arkası suyun sathına ve başı göğsü (kurtaranın) üstüne gelmek alt tarafdan bacaklarla itdikden sonra arkası üstü durulub yüzmek ve shile götürmek

[312] kaldı. Mağrûk kendini gayb itmiş ise o zaman daha serbest hareket itmek ve sağ kolu kullanmak kâbildir. Kazazedeyi, cereyanların şiddetinden ve esbâb-ı sa'iredensâhile çekmek götürmek mümkün olamaz ise imdâdaintizâren suyun sathında birkaç saatler kalınabilür.

Böylece mağrûksâhilenaklidildikdeheman orada ilk imdâda teşebbüs itmelidir; hevâziyâde olduğunda kazazedeyi kapalı ve fakat hevâdâr ve sıcak bir mahale götürmek mecburiyeti vardır. Teneffüse mâniʿsadr üzerinde bulunan esvâbın kâffesini çıkarmalı ve bu ʿameliyât uzun sürer.

Resim*(Mağrûkîneimdâd.- "Teneffüs-i sınâ'î" Boğulmuş olan zâta nefes aldırmak içünicrâ olunan birinci hareket kolların itdirilmesi ve sadrın sıkılaşdırılması.)*

isehemân kesmeli; baʿdemağrûkî ön tarafa biraz müteveccih olmak üzere sağ tarafına döndükden, dişeri arasına bir odun parçası ve mantar hatta baston ucunu sokarak ağzını açıkdan, ağzında kalan suyun ve mevâd-ı muhatiyenin hurucunu kolaylaştırmak üzere boğazını tüyle parmaklarlakarışdıktan sonra dilini arkaya devrilmemek içün bir mendil ile örtülü parmaklarla yakalayubçekmeli. Nihâyet dört beş dakikadan ziyâdeimtidâd itmesi lâzım gelen bu icrâat ve harekâtdan sonra hasta

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hekimin yerine hangi saat sofraya oturmak münâsib olacağı soruldukda: Zengin isen arzu itdiğin, fakir isen … olduğunun

[313]katıca bir yasdık ile bedenin yukarı kısmı biraz kalkmak üzere arkası üstü yatırılur ve hemânbilâifâte-i "teneffüs-i sınâʿi" ye mübâşeret olunur. Teneffüs-i sınâʿîdenmaksadusûl-i muhtelife, vesâ'it ve icrâat-ı mütenevviʿa ile akciğerlere hevâyıcelb ve daʿveteylemekdir. Bu bâbda doğrudan doğruya ağza yaʿni ağız ağza geldikden ve bir el ile hastanın burun deliklerini kapadıktan sonra ufalandığı gibi sadrı evvelâ sıkıştırmak baʿde genişletmek üzere hastayı ibtidâ yüzü koyun sâniyen yan sâlisen arka üstü yatırarak ve bir manevrâyı dakikada on beş defʿa yaparak hevânın akciğerlere celbi mümkündür. Lakin en iyi usûl (Silvester)nâmındakizâtınbeyân eylediğidir ki bunda esâs kolların muntazamânicrâ olunan hareketiyle sadrı(resim mağrûkîneimdâd.- teneffüs-i sınâʿî" boğulmuş olan zâta nefes aldırmak içünicrâ olunan ikinci hareket. Kolların kaldırılması ve sadrın genişlendirilmesi.)

Kaldırubindürenazilâtıfaʿâliyetinegetirmekdir. Arkası üstü yatırılmış ve katıca bir yasdıkvesâ'ire ile gövdesi biraz kaldırılmış olan mağrûkun baş tarafına geçilerek kollar dirsekler hizasından yakalandıktan sonra yekdiğerinden tebâʿid eylemek üzere yukarıya kaldırılmalı ve bu vazʿiyyetde bir iki sâniye tutularak baʿde göğüs yan taraflardan biraz tazyik olunmak üzere tekrar indirilmeli ve bu harekât bu manevra dakikada on beş on altı defʿaicrâidilmeli. İcrâat-ı mezkûrede bulunduğu zaman muʿâvinler, hâzırûn[**314]**deverân demi te'sîs, harâret-i gariziyyeyiiʿâde eylemek üzere mağrûkın vücudunu ispirtoya, rakıya, konyağa, kolonya suyuna, kokulu sirkeye batırılmış yahud kuru fanilaile ovacak ve burnuna bir iki

Resim*(Dilin Muntazaman dakika on beş on altı dakika çekilibbırakılmasıyla mağrûkunihyâsı)*

defʿa lokman ruhu (eter), nişadır ruhu (amonyak) tutacaklardır. Nihâyâtiʿsâbın üzerinde yayılmasıyla adeta yaygın bir beyin hükmünde olan cildin tenbîh ve tahrişi sâyesinde mağrûkıihyâ eylemek fikriyle sıcak ve sovuk banyoya sokmağı tavsiye eyliyorlar.

[315]Pek uzak olmayan bir zamanda Fransa Encümen-i Danişaʿzâsından Mösyö (Labord) mağrûkîn ve mahnûkînin dillerini muntazamâniyüceçeküb bırakmak ve bu harekeri dakikada on altı defʿatekrâr eylemek suretiyle bir usûlzikr u beyâneylemişdir. Usûl-i mezkûr bugün pek çok taʿammümeylemişdir. Yedi sekiz sene mukaddem mekteb-i tıbbiye-i şâhânede fizyoloji muʿallimzî-iktidârıüstâd-ı muhterem Doktor Şakir Bey Efendiyle boğulmuş altı yedi köpek üstünde icrâitdiğimiz tecrübede bu usûl ile dört beşinin tahlis-i kâbilolmuşdur.

Hülâsa: Vesâ'it ve usûl-i muhtelife-i mezkûrehüsn-i suret ve bir hayli zaman kemâl-i sabır ve metânet ile icrâ olunmalıdır; çünkibaʿzen suda beş dakika kalış mevt-i hakikiyi îgâʿa kâfi olabilürse de baʿzı ahvâlde de birçaryekdenziyâde kalanlar ihyâidilebilmişdir. Rahm-i mâderde boğulan ve adeta bir mevt-i hakîki hâlinde doğan bir çok çocukları "teneffüs-ı sınâʿî", "dil çekmek", gırtlağa sokulan boru ile üflemek" sâyesinde kurtarabildik.

Binâ'enʿaleyhhatt-ı hareketimiz : fen dâhilinde imdâd ve muʿâvenet, icrâatımızdasabr ve metânetdir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Zenginin yemeğinde ekseriya maksad bulunur; birincisi zâyiʿat…

[316)Resim(*Bombay civârındaparsilerin ölülerini bırakdıkları "Sükût Kulesi"- Bu kuleler hindde pek çokdur. Yalnız Bombay civârında yedi dane vardır. En büyüğü otuz metrukatrında ve on iki metruirtifâ'ındadır. Emrâz-ı müstevliye esnâsındabu kulelerin, bu adet câhilenin ne derece mehlek olacağı vâreste beyandır)*

Vebanın, bu müdhiş belanın bir çok senelerden beri Bombay'da, Kiraçe'de "beledî" bir sûretdedevâm ve bekâsı ve Hindistan'ın berren bütün Asya kıtʿa-i vesîʿası ve bahrenmemalik-i sâ'ire-i ʿumûmiye ile iştirâkât ve münâsebâtı cihetiyle hastalığın Bahr-i Sefîd Havzasına ve hatta İzmir'e intişâr, Porto ve Londra'ya kadar intikaline taʿaccüb olunmaz. Maraz bu sene İskenderiye'de hayli müddet îrâs-ı hasar ve İzmir'e kadar intişâr eylemiş ise de sâye-i merâhimvâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde Aydın Vilâyeti'nceittihâz oluna tedâbîr-i sıhhiye-i şedide ve teşebbüsât-ı ciddiye-i mütemâdiye semeresiyle lehü`lhamd az zaman zarfında mündefiʿolmuşdur.

[317]

Resim(Veba basilini keşf iden, aşısını yapan Doktor Yersen)

Resim(Tavşana telkih)

[318] "Veba" nedir? Kâmûs-ı Tıb sâhibi (Litre) vebâyı: "Hıyarcık ve şirpençe ile mütemâyiz-i şarkda "beledi", ale`l ekser "müstevli", "sarî" , "hummavî" bir hastalıkdır." Cümlesiyle taʿrîfidiyor. Mü'ellifîn-i müte'ehhireterakkiyât-ı hâzırayatevfîkân: "bir maraz-ı

müstevli ve sârî olan vebanın 1894 senesinde Fransalı (Yersen) ve Japonyalı(resim Hindistan'da bir "sükût kulesi"ninhârîcî.) (Kitasato) taraflarından keşf idilmiş bir "basil"den ileri geldiğini" beyânitmekdedir.

İbn-i Hacer diyor ki : "Taʿûn vebadan ehassdır, çünki veba bir maraz-ı ʿâmmîdir; baʿzentâʿûn olur, baʿzen de olmaz. Fakat her tâʿûn vebadır, her veba tâʿûn değildir"

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Peder, ancak emrâz-ı evlâdın delâlet ve şehâdeteylediğir.

[319] (İbn-i Sinâ) kânununda direği: " here verem ki lohumgadviyede ola, ʿınde`lkademâtâʿûn-ı ıtlak olunur."

(CelaleddinSuyûtî), 950 senesinde te'lîfitdiğikitâbında: "hakikat-ı taʿûn, cesede ʿârz olan bir takım kuru haddir ki … vâbetdevesâ'irnevâhide hâsıl olur verem şeklindedir. Evvelâ(resimMeğuniğ Nehri üzerinde bir maraz-ı müstevli vesârîdenvefâtidenlerinecsâdı.- Bi`l cümle kavâʿid-i sıhhiye hilâfına olarak lâ'usaâlisi nezdinde emrâz-ı müstevliye zamanında ölülerini çalı ve çırpıdan yataklar üzerine nehirlere bırakmak adet-i mühlikesicârî idi. Olan bu ecsâdsirâyete vasıta-i müdhişe oluyor.)iltihâb, sâniyen elem-i şedîd ile baş gösterir."

Meşâhîr-i ʿulemâ-yıosmâniyedenolub 968 de irtihâl iden (TaşköprülüzâdeAhmed bin Mustafa): "Risaletü`ş-Şifâi Fî edvâ-i evliyâ"nâmındaki risâlesinde diyor ki : "tâʿûn her ne kadar bedenin bir cüz'ündeibrâz-ı asâridiyorsa da bundan tahassül iden vebâ ve te'sîr-i maraz bundan

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Evlâdını irken evlendiren ebeveyn şeyhûhati anlara taklîhider. (Hofeland)

[320]

Resim*(Bâb-ı Ser-askerîde sıhhiye dâ'iresi birinci şuʿbemüdiri ve mekteb-i tıbbiye-i mülkiyede fizyoloji ve emrâz-ı ayniye muʿallimi Mirliva SaʿâdetlüBehcet Paşa. S.E. Behdjette- Pacha. General de brigade. Prof. A i'Ecole çivile de Medecine)*

vücudu sarıdır. Tâʿûnumûceb olan madde-i semiyye evvelâ kalbe teveccüh ider. Sonra oradan nevâhî-i baʿîdeye meselâ ebtîn ve halef-i izniye gelir. Dimâğından ne kadar uzakda tekevvün iderse o kadar müsâlemâtbahş olur."

Taʿrifât-ı mezkûredenanlaşıluyor ki etıbbâ-yı kadime-i şarkiye " Hıyarcıklı veba" ya "tâʿûn" ıstılâhınıvazʿ itmişler ve maraz-ı ʿumûmîye "vebâ" esini virmişlerdir.

Celaleddin: "Tâʿûnunmaʿnâ-yılağviyesivehaz-ı bi`n-nüfûzdimekdir." Diyor ki bununla pek yakın bir zamanda keşf olunduğu üzere hastalığın vehâz-ı neticesi olarak husûle geldiğinibeyân eyliyor.(resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedeemrâz ve seririyât-ı

ʿayniyemuʿallimicemʿiyyet tıbbiye-i mülkiye aʿzâsındanKâ'imakamrefʿatlüEsʿad Bey-Mr Le DrEssad-bey. Prof. D'ophtalmologie a la Faculte de Medecine. Lteutenant- colonel.

[321]

Resim*(Haydarpaşa ve Haseki Nisa Hastahânelerineme'mûrkehâl Miralay 'İzzetlüDikranAcemyan Bey Efendi. Mr Le DrDicranAdjemianbey. Colonel –Oculistede l'hsopital de Haidar- pacha)*

Veba kadar beşeriyete îkâʿ dehşet itmiş heman hiçbir hastalık yokdur; yalnız ismi insanı haşyet içinde bırakmağa kâfidir. Bulaşık bir şey, şübheli bir paket, karantina hâneden kurtulmuş bir yolcu ve`l hâsıl maraza ve eşyâ-yı mülevvese ile temâs ve hastaların bulundukları mahalde ikâmetmarazın zuhuruna bâdîdir. Çinde bir kısım ahâlinin yalın ayak gizemleri münasebetiyle hastalık ayaklardaki çatlaklardan bi`n-nüfûz kasıklardaki şişlere sebebiyet viriyor. Koltuk altlarındaki bizlerin şişmesi de hastalığın ellerden dâhil olması neticesidir.

Mukaddemâ "tâʿûn" kelimesi hâtıra gelir gelmez sokaklarda yakılan bir takım ateşler, ortada kalmış cenazeler, takayyüdden mahrum hastalar vesâ'ir(resim Kehal Doktor Esmeryan Efendi. Mr Le Dr M.EsmerianMedecin-Oculiste.

[322] bir takım ahvâl-i mahvûfe tahayyül idilir idi. Lakin bugün vebadan o derece titremiyoruz; sirâyet ve intişâre karşı terakkiyât-ı tıbbiye ve sıhhiye sâyesinde mukâbeledebulunmakdave Bombarze ve müdâfaʿaʿinâyetriyâniye ile muvaffak olmakdayız. Etıbbâ-yıkadîmenin veba ve tâʿûnadâ'irmaʿlûmâtı ancak şuʿârâ(resim Hinddeşübheli hastaların sûret-i tathîri.-Hinddeemrâz-ı müstevliye hengâmında sirâyetin mümkün mertebe önünü almak içün şüpheli hastaları merâkil-i meskûneden uzak mahallere nakl ile bir çok günler nezâret-i mütemâdiye altında bulundururlar.) ve târihşinâsân derecesinde idi. Asl ve menbaʿımeçhûl, sirâyetveintikâli gayr-ı kâbilidrâk bir hastalık bir şehre, bir memlekete sûletidübbir çokvefiyâta sebebiyet viriyordu ki bu da "veba" idi. Salgın hastalıkların kâffesi bu yolda tavsif idiliyordu. Veba'yadâ'ir bugün şuʿara-yı kadime tarafından kalmış asar-ı mühimme ve edebiyât-ı nâdire**[323]**mevcûddur. Şuʿâra-yıYunaniyye'den(Hevmer) "İlyad" yine vebadan başlamışdır. (Tosodid) milâd-ı İsâ'dan 430 sene evvel Atina tâʿunundan uzun uzadıya bahsiderek hastalık hakkında maʿlûmât-ı sıhhiye virmişdir. İtalya hikâye noysanından (Bukas), Floransa'ya sûlet iden vebadan bahsi derken diyor ki: "… ve akraba, ihyâ(resim 1897 senesinde Hindde veba hastalığı esnasında bulaşık hânelerin dezenfeksiyonu.-Bulaşık hânelerin önünde evden ve kömür yakıldığı gibi buharlı bir tulumba ile savsak idilerektatahîrâtda bulunuyordu.) Ve

evdasıyla sabah yemeğinde bulunmuş ne kadar baba yiğit erkekler, güzel kadınlara, gençler akşam olunca öteki dünyaya ecdadıyla nevâleçin oluyorlardı!" daha ileride: "kalblere o derece dehşet girmiş idi ki kardaşkardaş, hemşire biraderini, hatta karı kocasını

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Biz babamızdan ziyâde anamızın evlâdıyız, bâ-husûsbi`z-zâtvalidemiz tarafından emzirilmiş isek.

[324]bırakmakda idi. Daha garibi ve adeta inanılmayacak ciheti peder ve madrin çocuklarını görmekden, bakmakdanictinâb eylemelidir."

Vebayı ayak ile seyahat iden bir zâta teşbih itmişlerdir ki bununla (resim Hind-i Çin'de veba-Şübheli hastaların taht-ı müşâhedede bulundurulmaları içün yapılan kulübeler marazanın hâric ile her nevʿmünâsebetve iştirâkinimenʿiçünte'sîs olunan sıhhî kordon) hastalığın yavaş yavaş, hatvebihatveseyritdiğinibeyân itmek istemişlerdir. Vâkıʿan hastalık birden bire çokça sıçramaksızın ale`lʿade yakından yakına ilerülemekdedir. Marazın sirayetine bâdî olan taham(?)ı tayyâr ve riyâh ile kâbil-i intikâlolmayub bir madde-i müteʿazve, ya münferidyahudmüteselsilenmüttehid bir mikrob, bir basildir. Pastörlaboratuvaratından,

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Sürûr-ı hüzn ile nihâyet bulur.

[325]Hastalığın hüküm sürdüğü (honeğ-koneğ)e iʿzâm olunan mösyö (yersen) 1894 senesinde veba basilini bulduğu gibi heman aynı zamanda Japonyalı (Kitasato) da aynı mikrobu keşfeylemişdir. Kısa, şişman, uçları yuvarlak olan bu mikrob hıyarcık ve etrâfında, hastanın kanında, balgamlarında ve`l hâsıl hemantekmîl vücudunda bulunur.

Hayvanâtın kâffesi vebaya tutulmaz. Kuşlar bu mikrobdan pek az müte'essirolmakdadır; bâ-husûs ak baba hiç fütur getürmemekde imiş; lakin baʿzımü'elliflerin, hinddeparisîlerinemvâtını parçalamak üzere(Sukût kule)leri üzerinde uçuşan kargalar ile gasb ve gâretemünhemin pek çok kuşların hastalıkdanvefâtitdiklerinibeyânidiyorlar.

Maymun insanı gibi maraz-ı mezkûre gayet müsteʿiddir; farelerde istiʿdâd daha ziyadedir.

Hayvanâtın cildi altına veba mikrobu şırınga idilecek olur ise bunlar az zaman içinde, insanda müşâhede olunan hıyarcıklı vebâafatı ibrâz helâk olurlar. Lakin bir fareyi pek çabuk ihlâk iden bir basil ancak bir çok tavşanlardan geçirilden sonra bu sonraki hayvan içün gayet mühlik oluyor; kezâ tavşan içün pek dehşetli olan basil farelerden bi`t-talkîhgeçirildikden sonra bunlar içün bir sem-i katl şeklini alıyor.

Farelerin vebaya tutulmak husûsundaki fart-ı isbitʿadâdları tahaffuz nokta-i nazarından fevk`alʿâde mühimdir. Hastalığın bir şehirde kemâl-i şiddetle zuhurundan bir yahud iki gün evvel evlerde, sokaklarda meydanlarda ve`l hâsıl her tarafda fare ölüsü görülmüşdür. Çin rüsûmâtındame'mûr Doktor (Reni) kantonda vebanın icrâsı ahkâm eylediği esnâda yalnız bir kapucunun 22000 fare leşi toplayub şehrin hâricinde gömdüğünü beyânidiyor.Himalaya dağları eteklerinde ve (Yonnam) da farelerin bu yolda telef olmağa başladıklarını gören ahâlîhemânhânelerinden kaçarak vebadan tahaffuz idebilmekdedirler. Hasta farelere temas idenlerin vebaya tutuldukları iki kere iki dört idercesinemüsbet bir keyfiyetdir. Farelerde bu kesret-i vefiyât-ı belânın, vebanın vürudunu ihbâr eylediğinden hind u çinlilerderʿakab kaçmağa ve hâne ve mezrûʿâtlarını terk itmeğe başlarla. Bu hâlde

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Seni (oğluna) kendinden ziyâde kadınlardan kurtarmak kolaydır (Ruso)

[326] Resim1*(Et suyunda üretilmiş veba basillleri (Bin defʿabüyüdülmüşdür)*

şehirlerde, bodrum katlarında vebâ-yıbeşeriyeden mukaddem farelere müstevli bir "vebâ-yıtahte`l arz" mevcûddur; bu maraz-ı müstevlide olan farelerin leşleri hastalığın intişârınasuhûletvirir. Bu salgın hastalığın sath-ı arza doğru hareket-i intişâriyyesini bodrum katındaki farelerin muhaceretiyle

Resim 2*(Vebalı bir zat`ürreye tutulmuş bir şahsın balgamı (bin defʿabüyülmüşdür.)*

[327)Resim 1*(Jeluz üzerinde örtülmüş basiller(bin defʿabüyüdülmüşdür)*

taʿkîb eylemek kâbildir; hatta farelerin tekrâr bir şehre ʿavdetiyle hastalığın ziyâde bir şiddet aldığı görülmüşdür.Hayvanât-ı mezkûrenin ve aramadıkları yerlerde hastalık yokdur. Fare ancak bir turâb-ı mütemâdiyedeseyridebilir; karadan adaya yahudaçıkda yatan bir gemiye, vapura geçmek anlar

Resim 2*(Vebâlı bir hıyarcıkdan alınmış asare: veba basilleri (bin defʿabüyüdülmüşdür)***[328]**içünkâbil değildir. Bir mahal etrâfında su ile memlûbir çokhastalıkdantehaffuz eylemek içün çok kere kâfidir; 1665 sene-i milâdiyesinde Londra'da Tayms Nehri üzerindeki gemilere ilticâidenlerde hastalık zuhûritmemişdir. Lakin farelerin yünlerle çuvallarla yahud palamarlar üzerinden yürüyerek içlerine girebildikleri gemi, vapur-ı dâhiyeninintişâr ve intikaline en dehşetli vâsıtadır; gemi, derûnunda teknesinde bir humûle-i gayr-ı me'mûle olmak üzere fareyi, vebâyı taşır durur. İşte mukaddemâ Avrupa'ya intişâridüb bunca vefiyâta sebebiyet viren salgın vebaların seyr-i sefâ'in ve fareler vâsıtasıyla intikâlitdiğineheman hiç şübheyokdur. İşte bugün de en büyük muhatara bu cihetdedir.

Hastalığın sıhhatde olan bir zâtasûletiiçün veba mikrobunun uzviyet-i bedeniyeye nüfuzuna müsâʿid bir medhal, bir "Bâb-ı duhul" lâzımdır; sâde bir temas kâfi değildir, lâkin ehemmiyetsiz bir sıyriniyeti olur ise iş değişir. Basil lenfa damarlarına girerek ilk tesâdüfitdiği bezde, akdede tevakkuf ile tekessür itmeğe ve orada bu mikroblarla, barbarlarla uzviyet-i bedeniyenin polislik vazifesini gören (kerîvât-ı beyzâ) arasında mübâreze başlar. Bu sûretlehıyarcık teşekkül ve muzaffer kalan basilin efrâz eylediği semûm-ı menhâleanâsırzevi`l hayatı mahv ve tesmîmeyler.

Hastalık birden bire titreme ve kırk kırk bir, hatta kırk bir bıçağa kadar çıkan şiddetli bir harâret vaki ve baş ağrısı ve miʿdede, belde ağrılar ile başlar. Susuzluk ziyadedir. Harâret çok defʿa ikinci ve üçüncü günü düşer ise de bilahere yine çıkar. Hasta uykusuzlukdan, hezeyandan muzdaribdir; nabz-ı evvelâ kuvvetli ise de bilahere gayet küçülür. Ve adeta sayılamayacak bir hâle gelir. Hastaların dörtde üçünde hıyarcık müşâhede olunur ve bu hıyarcık da nısfında kasıkları işgâlider. Hıyarcık ilk ve baʿzılarında ikinci ve üçüncü günü görülür. Hıyarcık mevkiʿin, hastalığın inzârınate'sîriziyadedir:kasıkda akde-i lenfevîyeniniltihâbı boyundakinden daha az vahimdir.

Şifâ' ile nihâyet bulan baʿzı ahvâl-i mesʿûdedeşişin**[329]** küçüldüğü görülür ise de ale`lʿâde yedinci ve sekizinci günü hıyarcık cerâhate biner ve cildde husûle gelen gangrenli yaraların iyi olması içünhaftalar geçer.

Teneffüs gayet sık ve gürültülüdür. Hastada hezeyânziyâde olduğu gibi baʿzenbirden biresebât-ı amik görilr. Cild gayet sıcakdır; harâretdüşdüğü sırada terler ziyadedir. Çok defʿavefâtdan evvel karında pire ısırığı gibi lekeler, şirpençe gibi çıbanlar, levhalar müşâhede olunur. Esnâ-yıvefâtdabaʿzanharâret kırk ikiye çıkmakda ve baʿde`lvefâtterfîʿindedevâmeylemekdedir. Hasta şifâyât olacak ise harâret beşinci ve yedinci günü düşdüğü gibi baʿzanziyâde bir ter ve nabızda ziyâde bir zaʿaf ile bir buhrân-ı selimin vukûʿunâdir değildir. Nigâhdaadem-i tekellüm, felçler müşâhede olunabilir.

Baʿzan ve bâ-selîm bir şekilde olub hasta yatmağa mecbur kalmaz; iki üç gün içinde hıyarcıkcerâhate binmeksizin inhilâl idübgayb olur. Baʿzan hastalık cildde, hıyarcıksız, kabarcık suretinde zuhûr eyler (besre-i vebâ'iyye).

Basili vücuda tekîh iden pire, tahta kurusu, sivri sinek, karınca gibi tıfılîhaşerâtdır. Bu hâl vebanın esâfil-i nâsa kesret-i sûletiniîzâh eyler. Fukarâve biçâregânınmelcâ'larıale`l ekser haşerât-ı mezkûre ile- ki marazın vâsıta-i intişârıdır-

memlû olduğu hâlde temiz tutulan evlerde müvezziyât-ı muʿcizeye nadiren tesâdüfidilir. Tafîlât ve müvezziyât fareden insana hastalığı naklider.

Hâl-i sıhhatde olan fare tuvaletine fevka`lʿâdeiʿtinâ ile vücudunda yaşayan tafîlâtdan tecerrüde saʿîidüb durur ise de hastalandığı zaman takayyüdât-ı tathîriyyeyeriʿâyetidemeyeceğindenderʿakab üzerine bir hayli pireler üşrek kanını ve üzerinde yağaşayan basilleri emerler; hayvan öldüğünde pireler soğuyan leşi terk ile ilk tesâdüfitdiklerizevi`lhayât-ı mahlûkâtasûlet ve ânın vücudunu kendilerine melce'ittihâzider ve heman sokmağa başlayarak hastalığı nakli derler. Vebadab gebermiş daha

[330]sıcak bir fare leşine temâsiden mutlak sûretde hastalığa yakalanır; yok bilakis hayvan çokdan beri ölmüş, soğumuş ve tafîlâtdan metruk kalmış ise temâsda o derece muzırrat olamayacağı beyânidülür ise de vebadan geberüb 20 santimetruamkında toprağa gömülmüş fare leşlerinde basiller bulunmuş olduğumdan temas hatırnâkdır.

(Taşköprülüzâde) diyor ki : "Delâ'il-i kaviyyesinden (vebanın) biri de tahte`l arz tekevvün iden hayvanâtın (karınca vesâ'ire) ezmine-i maziyyedenziyâde olması ve vakt ve anından evvel ve ʿufûnetdenmütevellidhaşerâtınzamânen ve mekânen hilâf-ı muʿtâd olarak zuhûr eylemesi vecev havada meskûn tuyûr-ı hesâsenin meselâ leylek ve beyaz karganın mesâkin-i muʿtâdelerinden hicret idüb kaçmasıdır."

Vebaya diğer bir vâsıta-i intişâr da hevâdaki tozlar olub basilleri tarak-ı teneffüsiyeyenakl ve taklîhiderek hastalığın en şiddetli şekli olan "veba ru'vî" yiintâcider. Bu şekilde artık adî hıyarcık görünmez. Bu halde hastalığın seyri gayet serîʿ ve vehâmeti gayet ziyadedir.

Vebanın " şekl-i re'vîsi" gayet vahimdir ve ziyâde muhataralıdır. Vahimdir, çünkü hastayı heman muhakkak sûretdeihlâkider. Muhataralıdır, çünki hastanın çıkardığı balgamlarda bulunan basillerhevâ ve eşyâyı telvis ve bu suretle sirâyetitezyîdider.

Viyana'da laboratuvar içinde üretilmekde olan basillerden vebanın şekl-i re'viyesine tutulan hıdmetci (barış)ı tedavi iden Doktor (Moller)in de vebanın bu şekline yakalanub üç gün içinde vefat itdiğinizikr idelim. "Vebalı zatürre" nin müddeti muhtelif olub üç beş gün içinde mevti intâcider ise de bir haftadan ziyâde sürdüğü de görülmüşdür. Bu şeklin teşhisi balgamların bakteriyoloji fennice muʿâyenesinemütevakkıfdır; basiller ya yalnız yahud "penomokok" ve "setrpetomokok" mikrobları ile birlide bulunur.

Hindde bir asırdan beri müşâhede olunan emrâz-ı istilâ'iyyede, Himalaya Dağları eteklerinde dehşet virenhastalıkda (1823 den bu güne kadar) ʿalâ'im-i sadriyegörülmüşdür; etıbbanın kâffesi ısret

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hastalar! Tabib olmayanların sözlerine iʿtimâd itmeyiniz; hâkim mahkemeye, papas kiliseye, doktor hastahâneyeyaraşur.

[331]teneffüsden, veciʿ-i cenebden, kanlı balgamlardan bahsi diyorlar. 1348 den 1305 senesine kadar bütün dünyayı bir harâbezâre çeviren vebada, hindyahud Çin'den gelen "Kara veba"da hastaların kan tükürdüklerinde mü'ellifîn-i hazıra müttefikdir. Geçen sene (İskenderiye), (Oporto) da vebanın yükselişi görülmüşdür.(resim Bombay civârında vebadan vefâtidenlerinihrâk-ı ecsâdı.-1897 senesinde Hindde vebanın en ziyâde dehşetle icrâ-yı ahkâm itdiğisırada ecsâd yere saplanmış demirler arasındatutdurulanodubların üzerinde ihrâkidilmekde idi. K üllerbilaheretoplanub denize atılırdı.)

Vebanın bakteriyoloji fenni sayesinde keşf olunmuş diğer bir şekli de (taʿûn-ı hafif), (sseyyârvebâ)nâmıyla yâd idilir. Cerahate binmeksizin şifâyâb olmak üzere bezleri şişüb muvakkat sûretde bir himâye tutulanlar görülmüşdür. Bu hal (emrâz-ı mentene)nin kâffesinde baʿzanmüşâhede olunur. Lonra 1665-1666 senesinde hükümfermâ olan

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: hayyi çekinmeksizin yutmalı.

[332]Resim(tâʿûndanbahs iden hakîm-i meşhûr (seyyid-i nihâm) diyor ki: Baʿzan humma yahûd hiçbir ʿâlâmet-i mühimme zuhur itmeksizin şişler (Urlar) zuhûreylerki fikrime kalır ise hasta mutlak sûretde velev hafif olsun bir titremeye düçâr olmuş ve fakat bunu his idememişdir. İşte bu yolda hastalananlarher tarafa gider ve sağlam eşhâs gibi yatakdakamağa mecburiyet hiss itmeksizin işleri le meşgul olurlar."

1840 senesinde İstanbul'da îkâʿ-ı hasâr iden vebada bu şeklin müşâhedeidildiğini (Beraya) nâmmü'ellif hikâye idiyor.

Çok defʿa, vebanın bir suret-i istilâiyyede zuhurundan evvel bezlerin şişesinden ʿibâret bir hastalığın metûlüsûretdehükümfermâ olduğu görülmüşdür. 1858'de veba, Trablusgarb'ın Bingazi ve Derne cihetlerinde bir suret-i vahîmedehükümfermâ olduğu zaman-ı mezrûkda, kasıklarda zuhûrnümâ ve ale`l ekser cerâhatle, baʿzan da inhilâl ile nihâyet bulan ve hemanda'imaşifâyât olan bir "hıyarcık hastalığı" müşâhedeidilmişdir.

Vebanın bir üçüncü yahud dördüncü şekli de "ʿufûnet-ı demevî" ve "nezefî"dir. Bunda mikrobbirden bire kana girerek vücûdudefʿatenteslîm eyler. Bidâyetidehşehtliolan "ʿufûnet-i demevî", "demevî" şekilde harâretbirden bire 41 yahud 42'ye çıkar; ʿalâ'im-i asabiye birden bire şiddetlenir; hebûtkavî ilk günü bile ziyadedir. Hasta yirmi dört saat içinde baʿzan iki üç gün içinde gider. Burundan idrar yolundan, imʿâdanziyâde kan gelir.

Vebanın bir mahalde sûret-i istilâ'iyyedehükümfermâ olması içün birkaç veba vukûʿâtının zuhuru kifâyetitmeyüb hastalığın intişâr ve tevessüʿünemüsâʿidbir çok ahvâl ve şerâ'itin vücudu lâzımdır. Marazın zaman istilâsında bu gibi "esbâb-ı muʿâvene"nin

ehemmiyeti inkâr olunamaz. Vebanın sefalet-i ʿumûmiyeye, kaht u galaya refâkat eylediği, meselâ Mısır'da hâsılât-ı zirâ'iyyeninadem-i kifâyetinimûceb olmak üzere nilin pek az yahud pek ziyâdetaşdığı zamanlarda zuhûritdiği, izdihâmın ve kavâʿid-i sıhhiyeye adem-i ri'âyetinintişâr

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Kırk beşden elli yaşına kadar kadınların çoğu tamamen mecnun değil iseler bile tahammülü güç bir tabiyyet ve ahlakdadırlar (Muallim Bal)

[333]tevsîʿ-i maraza pek ziyâdesuhûletvirdiğimaʿlûmdur. Mevâsimin maraz-ı müstevliye te'sîrâtı şüphesizdir; hatta baʿzı mevsimlerde hastalık tamamen zâ'il olmuşçasına şiddetini azaldarak herkes beyhude ümidleredüşürmekdedir. Baʿzımü'ellifînmevâsiminte'sîrâtını kabul itmeyübvefiyâtıntenâkısını farelerin ya telef olmasına yahud bir mahale hicretine, tezâyüdünü ise hayvanât-ı mezkûrenin yeniden yetişmesine yahudʿavdetine ve (neter) isminde bir tabîb de vefiyattaki bu tahlüfüahâlinin evvel emirde hicretine baʿde avdetine atf eyliyor.

Rutûbetin, furtunaların, rüzgarların da vebanın neşv u nemasına te'sîri olduğu gibi ırk-ı beşerden baʿzıları da maraz-ı mezkûreziyâdemüsteʿîdbulunmakdadır.

Tebâbet-i hazıra veba-yı hakikiyi kudemânınkarışdırmakda olduğu emrâz-ı istilâ'iyye-i muhtelifeden ayırmış ve "hıyarcık" ve "mikrobi-basilini" ile tefrik ve temyiz eylemişdir. "Hıyarcık" şişen bir bezden, iltihablanubcerrahate binen ve aynı zamanda hastalığın avârız ve ʿalâ'imiîʿkâ iden bir akde-i lenfeviyedenʿibâretdir ki ale`l ekser kasıkdayahudkoltuk altında, baʿzan da boyunda zuhûrider. Bu sebebden bu hastalığa diğer salgın emrâzın tefrik içün "hıyarcıklı veba" , "tâʿûn" dirler. Bu hıyarcık neden? Elde bir sıyrıntıyı müteʿakib koltuk altında, ve ayakda bir bereden sonra kasıkda bir bezin şişmesi gibi vebâda da akde-i lenfevîyeiltihâblanır; çünki veba bir ısırıkdan başlar; cildin bir ısırıntısından, kesiğinden, tırmığından, bir haşerenin batımasından, yahud fare veya meymun gibi hasta bir hayvanın ısırmasından vücuda nüfuz eyler; anın içünetıbbâ-yıarab" tâʿununmaʿnâ-yılağvîsi ve haz bi`l nüfuz dimekdir" diyorlar.

-

Vebaya karşı ittihâz olunacak tedâbir-i tahfîzideesâsnezd-i islâmda asırlarca mukaddem vazʿidilmişdir. "Vebâdan sakınmak, vebalı yere gitmemek vebalı yerden çıkmamak" ferman-ı mukaddesi tedâbîr-i sıhhiye ve tahfiziye ve terakkiyât

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Tarz-ı taʿiyyeşinitaʿyîniçün tabibe muhtaç olan otuz yaşında

[334] hazıra-i tıbbiye içün bir kânun-ı lâyetegayyirdir. Bugün mevzûʿusûl-i tahaffuz bu esas-ı metîne müsteniddir: Emrâz-ı müstevliye, sâriye, mentinedeterakkiyât-ı hazıra-i fenne tevfîkânittihâzidilecektedâbîr evvelâ ʿilel-i mezkûredentehaffuz ve tevakki içün lâzım

gelen vesâ'itemürâcaʿat, sâniyen hastalığın adem-i tevessüʿ ve intişârıiçün" berâkîn-i maraziye" ile iştirâkât ve münâsebâtaîkâʿ-ı mümânaʿateylemekdedir.

(Ahmed bin Mustafa) "Risâletü`lşefâfîedvâbi`llevâbî" risâlesinde diyor ki: Vebalı yerlerden çıkmamak husûsunda nazar-ı dikkate alınacak en birinci sebeb vebalı mahallerde bulunan adamın vebadan nasîbyâbolubbütün o belde ahalisiyle beraber bu maraz-ı ʿamm ile bulaşık ve mülevves olmuşdur. Bir de kaçmak ile kurtulmak zâtenimkansız olduğundan bu yüzden bir çok müdâyinin bom boş ve harababâd bir hâlde kalması gayr-ı câ'izdir; faraza ehl-i servet ve iktidâr hicret idebilse de kalan zuʿafâo beldenin ihtiyâcât-ı iştirâkiyye ve ictimâʿiyyesinitehvînidemiyeceği cihetle harâb ve izmihlâl muhakkakdır."

(İmam Gazali) diyor ki: "Tâʿunlu yerlerden kaçınmak, taşınmak, kaçanları evvelce tabîʿatlerindetemekkün itmiş olan bir eser-i maraziyyedenrehâyâbidemez; halâs mevhûmât-ı sâ'ire gibi dâ'ire-i imkânda kalır. Böyle yerlerden kaçılacak olur ise hem tevekküle münâfî bir harekete cür'et idilmiş hem de musâ`îninitʿâm ve iskâsıhusûsunuderʿuhdeidecek kimse kalmayacağından bir çokebnâ-yı beşerin göz göre bir hâl-i ıztırâr ve felâkete ilgâsındarızâ gösterilmiş olur; bu ise muhâliffikr-i insâniyet ve diyânetdir; hatta tâʿûnlu bir yere musâbîniiğdâ ve tedavi maksadıyla girenleringirmesinecevâz ve ruhsat-ı şerʿiyyelâhakkolmuşdur."

Emrâz-ı müstevliye ve sâriyeninmenʿ-i tevessüʿ ve intişârı maksadıyla memalik-i mahrûse-i şâhânede karantina vazʿı ve bu usulün te'sîsi cennetmekân Sultan Mahmûd Han-ı Sânî hazretlerinin zaman-ı saltanatlarına mütesâdüfdür. 1838 senesi nisanında Anadolu Kazıaskerlerinden ser tabîb Abdullah Efendi'nişnriyâseti tahtında bir meclis-i sıhhiye te'sîsolunub karantina usulü hakkında kaleme alınan lâyiha kabul idilmiş, hatta takvim-i vekâʿyi' gazetesinin 11 Safer

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İktâʿ-ı temas zamanındadır ki kadın kaska.., bikri veya ekseriya…

[335] sene 1254 târîhli nüshasında karantina usulünün muvafık-ı şerʿ-i şerîf olduğunda dâ'ir gayet mühim bir makâleneşrolunmuşdur.

Vebaya karşuvesâ'it ve tedâbîr-i tahfiziyye ya "umûmî" yahud" mevzûʿî" dir; tedâbîr-i ʿumûmiye hastalığın intişârınauzakdamâniʿ olur; tedâbîr-i mevzîʿiyye ise intişâr ve tevsîʿini derhâl tevkif ve tahdîd eyler. 1851 senesinde Paris'deinʿikâd idenkonferansdan biri kolera ve vebanın aksâ-yışarkdan Avrupa'ya menʿ-i intikâliiçünzûl-i muhtelife beyne`l milel baʿzıtedâbîr-i tahfiziyye ittihazına teşebbüs itmişlerdir. Bilahere İstanbul'da, Viyana'da, Roma'da, Venedik'de, Deresed'de, Paris'de konferanslar olmuşdur. Venedik konferansında Avrupa'yı vebaya karşumüdâfaʿa itmek üzere beyne`l milel bir

taʿlîmâtnâme kaleme alınmış ve bu taʿlîmâtnâmemûcebinceittihâz olunacak tedâbîr“ Avrupa hâricinde” , “Avrupa dâhilinde” olduğuna göre tefrik idilmişdir. Avrupa hâricinde “tarik-i berriyeninmüdâfaʿasıteftîşât ve muʿâvenât-ı tıbbiye iʿtinâ ve usûl-i defʿü`t-teʿaffünetevfîkântathîrât-ı fenniye icrâ olunmak suretiyle ve hastalığın tarik-i bahriye ile menʿ-i intişârı ise bulaşık limanlardan hareket iden gemi halkının ve yolcuların ve tâ’ifeninmuʿâyene-i tıbbiyeden geçirilmesi, kâffe-i eşyanın dezenfekte idilmesi, gerek hareket herekse muvâsalatlarındamuʿâyene-i sıhhiye ve tabibiyeyetâbiʿ tutulan ve esnâ-yı seferde içlerinde dâ’imâ bir tabîb bulunan gemilerde yiyecek gıda ve içilecek saf ve hâlis suyun eksik idilmemesi, Bahr-i Ahmer ile Basra Körfezi’nde mevâkiʿ-i sıhhiye te’sîsi ve karantina usulüne fevka`lʿâderiʿâyet olunması cihetiyle te’mînidilmişdir. “Avrupa’ya vâsıl olan ve bulaşık bir mahalden gelen gemiler hareketlerinden iʿtibâren on gün karantinaya vazʿ olunur ve geminin sintinesiyle bulaşık mahalleri ve murdar bezler ve eşyâ-yısâ’iresiiyüce dezenfekte idilir.

Vebâdanittihâz olunacak “ tedâbîr-i mevziʿiyye” bugün emrâz-ı mentenedeicrâidilenusûl-i defʿul`-teʿaffünvesâirvesâit-i tahfiziyyedir. Tedâbîr-i mesrûdeninheman hastalık zuhûrider itmez icrâsıiçün marazı derhâl teşhis

[336] eylemek lâzımdır. Hastalık bir kere şehre dağıldıktan sonra tedâbîr-i tahfiziyyenin o derece ehemmiyeti kalmadığı Hind’demüşâhedeidilmişdir.

Vebanın suret-i tevessüʿ ve intişâr ve sirayetinjdennezâfet ve tahâretin, bu babdakitakayyudâtın ve şahsi ve ʿumûmîkavâʿid-i sıhhiyenin ehemmiyeti istintâc olunur. Nezâfet ve tahâret yalnız zarâfetiçün değil, belki sıhhat-i mevcudiyet içün elzemdir. İnsan ne üzerinde ne de hânesindemûziyât ve tafîlât bulundurmamalıdır; şehirlerde bodrum katlarında, izbelerde farelerin tekessürüne mâniʿolmalıdır.

Farelerin itlâfı en birinci düşünülecek çâre-i selâmdır, her yerde itlâfına çalışılmalıdır. Gemilerde, vapurlarda hayvanât-ı mezkûrenin itlâfı içün “Formol” buharı, Hâmiz kibriti” vesâ’irekullanılur. Gemilerin bitamammiha dezenfeksiyonu hastalığın bahren olan intikâlât ve serâyandafevka`lʿâde bir ehemmiyeti hâ’izdir; bunun içün gemi sintinesinde suya bir metrumekʿib başına takriben bir kilogram kadar “ agosulmen” atdıkdan ve bir tulumba ile su iyice karışdırıldıkdan sonra yirmi dört saat alî hâle terk idilir ve bilahere işbu mahlûl boşaldırak yerine deniz suyu konulub mahlûlden eser kalmayıncaya kadar gemi yıkanılır. Vapurların bu yolda tathîrirfâ’ideden hiçbir vakit hâlî değil ise de asla kâfi add olunamaz; çünkimahlûlât-ı semiyye hastalığın intikaline sebeb

olan farelerin ilticâ eyledikleri küçük deliklere kadar nüfuz itmez. Diğer cihetden zehirli gazlarla tütsü hâsıl idilse bunun tütsü yapan içünde tehlikesi olduğu ve gazlar te'sîridebilecek derecede kesâfetpeydâidinceye kadar kokuyu hiss iden farelerin muvakkaten geminin sintinesinden , dibinden kaçacakları şüphesizdir.

Mesâʿî-i vefîre ve ikdâmât-ı mütevâliyesiyle değil memleketmizde hatta Avrupa'da bile kendisini bihakkın tattırmışmış olan kimyager meşhur Mösyö (Apari), geçen Teşrîn-i Sânî-i efrencievâ'ilindeTriste'yemuvâslatidüb derûnunda bir vebalı zuhûr iden "Polis Mitili" nâmındaki geminin tedâbir-i sıhhiye-i şedîdeyetevfîkânanbar ve kaʿrîtathîridildiği sırada hâl-i tahammürde olan "Melas" şurubu ilememlû bir fuçı altında bir çok **[337]** fare leşlerinin bulunduğunu ve farelerin bilâiştibâhmelâsek tahammüründen husûle gelen hâmizkarnununte'sîriylevefât eylediklerini nazar-ı ehemmiyete alub bu babdayaʿni gerek zaman-ı adîyede gerek veba ʿillet-i sâriyesi zamanında ve ale`l husus bulaşık bir gemi derûnunda bulunan fareleri suret-i katʿiyedemahv u itlâf ile sefineleri tamamen tahlis içün "hâmiz karbon" istiʿmâlindenʿibâret bir usûl-i tasavvur eylemişdir.

Hayat-ı hayvaniye içün bir madde-i muhneka olan ve hevâdan bir buçuk defʿaziyâde keşif ve sakil olmağlatabakât-ı sefîleyibilâişgâlhevâyıdefʿ ve tard iden hâmiz karbon kesâfet ve kuvve-i inbisâtiyesi cihetiyle gemi dibinde ve köşe bucakdan olan fareleri ihnâk ve itlâf ider.

Netîce-i matlûbenin husûlünden emin olmak içün birer gün fâsıla ile hâmiz karbon istihzâr ve sevki ʿameliyâtı iki üç tekrar olunabilir. Hamiz karbonun diğer bir fâ'idesi de ihnâk eylediği farelerin defʿaten tefessühüne mâniʿ olmasıdır. Mösyö (Apari) mermer taşının zac yaşı yahud tuz ruhu ile muʿâmelesindenmütehassılhâmiz karbonun lastik borularla anbarlara sevki kâbil olacağı ve 16000 metrumükʿib bir anbariçün bir metrumükʿib mermerin beliğânmâ beliğ kâfi geleceğini 22 Mayıs 1900 senesinde karantina riyasetine takdim eylediği raporda uzun uzadıya isbâtaçalışmışdır. Hülâsa Mösyö (Apari) tarafından teklif idilen usulün pek maʿkûl olması cihetiyle nazar-ı ehemmiye alınacağı me'mûlideriz(*) Hind ile münâsebât-ı ticâriyyede bulunan mahallerde icrâ-yısanʿat iden etıbbâdâ'ima hâl-i teyakkuz ve intibâhda bulunmalı, zâtürreyemübtela olanlar bir nezâret-i mütemâdiye tahtına alınmalıdır; pek az bir zamanda kan ve hıyarcık hazâsından alınmış madde-i masliye ve balgamlar bakteriyoloji fennine tevfîkânmuʿâyeneidilmelidir.

Hatta hâl-i sıhhatde olanların izdihamına mâniʿ olmak, şübhelileri bir**[338]**nezâret-i mütemâdiye tıbbiye altında bulundurmak, sirâyete vâsıta olabilecek kâffe-i eşyâyı

* Mösyö (Apari teklif itdiği usulün fevâ'idinden bâhis birkaç risâle neşr eylemişdir.

dezenfekte itmek, hastalığın sirayet itdiği mahallerde marazayı bi`ltefrîdtahâret ve nezafetlerine dikkat, mevâd-ı mefrağalarıylaesvâblarını ve terk idilenhânelerini fenne tatbîkântathîr ve mümkün olduğu suretdeihrâkeylemek, hastaların a'ilelerini on gün kadar müşâhede ve nezâret altına almak, hastanın etrafına olanlara velev muvakkaten anlarla temasda bulunanlara şimdi bahsideceğimiz (veba serumu) şırınga idilmekyahud (veba aşısı) taklîh olunmak tavsiye idilenhusûsât-ı sıhhiyedendir.

İngilizler, Hind'de bulaşık şehirler civârında hastalarla temasda bulunmuş olanları taht-ı müşahedeye almak üzere adeta ordugâhlar teşkil itmişlerdir.

Maraz-ı müstevli hengâmında defn-i emvât, taʿmîr ve ıslâh tarik ve meʿâbirvesâ'irhusûsât bir nezâret-i mütemâdiye-i sıhhiye tahtında bulundurulacaktır.

Vebanın intifâl ve sirayetine dâ'ir son zamanlarda iktisâb eylediğimiz maʿlûmât farelerin suret-i mutlakada itlâfı temasdan evvel leşleri üzerine petrol, kireç kapamağı, kaynar su dökülmesi lüzumunu göstermekdedir. Mevâd-ı mezkûrenin leşlere dökülmesinden maksad üzerlerine taʿayyüş iden tafîlâtınmahv u ifnâsı ve bu suretle hastalığın insan intikâlidememesidir.

Vebanın tedavisi içün "müfredât-ı tıb" ve " fenn-i tedavi" de mevcûd ve mezkur mevâd ve edeviyeninheman kâffesi, kilden, geyik boynuzundan, bağırsak taşcıklarından, yılan derisinden, insan idrarıından, ehemmiyetsiz ve te'sîrsiz otlardan tiryaka ve en mü'essirşebekalvilerevarıncaya kadar herşeykullanılmışdır. Müdâvât-ı maddiyeden başka tılsım açmak, şeytanı kovmak, tütsü virmekvesâ'ire gibi müdâvât-ı maʿneviyedemürâcaʿatidilmişdir. Elli sene evvel İstanbul'da veba hastalığı tedavi iden baʿzıpapaslar bulunduğunu mü'elliflerzikr u beyânidiyor. Ahvâl-i mezkûre bu müdhîş hastalığa karşu ne kadar aciz kaldığımızı göstermekdedir.

[339]fâciʿa, netîce-i meş'ûmebaʿzanise, seyri bathı ahvâlde ancak en ziyâdeîkâʿ dehşet iden iʿrâz ve alâ'imindefʿineçalışmakdaidi.Meselâ himâye karşı (Solfeta) nezefeyaʿnicereyân-ı demme karşı ke'ûlât yazılır idi. İşte heman beş sene …. gelinceye kadar tebâbetin bu müdhiş hastalığa karşı tavsiye eylediği vesâ'it ve edviye bundan ʿibâret idi.

Hastalığın bir sebeb-i mü'essiri, bir madde-i zâtü`l hayati olan (basil) keşif eyledikden sonra (Kuş palazı) maraz-ı müdhişesine karşı yapıldığı vechle, vebaya karşı bi`lsınâʿa "muʿâf kılınmış" hayvanât-ı demmeninkısm-ı mâyiʿini (masal-serum) taklîhiderektâʿûnamübtelâolanlar tedaviye başlanmışdır.

Zehr-i tâʿʿûnun (toksin), basillerin vücudunda bulunduğu tecârüb-i adîde ile tahakkuk eylemişdir. 1895 senesinde (Yersen), ya et suyuna yahud diğer bir mahale ekerek örtülmüş veba basilleri bir porselen üzerinden süzüldüğü hâlde hayvanâtate'sîr eylemediği ve halbu ki basiller bir saat kadar 58 derece-i harâretevazʿ ile itlâf idildikdensonra bile "kültür"ünhayvanâtıihlâkidecek bir " simitde" bulunduğunu isbâtitmişdir.

Vebaya karşı hayvanât işte bu "zehir-i tâʿûn" (toksin)" ile muʿafkılınmakda ve baʿzı ahvâl ve şerâ'ittahtında hayvanâtmezkûreden müstahsil serumun hastalığa karşı "Vaki" ve "Şafî" olmak üzere te'sîrigörülmekdedir. İşte böyle bir devâ'igirânbâhânın, sebeb-i marazın keşfiyle ʿalem-i insâniyete olan hıdemât hasta şerefi Paris Mekteb-i Tıbbiyesi me'zûnlarından Doktor (Yersen)e aid ve râciʿdir. 1895 senesinde (Yersen), Doktor (Kalmal) ve (Boral)ınmuʿâvenetiyle 58 derece-i harâretde bir saat kadar tutulmuş ve bu suretle itlâf idilmiş basilleri tavşanlara taklîhiderek anları hastalığa karşu "Muʿaf" kılınmağa muvaffak olmuşlardır. Hayvanâtı öldürmeğe gayr-ı kâfi ve fakat hasta iyilmeğevâfîmikdârda siyah kan damarlarına(Orda) yahud iç yağına (Peritvan) zerkidilen, şırınga olunan madde adeta bir aşı gibi **[340]**te'sîreylemekdedir. Bu suretle muʿâf kılınan tavşanların serumu vebaya karşumü'essergörülmekdedir.

(Yersen) bu suretle vebaya karşu tavşandan mü'esser bir serum istihsâleyledikden sonra ziyâdemikdarda serum istihzâr ve bunu bir deva gibi istiʿmâl itmek üzere bargirler üzerinde de tecârübde bulunmuş ve arzusuna muvaffak olmuşdur. Mü'esser bir serum istihsâl eylemek içün en aşağı bir ve bir buçuk sene lâzımdır; çünki hatta ölü basillerin zerk ve telkihi ile bile bargirhastalanmakda olduğundan iktisâb afiyeti içünistirâhatemuhtacdır. "Zaman-ı muʿâfiyet" her hayvana göre tahallüfeylemekdedir. Serum hâsıl iden hayvana, "kuvve-i muʿâfiye"yi muhafaza eylemesi içünarasıra "tâʿûn zehri" şırınga itmek lâzım geliyor. Bu vechleistihsâl olunan serumdan yarım santimetrumükʿibî yirmi dört saat evvel veba basilleri telkih olunmuş bir fareyi teşfîhider. Veba serumu istihsâli suret-i mutlakadafünûnamüstenid, vebalılarda istiʿmâlî ise mıntıka muvâfıkdır.

En evvel bu serum Çin'de veblılara kemâl-i muvâffakiyâtla telkih olunmuşdur. Serum vebadan li-ecli`t-tehaffuzistiʿmâl olunduğu gibi hastalık zuhûrundadaşırıngaidilmekdedir. "müdâvât-ı vâkıyye" makamında serumdan 20:40 santigram mükʿibtahte`lcildşırınga itmek kâfidir ki bu sâyede insânhastalıkdan mahfuz bulunur. Vebaya karşu herkese bâ-husûs bir "birkan-ı maraziyede" bulaşık bir evde yaşayanların kâffesine aid çiçek… gibi serum ile şırınga yapmak lüzumu vâreste-i beyandır. Veba serumunun en büyük mahzuru te'sîrât-ı vâkiyesinin az bir müddetdeyaʿni

15, 20,21 gün devam eylemesidir ki bozmadan sonra tekrar şırınga itmişlerdir. Serum vebaya karşu vücudu vikâyeeyledikden başka hastayı da teşfîhidiyor. Doktor (Yersen) 1899 senesinde (Honeğ-Koneğ) de hastalık kemâl-i şiddetle hükümfermâ olduğu zaman-ki on vebalıda dokuzu vefat idiyordu-hastalanan 26 kişiden 24 nü bu sayede kurtamışdır. Serum istiʿmâlinden evvel hastahânelerde, vebaya tutulanlar arasında vefiyat yüz de 33 râddesinde olduğu hâlde bugün serum ile**[341]**tedavi sâyesinde yüzde ona inmişdir. Hind'de, Madagaskar'da, Mısır'da hastalığının en son ve salgın zamanlarda aded-i vefiyâtınbaʿzan yüzde doksana kadar çıkdığı nazar-ı dikkate alınurise bu vasıta-i tedavi pek ziyade şâyân-ı iʿtimâd görülür. (Oporto) hastahânesinde tedavi olunan 104 hastadan 90 ı serum ile şırınga sayesinde şifâyât olmuşlar ve vefat idenlerinçoğu da hastalığın pek ileri devrinde tedavi idilmişlerdir.

İnsanda vebaya karşu "îkâʿ-ı muʿâfiyet" içün diğer bir usule mürâcaʿatidilmekdedir; evvelce muʿâf kılınmış hayvanât serumu istiʿmâlidecek yerde insana veba basilinin taʿkîm olunmuş "kültür"leri telkih idiliyor. Et suyu yahud diğer bir vasıta derûnunda üretilmiş veba basillerinin hararet sâyesinde taʿkîmi, itlâfı mümkün olduğunu mukaddemâ görmüş idik. Rus etıbbasından Doktor (Hafkin)in keşf ve teklif itdiği bu usulün, bu aşının pek çok fâ'idesigörülmüşdür. "Hafkin Aşısı" ile istihsâl olunan "muʿâfiyât" , "Yersen Serumundan" ziyâdedevâmeylemekdedir.

Hülâsa, maʿrûzât-ı sabıkadan anlaşılacağı üzere terakkiyât-ı hazıra sayesinde bu müdhiş hastalığa karşı daha metin bir sûretdemüdâfaʿada bulunabiliyoruz. Bu güne kadar tedâbîr-i tefrîdiye ve tathîriyedeno derece istifâdeidilemiyordu, çünki pek geç ittihâz ve tatbik olunuyordu; halbuki elhaletü haza hastalığı bakteriyoloji fenni sayesinde pek çabuk teşhîşidebilürüz. Maraz, maazallah zuhûr itse bile karûn-ı vesatâdakişerâ'it ve ahvali bulamayacağından kara humma ve çiçek gibi münferid bir sûretde kalacaktır ki ana karşu da (Yersen Serumu), (Hafkin Aşısı) gibi mü'esseredviyemiz vardır. İşte bu suretle de veba şiddetini gâ'ibidübkesb-i heft ve adeta istinâs eyleyecek ve tedâbir-i sıhhiye-i müttehazeninte'sîri ile büsbütün sünecektir. İşte bu muvaffakiyât (Pastör)ün açmış olduğu çığır sayesinde olduğundan ana karşuʿalem-i insâniyet ne derece müteşekkir ve minnetdâr kalsa sezadır.

*Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Bir karı koca bahtiyar olmak içün kocanın sağır, kadının kör olması iktizâider.

[342]Cenâb-ı hakktekerrürürnden muhafaza buyursun İzmir vebası hengâmında hıdemât-ı bir güzidesini sebkat iden etıbbâ-yıhâzika-i askeriyemizden:

Resim 1*(İzmir askeri hastahânesi ser-tabîbi ve hıfzu`s-sıhhakomisyonyre'is-i Miralay izzetlü Faik Bey Efendi)*

"Emrâz-ı ʿumûmiye (Halopo)" , "emrâz-ı umumiye moynak)" ,"İzfâʿ", " haşeretü`lmevât" vesâ'ir asar-ı mühimme ve ciddiye-ş asabiye vardır."

Mr Le Dr Faik bey, Colonel, Medecin en chef de l'hopitalMilitaire a Smyrne.

Resim 2(*Bakteriyolojihâne-i şâhâneyeme'mûretıbbâ-yıhazikadan Binbaşı Refʿatlü NuriBey-Mr Le DrNouribey.Attaches a l'Institutbacteriologique)*

[343] İzmir'de bâ-zuhûrider itmez meclis-i umûr-ı sıhhiye tarafından hemanderʿakab müfettiş-i ʿumûmîatûfetlüKoçoni Efendi Hazretleri'yle bilahereaʿzâdan Miralay Doktor Lutfi Bey Efendi, bakteriyolojihâne-i şâhânemüdîriMuʿallim Mösyö Nikol ile muʿâvinlerinden binbaşı refʿatlü Doktor Nuri ve Kolağası Rıfʿat Beyler, daha sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânemuʿallimlerinden Ferik saʿâdetlü Feyzi Paşa Hazretleriyle Mirliva Hamdi Paşa (resim- "Meclis-i umûr-ı sıhhiye" nezâreti müfettiş-i ʿumûmîsiʿatûfetlü Doktor Koçoni Efendi Hazretleri-S.E. Le DrCozzoni. Inspecteur general de l'administrationSanitaireOttomane.

İʿzâm kılınmış ve bigatullahiteʿala sâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde vilayetçe ittihâz olunan tedâbîr-i müʿessire ve etıbbâ-yımüşâr-ı mümâileyhim ile hıfzu`s-sıhha komisyonu reisi

---

Miralay Doktor Faik Bey Efendi ve aʿzâsından vilâyet-i sıhhiye müfettişi saʿâdetlüMehmed Ali ve GurebâHastahânesi Ser-tabîbisaʿâdetlü Mustafa ve etıbbasından Ali Bey Efendiler ve Karantina tabibi Meçi Efendi tarafından gösterilen mesâ'i-i vefîre ve ikdâmât-ı mütevâliye semeresiyle hastalık kâmilen mündefiʿolmuşdur.

Maraz bin üç yüz on altı mayısı beşinden Temmuzu otuz birine kadar icrâ-yı ahkâm eylemiş ve tutulan yirmi iki kişiden dokuzu vefat eylemişdir.

[344] "Meclis-i Sıhhiye-i ʿUmûmiye" mukarreratından baʿzıları:

Emraz-ı cildiyeden çoğunun "tıfîlî" binâ'enʿaleyhkâbilintikâl ve sirâyet ve emrâz-ı bitenviyeden(?) baʿzılarının ustura vesâ'irvesâ'it-i temâsiye ve vâheze ile "mümkünü`ltaklîh" olduğu fennen muhakkak bulunduğu halde berber ve perukâr esnafının tedâbîr-i tahfîziye ve sıhhiyeye asla riʿâyet itmedikleri devâ'ir-i muhtelife sıhhiye müfettişleri tarafından iʿtâ olunan raporlarla müsbit bulunmasına binâ'e ve bu da rehin cevâz olamayacağına nazaran dükkanlarda ve salonlarda icrâ-yısanʿat iden veya seyyâr bir halde bulunan berber ve perukârların işe başlamazdan evvel ellerini iyüce sabun ile yıkamağa ve ʿumûmiçün kullanılacak olan alât ve edevâtın her istiʿmâlinimüteʿâkibtathîriîcâbidüb tarak ve furçaları yüz dirhem suya beş dirhem soda koyarak anınla tathîre ve makras ve ustura ve saç makinelerini de sabunlu bir su içinde on

dakika kadar kaynatmağa ve sapı kemik ve fil dişi veya selülozdan maʿmûl usturalar bu yolda uzunca kaynatılamayacağından maʿdenî kabzalıları tedârikidinceye kadar ispirtoda ısladılmış pamuk ve bezlerle dört beş defʿa kuvvetlice behemehâl silmeğe ve havluları her gün kaynar su ile güzelce yıkamağa ve kesilen ve yerlere düşen kıl ve saçları ısladılmış ince talaş ve kum ile toplamağa ve her dükkanda her gün temizlenmek şartıyla retokrükhakası bulundurmağa ve`l hâsıl nezâfet ve tahâretebigâyet dikkat ve iʿtinâ eylemeğe mecbur tutmaları ve berber ve perûkârlardanemrâz-ı sâriyeyemübtela olanların tamamıyla iktisâb-ı ʿâiyetitmedikceicrâ-yısanʿat eylemelerine meydan virilmemesi ve tedâbîr ve takayyudât-ı mesrûdeyeriʿâyet itmediğini tahakkuk idenler bşr maraz-ı sâriyyeninintikaline sebebiyet virmiş olacaklarından o gibiler hakkında şiddetle tertîb-i mücâzâtidilmesi meclis-i acizânemizcetensîb olunmuş idüğünden bu bâbda

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İmsâk ve perhizi tavsiye ve tenbîh, içmek ve yemeksizin yaşamağı emr itmek kadar maʿkûldur. (Luter)

[345]ale`d-devâmicrâ-yıteftîşât ve tedkîkâtitdirilmesivücûbununhıfzu`s-sıhha-iʿumûmiyesermüfettişliğicenâb-ı ʿâlîsineişʿârı ve esnâf-ı mezkûre kethüdasına ihtârât-ı mukteziyye ve devâ'ir-i belediye hey'et-i sıhhiyesine vesâyâ-yımü'essereîfâ-yılüzumunun şehremânet-i celîlesineizbârı ve elsine-i muhtelifedeneşr olunan evrâk-ı havâdisletebligât-ı resmiye sırasında iʿlân olunması içünnezâret-i celîle-i dâhiliyeye mezkûreestârıkarargîr oldu.

Aşçı dükkanlarıyla lokantalarda yemeklerin tabhanemahsûs bulunan tencerelerin kalaysız olduğu ve tabak ve çatal ve bıçak ve kaşıkların bir kab derûnunda yıkandığı ve`l hâsıl tahâret ve nezâfete dikkat idildiğihıfzu`s-sıhha-iʿumûmiye müfettişleri tarafından virilen raporlar mü'eddâsından anlaşılmış olub halbuki müdâvimînimeyânında frengi ve emsâliemrâz-ı sâriyeyemübtelâ olanlarda bulunabilecek olan bu gibi mahallerin şerâ'it-i sıhhiyeyi tamamıylehâ'iz olmaları sıhhat-i ʿumûmiyyeninte'mîn-i muhafazası nokta-i nazarından derece-ivücûbdaidüğünden aşıcı ve kebabcı dükkanlarıyla lokantaların ale`d-devâmteftiş idilerek kalaysız tencerelerde yemek tabhâne ve çatal ve bıçak ve kaşık vesâ'irenin bir kab derûnunda yıkanmasına ve nezâfetden arî bir halde bulunmasına katʿiyyen meydan ve imkân bıragılmamasıvücûbununhıfzu`s-sıhha-iʿumûmiye ser-müfettişliği cânib-i ʿâlîsineteblîğ ve işʿârıve bu bâbda îcâbidenlereihtârât-ı lâzımede bulunulması husûsununşehremânet-i celîlesineizbârı zımnında nezâret-i celîle-i dâhiliyeye tezkire istârıkarargîr oldu.

Devâ'ir-i belediye dâhilindeki gazoz fabrikaları meclis-i sıhhiye-i ʿumûmiyece görülen lüzum üzerine hıfzu`s-sıhha-iʿumûmiye müfettişleri maʿrifetiyle teftiş ve kullanılaneczânın ne gibi şeylerden ibaret olduğu ve suyun cinsi ve alât ve edevâtın derece-i nezâfet ve sâ'iresive`l hâsıl gazozun **[346]**sûret-i istihsâl ve istihzârıtedkîkitdirilmiş ve şerâ'it-i mukteziye-i fenniyeyiihâ'iz olmadığı tahakkuk iden fabriklarashâbı hakkında muʿâmele-i lâzımenin îfâsı hususi şehremânet-i celîlesine tebellüğ ve işʿârolunmuşdur.

Gazino ve kahvehânelerde fincan ve bardakların kaffesinin bir çömlek derûnunda yıkanmakda olduğu görülübhalbu ki böyle ʿumûmamahsûs mahaller müdâviminimeyânında frengi ve o gibi emrâz-ı sâriyeyemübtelâ olanlarda bulunabileceğinden zikr olunan fincan ve bardakların bu sûretletathîrirehîntecvîz olamayacağı cihetle bu çömlekelerin derhâl kaldırılması ve musluklu birer teneke tedârikitdirilmesivücûbununnhıfzu`s-sıhha-iʿumûmiye ser-müfettişliği cânib-i ʿâlîsiylevilâyât-ı şâhâne sıhhiye müfettişliklerine taʿmîmenteblîğ ve ihtârı ve şehremânet-i celîlesine de ayrucavesâyâ-yımü'essireîfâsı ve elsine-i muhtelifedeneşr olunan evrâk-ı havâdisleteblîgât-ı resmiye sırasında iʿlân-ı keyfiyet olunması içünnezâret-i celîle-i dâhiliyeye tezkire istârıkarârgîr oldu.

Hamamlarda tahâret ve nezâfete hakkıyla riʿâyetdekilüzûm ve ehemmiyet vareste-i ʿarz ve îzâhidüğündenpeştemâl ve halularla lif ve kiselerin her istiʿmâlinimüteʿakib behemehâl gâyet sıcak ve kaynar su içinde yıkanması ve usturaların ispirtoda ısladılmış pamuk ve bezlerle kuvvetlice dört beş defʿa silinmesi içünteftîşât-ı dâ'imede bulunulması lüzûmununhıfzu`s-sıhha-iʿumûmiye ser müfettişliği cânib-i ʿâlîsineteblîğ ve işʿârı ve şehremânet-i celîlesineayrucaihtârât-ı îfâsı zımnında nezâret-i celîle-i dâhiliyeye tezkire istârıkarargîr oldu.

Dersaʿâdetdevâ'ir-i belediyesi dâhilinde iʿmâlidilen ve sıhhate muzırratı

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Te'helik vakti geçinmez; insan her vakit bir zevceye muhtaçdır;gençlikde

[347]derkâr olan telaş sergileri hıfzu`s-sıhha-iʿumûmiye müfettişleri tarafından denize dökdürülmüşdür; bir sene zarfındaki dökdürülenlerinmikdarı yüz bin kıyyeyi mütecâvizdir.

Dersaʿâdet'dekitaklîhhâne-i şâhâne-i mütehâzzırâtından olarak vilâyâtegönderilmekde olan aşı tüblerininbaʿîd olan vilâyâtavüsûlüne değin bozulmasından nâşî o gibi mahallerde taklîhcederîʿameliyâtıicrâkılınamamakda ve bu sebeble çiçek ʿilletininzuhûr ve intişârıylanüfuscazâyiʿâtvukûʿagelmekde olduğu anlaşılması üzerine

Manastır, Erzurum, Diyarbakır, Haleb, Basra, Yemen, Beyrut vilâyetlerinde birer taklîhhâneşuʿbesiküşâdı meclis-i sıhhiye-i ʿumûmiyece tezekkür ve tasvîb olunmasıyla îcâb-ı hâlin îfâsı dâhiliye nezâret-i celîlesineizbâr ve oradan da keyfiyet-i vilâyât-ı mahbûseyetaʿmîmenteblîğ ve işʿârbuyrulmuşdur.

Hüdânkerdeemrâz-ı sâriye zuhûrundatathîrât ve tebahhîrâtın hakkıyla yapılabilmesi içünmevâkiʿ-i askeriye ile vilâyet ve sancak merkezlerinde birer seyyâr oto makinesi bulundurulması içünîcâb-ı hâlin îfâsılüzûmudevâ'ir-i addesineteblîğ ve ihtârolunmuşdur.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İntihâb idiniz:

Ganser kadınlarının saçını Çin kadınlarının ayağını

Rum kadınlarının burnunu Mısır kadınlarının dişini

İngiliz kadınlarınınağzını Belçika kadınlarının kolunu

Alman kadınlarının rengini İtalyan kadınlarının bacağını

[348]Resim*(Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'deemrâz-ı izniye ve hancerviyemu'allimi Mirliva sa'adetlü Şefik Paşa.-S.E. Le prof.Chefik-Pacha. General de brigade)*

Şehremânet-i CelîlesiHıfzı`s-sıhha komisyonu tarafından vukuʿ bulan mukarrerât ve icrâat-ı sıhhiye

1.- Emrâz-ı sâriyyeninmenʿisirâyet ve intişârını müstelzim olan tedâbîr-i sıhhiyenin ittitâhâzı ve icrâ-yıtatbîkâtı vazifesiyle mükellef olarak şehremanet-i celîlesindeteşekkül iden komisyonca vukʿû bulan mukarrerât cümlesinden olan tathîrât-ı fenniyeninsûret-i icrasına dâ'ir tanzim olunan tebhîrhâneta'lîmâtınınmevkiʿ-i icraya vazʿından sonra Hindistan'da zuhûridübcihât-ı sâ'ireyimazallahıteʿalasirâyetletehdîd iden veba ʿilletinin gayrı emrâz-ı sâriye ve mentinenin cümlesi mezkûr taʿlîmâtdataʿdâd ve tathîrât-ı fenniyelerinin lüzum(resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'deemrâz ve seririyât-ı ezniye ve hancereviyemuʿallimi Miralay İzzetlüCevaniAnayan bey Efendi.Mr Le prof.DjivaniAnanianbey. Colonel) **[349]** (resim- Emrâz-ı ezniye ve hancereviyetabîb mütehassıs Doktor MösyöFotyadis.- Mr Le DrPhotiades. SpecialistepourlesmaladiesdesOreilles et dularynx.) icrâsı zir ve îrâd kılınmış ise de mebâdi-i emrâzın tebeyyünü ve müddet-i sirayetlerinin taʿyîni hususları derç ve temhîd ve her hastalığın tathîrât-ı fenniyesininicrâsı zamanı tahdîd kılınmamış ve musâbînitedâvi iden etıbbâ taraflarından tathîrât-ı fenniye icrâsıiçündevâ'ir-i belediyeye gönderilecek vukûʿâtihbârnâmelerininmaʿlûmât-ı kâfiyeyi muhtevi olmak üzere ne suretle tanzim ve ne vâsıta ile devâ'ir-i belediyede kangıme'mûrairsâl ve teslîmidilmeleri lâzım geleceği tavsiye olunmamış ve kızamık ile boğmaca öksürüğü sirâyet ve te'sîrât-ı şedîdesiderkâr iken

tathîrât-ı fenniyelerininicrâsı aile ihtiyârınabıragılmış ve emrâz-ı sâriyeyemusâb olan mekâtibşâkirdânının ahiren mekâtibe kabul ve devâmlarıiçünşerâ'it-i sıhhiye vazʿ(resim-"Hamidiye Etfâl" hastahânesi etıbbasından emrâz-ı ezniye ve hancereviye mütehassısı Kolağası Muhyiddin Bey.-Mr Le DrMouhyeddinbey.SpecialistepousdesmaladiesdesOreilles. Asârı: Kuş palazı, vesâ'irsâ'il-i müfîde)**[350]** olunmamış olmasına ve gerçi devâ'ir-i belediye etıbbâsıylehey'et-i sıhhiyesi taraflarından mukteziyât-ı ahvâle göre sûret-i müteferrikada vukʿûbulubteblîğ olunan mukarrerât-ı ʿâcizânemizdâ'iresindeumûr-ı sıhhiyenin hüsn-i cereyanına iʿtinâ ve menʿsirâyet-i ʿileliçünmusâbîn hakkında tahkîkât-ı lâzıme-i fenniye dahîicrâ oluna gelmesiyle taʿlîmâtda buralarının adem-i tasrihi anların vazifelerini sektedâr itmemiş ise de savr-ı mebhûseyedâ'irîzâhât-i mukteziyeyimevâd-ı mütemmime derciyle taʿlîmât-ı mezkûreninikmâl noksanı sâye-i ʿinâyetvâye-i hazret-i pâdişâhîde muhafazasına çalışan sıhhat ve selâmet-i ʿumûmiyeyi bir kat daha te'mînemedâr olacağı bedîhî bulunmasına binaen hey'et-i acizânemizce bu bâbda dermeyân olunan mütâlaʿât ve cereyân iden müzâkerât neticesinde (resim- Hamidiye EtfâlHastahânesinemuvazzafenme'mûrʿilel-i cerrahiye-i ezniye ve hancerviyetabîb-i mütehassıs operatör kolağası refʿatlü Ziya Nuri Bey.-Mr Le DrZia-Nouri bey. Medecinspecialiste a l'hopitaldesenfatsmalades, Hamidie") sâlifü`z-zikrtaʿlîmâta veba ʿilletininemrâz-ı sâriye meyanında taʿdâdıyla beraber tathîrât-ı fenniyeyetâbiʿ tutulması ve kızamık ile boğmaca öksürüğü tathîrât-ı fenniyelerininmecbûrîyü`licrâ olması ve muʿâyene olunacak bir hastanın emrâz-ı sâriyeden birine musâbiyetinin teşhis olunduğunu anda vukûʿâtınınbi`l hassa marizin mensûb olduğu dâ'ire-i belediye hey'et-i sıhhiyesi riyasetine bilâte'hîrihbâr olunması ve şâyed bir hastanın musâbiyetikonsolato ile teşhis olunur ise tabîbmüdâvimi ve müteʿaddidetıbbâ tarafından bi`lmuʿâyene teşhis ve tedâviidülür ise ayruca her biri ihbârvukûʿât eylemesi ve etıbbâmuʿât-yene ve tedavi itdikleriemrâz-ı sariyyemusâbînivukûʿâtihbârnâmelerinimazrûfen hastanın bulunduğu dâ'ire dâhilindeki eczâhânelerden birisine **[351]**gönderübeczâhânelerdendahî beher ahşam üzeri o cihet-i belediye me'mûrlarınatevdîʿândevâ'ir-i belediye hey'et-i sıhhiyesi rü'esâsınairsâl ve îsâl kılınması ve ʿilel-i sâriyeden birisine musâb olan mekâtib-i talebesinin ikâmetgâhlarındatathîrât-ı mükemmele-i fenniye icrâsından ve metorem ise bi`t- tedavi iktisâb-ı afiyet-i tâmme eylemesinden sonra devâ'ir-i belediye etıbbâsı taraflarından virilecekʿilm u haberler üzerine mekteplere kabul olunması ve ale`lʿumûmmekâtibin senede bir defʿa ve taʿtîl zamanında tathîrât-ı fenniyelerininsûret-i mükemmeledeicrâ ve bu

usule maʿârifnezâret-i celîlesinceiʿtinâitdirilmesi ve emrâz-ı sâriyeden her birinin müddet-i sirayetleri başka olmak ve tathîrât-ı fenniyelerininhitâm-ı müddet sirâyetdeicrâsı muktezi bulunmak cihetle

Veba musâbinininiktisâb-ı ʿafiyet eylediğinden on iki gün sonra

Kolera musâbinininiktisâb-ı afiyet eylediğinden on beş gün sonra

Yılancık musâbinininiktisâb-ı afiyet eylediğinden on beş gün sonra

Dizanteri baymentenmusâbinininiktisâb-ı afiyet eylediğinden on beş gün sonra

Humma-yıtifoidmusâbinininiktisâb-ı afiyet eylediğinden on beş gün sonra

Tifüs musâbinininiktisâb-ı afiyet eylediğinden on beş gün sonra

Çiçek musâbininyevm-i musâbindenitibaren kırk gün sonra

Suçiçeği musâbininyevmmusâbînden itibaren onbeş gün sonra

Kızıl musâbininyevm-i musâbînden itibaren kırk gün sonra

Kızamık musâbininyevm-i musâbînden itibaren on beş gün sonra

Difteri musâbininyevm-i musâbînden itibaren kırk gün sonra

Boğmaca öksürüğü musâbininbaʿdeinkıtâʿ nöbet-i saʿal on gün sonra

Hummâ-yınefâsmusâbîninikiisâb-ı ʿafiyet eylemesini müteʿâkib

Selü`r-râemusâbîninvefât itmesini müteʿâkib

Hânelerincetathîrât-ı fenniye icrâidilmesi ve emrâz-ı sâriyeyi tedavi iden etıbbanın devâ'ir-i belediye hey'et-i sıhhiyesine gönderilmeleri mecburi olan ihbârnâmeleribervech-i ati muharrer varakada olduğu vechle marazın bidâyetzuhûru ve teşhis târîhleriyle beraber diğer îzâhât ise kangı mektebe müdâvim bulunduğuna dâ'irmaʿlûmat-ı mukteziyeyi muhtevi olarak matbûʿ varakalara yazılması ve her bir hastahânedesûretdâ'ime ve muntazamadatathîrât

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Aşk iki beşerenin (deri)temasıdır.

[352]fenniye icrâsıiçün birer tebhîr makinesi bulundurulması maddelerinin ilâvesi tensîb buyurulmuş ve gerçi bidâyetzuhûr ve esnâ-yıseyr-i emrâzdaenvâʿına göre lâzımü`t-teşebbüs bir takım takım tedâbîr-i sıhhiye ve tahfıziyye-i hususiye var ise bunların kanûn-ı fenne tevfîkânittihâz ve icrâsı emrinde etıbbanın zaten mükellefiyetlerine ve binâ'enʿaleyh tedavi ideceklerіemrâz-ı intâniye ve ale`l husus fennenserâ'ir-i mahfuzadanmaʿdûd bulunan ve tathîrât-ı fenniyesininicrâsı bir de bu cihetle vefata taʿlîk olunan selü`r-raemusâblarının derece-i maʿlûliyetlerine göre marazaya ve ailelerine îfâsıiktizâ iden vesâya-yımünâsebe-i sıhhiye ve tahfıziyye ve ezcümle siyaret-i vereme vâsıta olan balgamın mendile vesâ'irmahaleifrâğidilmeyerek içi su ile memlûhakalar derûnuna

tükürülmesi yolunda ihtârât-ı îcâbiyyedemübâlâtdafennenmes'ûliyetlerinekarşutaʿlîmâta buralarına aidihtârât dercine lüzum görülememişdir.

Emrâz-ı sâriye musâbîninitedâvi iden etıbbanın devâ'ir-i belediyeye virmeleri mecburi olan ihbârnâme suretidir:

Lâzımü`lihbâr-ı mevâdMülâhazât-ı tabîb

Marizin bulunduğu dâ'ire-i belediye

Marîzin bulunduğu semt

Marîzin bulunduğu mahalle

Marîzin bulunduğu zokak

Marîzin bulunduğun hane numrosu

Târîh-i bidâyet-i maʿraz

Teşhîsnevʿi maraz

İsm ve sanʿat-ı mariz (talebeden ise mensûb olduğu mektebin ismi)

Sinn-i mariz

Zükûr ve inâs

Târîhmüşâhedeİmzâ-yıtabîb

2- Çarşu hamamlarında husûle gelen taʿaffünâtınindifâʿızımnındakimukarrerât-ı sıhhiye: hamamların tahâret ve nezafetine dikkat olunduğu takdirde te'sîr-i harâret… müteʿaffineyidefʿidebilür ise de usûl-ı hıfzu`s-sıhhatevükûf**[353]**riʿâyeti olmayan hamamcılar ve hamam hıdmetcileri tarafından matlûb sıhhiye muvafık sûretdetanzîfâtariʿâyet pek me'mûl olmamasına nazarân hamamlar derûnunu ihâta iden ve ekseriya tebhîrâtla setrine çalışan râyiha-i kerihenininidifâʿiçünhevâlarının tecdidi elzem olub bunun içüniktizâitdikce açılarak taʿaffünât-ı hâsıla defʿidilmek üzere sıcaklıkların kebîr kubbelerine ve hamamlar da en ziyade ufuneti neşr iden halellerine birer aded supap ve hala lağm menfezlerine de seyfûnvazʿidilmesi ve hamamların sıcaklık ve soğukluklarının beher üç mâhda bir kere badana itdirilmesihıfzu`s-sıhha nokta-i nazarından muktezi görülmüşdür.

3- … memnûʿ olan gebe koyun ve mandaların …olunmuş lahmları(resim Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhânedeemrâz-ı dâhiliye ve etfâlmuʿallimi Miralay İzzetlü Salih Bey Efendi. Mr Le Prof. Salih bey. Colonelpediatre) hakkında – koyun manda gibi hayvanâtdan gebe olanlarının menʿzebhî(?) nevʿilerinin teksiri ve gebelik hâlinde bi`t-tabiʿlağar olarak baʿzaneklidenlereishâlimü'eddi olmak mülâbesesiyle bu mahzurun menʿi maksadına mahmul bulunmasına ve komisyonca muhtac-ı tedkîkolan şakk-ı sânî üzerine cereyân iden

müzâkerede gebe hayvanâtlahumunuekl idenler de ishâlvukûʿu pek nâdir ve diğer emraza sebebiyet virmesi de gayr-ı vâkiʿ olmasına nazarân gebe … olunan hayvanâtdan ziyadesiyle lağır olanlarının lohumunun ihtimâl-i mahzur mülâhazasına binâʾenmenʿ-i füruhtu ve lağır olmayanlarının füruhtumenʿolunmayub ancak zebhlerinden hilâf-ı memnûʿiyet hareket eylemelerinden dolayı ashâbı hakkında cezâ-yışedîdicrâsıhusûsuna karar virilmişdir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Ebelikde lâzım olan şey sabır ve teʾennî, nezâfet ve tahâret, maʿlûmât

[354]4- Bilcümle hasta hayvanât-ı lahûmenin ekli sıhhate muzırr ve hayvanât-ı mütevveremelahumeninmuzırratı ise daha ziyâdevahîm ve mü'essire olduğundan öyle asâr-ı kadrin mevcûd olan hayvanât-ı lahûmenin men'-i füruhtuzevâbıt-ı sıhhiye muktezâsından ise de ba'de`z-zebh müteverrim olduğu anlaşılan hayvanât-ı lahumeninmen'ifüruhtuashâbınıızrârideceği ve memâlik-i şâhânede sucuk ve pasdırmamüstesnâ olmak üzere lahumenini'mâl olunan et'amenin cümlesi ziyâdecetabh olunmak ahâlîcemu'tâd olmasına nazaran yalnız re'ylerindeafât-ı derniyeasârımevcûd olan hayvanât-ı lahûmeninziyâdesiyletabhu halinde lahûmdamelhûz olan te'sîrât-ı vahîmeta'kîm idilmiş add olunursa da mütedrin olan re'ylerlebunlara merbût yürek ve bu yürek (resimMaʿarifNezâret-i Celîlesi'ndeetıbbâ-yımüfetişeden, "Şirket-i Hayriye" tabibi, Galata'da (Sen Josef) çocuk hastahânesi etıbbasından Doktor izzetlüRa'uf Bey.Mr Le DrReoufbey. Medecinattache a l'hopital S. George.) ve karaciğer ve talak eşkiyevesâ'irahşâ-yı dâhiliyenin ve muhtelif aʿzâsına verem münteşir olan hayvanâtlahûmenin ekli katʿiyencâ'iz olamayacağından her halde menʿ-i füruhtu ve haricden hastalıklı hayvanâtidhâlininmemnûʿiyetinebinâ'enrusûmâtidârelerince böyle bakrât-ı müteverremeidhâlidilmemesi zımnında muʿâyenât-ı bitâriyye ve takayyudât-ı mukteziye îfâsınaihtimâm ve mezcelerde de taraflarından kable`z-zecdahîhayvanâtınkanâʿatbahş olacak derecede dikkatle muʿâyenelerinin icrasına ve mezcelerde de kesilen hayvanâtın hasta ve merde olmak ihtimâline binâ'en bu misüllü hârice mezbûhhayvanât-ı lahumenin

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Ebe hekîmenin gözü parmağı ucundadır.

[355] dahi satdırılmağla beraber…larındancezâ-yı nakdî istifâsı lâzım geleceğine karar virilmişdir.

5-Mezcelerde de kesilen sığır havnâtı kanları tenekelerle şaraphanelere satılmakda ve bir takım adamların mezcelerde kan ve şarabhanlerden kanlı şarabalubiçmekde olduklarına ve halbu ki ʿilel-i sâ'iredenkat`un-nazarverem ʿilletininhayvanât-ı mezbûha-i bakriyede yüzde kırk nisbetindemevcûdgörülmekde ve bil cümle hastalık basillerinin vücûd-ı hayvanâtda

mahal neşv u nemâsı dem olduğuna ve binâ'enʿaleyh kan içenlere her nevʿemrâz-ı sâriye ve hususiyle sığır hayvanâtında ziyadesiyle mevcud olan ʿillet-i derniye mikrobunun kan vasıtasıyla bi`s-suhûlesirâyet ve efnâ-yı sıhhat ve hayat ideceğitedkîkât(resim- Galata'da Sen JorejHastahânesi sertabibi Doktor Viyoli. Mr le DrVioli. Medecin en chef de l'Hopitaldesenfantsmalede, St. George.) fenniye ve tecârüb-i adîde ile sâbit olmasına ve Fransa ve mahal-i sâ'irededahîevâ'ilde kan içmek adeti cârî iken muzırrât-ı vahime-i muhakkasımülâbesesiyle ahiren taht-ı memnûʿiyete alınmış bulunduğuna nazaran her nevʿhayvanât ve ez cümle sığır kanının içilmesi katʿiyyencâ'iz olamayacağından baʿzı mezheplerce kan füruhtunun ve gerek sade ve şarab derûnunda olarak ahz ve şerbininşedîdenmenʿihıfzu`s-sıhha nokta-i nazarından ve icâbâtdangörülmüşdür.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Ovuşdurmasının bilir bir hıdmetçisi olan asla nakrese(?) tutulmaz.

[356]ʿumûmdevâ'ir-i belediye hey'et-i sıhhiyesinin bir sene zarfındakiicrâat-ı sıhhiyeleri:

Emrâz-ı sâriye musâbînindentedâvî kılınan aded-i hastagân 1915

(Bunlar meyânında)

Emrâz-ı adiyemusâbînindentedâvî kılınan aded-i hastagân 22314

İlâcları meccanen iʿtâ kılınan 8009 adedidir.

Difteriye musâbolubedeviye-i cedîdeden bulunan serum ile tedavi idilmiş aded-i hastagân 389 olub bunlardan 287 adedi tamamen iʿâde-i afiyet eylemişdir.

Bakteriyolojihâne-i şâhânedenbilâistihzâr bir sene zarfında ʿumûmdevâ'ir-i belediye ile fukara ve muhtâcîne ve askeri ve mülki hastahânelereiʿtâ kılınan difteri serumunun adeden 1901 şişeye bâliğolmuşdur.

İcrâ kılınan taklîh-i cederîaded 71555'dir.

ʿUmûmdevâ'ir ve mülhakâtındaʿilel-i muhtelifedenvukûʿ bulan ve etıbbâ-yı belediye tarafındanmuʿâyeneleriicrâidilenemvâtın adedi 10579'dur.

Dersaʿâdet'de ve bilâd-ı selâsedemevcûd üç adedtebhîrhâne(?)nin bir senelik icrâatı:

Tathîr olunan kira arabalarıyla tramvalı ve tünel arabaları	Tebhîr olunan eşya	Tathîr olunan emâkin	
606	9282	1058	Tophâne'devâkiʿtebhîrhâne
1743	17896	995	Gedid Paşa cihetindeki hâne
0	4442	1639	Üsküdardavâkiʿhâne
2349	31620	3692	

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Sen nakarsa, ben kum hastalığına mübtelâ olduğumuzdan her ikimiz iki kız karındaş ile te'ehhâ itmişizdir.

[357]Etʿameninhazm dereceleri

"Nâhiye-i miʿdiye" si hazasında cerh neticesi olarak bir … hâmil olan Amerika'nınKanadasüknesinden (Sent Martin) nâmsıyâdınmiʿdesindeetʿamenin derece-i hazmiyyetinedâ'ir doktor (VulyamBomon)un taharriyâtınıcâmiʿcedvelatî "kimuslanmakiçün gelen vakt u zamanı gösterir:

Etʿame	**Eşkâl-i tabhiye**	**Saat dakika**
Pirinç	Haşlama	00:1
İşkenbe	Salamurası	00:1
Taze alabalığı	Tavası	30:1
Keza	Haşlaması	30:1
İrmik çorbası		30:1
Tatlı elma (iyi olmuş)	Gayr-ı matbûh	30:1
Karaca kaburgası	Haşlaması	35:1
Beyin	" " " "	35:1
Hind irmiği	Haşlaması	45:1
Tapyoka	Haşlaması	00:2
Arpa irmiği	Haşlaması	00:2
Süt	Kaynamış	00:2
Taze öküz karaciğeri	Iskarası	00:2
Tuzlanmış kuru morine balığı	Haşlaması	00:2
İyi olmuş ekşi elma	Gayr-ı matbûh	00:2

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Sağlam ve …. bir uzviyeti nakl iden fesâdât ve galatât

[358] Etʿame	**Eşkâl-i tabhiye**	**Saat dakika**
Lahana salatası	Gayr-ı matbûh	00:2
Süt	" " "	15:2
Yabani hindhurusu	Kızartması	18:2
O hindhurusu	Haşlaması	25:2

Jelatin	Haşlaması	30:2
Evhindhurusu	Kızartması	30:2
Yabani kaz	Kızartması	30:2
Taze kuzu	Haşlaması	30:2
Kıyılmış et ve sebze	Sıcak	30:2
Taze fasulye	Haşlaması	30:2
Kürek boğça	İyü pişmiş	30:2
Şalgam	Haşlaması	30:2
Patates	Ateşte pişmiş	30:2
Göbekli lahana	Gayr-ı matbûh	30:2
İlik	Haşlaması	40:2
Tavuk	Salçalı	45:2
Turna nam börek	Ateşte pişmiş	45:2
Az tuzlu öküz eti	Haşlaması	45:2
Ham elma	Gayr-ı matbûh	50:2
Taze istiridye	Gayr-ı matbûh	55:2
Taze yumurta	Az pişmiş	00:3
Yağsız taze öküz eti	Haşlaması	00:3
Biftek	Iskara	00:3
Yeni tuzlanmış hınzır eti	Gayr-ı matbûh	00:3
Yeni tuzlanmış hınzır eti	Furun kebabı	00:3
Taze koyun eti	Iskarası	00:3
Keza	Haşlaması	00:3
Fasulye çorbası	(Haşlama)	00:3

[359]

Etʿame	**Eşkâl-i tabhiye**	**Saat dakika**
Piliç çorbası	(haşlama)	00:3
Oter ariza (et zarları)	Haşlaması	00:3
Elmalı domuz sucuğu	Haşlaması	00:3
Taze istiridye	Kızartması	15:3
Henüz tuzlanmış hınzır kaburgası	Isgarası	15:3

Taze koyun eti	Kızartması	15:3
Nan aziz	Fırunda pişmiş	15:3
Kırmızı havuç	Haşlaması	15:3
Taze domuz sucuğu	Iskarası	20:3
Taze istiridye	Furunda pişmiş	30:3
Taze vilağır öküz eti	Kızartması	30:3
Tereyağı	İridilmiş	30:3
Eski ve kuvvetlipeynir	Gayr-ı matbûh	30:3
Koyun eti çorbası	(Haşlama)	30:3
İstiridye çorbası	(haşlama)	30:3
Tatlı şalgam	Haşlaması	30:3
Patates	Haşlaması	30:3
Taze yumurta	Katıca pişmiş	30:3
Keza	Tavası	30:3
Taze buğday ve bakla	Haşlaması	45:3
Pazı	“ “ “ “ “ “	45:3
Tuzlu soma balığı	“ “ “ “ “ “	00:4
Öküz eti	Tavası	00:4
Taze dana	Haşlaması	00:4
Ev tavuğu	“ “ “ “ “ “	00:4
Keza	Kızartması	00:4
Ev ördeği	“ “ “ “ “ “ “	00:4
Sebzeli öküz çorbası	(Haşlama)	00:4

[360]

Etʿame	**Şekâl-i tabhiye**	**Saat dakika**
Yürek	Tavası	00:4
Tuzlu ve kart öküz eti	Haşlaması	15:4
Henüz tuzlanmış hınzır	Tavası	15:4
Öküz iliği çorbası	Haşlaması	15:4
Kıkırdak	Haşlama	15:4
Henüz tuzlanmış hınzır	“ “ “ “ “	15:4

Taze dana eti	Tavası	30:4
Yabani ördek	Kızartması	30:4
Yağlı karışdırılmış hınzır eti	Kızartması	15:5
Taze koyun yağı		30:5

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Bir genç kızı hale tanıdığını …. Zaman heman …. Başına kaldırınız, taki İspanya'daki köşkleri yıkılsun.

[361]Resim*(Bakteriyoloji hânemüdiri Doktor Mösyö Nikol-Mr Le Prof. Nicolle. Directeur de l'Institutbacteriologique)*

[362]Mevâd-ı mühimme-i Sıhhiye

Nezâfet ve tahâret idâme-i sıhhat nokta-i nazarından gayet mühimdir. Emrâz-ı mühlike ve sâeriyenin çoğu pislikdenmütevelliddir. Ceyd-i hevâ, saf su, muʿtedil güneş, sağlam bir maʿîşet ve tağdî hıfz-ı sıhhatinistilzâm eylediği mevâd-ı mühimme-i esâsiyedir.

1-Vücudu gayet temîz bulundurulmalıdır. Cild üzerinde hesabsızmesâmet vardır ki bunlar teneffüs cildiye, bedende bilâarâm tekevvün iden mesmûmunifrâğ ve itrâhınahıdmetider. Vezâ'ifi gayet mühim olan (resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânede bakteriyoloji Muʿallimi Mirliva Saʿadetlü Hamdi Paşa.-Mr Le Prof Hamdi-Pacha General de brigade.Asârı: Bakteriyoloji imdâd-ı mecrûhîn, su vesâ'irasâr-ı tıbbiyesi vardır.) bu deliklerle, tozlarla kapanacak olur ise her nevʿ maraz zuhûridebilür. İşte bu sebebdenistihmâmariʿâyet itmek ve temîz çamaşır giymek lâzımdır.

2-Cildi gayr-ı tâhir tutmak kadar pis ve murdar çamaşır taşımak da muzırrolubbir çokhastalıklara sebebiyet virir. Cilde temas iden esvâb gayet tâhir olmalıdır.

3- Ceyd bir hevâ teneffüs eylemek gayet mühimdir; çünkifesâda varmış hevâ sem olub çokça teneffüs idilecek olur ise helâk muhakkakdır: az bir müddet te'sîr eyler ise sıhhat-i muhattel olur. Bu sebebden

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Karın aşka hâkimdir(Mişele)

[363]odalarıntecdîdhevâsı gayet mühimdir; pencereleri sıkça açmak lâzım olduğu gibi giceleri tavana yakın inşâ idilmiş küçük bir pencereyi de açık bırakmak ve bu hâl surete vücudu alışdırmakmünâsibdir. Isınmış, fesâda varmış, teneffüs idilmiş hevâ odanın tavanına çıkdığındanevhâzede bulunan bir pencere elbette teceddüdü teshil ve te'mînider; alt tarafında da zemine yakın bir pencere açık ise teceddüde suhûlet ziyadedir. Hevanın çokluğu olamaz. Kışın yatak odasındaki ocakda hafif bir ateş cereyân ve teceddüdü pek iyü bir sûretdete'mîn eyler.

4- Fennenkokulardan ,tesaʿuudât-ı afniyeden pek ziyâdeihtirâz itmelidir. Hâne dâhilinde hiçbir pislik, toz, inkâsbırakmayarak(resim Meclis-i Sıhhiye-i ʿUmûmiye ve tıbbiye-i mülkiye Muʿavini Doktor Miralay İzzetlüArastidi Bey Efendi. Mr Le DrAristidibey.ColonelProfagrege) defʿidilmelidir; çünki bunlar bâ-husûsʿuzvî olanlar tefessüh ideceğinden gayet muzırr gazlar tevlîd eyler. Lağımlar, bulaşıklıklar gayet temiz tutulmalıdır. Mevâd-ı ʿuzviyenintahallî ile husûle gelen tasaʿuudâthevânınciyâdetini ihlâl ider. Bir çok hastalıkların bu gibi tasaʿudâtdan, mevâd-ı ʿuzviye-i mütehallenin sulara nüfuz ve irtişâhâtından ileri geldiği ve emrâz-ı sâriye mikroblarının bu vechleintişâr eylediği bugün muhakkakdır.

5-Eve ne kadar ziya ve güneş girer ise o kadar iyü. İnsan adetânebât gibi karanlık bir mahalde yaşayamaz; yaşasa bile gayet zaʿîf ve soluk kalur.

[364] hastalığın önünü almak, zuhûrundan sonra tedâvî ve teşfiyeeylemekden evlâdır. Vaktiyle tedâbîr-i sıhhiye hasr olunan birkaç mecidiye bilaherebir çok liralar sarfına hâcet bırakmadığı gibi hayatı da te'mîn eyler. (resimMekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de teşrih marazı muʿallimi ve telkîhhâne-i şâhânemüdîri ve fenn-i bakteriyoloji mütehassısı Doktor ka'imakamRıfʿat Hüsamettin Bey. Mr Le prof. Rıfat bey LieutenantcolonelDirecteur de l'InstitutVaccinogene.

Sene	Mübayaʿaidilen buzağı	Buzağının cinsi		Hâsılat	Sarfiyât	Taklîh olunan etkâlinmikdârı
		Kırım	Yerli			
1311	166	0	166	48356	48356	135839
1312	159	0	159	54183	54183	201728
1313	131	15	116	76456	75517	415538
1314	72	50	22	145125	139677	403662
1315	291	0	0	449066	0	1545433

Taklîhhâne-i şâhânenin gösterdiği terakki, ibrâz eylediği hıdmet cidden şâyân-ı teşekkürdür.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye:Çocuğun kuvve-i bedeniye ve akliyesi, esrâr-ı tecessüm ve teşekkülün mebdâ'ında…

[365]

Şekercilik ve Pastacılıkdaistiʿmâlinemüsâʿid olunan mevâd-ı mülevvene

Kırmızı	Cochenille
Alkırmızı	Alkermes

Laʿal	Carmin
Laʿalhamîri veya amonyaklı laʿal	LaquecarmineeouCarminammoniacal
Birezilyahamîrî	Laque de Bresil
Bekam hülâsası	Extrait de campeche
Orsil	Orseille
Havaciva	Orcanete
Gelincik çiçeği	Coquelicot
Gül	Roses
Fişne suyu	Suc de cerises
Kırmızı pancar	Betteravesrouges

Ma'i Renkler İçün

Civit	Indigo
Otemer	Outremer
Yiğmir çiçeği	Bluet
Hercâʿibenefşe	Pensee
Benefşe çiçeği	Violettes

Sarı renkler içün

Zerdecav	Curcuma
Zağferan	Safran

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İnsan nedir? İki tarafdan delinmiş bir hazm borusu.

[366]

Pastel	Pastel
Anadolu cehrisi	Graind'Avignon
Acem cehrisi	Grain de Perse

Bâlâdazikr olunan kırmızı ve mâ'i boyaların ihtilâtından başka rengi husûle gelür. Keza bâlâda muharrer sarı ve mâ'i boyaların ihtilâtıyla yeşil renk istihzâr olunabileceği misüllü ıspanak gibi gayr-ı muzırr olan nebâtâtın yeşil maddesinden dahi yeşil renk iʿmâlolunabilür.

Şekercilik ve pastacılıkdaistiʿâlî gayr-ı câ'iz olan mevâd-ı mülevvene

Kırmızı Boyalar

Sülgen	Minium
Sınâʿîzencefre.	Vermillion
Kırmızı Zernic	Realgar

Mâ'i boyalar

Ma'irimadveyâ karbonat nuhas	Cendresbleuesoucarbonate de cuivre.
Karbonit nuhas ile mahlût otermerboyas	Outremerfalsifieavec le carbonate de cuivrehydrate

Sarı ve Turuncu boyalar

Merdesenek	Massicot
Kurum sarısı veya kurumitesreb	Jaune de chromeouchromate de plomb
Kurumit potas.	Chromate de potasse.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Semiz tavuk yumurtlamaz (Akım mes'elesi)

[367]

Gavm gut	Gomme-gutte
Sarı zernic	Ormiment

Yeşil boyalar

Şil yeşili	Vert de Scheele
Şivinfurt yeşili.	Vert de Schewinfurth

Beyaz boyalar

İstovec	Blanc de plomb
Tutya çiçeği	Oxyde de zinc
Kibritit barit	Sulfate de baryte.

Fuskin veya kalormait anilin veya kalorme'yetrozanilin ve bunların müştakatıylamaʿden kömürünün katrânındanmüstahricolubhâmiz azot ve bariyummevâdinihâvi olan mevâd-ı mülevvene ve kezâşurubların veya şekerlerin iʿmâlinde veyahut anları sarmak veya süzmek içünistiʿmâl olunan kağıdlardabâlâdakimevâdıncüz'imikdârda bile istiʿmâlî asla câ'iz değildir.

Atiyüz`zikr boyaların da mutlaka menʿi lâzımdır.

Mevanilin	Mauvaniline
Viyonalinin	Violaniline
Hamz-ı yikrik	Acidepicrique
Eozin	Eosine
Zagferanin	Safranine
Ruzdumagdala	Rose de magdala
Anilin sarısı	Jauned'aniline
Bismark esmeri	Brun Bismarck.
Kıryozidin	Chrysoidine
Tropeolin	Tropeoline

[368]Yalova Kaplıcası

Yalova kaplıcası, daha doğrusu " dağ hamamı" nâmıylamaʿrûf olan ılıca, sıcak su Marmara deniz sâhilinde ve İzmid Körfezi kurbundakâ'in "Yalova" kasabasının bir buçuk saat baʿdinde ve "Samanlı Dağ" silsilesinde ve "Hamam suyu" vadisinde , sath-ı bahrden 120 metruirtifâʿda, şimâlen "Gürciler" ve cenûben "Laz Köyü" karyeleri arasındadır.

"Koru" nâmındaki karyeye de civar olduğu cihetle "Yalova Koru" ism-i müşteriki ile yâd olunan kaplıcaya İstanbul'dan gitmek içün Adalar ve Pendik önünden Marmara denizini geçmek-ki yörük bir vapur ile iki buçuk saatdekatʿı mümkündür- ve bilahere Yalova Kasabası'ndan Marmara Denizi cenûb-ı şarkîsini muhât olan silsile-i cibâli aşmak lâzımdır ki bu gün pek muntazam bir araba yolu sayesinde landolar içinde bu kara yolculuğu pek hoş ve pek kolaydır. Kaplıca, Yalova'dan 12, Koru Karyesi'nden 6 kilometru ise de en muntazam ve yaylı arabalarla kâbil-i mürur olan yol Yalova tarikidir. Mesafenin kurbiyeti ile beraber Yalova kaplıcalarını uzakdan görmek kâbil değildir; Yalova Kasabasından hayli ilerüledikden ve yolun yokuşça olan kısmına vâsıl olduktan sonra kaplıcaya ve yola hâkim tepeciklerde inşâ olunan karagolhâneler görülmeğe
[369]başlar ki ikincisi geçildikden ve yokuş aşağı inilmeğe başlandıktan sonra hamam nazarda tecelli ider.

Hamamın bulunduğu iki dağ silsilesi arasında vadi yalnız şarken açık olduğundan rüzgârlardan tamamen mahfûz kalmağa harâret yazın heman her mevsimde bir sûretde ve derecededir; lakin hamama me'mûretıbbanın fikrine göre istihmâmiçün en iyü mevsim haziran ve temmuz ve ağustos aylarıdır. Ilıca ,dağın iki sath-ı mâ'ilinisetr iden Karaağaç,

Mişe, Mersin, Fındık ve baʿzı deniz çamları ve orta yerde, vadide cereyânitmekde olan ve ötesinde berüsündesıçak su menbaʿları bulunan küçük ırmak, denizden muntazaman esen hafif bir rüzgar sayesinde yazın en sıcak zamanlarda bile serindir. Hamamlarda sık sık yağmur yağmakda ise de heman güneşin zuhurunu müteʿâkib tebahhur ve ortalık hemankesb-i buyûseteylemekdedir; vâkıʿan böyle yağmuru müteʿakib güneşin zuhuruyla sis peyda oluyorsa da çok devam itmemekle beraber işbu katarat-ı keşfiye-i mâyi'e şehirlerde olduğu gibi vücuda te'sîrât-ı muzırradabulunmakdadır.

Vadinin ortasındaki derecin, iki tarafında vâkiʿ birkaç kilometroluk ormancık, sâyedâr hoş yolları, arasıratesâdüf olunan çayırıklar, hele yollar etrâfındayabani ve fakat gayet parlak çiçekler, hatmi ve mürurlar hakikaten nazarbârdır. Bu küçük ormanda kuşların cıvıltısı insana ne kadar şetaret virmiyorsagurub-ı şemsdensonra bir zamandan beri peydâ olan bir buhu kuşunun müdhişsadâ-yıtanînendâzı o derece hüzn ve ye's götürüyor. Muʿacciz hiçbir gürültü bu arazi-i koruya da hükümfermâsamet ve sükûtu ihlâl eylemez; ormanı içinde adeta insan izini bırakamaz; burada şiʿir ve vahşet-i imtizâceylemişdir.

İnsan Yalova'da adeta bir hayat-ı mütecerridâne ve izzetkârânede bulunur; burada infirâd, sukût ve sükûnet bulur, tabiʿat ile mülâkât eyler; levâyih-i tabiʿatden zevk alan zât burada hayatın bir seyakdagüzerânından usanmaz, yetreki serseri bir halde olan nazırı ötede berüde orman kenarından neşvunemâ bulan bir çiçeğe maʿtûf, hâsse-i sâmiʿası[**370]** bu sükûnet-i amîka içinde öten bir kuş sadâsına akan derenin çağıltısına meclûb olsun. Çünki cümle-i asabiyeyi bir faʿaliyetde bulundurmak içünte'sîrât-ı hâriciyyenintenevvüʿu lâzımdır; iʿsâbın tam bir istirâhati bir hâl-i haderi ve ziyâde bir kelâl ve melâli daʿvet eyler. Evsananlara meşguliyet, yorgunlara fikren istirâhatgerekdir. Seyr u hareket, tebeddül-i manzara, ve bunlardanmütevellidkeşayiş-i zihn, teceddüdhevâ insana te'sîrât-ı hayatbahşâda bulunur; letâfet ab ve hevâ ve nezâret-i çimenzâr ve sahra hakikate ruh efrâdır. İşte esbâb-ı mezkûredennâşî, şehirlerin dâr evlerden kurtulanlar Yalova'dan memnun kalurlar, istifâdeiderler; petreki bu mahal atâletgâhittihâzolunmayubeftrâfdakeşt u güzâr ve her cihetin bir dürlünezâret ve letâfetinitemâşâ ile hevâs-ı hamse ve bir tarafdanseyr ve hareket sebebiyle aʿzâve mufassal muhtelife takviye idile. Hevâ'iceydin cildimize temâsı, ciğerlerimize duhulü ile kanımıza kadar nüfuzu hatta aʿmâk-ı inscemizdeanâsır-ı teşrîhamızlaittihâdımâddi ve maʿnevî bir hâl-i hoşnûdiyimûceb olur. Riyâzat kâffe-i ifʿâl ve vezâ'if-i bedeniyeninbir fevk-i nizâmcereyânınımûceb ve cümle aʿzânınmerkeb oldukları mevâd-ı müteşâbiheninsürʿat-i istihâle ve tebeddüllerini mestûcebolmağlamuvâzene-itâmme husûlüne bâʿis bir emr-i vâcibü`liʿtinâdır.

İşte Yalova hamamları idâme-i sıhhat ve ibkâ-yı afiyete lâzım istirâhat-ı fikr u zihne, huzur-ı kalbe, riyâzet-i bedeniye, istihmâme pek ziyâdemüsâʿid bir mevkiʿidilkeşâdır. Cenâb-ı hâlık-ı perverdikârınasitâne-i saadetmedârınhemânkapuları önünde bulundurduğu böyle bir mevkiʿinterâvet-i nevbahâr ve nezâret-i çimenzârından, letâfet ve cebâdethevâsından, feverânitdirdiğimiyâh-ı cüziyletü`lmenâfiʿindenistifâde itmeliyiz.

Yalova kaplıcası pek kadîm, gerek tedavi husûsundate'sırâtı gerekse gaybdan haber virmek hakkında kehâneti ile maʿrûf idi. Hatta Bizans zamanında vakʿanüvis (Sedren), Arganotların Karadeniz'e sevkiyâtı hengâmında bu mahalde (Pitonis). Mürâca'at itmiş olduklarını iddiʿâidiyor. Sıcak suların nebʿânitdiği mahallerde kudemâbaʿzı hususlarda

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Peynir mukavvi meshandir bu sebebe mebni iʿtidâl üzere inmelidir.

[371]kehânetatfider ve hastalar li-ecli`listişfâ'münâyaʿakarîbbaʿzı mahal-i mukaddesede uyuyarak "rü'ya" vasıtasıyla veya "tasaʿudâtmenabiʿi" ile ilhâm olunan kâhin ve kâhine mürâcaʿât ve evâmir-i ilahiyeyi telakki eylerlerdi.

Dağ hamamı menâbiʿ-i asliyesi kurbunda, emrâz ve afâtdanrehâyâb hastalar tarafından takdim olunan mermerden masnûʿ bir çok kitâbeler bulunmuş ve baʿzılarındaevsâf ve ʿalâ'im-i mahsûsâsı ile maʿlûm üst tarafda (Heraklis) ve (Askalepiyos)un ve alt cihetde adeta raks iden üç peri resmleri görülmüş ve bundan kaplıcanın (Heraklis)in taht-ı himâye-i husûsiyesinde bulunduğu ve (Askalepiyos) ve üç periye (Nemfeon) aid bir mahal-i mukaddes mevcûdidüğüanlaşılmışdır. Bu suretle hastalara Askalapiyos'untedâbîr ve nesâyihivirilerektakayyudâtı sâyesinde sıhhat ve Heraklis'in kuvveti vaʿdolunuvirdi.

Yunanlılar ve Romalular zamanından kaleme bu gibi asâr ve heyâkil kaplıcanın iyü bir sayt ve şöhret aldığı göstermekdedir. Eski ismi (Pitiya) (Pitopolis), (Pilepitya) idi. Bizans zamanında kaplıcanın bulunduğu mahal (EpisipsisPelipitya) nâmıylamaʿlûm idi.

Büyük Kostanti'nin himmetiyle imparatorluk merkezinin Bizans'date'sîsi akabinde perilerin, derûnunda tahte`lʿarz … te'sîriylegaybından haber virdiklerimefare kiliseye tahavvül eylemiş ve Pitiya ismi Sutiropolisnâmınakâ'imolmuşdur. Elhâletü haza Karamürsel olan (Derepanon) şehrinde Kostantin'invâlidesi lütfen (Heleponis) nâmınıvirmiş ve zât-ı haşmetpenâhîleri imparatoriçe (Helen) menâbiʿ-i meyâhiyeninte'sîrât-ı şifâbahşâsındanistifâde eylemiş imiş. İmparatoriçe Helen azılı ve cildi romatizmadan ziyâde rahatsız olmağlao zaman ki etıbbanın tavsiyesi vechlepayıtahtdan iki saat uzak ve letâfet ve nezâreti ile meşhûrve etrâfı küçük tepelerle

muhât, gayet şâʿirâne bir vadide kâ'in, te'sîrât–ı şifâbahşâsı bu gibi emrâz ile maʿlûlolubiʿâde-i ʿâfiyetiçünmürâcaʿat iden binlerce zukûr ve inâs nezdinde mücerrebbir kaplıcaya araba ile gönderildiği târîhinde mezkûrdur. İstanbul şehrinin bânisiKostantin hayatının sonlarına doğru

[372]

Yalova Dağ Hamamlarının Manzara-i ʿUmûmiyesi

1-Valide hamamı.2-Despot hamamı. 3-Yirmi oda bir salon ve alt katda dokuz hususi banyolu dâ'ire. 4-Şale.5- Müteʿaddid odaları hâvî otel.6-Roma hamamları- 7- On aded hususi banyo odalarını hâvî dâ'ire.8-Mahzerât-ı İslâmiyeyemahsûs dört müstakil hâneyişâmil şâle.9- Telgrafhâne.- 10- Avama mahsûsaltı odalı dâ'ire . 11-Köylülere mahsûs beş kurnalı hamam.

Resim*(Vue generale desbainsTermaux de Coury-Yalova)*

[373]Yalova dağ hamamlarında Roma zamanından kaleme on beş asırlık kadîmharâbe üstüne hâl-i kadîmivechlemüceddedeninşâsıhitâm bulan kadîm hamam.

(Resim- tarafımızdan fotoğrafyaidilmişdir.- LesbainsRomainsrestaures Sur l'anciennefondation a Coury Yalova.)

[374] (Sotiropolis) kaplıcalarına mürâcaʿat eylemiş. On birinci asr-ı milâdı vakʿanüvislerinden (Zonaras): "İranilerekarşu muharebeye girişmezden evvel Kostantin'in kaplıcaya girmek üzere donanma ile birlikde bugün Pitiya ismiyle yâd olunan Sotiropolis şehrine hareket itdiğini" beyânidiyor.

Maʿrûzât-ı sabıkadan, Pitiya kaplıcalarının bir çok asırlar bir mevkiʿ-i mühim işgâlitdiği anlaşılıyor. O zaman bu mevkîʿderekz ve inşâidilen asar ve sütun vakʿân bugün gayb olmuş, başka taraflara nakl idilmiş ise de menbaʿlaramahsûsmecrâlarla suların mahal-i cemʿi ve zabtı bu saate kadar mukâvemeteylemişdir.

Târîhşinâsân beş yüz yirmi dokuz târıh-i milâdîsinde (birincijustinyen)in zevcesi (Teodora)nın 4000 kişi ma'iyyetiyle bu mevkiʿa gitmiş olduğunu zikr ile kaplıcanın ehemmiyeti pek güzel gösteriyor. Pitiya hamamlarının inhitâta yüz tutması 10:9 uncu asırdadır. (Bitini) (Nikomedi) vilâyetleri bir zamandan beri bilâinkıtâʿ meydan muhârebe kesilmiş ve vilâyât-ı mezkûrenin 11,12,13 asırda tahrıbât esef-i engizîne delilde büyük Kostatinin parlak mü'essesâtından olan (Heleopolis) şehrine merkez sefâletmaʿnâsına olan (Elinopolis) nâmistihzâemizivazʿidilmişdir.

Paleologların zaman saltanatında mütecâvir köylerde ikâmet iden ahali adalarda ilticâ eylemiş ve kaplıcalarda târîhindegaybolmuşdur; Pitiya'da evvelce bulunan periler ve

bilahere azizelerde mahâl-i mezkûreyi terk eylemişlerdir; bugün, bu azizleri armudlu da "Ayos" küçük banyosu hâmiyeleri gibi bulmakdayız.

"Künnü`lahbâr"nâm-ı diğer ʿâlîtârîhinde sıhhi hamamlarıyla meşhûr vemaʿrûf olan ve nişe mülhakatından bulunan "Yalıova", "Yalakabad"un 707 târîh-i hicriyesinden Gazi Sultan Osman tarafından fethidildiği mezkûr ve fakat (Hamer) târîhinin birinci cildinde Sultan Orhan'ın devr-i saltanatda (726) : "Kara Abdurrahmanın" ne komadıkörfezikıtaʿatcenûbiyesi ve nâmınamüsmi Karamürselli zabt eylediği

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Ilıcalarda ,sularda sıhhat-bahşa"ittifak mesles" mevcûddur:****

[375]ve işbu körfeze karîb imparatoriçe Helen'in bir çok saray ve hastahane inşa ve (Piyer Lermit) ve (ZukürtGotiye)in kumandanlarında sevk olunnan bir ehl-i salibin mağlubiyetinden sonra ilticâitdiği "Yaylak abâd" yahud "Yalova hamamları bulunduğunu" mesturdur.

"Künnü`lahbâr" târîhinin üçüncü cildinin 36 ıncı sahifesinde "ahvâl-i hamam Yalakova" bahsinde fukara-i atîyeye tesadüf idilmiş ve garâbeti cihetiyle buraya aynen naklolunmuşdur:

"Ketb-i tevârîhde mesturdur ve bu hakire manzûrolmuşdur ki İstanbul tekevvürünün bir sâhib-i cemâl dahteriemrâz müzmine-i günâgûnemübtelaolubetıbbâ ilâcında aciz ve devâkasditdiklerinceezdiyâdebâriz olur. Hükemâ-yıhazekîn ve vüzerâ-yıferâsetkarîntedbîr rehin-i ve re'y-i rezînidüb ab ve hevâsımuʿtedil ve keşt u güzâr ve tefercekâbil bir tenhâ köşede bir saray ʿâlî saray yaptırdılar yaʿniYalakabâd ve hamamı kurbundakihüdâyi bir ulu su nice ulu su belki menfaʿatdenhâlî değil bir iyü sudur deyükarîbindeyapdıklarıkasr-ı bi-himmetâdegenizgân ve hüddâmı ile mütemekkin kaldılar yaʿni ki dahter-i kayseri evvel kasra ve havâssve hevâcesarayânbâherü`lihtisâs ve genizgân-ı semîrânzâhirü`lahlâs ile gönderdiler. Felâcürmdüşize-i gaddârmatbûʿü`ş-şeym nice rüzgâr-ı sâbit-i kadim oldu. Sazendeler ile gönüllük eyleyüb tenhalığa müste'nis oldu. Günlerde bir gün evvel kasr-ı zerengâr-ı vâlâdan etrafına nazâre ve teferrüç ile derd-i bîdevâsınaçâre fikrinde iken tabîbkalubmağmûmân yaralarına yarây buyurdu. Yaʿni ki muy verişi nihânderdbîdevâ ile serkerdân bir kirâz-ı kizâzân çıka geldi. Ve ol keremin çirkâbınayatub kâh çıkub ve kâh batub nice zaman eğlendi. Baʿdeçerâgâhına mürur itdi. İrtesi yine bu halle nümâyân ve bil cümle bir hafta mikdârımüdâvemet tarikine şetâbânolub geldi gitdifâmâ günden güne marazı zâ'il ve evâhir-i tereddüdünde sıhhati kâmil olubzaʿafî kuvvete ve kuvveti zaʿafamübeddel göründü. Figânkârmâh-ı ruhsârıirşâd kıldı. Bir canavar-ı siyah iken sevidâdekisevdâ ilacına dârvîʿibretlebâʿis-i irşâd oldu.Bilaherezâye'-i hâzımataşınub" bu bize taʿlîmdir" deyü kendi dahî

[376] evvel ebe girmeğe fevri bir …yapıvirdi. Ve kah ve bîkâhgirüb havuzunda yatub eğlenmeği münâsib gördü. Fi`lvâkiʿ bir iki aya varmadan evvel mihribânmâh-ı mütalaʿattekmîl-i tarâvet ve sıhhat ve bedr olmuş ay gibi envâr-ı mülâhâtahüsn-i cemâlini şitkalub(!) bir dereceye vardı ki aslâavârız-ı amrâzâtında eser kalmadı evvelki hâlini bilenler cemâlînurınabakdıkca bu dahter-i nâzenîn ol düşize-i derdnâk ve gamkîn değildir. Deyü inanmaz oldu. Akıbet pederine beşâret haberlerin virdiler aʿyân-ı devlete Yalakabâd teveccüh idüb kızını görmeye geldi.

Sıhhat-i hâle vâkıf ve bâʿis sıhhat ol … kerem olduğuna ʿârifoldukdabilâteʾehhür anda nice şey inşâ ve menâfiʿinietrâf-ı ʿâlemeifşâidübvâfer-i tasdik ve inʿâm ve dahterînin sıhhati şenliğine fukaraya kisekisezer ve sîm-i inʿâm ve itʿâm eyledi. Baʿde zaman dârü`l mülküne avdet kıldı hamam Yalakabâd evvel zamandan berüma'mûr ve rast-ı bünyâd ve maraza bîmârânbaʿzıezmine-i mahsûsadavârub gelmeğe müteʿaddiddir."

Cennetmekân Sultan Mahmud Hazretlerinin irtihallerinden sonra peder ve`lekher hazret-i hilâfet-penâhî Sultan Mecid Hazretlerinin zaman saltanatlarında romatizma hastalığından muzdarib olan Sultan hazretleri (Doktor Menilcen)in tavsiyesi üzerine Yalova kaplıcalarına ʿazîmeti tasmim itmekle işbu kasabacıkdan hamamların bulunduğu koru köyüne kadar yollar baʿde`t-tesviye araba ile geçilebilecek bir hâle ifrâğ ve hamamlarda merhum-ı müşârûnileyhânın ikametlerine mahsus bir köşk inşâ ve itmâm olunduktan sonra ʿazm-i ʿalîleriniicrâ buyurmuşlardır. Valide Sultan Hazretleri eyledikleri istigâdeye mebni daha birkaç defʿalar banyoları teşrif buyurmuşlardır. İşte Yalova'nın en son şöhreti sultan-ı müşârûnileyhânın teşrif-i ʿâlîlerinden sonra başlar.

Cenâb-ı şâfî-i hakikinin payiyaht-ı ʿosmânîcivârındafeverânitdürübaʿsâr-ı sabıkadan beri maʿlûm ve maʿrûf işbu menâbiʿkesiretü`lmenâfiʿinden bihakkın

[377]celb-i istifâde ve li-ecli`listişfâ'imürâcaʿat iden biçâregân-ı marazanın te'mîn-i istirâhat ve müdâvâtımaksad-ı hayrmirsadıyla meydana getürülenterakkî ve savr-ı muhtelife-i tedârî zaman-ı müsʿadetnesâr-ı şehinşâhîlerindetecellisâzʿuyûn-ı mefharet olmuşdur.

Yalova dağ hamamları esâsen "despot hamamı" nâmında dört oda üç banyolu bir şâla, "vâlide hamamı" nâmında dört odalı bir havz ile beş banyolu diğer bir dâ'ire, ve müteʿaddid odaları hâvî bir otel, ve köylülere mahsus beş kurnalı ve bir banyolu üçüncü bir hamamdan ʿibâret idiyse de bunlar mürur-ı zamanla iktisâb-ı hâl-i hezâbî eylemiş ve vâlide ve despot hamamları da maʿden suyu menbaʿınayakîn ve adetâzemîne gömülmüş bir hâle bulunmuş olmalarına mebni bunlardan idilenistifâdehemanhemancivâr ahalisine münhasır

kalmakda ve mürâcaʿat iden biçâregânmaʿlûlininteʾmîn-i istirâhatlerimahâlbulunmakda iken bundan dokuz sene mukaddem müceddid bir hâlde ve dilnişîn bir sûretdetaʿmîr ve ihyâ ve ser-tabîb hazret-i şehriyâri devlet- mâvruviyeni paşa hazretlerinin teklif ve delâleti ve mekteb-i tıbbiye-i şâhâneserîriyât-ı dâhiliye muʿallimisaʿadetlüZuirus Paşa'nın riyâseti tahtında saʿadetlüDallasuda Faik Paşa Hazretleriyle Mösyö Morteman, İstokolis,Feridman, ve emlâk-ı hümâyûn ser-mühendisi saʿâdetlü Arif Paşa ve zevât-ı sâ'irenʿibâretiʿzâm kılınan komisyon ve hey'et-i sıhhiyenin tavsiye ve tertîblerivechleusûl-i cedîdeyetevfîkân yirmi oda ve bir salon ve teferruʿât-ı sâ'ire ile alt katı mükemmel dokuz husûsî banyoyu hâvî bir dâ'ire, ve başkaca husûsî banyolu ve dörder odalı iki bâb şâle, ve nebʿân iden mâ'imaʿdenininhâvî olduğu nâfiʿ gazları gayb itmeksizin içilmesi baʿzıemrâz-ı müzmine ve müzʿiceyevirdiği cihetiyle hezâk-ı etıbbanın tavsiye ve tertîb-i mahsûslarısûretdemenbaʿkurbunda nazar-ı ribâ bir kameriye (büvet) inşâidildiği gibi mürâcaʿat iden zevâr ve hastakânınhissitdiklerimenâfiʿfevka`lʿâdeye mebni hâsıl olan rağbât üzerine hamam ve enbiyeninihtiyâcakifâyet itmediği nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınarak îcâbât-ı ahire-i sıhhiyeye tevfîkân on adedhusûsî banyo odalarını muhtevi olmak üzere bir tarz-ı dilnişindemücedded bir hamam ile muhadderât-ı İslâmiye'nin

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Maʿlûmatlı, vicdanlı, sabırlı, merhametli bir tabibin muvaffak olamadığı yerde şarlatan pek suhûletleibrâz-ı muvaffakiyet ider.(Bomiç)

[378]Resim

[379]emr-i iskân ve tedavilerine elvirecek bir hâl-i mazbûtiyetdehusûsî banyolarımüştemil dörder odalı dört müstakil hâneden müteşekkil bir şale, ve ʿavâma mahsus altı odalı diğer bir dâ'ire daha ʿilâveteninşâolunmuşdur. Cümle-i muvaffakiyât-ı hilâfetpenâhîden olmak üzere Yalova hamamlarınca husûle getürülen terakkinin mühimi on beş asır evvel yapılarak mürur-ı zamanla külliyen harâb ve münkalibturâb bir hâle gelmiş ve tarz-ı aslîsi muhafaza idilmek suretiyle müceddedentaʿmîr ve ihyasına iki seneden beri çalışmakda bulunmuş olan kadîm Roma hamamlarıdır ki bu sene eylül rumînin yirmi dokuzuncu günü resm-i küşâdıicrâkılınmışdır.

İşbu kadîmhamâmınmedhali bir istirâhat salonu teşkil itmekde

Yalova dağ hahamlarında, Roma zamanından kalma on beş asırlık kadîmharabe üstüne hâl-i kadîmivechlemüceddedeninşâsıhitâm bulan hamamın planı

1- Sıcak havus-yanında banyoluk	10- Banyo
2-tedavihâne –kuru havuz	11- Tedavi bi`lmâ'i (İdro terapi) dairesi
3-Cesîm havuz	12- helâ
4- 5- Banyo	13-Kabîneler

6-7- Banyo	14- İstirahat salonu
8- İstirahat halûtı	15- 16-Kabîneler
9- Kulak, boğaz tedavihânesi	

Olduğu gibi sağ cenâhında iki ve sol tarafındaki koridorda beş bâb kabînemevcûdbulunmakda ve işbu koridordan da beş metru arzında ve on bir metrutûlündecesîm bir havuzu müştemil olan dâ'ireyegeçinilmekdedir.

Her tarafı mücellâ(?) mermere ve İtalya mermerlerinden yapılmış ve mahsus kademeleri muhtevi bulunmuş olan işbu havuzun gerek hîn-i inşâsındaihtiyâridilen kefalet ve dikkat-i nefâ'is-perverî ve gerek tarz ve şeklinin sadelik içinde hâ'iz olduğu bir zarâfet-i câzibedârîden dolayı hakikaten tavsif ve tasvîri müşkül bir derece-i letâfetde olduğunu her zâ'ir-i iʿtirâfa mecburdur. İşbu havuzun etrafına suret-i mahsûsada yapılmış olan güzergahların

Emsâl-i tıbbiye ve hekîmi: Alâm ve ızdırâbâtıcelb ve daʿvetde dahil-i küllisi olan kuvve-i mahalliyenin anları tahfif ve mirzâyıteşfîhhusûsundate'sîri olamaz mı?

[380]her iki taraf müntehâlarınerdibanlı birer cesîm banyo bulunmakda ve ittihâditdikleri nokta-i metustada da bir kapubulunub buradan da iki tarafında birer vustadazayiʿ bir havz olan tedavihâneyegirilmekdedir ki sudan arî bulunan bu havza girenler tertîb-i mahsûsivechle tahtında cereyân iden sıcak suların harâretinemaʿrûzolmakdadırlar. Bundan sonra hamamın diğer cihetlerinden daha yüksek derecede harâret hâsıl itmekde olan bir halvete dâhil olunur ki burası mustatilü`ş-şekl bir banyo ile bir düşü de hâvî ve terlemeğe ve baʿzıemrâzın tedavisine hıdmetidecek bir sûretde yapılarak dâ'ima sıcak bulundurulmakda olan mermer kanepeleri muhtevidir. Havuz dâ'ire-i zarîfesinin sağ cihetinden göz ve kulak ve burun hastalıklarının tedavisine mahsûs olmak üzere sûret-i mahsûsadacelb olunmuş ve en ciddterakkiyât-ı fenniyeninîcâbât-ı sıhhiyesine göre ve gayet ince su ve buhar hâsıl ideceksûretdeiʿmâl ve ihzâr idilmiş olan alât-ı mükemmele ile mücehhez mermer hücreleri hâvî bir tedavi hâneye dâhil olunmakda ve işbu tedavihâneninilerüsünde ise bir düşü muhtevî mermer kanepeli istirâhat salonu bulunmakdadır.

Tedavihânedeistirâhat salonuna geçileceği mahalde bir de ider ve Terapi dâ'iresite'sîs olunmuş olub burada ider ve terapiye müteʿallik son sistemde envâʿı düş banyoları mevcûdolmakda ve her birinin muslukları ise sıcak ve soğuk sularnayruayru ve istüyorsa yekdiğerinekarışdırılarakdahîistiʿmâli mümkün olacak bir sûret-i sanʿatkârânedetertîbidildiğigörülmekdedir. Hamamın döşeme divarlarının alt kısmları ve

bi`l cümle banyo ve havuzları mermere ve İtalya'nın en aʿlâ mermerlerinden iʿmâl idilmiş olmasına mebnî burası cidden inzâr-ı zevârıkamaşdıracak gayet parlak bir manzara hâsıl itmekdedir.

Ebniyeninsakfını üstü kurşun kaplı yedi aded kemer ve kubbeler teşkîlitmekde bulunmuş ve aksâm-ı dâhiliyesi ise ıcâbitdikcehevânın teceddüdü içünaçılur ve kapanurbir takım menfezlerle dahîtechîzolunmuşdur. Hâricen ne kadar hoş bir manzarayı hâ'izise dâhilen andan daha zengin bir letâfeti

Emsâl-i tabîbe ve hekîmiye: Ekser hastalar etıbbâ aleyhindedir; muzdarib olduklarından anları çağurulur: tahfîf-i ızdırâba muvaffak oldukça anları severler; şifâyâb olunca unudurlar.

[381]hâvî olan işbu hamam zerâfet-i ittisâm ilhak emsâline numune nümâ-yı tekemmül olacak bir tarz metîn ve dilnişîndetaʿmîr ve inşâidilmişdir.

Yalova dağ hamamları suyu dokuz sene evvel muhneiʿzâm kılınan hey'et-i fenniye ve sıhhiye aʿzâsından kimyager Dellasuda Faik Paşa hazretleriyle Mösyö Fridman tarafından kemâl-i ciddiyetle tahlîl kılınmış ve neticesi hey'et-i mezkûre canibinden tahrîr kılınan rapor ile birlikdeneşridilmişdir.

Hamamlara gidenmaʿdensuyu bir çok mahalden nebʿâneylemekde ise de bunlardan yalnız üç menbaʿın pek kadîmzabtidildiği anlaşılıyor; lakin menâbiʿ-i mazbûtadan beri mecrânınharab olmasından dereye ve edviyeakmakda olduğu gibi diğer biri de tahlîl-i kimyevî icrâsıiçünaçılmışdır. Bu hâlde yalnız bir menbaʿ suyu kargîr bir mecrâ hamamlara kadar naklidilmekdedir; her ne kadar bilahereta ʿmîr olunarak yağmur sularıyla ihtilâtdanmenʿ idilmiş ise de yine mecrânınbaʿzı mahalleri çatlamış olduğundan su buharıyla gazât buralardan hurûc ve suʿûdeylemekde ve baʿzı mahallerinden su şelale tarzında akmakdadır. Kargirmecrâfotoğrafîsini aldığım "Garkülab"ın ve kısmen yolun tahtından geçmekde olduğundan bu mağaraya girildiği zaman insan ayakları altında bir sıcak suyun mürur ve cereyân eylediğini hiss eyler. Mağaranın sıcaklığından nâşîbaʿzı hastalıklı köpeklerin buraya gelübyatmakda olduğunu ve baʿzı zehirsiz yılanların civarda süründüğünü birkaç defʿalar gördüğüm gibi medhal garın fevkinde ve dallarına ipliğinden "kısmet dökümleri" atdıkları bir ağaççık etrâfında bir kaçını tepeledim menbaʿların cümlesi ormanlık eteğinde, vadi derûnunda nebʿâneylemekde olduğundan sabahları tulûʿundan evvel ve akşamları grubundan sonra bu vadi pek hoş bir manzara almakda ve buhârâtadetâ küçük küçük bulutlar teşkil itmekde ve her cihetdekükürd kokusu hissidilmekdedir.

Menbaʿlardan biri üstüne fotoğrafîsini aldığımız küçük bir köşkyapılmışdır ki buraya zevârgelüb bir değnek ucuna takılmış küçük bir kova ile doğrudan doğruya fıkır

fıkır kaynamakda (galeyan değil) olan menbaʿdan su çeker ve kadehlerini doldurarak etrafındaki sedrler**[382]** üzerinde yavaşça içerler. Oldukca muntazam yapılmış olan köşkden suyun nasıl nebʿânitdiği ve mahdûd bir dâʾire dâhilinde bir kum tabakasından ne yolda kaynayubçıkdığı görüldüğü gibi menbaʿayakînziyâde bir sıcaklık ve bir kükürd kokusu hissidilir.

Sular vadinin sahil yesârından yeminine bir "bend-akaduk" vâsıtasıyla nakli dildiği gibi banyolara taksîmidilmezden evvel "vâlide hamamı" kurbunda

Resim*(tarafımızdan fotoğrafyaidilmişdir)*

Hamamlara suyu nakl iden kadîm kargır mecrânınüstündeki kemer ve hamamlara meʾmurdoktorAsyakides

La grotteaudessusduCaptage. Attache a l'etablissementdesbains de Coury-Yalova

Kargır bir hazine derûnunda ve sovuk su cereyân iden bir mahal ortasında yılankavi (Serpatin) borulardan cereyân ve cevelân idereksovumakdadır.

Beyân eylediğimiz menbaʿlardan başka "kameriye (büvet)" ye yakın ve köprü tahtında civar köylü ahalisince maʿlûm ve bâ-husûs göz hastalıklarının teşfiyesihusûsundamaʿruf ve meşhûr diğer iki ve ileride vadide diğer bir menbaʿ olduğu söyleniyor.

[383] Suyun menbaʿında derece-i harâreti, hevâʾi nesiminin tebeddülâtı ne olursa olsun, altmışdan (santigrad) aşağı düşmemekdedir. Su bardakda berrak ve renksiz olduğu gibi menbaʿdada öyledir; yalnız ötede berüdezuhûr iden gaz gebecikleri (fekâʿât-ı gaziye) kum tabakasını karışdırmakdadır. Su lezzetçe pek hoş değil ise de fena da değildir; her halde "kâbilşerb" olub yalnız içildikden sonra

(resim tarafımızdan fotoğrafyaidilmişdir.

Doğrudan doğruya menbaʿdan su içmek üzere inşâ kılınan zarîf kameriye

La büvette

A

Coury-Yalova)

(bâ-husûs sabah irken yahud akşam keçece içildiği zaman) boğaza hafif bir kuruluk , bir yanma viriyor ki bu da zannıma kalur ise hâvî olduğu gazlardan ileri gelmekdedir. Bermuʿtâd çay gibi içilen sıcakça su hafif bir kükürd kokusunu virmekdedir.

Saʿâdetlü (Dellasuda Faik Paşa) hazretleriyle Mösyö (Fridman)ın gayet alimânetertîb eyledikleri rapora göre Yalova kaplıcaları sularında

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Çirkinlik bir kadının müddet-i hayatında muzdarib bulunduğu bir elim-i maʿnevîdir.

[384]mevâd-ı atiyyebulunmakdadır:

Kâbil-i vezn olanlar	Hâmiz-i kibrit-i mâ'i
	Hâmiz-i karbon
	Hâmiz-i kibrit
	Klor
	Hadîd
	Kalsiyum
	Manyeziyum
	Sodyum
	Potasyum
	Alümünyim
	Silis

Gazlar	Azot
	Mevlûdü`lhumuza
	Kibritli mevludü`lmâ'i
	-

Cüz'imikdarda	İyod
	Asidborik
	Floir
	Amonyak

Mevâd-ı mezkûrenin bir takımı "hâmiz" diğerleri " esas" olduğundan yekdiğeriyle bilâittihâd bir takım emliha teşkil ideceğitabiʿibulunmağla sularda kükürd, karbon, klor, iyodemlihası (vesâ'ire) mevcûddur.

Doğrudan doğruya menbaʿdanahz olunan 1000 gram suda bulunan mevâd-ı emliha:

1-Bilâ'i hâmiz-i kibrit……. 0,6781

2- Hâmiz-i silisik…….0,05055

3- Klor……..0,09181151

4-Hamz-i kalsiyum……..0,264612

5-"Potasyum"……..0,0649

6-"Sodyum"……0,3086

7- "Ahir-i hadîd……..0,0003

8- Hamz-i alüminyum……....0,0007

9- "Manyeziyum……0,00047

1,042004351

Doğrudan doğruya bulunan mevâd-ı sâbit 1,04633

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Sülale-i atiye ve müstakbele kadınlarının ağuş-ı terbiyetindedir.

[385]

Mevâd-ı tayyâre, gaziye ve cüz'iyye	10 Hâmiz-i karbon
	11 Kibritli mevlüdü`lmâ'i
	12 Floritler
	13 Boritler
	14 İyodirler
	15 Amonyak

Yalova dağ hamamını Avrupa'da en meşhûr kaplıcalar ile mikyaseidecek olur isek:
Ekasleben (Savoade), Grosvarzen (Macaristan'da),
Baden(İsviçre'de), Harkani (Macaristan'da),
Lavra (İsviçre'de), Joyatigarak (Kafkasya'da) namlarındaki kükürdlü ılıcalar meyânındaidhâlidebiliriz.

Her halde ,Neris, Beni Dağ, Pelombiyer (Fransa'da), Teblic (Bohemya'da) Vilbad (Vurtemburg'da), Gastin (Avusturya'da) ılıcalarına fâ'ikdir.

Vâkı'an Yalova kaplıcası sularının "ma'deniyeti" hafîf ise de buna mukâbilmevâd-ı asliye ve esâsiyenin adedi, tenevvü'ü pek çokdur ki bunların da uzviyete ve muhsinâtı gayr-ı kâbil-i inkârdır. Andan başka ılıca sularının te'sirâtını tamamıyla hâvî oldukları mevâd-ı ma'deniyeyeatf eylemek muvâfıkhakîkat ve insâfolmayub bu nev' sularda daha savr-ı te'sîrâtı tamamen ma'lûmumuz olmayan bir hal, bir husûs, bir mü'esser vardır. "Fenn-i tahlîl-i kimyâ'iyyedesâhib-i yed-i tûlümeyâhnâfi'a-i ma'deniyeyi göre ba'daherîtahlîleyleyüb lakin meşhûr olan te'sîrât-ı garîbeleriniisnâdakâbil hiç bir madde bulamamışlardır". "menfî bir kuvvetdekihâmizlarle " müsbit" olan esasların terekküb ve tahlili kimya hânelerdegörükdüğü gibi bir nev' "elektrikıyyet" hâsıl ve tevlîdideceğinden acaba mevâd-ı mezkûreyihâvî olan ma'den sularının, kaplıcaların te'sîrât-ı menâfi'ibahşâsındahusûsât-ı mesrûdenin dahli yok mudur? Bir kitle-i mâ'iyye-i hâreyi merkez-i arzdan sevk iden kuvve-i muharrikenin, bir kaplıca suyunda keşf ve …

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Güzel bir kadın gözü, iyü bir kadın kalbi memnûn eyler; biri mücevher, diğeri..

[386]Resim(*Bimarhânetabib-i sânîsi ve emrâz-ı asabiye mütehassısı sa'âdetlü Avni Bey Efendi. S.E. Le Dr Avni bey. Nevrologue- Alieniste.)*

ideceğimizte'sîrâtı hâsıl eyleyebilmesi vârid-i hâtır olamaz mı? Binâ'en 'aleyh bir ılıcanın te'sîrât-ı şifâhiyyesinihâvî olduğu mevâd-ı ma'deniye ile tamamen îzâhidemeyüb daha fennin keşf eyleyemediği bir "mü'esser-i husûsî"yi de kabûl eylemek mecbûriyetindeyiz. Terkîbinenazarânehemmiyetden arî ba'zı ılıcaların te'sîrâtfâ'idebahşâsı, ba'zıhusûsât-ı mechûleyihâricbırakur isek nasıl îzâhidebiliriz? (Gastin) ve (Vilbad) ılıcaları sularının terkîbiheman adî bir su terkîbindedir; adi bir suyu bu kaplıcalar suları derecesine çıkaracak olur isek acaba meyâh-ı ma'deniye-i mezkûreninnuhâ'-i şevkîde husûle gelmesine teşevvüşâtakarşute'sîrâtşifâbahşâsınıistihsâlidebilir miyiz? Asla

Resim*(Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'deemrâz-ı asabiye Mu'allimi Kolağası ref'atlüRaşid Tahsin Bey. Mr Le prof.Rachid Tahsin bey. NevrologueAlieniste)*

[387] Resim*(Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhânedeemrâz-ı asabiye Mu'âllimiSa'âdetlü Derviş Bey Efendi. S.E. Le DrDervichbey. Prof. a l'Ecolecivile deMedecineNevrologue-Alieniste)*

hülâsa: Yalova kaplıcası sularının derece-i harâretihemân her mevsimde sâbit olmak üzere altmış derecede kaldığından 'ûmûmiyetle sıcak su hâsıl iden ılıcaların (Akratoterem) te'sîrâtında bulunduğu gibi hâvî olduğu cüz'îmikdârkükürd ile kükürdlü kaplıcalar tarzında te'sîreyleceği ve iyod bulunmak cihetiyle ba'zıemrâzdafâ'idesi olacağı ve sulardan bir çok gazlar bâ-husûs kesretle "azot" tayran ve hurûcitdiğinden bundan ileride ya yalnızca yahud diğer mevâd ile mahlût olmak üzere akciğerlerin ba'zıemrâz-ı müzminesindeistifâdeidilebileceğimuhakkakdır.(resim Haydarpaşa hastahânesiemrâz-ı asabiye mütehassısı Kolağası ref'atlü Hilmi Bey. Mr Le Dr Hilmi bey. Medecinspecialiste de l'HopitalHaidar- Pacha. Nevrologue-alieniste.)

[388] ılıca ve ma'den sularıyla tedavide:

1.-Suların tabî'atı, terkîb-i kimyevîsi, derece-i harâreti;

2.- Tedavide suların sûret-i isti'mâli (içmek, banyo yahud duş yapmak gibi tayran iden gazların tenfîsi ile de istifâde olunur.) nazar-ı dikkate alınmalıdır. Andan başka bir kaplıcada nazar-ı dikkate alınacak yalnız su değildir; suyun te'sîrâtından evvel savr-ı tedâvî mühimdir; çünkiedviyeninsûret-i isti'mâli ve tarz-ı i'tâsı nazar-ı dikkate şâyândır. Suların te'sîrât-ı fizyolojiyesinde hamamın kaplıcanın mevkî'ini, irtifâ'ını, iklimini, teveccüh ve vaz'iyyetini nazar-ı ehemmiyete almalıdır. Mevâki'-i mürtefa'anın vücuda te'sîri mukavvi-i muvakkiz, münhatanın mesken, mu'tedilenin mukavvi-i münbih (muvakkız değil) gibidir. Atalet-i bedeniyeleri olanlara mevâkı'-i mürtefi'a, tenbihât ve ihtikânât ve iltihâbâtamüsta'id bulunanlara mahal-i münhatamünâsibdir. Hamamın

teveccühü ve ziyâha(?) karşuvazʿıyyeti, hevânın rutubet ve buyûsethusûsunda ahvâl-i dâʾimesi gayet mühimdir.

Suyun harâreti, maʿdeniyeti hepsinden mühimdir. Lakin hikmet-i tabiʿiyye ve fenn-i kimyanın tamamıyla taʿyînitdiğimevâd ve evsâfdan gayrı asârı ılıcaların teʾsîrâtı ile müsbit ve kaşr–ı arz tahtında esrârengîz bir sûretdemestûrhavâss-ı sâʾire-i mühimmedemevcûddur. Yalova sularının sıcaklığı, rayihası ve lezzet-i mahsûsası nazar-ı dikkati hâlidir; zâten kaplıcalarda evsâf-ı mezkûrekadîm zamanlarda bile zikr u beyânolunmuşdur. Kaşr-ı arzı teşkil iden tabakâta ne kadar nüfuz idilecek olur ise derece-i harâretin o kadar terfiʿ eylediği maʿlûmdur. Her yüz metruda (3), her 33 metruda (1) derece-i harârettezâyüd eylediğinden bu hâlde Yalova suları altmış derece olmak haşyetiyle 1980 metru bir derinlikden geliyor dimekdir. Lakin bir su daha derin bir mahalden geldiği halde az çok sovuktabakât-ı sathiye arasından mürur yahudsovuk sulara tesâdüf veyahut bir hayli müddet sovuk bir suya müvâzîsûretdecereyân eylemek ile de sovuyabilür. Merkez-i arzda ısınmakda ve adeta kaynar bir dereceye gelmekde olan su muhîta doğru esnâ-yıcereyânındatesâdüfidildiğimaʿdeniyâtı hal eylemekdedir. Sıcak su, ılıca adeta eski

[389] bir volkandır; bugün bu volkanın gazları sath-ı arza miyâh-ı maʿdeniye ve hâre suretinde tekâsüf idüb geliyor.

Yalova hamamlarında bugün sûret-i tedavi eski zamanındaki gibi değildir; su değişmemiş ise de sûret-i istiʿmâli tahavvül eylemişdir.

Yalova hamamlarında bugün sûret-i tedavi eski zamanındaki gibi değildir; su değişmemiş ise de sûretistiʿmâli tahavvül eylemişdir. Mukaddemâ ılıca ve kaplıca hakkında tebâbetmüşâhede ve maʿlûmâtdanziyâde şarlatanlık üzerine mü’essis idi. Bir maʿden suyu, bir ılıca keşf olunduğu anda anın her nevʿemrâz ve afâtıteşfiyehusûsundateʾsîrât-ı iʿcâz-nümâsınakanâʿat götürülüyordu; suyun dâhilinden ve hâricdenistiʿmâl tavsiye idiliyordu; Takimevcûd ve münhal-i mevâd ve maʿdeniyâtmüsâmât cildiyeden nüfuz eylesün. Halbuki Fransa Encümen-i Daniş tıbbisi aʿzasındanfenn-i müdâvâtmuʿallimi (AlberRoben) tozlu banyodan bahsi dildiği sırda diyor ki: “Mesʾe tamamıyla hal olunmuş gider; banyo idilen bir maʿden suyunda bulunan mevâd-ı melhiyeninimtisâs cildi vâsıtasıyla teʾsîr eylemediği bugün muhakkakdır.” Bu halde bugün, ılıca sularının hâvî olduğu miyâh-ı maʿdeniyeden ne beklenir? Sağlam bir cild banyo içinde baʿzı gazlar müstesnâ olmak üzere hiçbir madde-i melhiyeyimass eylemez;

banyonun, suyun te'sîrât-ı fizyolojiyesivezâ'if-i ʿuzviye-i muhtelefeyetahavvülât ve bina'enʿaleyhfiʿil-i iğtidâya tebeddülât îrâseylemekdir. Cild gayet vâsiʿ "bir sath-ı asabi" olduğundan ana temas iden mahlûlât-ı melhıyesûret-i muhtelefedeaʿsâb-ı muhitıyyenin nihâyeti ve "fiʿil-i münʿakis" ile keyfiyet-i iğtidâya amir olan merâkiz-i asabiyeyi tenbîh ve îkâz eyler. Sıhhatde olan bir şahsda 34-35 derecede adi bir banyonun mübâdelât-ı ʿuzviyeyi tahvil eylemediği yahud pek az tebdil itdiği bugün isbâtolunmuşdur; binâ'enʿaleyhfiʿil-i ʿumûmi-i iğtidâya aks-ı endâz olan intibahât-ı asabiye-i cildiyedeki tahavvülâtı anasır-ı melhıyeye, te'sîrât-ı elektrikıyyeyeatf eylemelidir.

Kaplıcalarda sulardan muhtelif tarzda istifâde olunur; su banyo ve duş suretinde istiʿmâlidildiği gibi dâhilen de, içilebilir; hatta baʿzantayran iden gazlar teneffüs idilir.

Suların dâhilen istiʿmâliyaʿni içilmesi tedavinin bir tarz ve nevʿ olduğu gibi baʿzan adeta yalnız bervech ve suretidir. Suyu menbaʿdan çıkar

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Fenn-i teşrih huzurunda müsavat-ı cinsiye tahakkuk idübisbât oluncaya bir müddet daha iki cinsin ayruayrumevcûd olması daha muvafık değil midir?

[390]çıkmaz hatta orada alub içmek tarz-ı tedavinin en te'sîrlisi olduğundan Yalova'da bu usule ri'âyetidilmekdedir. Vâkʿânmiʿdesovukmaʿden sularına daha kolaylıkla tahammül ider ise de iltihâbâtındabâ-husûs ayyaşlarda müşâhede olunan iltihâbât-ı müzminede suyun harâreti ne derecede ziyâde ise te'sîrât-ı şifâbahşâsı da o nisbetdeziyadedir. Bugün ziyâde sıcak suyun alâ'im ve asâr-ı hakkaniye ve iltihâbiyyedete'sîrât-ı hüsnesimaʿlûmumuzdur; göz banyosu, 45:50 derecede müheyyile ve emʿâyeteşelşülâtbugünmevâddır. İçileceksuyun mikdarı şahsa, hastalığa, i'tiyâda göre değişür. Ba'zızevâtmahdûd bir zaman içün kaplıcaya geldiğinde günde değil bir hatta iki üç banyo yapmakdave bardaklar ellerinde olduğu hâlde alabildiğine su içmekdedirler. Vâkı'ân böyle bir hareket vücûdukuvvetdenziyâde düşürür ve ba'zan da muzırr bir sûretdete'sîr eyler ise de ba'zan da fâ'ideliolabilür. (Hofeland)ındidiği gibi bu sûret "ya hastalığa yahud hastaya te'sîrider." Böyle ziyâdemikdar su isti'mâlinden hâd sûretde bağırsak ufûnetleri, ihtikânât-ı bâsuriye meydana geleceği gibi deverândaihtilâlât, böbrek cihetinde vahîm 'ârızât zuhur idebilir. Binâ'en 'aleyh 'umûmiyetle günde dört beş bardakdan yukarı çıkmamalıdır. Lakin bardaklar muhteviyâtı pek mütehavvildir: Bunun içünusûl-i 'aşârı üzere münkasım sırça kablar kullanmak pek münâsibdir.

Suyun aç karnına sabahları irkence ve akşamları yemekden evvel içilmesi tavsiye olunur. Suya irken devam idildiğisûretdehevâ'inesîmînin ilk ciyâdetindende istifâde idilmiş olur ki bu suyun aç karnına sabahları irkence ve akşamları yemekden evvel içilmesi tavsiye olunur. Suya irken devam idildiğisûretdehevâ'inesîmînin ilk ciyâdetinden de

istifâde idilmiş olur ki bu suret-i müddet-i medîde şehirlerin fennenhevâsında şayanlara pek muvâfıkdır. Sıcak suyu aç karna içemeyen baʿzızevâtaevevl emirde bir ekmek kabuğu ile bir siyah fincan kahve içilmesini tavsiye ideriz. Kahvenin sütlü olmamasına dikkat itmeli, çünki o anda hazımsızlık gelebilir. Miʻde su ile mümtelî olduğu bir zamanda yemeğe oturmak pek fenadır; zirâ "asâre-i miʻdeye" pek ziyâde sulanmış olacağından ihtilâlât-ı hazmiyezuhûridebilir. Evvelâ az mikdarda su içmeğe başlayubtedrîcenziyâdeleşdirimelidir; dâhilen böyle

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Melâhat-i sıhhat ve ʻâkıbetden gayr-ı kâbil-i tefrîkdir.

[391]ziyâdemikdar sıcak suyun içilmesi ifrâzât-ı bevliye ve cildiyeyi ve bu sûre suretle mübâdelât-ı ʿuzviye ve binâ'enʿaleyhteceddüdât-ı nesciyeyitezâyüdider.

Yalova salonlarından en ziyâde banyo tarzında istifâdeolunmakdadır. Banyonun te'sîri suyun derece-i harârertine, terkîb-i kimyeviyesine, hastanın istirâhat ve hareketine, mizacına, nevʿ-i marazına vesâ'ireye göre tahallüfider. Banyonun derece-i harâretinde iklimi, hevâ'i hâricinin tebeddülâtını, buyûset ve rutubeti, iʿtiyâd-ı marazî vesâ'ireyi nazar-ı dikkatine almalıdır. Baʿzanharâretin hasta me'mûr ve mahsûsiʿsâbvazifetenmutazaldir(?); bu halde muʿtedil bir derece-i harâretdeoln banyo ya ziyâde sıcak yahud çok soğuk hiss olunur.

Banyoları ʿumûmiyetlesovuk, muʿtedil, sıcak derecelerine ayırmışlardır. Muʿtedilk bir derece-i harâretde olan banyoda ibtidâharâret-i bedeniyede bir tenezzül müşâhedeidilirse de bilaheremuvâzenet husûle gelir. Sıcak bir banyoda muhit-i bedende ziyâdesıcaklık hissi dildiği gibi harâret-i merkeziyedetezâyüdider. Banyoların te'sîrâtcamüşâhedeidilenihtilâfâtdan, emrâzıntenevvüʿünden, istiʿdâd-ı şahsi vesâ'irhusûsâtdan dolayı tedaviye mübâşeretden evvel tabîb-i müdâviyenin ve bâ-husûs banyoya me'mûrtabîb-i mütehassısın re'yini almak elzemdir; çünkiale`l ekser biz şarkiyununiʿtiyâd eylediğimiz vechleziyâde bir harâretde banyoya devamımız baʿzanʿarizât-ı vahîmeye sebebiyet virebilir. Nüzûl ve sekte, inşikâk-ı kalb ve şerâyîn-i ihtinâk-ı re'y, gaşî ve ağmâ'ivesâ'irʿârızât-ı vahime hûd be-hûd sıcak banyoya girenlerde görülmekdedir.

Yalova'da mahsus banyolu kabinlerden başka birkaç kişinin birlikde banyo itmesine mahsus havuzlar da vardır. Bu havuzla, derûnunda hareket idebilecek ve yüzülebilecek derecede büyükdür. Büyük havuzların fâ'idesi küçük banyoluklardanziyâdeaynharâretde banyo idilmesine ve banyo idilmesine ve banyo yapulurken harekât-ı bedeniye ve şerâ'it-i sâ'irede bulunmağa müsâʿid ve nisbetenidâreli olmasıdır. Havusdaki su bir defʿa banyo idildikden sonra değişdirülür. Böyle müştereken

aynı havuzda banyo ideceklerin haricen mûceb-i nefret ve istikrâh-ı ʿilel ve emraza mübtelâ olmamaları mühimdir.

[392] Sıcak su cilde biʾltemâs“ evʿiye-i şuʿuriye” nâmında kıl gibi ince kan damarlarını tevsiʿ- deverân demi, ifrâzât-ı cildiyeyi, infizâcâtru'yeyi te- deverân demi, ifrâzât-ı cildiyeyi, infizâcâtru'yeyitezyîd-tenbîhât-ı asabiyeyi teskin, fiʿiliğtidâyıtenbîhider; harâret kanı muhit-i bedene daʿvet ile aʿzâi dâhiliyeye olan hücumundan menʿ eyler.

Roma zamanından kalma hamam harabesi üstüne inşâ kılınan binâ-yı metînde “usûl-i tedâvibiʾlmâ'i” ye aidvesâ'it ve levâzımın, alât ve echizeninheman cümlesi tedârikidildiğinden banyodan gayrı duşlar ile, sudan hurûciden gazların teneffüsü vesâ'ir usullerle tedavi-i tabiʿîolmağlahusûsât-ı mezkûreden bir nebze bahsi münâsib gördük.

Vücudun bir tarafına çarpup şiddet ve istikâmeti, terkîb ve harâreti muhtelif olan “duş”larda:

1-Suyun terkîbini(derûnundatayran iden gazları, sıcak ise hâsıl olan buharı)

2-Derece-i harâretini(sıcak veya sovukluğunu, yahud bir biri ardı sıra sıcak ve sovuk olmasını),

3- Tazyîkini (hafif, mutavassıt, şedîd),

4- İstikâmetini (afakî, ʿamûdî, aşağıdan veya yukarıdan veyahut yandan),

5- Şeklini (fıskiye, püskürme, yağmur gibi, da'irevî, kırık ve sâ'ire),

6- Çarpdığı sathî, mahallî (ʿumûmîyahudmevziʿî),

Nazar-ı dikkate almalıdır.

Banyo dilirken suyun terkîbinde bulunan mevâd-ı melhiyenincild tarikiyle imtisâsını kabul eylemediğiniz gibi banyo medtinden pek kısa olan duşdaimtisâs-ı cildi asla düşünülmemelidir. Duş banyodan daha az bir müddet devâm eyler ise de vezâ'if-i uzviyeyete'sîri daha ziyadedir. Duş baʿzı ılıcalarda ezcümle Fransa'da (Eksleben) de olduğu gibi masaj ile birlikdeyapılur ise istifâdeçokdur. Duşun taht-ı te'sîrindevezâ'if-i asabiyeye, deverân-ı ʿumûmiye, teneffüse, fiʿiliğtidâya,**[393]**tebeddülât-ı ʿumûmiye-i ʿuzviyeye bir faʿâliyet gelir. Ilıca sularıyla yapılan duşlar “mahlel”, “masraf”, “mukavvi” gibi te'sîr eyler. ʿUmûm bedene yapıldığı gibi mesela bir kol veya bacağına, burun ve göze, müheyyil ve imʿâyede duşlar yayılmakdadır.

Roma hamamında “kuru havuz” nâmında bir tenevvür yapılmışdır ki burada harâretin(36:45 derece arasında) taht-ı te'sîrindevücûdziyâde terler. Baʿzı ılıcalarda terlemeğe mahsus ve buhar ile musahhen mahallere “buğuluk” nâmıvirilmekdedir. Te'sîrâtımizâca, hâlet-i maraziyeye, kabiliyet-i hissiyeye, iʿtiyâdatâbiʿ olan bu

harâretyabsayahud râbıtada kanın baʿzıaʿzâya hücum eylemesi ve bu vechle“ ihtikân-ı dem” vukûʿa gelmesi ihtimâline mebni gayet müdebbirânehareket eylemek lâzımdır.

Terlemek sâyesinde, 1-vücûdda suret-i dâ’ime de hâsıl olan mevâd-ı muzırra efrâğve tard olunur; 2-Cildin intibâhı ile vezâ’if-i asabiye ve deverâniyede bir hâl-i hoşnudu husûle gelir.

Yeni Roma hamamı dâ’iresinde, bî-karârhurûc ve tayranitmekde ve sularda serbest bulunmakda olan hâmiz kibrit mâ’i, hâmiz karbon, azot vesâ’ir gazlardan ve ince toz haline getürülmüşsulardan istifâde eylemek ve nafas borularını ve akciğerleri ster iden gaşâ-i muhâtî tarikiyle imtisâsa bir suhûletvirmek üzere alat ve echize-i muhtelife vazʿidilmişdir. Banyo ve duş tarzında istiʿmâl olunan suların te’sîrâtına daha bir takviyetvirmek üzere Avrupa’daki kaplıcaların heman kâffesinde bâ-husûskükürdlümenâbiʿdetayrân iden gazları teneffüs eylemek içün hususi mahaller vardır. Mondur, Ruaya, senet ne katr, Borbol’dabi` sınaʿa sıcak buharlar hâsıl idilmekde olduğunu ve bunların teneffüs idildiğinibi`zzât gördüm. Gazların teneffüsü ve vücuda teması ile 1-Mevziʿ bir tedavide te’sîr eyler, emrâz-ı nezleviyeyi gereği gibi ıslâhider.

[394] Resim*(Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne’deemrâz-ı cildiye ve efrenciyemu‘allimikaimakam Doktor Celaleddin Muhtar Bey. Mr Le prof.Djelaleddin bey. Lieutenant-colonelDermatologue et Syphilographe)*

Yalova kaplıca suları:

Kibritîya‘nîkükürdlüdür,

Sıcakdır,

İhtimal ki elektiriyyetihâvîdir,

Oldukcamebzûldür;

Bina’en aleyh fi‘il-i iğtidâda husûle gelen bitâ’et ve adeta tevakkuf netîcesizuhûrnümâemrâz-ı muhtelifede, ‘ilel-i mütenevvi‘adafâ’idebahşâdır. Suların kükürdlü bulunması nâfi‘dir; çünkikiritlimevlûdü`lmâ’i gazlar cidden hulûl iderek bedene nüfûzidebilir. Yalova kaplıcasının emrâz-ı muhtelifede

Resim*(Gülhane hastahânesineme’mûrfenn-i kabâle ve emrâz-ı nisâmütehassısîninden Kolağası ref‘atlüasaf Derviş Bey. Mr Le DrAssafDervichbey. Attache al’hopital de Gulhâne.)*

[395] Resim*(Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye’de teşrîh-i maraz mu‘allimmu‘âvini ve “tedavi-i bi`lmesih” tabîb-i mütehassıs Doktor İzzety Bey. Mr Le DrIzetbey. Masseur Prof. Agrege a l’Ecolecivile de Medecine)*

te’sîrât-ı şifâbahşâsı eskiden beri ma‘lûm idiyse de sularının te’sîrât-ı nâfi‘ası ancak terkîbine vâkıf olundukdan sonra bir sûret-i fenniyede anlaşılmış ve bu bâbda en evvel mütâla‘a-i tıbbiye ve fenniyedeMekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne’deseririyât-ı dâhiliye mu‘allimi Mirliva Zuirus Paşa ile Doktor İstekolisbulunmuşdur. Etıbbâ-yımezkûre raporlarında diyorlar ki: “Yalova suları içilebildiği gibi banyo sûretinde de kullanılur. En Te’sîrilisi banyo tarzında isti‘mâl olunandır ki eşkâl-i muhtelifesinde müzmin romatizma hastalığına ve ihtilâtât-ı kalbiye hâricinde asar ve netâyîc-i akîbesinekarşunâfi‘dir. Suların dâhilen isti‘mâliya‘ni içilmesi nefes borularının müzmin emrâz-ı nezleviyesine ve ‘avâkıbınakarşufâ’idebahşâdır.” (resimMekteb-i Tıbbiye-i Şâhânede ‘ameliyât-ı cerrâhiyemu‘allimmu‘âvini ve diş hastalıkları tabîb –i mütehassısı Kolağası ref‘atlüHalid Şazi Bey.Mr Le DrHalidChazibey. Prof. Agrege. Medecin-Dentiste.

[396] Yalova suları nakrese, böbrek ve karaciğeri de kum taş peyda olunmasına, mi‘de ve bağırsak (müzmin) nezlelerine nâfi‘dir. Hâvî olduğu mevâd-ı ma‘deniye,menba‘dantayrân iden gazlar, derece-i harâreti nazar-ı dikkate alur ise Yalova sularının kâffe-i ‘uzviyeti tenbîh ve bi`l hassa a‘zâ-i muhtelifeyete’sîriderekhâlât-ı iltihâbiyye ve ihtikâniye ve insdâdiyeyiizâleideceğianlaşılur. Etrâhât ve ifrâğâtıtezyîd eylediğinden tebeddülât-ı ‘uzviye-i nesciyemizeîrâs-ı fa‘âliyet eyler. Kaplıcalara me’mûretıbbâ ile ibtidâ’iemrde fennî rapor takdîm iden zevât diyor ki: işbu banyolar deverân-ı demme, vezâ’if-i cildiyeye oldukca bir fa‘aliyetvirdiğindenemrâz-ı müzmine-i rahimiyyenin bir çokunate’sîrât-ı şifâ-bahşâdabulunabilür.”

Vak‘ân, a‘zâ-i tenâsül-i nisâemrâzının kâffesinde Yalova suları iyü gelmez ise de rahmin cesmyahudankına ve gaşa-i muhâtıyyesineyahudinsce-i hâzzınate’sır iden iltihâbât-ı müzminede- mülhakât-ı rahmin (mübeyyiz, nefîr, irbata-i ‘ariza, hatta peritvan) emrâz-ı iltihâbiyyesinde- bir hâlet-i maraziyeyemerbût tebeddülât-ı vaz‘iyye-i rahîmede (çarpıklıklarda)-vazîfe-i rahîmedekiteşevvüşât ve ihtilâlâtda (adem-i tames, ‘ışret-i tames, akım) fâ’idesigörülmekdedir.

Ba‘zıetıbbâemrâz-ı rahme ve mülhakât-ı rahimiyyeninheman cümleten “intânî” olduğunu ya‘nimuzırr ve marazi bir mikrobdan ileri geldiğini öne sürerek kaplıcaların a‘zâ-i tenâsül-i nisâemrâzanındafâ’idesi olamayacağı yahud bu gibi suların ‘umûm-ı bedene te’sîriylebi`l vâsıta nef‘î dokunabileceğini ve her halde te’sîrâtı pek cüz’i ve ehemmiyetsiz bulunduğunu beyânidiyorlarsa da “iltihâbât-ı rahîme-i intâniye” yanında hâlet-i ‘umûmiye ve inkıtâ‘-ı temas ve inbisât-ı verîdi gibi esbâb-ı muhtelife te’sîriyledeverân ve cevelân-ı demde husûle gelen teşevvüşü müte‘âkib zuhur iden ve asla

intânî ve mikrobu olmayan ihtikânât-ı rahmiye ve halât-ı marziye-i sâ'ire vardır, kaplıca sularının değil yalnız 'umûmî belki mevzû'î duşlar ve banyolar ve şırıngalar suretinde isti'mâlî ile "husûle-i sagîre"dekideverânafa'aliyet geldiği ve ihtikânât-ı rahimiyeber taraf olduğu heman her gün görülmekdedir. Andan başka heman kâffe-i emrâz…

[397]ihtilâât ve teşevvüşât-ımün'akise ,fakrü`d-dem, 'ısret-i su'ihazm, i'râz-ı asabiye zuhûrideceğima'lûm ve kaplıcalrın, usûl-i tedâvîbi`lmânın bu gibi teşevvüşât ve ihtilâlâtdate'sîrât-ı nâfi'asımuhakkakdır.

Adem-i temasa, 'ısret-i temas-ı asabîye, ihtinâk-ı rahme (isteri) mübtelâ ve gerek rahmde gerekse mülhakât-ı rahmde hiçbir afet görülmediği hâlde "alâm-ı rahime ve mebiziyye"denmuztarib olanlara Yalova kaplıcası pek ziyâdenâfi'dir. Kükürdlü sular lenfevîmizâcda ve romatizmalı olanlarda müşâhedeidilenemrâz-ı müzmine-i rahîmede, iltihâbât ve heniye ve hafifedenâfi'dir. Lakin her halde suları tavsiyeden evvel hâl-i 'atâletyahudintibâhî, ihtinâkânât ve inzefeye olan temâyülü, hâl-i 'umûmîve binîveyi(nakres, romatizma, lenfeviyet, dâ'iefrenc), kuvâ-yıbedeniyeyi vazife-i asabiyeyi, mizâcı, isti'dâd-ı şahsiyi nazar-ı ehemmiyete almalıdır.

Hülâsa Yalova kaplıcası "esbâb-ı marziye ile harâb ve virân olmuşebedânîezsernev(?) tecdîd ve i'mâr ve müşerref intifâ olmuş şu'le-i hayâtitekrârîkâd ve iş'âl" idüb:

1-Romatizma'ya (ister müzmin isterse hâd olsun)

2-Zâ'af-ı 'umûmî-i 'uzviyete (diyâbet, dâ'iefrencvesâ'ire),

3-A'zâ-i batniyeihtinâkâtına, ihtilâlât-ı hazmiyeye,

4- Müzmin idrâr yolu hastalıklarına,

5-İhtikânât-ı rahimiye,

6-Emrâz-ı müzmine-i rahimiye ve mülhakât-ı rahimiyeye,

7-Akciğer emrâz-ı müzminesine (nezle-i kasabât, dâ'i beher),

8-Ba'zı alâm-ı asabiye,

9-Hancere iltihâbât-ı müzminesine

10-Fakrü`d-demme, lenfeviyete,

11-Arteritizm, nakres, gibi ba'zıhâlât-ı bünyeviyeye,

12- Hâl-i 'umûmiye merbut ba'zıcild ve göz hastalıklarına nâfi'dir.

Fakat "hastalıkdanziyâde hastanın tedâvisi"fenn-i celîl-i tıbda gayet metîn bir kanûn-ı mühim olduğundan sulara hûdbehûdre'y-i şahsîye tevfîkândevâm pek fenâolubba'zan gayet müdhîş'ârizâta sebebiyet

[398]virir, çünki suların fevâ'id-i adîdesi yanında te'sîrât-ı muzırra ve mehlikesi vardır. Binâ'enʿâleyh Yalova kaplıcasına azîmetideceklerintabîb-i hususilerinin re'yini istifsardan sonra kemiyyetlerini ve tedaviye kıble`ş-şurûʿ hamamlara me'mûr-ı tabibe mürâcaʿat itmelerini ve savr-ı tedaviyi andan telakki eylemelerini fen nâmına tavsiye eyleriz.

Su ne kadar sıcak olur ise o derece istifâdeidileceği hakkında beyne`lahâlî bir fikr-i bâtıl hükümfermâ olduğu gibi tabibi tarafından on beş yirmi banyo itmesi tavsiye idilenbaʿzızevâtın da az zamanda pek çabuk şifâyâb olmak üzere günde bir değil birkaç defʿa banyoya girmek istediklerini ve bu misüllüsu'-i harekât ve teşebbüsâtdan mevt anı, birkaç günler banyoları terk itdirecek derecede zaʿaf-ı ʿumûmî ve hatta bir "humma-i maʿdenî" husûle geldiğini Yalova kaplıcasına me'mûr Doktor Siyotis ve İsakşdesbeyâneylemekdedirler. Fi`lvâkiʿdefʿaten kırk derecede suya giren baʿzızevâtınziyâde bir zaʿafadüşdüğünü ve bu yolda su'i harekâtı neticesi tenbîhât-ı ʿasabiyeyedüçâr olduğunu kaplıcada bulunduğum sırada bi`z-zâtmüşâhede eyledim. Binâ'enʿaleyh kaplıcaya muvâsalat iden zâtın iklim ve mahaleistinâsıiçün bir iki gün rahat itmesi, baʿdegünde bir defʿa on beş dakikadan ziyâde kalmamak üzere muʿtedil bir harâretde (37 santigrad) banyoyay girmesi, çıkdıkdan sonra uyumayubistirâhatde ve gündüz seyr ve hareketdeve riyâzât-ı bedeniyede bulunması ,yirmi banyodan aşağı yapmamak üzere kaplıcada üç hafta kadar bir zaman kalması, gerek vücudunu gerekse ayaklarını sıcak tutmak üzere yün esvâb ve fanilalı ayakkabı taşıması, kahve ve çaydan ve eğdiye ve etʿime-i münbehe ve muvakkızadan ve her nevʿteyakkuzât-ı asabiyeden ictinâb eylemesi münâsibdir.

Etrâfı gayet latîf ve pek dilkeşâ ve bir ormanla muhât olan hamamlar mevkiʿnecenâb-ı hâlık-ı kâ'inâtınihsân buyurmuş olduğu mehâsin-i tabiʿiyye,**[399]** hamamlardan ormana muntazam yollar açılmak ve her tarafları mükemmelen tarh ve tesviye idilmek suretiyle bir derece daha tezyîdidilerek orası temâşâsıyla doyulmaz bir tefricgâh-ı letâfetiktinâh hâline getirildiği ve hamamlara gidecek erbâb(resim Yalova hamamı müste'ciri Mösyö Biranzo ve madamesi(Madam Moniye) Mr et M=Branzeau.-Drecteur, administrateurdesbains de Coury-Yalova.) ihtiyâc ve ashâb-ı tenezzühün istikmâl-i esbâb-ı istirâhâtleri zımnında her dürlüteşebbüsât-ı iʿmâriyedengirü durulmayarak bir telgraf merkezi ihdâs idilmiş **[400]**ada vapurlarının pazardan maʿdâ her gün en seriʿ olanları Yalova'ya işledilmekde ve Yalova'dan hamamlara kadar pek muntazam bir suretde yapılmış olan şose üzerinde müteʿaddid lando ve faytonlar bulundurulmakda olması hasebiyle köprüden iʿtibâren beş altı saat zarfında hamamlara

vâsılolunmakda ve mahazâ bir tedbîr-i ihtiyâtkârî olmak üzere iskeleden hamamlar mevkîʿine kadar müteʿaddid mahallerde süvâri ve piyâdekaragollarıinşâ ve ikâmeitdirilerek sâye-i inzibâtvâye-i hazret-i pâdişâhîde şu suretle bir kat daha emr-i muhafazaya iʿtinâidilmekde olmasına mebni elyevm Yalova dağ hamamları ilk bahardan sonbahara kadar istenildiği zaman kemâl-i istirâhât ve suhûlet ve emniyet ile gidilmesi mümkün en dilferîb bir mesire-i fer-hafezâ hâlini almışdır.

Hamamlar müste'ciri Mösyö Beranzo'nun ve madamesinin (Madam Moniye) himmet ve gayret-i nefâ'isperverîsiyle gerek hamamların derûn ve bitrûnununda ki emr-i nezâfet ve intizâmâtın idâme- ve muhafazası ve gerekse zevâr-ı kiramın her dürlüihtiyâcınıdefʿiderek ez her cihet mûceb-i memnuniyet ve câlib-i hoşnûdîleri olacak bir sûretdeizhâritdiğimuʿâmele ve gösterdiği teshîlât-ı nezâket perverîsi cidden ayruca takdir ve tezkire şâyândır.

151-Divân yolu(İstanbul)

[401]Difteri Serumu İstatistiği

Bakteriyolojihâne-i Şâhânedeistihzâr olunarak bin üç yüz on beş senen-i rûmiyesinKânûn-ı Sânîsinden bin üç yüz on altı Teşrîn-i Sânîsine kadar Dersaʿâdet ve vilâyât-ı şâhânede sarf olunan mezâd defteri serumunun istatistikidir.

DersaʿâdetDevâ'ir-i Belediye

Şehremâneti Celîlesi(şişe serum)		Mevâkiʿ-i sâ'ire(şişe serum)	
Birinci dâire-i belediye	66	Adalar belediyesi	20
İkinci dâire-i belediye	40	Küçükçekmece belediyesi	26
Üçüncü dâire-i belediye	12	Eczahânelere	516
Dördüncü dâire-i belediye	33	Etıbbâya	143
Beşinci dâire-i belediye	80	Yekûn	**705**
Altıncı dâire-i belediye	107	Hastahâneler	
Yedinci dâire-i belediye	18	Hamidiye Etfâl-i Hastahânesi	222
Sekizinci dâire-i belediye	18	Bahriye Merkez Hastahânesi	7

Dokuzuncu dâire-i belediye	30	Gülhane SeririyâtıHastahânesi	10
Onuncu dâire-i belediye	44	Dârü`l aceze	6
Yekûn	358	Fransız Hastahânesi	2
Dersaʿâdet yekûn-i ʿumûmîsi		Sen JozefHastahânesi	71
Şehremâneti Celîlesi	358	Rus Hastahânesi	1
Hastahâneler	319	**Yekûn-i ʿumûmî**	319
Mevâkiʿ-i sâʾire	705	-	-
Yekûn-ı ʿumûmî	**1318**	-	-

Vilâyât-ı Şâhâne

Ankara vilâyeti:

Ankara	45
Yozgad Sancağı	24

[402]Adana Vilâyeti	Şişe serum
Adana	16
Yekun	16
Çorum Sancağı	15
Kayseri Sancağı	10
Yekûn	94

Edirne Vilâyeti

Edirne	15
Doktor Hüseyin Salih Efendi'ye	25
TekfurdağıSancağı'na	16
Gelibolu Sancağı	6
Şarköy Kazası	22
Merefte Kazası	10
Gümülcine Sancağı	30
Çorlu Kazası	3
Yekûn	127

İşkodra Vilâyeti:

İşkodra	20
Yekun	20

Erzurum Vilâyeti

Erzurum	50
Kara Kilise Kazası	25
Yekûn	75

İzmid Sancağı:

İzmid	20
Yekûn	20

Hüdevândigâr Vilâyeti:

Bursa	8
Yenişehir Kazası	12
Bandırma Sancağı	10
Kütahya Sancağı	10
Ayvalık Kazası	24
Yekûn	64

Bağdad Vilâyeti

Bağdad	24
Yekûn	24

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti:

Sakız Sancağı	6
Yekûn	6

Çatalca Sancağı

Çatalca	12
Yekûn	12

Haleb Vilâyeti:

Haleb	50
İskenderiye Kazası	12
Maraş Sancağı	15
Yekûn	**77**

Selanik Vilâyeti

Selanik	233
Selanikde Doktor Kamil	450
Mazhar Efendiye	-
Katrin Kazası	25
Cumâʿ Bâlâ Kazası	20
Köprülü Kazası	20
Yenice Kazası	12
Yekûn	**760**

[403]Manastır Vilâyeti:

Serfice Sancağı	160
Görice Sancağı	78
Yekûn	**238**

Sivas Vilâyeti

Sivas	70
Hamidiye Kazası	30
Yekûn	**100**

Trablusgarb Vilâyeti:

Trablusgarb	50
Yekûn	**50**

Trabzon Vilâyeti:

Trabzon	12
Samsun Sancağı	9
Yekûn	21

Kastamonu Vilâyeti

Kastamonu	12
Sinob Sancağı	10

İnebolu Kazası	6
Zonguldak Kazası	10
Zağferanbolu Kazası	10
Bartın Kazası	15
Yekûn	63

Kosova Vilayeti:

Kosova	143
Kara Tava Kazası	15
Kalkandelen Kazası	15
Kumanova Kazası	20
Berane Kazası	40
Priştine Sancağı	20
Yenipazar Sancağı	58
Mitroviçe Kazası	6
Akova Kazası	12
Piraveşte Kazası	10
Yekûn	339

Konya Vilâyeti:

Konya	32
Niğde Sancağı	40
Nevşehir Kazası	15
Isparta Sancağı	1
Antalya Sancağı	50
Yekûn	138

Yanya Vilâyeti:

Yanya	94
Peruze Sancağı	10
Yekûn	104

Yemen Vilâyeti:

Yemen	20
Yekûn	20

[404]

Vilâyât-ı Şâhâneyeirsâl kılınan serumun yekûn ʿumûmîsi:

Ankara Vilâyeti	94
Adana Vilâyeti	16
Edirne Vilâyeti	127
İşkodra Vilâyeti	20
Erzurum Vilâyeti	75
İzmid Sancağı	20
Hüdâvendigâr Vilâyeti	64
Bağdad Vilâyeti	24
Cezayir Bahr-i Sefîd Vilâyeti	6
Çatalca Sancağı	12
Haleb Vilâyeti	77
Selanik Vilâyeti	760
Manastır Vilâyeti	238
Sivas Vilâyeti	100
Trablusgarb Vilâyeti	50
Trabzon Vilâyeti	21
Kosova Vilâyeti	339
Konya Vilâyeti	138
Yanya Vilâyeti	104
Yemen Vilâyeti	20
Yekûn	2368

UmûmMemâlik-i Mahrûse-i ŞâhânedeSarfiyâtın Tekevvün-iʿUmûmisi:

Dersaʿâdet 1382

Vilâyât-ı Şâhâne 2368

Yekûn-ıʿUmûmî 3750

Emsâl-ı hekimiye:

Usûl- tebeyyüz-i çûşed-i münharif …. Asl

Nekred-i fâ'idedercenkbugulu, kânûn

[405]Raks Hakkında

Raks pek tabîʿî, pek kadîm ve pek ʿumûmîdir. Muntazam ve müteşâbih harekât-ı muttaride icrâsındanʿibâret olan raks cemâʿât-i beşeriyyeninhemân cümlesinde vardır. Henüz elbise kimin lüzûmunuidrâkidememiş olan, hatta medeni bir adam gibi yürümeğe muktedir bulunmayan vahşiler dahîraks itmeği biliyorlar ve kendilerince baʿzıkavâ'id-i mahsûsayatâbiʿ harekât-ı mutararride ile hem ahenk bir de musîkîleri vardır. Ale`lʿumûmkabâ'il-i vahşiyede raks o kadar mer'î bir adet o kadar mühim bir rükn-i maʿişetidir ki cenk u cidâl ve yağmâmes'elesinden sonra birinci derecede şâyân-ı dikkat bir keyfiyet olmak üzere mütâlaʿaya müstahak görünür. Raksın akvâm-ı vahşiye ʿindindehâ'iz olduğu ehemmiyet hiçbir medenî kavdegörülememişdir. Hatta sanaʿyinefîsenin medeniyetle terakkîsine rağmen raksın git gide ehemmiyetdesâkıt olması ve akvâm-ı medeniye nazarında –maʿişet-i ictimâʿiyeşerâ'it ve îcâbâtından olmak üzere-tutduğumevkiʿ ile akvâm-ı vahşiyede- bütün vukûʿât-ı hayâtîşâmîl olacak kadar-ehemmiyet-i ictimâʿiyyesibir çokmüdakkikînin nazar-ı dikkatini celbiderek "bir kavmiçünraksin derece-i ehemmiyeti seviye-i medeniyeti ile maʿkûsenmütenâsibdir" hükmünü ısdâreylemişdir. Fîlhakika bugün raks-ı medenî kavmlerdeşekl ve sûretce…**[406]**enihemmiyetini pek çok gâ'ibitmişdir. Bizim en mühim işimiz raks değildir; fakat akvâm-ı vahşiyeden pek çoğunun en mühim işlerinden biri de raksdır;ona plaçka, av kadar ehemmiyet viriliyor. Meselâ ırk-ı ahmerin yegâne numuneleri olan Amerika akvâm-ı vahşiyesi ve Afrika'da çıplak gezen kaferiler bu şamanlar gibiler ʿındında raks o kadar mühim o kadar ʿumûmî ve mütevviʿdir ki her sureti vukûʿât-ı hayatiyenin başka başkatemasiliadd olunabilir. Cenk u cidâl, sayd u şikâr, evlenmek, doğurmak, ateş yakmak, ademyimek, yılan tutub dişlerini sökmek gibi vukûʿâtdan tutunuz da ahvâl-i ʿâdiyeden her şeye varıncaya kadar raks ile taklîdidilir; her münâsebetleher vesile ile raks idilir. … raks idilir, karanlık giceye raks idilir, ateşe raks idilir, güneşe raks idilir, yağmur için raks idilir, kuraklık için raks idilir, raks idilir vesselâm.

Raksda da teşrîfât-ı mahsûsaya son derecede riʿâyet ve iʿtina olunur. Garibdir ki elbise giymek lüzumunu hissi dememiş olmak gibi bir münâzele-i sefeliyetde bulunan vahşilere raks esnâsında kullanmak üzere bir takım tüylü püsküllü ve kuyruklu eşyâsı vardır ki sarf-ı tezyînât ve teşrîfâta hâdim olub hıfz-ı sıhhaten vücuda nâfiʿ olmadığı içünelbiseden bile ad d idilemez.

Raksın fizyolociyâ'isebebleri:Tes'îrât-ınefsâniyeninaʿsâb –ı muharrike üzerine inʿikâsı.

Sevinç gibi hiddet gibi havf-ı vahşiyet gibi te'sîrât-ı nefsâniye ve infiʿâlât-ı vicdâniyeninisâbe ve dolayısıyla azalâte aks-i te'sîri o kadar muhakkak o kadar tabîʿî ve o kadrkesîrâ …. kiheman herkesin bu bâbda şahsi tecrübeleri vardır diyebilirim. Meselâ pek sevdiğimiz bir adama karşı hasretimiz artdığızamanlardame'mûl olmayarak birden bire karşımıza çıkıvirince o derece müteheyyic oluruz ki bu hâlimizi ta'rîfiderken : sevincimden zıbzıb sıçradım; keyfimden raksa geldim"diyebiliriz. "Hıdmetden bütün azalâtim görüldü.", "korkudan **[407]** bu gibi infiâʿlâtesnâsındavücûdun hem fizyolojiciyâi hem psikolociyaiahvâlîiçünadetâtaʿrîf-i nâtıkdır.

Vakʿansevinç veya keder ile yapılacak kadar zaʿif ve sinirli olan bir çok insanlara rağmansahîhelbeniye ve soğuk kanlı adamlar bu gibi ahvâl ve zürûfdainfiʿâlât-ı vicdâniyelerini az çok gizleyebilirler ise de şu ihtiyâr ve muvaffakıyetleri bu keyfiyet-i tabiʿiyyeninhakîkatine karşı bir delîli olamaz; çünkü anların bile kendilerini zabtidemeyecekleri bir derece bir zaman vardır. Hele bu hâlî pek vâzıh olarak mütâlaʿa itmek üzere (marazi sûretiiçün telin dimağa mübtela olanları ve sıhhî sûretiiçünde) çocukları tedkîk itmelidir. Dimâğın başlıca vazîfesinihâʿ şevkinin te'sîrât-ıkaşriyesini (ifʿâl-i münʿakise) taʿdîlyaʿnıızdırârı hareketlere karşı ihtiyârî bir mukâvemetdimek olduğu cihetle dimâğıteleyyün itmiş olanlarda efʿâl-i kaşriye(?) ve infiʿâlât pek serîʿü`lvukûʿ, pek aşikardır; çünkimukâvemet ve taʿdilâtamaʿrûz değildir. Çocuklarda ise tabiʿiyyet-i beşer olanca safvetiyletecellîitdiğinden bu gibi te'sîrâtınnetâyîci pek tabîʿî olarak lâyıkıyla anlarda mütâlaʿa olunabilir. Bir çocuğa pek sevdiği bir adem hoşuna gidecek bir oyuncak getirecek olsa çocuk sevincinden ellerini çırparak atlayarak sevimli sevimli bir sesle bağırarak iʿlânşâdımânıider. İstemediği hâlde cebren bir şey yapdırılacak olur da hiddetlenirse kollarını göğsüne kadar getirüb sallayarak tepinerek mini mini elleriyle dökmek istediğini ifhâm ile tehdîdâtda bile bulunarak izhâr-ı heyecânider.

İşte insaniyetin sinn-i tufûliyetidimek olan edvâr-ı evveliyedevücûd bulan raksın esbâb-ı fizyolociyâ'iyyesi küçük çocukları şoka veya galeyana getiren esbâbın aynıdır. Şu kadar var ki raks git gide-her şeyde olduğu gibi – esbâb-ı evveliyesindenbi`l-tecerrüdmüstakılen tekâmül iderekbir sûret-i mahsûsa almış ve o sûretdeintikâl ide ide adeta … maʿnâsınıgâyibidüb harekât-ı mutaraddideden ʿibâretkalmışdır. Yoksa akvâm-ı vahşiyedeesbâb-ı fizyolociyâ'iyyesi ile beraber (yaʿni hâl-i …)

[408] Fenn-i ictimâʿî nokta-i nazarından raksın ehemmiyeti bu yükdür; zirâ vahşilerde vukûʿât-ı hayatın savr-ı muhtelifesini arz ider bir ayine-i efʿâldir. Raksları seyridilirseiʿtikâdât-ı bâtıla ve adeta ictimâʿları hakkında oldukça doğru bir fikr hâsıl idilir.

Faraza (Afno) ve bu gibi lisanlara zerre kadar vâkıf olmayarak o kıtʿalara kadar gidebilen seyyâhlar, misyonerler, akvâm-ı vahşiyenin oyunlarını seyr itmekle akâ'idi ve âdâtı hakkında oldukça doğru maʿlûmâtvirmişlerdir. Bir re'isvefâtitdiği zaman yiyecek şeylerle beraber mızrak vesâ'iralât-ı harbiyesini de teşrîfât-ı mahsusa ile mezarınakoyubetrâfında raks itmek ve o raks ile o zâtınmuvaffakiyâtınıcesâretinitaklîd itmek (Sosyolociya) yaʿnifenn-i ictimâʿî nokta-i nazarından hayli maʿnâdârdır. Zirâ bu hâl, evvel emirde vefât iden zâtın yine sayd u şikâr ve cenk ile meşgul olacağına ve tüylü elbiselerini giyüb raksideceğine ve sağ olanlar gibi yiyüb içeceğine iʿtikâdları olduğunu gösterir. Kezâ gramı yaʿniaşkânebir takım rakslar da vardır ki evlenmek ve kadın kaçırmak gibi vukûʿâtıntaklîdidilmesindenʿibâretdir. İşte bu dürlü raksları seyridenlerde öyle bir hey'etderevâbıt-ı ictimâʿiyyenin en mühimlerinden olan ʿalâka-i zevciyet ve mesâ'ilesinde bu mahlûk-ı zaʿîfevirilen kıymet ve ehemmiyet hakkında bir fikr-i icmâl hâsıl iderler. Raksdamaʿnâ-i medeniyet ile ga'ibolmuşdur. Halbuki hemanşuracıkda arz olunduğu üzere ʿalem-i vahşetde oyunlar pek maʿnâdârdır. Zîrâ henüz hayatın safahât-ı muhtelifesiylevukûʿâtınıtaklîd ve temsil idecek bir ehemmiyet-i ictimâʿiyyeyihâ'izdir. Halbuki medenîlerde yalnız harekât-ı mutaraddidedehüsn ve ahenkdenibâretdir. Fenn-i bedâyiʿ (estetik) nokta-i nazarından yalnız harekât-ı mutarride güzelliğinden başka bir şey değildir. Dâ'ire-i ehemmiyeti pek güçleşmiş pek daralmışdır. Vâkıʿân medenî oyunların baʿzısında meselâ polka yahud vals gibi oyunlara nisbetle kadriyle takdim ve takdim gibi teşrîfâtıtaklîdider. Harekât-ı mahsusa vardır ki maʿnâdâr görünür. Fakat yine dikkatle tahlîl idilse bu harekâtın öyle lâ-ekall sekiz kişi ile oynanılabilecek bir oyunda harekâtın tenevvüʿü zaruretine mebni raksın mütemmimânından olduğu anlaşılıyor. Eski oyunlara geldikçe **[409]**teşrîfât ile beraber artar mesela (Menuel) dinilen oyunda daha ziyâde (bir şekil, bir tarz forme) vardır. Harekât-ı raksiyede (takdîm ve takaddümde kadınlara refâkatde) teşrîfât-ı mahsûsa hayliden hayli ma'nâdadır. Daha ileri hatta 'âlem-i vahşete varırsak o zaman raksin yalnız savr-ı mahsûsasınınma'nâdâr olmakla kalmadığı bile görülür; oyunda her bir hareketin ma'nası da muttaridensöylenür. Mesela vahşilerde bir muvaffakıyyet-i harbiyeden sonra gâlib gelen kavmefrâdı kemâl-i teşrîfât ile o vak'a-i harbî tafsilâtına varıncaya kadar taklıdiderek bir raks-ı mahsûsicrâiderler ve o esnâda muvaffak olan re'isin düşmanlarını kesüb yiyebileceği hakkında karşılıklı sözleri te'âtî olunur ve şarkı gibi muttarid ve ahenkdâr olarak söylenir. Halbu ki harbde muvaffak olan milel-i mütemeddine bir resm-i geçidyapubtrampetelerle borularla zabtitdikleri şehri gezüb istilâ iderler. Asker-i husûsî oyunlar, eğlenceler tertîb eylerler. Görülüyor ki vahşilerde

maʻnâ-yı raks pek mühim ve pek aşikârdır; halbu ki medeniyetin terakkîsiyle o maʻnâgayb olarak raks muttarid bir takım harekât olmak üzere başlı başına tekâmül idiyor ve anda gâye-i hünerverî (tavr ve hareketdehüsn) den ʻibâret kalıyor. Hülâsa iki sözle fikrimi ifhâm itmek isterim şöyle diyebilirim: Hiyeroglafyanisbethurûfât ne ise vahşilerin maʿnâdâr rakslarına nisbetde medenîlerin oyunları odur. Hiyeroglif nasıl maʿnâdâr olan suretini gâʾib ide ide sarf-ı temâslı bir takım hurûfâtamüneccer olmuşsa vahşet ʿâleminin raksı da git gide maʿnasınıgâyibidüb harekât-ı muttaride olmakdanʿibâretkalmışdır.

Bu mülâhazama iʿtirâzan belki şu suretle mukâbele idenler bulunur:

"Medenîlerin rakslarında maʿnâ yok mudur? Vals iden iki gencin aynı zamanda muttariden ayak atışları, ellerinin vücuda sarılmak suretiyle tavr u hareket, nazarda ateşin hırsları ruhunvâz emeller ifşâidecek kadar gözleri maʿnâdâr kılan tâbi-i garâm, o nermîn temaslar, o çırpıntılar, o reveranslar kadar maʿnâ olmak üzere acaba bir söz bulunabilir mi? Dinilecek olursa, asla! Diri. Fakat bunlar oyunun ʿanâsır-ı harekâtından maʿdûd değil oyuncuların zerâfet-i şahsiyeleriinkişâfâtından, hassâs**[410]** ve makine gibi oynamak şartıyla pek güzel oyun oynanılabilir ve kusursuz olabilirdi.

Memâlik-i ʿOsmâniyede raks ve muhtelif tarzları.- kavmiyet ve cinsiyete binâʾen raksın tarz ve sureti adât-ı millet ile sıkı sıkıya alakadardır. Bu maʿna evvelki maʿrûzâtımdanistibât olunur. Ne tenografi fennin bu noktaya virdiği kıymet ve ehemmiyet az değildir; çünkisavr-ı muhtelife-i raks dahî-adât-ı milliyeden düğün teşrîfâtı, şarkılar, milli masallar vesâire gibi-bir kavm ile diğeri arasında münasebet ve karabeti taʿyîniçünsıfat-ı kâşife makamındadır. Faraza memleketimizde havra tarzında icrâidilen rakslar, aleʾlʿumûmrum kavmine ve mevkiʿiʿtibariyle de adalar ve sevâhilemensubiyet alakası arz ider. Sureta istisnâ at varsa da yine maʿrûzâtımıisbâta hâdimdir. Ve oyunlar uzun müddet vâkiʿ olan münâsebât-ı ictimâʿiyye sâyesinde intikâleylemek ve daha ehemmiyetsiz olan millî oyunları unutdurmak suretiyle teʾsîseylemişdir. Mesela İrânîlere ve bize Arab elifbasının intikâli ve nâkıs olan evvelki yazıları istiʿmâldeniskâtidişi bu kâbildendir.

Bütün havralar şekliʿtibariyleʿumûmiyet üzere müteşâbih ise de tarz-ı husûsîlerine bakılınca aralarında kavmiyetemahsûskatʿi farklar vardır; meselâ adalıların ve sâhilrumlarının havra oyunları ile Bulgar koylarında seyritdiğimiz havralar veyahûdToskaArnavudları'nın oynadığı havralarda tempuçe, ayak harekâtının adedince hayliden hayli bir fark vardır. Hatta çalgıları da bu farkı muhtelif ahenkleriyle kulağımıza sezdirir. Raks idenlerin teşkil itdiği halkanın orta yerinde durub da asbî(?) parmaklarıyla

kemançeden kesik kesik, titrek titrek, ve sâmiʿa-hırâşesvât-ı muttaride çıkarak laz ile av virdini şişürübbilâ fâsıla yarım saat müddetle zurnadan yeknesak ve basit bir hevâ çalan Vanlı ve kemâl-i asudeni ile iri davulunu döğen arkadaşı arasında hâl ve tavırca ne büyük fark vardır!.. Oyunlara bir tavr-ı has virmekdemizâc-ı kavmiyetin ziyadesiyle hükümfermâ olduğu…**[411]**Çerkeslerin o sinirli oyununu seyr itmemiş olanlar bir adamın- esnâ-yıraksda-nasıl olub da iki sâniyede üç hareket icrâidecek kadar cest u çalâk olacağına bir dürlüakl irdiremez, ve oynanamaz. Diğer tarafında bir Zeybek oyunu seyr idilse, fi`lhakika yalnız kavuğu altı okka gelen bir adamın (ihtilâcât- ı asabiyeye uğramış olsa bile) daha ziyâdeserîʿül hareke davranamayacağı hakkında bir fikr-i sâlim hâsıl idilir. (resim Bir Zeybek) Hatta bu noktaya dâ'ir pek mühim olmak üzere şâyân-ı dikkat bir keyfiyet mütâlaʿaidebildim: Ecnâs-ı muhtelifeyemensûbakvâmın en ziyâde temas ile kaynaşdığı memleketlerde (mesela Gelibolu gibi ekseriya sâhil olan memleketlerde) her dürlü oyun oynanır. O gibi yerlerde rum ve adalı gemiciler ile köylerden sâhile**[412]**dâ'imâmünâsebetde bulundukları cihetle hepsi dahî yekdiğerinin mensûb olduğu kavmin oyunlarını oynarlar; fakat Türklerin adalılar gibi (caka)lı havra oynayamadıklarını kemâl-i dikkatle mütâlaʿaitdiğim gibi adalıların vesâ'irrumlarındahî Zeybek hevâsı oynadıkları zaman bizimkilerin aldığı kabâtâyı (resim Havra)tavrı takunub o gurur ve ciddiyet-i mahsûsa ile ağır ağır oynayamadıklarını ve oynayamayacaklarını lâyıkıyla gördüm ve hakkıyla anladım; hatta zeybek hevâsının milli bestesine fazla fazlaneğâmet-i nâzikekarışdurubbozdukalrı gibi, … **[413]** başka bir oyun oluyor ki (GocomoSatava) (Koca Mustafa dimekdir), (Zehir Ali), (Hamza Efe), (Dirhemsiz Bekir), (Yörük Osman), (Gara Durmuş) gibi kabadayıların tarz-ı raksı hiç o değildir. İstanbul'daki bestekârân-ı musikinin Zeybek hevâsılsun diye besteledikleri oyunlarla (**Resim** Bir balodan fotoğrafyaidilmişdir- Milli rakslarımızdan) asıl zeybek hevâlarının hiç münâsebetiyokdur. (Efeyim ben severim ben zevk u sefâyı) gibi kanto kılıklı şarkılarla oyun oynamak mümkün olsa bile o oyun asla zeybek hevâsı değildir. Hatta memleketimiz Romalıların **[414]** Laterna ile oynadıkları- güyâ alaturka- oyunlardan (susta) ve (karşılama) gibi kıvrak ve tiz oyunlar bizim zeybek hevâlarının bozuk düzen taklîdinden doğmuş bir yeni tarz-ı raks olmakdan başka bir şey değildir. Ve şurası şâyân-ı kaydve tizkârdır ki zeybek hevâları, piyano, laterna, veyahut incesaz ile oynanır oyunlardan değildir. Davul ve zurna ile hiç olmazsa çığırtma ve darbuka ve bağlama ile oynanır ve salonlara bedel-i harman yeri kadar geniş ve açık bir mevkiʿiister.(resimMekteb-i Tıbbiye-i

Şâhâne'dekimyâ-yıʿuzvîmuʿallimiFerîkSaʿâdetlüDellasuda Faik Paşa Hazretleri. S.E. Le prof. Faik Pacha, Della Suda. General de Division)

Bilhassa zeybek hevâları.- Evvel emirde zeybek hevâları tempolarının ağırlığı ile sâ'ir oyunlardan mümtazdır. Hatta bir iki dönüşden sonra, davula doğru bir iki adım atubilerledikden sonra, dizleri müteʿâkıben yere urdukdan sonra bir iki saniyelik bir vukufe vardır. Anın içün tiz besteler ile (velev ki zeybek hevâsınınbâtutasına uydurulmak suretiyle tamamen merdâne bir oyun olduğu cihetle de titrek hareketler, nâzik ve mini mini vezaʿlar ve kırılub dökülmeler en ziyâdemerdûd ve hatta maʿyûb ve müstehcen ʿaddidilir.

Şu kabadayı oyunu hülâsaten ve tahlîlentaʿrîfideyim:

[415]Evvelâ raks idecek olan zât,- Eğer tek başına raks idiyorsa- oyun yeri ittihâz olunan meydanda (bir dâ'ireetrâfındadevrider gibi hareket idüb) elleri aşağıda olduğu hâlde topallıyormuş gibi bir iki adım atarak yürür; ve parmakalrını yavaş yavaş şakırdatır.

Bu suretle tempo tutat ve ayak sayar. Tamam beyt başı geldi mi, ellerini hevâya kaldırarak ve parmaklarını kuvvetli şakırdatarak üç adım sekmek suretiyle ilerler ve ellerini indürüb birkaç sâniye tevakkuf ider; tekrârbeyt başı çalınırken bu hareketi aksi cihete icrâitdikden sonra yine bir iki sâniye tevakkuf ider, bu vah-kafeyi müteʿâkib evvelâ sağdan sola(resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'dekimyâ-yımaʿdeniMuʿallim-i sânîsiKaimakamʿizzetlü Şükrü Bey. Mr. Le ProfChurri-bey. Lieutenant-colonel.) üç kere döner, vüsûl ayağı üzerine döner , o esnâda kollar yukarıda vücûd ve çehre az açık yere mâ'il olarak bulunur. Sonra yine bir iki sâniyevakafeden sonra sağ ayağının üzerine soldan sağa üç kere döner yine azcık tevakkuf itdikden sonra davula müteveccihen üç adım sekerek evvelâ sağ ayağının ucuyla davula doğru bir "dah!"ider, yaʿni dürter gibi yapar. Sonra üç adım geri çekildikden sonra aynı hareketi sol ayağının ucuyla yapar. Sonra üç adımdan sonra bir sağ dizi ile bir de sol dizi ile çöker. İşte burada bir devr-i tam bitmiş demekdir, artık ne kadar oynansa bu harekâtın tekerrüründen ʿibâretdir. Bi`t-tabiʿ şu taʿrifimkâ'ide olmak üzere muʿayyen olan harekât

[416]Resim*(Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'dekimyâ-yıma'denîMu'allim-iEvveli Binbaşı ref'atlüVasilNaom Efendi. Mr Le prof. Basile NaoumMajor. Asârı: Kimyâ-yıma'denî: iki cild)*

muttarideninta'yîninden başka bir şey değildir: yoksa güzel oynayanların ufak ufak tavırları vardır ki hey'et-i mahsûsasıiʿtibâriyle şahsa göre üslûb raksı teşkil ider.

Zeybek hevâları ya iki kişi olarak ya yalnız olarak yahud ikiden ziyâde oyuncularla bir halka teşkil itmek suretiyle oynanır. İki kişi oynadığı takdirde harekât yukarıda

zikritdiklerimizn aynıdır; şu kadar fark var ki oynayanlar dâ'imâ bir dâ'ireetrâfındadevrider gibi hareket iderler; yalnız davula doğru yürüyüb de (dah) idileceği zaman ikisi de yan yana gelüb yürürler. Beş on kişi ile bir halka çevrilüb de zeybek hevâsıoynanılacak olursa o vakit en güzel oynayan zât (resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'dekimyâ-yıʿuzviMuʿallimi Kolağası Mustafa Efendi. Mr. Le prof.MoustafaAdjudent-Major. Asarı:Kimyâ-yıʿuzvî)

[417]Resim*(Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'detahlîlât-ı kimyeviye mu'allimi Binbaşı ref'atlü Ali Rıza Bey. Mr Le prof. Ali Rizabey. Major.)*

Kumanda ider, adetâ Avrupa oyunlarından (kadril) de nasıl oyunu idâre iden zât kumanda iderse aynen zeybek hevâsı hakkında dahî kumanda iden zât: ileri, geri devn, aşağı diyerek başlıca harekâtı taʿyînider ve kendisi sağındaki arkadaşından azıcık uzakça durduğundan halka o noktada bir fisâl-i arz ider.

Eyyâm-ı resmiye ve zeybek hevâları- cülûs-ı meymenet me'nûs hazret-i pâdişâhî her Osmanlı içün bir büyük bayramdır; bu yevm-i mesʿadetdeasâkir-i şâhâne kullarının ne derece izhâr-ı şâdımânîitdiklerini görmek içün taşralarda (resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'defenn-i sipenciyârîmuʿallimi Kolağası refʿatlüAHmed Hüseyin efendi.Mr Le prof.AhmedHusseinAdjudent- Major.) **[418]**dolaşub bendeniz gibi âdât-ı milliye mütâla'asına meraklı bulunmalı ve az çok aşina olmalı. Cülûs ve velâdet hazret-i pâdişâhiyemüsâdif olan bahtiyâr günlerde asakir-i şâhâneye oyun içünmüsâ'ade olunur. Kışlada şenlik hazırlıkları ile uğraşıldığı sırada oyun içünmeydan ve lâzım olan elbisede hazırlanır.Zâten kışlada İzmir'e Nazilli'ye Bursa'ya mensûb bir çok efrâd bulunur ki asker ocağına gelirken dizlik, tuzluk, kuşak, mintan, kavuk, silahlık vesâ'irealub getirmişlerdir.

Bundan sekiz sene evvel Gelibolu'da bulunduğum sırada cülûs-ı hümâyûn-ı şevketmakrûn-ı hazret-i pâdişâhîye müsadif olan rûz-ı firûzda (resim Kimyager Hazret-i şehriyârîSa'âdetlüZanni Efendi Hazretleri.Mr Le Dr J. Zannibey.Chimiste de S. M. L. Le Sultan. Asârı: Sibirya yağlarının terkîbi,-Kibritiyet-Genin tağşişâtı,-Beynelmilel sıhhat-i 'umûmiyeyedâ'ırıslâhâtvesâ'irnâmlarda Fransızca resâ'il.) on altı kişiden mürekkeb bir hey'et tarafından bir kaç saat zeybek hevâsı oynandığını seyritdim. On altı kişinin teşkîlitdiği halkanın orta yerine- hamâset ve satvet-i osmaniyenintimsâl-i bi-misâli olan – bayrağımız dikilmiş ve etrâfında da davul takımı oturdulmuş idi. Oynayanlar Nazilli taburuna mensûbolubgâyet mükellef giyinmiş ve trablus sarılı külahlarından sarf-ı nazar en ufağı bir metruseksan beş boyunda delikanlılar idi. Sert kumandanlarıyla oyunu idâre iden (Seyyid Ali Çavuş) kara bıyıklı ve pehlivan yapılı tahminen kırk yaşlarında bir adamdı. Bir

saat kadar devâm iden bu oyunu bendenizle beraber seyr iden kibâr-ı … **[419]**iderim ki bundan aldığım zevk hiçbir oyunun keyfine benzemez. Avrupa oyunları külliyen bizimkilere benzemez. Burada yalnız memleketimizin oyunlarını sosyolojik bir nokta-i nazardan mütâlaʿa itmek istediğimiz içünsadedden çıkmamak mecuburiyetinde bulundum. Zaten memleketimizde bile bizim oyunlarımızdan ziyâde (polka) (vâls) (kadril) gibi Avrupa oyunları meşhûrve müteʿârif olduğundan yazılsa dahî abes olurdu. Yalnız şu kadar arz ideyim ki bu vals esnâsında yalnız temas ile iʿlânidilenhissiyât-ı nâzike ve nazarla ifşâidilenamâl ve ihtirâsât ve yürekleri çarpıntıya düşürüb ve dudakları titreten (göğüs geçirme)lere bedel bizim oyunlarda bir tavr-ı merdânki vardır ki – yukarıda dahî arz itdiğim gibi- henüz salonlara girecek kadar nazikleşmediğini gösterir yaʿni (sosyolociyataʿbîri ile söylenecek olursa) muhârib bir milletin kendine hâs oyunlarıdır ki bıçaksız uyanmaz.

Doktor Rıza Tevfik

[420] Sinek-Sivri Sinek-Eşek Arısı

Yazları etrâfımızdabî-karâr uçuşarak nâhoş bir sûretdevızılayan, yüzümüzden ellerimize, ellerimizden yüzümüze bilâ-arâm konarak sokmakdanziyâde sıkıntılı bir kaşıntı hâsıl iden bu muʿaccezhayvânâtı, istiskâl bilmez bu haşerâtı tanımayan yokdur. Sinekler gayet faʿâl ve ekûl ve muʿânnidolubdivârdan döşemeye, eşyâ üzerinden tavana, hatta mücella satıhlar üstüne konar ve oradan oraya hemânbilâ tevakkuf vızılayarak uçuşurlar; iştihâları son derece olub her şey'e arzu gösterirler; insanın alını eli üzerinde hâsıl olan ter, hayvanâtdapeydâ olan rutubet, sofradan düşen kırıntılar, şeker peynir meyve et parçaları ve`l hâsıl her şey anlara hoşdur.

Hassa-i zâ'ikalarında nezâket olmayub her şeye atılmakda ve her şeyi pisletmekdedirler.

Adi sinek kül renginde olub sarı siyahımsı bir alna, bir hortuma, şeffâfkanadlara, gayet büyük façatalı gözlere, üç mufassıllı kısa boynuzlara mâlikdir. Üç çift ayakları uçları haşerenin adetâ kuru boynuz yapıştırırcasına herşey hatta mücellâ satıh üstünde yürümesine müsâʿidsûretdedir. Her iklimde, hatta nevâhî-i kutbiyede bile yaşayan haşerât-ı mezkûreharâretin taht-ı te'sîrindeneşv u nemâbulmakda ve pek ziyâde tekessür eylemekdedir. "Kurd" hâlinde iken sinekler nebâtî ve hayvânîmevâd-ı mütefessiha ile beslenmekde ve neşv u nemâ-yıtâmînde ise ("Emerson" nâmındatabiʿiyyundan bir zâtıntahribâtına göre) uzviyât-ı sagîre ileyaşamakdadır.

[421) Tâbiʿiyyûndan İtalyalı bir zâtınirâ'e eylediği korkunç bir istatike göre sinek muvafık baʿzışerâ'it-i hevâʿiyyede senede altı nesil hâsıl eylemekdedir. Her defʿasında altmış yetmiş yumurta yumurtlamakda olan bir sinek sene nihâyetinde 8,192,000,000 evlâd ve ahfada mâlik olur! (resim (1) adi sinek başı (80 defʿabüyüdülmüş)

Sinek uçarken ve öte beriye dolaşurkenvücûdunu örten gayet ince bir tüy sâyesinde gâyet küçük, hurdebînitafîlâtıtoplamakda ve bir yere konarak istirâhâtitdiği zaman ön ayakları ile topladığı tafîlâtı hortumuna naklitmekde ve ifrâzât-ı kesîre-i hazmiyesi sâyesinde ekl ve beli‘ eylemekdedir. Sineklerin bu garîbhazmlarımukaddemâ bir eser-i tahâret ve nezâfet gibi alınmışdır.

Sarı yahud çelik mâ'isi renginde olan sinekler daha muzırrolubecvâf-ı tabi‘iyyeye hatta cürûh üzerine yumurtalarını bırakırlar; uyumakda olan zevâtın burun delikleri içine girerek ‘ârızât-ı vahîmeye sebebiyet virirler; ba‘zı mahallerde, ez-cümle (kayın) taraflarında böyle sineklerin buruna duhûl(resim (2) Sineğin hortumu (200 defʿabüyüdülmüş) ve nüfûzu ile gâyet şiddetli re‘âflar (burundan kan akması) beyin humması, hatta mevt müşâhedeolunmakdadır; böyle bir ‘ârizadayapılacak şey bilâifâne-i vakt buruna trementiyahud klorürlü mahlûlât ile şırınga yaparak bu tafîl-i muzırrı defʿ eylemekdir.

İklimimizde sinekler vasıtasıyla en ziyâdenakl olunan "şarbon" nâmındaki (kara kabarcık-...-i habîse) hastalık (resim Et sineğinin hortumu (200 defʿabüyüdülmş)(maraz-ı mezkûremübtelâ**[422]**hayvanâtoldukca derin gömülmüş olsa bu yolda intikâlâtmüşâhede olunmaz) ile çiçek, kızamık ve kızıldır. (Gras) nâmında bir zât sineklerin ayaklarında emrâz-ı sâriyye-i mezkûrenin tahammüllerini isbât ve irâ'eeylemişdir. Tafîlât-ı mezkûre bir iştihâ-i mahsus ile mevâd-ı gâ'ita üzerine konub "tenya", "terişin" yumurtalarını, küll-i hastalığının …. Topladıktan sonra gelüb küfler, yiyecekler ve nihâyet cildimiz üzerine konmakdadırlar. (sepilman) ve (Hers Halter) sineklerin bağırsaklarında verem mikrobları buldukları gibi (hâvân) da icrâ-yısanʿat iden (KarlosFinley) nâmındakitabîbda humma-i asferinhaşerât-ı mezkûre sâyesinde tevessüʿ ve intişâr eylediğini beyânidiyor. Cezayir'de, Mısır'da kesretle müşâhede olunan göz ağrılarının intikâl ve intişârında sineklerin pek büyük dahlî olduğunu kâffe-i mü'ellifîn kabul eylediği gibi etıbbâ-yımeşhûreden Mösyö (Koh) haşerât-ı mezkûreninbaʿzı ahvâlde kolera hastalığının intikaline sebebiyet virebileceğinibeyânitmekdedir. Vücûduetrâfımızdavızıldayub dolaşması bu derece muzırr olan haşerât-ı mezkûrenin itlâfı hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarından lâzımdır. Fakat nasıl? Vasıta, usûl pek çok; işte bu çokluk hiç birininmatlûb derecede mü'esser olmadığını

gösterir. Evlerimizi, odalarımızı şu münâsebetsizhaşerâtdan bir dereceye kadar kurtarmak içünbağçelerimizde kırmızı resin (nebât) yetişdirmekle beraber meskenlerimizi gündüzleri karanlık bırakmalıyız. Divarlarıasid fenik ilâve olunmuş kireç ile badanalamak, yapıştırılacak kağıdlariçün birkaç santigrâm ak sülmen konmuş kola kullanmak, mesâkin dâhilinde tahâret ve nezâfeteziyâderi'âyet eylemek en ziyâdeşâyân-ı tavsiyedir.

Bir marazın ne yolda tevellüd eylediğini bilerek andan ne suretle tehaffuz mümkün olabileceğini istintâc eylemek içün yalnız mikrobdanihurdebîniʿuzviyâtdan husûle geldiğini idrâk itmek kâfi değildir. Bu bâbda **[423]** veba taʿûn bizim içün pek yeni bir misâldir; çünki ancak birkaç seneden beri suret-i intikâlimaʿlûmumuzolmuşdur. Mezkûr hastalık mikrobunun ve pirelerle intikâleylediği suret-i muhakkakadaanlaşılmışdır. Baʿzıemrâzın bir takım haşerât ve hayvanât, bir hayat(resim Erkek sivri sinek (20 defʿabüyüdülmüş)mahlûkât ile intişâr ve sirâyet eylediği çokdan beri maʿlûmdur. (Pastör) şarbon hastalığı tahminlerinin tahtü`lturâb bir hayli seneler kaldıktan sonra yer solucanlarıyla sath-ı arza nakli dildiğini isbât eylediği gibi baʿzı sineklerin sarı hastalıkların intikaline sebebiyet virebileceğini yukarıda gördük. Sivri sinekler virüsün, emrâz-ı sâriyeninintikâl ve intişârınaale`l ekser ve birkaç suretle sebebiyet virmekdedirlerçHaşerât-ı mezkûre ya kendi bir sûretde tahmini saklayarak her dokunduğu yere bırakur, veyâ sokarak telkîhde bulunur, yahudifrâğâtda bulunarak marazın intişârınahıdmet eyler, veyahûd bedenî marazın sirayetine hâdim bir takım ʿuzviyât-ı sagîrenin tekessürüne hâdim bir mahal ve mekân makamına geçer.

Her iklimde hatta memalik-i şimâliyedebulunub hakikaten bir belâ hükmünde olan sivri sineklerin ağız tarafını bilmek herkes bâ-husûsetıbbâiçün lâzımdır;çünkihaşerât-ı mezkûre bu ağız(resim) **[424]** ile deriyi delmekde ve dişini hatırı sayılır cerihalar yapabilmekdedir. Bu hâlde, her ne suretle olursa olsun mülevves bir sivri sineğin böyle deriyi delerek ne derece suhûletle hastalığı taklîhidebileceği anlaşılıyor. Sivri sinek tabiʿiyyeten emici bir haşere olduğundan sarî bir ʿilletdenmüte'essirenvefât iden bir lâşe üzerine konarak rast geldiği kanı ve madde-i menferizeyi(?) emr ve bu suretle alt masiyesi bir pis madde ile televvüsitdiği hâlde sağlam bir hayvanı sokabilür. (resim Dişi sivrisine (10 defʿabüyüdülmüş) işte bu hayvan bir cerrâhınnişteri derecesinde şübhemiz bir sûretde telkih idilmiş olur. Şarbon hastalığı ile hummâ-i asfer ve dâ'ü`lfîl ve iltihâb-ı evʿiyye-i lenfeviye gibi memalik-i hârede kesretle müşâhede olunan emrâzınintikâl ve sirâyetinde sivri sineklerin dahil-i küllîsi vardır.

Sivri sineklerin “Duddem-fili yer dusan”ınvücud-ı insâniye intikaline tevassut eyledikleri ve tafîlât-ı mezkûreninkurdlarını bataklıkların sathında topladıkları bugün tahakkuk eylemişdir. Doktor (Manson) nâmında bir İngiliz pek yakın bir zamanda sivri sineklerin adi ısıtmanın (humma-i mütekatıʿa) intikaline sebebiyet virdiğini pek güzel isbâteylemişdir. Tabîb-i mezkûr (Roma) civarındaki bataklıklarda adî ısıtmeyemübtelâ bir zâtın kolunu ısırtdığı sivri sinekleri bir kafes içinde(resm Dişi sivrisineğin başı (40 defʿabüyüdülmüş) …

[425]Tecârüb-i mezkûredenistintâcidildiğine göre humma-i mütekatiʿadantehaffuziçün sivri sineklerden tevakki idilmelidir. Bundan başka çâre yok. Uzun ayaklı, ince kanadlı, uzun hortumlu haşerât-ı mezkûreyikim (resim Sivri sineğin yavrusu (40 defʿabuyrulmuşdur)) tanımaz? Zâhiren erkeği daha hundârzann olunursa da aksinedir; kendisi çiçek göbeklerine konduğu zaman dişisi insan kanı beslenmek içün adam arar.

Mağrûr gidişli, ince belli, siyâh kadife ve sırma bedenli, kavî çeneli, karnı iğneli eşek arısı dokunulmadığı zaman zararsız(resim (1) Eşek arısının iğnesi 60 defʿabüyüdülmüş) (resim (2) Eşek arısının ağızı (60 defʿabüyüdülmüş)) fakat ilişildiğinde vahşi, ha’in bir haşere olub önüne geleni sokar. Meyvelerin lebini yitirüb beslenmek, kurdları ile yaşamak üzere haşerâta galebe çalmak, tükürük ve elyâf-ı nebatiye ile yuvasını yapmak içün çenelerini kullanmakdadır. Sâ’ir arılar gibi cemʿiyet ile yaşayan bu haşerâtın**[426]**sokduğu yer baʿzenziyâde şişerek ufunetlenir. Hatta yalnız bir rink(?) sokmasıyla vefâtidenlerin de görüldüğü mezkûrdur. Böyle bir ʿarızadaderhâl(resim Eşek arısının ayağı (30 defʿabüyüdülmüş)) İğneyi çıkarub yarayı kolonya suyu ile yıkamak ve üzerine bu suya basdırılmış bir bez koymak münâsibdir.

Bursa’da Mantar ve Peynir ile Zehirlenme

Nefs-i Bursa’da iki üç ay evvel çarşu ve pazarda mantar satıldığı esnâda ekseriya çam mantarları cinsinin arasında emâniyetnevʿinden “fıtr-ı zeheb-i kâzib” bulunmasından nâşîeklidenlerden on beş kişinin bir iki gün zarfında muskârîne mahsus iʿrâz ile nâgehân-ı tesemmüm itmelerine mebni icrâ olunan müdâvât semeresiyle cümlesinin ifâkat buldukları ve fakat Kütahya mülhakâtında on beş kişinin mantarlarla tesemmümiderekvefât eylemesi üzerine mantarların derhal toplatdırıldığı ve ilk ve son bahar mevsimlerinde tâze beyaz peynir ekil idenlerinbaʿzılarındagaşyan ve ishâl ile ocaʿ-ı batnında ve ʿalâ’im-i sa’ire zuhuruyla tesemmüm-i zeykivukûʿ bulduğu ve kabilden olarak Gemlik’de beş altı şahsın

Mihalic peynirlerinden zehirlendikleri haber verilmesiyle tahkik-i keyfiyet idildikde dağlardaki yazlık ve kışlık mandıralarda bulunan ağnâmınmemlerietrâfında ve ayak ve bacaklarında peydâ olan bir nevʿ yaraların üzerine çobanlar tarafından ak selmen tuzu ekilerek tedâvîidilmekde olduğundan işbu klor-ı sânizinbeknâmdevâ-yısimdârınte'sîrât-ı muzırra ve mehlikesinden külliyen bîhaber olan çobanların sağdıkları südlere ve mayaladıkları peynirlere ak selmen karışmış olması ihtimâline celb olunarak baʿdemâ sem-i kâtil olan ak selmen tozunu katʿiyyenistiʿmâl itmemeleri içün kendilerine tenbîhât-ı lâzıme îfâidildiğiHüdâvendigâr Vilâyeti Sıhhiye Müfettişliği'ndenvürûdidübMecli-i Sıhhiye-i ʿumûmiyedekıra'at olunan raporda bildirilmişdir.

[427]Eczâcılar

Resim (1)*Eczâhâneler Müfettişi İzzetlü Doktor, Tahir Bey Efendi.Mr Le Dr Tahir Bey.Inspecteurdespharmacies.*

ʿUmûmEczâcılar Ustabaşılarından:
Resim(2) Kimyager MösyöFridmanden
Mr. Fridman.
Resim (3) Meşhur Kimyager Mösyö Apari
Mr P. Apery.
Delegues de la Corporation pharmaceutique.

[428] Deniz Tutması

Avrupa'da neşr olunan gazetelerden biri deniz tutmasına karşu şimdiye kadar tavsiye idilenkavâʿid-i sıhhiye ve müdâvât-ı muhtelifeyi hülâsa eylemişdir. Gerçi bunlardan baʿzılarının yekdiğerine tezâdı meydanda ise de eşhâsa ve ahvâle göre yine te'sîrâtıgörülmüşdür:

1-Hareketden evvel müshel almak;
2- Vapura binmeden evvel iyüce yemek;
3-Güvertede gezinmek;
4-Kamara'da kalmak;
5-yatmak ve miʿdeyi bavula yasdığa dayamak;
6-Rum içmek;
7-Melisa suyu içmek;
8-Atipirin almak;

9- Her sababh bir bardak deniz suyu içmek;

10-İyüce yemek;

11-Az yemek;

12-Geniş fanila kuşak bağlamak;

13-Uzağa denize uzun uzadıya bakmak;

14-Denize bakmamak;

15- Miʿde çukuruna deniz tuzu ile dolu bir kise bağlamak;

16-Her sabah bir kadeh konyak içmek;

17-Kiris içmek;

18-Yürürken yahud otururken geminin sallantısını taʿkîb eylemek;

19-Mümkün mertebe gemini ortasında bulunmak, ne çok önünde ne de gerisinde kalmak;

20-Ağızda küçük bir taş daha iyüsü bir kiraz çekirdeği bulundurmak;

21- Şen ve şatır bulubye's ve kederi defʿ eylemek;

22-Okuyub yazmakdan ve meşâgîl-i ciddiyeden çekinmek;

23-Mütâlaʿât-ı ciddiyede bulunmak;

24- Tütün içmek;

25-Miʿdeyi kolludiyon ile urmak;

[429] 26- Limon suyu içmek;

27-Elde bir limon bulundurmak;

28- Deniz tutmasının önünü almak içün hiçbir şey yapmamak.

Kavâʿid-i mezkûreden en mü'esseri son fıkradır. Vakıʿân hiçbir fenalık duyulmadığı hâlde hiçbir şey yapmamak hepsinden müreccahdır. Rahatsızlık his olunmağa başlandığında bir şeker parçası üzerine bir iki damla lokman ruhu damladarak anı aldıkdan sonra kamaraya gidübyatmak ve iştihaya göre muʿtedilâne ve bâ-husûssovuk şeyler yemek münâsibdir.

İstisâlveyâihrâc-ı miʿde

Fenn-i cerrâhiyeninmiʿdeyeâ'id olan kısmı şuʿubât-ı sâ'iresinde olduğu gibi vesâ'it ve kavâʿid-i fenniyenin tekemmül-i hâriku`lʿâdesi ve cerrâhîn-i hâzıranınmahâret-i fevka`lgâyesinde o derecelere kadar mazhar-ı terakkî ve teʿâliolmuşdur ki evelleri tehlikeli zannvaʿd olunan ve en muktedir en meşhûrcerrâhların bile cesâretinikesr iden bir çokʿameliyât-ı mühimmebugünki günde erbâb-ı ihtisâs tarafından kemâl-i suhûlet ve muvaffakıyyetledâ'imaicrâolunagelmekdedir. Ez cümle Mösyö "Ojen" ve "Dovayin" gibi

etıbbâ-yımaʿrûfe “neşr-i kısmi-i miʿde” ʿameliyesininetâyic-i hüsne-i matlûbeyedestres olmak şartıyla dâ’imâyapmakdadırlar. Binâberin Zürih Dârü`lFünûnuhey’et-i tedrîsiyyesinden “Karl Şlater” sâlifü`z-zikrzevâtdan daha ziyâdecesâret ibrazıyla miʿdeyi kâmilen ihrâcitmekde asla tereddüd itmemiş ve muvaffakıyet-i kâmileye mazhar ve nâ’ilolmuşdur.

Müşârûnileyh “Karl Şalter”, elli altı yaşında olan ve bir hâl su’i`l ….ye vâsıl olmuş bulunan hastasında bir verem-i miʿdiyenin vücudunu teşhis iderek evvel emirde vezâ’if-i hayatiyyeyi ziyadesiyle îkâz ve tenbîh maksadıyla marizi birkaç hafta kadar mukavvi bir tedbîr-i ekelide bulundurur. Baʿde lâzım gelen ʿameliyeninemr-i îfâsınaibtidârider. Evrek-i sath-ı miʿdeyi kâmilen işgâlitdiğinimüşâhedeidincemiʿdeyiçıkarub**[430]** üç gün sonra esnâ-yıʿameliyede hâsıl olan cürûh kapanmağa ve hasta bi`t-tâbiʿimʿâ tarikiyle beslenmekde iken ağzıyla adiyenahz-ı taʿâma başlar. Hatta bir hafta zarfında yumurta, kıyılmış beyâz et gibi mevâd-ı gıdâ’iyye-i sulbiyeyieklidebilecek bir hâle gelir. Yalnızemʿâ, vezâ’if-i cedîdesi ile ünsiyet idinceye kadar baʿzıkı’yât hâsıl olur. Bi`lahereʿameliye-i lâzımesi icrâidilen o şahsın iştihâsı, gücü ve kuvveti tamâmıyla hâl-i tâbiʿiyyesineʿadûl ve rücûʿider. Hatta kendini ziyâret iden etıbbâ bu hâline ziyadesiyle taʿaccüb ve hayret iderler. Bu ademkesb-i şifâitdikden sonra tabiʿîdefʿaten çok bir mikdâr yemek eklidemeyüb azar azar yemekde fakat yevmiye sekiz ila on defʿataʿâmınıtekrâritmekdedir.

Miʿdeyemüteʿallikkavâʿid-i sıhhiye

1- Öyle bildiği kadar muntazam saatlerde yemeli,
2- Bünye zaʿifve iştihâmefkûdise açıldığı zaman, az ve fakat sık yenmeli;
3- Ağır çiğneyerek yenmeli.
4- Sıcak yemek yendiği zaman çok sovuk su vesâ’ir içmemeli,
5- Hemânbir biri ardı sıra çok vakit bırakmaksızın yenmemeli; muʿtedilsûretdeyenilen bir taʿâmın hazmı ale`lʿâde üç dört saate mütevakkıfdır.
6- Yemekden kalkarken bir lokma ekmek kabuğu yemelidir; çünki böyle bir iʿtiyâdın hazmı kolaylaşdıracağı ve dişleri adetâ bir diş tozu gibi temizleyeceği beyân olunur.
7- Ziyâde bir hiddeti, çokça bir yorunluğumüteʿâkibaslâ sofraya oturmamalı;
8- Sofrada okumakdan, mütâlaʿadanve`l hâsıl fikri, zihni ziyâdeişgâlidecek her şeyden sakınmalı;

9- Şen ve şatır zevât ile sofraya oturmalı ve hoşa gidecek husûsât üzerine mübâhese itmeli; çünki "sevinç ortasında …**[431]**
10- Sofradan kalkar kalkmaz yorgunluk getürecek harekât ve mesâʿiden çekinmeli;
11- Sofradan aç kalkmalı ve mi'deyi asla son derece doldurmamalı;
12- İstikrâh olunan şeyi aslâ yememeli;
13- Yemekden evvel ve sonra ve yenirken asla hiddet itmemeli; zirâ böyle yinilen lokma değil, bir iğnedarlıkdır.

Çok yaşama usûlü

İhtiyâcât-ı mübremeyi bir kâ'ide-i muntazama tahtına almak;

İhtiyâcât-ı sınâ'iyye-i muzırraya meydan virmemek;

Hıdmetci, uşak makûlesinemuhtâcolmakdan ise kesîrü`l masraf olan şeyleri bir hudûd-ı meşrû'adâ'iresineircâ' itmek, kendi işini kendi görmek ve diğerlerine de mu'âvenet itmek;

Mümkün mertebe muzırr şeylerden ictinâb ve ihtirâz,

Vücûdüşüdükdeheman aks-i memalik-i taʿâkineintizâr,

Her yerde bulunan resâs (kurşun) mürekkebâtından ve ale`l husus nevʿî benî beşerin cins ve ırkını tenkis iden semi`lmirâziğden tevakki, tafîlât ve emrâz-ı sâriyyedenvikâye-i nefse fevka`lʿadeiʿtinâ, mümkün olduğu kadar asayiş ve meserretle yaşamağa ihtimam lâzımdır.

Esir-i ferâş olan marazaya icrâidilecektakayyudât

Evlerde marazaya en geniş odalar tahsis idilmelidir. Hastaların yatakları biraz katı olmalıdır. Yataklara perde vazʿ olunmamalıdır. Pencerelerde perdenin mevcud olmasında bir be'isyokdur. Kapunun aralıklardan esen rüzgardamâniʿ olmak içünkapuya kalınca bir perde taʿlîkidilebilür

[432] ve işʿâlidilmelidir. Hevi tesmiye idilenmaʿden kömürü ile kok kömürünün gazı ve kokusu müzʿicdir.

Odada 15,18 dereceleri arasında dâ'imî ve sâbite bir harâret olmalıdır. İşbu harâret-i matlûb ocak vâsıtasıyla istihsâlidilemediği takdirde sobalara mürâcaʿat olunmalıdır. Yoksa ocak var iken sobanın istiʿmâlimenʿidilmelidir.

Yazın ve hatta kışın, tabîbmüsâʿideitdiğitakdirde hasta iyüce örtülerek odanın hevâsınıtemâmıylatecdîd itmelidir. Bu vechle hareket olundukda, odada mevcûdolub geriye bir koku ile derʿakabhiss olunan muzırrmiyâsmalardefʿ olur. Hakîm bu kokudan hastaya iyü bakılmadığı anlayabilür.

Şâyân-ı taʿaccüb ve işʿârdır ki bir çokeşhâshevâ-yısâfdan, güneş ve sudan korkuyorlar. Sabah, ahşam hastalarının bacaklarını, kollarını bol su ile yıkamağa pek güçlükle müsâʿâdeidiyorlar. Hâl buki en kıymetdâr bir vâsıta-i sıhhiye bir tedbîr fennîden bîçârehastacıkları mahrum bırakdıklarını bilmiyorlar. Güneşe karşı pencere ve kapuları açmak istemiyorlar. Cereyânhevâdanfevk`âdehavf ve hırasiyliyorlar. Hele bu pek nâmaʿkûldür. Yüzünü, burununu yorganı altına saklamış, yatağında sinmiş bir hasta yatdığı odadaki hevâyı tecdide hıdmet iden saf, ceyd bir … ne muzırratgörebilür? Bi`lʿakis odanın hevâsınıngice yanan lambalar ve soba ile düçârtaʿbirolduğu vekazoratvesâ'ir mülevves mevâd ve eşyâ ile ifsâd eylediği düşünülürse mûcebmenâfiʿ olacağını söylemeğe bile lüzum yokdur.

Kapalı bir odada yanan mahrûkât, hevâdakimevlüd`ülhumûzanınbir çokmikdârınıahz ile anın yerine teneffüse gayr-ı sâlih-i hâmız karbon gazının hudûsünebâdîolmakdadır.

Hevâ-yıhârîcî ile iskân olunanhâneveyâ apartmanın hevâsı arasında terkîbce büyük bir fark olur olmaz hemânhevâbi`ltedriç tashih ve tecdîdidilmelidir. Bu bâbda hangi usule mürâcaʿatiilürseidilsün mutlaka hevâtamâmıyla tebdil olunmalıdır. Aslşâyân-ı işʿâr ve tavsiye olan bir şey var ki o da her nevʿ…**[433]**Vâkıʿân bir hastalığlamuztarib, derlüderlüalâm ve evcâʿ ile müte'ezzî olan bir icâbın evine kadar gidüb sıhhat ve ʿâfiyetindenhaberdâr olmak yahudistifsârhâtıriçün geldiğini anlatmak üzere bir kağıda ismini yazub bırakmak muvâffakşeyme-i insâniyetidüğünden buna bir şey dinemez. Fakat ta hastanın odasına kadar girüb de geceleyin neden muzdarib bulunduğunu, tabibin ifâdesinimufassalannakl ve hikâyeye icbâr itmek marîza bir hıdmet değil belki mûceb-i muzırratdır. Çünkibiçâre hasta o hikayeyi sizden evvel üç defʿa anlatmış belki sizden sonra da beş kere daha söylemiş olacağından humma ile hastalığının iştidâdına sebebiyet virilmiş olur. Adetâ bilmeye bilmeye hastanın telef ve ziyâʿına kadar yürüyân bu gibi eşhâsmücâzât-ı kânûniyeye bile müstahakdır. İcâbını bir dakika kadar göreceğini, bir defʿacık elini sıkacağını beyâniderekkapudan zorla girdikleri hâlde hastanın odasına gelir gelmez bir koltuğa rahatça çöküyorlar; ziyaretlerinden maksad ne olduğunu unuturakumûr-ı zâtiye ve husûsât-ı şahsiyesineâ'idbir çok lüzumsuz şeyleri birer birer taʿdâd ve hikâyeye koyuluyorlar.

Odayı temiz tutmak ve oda küçük ise yatağın delerini kaldırmak pis koku bulundurmamak lâzımdır. Gerçek çocukların beşiklerindeki perdelerin kalmasında bir mahdûdyoksada üç ile yedi senelerindeki etfâlin yataklarından ale`l husus himâyet-i

indifâʿiyeye yakalandıkları zaman perde ve cibinlikleri refʿ itmek daha muvaffakdır. Odayı on altı il on sekiz dereceleri arasında bulundurmak ve hasta banyodan çıkub yatağına yatar yatmaz odayı yeniden hevâlandırmalı; gürültü, mükâlemeyi, kapuacîzdâmmesiniveyâ hastayı görmeye gelenlerin ve zitesinimenʿ itmelidir. Hevâ sıcak ve latîf olduğu zamanlarda güneş alan pencereyi açmakdan hiç korkmamalı ve odada idrâr, kazorat gibi mevâd-ı mülevvene asla bırakmamalıdır. Maraza ve maʿlûlüne bir sûretmuvâfakada bakılmak içünriʿâyet olunacak tedâbîr ve kavâʿidsıhhiyeşundanibâretdir. Gerçi bunları herkes bilüyor ise de mevkiʿ-i tatbike vazʿ idenler pek az bulunuyor. **[434]** olanı tercih itmelidir: başı damuʿtedil bir sûretde kaldırılarak oldukça sert bir yasdık üzerine vazʿidilmelidir. Beden, sıcak tutucu hafif yorganlar vücudun süflîsini setr iden bir ayak örtüsü ile ihâtaidilmelidir. Vücûd hiç olmazsa günde bir defʿasilinüb temizlenmelidir. Eğer hasta her vakit yatdığıyatakdankaldırılub diğer bir yatağa nakli dilemiyorsa marizinin altına sık sık değişdirilmeküzere bazler konarak temîz tutulmalıdır. Uzunca süren ve mûceb-i zaʿîf olan hastalıklarda olduğu gibi kaba anlarda yaralar hâsıl olduğu zaman mukaʿid, yatağın çarşafına sürülmemek içünkautcukdan (lastik) birkars ile azıcık refʿidilmelidir.

Toz halinde nişasta ve kana kana, tânin ve kibrit-i nebâti, (likopod) kaba etlerdeki bu yaraların sürʿatleiltiyâmına hâdimdir. Mağliyât-ı sıcak sıcak içirilmelidir. Fakat hastayı terletmek matlûb değilse ilacı odanın hararetine müsâvî bir derecede virmek daha muvâfıkdır. Eski şarabla mahlût su, saf veyâ su katılmış süt her vakit müstaʿmeldir.

Cümlenin maʿlûmu olduğu vech üzere nöbet, akşamları iştidâditdiğinden o zaman hastayı istirâhat ve sükûnet-i mutlakada bırakılmalıdır. Eğer hastaya yemek yedirilmek tensîb idilmiş ise başlıca, sabahleyin alafranga saat on birde bir şey virilmelidir. Ahşamları hatta devr-i nekâhetde bile hafif et suları veya çorbalardan başka bir şey içirilmemelidir.

İcâbı takdirinden hastanın kazorat, kıy'at ve balgamlarını tabibe göstermek içün- hastadan uzakça bir mahalde- hıfz itmelidir. Fakat baʿzıemrâzda bu gibi mevâd-ı mülevveseninesbâb-ı sirâyet-i marazdan olduğunu hatırdan çıkarmıyarak ana göre müdebbirâne hareket olunmalıdır.

Boğmaca öksürüğü hurdebîni bir mantardan hâsıl olmakdadır. Mevlüd-i maraz olan işbu tafîl bu hastalığa düçâr olan etfâlinnefslerinde bulunduğu gibi balgamlarında, mendillerinde kesretlidir. O halde anlar birer menbaʿ-ı sirâyet ve intândır. Boğmaca öksürüğü teneffüs ile o kadar suhûletleintikâl ve sirâyetider ki sağlam bir çokmu'aftıflın yanına **[435]** Humma-yıtifoidikazûrât vâsıtasıyla intikâlitdiği cihetle mümkün olduğu

kadar sürʿatle marazînin mevâd-ı gâ'itasınıdefʿ itmelidir. Kolera ve kolorinde aynı vechlesirâyetitdiğinden bu tedbire o hastalıklarda daha ziyâdeiʿtinâ ve ihtimâm olunmalıdır.

Mevlüdü`lhumûzali su ile icrâ-yımuzâd-ı teʻaffün (antisepisi)

Cürûhîmikrobların temasından vikâye ve netâyîc ve hamiyyesinden muhafaza içünfenn-i cerrâhînin tevessül itdiğivesâ'it-i mükemmele ve icrâat-ı muhsineden biri de menʻ ve defʿ-i teʻaffün (aspis)dir. Gerçi bu usûl bir çok etıbbâ-yımütehassısanıniʻtimâd ve kesret-i istiʻmâline mazhar olmuş ise de ekser hâlâtda pek de emniyet bahşâ değildir.

Çünkitedâbîr-i ihtiyâtiye-i lâzımeye son derece dikkatle iʻtinâ olunduğu hâlde bile mikrobları tamamıyla tebʻîd-i mümkün olamamakda ve dâ'imâşe'met-engîzolan muzırratlarındanhavfidilmekde ve binâ'en aleyh baʻzıhâlât-ı nâdireşâz ve müstesnâ tutulduğu hâlde edviye-i muzâd-ı teʻaffünemürâcaʻat-ı zarûrîgörülmekdedir. Fakat fî yevminâ haza ez cümle süblime (ağusülmen) gibi en mü'esser ve bu hususa en elverişli tanılan ecsâm-ı muzâd-ı teʻaffün-i mahzûrdansâlim bulunamadıkları cihetle anlar meyânındamünâsib ve kullanmağa sâlih olanları hüsn-i intihâblüzûmuderkâr ve bu mes'elenin hayliden hayliye müşkül olduğu aşikârdır.

Muzâd-ıteʻaffün olan mevâdıntâhir bir yaranın intânına mâniʻ olmak husûsundakite'sîrleri gayr-ı kâbil-i inkâr ise de intânveyâufûnet bir kere zuhûritdikde anı tevkîfdekiiktidârsızlıkları da küll-i yevm-i meşhûddur. Bu sebebe mebnîdir ki cerâhîn-i hâzıra kemâl-i keremi ile bir vâsıta-i müte'emminetaharrîsine teşebbüs itmiş ve fenn-i cerrâhîmütehassısları meyânındateferrüd ve temeyyüz iden Mösyö "LokasŞampiyoniyer"in bu bâbdaki mesâʻîsi müsmir olmuşdur.

Muʻallim-i müşârûnileyh bir seneye karîb sarf itdiğimesâʻinetîcesinde bu zamana gelinceye kadar fenn-i tedavide heman hiç istiʻmâlidilmeyenmevlüdü`lhumûzalı suyun avârız-ı intâne karşı en mü'esser 'avâmilden biri olduğu tıbb…

[436] Bu zât meslekdaşlarınaimtisâlenvücûda cüz'i bir muzırratı dokunmayan kuvvetli bir muzâd-ı teʻâffün bulmak emeline düşer. Paris'de Mösyö "Toşar" nâmında bir dişçi diş köklerinin çene kemiklerinde merkûz bulunduğu yuvaların takayyüh-i afînisihemân her nevʻ vesâ'it-i mü'essireyemukâvemetitdiği hâlde mevlüd`ülhumûzalı su ile tedavi olundukdatamâmıylazâ'il ve mahv olduğunu kendisine ifâdeider.

Bu cesimin tahammürâtıtevkîfitdiği otuz sene evvel Mösyö "Renyar" ve "PolBret" taraflarında isbât ve işʻâr olunduğunu dahî tahattur ider. Kendi arzusuna şu iki vakʻa-i sıhhiyeyi sermâyeittihâziderekicrâ-yıtecârübe başlar.

İlk defʿa olmak üzere hayatından katʿıümid idilmiş olan ve vâsiʿ bir ceriha-i mütekayyihadan müştekî ve muzdarib bulunan bir şahsı bu cesimle tedaviye teşebbüs ider. Marîz o zaman kadar yirmi de b,r (hâmiz-i fennin" binde bir " klor-ı sâyi-i ziybakyaʿniagosülmen yüzde on " klor tonya" ve yüzde bir " fevk manganit potas" mahlûlleri gibi şedîdü`lte'sîr olmak üzere maʿrûf ʿâvâmil-i muzâdintân ile bi`listifâde tedavi olunmakda iken mevlüdü`lhumûzalısu ile icrâidilen gusülleri müteʿâkib az bir zaman zarfında hilâf-ı ümîdtekayyh-ı tenâkus ve hastanın hâl-i umûmiyesikesb-i tebeddül ider.

Cesm-i mesrûdunmenâfiʿ ve muhsinât-ı ʿadîdesini görünce istiʿmâlinitekrârda asla tereddüd itmeyerek biri bacağında vâsiʿ bir kangren ile cürûh-ı mütekayyihaya diğeri gerek bacak ve gerek fahzındafelgûmûnemübtelâ ve pençe-i mevte mahkûm bulunan iki kişiyi daha tedavi ider. Yine te'sîrâtşifâbâhşasınadestres olur. Sâlifü`lʿarzmüşâhedât-ı mevlûdü`lhumûzalı suyun takayyuhʿadî ve anfi basillerini derʿakabmahv ve itlâf itdiğinekanâʿat-ı tâmmeiʿtâider.

Mösyö "Labord" dahî orda (siyah kan damarları) derûnuna madde-i mezbûre zerk eylediği takdirde hayvanâtın kendilerine icrâidilenʿâmeliyâtdanhaberdâr olmadıklarını ve kanlarında şarbon bakterisi mevcûd ise anında hemânaniyenmahv ve muzmahil olduğunu delâ'il ve berâhînkâtıʿa olmak üzere beyânitmekdedir. …**[437]**dolayı ʿalâ'im-i ʿafniye-i mütezâyideye ve takayyuhavâzıh bir te'sîricrâ ve îfâitmekdedir. İşbu esbâbdan birincisi muhammerât üzerine şiddetle te'sîr itmesi ikincisi de insceyitertîb itmek üzere husûsî bir kuvvet ve kudrete mâlik bulunmasıdır.

Sublime mahlûlünde külliyen mefkûd, hâmiz fennin mahlûlünde ise pek cüz'imevcûd olan, mevlûdü`lhumûzalı suyun şu ikincisi hâssası nazar-ı dikkati celbe şâyândır. Çünkimücerred o hassa sâyesindedir ki muzâd-ı teʿaffün olan ʿâmil-i inscenin kâffe-i nakâtına tamamıyla nüfuz ve intişâritmekde ve tahribine me'mûr ve muvazzaf olduğu erkân veyâʿânâsırmarziye ile temas-ı mutlakdabulunabilmekdedir.

Meşrûbât, dondurmalar

Meşrûbâtın hâsıl idecekleri asara derece-i hararetlerinin dahil-i küllisi vardır; ziyâde sıcak olanlar tenbîhbâdî olur. Fiʿil-i intibâh muvakkat bir nevʿhummâ, nabzın sık ve dolgun urması, cildin teşenci, veçhin şiddetle televvünü gibi iʿrâz ile tezâhürider. Nihâyet bu alâ'im az veyâ çok bir ter ile nihâyet pezir olarak her şey zâ'il olur; ılık olanlar gaşyânıdaʿvetider.

Çok soğuk meşrûbât ise gaşâ-yımuhâti-i miʿdeye pek şiddetli bir te'sîr mesken icrâitmekdedir. Etıbbâ bu nevʿ meşrubatı miʿdenin … ve veciʿ ile müterâfik olan taklisânına karşı istiʿmâlidiyor.

Derinin her kangı bir noktasına bir parça buz ve yahudmüberrid bir mâyiʿvazʿ ve tatbik idildiği zaman hissiyetzâ'il oluyor? Ufak ʿameliyât meselâ bir şık hiçbir vücûʿdaʿvet itmeksizin yapılabiliyor. İşte bürudet, miʿdedeki …-ı asabiyede aynı vechlete'sîriderek anları uyuşduruyor. Bu ʿuzvidekitaklisât ve ucâʿı teskin idiyor.

Fi yevminen haza her tarafda mazhar-ı rağbet olan dondurma, derece-i harâretiiʿtibâriyle mütebeddil değilse de terkibce ve binâ'enʿaleyhkâbiliyet-i hazmiyecemuhtelifdir. (Fonsagaryo) dondurmaları iki sınıfa taksîmidiyor. Birinci sınıfa kaymaklı, sınıf-ı sânîyede kaymaksız dondurmaları idhâl eyliyor.

[438] Kaymaklı dondurmalar: hususi bir kabda yumurta sarısı, süt, kaymak, şeker ve ıtriyât-ı muhtelifeyi karıştırarak yapılıyor. Kaymaklı, vanilyalı, çukulatalı, kahveli …… ilh dondurmaların kâffesi bu nevʿaʿâiddirler.

Kaymaksız dondurmalar:esmâr-ı muhtelife (çilek, ananas, limon, kavun, şeftali, portakal) 'asaresi ile i'mâl olunuyor.

Kaymaklı dondurmalar biraz ağırca oluyor. Elem-i mi'deyemübtelâeşhâs anları pek güçlükle hazmidiyor; sınıf-ı sânîde bulunanlara ise- çok hâmizolmadıkca- za'îf ve nâzikmi'deler bile tahammül idiyor.Dondurma ağır ağır yenilecek olursa cild terli bulunsa bile meşrûbât-ı bârdenin husûle getirebileceği 'avârıza meydan virmez. Ma'a haza dondurmadan sonra bermu'tâd içilen aşlama su yudum yudumşerb olunmalıdır.

Mevsim-i sayfdahusûsiylememâlik-i hârede meşrûbât-ı bârda kesretle isti'mâlidilmekdedir. Harâret-i hâriciyeziyâde olduğu zamanlarda, esnâ-yıta'âmda soğuk su içmek pek nâfi'dir. Zirâmi'deyi takviye, teri tenkîs, iştihâ-yıîkâz ve tezyîdider; fakat şerâ'it-i mesrûdehârivindeisti'mâlolundukda 'avârız-ı vahîmetekvîn eyler.

Vücûd terli iken çok soğuk veyâ buzlu bir su içilecek olur ise bundan mütevellidteberrüdümüte'âkib aks-i 'amel zuhûriderse ne a'lâ; lakin ba'zan kaziye bir aks olur, bedende 'umûmî bir teberrüd husûle gelür; su, cedrân-ı mi'dedekiharâretin bir kısmını ahzider; derece-i harâret-i bedende tevâzin-i husûle içünmi'de ve ihşâ-yısâ'irenoksani-i harâretlerini cildinkiyle tazmîn eyler; derinin tenezzül-i harâreti teri tevkîfider.

Dem-i şiddetle akşam dâhilinde ve a‘za-yımerkeziyeyehücûmitdiğindenhayâtısür‘atle tehlikeye ilgâ iden ihtikânât ve ilnihâbâttahaddüsidebilir.

Ahvâl-i ma‘ruzada soğuk su şerbinimüte‘akib cümle-i hazmiyedeevcâ‘, çenelerde takallus, gaşy ve hatta mevt görülmüşdür.

Doktor “Dökezen” ‘afiyet-i tâmmede olan bir şahsın, bir ziyâfetde**[439]** üç dört dondurma yemesinden sonra şiddetli bir iltihâbmi‘deyemübtelâ olduğunu müşâhedeitmişdir.İhtiyâtsız, vakitsiz içilen buzlu meşrûbâtte’sîriyle kolera ve kolorinzuhûritdiği herkesin ma‘lûmudur. Otuz beş yaşında bir adam tanırım ki soğuk su içince kan tükürür. Bu asâr cümlesinden olmak üzere zâtü`lkasabât ve hücûm- ahlât-ı sadrın kesretle husûl yafta olduğu ve hatta ba‘zıvekâyi‘deselü`r-râ’etevellüditdiğiru’yetolunmuşdur.

Şimdiye kadar zikr ve ta‘dâditdiğimiz ‘ârizât-ı şerâ’itatiyye-i erba‘a ile daha ziyâdevehâmetkesbider:

1)Vücûdun evvelce tesehhünü. (2) mi‘denin boş olması. (3) içilen mâyi‘inmikdarca kesreti. (4) derece-i harâretinin dün bulunması.

Muhâtarât-ı melhûzânın önünü almak içünri’âyet olunacak tedâbîriserd ve ityân idelim:

Suya ba‘zıecsâm-ı ecnebiye, hiç olmazsa biraz şeker veyâşarab ‘ilâve itmek.

Mâyi‘ yudumyudum içmek, mi‘deyevüsûlünden evvel ağızda mümkün mertebe teshîneylemek.

Mâyi‘ şerbinden evvel bisküviyi, çikolata... ilh gibi salb bir madde yemek.

Balolarda, müsâmerelerdevücûd terlediği zaman hafîf çay, puncyahud sıcak her kangı bir mâyi‘ içmek.

Mehâzirînden çekinmeyerek bu gibi şeyler isti‘mâlinecür’etyâbolundukda kaymaklı ve ale`lhusûs meyveli dondurmalar kadar muhâtarası olmayan romlu hafîfmünebbeh şerbetler içmek münâsibdir.

Buzlu bir mâyi‘inşerbiakîbindezuhûr iden ‘âvârız-ı muhtelika ve müte‘addide sıcak bir şey içmekle ba‘zanber-taraf oluyor. Anın içün çay, puneçcem‘iyetlrde dondurmaların tevlîditdiğimehâleke mâni‘ olmakdadır.

[440]Mûsikî ve Te’sîrâtı

‘Uzv-ı semi‘ iledimâğ doğrudan doğruya münâsebetdedir; sâmi‘a havas-ı sâ’iredenziyâdevezâ’if-i dimâğiyyeyemerbûtdur, melekât-ı akliyenin neşv u nemâ ve terbiyesinde gâyetmü’esserdir. “Asvâtınbeynlerindekiimtizâcahenkdârândan”, “ kulağa hoş

gelecek sûretdeasvâtınimtizâcından”ʿibâret olan musikiden ân evvel müte’essirolacak ʿaznûsemiʿ ise de bi`l vâsıta dimağ bu te’sîrdenhissedâr olur. Şimâʿ-ı şemsin göze te’sîrindenziyâde kulak savtındanmüte’essirdir. Bir “melodi” ve bu yolda bir musikinin vücudumuza, cümle-i asabiyemize te’sîri ziyadedir. Hükemâ-i meşhûreden (Darvin) diyor ki: “Asvât-ı musîkıyyeibtidâ-yı emirde neşv u nemâ bulmuş ve aşk u alâka, rekâbet, zafer galebe gibi infiʿâlât ve ihtirâsâtile iştirâkeylemişdir. Fî`lhakîka, çocuk daha sevilmeden sadâsınabir nizâmvirmeğe çabalar; hiç şübheyokki insan daha sevilmeden bir lisana mâlik olmadan infiʿâlât ve ihtirâsâtınıbaʿzı sayhalar ile ifhâmeylemişdir.”Te’sîrât-ı maʿneviyesi, kuvve-i telkîniyesi, iʿmâk-ı rûhiyyedemevcûdhissiyâtıîkâziçün bir iktidâr-ı hâriku`lʿâdesi olan musikinin baʿzıemrâzındate’sîrât-ı şifâbahşâsımuhakkakdır. Lakin musiki bugün ziyâde kemâl bulunduğundan bu cihetdekite’sîrâtınıgaybeylemişdir. Çünki, ʿavâmʿâlî bir musikiden, operalardan bir şey anlayamamakdadır. Hâl bukisehlü`lidrâk bir bestenin, bir nağmanın kulaklara dehâzyâde çarpacağı şüphesizdir. Esvât ve nağmânın cümle-i asabiyeye te’sîrinde beste ve usulü, lahni, vezn ve ahengi ve`l hâsıl hâl-i hâzırdafenn-i musîkîyite’sîs ve teşkil iden bir çokhusûsâtı nazar-ı dikkate almalıdır.

[441] Sâmiʿanın şu te’sîrât-ı rûhiyesinde Basra’nın büyük mühim bir vesâtetivârdır. Bir tiyatroda, bir mahalde sanʿatcâzibesi kadar meziyât-ı zâtiyesihüsn-i ve anı olan gayet sevimli latîf, vücûduendâmı mevzun nazar-ı ribâ bir dilberin en tabiʿî ve heyecanlı ihtisâsâtını, ruhunun en samimi galeyanlarını îmâ iden o belurin(?) nağmâtı, operan ahenkleri, ne derece mü’esserdirtaʿrîf ve îzâha lüzum var mıdır? Tabîʿatdaahenkdâr olmak üzere hemân her ne görür isek, ne işidir isek bir suret-i mahsûsadazûkıyâb olmak zâten fıtratımız iktizasından değilmidir?

Musîkîye’s ve kederi izâle, kalbi tahrik, zihn ve fikri teskin ider. Cümle-i asabiye sâyesinde tekmîl-i vücuda te’sîr ve bu hâlde ʿuzviyetimizdetahavvülât-ı mühimmeîkâʿ eyler. Maraza ve nakhânın musikiye inhimâkı pek ziyadedir; askeri muzikası bir hastahâne önünde geçdiğinde biçarelerden sarkan hastaları görmelidirler! Paris’de (Sal Petriye) ve (Biseter) melcâ’larındavirilen konserlerde belhâ ve hamkânın ve meflûcînve masrûʿîninsürûr-ı ʿazîmişâyân-ı dikkatdir. Musikînin bu yolda te’sîrâtşifâ ve teselli bahşâsından Avrupa’da baʿzıhastahânelerde ez cümle Londra’da meslûlüne mahsus dârü`lhayrdaistifâde eylediğini ve musîkîiçün sahne tarzında mahaller bulunduğunu gördüm.

Musîkîevcâʿ-ı maddiyeyi teskin, alâm-ı maʿneviyeyi tahfif eyler; hayat düşkünlerini bir hâl-i hadregötürür; kalblerindenvehn-i vükelâlı giderir; ahlâkı tasfiye, ezvâk-ı maddiye

ve huzûzât-ı nefsâniyeyiteyakkuzât-ı mehlike içinde taharriden menʿ eyler; bu cihetle musîkî mekteplere, liselere girmelidir.

Hükemâ-i mütekaddime musikiyi bir mevkîʿiʿtibârdatutmakda idiler. (Urfa), (Amfeyon), (David) vesâ'ireyeâʿidşâʿirânehikâyât ve esatirden sarf-ı nazarla yalnız şuʿâra-yıYunaniyye'den (Homer)in ʿavârız-ı asabiyeden teşfiyesiiçün (Olise) etıbbanın musiki …**[442]Resim**(Musîkî: Saz.)**[443]**musikiyi ʿilel-i dimağiyyede tavsiye eylemişdir. Hükemâ'arabemrâz-ı asabiyede musikinin te'sîrâtını pek güzel anlamışlardır. (Ebu CaʿferAhmed) "zâdü`l misafir" nâmındaki kitabının "aşk" bahsinde: "şu fikr-i sâbitekarşu en iyi vâsıta ve tedbirin tağnî ve terennüm ve işʿâr ile iştigâl ve ahbâb ile mülâkât, suya bağçelere ve güzel yüzlere nazar eylemek münâsibve musikinin ruha te'sîri şarabın bedene te'sîri gibi olduğunu" beyânidiyor. Fransa etıbbâ-yımütehassısîninden (Pinel) hükemâ-yımütekaddimenin musikiyi tavsiyedeki isâbetini tasdik eylediği gibi etıbbâ-yımeşhûreden (Rekamiye) de reçete yazdığı zaman musikiyi ʿilâve eyler imiş.

Bavyera dükası (Albrek) nakresden(?) mütehassılevcâʿdan ancak maʿnidâr ve hüznaver musiki sayesinde halâs olmakdaiiş. Doktor (Jesner) bir İtalya'nda " ırku`n-nisâ" evcâʿının ancak uçurtma ve oyun hevâsında bir musikinin te'sîriylekesb-i sükûnet itdiğinibeyân eyliyor.

Musîkînin sıhhate te'sîrinedâ'ir burada binlerce müşâhedât ve emsâl-i zikridebiliriz. Lakin en ziyâdete'sîrâtı (melankoli), (isteri), (letarcı), (monomani) gibi emrâz-ı asabiye ve dimağiyedegörülmekde ve kadimden beri ʿilel-i mezkûrede tavsiye idilmekdedir.

Musikînin tarzını, temposunu tahvil iderekemrâz-ı dimağiyyedeiʿrâz ve asâr-ı intibâhiyye ve mütehevvere ve hazine ve sukûneyiteşfiyekâbildir.

Asâr-ı intibâhiyye-i şedide ibrâz iden ahvâlde mülâyim ve razi, emrâz-ı maʿneviye-i mükedderede gayet şen ve şetâretidâʿî (Fangar) bir musîkî tavsiye olunuyor. Musîkininte'sîrât-ı mütenevviʿasına her gün tesâdüfeylemekdeyiz. Valide ve süt nineler bebeklerini ninnilerle iskâteyemekdedirler. Baʿzı asabi kadınların konserlerde baş ağrısından, sinirlilikden kurtuldukları görülmekdedir. Hükemâ-i meşhureden (Volter) gibi baʿzıları ancak musîkî ile hazmidebilmekde imiş; hatta etıbba-yımaʿrûfeden biri: "miʿde musikiyi sever" dimişdir.

Musîkî cümle-i asabiyeyi tehzîz ve … kalebete'sîr ve tarz-ı vezn ve lahne göre uzv-ı mezkûru taʿcîlyahudte'hîr eylemek üzere deverân**[444-445)Resim**(Musiki çalan kadın) Nazar-ı ribâ bir dilberin en tabiʿî ve heyecanlı ihtisâsâtını, ruhunun en samimi galeyanlarını îma iden oblorinnağmâ-yı ne derece mü'esserdir. (Aşağısı- Sanʿat-ı câzibesi

kadar meziyyât-ı zâtiyesihüsn-i …olan gayet sevimli latîf-i mevcudu endâmı mevzun- (sol tarafı musiki ye's ve kederi izâle … tahrik, zihn ve fikri teskin ider. **[446]Resim(**oraniğortaniğmeymununniʿmât-ı musikiyi mahzûnenistimâʿı) maddisi husûsuyla kadınlarda ve asabi ve hastalıklı olanlarda ve henüz hastalıkdan kalkanlarda görüliyor ki anlarda kan-ı iʿsâbe sükûn ve sükûneti emridecek derecede zengin değildir. Musikînin cümle-i ʿasabiyeyete'sîri (Balzak'ındidiği gibi hayat içinde başka bir hayat îkâʿidecek derecede ziyadedir. Sûret-i te'sîr ahenge, besteye, sâ'irhusûsâta (resim) **[447]Resim**(adi meymunun tarz-ı istimâʿı) ve mütenevvîʿdir. Meselâ bizim en meşhur ve milli bestelerimizden …" yahud "Cezayir" hevâsı ile (Şopen)in meşhur …fonebir"i insanın iʿsâbına pek ziyâdete'sîrider ise bu te'sîr... Baʿzı beste ve ahenkler şevk ve süruru bir takımı da hüzn ve kederi… ;te'sîrât-ı ruhâniyedeki bu ihtilâf ve bu ihtilâfa bâdîsebeb**Resim** (Su aygırı)**[448]** adeta bir sır hükmündedir. Rüfekâ-yı kiramdan Doktor Rıza Tevfik Bey diyor ki: "Raksa getirecek hevâlarbi`l hassa mevzun ve muttarid bir savt üzere mümkün mertebe tempolu hastalanmış olanlardır. Faraza akşam serinliğinde Kumkapu**Resim**(Arslanın bir opera parçasını hîn-i istimâʿındaki tavrı.) taraflarında bir gazinonun önünden geçerken, içeride çalınan laternada intişâr iden muttarid ve yeknesak ihtirâzât içeride kıvrak bir kasabhevâsı**[449]** oyunlarla biraz aşinalık varsa!... Kağıdhânedeyahud başka bir seyr yerinde (yakomi) çifte telliyi çalarken bir çok meraklıların omuzlarına bakınız! Hemânhepsisini tesviyesi boz ve kadr; omuzların hareketi bilâ-ihtiyâr (resim niʿmât-ı musikîyeyi dinleyen bir kaplanın hâli) çifte naʿranın temposuna tâbiʿ olur."

Musiki yalnız infiʿâlât ve ihtirâsât-ı nefsâniyeye ve hayat ….. te'sîritmeyübidâre-i bedeniyedekikâbiliyet hareketi ve maddî ve ʿuzvî ve ʿazlîmetâneti**[450]**ikâz eyler. Hamalların, rencberlerin, gemicilerin niğâmât-ı mevzûne sâyesinde iʿmâl-i şakkaya nasıl göğüs virdikleri cümlece maʿlûmdur. "Heyyamola" kuvve-i muhassılasınınte'sîrât-ı harüku`lʿâdesi vareste-i arz u beyandır. Hareketde olan asker muzika sâyesinde daha az yorulur. Ziyâdefakrü`d-demmemübteâolubhafikâne uğramaksızın on adım atamayan genç kızların bir orkestra sadâsıyla bütün gice raks eyledikleri vâsılayorulmakdıkları her gün görülmüyor mu? (resimMuzikanınte'sîriyle isteyen nihâyet derin bir uykuya dalan Balıkçık kuşu.

İhtisâsât musikiye gayet nâzik ve nahif ve hassas zevâtda gayet şedîdintibâhât ve takayyuzâtabâdî olur; yüz kızartması, gözlerin parlaklaşması, teneffüsün "iç çekmeler" ile kesilmesi, teşenci bir heyecan, miʿdede boğazda bir ağrı, ekse de ürperme ile

birlikdeihtirâznefsâni-i ʿumûmi bir ahenk musikinin teʾsîriyle husûle gelir; bu hâl nöbet, evet adeta bir sekr nöbeti ve göz yaşları ile nihâyet bulur ve vücûdda gayr kâbiltaʿrîfbaʿzanteşenci ve davari bir yorgunluk bırakur.

[451] Bu derece derîn ihtisâsât nihâyet cümle-i asabiye-i merkeziyeyi (dimağ-ı şevkî) ziyâde sar sar ve evvel emirde o kadar aşikâr olmayan hâlât-ı marziyeyi tedricen izhara başlar; nihâyet sarʿa, isteri, melankoli vesâʾirihlâlât-ı asabiye-i şedide zuhûr eyler. "Hücre"lerde nihâyet ʿömürlerinigeçirüb ne kadar erbâb-ı musiki vardır! Baʿzı ahenkleri (senfoni) işiterek ihtilâcâta tutulan (Mozar), (Berliyüz), (Maliran) gibi meşâhîr-i musiki-şinâsânçokdur.

Binâʾenʿaleyh musikiye ziyâdeibtilâ pek fenadır. Muhtelif ve muhtalatbaʿzı(resim Bir baykuşun muzika dinleyişi.) ahenk ve makâmâtısûret-i dâʾimedeistimâʿʿavârız-ı ʿasabiye zuhuruna sebeb olur; böyle bir iʿtiyâd-ı ihtinâk-ı rahm …tını îkâʿidebilir. Bir musiki ne kadar basit olur ise yorulmaksızın anlaşılması o derece kolay ve sıhhate ve ʿuzviyet-i hayvaniyenini ʿnânızabt iden cümle-i asabiyenin müvâzenetine derecemuvâfıkdır.

İʿmâk-ı ruhiyeye kadar teʾsıridereknevʿve cinsine göre kâh şevk **[452]** ve sürûr kâh hüzn ve keder getüren, ya için içinağladan, yahud doya doya güldüren, en singin-i dil insanları münkâd kılan o latîfrahnivâz ahenkler o belurin nağmeler yalnız nevʿ-i beşere değil, silsile-i hayvaniyedeheman kâffe-i mahlûkâtateʾsîreylemekdedir. Bu hâl eskiden beri maʿlûmdur. Hatta taşrada bir musikişinasın maharetinden bahs olunurken "zat okurken, şarkı söylerken, çalarken başına bülbül kondurmuşdur" dirler. Seyr u hareketini, hatvesinimuzikanın temposuna uyduran atlar görülmüyor mu? Sırkalarda adeta pulka, pulka mazurka oynayanlarını görmüyor muyuz? (resimuzika dinleyen bir timsahın başı) (Garateri) nâmzâın örümceği adeta darb-ı mesel sırasına geçmişdir; bu zât parmağını muzika altına götürür götürmez haşere bulunduğu yerden iniyormuş.

İngiliz hükemâsından biri Londra Hayvanat Bahçesi'nde bir orkestra ihzâriderek bu bâbda tecrübeye girişmiş ve musikinin insanlarda olduğu gibi hayvanâtda da muhtelif tabiʿatler üzerinde muhtelif teʾsîr hâsıl eylediğini, baʿzılarındaihtirâsât ve ʿalâʾim-i … diğerlerinde bir nevgel ve sükûn-ı hiss bir takımda bir hâl-i lâkaydı husûle geldiğini müşâhedeeylemişdir. **[453]**Alât-ı musîkiyyedentrumpe tav davul gibiler çarpalarıziyâde bir tahure sevk halbuki keman sesi meraklarını celbitmişdir. Musîkinin maymunlar üzerine teʾsîri pek ziyâdecâlib-i merakdır; hakîm-i mezkur, muharrik bir hevâçalındığında yüzlercesi bulunan bir kafesde küçük bir köşkdeki oyunların seslerin derʿakab kesildiğini

ve baʿzılarının ellerini ayaklarını kavuşdurub kemâl-i sükûn ile muzikayı dinlediğini ve hususiyle (Uraniğotaniğ)in ehviye-i lutfiyedenibrâz-ı memnuniyet ve muzîkanınhitâmındaʿâlâʾim-i infiʿâl ve ʿademhoşnûdiizhâr eylediğini beyânidiyoruz.

Yerinden pek güçlükle kalkan ipopotammuzikanınte'sîriyle ağır ağır kalkarak etrâfında dönmüş, kulaklarını diken boynuzunu kaldıran gerekdenmusikacının üzerine atılmış, arslanlar hafif çalınan hevâlarımemnûniyetle dinlemişler ve daha canlı hevâlarda asar-ı tehevvür göstermişler, kafesin arkasında yatan ihtiyar bir kaplan mülâyim havalardan izhâr-ı hoşnudu eylemiş, "Kobra" nâmındakimüdhiş yılan çevrekini bozarak başını kaldırmış ve dalgalanmağa başlamış, temâsmuzika çalınmağa başladığında başını sudan kaldırarak dikilmiş ve heva değiştirilince suyun içine dalarak bir daha zuhûr eylemiş, baykuşlar hiçbir heyecân eseri göstermeksizi kemâl-i hoşnudu ile dinlemişler, ihtiyâr bir bi`lfecil kuşu da dalgın dalgın dururken musîkînin ilk sadâsıyla eşinmeğe başlamış ve nihâyet derin bir uykuya dalmışdır.

[454] Verem Hastalığı'nın Kesret-i VefiyâtMusîbet-i Dehşetfersâ

Cemʿiyet-i beşeriye üzerindeki hasar ve taharriyâtı nokta-i nazarından en şedîdü`t-te'sîr bildiğimiz emrâz-ı müstevliyeninbi`t-tedrîctenâkıs itmesine ve adetâmahv ve münʿadim olmasına rağmen kendi kendine tahassül ve tekessür ve lâyenkıtaʿterakkîitmekde bulunan bir belâ-yımüdhişvarki o da "İdrânü`r-râʾi" nâmnehuset-i encâmını taşıyan "verem" ʿillet-i muhavvife ve mühîbesidir. Bu maraz-ı müdhişegiriftâr olarak fedâ-yıcânidenlerin adedi en insafsız emrâz-ı müstevliyeninʿarizatenhücûm ve suletlerindenmütehaddisvefiyâtden pek ziyâdedir.

Tederrün, düşmanlarımızın en korkunç, en gaddarı olduğu hâlde ve isfâkihücûm ve sûlet-i dâ'ime ve müterakkiyyesine karşı hemânlakayd ve bigâne bulunuyoruz.

Bir harbvukûʿunda, emrâz-ı müstevliye zuhûrndatelefâtınmikdârı fart-ı te'essürle şu kadar diyübtahdîd ve taʿyînidilür. İzân cümle on dördüncü asırda hükümfermâ kara taʿûn epidemisinde yalnız Paris'de elli bin nüfus zâʿyîolmuşdur diniliyor. Gerçi kolera, tâʿûn gibi emrâz-ı istilâʿiyye zamanlarında vukûʿâ gelen vefiyât veyahut muharebelerdeki telefâtdahî nazar-ı iʿtibâr ve ehemmiyete alınmayacak şeylerden değil ise de bu gibi ahvâl ve vekâyiʿ-i mü'essefe milel ve akvâm-ı muhtelife meyânındaarasıratahaddüsidüb tekerrürü, az çok uzun bir zamana muhtaç bulunan musâʾib-i ʿarziye ve fevka`lʿâdedendir.

Halbuki mevzûʿ bahsimiz olan bu hastalık bir sûret-i dâ'ime ve muntazamadaicrâ-yıtaharriyât ile ebediü`t-te'sîr bir musibet, bir belâ sırasına geçmiş ve her sene, şimdiye kadar en şiddetli en dehşetli bildiğimiz, işitdiğimiztâʿûn epidemilerinin hemân üç misli

nüfusu mahv ve perişan iderek**[455]** Hatta Fransa'da her sene verem ʿilletindenvefâtidenlerinmikdarı yüz elli bin adedi gibi câlib-i hayret ve rikkat bir yekûna bâliğ ve vâsılolmakdadır ki düşünülürse az bir şey olmayub bu kadar eşhâsınTuluz gibi bir şehir-i cesimin iskânına kâfi olacağı derʿakabanlaşılur.

Paris Fakültesi'nin meşâhîr-i muʿâllimînden (Doktor Baro Ardel) (moriğ) dedikleri mevtâhânedetıb kânununun ders-i ʿameliyesini verir; cihet-i adliyeden gönderilen mecrûhen,maktûlen, mesmûmenveyâmüntehirenveyâ kazaen vefât itmiş kimselerin feth-i meyyitini icrâiderkentabîʿî ak ciğerleri muʿâyeneden geçiriyor. Tanzîmitdiğicedvele bakılınca emvât-ı mezkûrenin yüzde yetmiş beşinde ʿillet-i derniyenin az çok mevcûdiyetianlaşılmakda. Hatta muʿallim-i müşârûn-ileyhder ki: "Otuz senelik müşâhedâtıma istinaden söyleyebilirim. Mütemâdiyen on on beş yıl Paris gibi, Londra gibi milyonlarca nüfusun mecmûʿ olan galabalık şehirlerde ikâmet idenler içinde veremden muʿâf kalan pek enderdir; belki yüzde beş on bahtiyâr çıkabilir. Üst tarafı behemehâl ʿilletedüçâr olur. Fakat bu düçâr olanların kâffesinde hastalık terakkîidübmûceb-i mevt olacağını zan itmek büyük bir hatadır. Taşlık ve kuvve-i inbâtiyesi olmayan tarlada tohumların mahsûlvirmediği gibi insanların çoğu da ʿilletintevessüʿünemüsâʿid değildir. Verem mahdûd olarak kalır; o alâmıhiss itmez bile. Seksen sene , yüz sene yaʿniömr-i tabîʿiyyesiyle yaşar gider. Baʿzısında hastalık terakkî ve tevessüʿa başladığı hâlde ya müzdehim şehri terk ile kırlara, köylere çekilmesinden veyâşerâ'it-i tabiʿiyye-i sâ'ireden dolayı hastalık tevakkuf ve istilâ itdiği kısım sertleşüb çıban yeri gibi (Nedbe) şekline münkalib olur. Bu derlülerdeömr-i tabiʿiyyeleriylemuʿammer olurlar. Bir üçüncü zümre var ki o biçârelerinbeniyyesi, mizâcışerâ'it-i hayatiyesi vereme müsâʿid ve muvâfıkdır. İllet seyr-i meş'ûmundadevâm ile cevâbını istilâ ve vücûdurahnedârider ve mevt ile efʿâline yekûn çeker."

Her müteveremin veremden ölmediğine kanâʿat hâsıl itmek içün bu delâ'ilyetişir.İşte verem diyübgeçiverilen o maraz-ı sâriyeninmûceb olduğu **[456]** ve çok ise bi`l aksi bu afet bedâcâmınmenʿ-i intişârı ve tahdîd-i sirâyeti o nisbetde ufak fedâkarlıklar la mümkünü`l husûldür. Vereme çâresâz olmak üzere istiʿmâlidilenvesâ'it-i müʿessere-i mütenevviʿayı beyandan akdem hastalığın suret-i seyri, mikrobu gibi baʿzı hususiyetini nazar-ı tedkîkdenemrâr idelim.

Hastalık pek batîsûretdeseyr u kemâl-i sükûnet ile edvâr-ı ahiresinemuvâsalat ve zavallı hastaları ihlâk eyler.

Bundan otuz beş sene akdem ilk defʿa olmak üzere Fransa etıbbâ-yımeşhûresinden Doktor (Vilmen) müteverrimlerin mahsûlât-ı derniyesindenmüstahric ufak parçaları hayvanâtın derileri altına bi`lidhâlhayvanât-ı mülkahanın da aynı maraza mübtelâ ve bir az sonra telef olduklarını müşâhedeiderek hastalığın sirayetini ityân ve isbâteylemişdir. Fakat o tarihdezevâhi- şehir, hekîmbînazîrüstâdPastör'ünhimemât-ı müşkül bir endazesiyle bi`laherekesb-i vukuf ve ıttılâʿidilenfenn-i celîl ve bediʿ mikrobu olmadığından ʿilletin mikrobu bilinememişdi. Sonradan Almanya mütehayyizân-ı etıbbasından (Rober Koh) anı da bulmağa muvaffak olarak düşmenın kim olduğu, evsâf ve ifʿâli neden ʿibâret bulunduğu, ne gibi vesâ'itlemüdâfaʿa mümkün olabileceği meydana çıkarılmışdır. Bu da sâ'irmikroblar gibi hâriku`lʿâdeküçük, rakîk bir mahlûk hurdebîniolubtûlü bir milimetrenin bin de ikisi üçü kadardır. O kadar sürʿatle tekessür ve tenemmüvider ki birkaç saat zarfında binlerce hemcinsleri tahassül ve trekevvün ve bunlardan aynı suretle tenâsül ve tevâli eyler. Mikroblarınbir çoğunda olduğu gibi koh basili de ziyâdesiylemü'esser ve kuvvetli bir sem-i ifrâz ve ifrâğiderse de asl tehlike bu ʻuzviyât-ı sagîre-i harda beyninin her yerde, her tarafdayaşayabilüb tekessür itmesinden neş'etitmekdedir. Zirâ verem mikrobları, müteverrim ineklerin süt ve aklarında, sokak ve divarlardakitpzlarda, parkelerde, elbise ve döşemelerde bulunabililür. Ale`lhusûstedâbîr-i lâzımeye tevessül itmeyen ve öksürerek rast gele her yere tüküren müteverrimlerin iskân itdikleri bir oda **[457]**ekseriya bu hastalık meslûlinin balgamları vasıtasıyla sirâyet ve intikâlitmekde olduğundan her yere tükürmek adet-i sakîmesi seyyiesindendir ki heman her an vezamandüçâr-ı intân olmak tehlikesine maʿrûz bulunuyoruz. Eğer herkes bi`littifâkmendiyleyahud daha iyisi cibînde bir tükürük hakasıbulundurarark ana tükürmüş olsa verem hakikaten nâdirü`t-tesâdüf hastalıklar adadine dâhil olur.

Halbuki kaziyye bir aks olub bu ʿilletlemusâbfelâketzedegânın hepsi sirâyete vesile olan esbâb-ı mü'esseredendir. Meselâ mütevverem bir şahsın kahvede, tiyatroda, tramvayda bulunduğunu farz itsek öksürük nöbetleriyle dâ'imamuzdarib olan o biçâreöksürüğü müteʿâkibbermuʿtâd yere tükürür; milyonlarca basilleri ihtivâ iden o balgamlar kurur kurumaz toz haline müngalib olur ve hâmil olduğu mikroblarhevadaseyr u sefer, o hevâyı teneffüs idenlerinciğergâhına kadar nüfuz ider ve ʿilelin tahminlerini serper.

Müteverreminin iskân itdiği, gezdiği, bulunduğunu her yerde ez cümle sokaklarda, postahanelerde, istasyonlarda, omnibuslarda, tramvaylarda, kira arabalarında, trenlerde… ilh aynı tehlike mevcûdolub o gibi mahallerde verem mikrobunun ciğerlerimize nüfuz ve uburuna müteverrim olmak muhatarasına dâ'ima müheyya bulunmakdayız.

Vücûd, vereme karşı kendini ne yolda müdâfaʿa ve muhafaza idiyoruz?
Şâyân-ı teşekkür ahvâlindendir ki cenâb-ı hâfız-ı hakîki bizi bu mehâlikden hıfz ve vikâye itmek üzere baʿzıvesâ'itbahş ve ihsânitmişdir. Bir hastalığın tahassül ve tekevvünü içün mikrobun insanıyla telakkîsi kâfi olmayub bu bâbda daha bir çok ahvâl ve şerâ'itinittihâd ve iʿânesi elzem ve ehemmdir.Beden, her tarafdan kendini ihâta ve tehdîd iden esbâb-ı maraziyeye ve mikroblara karşı vesâʿit-i mütenevviʿa-i tedâfiʿiyye ile mücehhez ve müstahkemdir. Maksadımızı îzâhiçün verem mikrobunu nazar-ı mütâlaʿaya alalım ve bu mikrobun akciğerlere vüsûlüne kadar keşt u güzârideceği tariki taʿkîb ve tedkîk…**[458]**

Toz mikroblarlamemlû olan heva evvel emirde burundan mürûridecek değil mi? Bu cevf-i tabiʿiyyenin dâhilî kıvamlı ve lüzucubir mâyiʿ ile mestûrbulunangışâ-yımuhâtî ile mefruş olduğundan mevâd-ı mezkûrehevâ ile birlikdemecârî-i tenfisiyeye duhul itmek isteyen mikroblarınkısm-ı aʿzâmınızabt ve tevkif ider. Bu muhâfız-ı tabiʿiyyeden kurtularak yoluna devâm iden mikrobbakiyyesikasabata "nefes boruları" kadar gelir. Orada da aynı evsâf ve tabiʿatde olan ikinci bir mâniʿaya daha tesâdüfider. Zirâkasabâtınsath-ı dâhiliyesi detıbkienfde olduğu gibi gaşâ-yımuhâtîile mefruş ve gaşâ-yımezbûr üzerinde yapışgan bir mâyiʿmevcûddur. Burunda bu gibi mevâdınterakimiufâk bir taharrüş ve teheyyücü mûceb olarak "sümkürme" dediğimiz fiʿil vâsıtasıyla anların defʿrefʿîni ve derûn kasabâtdakimevâd-ı muzırranın da öksürük ile tardı mecrâ-yı teneffüsün tathîr ve tanzîfiniistilzâm itmiş olur.

Şurası da bilinmelidir ki gaşâ-yımuhâtîler üzerinde bulunan … maddelerin mikroblarıtahrîb, hiç olmaz ise anların derece-i semitlerinitaʿdîl ve tahfif itmek gibi bir vazife ve hassa-i mühimmeleri de vardır. Sâniyenenf ve kasabât ve ru'tiningaşâ-yımuhâtîlerisâlim oldukça basiller oralardan mürur ve ʿubûridemezler.

Maʿamâfîh güzergâh cihâz-ı teneffüsü işgâl iden gaşa-yımuhâtîninrahnedâr bulunduğu farz ve takdir idilse acaba oradan derûn-ı bedene ferceyâb duhul olacak koh basili behemehâl cibilliyetini izhâryaʿni "edrân" taʿbîritdiğimizhurdebîni küçük veremler (urlar) tekvin iderekbi`l tedriç ak ciğerleri tahrîb ve dolayısıyla hâmili olan şahsı mahv ve ifnâidecek mi? Hayır mutlaka idecek dinilemez. Çünkivücûddabaʿzı asar ve ʿâlâ'im-i fizyolojiye meşhûd ve nümâyânolmakdadır ki intizâm ve mükemmeliyetini tasavvur ve tahayyül cidden akıllara hayret virmekdedir. İdâre-i bedeniye, bu mahlûkât-ı sagîre-i muzırrayamukâbil muntazam bir hey'et-i inzibâtiyeyemâlikdir. Damarlarda, eczâ ve insce-i bedeniyede "fagosit" tesmiye olunan kerivât-ı beyzâdolaşmakda ve yollarında tesâdüfitdikleriecsâm-ı garibe ve ecnebiyeyibelʿitmekdedir.

İşte bu sebebe mebnidir ki verem mikrobları akciğerlere hücum ve cihâz-ı teneffüsü istilâ itdikleri zaman fagositler derʿakab o nekâta**[459]** bil istimâʿârızaten dâhil olan mikrob ile cenk u cidâl ve anı belʿ ve hazm ile ahenk vezâ'if-i ʿuzviyenin ihlâl ve ifsadına mâniʿ olurlar.

Fakat hayfa ki şu vesâ'it-i muntazaman-i tedâfiʿiyye şu esbâb-ı mü'essere-i vâkıyye ancak sıhhat ve afiyet-i tâmmede olan zevâtdabihakicrâ-yıte'sîridebilür. Yoksa vücûduʿarizaten azıcık yıpranmış olanlarda bile pek aciz bir hâlde bulunur. O gibilerde mikrob akciğerlerde istikrâriderekʿillet-i menhûseninzuhûrunumuʿlin olan idrânın teşkiliyle netîce-i mü'ellime ve müdhişesineibtidâve ibtidâr eyler ise de henüz bu hâlde olan mütevveremin hastalığın edvâr-ı müteʿâkıbesinebinâ'enʿaleyh mevte suret-i katʿiyede mahkûm değildir; zirâ şahsın teşkilât-ı bedeniyesimüsâʿid ise mikrobun tevlîditdiği "dern" mazhar-ı tekemmül ve nemâ olmadan imlâh-ı … ile tasallub ve tecemmüdider ve bir nesh-i lifi ile ihâta olunarak gayr-ı muzırr bir hâle girer. Lehü`lhamdʿillet-i derniyenin bu vechleşifâyâb olması kesîrü`lvukûʿdur.

İşte böylece beniyyesi ve teşekkülât-ı cismâniyesikavî ve metîn olanların, şerâ'it-i sıhhiye-i münâsebedeömr-i güzâr bulunanların râ'elerine duhul iden mikroblarmahv ve muzmahilolmakdadır. Yine aynı sebebe müsteniddir ki selü`lrâ'i amele gürûhunda, küçük me'mûr ve tüccârlarda daha doğrusu tozlarla memlûmuzırr ve gayr-ı sâf bir hevâ teneffüs iden eşhâsda daha ziyâdetesâdüfidilmekde ve pek çok telefâtabâʿisbulunmakdadır.

Hatta Fransa meşâhır-i etıbbasından Mösyö "BeroArdel ahiren cemʿ ve tertîbitdiği istatistiklerle mes'elesi maddeten ve mevzûhanisbâtitmişdir. Muʿallim-i müşârûnileyhin gösterdiği vikâyiʿa nazaran şerâ'it-i mustahsine-i sıhhiyede bulunan mahallâtdaidrânü`ra'edenmütehassılvefiyât bunun aks şerâ'itde olan mevâkiʿdekindenheman dört misli daha az bulunuyor.

Verem ʿilletinin yere tükürmek adet-i reddiye ve meş'ûmesiyleintişârve tevsîʿ dâ'ire-i hasâritdiği bugün sûret-i katʿiyede tebeyyün itmiş hakâyık-ı fenniyeden olduğundan rast gelen yere tükürmemek gibi pek basit bir tadbîr hastalığın menʿ-i tekessürü ve intişârıhusûsunda en mü'esser ve yegâne bir çaredir. Şehirlerin her tarafında, yollarda, evlerde, tramvaylarda ... ilhtükrükhakaları konduğu ve bunlar taht-ı teftîş ve tarassudda…**[460]**bu yüzden olan zâyiʿâtın gereği gibi tedennî ve takallülideceğiazâde-i kayd ve iştibâhdır.

Bu hastalığın tekessürü husûsundasefâletdedahl-i 'azîmi vardır. Binâ'en 'aleyh mesâkinin hıfz-ı sıhhate muvâfık bir sûretdeinşâsı, tecdîd-i hevâkaziyye-i mühimmesinin

mümkün olduğu kadar nazar-ı dikkat ve i‘tinâda tutulması, mi‘delerdeisrâfidilen meblağın tağdi uğruna sarfı, mukavvi ve muntazam bir tarz-ı ma‘îşet ve hayat tertîbi ehemmiyeti inkâr olunamayacak umûr-ı nâfi‘adandır.

Cihânın her tarafında bundan on sene evveline gelinceye kadar bu musîbet yüzünden idilenzâyi‘âta bir vechleçâresâz olmak ümidlerimefkûd ve verem mikrobunun hadd ve payân-ı tasavvur idilemeyen bunca tahrîbâtı karşısında etıbbâ ellerini bükerlerine koyarak düşünmekde iken fî yevminâ haza Almanya, ve İsviçre’de icrâidilentecârüb sâyesinde verem ʿilletine kemâl-i muvaffakıyetle mukâbele ve müdâfaʿa ve hatta ihrâz-ı galebe idebilecek bir vasıta meydana konulmuşdur ki o da dârü`ş-şifâlar“sanatoryalar”dır.

Otuz sene evvel Almanya etıbbasından “ Berhemer” ve şâkirdi “Detveyler” esâsî: mebzul ve mukavvi bir tedbîr-i gıdayı, istirahât-ı maddiye ve maʿneviye, ciyâdet-i dâ’ime-i hevâdanʿibâret olan bir tedâvi-i sıhhiye riʿâyet sâyesinde veremin ilk derecelerinde bulunan hastagânın ekseriyetle şifâyâb olduklarını veyahut tamamıyla iʿâde-i ʿâfiyet itmedikleri ahvâlde hastalıklarının hayli bir müddet (ki ale`lʿâde üç dört sene) tevakkuf eylediğini görerek nazar-ı dikkati celb itmişlerdir.

Bunun üzerine sûret-i mahsûsadaidâre olunan şifâhânelerdevakt u hâlîmüsâʿidzevât tarafından taʿkîbidilen şu müdâvât-ı sıhhiyenin fevâ’id ve muhsinâtı tahakkuk ider itmez bu tarz tedavinin sunûf fukara hakkında da kâbil-i tatbik olub olmayacağı yaʿniinzâr-ı istifâde-i ʿumûmiyeyemevzûʿdârü`ş-şifâlarte’sîs ile ʿillet-i derniyenin en ziyâdetesâdüf olunduğu amele… **[461]** ortaya çıkmışdır. Profesör “Laydan” ve doktor “Panviç”in teşvik ve tergîbi ile erbâb-ı hamiyyet ve ashâb-ı servet ve yesâr işe girişmiş ve bu husûsda muhtelif şirket ve cemʿiyetlerteʿsîs idilmiş ve taraf-ı hükûmetden de bir çokteshîlât ve teʿâvünât gösterilerek Almanya’da beş sene zarfında avâm-ı nâssamahsûs yirmi kadar şifâhâneler vücuda getirilmiş ve bunlar ile de iktifâolunmayub yirmi binâ daha inşâidilmekdebulunmuşdur.

“Hevâ-yı saf u ceyd” esâs tedaviyi teşkil itdiği cihetle sanatoryalarşehr hâricine, ormanlar civarına, ağıl ortasına yapılmakdadır. Binalar ol vechleyapılmışdır ki ortada labaratuvar, hekîm odası, jimnastik ve tedâvi-i bi`lmâ’i koğuşları cenâcînde ise hastaların odaları bulunmakdadır. Her oda iki, üç hasta istîʿâbidebilecek bir vüsʿatdeolub yalnız yatmağa tahsis idilmişdir. Maraza sabahleyin kalkar kalkmaz yatağını baʿzan da düşkünü yapubtaʿamhâneye gider. Arzu itdiği kadar süt, hâs francala ve tereyağından mürekkeb bulunan kahve altısını eklider. Öğleden iki buçuk saat evvel yine taʿamhâneyeavdetile ikinci defʿa olmak üzere süt, etmek ve öğleyin etmek, et kızartması sebze, meyve, süt ve

biradan ibaret taʿamınıtenâvül eyler. Öğleden dört saat sonra sütlü kahve, tere yağı ile etmek ve bundan üç saat sonra da akşam taʿâmını ahzi der. Akşam taʿâmında öğleyin yediğinden fazla olarak çorbada vardır. Yemekler tabaklar derûnuna mütesâviyentevzîʿolunmayub yemeği hâvî olan tabak dolaşdırılur ve herkes arzu itdiğimikdarıalur.

Her yemekden sonra hastalar hususi küçük bir salona giderek ağızlarını muzâd-ı teʿâffünmâyiʿât ile gasli der ve dişlerini furçalarlar. Herkesin furçası da kendisi tarafından numrolanan bir bardak derûnunda mevzûʿ ve mahfûz bulunur.

"Tedavi bi`lhevâ" ekâlîm-i muhtelifede yaz kış kâbil-i tatbik ve icrâolubsanatoryalardabervech-i atidir:

Her şifâhânede, cenuba maʿrûz ve güneş ve yağmur ve rüzgardanmahfûzistirâhat salonları mevcûdolub maraza günün en büyük kısmını orada emrârider; burada bulundukları müddetçe uzun saldalyalar**[462]** üzerine uzanarak ve sanatoryadanvirilen yünden maʿmûlbattaniyelerle örtünerek konuşmak ve okumak ile vakit geçirirler.

Bilaherei ʿâde-i afiyet itdikcecivâr ormanlarında, ağıllarda gezer ve şifâhâne göl veya nehir civarında ise vapurla dolaşır, balık tutarlar. Yahudictimâʿ salonunda bulunarak piyano, domino, bilardo gibi şeylerle eğlenirler.Alafranga saat on olunca herkes yatar. Yatar odalarının pencereleri bütün gün açık olduğu gibi hekîm tarafından menʿidilmedikce geceleri kapadılamaz.İşte bu vechle …nın tedavisindeki şerâ'itesâsiyye-i selâse "hevâ-yı saf u ceyd", "istirâhat", "kesret-i me'kûlât" mevkîʿ-i fiʿil ve icraya konmakdadır. Fakat müdâvât-ı maʿruzanınhüsn-i te'sîridebilmesimarizin istirâhât-ı maʿneviyede mazhar olmasına menût ve vabestedir.

Bu gibi ʿumûmisanatoryalarfukarâ-yı ahalinin muhâfaza-i hayat ve sıhhatleri maksad-ı hayrmirsadıylainşâ ve iʿmâl idilmiş hayr-ı ittihânelerdenʿibâret olduğu cihetle şifâhâneyemürâcaʿat iden fukaranın, erbâb-ı ihtiyâcınbıkes kalan â'ilesinemuʿâvenet ve sıyâneteme'mûrcemʿiyet ve şirket-i Hayriye-i müteʿaddidedahîvardır.

Sanatoryalarınekserîsine merbut ve mülhak hususi destgâhlardamevcûddur ki orada hastagân "porselen üzerine resm yapmak, oymacılık" gibi hastahânede huruçlarından sonra sanʿatlarını tebdil ve maʿişetlerinite'mîn ile sıhhat ve hayatlarını tahrîb itmeyecek bir maʿrifet tahsil itmekdedirler.

Sanatoryumda ki müddet-i ikâmeti hoşça geçirebilmek içün muhtelif konserler, balolar, tiyatrolar tertîbidilir. Haftada bir yahud iki defʿahastagâne, yeretükürmeninmehâziri, pencereleri gice gündüz açık tutmanın fevâ'id ve muhsinâtı,

meşrûbât-ı ke’uliyeninmuzırrâtı, ağzı açarak teneffüs itmeyerek su’ite’sûirâtı hakkında konferaslarvirilür.

Dârü`ş-şifâlar hakikaten hüsn-i tensik ve intizama mâlikolubhastahâneyegirenlere derʿakab bir tükürük hakkasıvirilmekde ve buna tükürmeyenlerin gerek nefeslerine gerekse sâ’ir rüfekasına mûceb olacağı mehâlik ve muhâtarâtdermeyânidilerekhemânsanatoryadantard ve ihrâcına teşebbüs idilmekdedir.

[463] Usûlidâre ve tedavisi bervech-i bâlâ arz idilenʿumûmîsanatoryalarda tutulan istatistiklerden müstebân olduğuna göre bu mevâkiʿde üç, dört ay ikâmet iden marazadan hastalığın henüz edvâr-ı ibtidâiyyesinde bulunanlar yüzde dokuz nisbetindekatʿiyyenşifâyâbolmakdayahud üç, dört sene kadar iştigâlâtınadevâmidebileceksûretde yüzde altmış beş nisbetindekesbifâkatitmekdedir.

Şifâhânelerinte’sîsiiçün pek çok bir meblağ lâzım olmayubʿumûmısanatoryaların beher yatağının inşâsı dört, beşbin franga tekabül itmekde ve yevmiye hasta başına üç, dört frank sarfı netice-i matlûbeyiistihsâlekifâyeteylemekdedir.

İşte bu hayrathâneler sayesinde memleketin idâme-i nüfusu taht-ı te’mînealınmakda ve mevte mahkûm olan nice biçâregânın hayat ve afiyetleri hıfz ve vikâyeidilmekdedir.

Fransa’da verem çocuklar içünhusûsi hastaneler ve hevâ’i bahrî ile tedavi içünşifâhâneler inşa olunmuş ve hakikaten bu yolda memâlik-i sâ’ireyegıbtabahş eser-i terakkî gösterilmiş ise de müteverrem büyük adamlara imdâd ve muʿâvenet-i husûsimaʿa`t-te’essüf ihmâl olunmuşdur. Vâkıʿânevvelce bir iki sanatoryum inşâ idilmiş ve buralarda hevâ ile tedâviyemürâcaʿatolunmakda ve hastagânagaca aşılamak, çiçek dikmek ve`l hâsıl bağçevanlık ile hareket ve idmânaalışdırmakda bulunulmuş ise de bu bâbda gösterilen himmet ve asârmemâlik-i sâ’iredebâ-husûs Almanya’daki terakkiyâtanisbeten hiç mesâbesinde kaldığından son zamanlarda Paris mekteb-i tıbbiyesi muʿallimîn-i meşhûresinden (Poten) ve (Landozi)nin taht-ı riyâsetinde bir “sanatoryum cemʿiyeti” teşekkül eylemiş ve az zaman zarfında bir hayli meblağ iʿânecem’idilebilmişdir. Paris etrâfındahevâdâr mahallerde bir hayli sanatoryumlar inşâsınamübâşeretidildiği gibi vilâyâtdave`l hâsıl memleketin her cihetinde bu bâbda büyük bir faʿâliyet görülmekle başlanmışdır.

(Sanatoryum) bulunmayan memleketlerdeki hastagânın bu müdâvât-ı sıhhiyeden istifâdeyâb olması mümkün değimlidir? Hay Hay. O derece mükemmel ve muntazam

[464] olmamakla beraber yine tatbîkikâbildir. O da şehri terk idübşerâ'it-i iklimiye ve arziyesimuvâfık bir mahalde tebdîl-i hevâya gitmekle olur.

Buna serveti müsâʿid olmayanlara gelince: onlar mevte mahkûm addidilüb bırakılacak mı? Hayır. Hânelerinde, kulübelerinde olabildiği kadar tatbîk ve icrâsına çalışılır. O hâlde biraz îzâh idelim.

Hevâ-yı saf- hastayı geceli gündüzlü saf ve temiz hevâ içerisinde yaşatabilmek. Kırlık ve açıklık mahalde ikâmetidebilsinlerbağçelerine üstü ve etrâfı çitle mahfûz bir köşk, bir kameriye yapdırırlar. Hevâmüsaidise sabahdanakşama kadar bağçenin gölgelik ve cereyân-ı hevâdan masun mahallinde üstü veya kileri kapalı sepetdenmaʿmûlseyyâr kulübe şeklindeki koltukluda otururlar. Yemeklerden sonra yorulmayacak sûretde gezer, kuvvetleri yoksa tekerlekli sandalye gezdirdiler veyâ beşikli sandalyede uzanub sallanırlar. Hevâmüsâʿid değilse köşk veya kameriyeye girerler. Hevâ soğukça ise güzelce giydirilir, dizleri yünden bir örtü ile sarılır, ayaklarının altına sıcak su ile memlû bir şişe veya sıcak tuğla vazʿidilir.

Tebdîl-i hevâyagidemeyüb şehirde kalan marazaya gelince: Eğer bağçeleri varsa gündüzleri ayn suretle orada emrâr-ı vakitiderler.Hasta hasırdan ya kileri ve üstü kapalı bırakmaya yapdırubmüsâʿedesizhevâlarda oraya girer, bağçesi yok ise odanın pencerelerini kâmilen açdırubcereyân-ı hevâyamaʿrûz olmayacak bir mahal-i intihab ile oturur.

Geceleyin hastaya mümkün mertebe büyük bir oda tahsis idilecek ve orada başkası yatmayacaktır. Hasta yatağa girüb iyice örtündükden sonra mevsim yaz ise pencerenin biri kâmilen, kınış ise azacık aralık bırakılmak üzere açılır ve cereyanı menʿiçün perdeler kapanub yatağın önüme de bir buçuk metre yüksekliğinde bir (paravan) vazʿidilir. Mevsim soğuk ise sıcak tuğla veya şişe ile yatağın teshini ve kalın örtülmesi îcâbider. Bunlar olduktan sonra pencerenin açıldığından, aralıklığından asla havfitmememlidir. Yahud çerçevelerinin yine camları çıkarılub yerlerine kalın yılkın bezi geriler ki o zaman pencerenin açık **[465]** bırakılması îcâb itmez. Gayr-ı mahsûs olarak tebeddül ve teceddüd-i hevâvukûʿa gelir. Kışın en soğuk zamanında bu usûlyahudfırıldakvârî dönen (vantilatör) yaʿnimüceddidhevâ aletinin takılması münâsibdir. Her hâldedâ'imahevâ-yı dâhili tebeddül ve teceddüdidebilmelidir.

Gıda-yı mükemmel- hasta, velev ki hiç iştihâsı bulunmasa bâlâdakiistihvâ usulü mevkiʿ-i tatbike vazʿ olununca ilaca hâcet kalmaksızın yemeğe başlar. İştihasızlık devam idersemarîza her yarım saatde(100 ila 250) gram olmak üzere yevmiye dört beş litre süt içirilmelidir. İştihânın zuhur veya avdetinde hastaya yevmiye dört nöbet yemek yedirilir.

Kahve altı: kaynamış adi veya kahveli veya çaylı veya çukulatalı süt , biraz francala, iştihâ daha ziyâde ise bir veya iki rafadan yumurta, miʿde daha kuvvetli ise cüz'i tuzsuz taze tereyağı.Öğletaʿamı: Çorba veya et suyu, tavuk veya yağsız ve az pişmiş külbastı veya biftek veya buharsız ısgara köftesi (hasta etleri yiyübhazmidemezse sakız gibi çiğneyüb posasını atmalıdır), iştihâmüsâʿid ise haşlanmış sebze (ıspanak, ebegümeci, nohud, mercimek gibi) meyve kompostosu.İkindi yemeği: Bir tas süt veya et suyu, bir dilim sade veya tereyağlı ekmek.

Akşam tamaʿı: Çorba, rafadan veya tereyağında az pişmiş yumurta, eğer iştihâmüsâʿadesi bir kab et ve sebze, baʿde komposto hâlinde meyve tatlısını, miʿde kuvvetli ise kutu sardalyası veya siyah hâvîdir. Hastayı bıktırmamak içün mümkün mertebe taʿamın şeklini tebdil itmeli. Mesela arasıra bu yumurtalı taze ve tuzsu peynirle (kaygana) yapmalı. Fakat hazmı müşkül ağır taʿamlar yedirmemelidir.

Bu istitʿâmetâbiʿ olan hastalarda atış çok olmaz. Taʿâmesnâsımaʿden suyu veyâmenbaʿ suyu veyâ bir bardak bira veyahut kınakınalıdevâ'îşerâb içirilir.

Marîz bu dört nöbet taʿamlardan birini hazmidemeyüb şayet kay ile çıkaracak olursa yarım veya bir saat sonra bir daha taʿâm**[466]**dâ'iresinde bir iki gün yalnız süt içirmeğe başlamalıdır.

İstirahât-ı mutlaka– teşfiye veya tevkîf-i maraz içün yalnız hevâ-yı saf ve gıda-yı mükemmel kifâyet itmiyor. Ayn zamanda hastanın gerek bedenen gerek zihnen istirâhat-ı tâmme ve mutlakada bulunması da elzemdir. Ne çok kizûb dolaşarak vücûdu, ne de okuyub yazma sûretiyle çalışarak dimâğı yormak câ'iz değildir.

Oyalanmak içün görüşmeli ve gazete vesâ'ireyi başkası okuyub kendi dinlemelidir. Her dürlüteheyyücât-ı nefsâniyedentevakkı lâzımdır.

Bu müdâvât-ı sıhhiyeye günlerce değil belki aylarca devam itmeli ve iʿrâzve ʿalâ'im-i marziyegâ'ibolubhiss olunmaz dereceye gelince dahıiʿtiyâdıbozmayub saf ve taze hevaiçerüsünde yaşamağa devâm ve tağdiyeiʿtinâ eylemeli, teʿab-ı bedenî ve dimağiyyedendâ'ima sakınmalıdır."

Napoli'de Verem Kongresi

Hacimleri, cürmleri görülmeyecek kadar küçük (bine münkasım bir milimetrunun ancak iki üçü kadar tûlde) fakat te'sîrleri kuvve-i muharebeleri kurub toplarından daha müdhiş olan "basiller"e, bu ʿuzviyâthurdebîni galebe çalmak, beşeriyeti verem

nâmındakicellâdbî-emânın kanlı pençesinden kurtarmak içünerbâb-ı fennhusûsi olarak saʿî ve gayretden bir an hâlî kalmadığı gibi bu bâbda müzâkerât ve mübâhisâtda bulunarakmücteme'ân da hıdmet eylemek üzere aʿzâsıetıbbâ-yımaʿrûfedenʿibâret kongreler, verem kongreleri inʿikâd ve ictimâʿidiyor. İbtidâParis'de (ki bu muharrer-i ʿâcizdeaʿza sıfatıyla bulunmuşdur), bilahereBerli'nde , Bosna'da İtalya Kraliçesi hazretlerinin taht-ı riyâsetlerinde Napoli'de toplanılarak bir hayli tecârüb ve müşâhedât ve el birliğiyle bu müdhiş afete karşu bir çok meʿâlicâtbeyânidilmişdir. Berlin kongresinde fikr-i ʿumûmîmuʿâllecedenziyâdetedâbîr ve kavâʿid-i sıhhiye cihetinde idi; binlerce aʿzâdan müteşekkil hey'et-i tıbbiyenin netîce-i müşâviresi, tertîb eylediği reçete: bol ve temiz hevâ, mükemmel …

[467] Napoli'de müctemiʿetıbbâ, müdâvâtvâkiyye ve tedâbîr-i tahfıziyye hakkında müzâkerât-ı ciddiyede bulunmuş ve çünkü heman hiçbir veremli bu hastalıkla maʿlûlan doğmadığı ve bilahere verem mikroblarıylabi`liltimâsistiʿdâd ve kâbiliyetlerinisbetindeʿilletegiriftâr olduğu cihetle basillerle temas menʿiderek bu belâyı müdhişin önünü almak sûreti daha mü'esser ve maʿkûl bulunduğuna karar virmişdir. İnsanlarla, hayvanlarla dünyanın her tarafına her bucağına yapılmış hevâya toprağa karışmış ve dakikada saatde binlerce milyonlarca tekessür eylemekde bulunmuş olan basillere karşu tahaffuz biraz güç ise de bu bâbda her aʿzâbeyân-ı mütâlaʿaeylemişdir. Biri, Atinalı (Kalyokas) büyük küçük her sınıf mekâtibde talebenin, devâ'ir-i hükûmetdeme'mûrînin, fabrikalarda mü'essesât-ı husûsiyedeʿameleninmuʿâyeneidilmesiyle teverrümden sübhe olunanların derhâl tefrîk olunmasını ve husûsi hastanelere gönderilmesini ve veremden vefâtidenlerinmelbûsât ve hatta naaşlarının ihrâkidilmesinive`l hâsıl sağlamlar arasında verem bulundurulmamasını- diğeri, Roma etıbbâsından (Meila) ve (Rusya Dorya) müteverrimlerin te'ehhülünemüsâʿade olunmasını ve etıbbânın, bilaherehâneeşyâsıkaldırılubtebhîr olunmak üzere verem hastalığını kuş palazı vesâ'ire gibi belediyeye ihbâr eylemesini- Almanyalı (Frangele) şehirlerde veremlilere mahsûsmuʿâyenehânelerte'sîs ve küşâdıyla hastalığa musâbiyeti tahakkuk idenlerin derhâl "sanatoryum"larabilâ-ifâte-i vakit gönderilemsini ve tedâbîr-i vâkıyye ve tahfîziyemeyânında verem basillerinin intikâl ve sirâyetine sebebiyet viren araba ve tramvay ve vagonların sık sık tathîritdirilmesini- ve Bolonyalı(Sanarelli): gar ve istasyonlara ve vagonlara tükürük hakasıkoyub yolculara başka yerlere tükürdülmemesini, vagonların arabaların zeminine kilim yerine kavuçukyaʿni lastik bir safiha ve döşemelik katife ve çuha yerine meşin koydurulmasını ve vagonların

istasyonuna usûl-i defʿü`lteʿaffünetatbîkentemizletdirilmesiniteklîf eylemiş- Paris mekteb-i tıbbiyesi muʿâlimîninden (Landozi) ʿilletiniʿrâz-ı ibtidâ'iyyes ve mütekaddimesini ve taʿdâdiderek bunlar bulununca bilâ-ifâte-i zamân tedaviye başlanmasını ve kesik kesik öksürük benzeri soluk zaʿîf ve dermansızların sütûn körü ve başdan savma muʿâyenesiylegeçişdirilmesi etıbba içünafv olunamaz bir kusûr ve kabâhat olunduğu beyân**[468]**itmiş- baʿzıetıbbâ daha hastalıkları anlaşılamamış olanlarda balgamların muʿâyenesiyle aranmasını ve kobaylara şırınga idilerek tecrübe idilmesini ve Almanya tabîbleri de (koh)un eser-i tertîbi olan (tüberkülin)in muʿayyer makamında kullanılmasını tavsiye eylemişlerdir.

Kongrede yekûnu birkaç yüze varan ilaclar hakkında mübâhesât-ı cereyân eylemiş ve fakat hiç birininsûret-i katʿiyedete'sîr-i şifâbahşâsı görülmediğinden ümidler (sanatoryirum) da kalmışdır.

Napolili (Kapozi) şehirlerden uzak vâsiʿ ormanlarda, hevâsıceyd mahallerde, ağaçlı dağlarda inşâ ve te'sîs kılınan sanatoriyorumlarınyaʿnişifâhânelerin ehemmiyetinden fevâ'id- ve muhsinâtından uzun uzadıya bahseylemişdir.

Ağniyâ ve küberâiçünhusûsîsanatoriyorumlardan başka avam içün Almanya'da takrîben (80) şifâhâne meydana getürülmüşdür. Vüsʿat ve cesâmetine nazaran Almanya'dan sonra pek ziyâdesanatoriyorumu bulunan memleket İsviçre'dir. Fransa'da da bu husûsdagerükalınmayub bu dürlü asar-ı Hayriye vücûdagetürmekiçün yalnız bir sene zarfında 330 bin frank iʿânecemʿidilmişdir. Cemâhîr-i müttefika-i Amerika'da beheri 300 yataklı olmak üzere 200 sanatoryorum bulunduğundan bu memleketde 60.000 metoremusûl-i cedîdeyetevfîkân tedavi idilmekdedir.

Haşârât ve Hayvanât ile Veremin intikâl ve sirâyeti

Adî sineklerin, sivri sineklerin baʿzıemrâz-ı metnine ve sâriyeninintikâlinevesâtat eylediklerini evvelce beyân itmiş idik. Evet, haşerât-ı mezkûre veremi nakl ve telkîhitmekdedirler; bir veremlinin henüz balgamına konmuş, hortumu ayakları ile basilleri toplamış bir haşere insanın cildi nâzik olan bir tarafına mesela dudağına, burnun iç tarafına, mesela bir yarık bir çizik üstüne konarak tafîlâtıbırakabilür ki bu sûretbaʿzan**[469]**sirâyetekâfîdir. Sinekler ince tüylü ayakları ile uçarken öteye berüye konarken bir çoktafîlât-ı muzırra cemʿ eylerler.

Hayvanât ve tuyûr-ı müvennisenin verem illetini sirâyetitdirebileceği bugün umûr-ı müsbite sırasındadır. Bir veremlinin yere, toprağa tükürdüğü balgamını yutan yahud o

balgam ile taʿayyüş iden bir solucanı yiyen tavukların vesâ'irtuyûr-ı müvennisenin vereme tutulabildikleri ve basillerin hayvanât-ı mezkûrenin yalnız ihşâsında değil, salya ve sümüğünde ve kazurâtında da bulunabileceği ve mevâd-ı mezkûreninmenbaʿsirâyet ve intân olabileceği müşâhedât-ı ʿadîde ile vareste-i mertebe-i subût olmuş bir keyfiyetdir. Gagalarında lisanlarında, belʿûmlarında "afât-ı derniye" bulunan papağanlarla ağız ağıza öpüşen baʿzızevâtın vereme tutuldukları ve hatta bir serçe kuşunun darbe-i münkarîbini yemiş bir kadında "lopos" nâmında bir nevʿ verem hastalığı zuhûreylediği keteb-i tıbbiyede mezkûrdur.

Kedi ve köpeklerin de veremin intikâl ve sirâyetindedahl-i küllîsi vardır. Kedilerin bâ-husûs yavrularının ale`l ekser cik ciğer vesâ'irihşâ ile beslendikleri, ʿillet-i derniyenin çok defʿihşâ-i batniye ve sadriyeyi istilâ itdiği, böyle veremli ihşâ-yıekl ile teverrüm iden kedilern öksürük vaki ile pislemek ile öteye beriye verem basillerini saçabildiği, seferde tabaklara kablara bardaklara burnun ağzını sokduğu nazar-ı dikkate alınur ise hayvanât-ı mezkûreninintikâl ve sirayet-i marazda te'sîr-i küllîsi olduğu pek kolaylıkla anlaşılur.

[470] Ebe İntihâbı

Ebe intihâbı kadar nezâketi nisbetinde mühim bir mes'ele-i sıhhiye yok gibidir. Evet, ebe intihâbıtabîb intihabından ehemmiyetlidir, çünkü hekîm hastayı muʿâyene ile teşhisine nazaran tedâviider; ebe kudsiyetinisbetinde ehemmiyeti ve adeta bir hal-i marziyekurbiyetivâreste-i arz u beyân olan bir vazife-i nâzikenin icrasına muʿâvenet ve vâlide ile çocuğun hayatına hıdmet eyler.

Hekîmmuʿâyenesinde, teşhisindebaʿzan ya kilebilür; baʿzandefʿaten hastalığı teşhis idemez; çünkibidâyet-i marazda teşhis baʿzan mümkünsüzdür. Lakin hastalık anlaşılmasa bile yine tedaviye devâmidebilir; zirâvezâ'if-i tabiʿiyyenin icrasına hıdmet, hummayıtenfîs, vücudu takviye vesâ'ire gibi usûl-i muhtelife ve kavâʿid-i tıbbiye ʿumûmîolubheman her hastalık içünkâbil-i tatbikdir.

Halbuki ebe böyle bir hataya düçâr olsa yaʿnitevlîditmekde olan bir kadında çocuğun ne yolda geldiğini teşhis idemese, esnâ-yıvelâdetdeittihâzı lâzım gelen tedâbîr ve usûl-i müstahsine-i nezâfeti (defʿü`t-teʿaffün) bilmese, ahvâl-i marziyeyitaʿyîn eyleyemese, daha vâlidesi karnında bulunan çocuğun ızdırabını ve hemânbi`lmüdâhaleihrâcı lüzumunu anlayamasa, baʿzıvekâyiʿ ve ʿârızâtınvehâmet ve ehemmiyetini takdir idemese o validenin o çocuğun hâlî ne olur?

İşte vezâ'ifinde, tatbîkâtındaki ehemmiyeti cihetiyle bu derece nâzik bir mes'ele-i sıhhiyenin hâlîyaʿni ebe intihâbıiçün çok defʿahasbe`l meslek bizlere

mürâcaʿatidilmekdedir bu bâbda ne kadar muzdarib kaldığımızı taʿrîfidemem, çünki geçen seneki nevsâlimizde de arz eylediğim vechlebaʿzılarımüstesnâ olmak üzere ebelerimizin çoğu pek câhil, pek muʿanniddirler. Câhildirler,çünkivezâʾife-i tevlîdibi`lmümâresebi`lʿamelmuʿallimlerindentahassıl itmişlerdir, **[471]** bir hastahânede bir velâdethânede bulunmamışlardır. Muʿanniddirler, çünki"iʿtiyâd, tabiʿat-ı saniye" olduğundan taʿkîb eyledikleri tarik-i sakimden anları tahvil-i kâbil değildir, zirâ yaşlıdırlar, okuyub yazmadan mahrumdurlar.

Zâhirenkâbiliyetlidirâyetlimaʿlûmâtlı görülen baʿzıları da câhil olanlardan daha muzırrdır; çünki işte ve noksan maʿlûmâta, o mahdûddirâyete, o kısa tecrübeye güvenerek baʿzanmüdhiş kazalara sebebiyet virmekdedirler. Bu sınıfda bulunan ebelerin bu yolda hodsiranemaʿlûmât-furûşâne, daha doğrusu cür'etkâ`âne hareketine bir kısım ahâlimizin de sebebiyet virdiğinimaa`t-te'essüfiʿtirâf idelim. Çünki ebe ne kadar cesur ve bilâ fütur olura o derece makbul, ne derece korkak ve deverândiş ise ve lüzumunda tabîb celbine lüzum gösterir ise o nisbetdemakhûrdur. Ebenin vezâ'ifi neden ʿibâret olduğu, derece-i tahsîili ne idüğü bilinemediğinden bir çokfenâlıklar meydana geliyor. Ebenin cehâlet ve cesâretinisbetindeahâlimizdelüzum-ı fenniyesindetabîb celbindeki ihmâli şâyân-ı mü'ehhazedir. Cehâlet-i ve cesâret, ihmâl-i kesâlet eseri olarak acaba senede ne kadar vâlide ne kadar çocuk gaybeylemekdeyiz?!!Hüsn-i neticeyi mucebmüdâhale ve ʿameliyât zamanı geçmiş ne kadar vakʿalardabulunduk?! Bekleye bekleye çocuğu öldürmüş, ıkındıra sıkındıra, elleye lleyevâlideyi yormuş ne kadar ebe gördük?!!Bir küçük menfaʿatiiçün beyhude ve çok defʿamuzırrintizârı tavsiye ve bu bâbda ısrâr iden cinsiyet hasebiyle lohusa ve etrâfını gizlice iknâʿasavaşub "mengene" istiʿmâline rıza göstermeyen maʿlûmât-furûş ebelere rast gelmedik değil. Bu bâbda meşhûdâtımın cümlesini, ızdırâbâtımın kâffesini yazmağa kalkışsam kar'ileriminsadâʿınımuceb olurum. Binâ'enʿaleyhmes'eleye nihâyet virmek, gerek ebelere gerekse ahaliye bir hıdmet eylemek üzere ebe hekiminin celbini istilzâm iden vekâyiʿ ve ahvâli ver vech-i atî hülâsa eyledim:

1.- Gebenin likeni yaʿni kaynakları arası gayr-ı tabiʿî (esnâ-yımuʿayenede parmak bel ve kuyruk sokumu kemikleri köşesine yetişir ise) ve kalça kemikleri arası dar ise,

2.- Gebe kanbur, topal ise yahud yürürken ördek gibi iki tarafına sallanır ise,

[472]

3.- Kadın öbür çocuklarını da zor doğurmuş yahud doğurduğu çocuk ölü ise,

4.- Eğer gebeliğin kemiklerinde ağrılarla birlikde ateşli bir hastalığa tutulmuş ise,

5.- Kadın durmaksızın ziyâde kayider, ziyâde tükürür ise, cildinde solukluk ve ayaklarında ellerinde şişlik (tebolzelal), kendinden harâretyahud frengi hastalığına delâlet idecekbir ʿalâmet var ise.

6.- Çocuğun, içinde bulunduğu "amniyos" suyu ziyâde ise,

7.- Doğum zamanının ilk derûnunda eğer ağrılar pek zaʿîf ve hafif ise,

8.-Doğum zamanının ilk devri yaʿni rahmin açılması ilk doğuranlarda on beş, çok doğuranlarda on üç saati geçer ise,

9.- İlk (kise) vakitsiz patlarığını sular akar ve rahmin ağzı geç açılur ise,

10.- Doğurmakda olan yahud lohusa bulunan kadının derece-i harâreti otuz yedi buçuğu geçer ise,

11.- Doğururken yahud lohusalık zamanında rahmakıltılarıteʿaffün eyler ise,

12.- Rahm gayet şiddetle ve gayet sık sıkışıyor ise,

13.- Kadın adi banyoya sokulduğu yahud buhar banyosuna konduğu hâlde teşenci, sekerli ağrılar devâm eyler ise,

14.- Göbek bağırsağındaki damarlar son ortasına yapışacak yerde zarlar üstüne dağılmış ise,

15.- Tepe ile gelişde, çocuğun başı esnâ-yıindifâʿda öne eğilmez ise ve bu sebebden doğum gecikir ise,

16.- Çocuk tepesi ile geldiği hâlde kafa tarafı arkaya kuyruk sokumu çukurluğuna döner ise,

17.- Doğum zamanının ikinci devrinde, çocuğun defʿi zamanında …

[473] 18.- İlk doğurmakda olan bir kadında rahm tamamıyla açıldıktan sonra iki ve çok doğuranda bir saat geçer de çocuk çıkmağa başlamazsa,

19.- Tepe ile gelişde baş içeride (devr-i dâhili) dönmezse,

20.- Çocuk başı ile geldiği hâlde akan amniyus suyu kaka (makoniyum) ile boyanmış ise,

21.-Çocuğun eli başının bir tarafında, bir yanında ise,

22.- Göbek bağırsağı sarkarsa,

23.-Çocuk yüzü gelir ve itilme zamanı ilk doğuran bir kadında üç saatde ve çok doğuranda iki saati geçer ise,

24.-Yüz ile gelişde baş içeride dönmez yahud çene kuyruk sokumu kemiği çukurluğuna döner ise;

25.- Tepe veya yüz ile gelişde çocuğun çıkması (yaʿnî başın görünmesinden sonra) ilk doğuranda kırk çok doğuranda yirmi dakikayı geçer ise,

26.- Kaba etlerinden gelen ve daha liknik yukarısında bulunan bir çocuğu çıkarmakîcâbider ve rahmin ağzı da tamamıyla açılmamış ise

27.- Doğum zamanı göbek bağın kısalığından, hazine (mehbel)nin daraldığından, dış zerit aletlerindeki şişdenyahud yara nişanesinden (nedbe), yahud perine nâmındaki (beyne`lsebileyn) in kabiliyetinden veya mukavemetinden dolayı geçirir ise

28.- Beyne`s-sebîleyn, perine yırtılmış ise,

29.-Karından rahmi sıkdıkdan sonra son gelmez ise,

30.- Rahmin sinirli sıkışmasından dolayı son kalır ise,

31.- Son yapışık ise,

32.- Rahmin içi dışına çevrilir ise,

33.-Kise zarları rahmdekalur ve kan gelmesine ve harâretin ziyadeleşmesine sebebiyet viri ise,

34.- Lohusalıkdakan gelir ise,

35.- Çocuk yan gelir ise,

36.- Son aşağı rahmin ağzına yapışık olur ise,

[474] 37.- İlk çocuğun doğmasından yarım saat sonra ikincisi (ikiz doğum) gelmez ise,

38.- Birinci çocuk doğdukdan sonra ikincisi yan gelir ise,

39.- İkiz gebeliklerde başlar birbirine mâniʿ olur, yahud yekdiğerine yapışmış bir aʿcûbe var ise,

40.- Gebe bir kadında düşürme alameti görülür ise,

41.- Gebe bir kadında “mol” dediğimiz “derd”, yalancı bir çocuk” şübheidilir ise,

42.- Çocuğun cürmü pek ziyâde ise, baş tası yok ise yahud pek az bir şey doyurulur ise, baş sıskalığı (istikâ-i re’s) var ise, yeni doğan çocuğun zürriyet aletlerinde bir intizamsızlık bir biçimsizlik var ise,

43.- Gebe veya lohusa yahuddoğrumakda olan kadında havâle nöbetleri, yahud bu hastalığın başlangıcı gösterir alâmetler zuhûr eylerse,

44.- Rahmin dışında bir gebelik şübheidilir ve “iç kan akması” ʿalâmetleri görülür ise,

45.-Lohusalık hâlinde zürriyet aletlerindeki yarıklar ve yırtıklar üzerinde yalancı zarlar (ağşiye-i kâzibe) görülür ise,

46.-Lohusada mesâneyahud mesane yolunda bir nezle var ise,

47.-Doğurdukdan sonra son ağrıları gayet şiddetli ise,

48.- Lohusalık esnasında rahmin sıkışmasında bir zaʿif görülür ve bu vechle işbu alet toplanub küçülmez ve aynı zamanda kan da devâm eyler ise,

49.- Lohusa da meme başında ve meme bezinde bir hastalık zuhûr eyler ise,

50.- Lohusa humması gösterir ʿalâmet ve nişana baş gösterir ise,

51.-Yeni doğan çocuğun memsi şişer ve çıbanlaşır ise,

52.- yeni doğan çocukda sarılık, ishâl, hummâ,ispazpos gibi hastalıklar ve ziyâde bir zaʿif görülür ise,

Heman ebe hekimini çağırmak kabilenin vicdanen, kânûnenfennen vazifesidir. Ebelerin vezâ'ifinedâ'irneşr olunan asardan hülâsa iderek Avrupa'da cârî olan kavâʿid-i maʿruzanın burada zikrini fâ'ideden gayr hâlıʿadd eyledik.

[475]Difteri-Kuş Palazı

"Difteri" ʿumûmî, intâni, sârî, mikrobu bir hastalıkdır; "kaleb, lefler basili" nâmında bir mikrobun vücudu ile husûle gelen ve "ağşiye-i kâzibe" ismiyle maʿlumbeyâz ve kül renginde deri parçalarının zarların teşkiliyletemâyüz iden "difteri" boğazı bademcikler üzerini dimâğın arkasını intihâb ve istilâ idildiğinden"difterilihanak", gırtlağa müstevli olduğunda "kuşpalazı" nâmınıahz eyler. Difteriden mütehassıl deriler, zârlar yalnız boğazda, gırtlakda değil, burun içerisinde tahassul ve cildde ya yakı yapıştırılmak yahud sülük tutunmak ile açılan yâre üzerinde teşekkül ider. Bu hâl, bu sûret-i vücudun tamâmıyla zehirlendiğini gösterir.

Çocuklarda difterinin boğaza sûletindenmütehassılmuhâtarayıtezyîd iden hâlât, ağşiyeninyaʿnizârların bir sûrethafiyyedebademcikler ve küçük dil ve damak üzerinde teşekkül eylemesi ve hastalığını ancak terakkî itmiş bir zamanda meydana çıkmasıdır. Baʿzı ahvâlde hiçbir ʿâlâmet-i muhbire görülmez; çocuğun harâreti, şetâreti bir dereceye kadar yerine olub yalnız yutkunmasında hafif bir güçlük vardır. Hasta hiçbir şikâyetdebulunmayub oyunlarına devâm eyler; her ne kadar yüzünde biraz solukluk, vücudunda biraz harâret var ise de ʿalâ'im-i mezkûre sesin boğuk bir hâle gelmesine ve adeta sönmesine kadar meskût anakalur; halbuki sesin böylece boğukluğunda ağşiye-i sagîre gırtlağa yapışmış ve kuşpalazı husûle gelmişdir. Lakin çok defʿa çocuğun harâretitezâyüdider; cildi sıcaklaşır, kuvveti kalmaz. Hasta boğazıından şikâyet idüb durur, elini belâ aram boynuna götürerek ağrı mahallini göstermeğe çabalar ve **[476]**yutkundukça

zahmet çekdiğindenyiyecek ve içeceği redd eyler, salyası bî-karârsalıvirir, zirâ her yutkunuşunda boğazı ağırır.

Bu zamanda boğazı iyücemuʿâyene olunan çocuk ne bahtiyardır! Zirâziyâde terakkiye hazırlanmakda olan hastalık o anda meydana çıkar.Bir çocuğun boğazını nasıl muʿâyene itmeli? Boğazın muʿâyenesi gayet mühim olduğundan ebeveyn bu husûsdakesb-i iʿtiyâdiderekaslâ ihmâl itmemelidir; çocuğun pek küçük iken, iki yaşa kadar hüsn-i rızasına emîn olmamalıdır, zirâ boğazın her dürlümuʿâyenesine gücü yetdiği derece mukabeleye hazırdır. Anın içün zor ile muʿâyeneden başka çâre kalmaz ise de bu hâlde de iʿtidâl ve mahâreti elden bırakmamalıdır.Fırsatdanistifâde ile hemân ansızın kaşık sapını çocuğun ağzına sokarak dili üzerine iyücekuydukdan sonra gerek mezkûr ʿuzviyi gerekse alet çeneyi aşağıya doğru basdırlmalı ve bu sırada ön dişlerin zedelenmesine dikkat eylemelidir. Küçük kaşıkın yuvarlak ucunu küçük dile kadar sokmakdan korkmalıdır.

Şerâ'it-i mezkûrede çocuk boğazının arkasını göstermeğe mecbûr olur ki hâl-i tâbiʿiyyedegülgünu bir renkdedir. Muʿâyene çabuk ve aydınlıkdaicrâ olunmalıdır; evzâr ise çocuk kay ideceğinden bu hâlde miʿdeden gelen süt …. tecrübedîde olmayan baʿzızevât-ı ağşiyezannidebilir. Bu husûsda bir şübheʿâriz olursa çocuğa birkaç yutum su içerdikden sonra tekrârmuʿâyeneyeibtidâr itmelidir ki yapışık olmayan süt picintileri bu sâyede tekrârmiʿdeye gideceğinden halkûm meydana çıkar. Baʿzı çocuklar dudaklarını kapayub dişlerini sıkdıklarından kaşık sapını ağızlarına sokmak ve dil üzerine basmak hakikaten müşkül olur. Bu hâlde burnu parmaklarla sıkılmalıdır ki çocuk teneffüs içün ağzını açacağından fırsatdanistifâde ile hemân kaşık sapını sokmalıdır.

İki yaşından sonra o derece müşkülât olmaz, beşrat anki vâlideler çocuklarını ağızlarını iyüceaçdırmağa boğazlarını iyüce**[477]**göstermekiçün a….,a…dedirmeğe alışdırmış olalar. Ağız iyüce açıldığında boğaz meydana çıkar.

Çocuklar bu yolda boğazlarını muʿâyenedekiehemmiyetdenbahse lüzum yokdur; zirâ böyle bir muʿâyene yalnız difteride değil. Küçük çocuklara ziyâde müstevli olan her nevʿ boğaz ağzılarında mühimdir; işte böyle (resim Çocuğun boğazına her zaman, hemân her gün bakımlı "tabîb-i etfâl" kitabından) basit ve sade bir vâsıta ile hastalıklar bidâyetlerinde anlaşılmış ve vaktiyle tedâvî de idilmiş olur.

Hasta olan mahaller üzerine ilaç dokundurmak, oralarını key eylemek yahud yıkamak îcâbitdikdeʿameliyât ve icraat-ı mezkûre kemâl-i cesâret ile ağzını açan çocuklarda ne kadar kolaydır!

[478] Bâlâda mezkûr kavâʿid ve nesâyihatevfîk-i hareket olundukda difteriyi, evvel emirde bademcikleri baʿde küçük dil ile damağın kenarlarını örten esmerimsi levhalar suretinde tanımak kolaycadır. Bu levhalar ağzın her tarafını örten zâde gayet mütelâsıkdır. Bademcikler ve küçük dil üzerinde bu levhaların etrâfı kırmızı ve şişkindir; işte çocuğu yutkunmakdasuʿûbete düşüren bu nevʿ iltihabıdır.

Boğazda esmerimsi beyaz levhalar görüldüğü anda birden birehavf ve telaş itmemelidir; zira buğşalar adi hanaklarda da görülebilir. Hanak taʿbîrinden, sebeb ve tabîʿati ne olur ise olsun boğaz iltihâbıanlaşılır. Lakin usulen, bir çocuğun boğazında beyazlık yaʿnigaşâ-i muhâtiyemültesik zarlar görüldüğünde bir tabibi sürʿat-i mümküne ile daʿvet itmelidir. Adi beyazlık ile yalancı zarların, difterinin tefriki tecrübeye mütevakkıf olub hatta ale`l ekser bidâyetde bir hanâkselîm ile habisi ırmak mümkün değildir. Difterili bir hanâkın daha ilk gününde boğazda bir takım beyazlıklar zarlar görüleceği gibi boynudaki bezlerin de şişdiğihiss olunur. Difterilihanâkın en iyüevsâfarka boğazı tefriş iden beyazlıkların tekrâryeniden meydana gelmesi veya yılmasıdır.

Selîmhanâklarda tımar ve tathîr ile refʿ olunan beyazlıklar gayb olduğu hâlde, difteride tekrârzuhûr ve aksam-ı mütecâvereyi istilâ eyler. Lakin baʿzı ahvalde, difteriden husûle gelen beyazlıklar zarlar mahdûdkalur ve hatta gayb olursa da üç dört gün sonra hastalık nefes borularını işgâl eylemiş bulunur; zarlar boğazı terk ile gırtlakdasürʿatleneşv u nemâ bulmuş ve kurûb (kuş palazı) tekmîlʿâlâ'im-i müdhişesiylebirlikdezuhûreylemişdir. Zaten çocuklarda esâsen dar olan gırtlak zarlar ile gitdikce kapanmağa başladığından teneffüs güçleşir. Nefes alubvirmede soluma ve ıslık gibi bir gürültü hâsıl olma tabîʿidir. Evvel emirde ses ve öksürük boğuk olduğu halde bilaheresevinmekdir. Ses bir fısıldıya, öksürük geğirmeğe benzer.

Teneffüsde güçlük gitdikceziyâdeleşdiğinden çocuk yatağında çırpınub durur ve etrafına göz gezdirerek hazırûndan… **[479]**güya, kendisini boğmakda olan cismi, 'ârizayı kaldırmak üzere elini boynuna götürür, bağırmağa savaşır ise de sesi pek sönükdür. Artık me'yûsâneyasdığını, karyolası demirlerini yakalayarak hevâyı sadrına da'vet eylemek üzere çabalar durur.

"Kuş palazını teşhîsiçünkat'î bir 'alâmet mevcûd değildir. Gerçi ekser-i ahvâlde boğazda beyazlıklar, boyundaki bezlerin şişmesi, bulda yumurta akının vücûdu, ale`lhusûsbunlarla beraber hastalığın (resim Kuş palazına tutulan biçâreçocuk . "Tabîb-i Etfâl"kitabımdan.) gizli gizli ilerlemesi ya'ni boğazda dikkati celbidecek kadar 'ısret-i bel'infıkdânı, hissidilecek derecede harâret-i bedeniyenin 'adem-i tezâyüdü gibi alâmetler

kuş palazından münba‘is ise de ba‘zan bu ‘alâmetler diğer bir hastalığa müte‘allik, adi bir hanâkın eserleri olabilür. Binâ’en ‘aleyh şu i‘râzı görür görmez kuş palazıdır dimekcâ’iz olamayacağı gibi bunun aksiyle bu ‘illetden eseryokdur zannına düşmek muvâfık olamaz. Her halde **[480]**a’ile, bir boğaz rahatsızlığında tabibe, tabîbhurdebîne, bakteriyolojihâneyemürâca‘at itmelidir.

Kuş palazının, difterinin husûl ve zuhûrusirâyetemütevakkıfdır. Hastalık diğer birinden, bir hayvanda meselâ güğercinden ya doğrudan doğruya yahudbi`l vâsıta intikâl ve sirâyetitmişdir. Difterili birine temas hastalığın zuhûrunakâfîdir. Ba‘zan hastaya temas iden eşyânın diğer bir mahale nakli, difteri zuhûr iden bir hâneye giden zevârın hiç usûl-i def‘ü`t-te’âffüneri‘âyet itmeksizin oradan çıkub diğer bir mahale gitmesi hastalığın intikâline sebebiyet virdiği memleketimizde vukû‘ât-ı ruzmerendir; çünkifenn-i celîl-i tıbba, fenn-i mikrobiyeoynanmayub kurşuncu kadının efsânesine, öküz ve keçilerin tefevvühât-ı eblihâsınai‘tikâdidüb vakit geçiren “dünya kazani kendisi kepçe” herkes mürâca‘at ile bir çok “mevsıka!” vesâ’irealdıkdan sonra nihâyet “denize düşen yılana sarılur” tabîbemürâca‘at iden kadınlarımız hatta erkeklerimiz bugün hâlâ çok hem de pek çokdur.

Difteriye, kuş palazına çâre-i yegâne bu hastalığın bâd-ı zehri hükmünde olan “serum” un tahte`lcild zerkidir (şırınga itmek). Hastanın senine göre mikdârıtahallüf iden serum kuş palazına karşu en mü’esserdevâdır. Serum esâsen hastalığın önünü aldığı gibi bidâyet-i marazda isti‘mâl olunduğu sûretde bir “ devâ’işâfî” gibi te’sîreylemekdedir; yeter ki hastalık ziyâdeilerülemişolmasun. Difteri hancereyitamamıyle istilâ eylemiş ve çocuğun hemân ani dinilecek derecede hayatını tehdîdeylemekde bulunmuş ise serum şırınga itmek ile beraber ihtinâkdan kurtarmak üzere çocuğun gırtlağını delmek lâzımdır.

“Kuş palazı” nâmındarefîk-i azizim Doktor Muhyiddin Bey Efendi’nin eser-i mu‘teberinemürâca‘atını tavsiye iderim.

[481] Etıbbâ-yıhâzikadan “Elhâc Abbas Vesim” Efendi “düstûrü`lvesîm fî tıbbü`lcedîdve`lkadîm” nâmıylate’lîf eylediği eser-i mu‘teberinmukaddimesinde diyor:

Geldi vakt-i duʿa ve istişfâ — Aç dükkanniyâzı ile du’â
Ey kerîm ve rahîm-i feyz nümâ — Afrininde-i devâ ve şifâ
Mabaʿdnâk hak-ı tâʿatka — Maşkernâkhakk-ı niʿmetkâ
Mazgernâkhakk-ı tezekkür tek — Mâörfinâkhakk-ı maʿrifetin
Hasta kıldı beni belâ-yızenûb — Çâre kıl, çâre ey tabîbkalub
Olmasundehr-i maʿsiyetle helâk — İle gafranki ana tiryâk

Kıl ata, cümle derde dermanı
Rahat rûh ve sıhhat cânı

Maraz-ı hicre vasılı ile ilâc
İtme gayrın devâsına muhtaç

Zinde-i aşkın oldu çünkimesîh
Merde ihyâidersenevle sarih

Hasta aşkın olmasa lokman
Hikmet olmaz idi ana asân

Câm-ı lebrîz niyet idüb
Hazır mâ'i`lhayâtıiçdigidüb

Her birinde nice hakâyık var
Nice hikmet nice dekâyık var

Sahn-ı sâbit ve celi hikmet
Olsa taʿyîn vaktidir gayet

Açamaz bu kapağı eflatun
Felsefi sanduğı değil kerdûn

Yine ahkâmını ʿâlîmbilür
Ne müneccim ne de hekîmbilür

Derdimi saklama bilenlerden
Derde dermân olur erenlerden

Güleşde Avrupa usulü ile Türk usûlü ve aralarındaki fark ve müşâbehet

Avrupa'da meşhûr olan gülüş ile memleketimizde maʿrûf olan güleş aslen Yunanlılarla Romalıların tarz-ı mesâriʿasıdır. Fakat zaman ve mekâna göre aralarında az çok farklar hâsıl olmuşdur. Bu farkların en mühimi olmak üzere iki şart zikri dilebilir ki Avrupa**[482]** gülüş anlarla bizimkinden külliyen temiz itmişdir. Avrupa'da belden aşağı kavramak memnûʿdur; kalçalardan aşağı bacaklar bu tarz güleşde ancak istinâdiçünhıdmetider. Halbu ki bizim usûlde bedenin yukarı kısmından ziyâde belki aşağı kısmı güleşir. İkinci şart ise bizim pehlivanların bağlanarak güleşügüçleşdirilmesidir ki Avrupalılarca bu da külliyen merdûddur.Şimdi şu iki şartın tarz-ı müsâraʿa üzerine te'sîr ile hadd-i zâtındafâ'ide ve muzırrâtını mülâhaza ideceğim: Evvelâ, Yunanî ve Romalı güleşünde yağlanmak, gerek tutuşları tasʿîbiçün gerekse vücudun yırtılmasını az çok vikâyeiçün makbul idi; vücûdlarını yağlarla ovan Roma (resim Fransa Encümen-i Dâniş-i Tıbbîsi aʿzâ-i maʿrûfe ve Paris Mekteb-i Tıbbiyesi Muʿallimîn-i meşhûresindenolub bu kere vefât iden muʿallim Potin. Le proffesseurPotain. Mort dernierement.) ve Yunan pehlivanlarını musavver heykeller Avrupa Müzehânelerinden pek çoğunda mevcûddur. Bize bu tarz ile intikâl iden güleş pek çok tahavvülâta uğramadığı içün az çok kavâʿid-i asliyesiyle sûret-i atikıyyesinimuhâfaza itmiş vücûda bir te'sîr-i mahsûsicrâeylemişdir; yağlı bir vücûdubi`t-tâbiʿ ellerle kollarla sıkı sıkıya tutmak pek güç olacağı cihetle bi`t-tâbiʿgöğüs göğse itişmek suretiyle güleşmekzarûret hükmünü almışdır. İşte anın içündür ki bizim Türk güleşinde pehlivanlar kul ile gülüşmez, gögüğ ve ense ve bacakla güleşirler. Vâkiʿ olan **[483]**gibifevka`lʿâde pehlivanlardan tutunuz da yeni taslak delikanlılara

varıncaya kadar muʿâyene idiniz; azılı ve büyük pazulu kol göremezsiniz; fakat sıyret ense ve bel dehşetli bir neşv u nemâ arz ider. Çünki yağlı vücûdu tutamayan pehlivan ayakda (el ense) ile (Çayıraz) ile, yerde ise (sarma) ile (yan kazığı) ile hazmını zabtidebilir; ki bu oyunlarda ziyadesiyle meşgul olan esâsen göğüs ve bel ve bacak adelâtıylabaʿzen de kol adelâtınınkısm-ı ulvîsidir. Halbuki Avrupa tarz-ı müsâraʿasında yağlanmak memnûʿ olduğundan vücûd ellerle daha kolay tutulabilir; ve ayaklarla güleşmek de katʿiyyenmerdûdolduğundan asıl güleşiicrâidebilecek olan aʿzâ kollarıdır. Anın içün Avrupalı pehlivanların kolları ziyadesiyle işlek, azılı ve kavîdir. Şu vücûd farkını yağlı yağsız güleşmek şartına atfiderim; hem o kada ki pehlivanın yalnız vücûdunun resmini görülmekle ne dürlügüleşicrâitdiğini ve Avrulalıolub olmadığını her zmana tanıyabilirim. Fakat her hâlde artık yağlanmakdan sarf-ı nazar olunmalıdır. Belden yukarı tutmak mes'elesine gelince, bir şey arz ideceğim: (Boks) ya'ni yumruk döğüşünde İngilizler ile Fransızlara mensûb olmak üzere ma'rûf iki tarz var; İngilizler ayaklarını kullanmazlar, yalnız elleri il kollarını kullanub hasmın yalnız belden yukarısını döğerler. Kollarıyla beraber bacaklarını da kullanan Fransızların usûlünei'tirâzitdikleri sırada (bacaklar bedenin en kavîa'zâsından olmak hasebiyle müdâfa'ada hiç olmazsa kollar kadar zîmedhal olmalıdır; ayakları ta'tîlitmekde hiç bir sebeb-i ma'kûlyokdur.) diyerek pek mantıkî bir sûret üzere i'tirâsidiyorlar. Halbuki biz Türkler güleş bahsinde aynı i'tirâzı Fransızlara tevcîhidiyoruz da diyoruz ki: (İngilizlere "boks" mes'elesindekii'tirâzınız pek mantıkîdir. Güleşde de bizim size i'tirâzımızandan başka bir şey değildir. Niçün sizde anı kabûl itmiyor sunuz?) İşte görülüyor ki kat'î bir kâ'ide-i ma'kûleyeteb'ân şu iki tarz-ı müsâra'avücûd bulmuş değildir; hatta Amerika'yı şimâlîdemeşhûr bir müsâra'a tarzı vardır. Anda insana istedikleri gibi tut diye şart konulmuşdur. (Catch as caean) ya'ni tut tutabildiğin gibi diye ma'rûf**[484]** olan tarz budur ki bizim tarz-ı müsâra'ada yağlanmak şartı refʿ olununca bu iki tarz arasında bir fark kalır ki o da (kısbet) dinilen pantolonun vücûduylakâ'im oyunlar farkından 'ibâretdir. O da ber taraf idilir de güleşma'kûlkâ'idelereteb'ân-ı terakkîiderse en ziyâdeta'ammümidecek tarz Amerika tarzı olacakdır; çünki en tabi'î olmak üzere son sûret-i müsâra'a budur.

(Kısbet) mes'elesine gelince başlı başına bir çok oyunların vücûduna sebebiyet virir ki bu dürlü oyunlar Avrupa ve İngiliz güleşlerinde hiç yokdur.

Şimdi Avrupa'da pehlivanlarımız öğrenmeğe mecbûr oldukları frenk(resim İnebolu sâbık-ı belediye tabîbiolubelyevmDersa'âdet'deicrâ-yısan'at iden tabîb-i mütehassıs

‘izzetlü İsmail Hakkı Efendi. MrLe Dr İsmail Haki.Syphilographe) güleşin en mühim oyunlarını zikr ile bizim güleşdemukâbilleri ile isimlerini beyânideceğim:

Avrupa güleşinde (el ense çekmek), (kaz kanadı vurmak), (tırpan atmak) gibi zorlu çarpmalar memnû‘ olduğundan oyunlar hem ma‘dûd hem basitdir. Evvelâ çaprazlar vardır(Ceinture de devant) önden kuşak ya‘ni göğüs çaprazı dimekdir. Bu oyun göğüs çaprazının hemân aynıdır.

(Ön kuşağı) ‘âdeta “göğüs çaprazı” diye ma‘rûf olan Türk oyununun frenkcesidir. Hazm ile göğüs göğse gelir gelmez belinden kavrayub yukarı kaldırdıkdan sonra sırt üstü yere yatırmakdır**.[485]** Buna karşı frenkgüleşi usulünce mukâbil sol el ile saʿdî hasmın çenesine dayadıktan sonra diğer el ve kol yardımıyla kollarını belinden kurtarmakdanʿibâretdir. **Resim**(Cihânpehlivenı Kara Ahmed)

Bizim Türk Güleşinde ise göğüs çaprazına tutulan zât eğer hasmı tarafından ileri sürülüyor ise geri giderken kollarını açub bir ayağını bütün geri atar ve diğer tarafdan koluyla anın

[486]Resimler(Güreş hamleleri)

-1-	**-2-**	**-3-**	**-4-**	**-5-**
-6-	**-7-**	**-8-**	**-9-**	**-10-**

1-Önden çaprez ilk hareket.- 2- Önden çaprazda çeneye dayanmak.- 3- Önden çapraz (son hareket) 4- Arkadan… (ilk hareket). 5-Tersine çapraz (ilk hareket). 6- Tersine çaprak (üçüncü hareket).7- Boyunduruk ile kalçadan atmak. (… hareket). 8- (Adeta boyunduruk). 9- Kolu kapup yuvarlamak oyununa karşu ayağını sürerek mukâbele usulü.-10- Omuz çaprazı

[487] koluna çarpub yan tarafa düşürür; buna (kaz kanadı) dirler; veyâhud hasmını çaprazda sürmüyorsa da kolunun birisini hasmının kolları ve kendi göğüs arasında sokarak girübaçmak veyahut peş kabzayı tutub hasmını mâniʿ olmak suretiyle müdâfaʿaidilir ki içeriden ve dışarıdan yaʿni çapraza alan hazmın kollarının dışından veya iç tarafından icrâidildiğine göre bu oyuna (iç kol), (dış kol) dirler.

(Ceinturearriere arka kuşak) yaʿni arkadan hasmının belini yakalamak sûretiylekucaklamakdanʿibâretdir. Bu oyun ekseriyâ hasmın arka tarafı tesâdüfitdiği zaman yapılur. O takdîrde belinden tutubkaldırdıkdan sonra bir eli koltuğu altından sokubensesine çevirdikdensonra arka üstü yatırmak lâzım gelir. Frenk güleşince buna mukâbele itmek içün hasmın ellerini sıkı sıkıya tutubayırmağa çalışmak ve o esnâdavücûduziyâdesiyle ileri

eküb merkez sıkletini değişdirerek o sûretlemâniʿolmakdır. Türk usûlünceoturmak evlâdır, ki o hâlde hasım kemâneye alır. Eğer kolda ve belde kuvvet ziyâde ise dış kol ile hasmın kısbetinin kasnağını tutub zorlayarak kendini kurtarmak lâzımdır.

(Ceinture a rebours tersine çapraz) bu oyun aslâ Türk usûlündevâkiʿ olamaz. Zirâ bizde "künde" bu oyundan her hâldedahâsağlam ve katʿîdir. Halbuki ayakdan tutmak Frenk güleşincemerdûd olduğundan zarûrî olarak bu dürlühareketiktizâider ki buna "Frenk kündesi" denilse şâyândır. Bu oyun hasm ile karşı karşı duruyorken hasm ekildiği zamân belinden kavrayub bacakları yukarı gelmek sûretiylekaldırılur; andan sonra dize çökülübhasm bir diz üzerine yatırıldıkdan sonra birden bire dizi geri çekilüb sırtı yere getiriliyor. Buna iki sûret üzere mukâbeleidiliyor. Evvelâ sıkı sıkıya hasmın elleri kavranub hareketi menʿidilir ve yüzü koyun yatılub kollar ile bacaklar gerilir. Eğer bu hareketi icrâidemeyecek kadar vakit geçmiş ise "köprü" (le pont) vazʿiyetialınur ve birden bire dönülür.

(Tour de hanche en tete) yandan boyunduruğa alub kalçadan atmakdanʿibâret bir oyundur. Arkadan çapraza alınan zât-ı hasmının başını yan tarafdan koltuğu altına alubsıkdıkdan sonra o tarafdaki**[488]** kolunu da kendi mukâbil taraf kolu ile zabtitdikden sonra azıcık yana dönüb hasmının vücûdunu kalçası üzerine alub çevirerek yatırmakla yenmekdir. Bunun Frenk usûlüncemüdâfaʿası belinden sıkı sıkı yakalayub hasmını kaldırmak yaʿnî arka çapraza alubiktizâsına göre hareket itmek ve sonra başını kurtarmakdır. Türk güleşindedahî bu oyun ekseriyetle vâkiʿ olur. Fakat müdâfaʿasışirâzelerinden kösteklemek ve çelme yahud tırpan ile yandan düşürmek sûretiyle olur.

(Tour de tete) frankler adi boyunduruklara bu nâmıviriyorlar. Hasma derhâl arkasını dönüb iki eller ile omuz başı hazâsından hasmın başını karayub sonra diz çökdükden sonra omuzdan "kavak" atmaktadır. Bu oyun Türk güleşinde ekseriya vâkiʿ olur. Kemânede oturan zâtî ezmek isteyince üzerine çöker orman altındaki pehlivan hasmının başını omuz üzerinden yakalayub kavak atar, ki mukâbeleiktizâsındaüstündeki altındakini sarmaya alarak elleriyle de ensesine dayanmak suretiyle kurtulabilir. Frenkler bu oyuna karşı eller ile başını kurtarmak vücûdu ileri sürerek mâniʿ olmak suretiyle hareket idiyorlar. Eğer bu hareketi icrâ zamanı geçmiş ise taklak atub köprü vazʿiyeti alıyor ve o sûretleyenilmiş sayılmıyor. (Bundan iki sene evvel meşhûr Marsilyalı PolPones Rus pehlivan şehîri (Pitlasiniski)yi bu suretle boğmuş ve yenemediği hâlde ağzından kan gelen Rus pehlivanın "pes" dimesi üzerine cihân pehlivanı iʿlân olunmuş idi.)

(Tour de bras kol oyunu). Bu oyun ancak karnakgüleşinde diz çökerek çevirmek suretiyle yere yatırmakdanʿibâretdir. Bizim güleşde sarmaya tutulmuş olan zât ayaklarından sarmayı kurtardıktan sonra hasmının kolunu sık sıkıya tutub silmekle sırtından atarki buna "kılçık" dırlar ve (tours de bras)nın yerde icrâ olunan son harekâtından başka bir şey değildir. Buna mukâbeleiçün Frenk güleşindevücûdu ileri atub ayaklarla dayanmak ve hasmın omuzunda vücûdınıkurtarmakdır.

[489] (Brasroule) kolu sıkı sıkı yakalayub hasmı yuvarlamakdır. Arka çapraz yapılır ki çapraza alınan zât kendisini arkadan kucaklayan pehlivanın kolunu dirseğinden yukarı koluyla zabtidüb savurmakla yandan yere yatırmakdanʿibâretdir.

Bu oyun Türk güleşinde hiç vâkiʿ olamaz. Çünki yağlı vücûd ile kolu bu suretle zabtidecek hiçbir kuvvet tasavvur olunamaz. Andan maʿdâ biz de ayaklarla çelme ve tırpan atmak mümkün olduğu cihetler bu oyun bizim usule göre ʿabes olurdu.

Buna mukâbeleiçün omuzdan atacak olan hazm diz çökdüğü (resim Yanya Vilâyeti Sıhhiye Müfettişi Tabîb-i hâziksaʿâdetlü Doktor Mustafa Efendi Hazretleri S.E. Le DrMoustafaInspecteurSanitaire de Yanina) zaman ʿayniyle diz çöküb bir ayağını ileriye dayayubmâniʿolmakdır.

İşte frenklerceGreco-romaine diye maʿrûf olangüleşin başlıca oyunları şu zikritdiklerimizdenʿibâretdir.

Doktor Rıza Tevfik

[490]

Şehremânet-i Celîlesi'ndeMüteşekkil " Hıfzı`sıhha Komisyonu" Erkân-ı Kirâmı

Şehremâneti Devletlü Rıdvan Paşa Hazretleri Re'is-i Evvel

Tabîbsaʿâdetlü Salih Paşa Hazretleri Re'is-i Sânî

Tabîbsaʿâdetlü İlyas Paşa Hazretleri Aʿzâ

Tabîbsaʿâdetlü Feyz Paşa Hazretleri Aʿzâ

Resim(Hüdâvendigâr Vilâyeti Sıhhiye Müfettişi saʿâdetlü Doktor Şerefeddin Efendi. Mr Le DrCherefeddin.InspecteurSanitaire de Brousse. Asârı: Ev hekimi, maʿden suları vesâ'ire)

Tabîbsaʿâdetlü Nafiz Paşa Hazretleri Aʿzâ

TabîbsaʿâdetlüHarasancı Efendi Hazretleri Aʿzâ

TabîbsaʿâdetlüNikolaki Paşa Hazretleri Aʿzâ

TabîbsaʿâdetlüZanbako Paşa Hazretleri Aʿzâ

Mösyö İstekoli Aʿzâ

İzzetlüNaʿum Efendi Aʿzâ

Tabîbsaʿâdetlü Ömer Paşa Hazretleri Hey'et-i Sıhhiye Müfettişi

Tabîbsaʿâdetlü Rasim Paşa Hazretleri Müfettiş

Tabîbsaʿâdetlü Hayreddin Paşa Hazretleri Müfettiş

[491]

TabîbsaʿâdetlüFano Paşa Hazretleri Müfettiş

Tabîbsaʿâdetlü Mustafa Hazretleri Müfettiş

TabîbİzzetlüZeki Paşa Hazretleri Müfettiş

TabîbrefʿatlüEsʿâd Bey Hazretleri Müfettiş

Tabîbfütüvvetlü Nazım Efendi Hazretleri Müfettiş

--

Birinci Dâ'ire-i Hey'et-i Sıhhiyesi:

Binbaşı refʿatlü Abidin Bey Re'is

Resim(Adana Vilâyeti Sıhhiye Müfettişi ʿizzetlü Doktor Eşrâf Süleyman Efendi.
Mr Le Dr. EchrefSuleyman. InspecteurSanitaired'Adana.)

Mülkiyeden izzetlü Asım Efendi

Mülkiyeden refʿatlü Ali Minhac Efendi

Mülkiyeden refʿatlü İsmail Efendi

Mülkiyeden refʿatlü İbrahim Efendi

Binbaşı refʿatlü Nazif Efendi

İkinci Dâi're-i Hey'et-i Sıhhiyesi

[492]

Mülkiyeden Mehmed Faruk Efendi

Mülkiyeden Şemseddin Efendi

Mülkiyeden İbrahim Efendi

Mülkiyeden Nesim Efendi

.....

Üçüncü Dâ'ire-i Hey'et-i Sıhhiyesi:

Mirliva saʿâdetlü Süleyman Paşa Re'is

Kâ'imakâmizzetlü Süleyman Bey

Mülkiye'den izzetlü Cemal Bey

Mülkiye’den izzetlüNeş’et Bey
Mülkiye’den ref‘atlüSubhi Efendi
Mülkiye’den ref’etlü Şevket Efendi

Dördüncü Dâ’ire-i Hey’et-i Sıhhiyesi:
Mirliva izzetlü Vahan Bey Efendi Re’is
Kolağası fütüvvetlü Nuri Efendi
Kolağası fütüvvetlüMehmed Ali Efendi
Mülkiyeden ref‘atlü Sami Efendi
Mülkiyeden ref‘atlü Petro Efendi
....
Beşinci Da’ire-i Hey’et-i Sıhhiyesi
Mülkiyeden izzetlü İzzet Bey Re’is
Mülkiyeden ref‘atlüMehmed Ali
Mülkiyeden ref‘atlüEmcedEfendi
[493]
Altıncı Dâ’ire-i Hey’et-i Sıhhiyesi:
Binbaşı ref‘atlü Abidin Bey Re’is
Mülkiyeden izzetli Remzi Bey
Mülkiyeden ref‘atlü Hikmet Bey
Mülkiyeden ref‘arlü İsmail Bey
Mülkiyeden ref‘atlüSamoil Efendi
Mülkiyeden Mösyö Ferid
Papa Kasti Efendi

Yedinci Dâ’ire-i Hey’et-i Sıhhiyesi
Mülkiyeden ref‘atlüRe’fet Hüsameddin Re’is
Mülkiyeden ref‘atlüFransuva Efendi
Mülkiyeden Zoğrafos Efendi
....
Sekizinci Dâ’ire-i Hey’et-i Sıhhiyesi
Mülkiyeden sa‘adetlü Hafız Nuri Bey Re’is
Mülkiyeden ref‘atlü Lütfü Akif Efendi

Mülkiyeden ref‘atlü Aleksi Efendi
Mülkiyeden ref‘atlüKapril Efendi

Dokuzuncu Dâ’ireHey’et-i Sıhhiyesi:
Mirliva sa‘âdetlüİstirati Paşa Re’is
Mirliva sa‘âdetlüTodoraki Bey
Kolağası fütüvvetlüNikolaki Efendi
Kolağası fütüvvetlüNikolaki Efendi

[494]
Kolağası fütüvvetlüMenahim Efendi
Mülkiyeden İzzetlü Tahir Efendi
...

Onuncu Dâ’ireHey’et-i Sıhhiyesi

Kolağası ref‘atlü Fehim Efendi Re’is
Mülkiyeden ref‘atlü Mustafa Efendi
Mülkiyeden ref‘atlü Zeki Emin Efendi
Mülkiyeden ref‘atlüCevad Efendi
Bendelerin umûr-ı sıhhiyesine me’mûr:
Mülkiyeden ref‘atlü Cemil Efendi
Kağıdhâne ve civârınınumûr-ı sıhhiyesine me’mûr:
Mülkiyeden İzzetlü Hasan Şa‘ban Efendi

Altıncı Dâ’irede ‘Umûmhânelereme’mûretıbbâ:
AhmedReceb Efendi
Ayvazyan Efendi
Yovanidis Efendi
Abidin Efendi
Anastasyos Efendi
Ka’imakam Celal Muhtar Bey Müfettiş
Gilâidis Efendi Müfettiş
Fuad Bey
İhsan Bey

[495]

Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye

Şimdiki hâlde meclis-i umûr-ı sıhhiye hâriciyev sıhhiye nâzırı devletlüAhmedTevfîk Paşa Hazretlerinin taht-ı riyâsetlerinde olmak üzere re'is-i sânîatûfetlüAhmedMidhat Efendi Hazretleriyle a'zâ sıfatını hâ'iz olmak üzerekarantinalar müfettiş-i 'umûmîsi Doktor Koçoni Efendi Hazretleri ve muhâsebecilikvazîfesini de îfâ iden Hacı Hurşid Efendi hazretleri ve karantinalar başı kâtibi ve sicil-i ahvâl müdîri Hacı Ragıp Bey ve Namık ve Said ve Arif ve Doktor Lütfi Bey Efendilerden Fransızca meclis kâtibi İsitapoviç Efendi'den mürekkebdir.

Meclis-i MezkûreDevâm İden Düvel-i Ecnebiye Me'mûrîni

Almanya SefîrVekîli.....Doktor Mösyö Moretman

İngiltere Sefîr Vekîli.....Doktor Mösyö Kalamav

AvusturyaSefîrVekîli.....Doktor Mösyö Hakel

İtalya Sefîr Vekîli.....Doktor Mösyö Jeri

İspanya Sefîr Vekîli.....Doktor Mösyö Gabuci

Amerika SefîrVekîli.....Doktor Mösyö Javiçano

İran Sefîr Vekîli.....Doktor Mösyö Panayut Bey

İsveç ve Norveç SefîrVekîli.....Mösyö Kara Dolem

Belçika Sefîr Vekîli.....Mösyö Hopes

Rusya Sefîr Vekîli.....Mösyö Karakanoski

Fransa Sefîr Vekîli.....Doktor Mösyö Dolakor

FlemenkSefîr Vekîli.....Doktor Mösyö İstekoli

Yunan Sefîr Vekîli.....Doktor MösyöVafyadis

Meclis-i Tıbbiye- Mülkiye

Elyevm Feri sa'âdetlüFerdinand Paşa Hazretlerinin riyâseti altındadır.

A'zâ: Mirlivâsa'âdetlüZuirus Paşa

[496]

Mirlivâsa'âdetlü Hayreddin Paşa

Mirlivâsa'âdetlü Mazhar Paşa

Mirlivâsa'âdetlü İbrahim Paşa

Mirlivâsa'âdetlüPavlaki Paşa

Mirlivâsa‘âdetlü Besim Ömer Paşa

MirlivâAristidi Bey Efendi

KaimakamEs‘ad Bey

Binbaşı VasilNaom Bey

Binbaşı Ali Rıza Bey

Etıbbâ-yı Mülkiye’den Fuad Süreyya Paşa

Etıbbâ-yı Mülkiye’den Rıza Tevfik Bey

Meclis-i Sıhhiye-i ‘Umûmiye

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi’nin taht-ı riyâsetindeolubriyâset-i sânîliğiniMekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne nâzırı Ferik Rıza Paşa Hazretleri îfâitmekdedir.

A‘zâ: Ferik sa‘âdetlü Nafiz Paşa Hazretleri

Ferik sa‘âdetlü Cemil Paşa Hazretleri

Ferik sa‘âdetlü Ferdinand Paşa Hazretleri

Ferik sa‘âdetlü Salim Paşa Hazretleri

Mirliva Mahmud Paşa

Mirliva Zuirus Paşa

Mirliva Mahmud Paşa

Mirliva Hayreddin Paşa

Mirliva Mazhar Paşa

Mirliva Pavlaki Paşa

Mirliva İbrahim Lutfi Paşa

Mirliva Besim Ömer Paşa

Mirliva Aristidi Bey Efendi

[497] Etıbbâ-yı Mülkiye’den Fuad Süreyya be. Vazîfekitâbetiref‘atlü Sami bey îfâitmekdedir.

Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i ‘Umûmiyeye Merbut Hıfzu`s-Sıhha Müfettişleri

Ser Müfettiş Ferik	Rasim Paşa Hazretleri	-
Müfettiş Mirlivâ	Osman Paşa	Birinci Dâ’ireyeme’mûr
Müfettiş Miralay	TevfîkVacid Bey Efendi İkinci	İkinci Dâ’ireyeme’mûr
Müfettiş Mülkiye’den	Sürur Hilmi Bey	Üçüncü Dâ’ireyeme’mûr

Müfettiş Miralay	Vahan Bey Efendi	Dördüncü Dâ'ireyeme'mûr
Müfettiş Kolağası	Halid Şazi Bey	Beşinci Dâ'ireyeme'mûr
Müfettiş Kaimakam	Raşid Paşa	Altıncı Dâ'ireyeme'mûr
Müfettiş Mirliva	Halim Paşa	Yedinci Dâ'ireyeme'mûr
Müfettiş Miralay	Cemal Bey Efendi	Sekizinci Dâ'ireyeme'mûr
Müfettiş Miralay	İzzet Bey Efendi	Dokuzuncu Dâ'ireyeme'mûr
Müfettiş Kolağası	Hayreddin Bey	Onuncu Dâ'ireyeme'mûr
Müfettiş Baytar Kaimakâm	Hüsnü Bey	Dersaʿâdet ve bilâd-ı selase baytar müfettişi
Müfettiş Miralay	Haydar Bey Efendi	Galata tahlîlât icrasına me'mûr
Müfettiş Mirliva	Hamdi Paşa	Galata tahlîlât icrasına me'mûr
Müfettiş Kaimakam	Arif Bey	Galata tahlîlât icrasına me'mûr
Müfettiş Kaimakam	Şükrü Bey	Galata tahlîlât icrasına me'mûr
Müfettiş Kaimakam	Zühdü Bey	Galata tahlîlât icrasına me'mûr
Müfettiş Binbaşı	Ali Bey	Galata tahlîlât icrasına me'mûr
Müfettiş Kolağası	Mustafa Efendi	Galata tahlîlât icrasına me'mûr
Mülkiyeden	Nuri Bey	ZahîreMuʿâyenesineme'mûr
Mülkiyeden	Arif Bey	ZahîreMuʿâyenesineme'mûr
Mülkiyeden	Tahir Bey	Eczahânelerinküşâd ve sed ve bendine me'mûr.

[498]

Vilâyât-ı Şâhâne Belediyelerine me'mûretıbbâ-yı Mülkiye

Hüdâvendigâr Vilâyeti

Şerefeddin Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
BedrosAgobVangiyan Efendi	Merkez Tabîb-i Evveli	
Rıza Tevfîk Efendi	Tâbîb-i Sânî	
Petro Savayidis Efendi	GurebâHastahâneTabîb-i Evveli	
Mehmed Mustafa Efendi	GurebâHastahâneTabîb-i Sânisi	

İstepanMelkeset Efendi	GurebâHastahâneTabîb-i Sâlisi	
SergezArtinŞehirliyan Efendi	GurebâHastahâneTabîb-i Râbiʿi	
Marko Kemal Efendi	Gemlik Tabîbi	Merkez Vilâyeti Mülhak Kazalar
AgopZerikyan Efendi	PazarköyTabîbi	
Salim Mehmed Efendi	MihaliçTabîbi	
Karabet İkna Efendi	Mudanya Tabîbi	
Niyazi Osman Efendi	KirmastıTabîbi	
Caʿfer Hüseyin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Ertuğrul
AgopAstor Efendi	SöğüdTabîbi	
Andon Efendi	İnegölüTabîbi	
ArtinKirkorTorikyan	Yenişehir Tabîbi	
Salih Yusuf Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Kütahya
İmadeddin Naim Efendi	Eskişehir Tabîbi	
Osman Ali Efendi	GedüsTabîbi	
Mihrân Efendi	Uşak Tabîbi	
Galib Salih Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Karahisar
KozmaSefâ'il Efendi	Bolvadin Tabîbi	
AgobOhannes İspençiyarin Efendi	Sandıklı	
Mağardiç Karabet Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Karesi
Yorgi Yani Partinyadi Efendi	Ayvalık Tabîbi	
AşilEkilayidis Efendi	Burhaniye Tabîbi	
Armanak Karabet Çolakyan Efendi	EdremidTabîbi	
Dimitri Yorgiyadi Efendi	Erdek Tabîbi	Karesi
Ali Niyazi Efendi	Bandırma Tabîbi	
Nafiz Ahmed Efendi	Gönen Tabîbi	
GavrilHarelambo Efendi	Sındırgı Tabîbi	

[499]Konya Vilâyeti

Mehmed Yahya Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Sava Nikola Efendi	Merkez Tabîb-i Evveli	
Nikola Peraskivayidis Efendi	Merkez Tabîb-i Evveli	
Apostolaki Efendi	Akşehir Belediye Tabîbi	
PraventSokyas Efendi	Yenişehir Tabîbi	

KaraginManok Efendi	Ilgın Tabîbi	Merkeze mülhak Kazalar
Mustafa Mehmed Efendi	Karaman Tabîbi	
İstavriBedos Efendi	Ereğli Tabîbi	
Agob Mikail Efendi	Karapınar Tabîbi	
MarkoKiryanos Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Niğde
NersesKirkor Efendi	Nevşehir Tabîbi	
Agob Servet Efendi	ÜrgübTabîbi	
Arif Mehmed Efendi	Aksaray Tabîbi	
KiryakoMihailidi Efendi	Bor Tabîbi	
Halil Hüsnü Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Burdur
MayerŞuetman Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Hamidabâd
ArtinRopen Efendi	Uluborlu Tabîbi	
Abdülvahab Kadri Efendi	Eğirdir Tabîbi	
EstefanMarko Polo Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Antalya
Ömer Mehmed Efendi	Elmalı Belediye Tabîbi	
Yorgi Maranga Efendi	Alâ'iyeTabîbi	
İsmail Hakkı Efendi	Akseki Tabîbi	

Ankara Vilâyeti

Mustafa Hilmi Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Vasilaki Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
YakubTomaTabîbi	Merkez HastahânesiTabîbi	
Ömer Faruk Efendi	Beypazarı Tabîbi	Merkeze mülhak kazalar
Zarif Naim Efendi	Sivrihisar Tabibi	
Şakir Abdah Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Kırşehir
Ömer Faruk Efendi	Keskin Tabîbi	
[500]Salih Süleyman Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Çorum
KostantinMoridis Efendi	Sungurlu Tabîbi	
İbrahim Nazif Efendi	Belediye ve HastahâneTabîbi	Kayseri
DikranSimon Efendi	Tabîb-i Sânî	
Kigorok Karabet Efendi	Develi Sânî	
Hasan Fahri Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Yozgad

Aydın Vilâyeti

Mehmed Ali Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Abdurrahman Nureddin Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Evveli	
Hasan Ali Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Sânîsi	
Mustafa Efendi	GurebâHastahânesiTabîb-i Evveli	
Feyzullah Hasib Efendi	Kuşadası Belediye Tabîbi	Merkeze mülhak kazası
Yorgi Lambos Efendi	Çeşme Adası Belediye Tabîbi	
DanıvanYako Efendi	Tire Belediye Tabîbi	
İsak Oram Efendi	Ödemiş Belediye Tabîbi	
TelmakKarnik Efendi	Foçtin Belediye Tabîbi	
Tomaktas Efendi	Bayındır Belediye Tabîbi	
Kiryako Efendi	Menemen Belediye Tabîbi	
Kamil Emrullah Efendi	Bergama Belediye Tabîbi	
Mehmed Hüsnü Efendi	Merkez Tabîbi	Magnisa
Ziya Efendi	Kasaba BelediyeTabîbi	
Mehmed Efendi	Alaşehir Belediye Tabîbi	
Mustafa Nazmi Efendi	Kula Belediye Tabîbi	
Hüsameddin Ömer Efendi	Akhisar Belediye Tabîbi	
İstilordan Efendi	Timurcu Belediye Tabîbi	
İsmail Hakkı Efendi	Kırkağaç Belediye Tabîbi	
İzzet Ahmed Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Aydın
Cemal Hüsnü Efendi	Nazilli Belediye Tabîbi	
İsakElbağlı Efendi	Bozdoğan Belediye Tabîbi	
Anağnohati Efendi	Karacasu Belediye Tabîbi	
MihranBoyacıyan Efendi	Söke Belediye Tabîbi	
[501]IraklıAndonyadi Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Menteşe
VasilKiryako Efendi	Mekri Belediye Tabîbi	
İlya Nesim Efendi	Milas Belediye Tabîbi	
İsmail Hasan Efendi	Bodrum HabshâneTabîbi	
Panço Nikola Efendi	Keviçgez	
Nikola Yorgi Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Denizli
Nimerleon Paskal Efendi	Tavas Belediye Tabîbi	
Ramazan Tevfîk Efendi	Buldan Belediye Tabîbi	
Fahreddin Salih Efendi	Saray Belediye Tabîbi	

İstavriDanoplu Efendi	Çal Belediye Tabîbi	
Hasan Şevki Re'fet Efendi	Nif Belediye Tabîbi	

Adana Vilâyeti

Eşref Süleyman Efendi	Sıhhiye Müfettişi	
Abdurrahman Veli Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Merkez Vilâyet
Misak Karabet Vanilyan Efendi	Hamidiye Tâbibi	Merkeze mülhak kaza
Cemal Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Ali Halil Efendi	Tarsus Belediye Tabîbi	Mersin
Misak Vanilyan Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
AntranikKeresteciyan Efendi	Payas Belediye Tabîbi	Cebel-i Bereket
Nazif Ali Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Kozan
Dimitri Dilaveridi Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	İçil

Kastamonu Vilâyeti

Abdurrauf Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyeti
Mukabbil Salih Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Nikola Kiryako Efendi	Hastahânetabîbi	
Hüseyin Ali Efendi	İnebolu Belediye Tabîbi	
Artin Karabet Efendi	Zağferanbolu Belediye Tabîbi	
Ahmed Muhtar Efendi	ZağferanboluHastahânesiTabîbi	
Hristofiyani Efendi	Taşköprü Tabîbi	Merkeze mülhak kaza
KigorkFilibos Efendi	Tosya Tabîbi	
Kalkuset Efendi		

[502]

Nuri Ömer Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Karabet Tomasyan Efendi	Bartın Belediye Tabîbi	Bolu
KirgorOhannesHaronyan Efendi	Zonguldak Belediye Tabîbi	
Fenkuvi Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Hakkı İsmail Efendi	Çerkes Belediye Tabîbi	Kangrı
Hüseyin Kami Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Sinob

Sivas Vilâyeti

MehmedReşad Efendi	Sıhhiye Müfettişi	

MahmudMehmed Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Evveli	Merkez Vilâyet
ArtinŞirniyân Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Sânîsi	
İbrahim Şazi Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Amasya
TodorakiGavrilidi Efendi	Merzifon Belediye Tabîbi	
Mü'eyyizNücûr Efendi	Havza Belediye Tabîbi	
SafvetMesʿûd Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Karahisar-ı Şarki
TodorakiPetropolo Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Tokad

Diyarbekir Vilâyeti

YorkiTapinos Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyeti
Bahaeddin Ahmed Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
ConkiyanosOhannes Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Ergani

Bitlis Vilâyeti

Mehmed Cemal Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Merkez Vilâyet
Dimitri Saridis Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Muş

Erzurum Vilâyeti

Şerif Yusuf Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
İstil Nikola Efendi	Bayburd	Merkeze mülhak kazâ

Ma'mûretü`l Aziz Vilâyeti

Ali Murtaza Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
[503]AzizAhmed Efendi	Eğin Belediye Tabîbi	Vilâyete mülhak kaza
Mustafa Şükrü Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Malatya

Van Vilâyeti

Fethi Tahsin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Merkez Vilâyet

Trabzon Vilâyeti

Abdülkerim Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Zeki Ziya Efendi	Merkez Tabîbi	
Tanaş Hacı Foti Efendi	Ordu Belediye Tabîbi	Merkeze mülhak kazâ
Kâmil Mehmed Efendi	Giresun Belediye Tabîbi	
TodoriMihal Efendi	Tirebolu Belediye Tabîbi	
Tevfik Ali Efenfi	Merkez Belediye Tabîbi	Canik
İstepan Toros Efendi	Bafra Belediye Tabîbi	
HarelambosGrigoriyadis Efendi	Çeharşanba Belediye Tabîbi	
Habib Süleyman Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Lazistan
Yorgi Nikola Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Gümüşhane

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd

Voçinove Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
İsperokoreVokirus Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Yanko Fesnaki Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Sakız
Hacı Hüseyin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Limni

Edirne Vilâyeti

AristidiBondas Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Cemal Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Evveli	
Ata Hayrullah Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Sânîsi	
Josef Zağaski Efendi	Cisr-i Mustafa Paşa Kazası Belediye Tabîbi	Merkeze mülhâkkazâ
KigorakOseb Efendi	Kırca Ali Kazası Belediye Tabîbi	
KarnikAgob Efendi	Cesrargine Kazası Belediye Tabîbi	
Aram Efendi	Ortaköy Kazası Belediye Tabîbi	

[504]

KostiSimon Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Gümülcine
Minas Agob Efendi	Sultan Yeri Kazası Belediye Tabîbi	

Yahya Efendi	İskeçe Belediye Tabîbi	
Sadık Hüseyin Efendi	Eğridere Belediye Tabîbi	
LeonKigorak Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Kırk Kilise
MarkoMişon Efendi	Lüleburgos Belediye Tabîbi	
NubarAgob Efendi	Vize Belediye Tabîbi	
Ahmed Tevfik Efendi	Midye Belediye Tabîbi	
Aleksandır Efendi	Baba-yı Atik Belediye Tabîbi	
Rıza Hüsameddin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Dedeağaç
İbrahim Toma Efendi	Sufulu Kazası Belediye Tabîbi	
Mustafa Halil Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Tekfûrdağı
ErmenakKigorak Efendi	Maʿalkara Kazası Belediye Tabîbi	
LionidasPolinaki Efendi	Çorlu Kazası Belediye Tabîbi	
PedrosKasbar Efendi	Hayrabolu Kazası Belediye Tabîbi	
Nuri Süleyman Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Gelibolu
Moses Karabet Efendi	Keşan Kazası Belediye Tabîbi	
Yanko Lefter Efendi	Merefte Kazası Belediye Tabîbi	

Selanik Vilâyeti

Rıza Servet Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Tevfik Timur Efendi	Merkez Tabîb-i Evveli	
Yusuf Ziya Efendi	Merkez Tabîb-i Sânîsi	
Ahmed Tevfik Efendi	Merkez Tabîb-i Sâlisi	
Kamil Mazhar Efendi	Kimyager	
AronİsakEfendi	Karaferye Kazası Belediye Tabîbi	Merkeze Mülhak Kazâ
Mehmed Abdurrahman Efendi	Yenice-i Vardar Belediye Tabîbi	
Nişan Karabet Efendi	LangazaKazâsı Belediye Tabîbi	
Ali Osman Efendi	Avrathisar Kazası Belediye Tabîbi	
Abdullah Şükrü Efendi	Doyran Kazası Belediye	

	Tabîbi	
Parsih Soyan Efendi	İstrumça Kazası Belediye Tabîbi	
NikoliMihal Efendi	Tikveş Kazası Belediye Tabîbi	
Pancomaşo Efendi	Köprülü Kazası Belediye Tabîbi	

[505]

Aram Boşnakyan Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Siroz
İstavriEstefâni Efendi	Petriç Kazası Belediye Tabîbi	
Karabet Bedros Efendi	Timurhisâr Belediye Tabîbi	
AgobPapasyan Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Drama
PirbongoFeski Efendi	Kavala Kazası Belediye Tabîbi	
Mehmed Lütfi Efendi	Previşte Belediye Tabîbi	

Kosova Vilâyeti

Kamil Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
MahmudCelaleddin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Ahmed Arif Efendi	İştib	Merkeze Mülhak Kazâ
Yüzbaşı Nail Efendi(Vekîl)	Karatova	
AvramBedos Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Priştine
Nesim Harun Karidi	Merkez Belediye Tabîbi	Yenizpazar
Abdülbaki Hüseyin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Prezrin
Mustafa Hilmi Efendi	Kalkandelen Kazası Belediye Tabîbi	

Yanya Vilâyeti

Mustafa Bey Efendi Hazretleri	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Talʿat Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
MihrânKigorak Efendi	Filat	Merkeze Mülhak Kazâ
Hüsameddin Ferhâd Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Ergeri
Hasan Süleyman Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Preveze
Ali Haydar Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Berat

İşkodra Vilâyeti

Besim Freahi Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Tahir Ali Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Naki Ata Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Draç
KerupeAgob Efendi	Tiran Kazası Belediye Tabîbi	
Mustafa Ahmed Efendi	Kuvaye Kazası Belediye Tabîbi	

[506] Manastır Vilâyeti

Fuad Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilayet
Mehmed Şakir Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Muhsin Rasim Efendi	Pirlepe Kazası Belediye Tabîbi	Merkeze Mülhak Kazâ
Küsref Karabet Efendi	Filorine Kazası Belediye Tabîbi	
Nikola Dimitri Efendi	Kırçova Kazası Belediye Tabîbi	
Asım Abdi Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Serifçe
Yani Yarakov Efendi	Kozana Kazası Belediye Tabîbi	
HüsniNimetullah Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	İlbasan
SimonAnastaş Efendi	Kesriye Kazası Belediye Tabîbi	Göriçe

Mekke-i MükerremeİmâretiMekke-i Mükerremeİmâreti

İsmail Servet Efendi	Merkez Belediye ve HastahânesiTabîb-i Evveli	Merkez
Osman İsmail Efendi	Merkez Belediye ve HastahânesiTabîb-i Sânîsi	

Medine-i Münevvere:

Mehmed Emin Efendi	Belediye ve HastahâneTabîbi	

Yemen Vilâyeti

İsmail İbrahim Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet

Basra Vilâyeti

Kerim Abdülehad Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
	Merkez Belediye Tabîbi	
	Ve TelkîhhâneMüdîri	

Bağdad Vilâyeti

ʿİzzetlüAhmed Abdullah Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Halis Asım Efendi	Birinci Dâ'ire-i Belediyesi Tâbîbi	
Nizameddin Efendi	İkinci Dâ'ire-i Belediyesi Tabîbi	

Musul Vilâyeti

PolGarisye	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet

[507]

Haleb Vilâyeti

İzzetlüAhmedFuad Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Ahmed Afif Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
YeşvamenteşKohen Efendi	Merkez Belediye Tâbîbi	Urfa

Marʿaş Sancağı

Talib Kasım Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Marʿaş

Suriye Vilâyeti

Suʿad Bey Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Antuvan Huri Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Evveli	
Salih Abdurrahman Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Sânîsi	
Tevfik Efendi	Merkez Belediye HastahânesiTabîbi	
Tamer Bestani Efendi	Vadiü`l Acem	Vilâyete Mülhak Kazâ
Arif Rüstem Efendi	Duma	
Faik Harem Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	

Haşim Atıf Efendi	Humus Kazası Belediye Tabîbi	Hama

Beyrut Vilâyeti

Saib Hüsnü Efendi	Sıhhiye Müfttişi	Merkez Vilâyet
Halil Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Mustafa Ali Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Nişan Serupe Efendi	Safad Belediye Tabîbi	Akka
Halil Hayk Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Trablusşam
Bünyamin İsak Efendi	Cile Kazası Belediye Tabîbi	
MatyosKiyorak Efendi	Cenin Kazası Belediye Tabîbi	Lazkiye
Muharrem Halil Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Nablus

Trablusgarb Vilâyeti

[508]

Resmi Tahsin Efensi	Merkez Belediye Tabîbi	
Alber Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	

İzmid Sancağı

Mehmed Mustafa Efendi	Merkez Belediye Tabîbi
Kiryako Yani Efendi	Karamürsel Kazası Belediye Tabîbi
VartanasKirkor Efendi	Geyve Kazası Belediye Tabîbi

Kalʿa-i Sultaniye Sancağı

Petro Papadoplo Efendi	Merkez Belediye Tabîbi
İstavriYovanidi Efendi	Biga Kazası Belediye Tabîbi
PanayutEkesnofon Efendi	Ezine Kazası Belediye Tabîbi
DimestenPoliheron Efendi	Ayvacık Kazası Belediye Tabîbi

Çatalca Sancağı

Hermezyadi Efendi	Merkez Belediye Tabîbi
HanriEyvaf Efendi	Büyük Çekmece Kazası Belediye Tabîbi

Kudüs-i Şerîf Sancağı

ErmenakArtin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi

[509]

Dersaʿâdet'deİcrâ-yıSanʿat iden Müslüman Eczâcılar:

ŞehzâdebaşındaVeznecilerde Hamdi Bey: Müstahzırât-ı husûsiyesi: (Hind ve balıkyağı kapsülleri ,gloten ekmeği ve bisküvisi, ve na-iyod ve taninik, balık yağısevbiyesivesâ'ire).

Divanyolu'ndaAhmedNüzhet Bey: (Gliser ve fosfatlı sıhhat şurubu)

Divanyolu'nda Ali Süreyya bey: (Kalorider ve fosfatlı kuvvet şurubu).

Divayolu'nda Hasan Ra'uf Bey.

Bâb-ı ʿAlî Caddesi'nde Ali Haydar Bey.

Bağçekapusu'ndaBeşir Kemal Bey: (Asidborikli ve basit sabun. Kefir, gloten ekmeği vesâ'ire).

Bayezid'de Mehmed Bey.

Aksaray'da Edhem Bey: (İyod ve nanilişurub, şarabvesâ'irmüstahzarât-ı tıbbiye).

Sarachâne başında Saim Bey.

Fatih'deMehmed Kazım Bey.

Unkapanı'nda Ali Galib Bey.

Beşiktaş'da Kazım Bey.

Üsküdar'da Cemal Kazım Bey.

Kadıköyü'nde Hasan Nafiz Bey.

Eczâcı Hakkı ve Ekrem Beyler tarafından "Katran Hakkı" nâmıyla pek fennî sûretde bir katran suyu istihzâr idilmiş ve her cihetle şâyân-ı tavsiye bulunmuşdur.

[510] Boş sahife

[511]Nevsâl-i Afiyet-Sâlnâme-i Tıbbi Münderecâtı

Münderecât	**Sahife**
İfâde	l (elif)
Mukaddime	(b)
Cülûs ve Velâdet-i Hümâyûn Hazret-i Hilâfetpenâhî	1
Eyyâm-ı Mübâreke-i İslâmiye	2
Mart-Sanayiʿ-i MuhtelifeninÖmr-i Beşere Te'sîri	3
Rutûbet-Sis	4-5
Nisan-Su süzmek içün en sade usûl	7
Kan Aldırma-Müshil Alma	8-9
Mayıs-Baş Dönmesi	12
MevâsiminTe'sirâtı: İlkbahar	13-20

Çilek	21
Haziran-Bayılma	23
Tuz	24
Burun Kanaması	28
Temmuz-Saçımız kaç kıldır?	40
Güneş urması	41
Deniz hevâsı	43-46
Ağustos-Üzüm ile tedavi	47
Mevâsiminte'sirâtı :Yaz	48-57
Eylül-Nüzûl-i sekene	58
Üzüm	59
Limonatalar	61
Teşrîn-i Evvel-Hazımsızlık	63
Sovuk Almak	64
Yanma, Yanık	66
[512]Teşrîn-i Sânî,Su	67
MevâsiminTe'sîrâtı: Sonbahar	68-72
Kânûn-ı Evvel-Burgulma	73
Hıfz-ı Sıhhat-ı Sıyâm: Doktor I.Ali Bey Efendi	74-79
Kânûn-ı Sânî-Çıkma, Çıkık	80
Şeker ve Şekerlemeler	81
Donma-Donuk	84
Şubat-Kırılma- Kırık	85
MevâsiminTe'sîrâtı:Kış	87-91
Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne	93-125
Mekteb-i Tıbbiye-i ŞâhâneMuʿâyenehânesineMüdâvimMuʿâllimîn ve Etıbbâ	126
Mekteb-i Tıbbiye-i ŞâhâneMuʿâyenehânesinde Tımarcı, Aşıcı, Kabele,	127
Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne	127-134
Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i MuʿâyenesineMüdâvimMuʿâllim ve Etıbbâ	135
Cülûs-i Hümâyûn-ı Pâdişâhîden Biri vukûʿa Gelen Terakkiyât-ı Tıbbiye	138-154

Su bahsi	155
Ömr-i Beşer, Muntazam: M. Rıfʿât	168
MecrûhîneMuʿâvenet: Ferik Doktor Cemal Paşa Hazretleri	169-191
Bakteriyoloji fenninin Lüzûm-ı Taʿmîmi: Doktor I.Ali Bey Efendi	192-196
Fenn ve hıdmeti, manzûm, M. Rıfʿât	197
Vaktinden Evvel İhtiyarlamağa Çare	199
Çocuklarda vefiyât ve sütnine mes'elesi	200-210
Mekteblerin gözlere te'sîri: Doktor Esʿâd Bey	211-218
Mekteblereaidkavâʿid-i sıhhiye	219
Efkâr-ı batıla-i ʿavâmedâ'ir birkaç söz: Doktor Celal İsmail Bey Efendi	220-232
İhtiyârlardatavl-ı müddet ömre müteʿallikvesâya-yı sıhhiye: Doktor İhsan bey Efendi	233
Gared-i Mâlâd, hasta bakıcı:Doktor İsmail Derviş Bey	237
İlac, Manzûm: M. Rıfʿât	239
Hevâ-yı Saf	242
[513]Usûl-i teshîn	243
Öksürük	246
Zükkâm-Nezle	253
İspirto Belâsı-Dâ'ke'ûl	254-272
Zabıta-i beden	273
Milel-i Muhtelifede Tütün Sarfiyâtı	274
Târik-i ʿİşret: A.Nadir Bey Efendi	276
Hacâmât-kuru boynuz	280
Memeden kesme	286
Kesret-i iğdâ	288
Çocuklarda korku	291

Neşvunemâ	293
Diş sürmesi	294
Usûl-i idâre-i lisân	295
Saç	297
Mağrukîneimdâd	306-315
Vebâ-tâʿûn	316-343
Meclis-i Sıhhiye-i ʿUmûmiyemukarrerâtındanbaʿzıları	344-347
Şehremâneti Hıfzu`s-Ishha Komisyonu mukarrerâtından:	348
Etʿâmeninhazm dereceleri	357
Mevâd-ı mühime-i sıhhiye	362
Şekercilikdemevâd-ı mülevvene	365
Yalova Kaplıcası	368-400
Muzâd-ı difteri serûmun istatistiği	401
Raks hakkında: Doktor Rıza Tevfik Bey	405-419
Sinek-sivri sinek- eşek arısı	420
Bursa'da mantar ve peynir ile zehirlenme	426
Deniz tutmasına çare	428
İhrâc-ı miʿde	429
[514]Esir-i faraş marazaya takayyudât	431
Mevlüdü`lHumuzâlı su ile timâr	435
Meşrûbât-dondurma	437
Musîki ve te'sîrâtı	440-453
Verem hastalığından kesret-i vefiyât	454-465
Napoli'de verem kongresi	466
Haşerât ile veremin intikâli	468

Ebe intihâbı	470
Güleşde Türk usûlü ile Avrupa usûlü	481-489
Şehremânetinde müteşekkil hey'et-i sıhhiye	490
Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye	495
Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye	495
Hıfz-u`s-Sıhha Müfettişleri	497
Vilâyât-ı ŞâhânedeEtıbbâ-yı Mülkiye	498
Sâlnâme-i Tıbbî Münderecâtı	510-514

SONUÇ

Pek çok bilimdalı aslında insanlıkla aynı yaştadır. Bunlardan birisi tıp diğeri de tıptır. Tarih insanla birlikte başlamıştır. Fakat yazısız tarih olmadığından yaklaşık 5500 senelik bir tarihi olan yazıyla birlikte tarihten bahsediyoruz. Tıp ve tıpın tarihi de insanlık kadar eskidir. Tarih boyunca insanın fizyolojik ve psikolojik sağlığının muhafazası için insanlar kendi çabalarıyla pek çok yöntem denemiştir. Devletleşme sonrasında bu defa yöneticiler hastahaneler inşa ettirirken hekimler de hastalıklar karşısında çaresiz kalan insanların imdadına yetişebilmek için çalışmalarını devam ettirmişlerdir.

İslam tarihinde birbirinden farklı ve önemli icatlara, keşiflere imza atan hekimlerin açtığı yoldan devam eden Türkler Osmanlının son dönemlerinde modern tıbbın uzağında kalmamaya gayret göstermişlerdir. Osmanlı tarihinin en önemli dönüm noktalarından olan Tanzimat ile birlikte tıp alanında da değişiklikler olmuştur. Hatta evvelinde, II. Mahmud döneminde bu değişimin başlangıcı atılmıştır. Tıp gibi hayatî önemi olan bir alanda dünyadaki gelişmeleri takip etmenin ehemmiyetini fark eden devlet adamları bu hususta dünyayı takip edebilmenin gayretinde olmuştur. Batıdaki gelişmeler bu konuda referans noktasını teşkil ediyordu. Osmanlının son dönemlerinde bazı hekimler başarılarıyla kendisinden bahsettirmiştir.

Bunlardan birisi olan Besim Ömer Paşa'dır. Tıp alanındaki gelişmeleri, sağlık açısıından neyin zararlı neyin faydalı olduğunu araştırmaktan ziyade bu konuda çalışan hekimlerin, araştırmacıların eserlerinden (kitap, makale vs) topladığı bilgileri Osmanlı Devleti döneminde ilk defa bir kitapta toplamıştır. "Nevsal-i Afiyet" ya da "Salname-i Tıbbî" adıyla bilim dünyasıyla buluşan bu eserden toplamda dört sayı vardır. Her sayısında gelişen bu önemli eserin ikincisini günümüz Türkçesiyle okuyucu ile buluşturmayı hedefledik. Eserde birbirinden ilginç makaleler bulunmaktadır. Bazı yazılar ve istatistikler 21. Yüzyılda tıp dünyasının uğraştığı konularda yardımcı olacak niteliktedir. Güncel bazı

konuların 120 sene evvel de tartışıldığını, çözümler arandığını da ihtiva eden bu eserin iyi bir şekilde tedkikediliğinde başka çalışmalara kıvılcım olacağı da aşikardır. Yine bu çalışmada iyi bir hekim ve araştırmacı olan Besim Ömer Bey'in hayatı da kısaca anlatılmıştır.

İnsanlıkla yaşıt sayılabilecek tıp tarihi zamanla gelişmiştir. Farklı uygulamalarla tıptaki değişimlerin bazıları hakkında bilgiler günümüze ulaşmıştır. Farklı medeniyetler tıp alanında tecrübeleri ve araştırmalarıyla birbirlerini etkilemişlerdir. Anadolu bu konuda adeta merkez olmuştur. Pek çok keşif ve icat Anadolu coğrafyasında gerçekleşmiştir. Antik dönemden İslam devrine ve günümüze bilgi birikimi tabipler sayesinde gelişerek gelmiştir. Osmanlı döneminde özellikle Tanzimat sonrasında tıpta çağdaşlaşma için gayret edilmiştir. Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Amire 14 Mart 1827 Çarşamba günü Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacıbaşı Konağı'nda kurulmuş olup böylece 14 Mart tıp tarihimizde yerini almıştır.

Yine Tanzimat döneminin getirdiklerinden olan bilgilerin daha düzenli sunulması ve aktarılması amacıyla salnameler yaygınlaşırken farklı alanlarda bilgilerin istastikî olarak kayıt altına alınması sürecinde tıp salnameleri çok önemlidir.

Nevsal-i Afiyet" Besim Ömer Paşa tarafından 4 cilt halinde hazırladığı tıp salnameleridir. 1. Kitap 1899'da, 2. Kitap1900'de, 3. Kitap 1904'de ve 4. Kitap 1906'da neşredilmiştir. Yayımlanan yıllıklarda çoğunlukla Besim ÖmerPaşa'nın makaleleri bulunmakla beraber, ilgili konulara istinaden diğer tıp adamlarında yazıları da yer almaktadır.

"Nevsâl-i Âfiyet ve Salnâme-i Tıbbî adlarıyla Besim Ömer Paşa'nın (Akalın) malî 1315-1322 (1899-1906) yıllarında dört defa çıkardığı salnâmeler Türk tıp tarihi ve sağlık kurumları için önemli bir kaynaktır. Nevsal-i Afiyet isimli eser Osmanlı Türkiye'sinde tıp tarihi alanında ortaya konulmuş ilk salnamedir.

Salname-i Tıbbî tamamen Besim Ömer Bey'in yazılarından oluşmaz. Farklı bilgi, makaleleri toplayan Besim Ömer Bey'in emeği elbette aşikardır. Nevsal-i Afiyet'teki sırasıyla aşağıdaki -italik olarak yazdığımız- makaleler ve listeler bulunmaktadır. Ama burada şunu belirtmekte fayda görüyoruz. "Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedetedrîs olunan fünûn" başlığı altında verilen tablodan o kadar önemli bilgiler öğrenilmektedir ki özellikle

tıp tarihi araştırmacıları açısından oldukça kıymetlidir. Bu dönemde hangi derslerin hangi hocalar tarafından okutulduğu, hocaların yardımcılarının (başka bir ifadeyle asistanlarının) kimler olduğu gibi bilgiler de yine bu tablolalarda yer almaktadır.

Nevsâl-i Âfiyet'i yayına hazırlayan Besim Ömer Paşa (Akalın), geç Osmanlı ile erken Cumhuriyet dönemlerinin önemli bir şahsiyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. 1862-1940 arasında yaşamış olan Besim Ömer Paşa(Akalın), hem Osmanlı Devleti'nin son döneminde hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk döneminde iz bırakmıştır. Eserleri göstermektedir ki Besim Ömer Paşa (Akalın) önemli bir bilim adamıdır.

KAYNAKÇA

AKALIN, Besim Ömer Bey, **Nevsal-i Afiyet**, 1316

ATABAY, Mithat, "Türkiye'nin En Şanslı İnsanı Profesör Doktor Besim Ömer Bey", http://canakkaleaynalipazar.com (erişim tarihi: 22.05.2019/23.25)

AYDIN, Bilgin, "Salname", **TDİA**, C.36, 2009.

BAYAT, Ali Haydar, **Tıp Tarihi**, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2016.

https://www.istabip.org.tr/14mart/2019/tarihce (erişim:26.05.2019/14:09)

KARARMAZ, Duygu, **Maliye, Maarif Ve Nafia Vekâletleri Salnamelerinin (1926-1927) Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonlu Metni**, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Y. Lisans Tezi, 2018.

KARATAŞ, Talat, **Sâlnâme-i HadikaVe Sâlnâme-i Ebüzziya'nın Transliterasyonu**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, 2010.

KAVAK, Mehmet, "Besim Ömer Paşa Ve Ailesinin Hususi Evrakı", **3. Sağlık Tarihi Ve Müzeciliği Sempozyumu**, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.

KAZANCIGİL, Aykut, "Türkiye'de Tıp Tarihi", **TALİD**, C.2, S.4, 2004.

ÖDEMİŞ, Sabahattin, **Besim Ömer Paşa (1862-1940)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2013.

ÖZTÜRK, Hülya, Nilüfer Demirsoy, "Besim Ömer Akalın'ın Üzüm İle Tedavi Adlı Eserinin Değerlendirilmesi", **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, C.9, S.1, 2019.

PALALI, İlhan, "Osmanlı Salnameleri ve Tarih Araştırmalarındaki Kaynak Olarak Önemi", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S.23, 2010PORMANN, Peter E., "Tıp", TDİA, C.41, 2012.

SARI, Nil, "Osmanlı Tıbbı", TDİA, C.41, 2012.

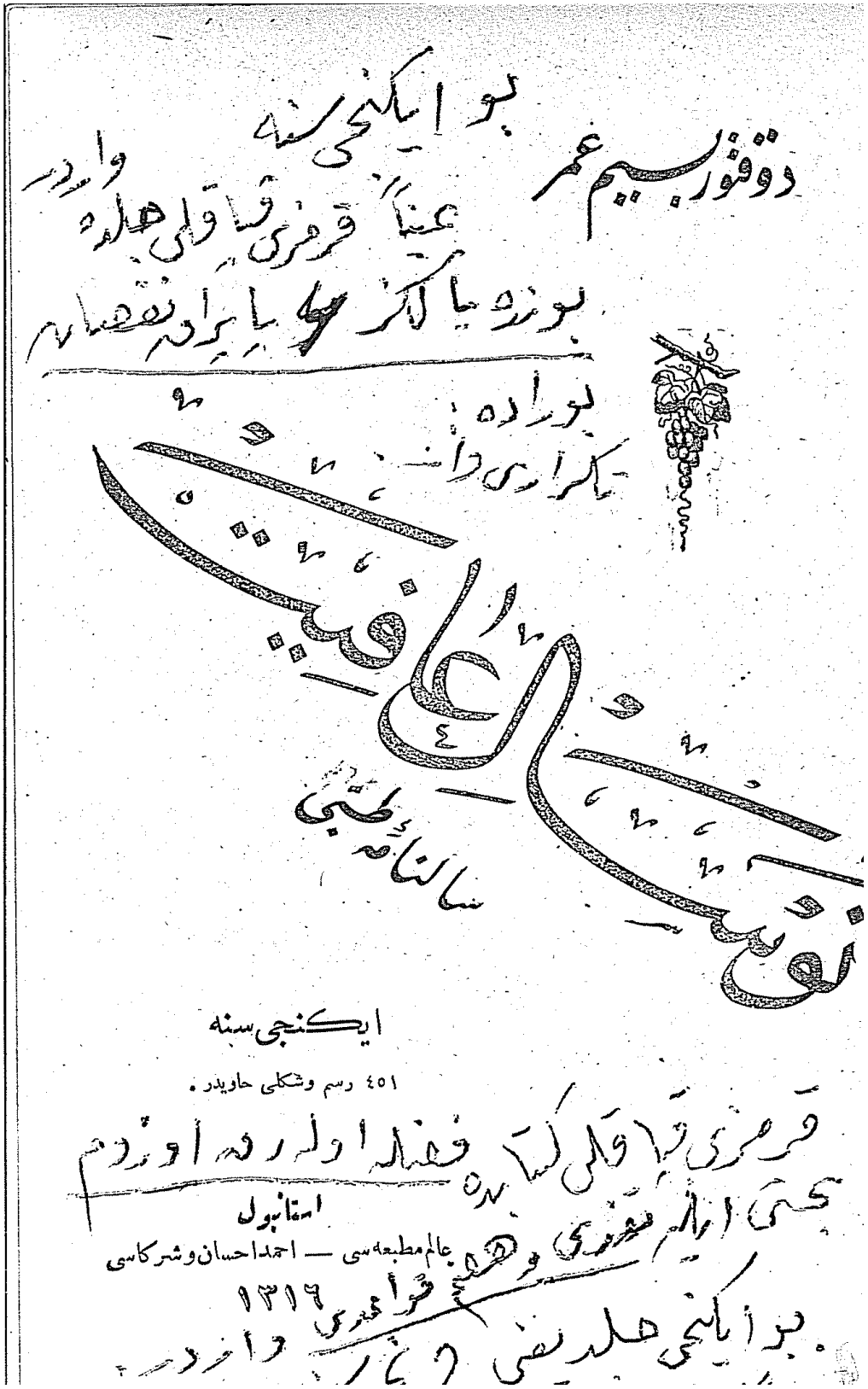
SEVİNÇ, Sinan, **Zümrüd ü Anka Salnamesi**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, 2013.

Türkiye Büyük Millet Meclisi**, (TBMM) Albümü 1920-2010,** , C.I 1920-1950, TBMM Basın ve Halka İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

YALÇIN, Bektaş Murat, Mustafa Ünal, Hasan Pirdal, Yasin Selçuk, "Anadolu tıp tarihi - Bölüm I", **Türk Aile Hek. Dergisi**, S. 20, 2016.

EKLER

Ek: 1 Nevsal-i Afiyet (Tıp Salnamesi) sayfalarından örnekler

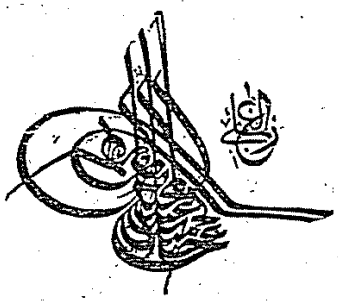

جلوس مسعدت مأنوس حضرت پادشاهی

۱۱ شعبان سنه ۱۲۹۳ ۱۹ اغستوس سنه ۱۲۹۲

بوسنه‌کی یوم مصادفی

۱۹ اغستوس ۱۳۱٦ جمعه‌ایرتسی

ولادت پرمیمنت حضرت خلافتپناهی

۱٦ شعبان سنه ۱۲۵۸

بوسنه‌کی یوم مصادفی

۱٦ شعبان ۱۳۱۸ پازار

غازی عنوان عالیشاننك احرازی

٤ جمادی‌الاول سنه ۱۲۹٤ مایس سنه ۱۲۹۳

(٥ مایس ۱۳۱٦ جمعه)

کویا ، کندیسنی بوغمقده اولان جسمی ، عارضه‌یی قالدیرمق اوزره الی بوینه کتورر ، باغرمغه صاواشیر ایسه‌ده سسی پك سونوکدر . آرتق مأیوسانه یاصدیغنی ، قاریوله‌سی دمیرلرینی یاقالایه‌رق هوایی صدرینه دعوت ایلمك اوزره بیهوده چبالار طورر .

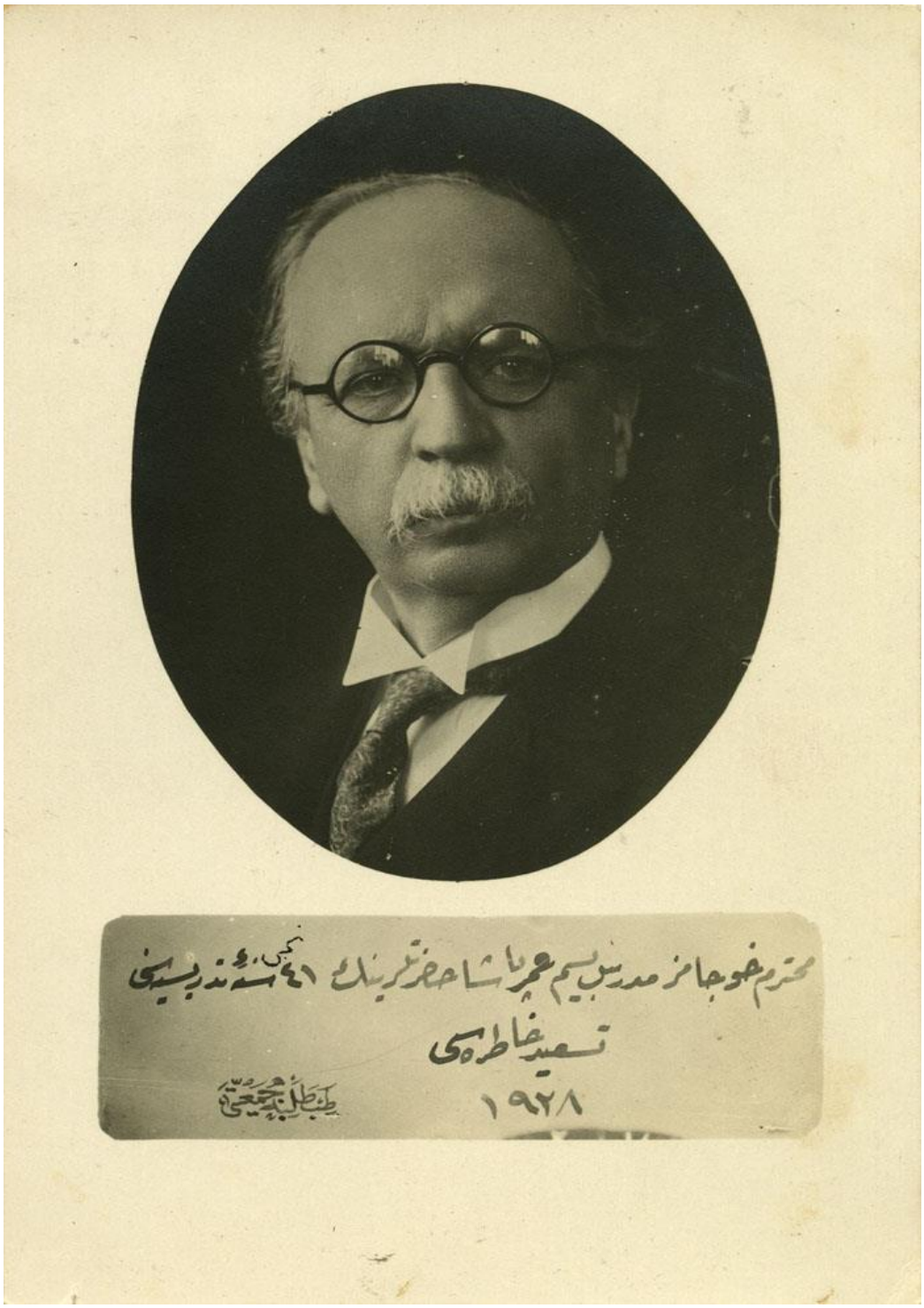
« قوش پلازینی تشخیص ایچون قطعی برعلامت موجود دکلدر . کرچه اکثر احواله بوغازده بیاضلغلر ، بوینده‌کی بزلرك شیشمه‌سی ، بولده یمورطه آقنك وجودی ، علی‌الخصوص بونلرله برابر خسته‌لغك

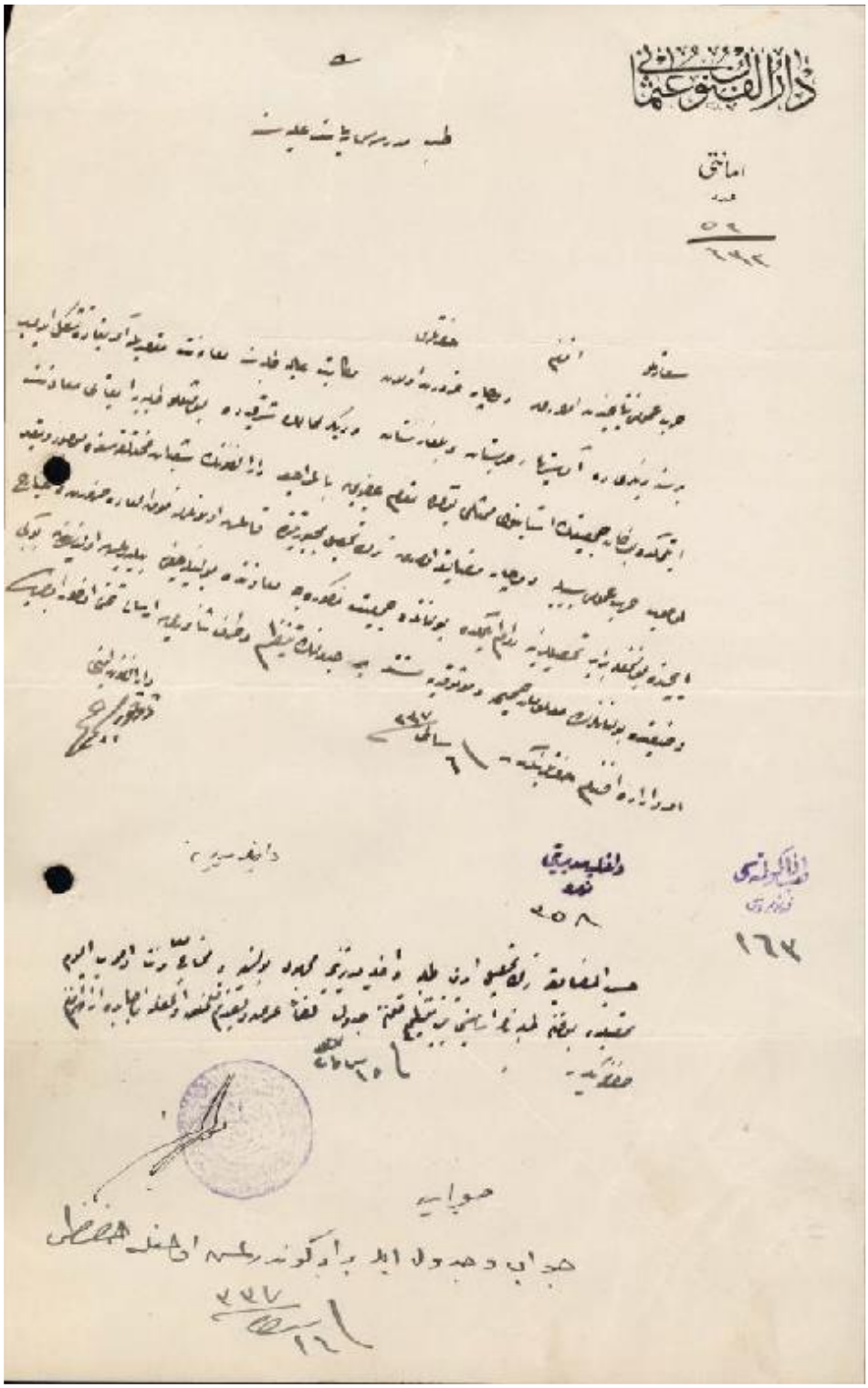
قوش پلازینه طرتیلان بیچاره چوجق .
« طبیب اطفال » کتابندن .

کیزلی کیزلی ایلروله‌مسی یعنی بوغازده دقتی جلب ایده‌جك قدر عسرت بلعمك فقدانی ، حس ایدیله‌جك درجه‌ده حرارت بدنیه‌نك عدم تزایدی کبی علامتلر قوش‌پلازندن منبعث ایسه‌ده بعضاً بوعلامتلر دیکر برخسته‌لغه متعلق ، عادی برخناقك اثرلری اوله‌بیلور . بناءً علیه شو اعراضی کورر کورمز قوش پلازیدز دیمك جائز اوله‌میه‌جغی کبی بونك عکسیله‌ده بوعلتدن اثر یوقدر ظننه‌دوشمك موافق اوله‌ماز . هرحالده

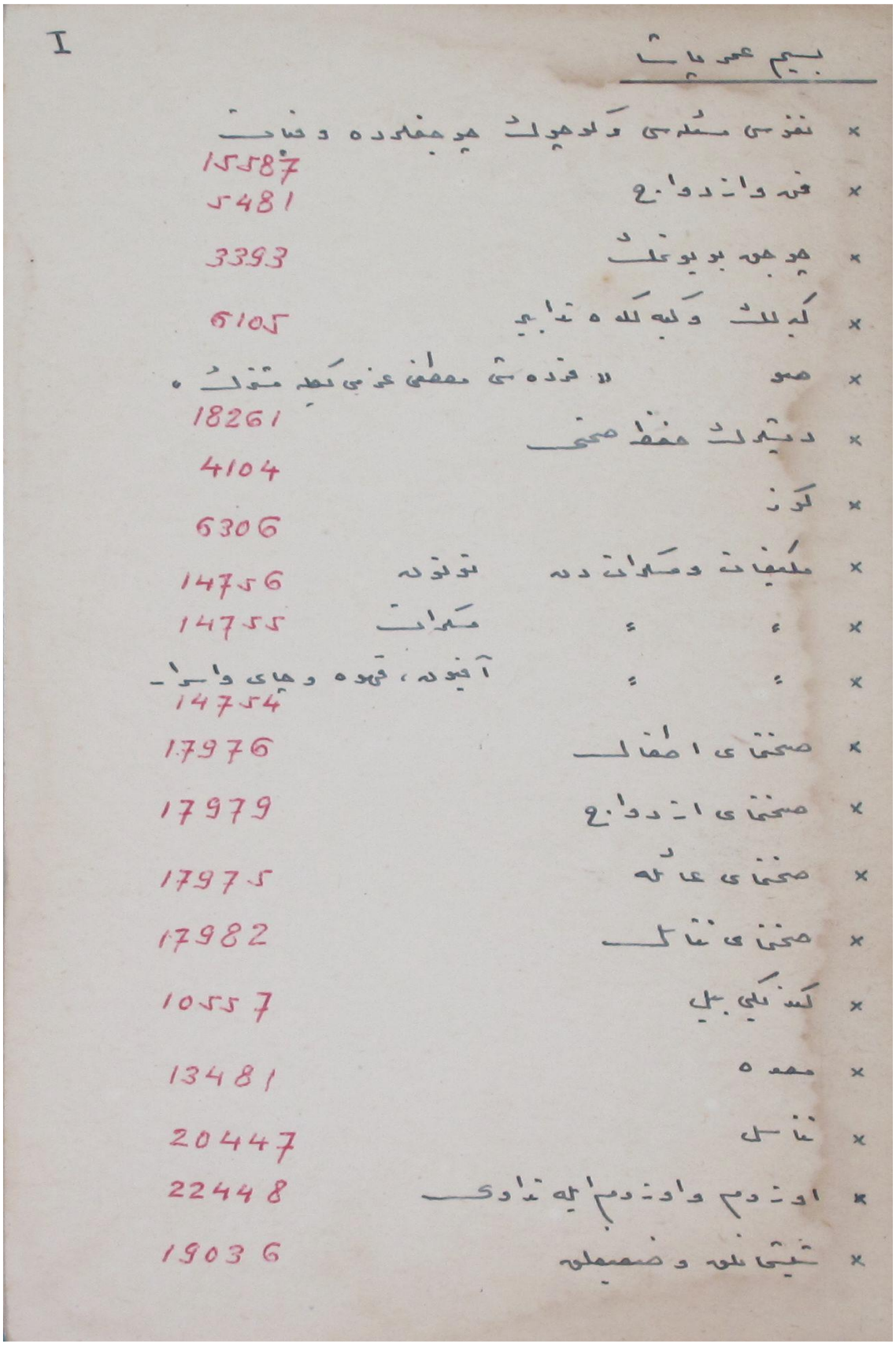
Ek:2 Besim Ömer Paşa'nın 1927'deki fotoğrafı (kaynak: ataturkkitapligi.ibb.gov.tr)

Ek:3Harb-i Umumi'den sonra yardıma muhtaç talebeler için Amerika'da kurulan cemiyetin İstanbul şubesi tarafından yapılacak yardım için talebe listesinin istenilmesine dair Tıp Medresesi riyasetine gönderilen 6 Şubat 337 tarihli yazı, Daru'l-Fünun Emini Doktor Besim Ömer imzalıdır (kaynak: ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3)

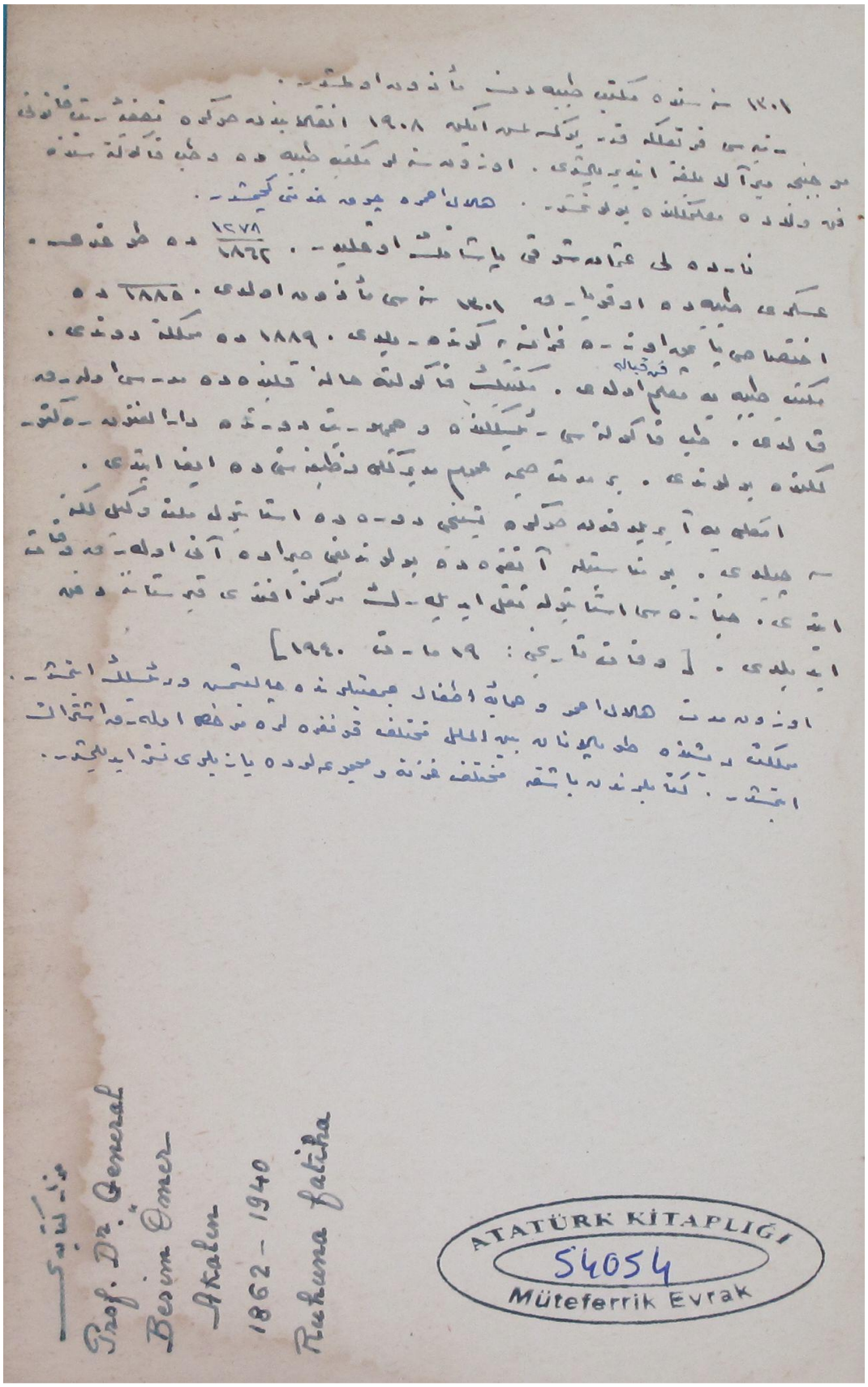
Ek: 4Besim Ömer Paşa ve eserleri hakkında biyografik fiş -1- (bu fişler İBB Atatürk Kitaplığı'nın sitesinden izinle alınmıştır.)

I

بسیم عمر پاشا

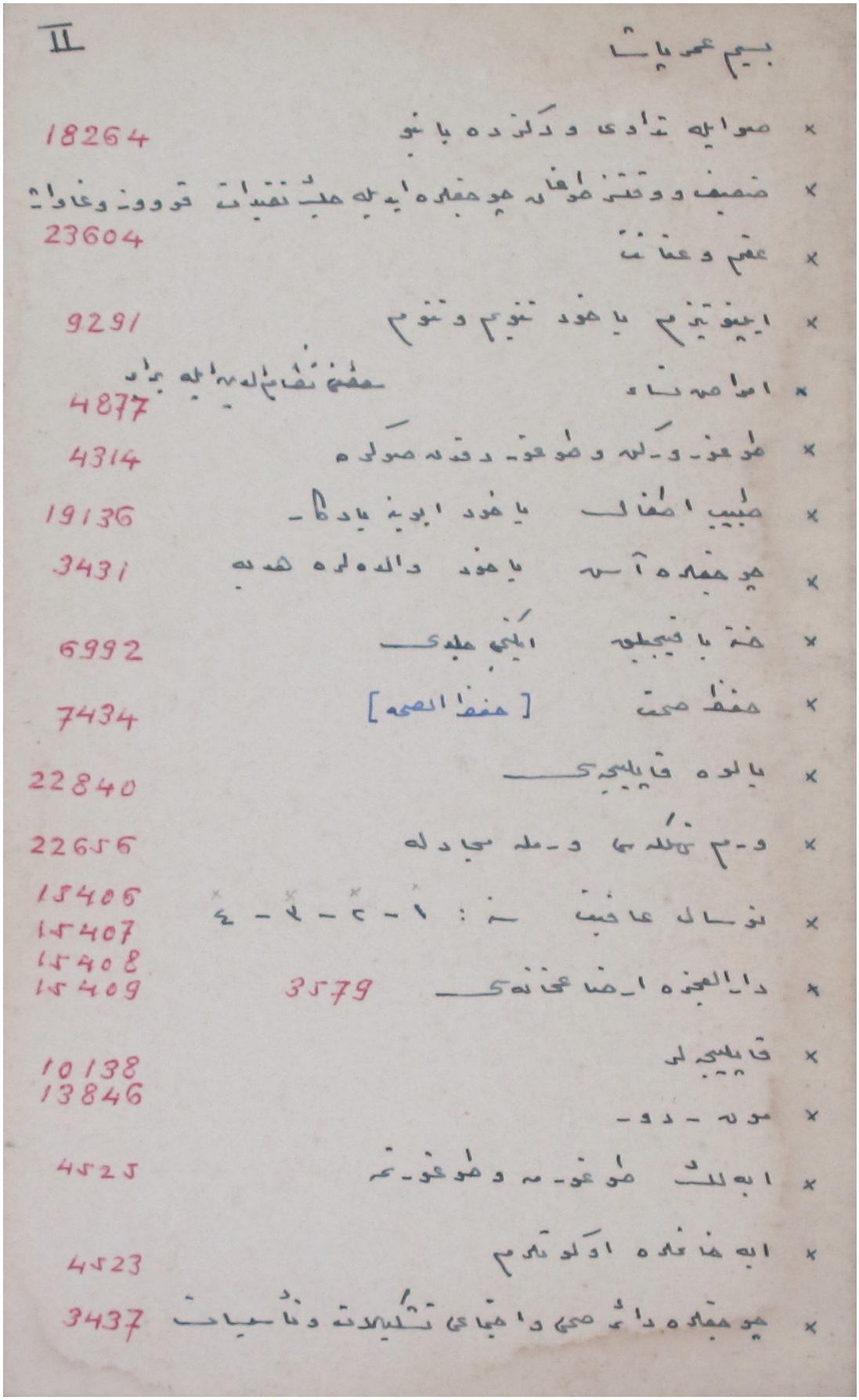
× نفوسی مسئله سی ولوجولك هیجانلرده وفات
15587
× قره داغ دواجع
5481
× هیجده بویوك
3393
× کبلك وکبله تاجی
6105
× صو « قوده سی مصطفی عزی کطه متوك .
18261
× دیشلك حفظ صحی
4104
× کون
6306
× ملیفات وسکوات ده تونوله
14756
× « « سکوات
14755
× « « آیوله ، قهوه وهای واسطه
14754
× صحتای اطفال
17976
× صحتای داغ دواجع
17979
× صحتای عائله
17975
× صحتای تاجر
17982
× کسکلی بك
10557
× معده
13481
× تاجر
20447
× اوزدم واوزدم ایله تداوی
22448
× شیخ نجم و ضمیمه
19036

Besim Ömer Paşa ve eserleri hakkında biyografik fiş -2-

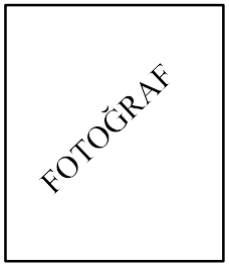

ATATÜRK KİTAPLIĞI
54054
Müteferrik Evrak

Besim Ömer Paşa ve eserleri hakkında biyografik fiş-3-

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı,Adı	TAŞDEMİR, Ekrem
Uyruğu	
Doğum tarihi ve yeri	
Medenihali	
Telefon	
Faks	
E-posta	ekremaksaray@gmail.com

EğitimDerecesi	**Okul/Program**	**Mezuniyet yılı**
Lise		
Üniversite		
YüksekLisans		
Doktora		

İş Deneyimi,Yıl	**ÇalıştığıYer**	**Görev**

Yabancı Dil	

Yayınlar